

PRŮZKUMY

PAMÁTEK

II/2022



PRŮZKUMY PAMÁTEK

RECENZOVANÉ PERIODIKUM

DENKMALFORSCHUNG

HISTORICAL MONUMENTS'

RESEARCH & DOCUMENTATION

Ročník XXIX., číslo 2

www.pruzkumypamatek.cz

Časopis Průzkumy památek vydává Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze.

Vydávání periodika je podpořeno úkolem DKRVO Prezentace výsledků výzkumu a vývoje NPÚ a podpůrná vědecká činnost pro výzkumné a vývojové pracovníky NPÚ – podpora recenzovaného periodika Průzkumy památek.

Studie a materiálie procházejí nezávislým lektorským posouzením.

Časopis je indexován v databázi EBSCO (od roku 2021).

Vedoucí redaktor: PhDr. Vladislav Razím

Výkonný redaktor: PhDr. Olga Klapetková

Redakční rada: PhDr. Alena Černá; PhDr. Zdeněk Dragoun; Doc. PhDr. Ing. Jiří Fajt, PhD.; JUDr. PhDr. Pavel Kroupa; Dr. Thomas Kühtreiber; Ing. Petr Macek, Ph.D.; PhDr. Vladislav Razím; Ing. Jan Sommer; Prof. Ing. arch. Jiří Škabrada, CSc.; JUDr. Jiří Varhaník; Ing. Jan Žizka

Adresa redakce:

Sabinova 373/5 130 11 Praha 3

tel.: 274 008 283

e-mail: klapetkova.olga@npu.cz

Distribuce a předplatné:

Mgr. Dita Roubíčková

tel.: 274 008 285

e-mail: roubickova.dita@npu.cz

Tisková příprava: Vojtěch Hytha, DiS.

Překlady anglických anotací: Mgr. Lucie Kasíková

Tisk: PB Tisk a. s., Příbram

© Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 2022

Layout: © Lepton studio, 1994–2022

Registrace povolena pod číslem MK ČR E 6836

Vychází 2× ročně

ISSN: 1212-1487

Za původnost a věcnou správnost uveřejněných příspěvků odpovídají autoři.

Vyšlo: 30. 12. 2022

Úvodník

Úvodem

Vorwort

Ing. arch. Petr Chotěbor 1–4

Studie

Kostel sv. Mikuláše v Boru u Tachova v období středověku Zaniklá svatyně a nekropole rodu Švamberků, proměna věže v průběhu staletí

*Die Kirche St. Nikolaus in Haid bei Tachau / Bor u Tachova in der Zeit
des Mittelalters*

*Die Gestalt eines untergegangenen Gotteshauses, die Nekropole des
Geschlechts der Schwanberger und der Wandel des Turms im Laufe
der Jahrhunderte*

Roman Lavička 5–28

Hrad, tvrz a zámek v Žeranovicích

Die Burg, der Ansitz und das Schloss in Žeranovice

Jan Štětina – Radim Vrla 29–50

Stavebně historický a archeologický výzkum dolu Gabriela / UNRRA / Mír v Karviné

*Die Bauhistorische und archäologische Untersuchung
Des Gabrielschachts In Karviná*

Miloš Matěj – Michaela Ryšková – Michal Zezula – Ondřej Anlauf –
Lubomír Kolátek – Radim Kravčík – Radek Mišanec – Marek Peška 51–88

Materiálie

Kaple Panny Marie v kostele Petra a Pavla v benediktinském klášteře v Rajhradě

*Die Marienkapelle in der Kirche St. Peter und Paul im Benediktiner-kloster
Raigern/Rajhrad*

Zdeněk Kovářík – Daniel Chadim 89–100

Roubený dům Rokycanska na příkladech z Dobříva a Kařizku

Das Blockhaus aus der Umgebung von Rokycany

Beispiele aus Dobřív und Kařizek

Stanislav Plešmíd – Karel Foud 100–114

Lidové klasicistní prvky v severovýchodních Čechách – ves Křivice

Die volkstümlich klassizistischen Elemente In Nordostböhmen

Das Dorf Křivice

Jan Tluchoř – Jiří Slavík 114–130

Z odborného tisku 131–160

Titulní strana: Bor (okr. Tachov), veduta M. Gerunga
z let 1536–1537, detail (Universitätsbibliothek Würzburg,
sign. Delin VI, 5, 30).

Zadní strana: Důl Gabriela (okres Karviná), plán pro
stavbu komplexu dvojité jámy, nedatováno, 1 : 750,
1 : 100. SOKA Karviná, fond OKR 1. máj – Mír
(reprofoto J. Pavlas, NPÚ ÚOP v Ostravě, fotoarchiv,
č. neg. 137 442–443).



NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ
STŘEDNÍCH ČECH V PRAZE

ÚVODEM



ING. ARCH. PETR CHOTĚBOR

V úvodních Průzkumů památek, tohoto pro obor památkové péče nesmírně významného periodika, jehož název by nemohl být výstižnější, byla již publikována řada názorů a podnětů. Neraď bych se zabýval obecnou problematikou nebo uváděním dalších a dalších důvodů pro důležitost průzkumů, o jejichž nezbytnosti snad v našem oboru již dávno nikdo nepochybuje. Bylo by to spíše opakování toho, co bylo již vícekrát řečeno, napsáno či naléhavě zdůrazněno. Rád bych se na tomto místě podělil o některé zkušenosti ze svého čtyřicetiletého působení na Pražském hradě, v Odboru památkové péče Kanceláře prezidenta republiky. Nespornou výhodou práce na Pražském hradě je, že rozsah svěřeného území, ačkoliv je architektonickými památkami a uměleckými sbírkami přímo nabitě, není velký a jeho prohlídky a takřka každodenní odborný dohled na stavbách lze pohodlně zvládnout.

Pražský hrad je národní kulturní památkou a součástí památky zapsané na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví. Ovšem nejen díky tomu má svá specifika. Jeho výjimečnost souvisí s rolí, jakou hrál v (nejen) českých dějinách a s hodnotou architektonických památek, z nichž některé svým významem v dějinách umění domácí hranice přesahují. Není divu, že snaha po poznání Hradu, zejména jeho stavební historie, je staršího data než u jiných historických staveb a areálů. V počátcích nešlo samozřejmě o standardní a metodicky vytříbené průzkumy, jak je chápeme dnes. Stavební pisár Johan Heinrich Dinebier kombinoval průzkum starých plánů s podrobnou znalostí stavu objektů ve své době. Výkopy zaměřené na hledání podoby kostelů – předchůdců gotické katedrály sv. Víta, jak je prováděli novodobí dómští stavitelé, Josef Mocker a Kamil Hilbert, nebyly řádnými archeologickými výzkumy. Sondáže a odkryvy Karla Fialy ve Starém královském paláci neměly náležitosti stavebně historického průzkumu v dnešním pojetí. Přes možné výhrady k práci těchto raných badatelů nemůžeme dnes jejich přínos ani dostatečně ocenit. Objevy byly zásadní a množství a pečlivost jejich dokumentace, především plánové a kresebné, nám může být vzorem. Celé generace pozdějších odborníků, činných na Pražském hradě, z této dokumentace těžily a dodnes těží. A nelze nepřipomenout archeologický výzkum, zahájený na III. hradním nádvoří v červnu 1925 a prováděný kontinuálně až do současnosti, ovšem s odlišným zadáním a v odlišném rozsahu. Jeho role v procesu poznání areálu je naprosto nezastupitelná; již dávno se prokázala užitečnost jeho propojení s průzkumy stavebně historickými. To jen znovu dokazuje nutnost spolupráce různých oborů a propojení jejich výsledků v procesu zkoumání památek.

Stavebně historické průzkumy jednotlivých součástí areálu byly systematicky pořízovány oddělením SÚRPMO, a to od roku 1965, kdy byl zpracován elaborát pro Lobkowiczský palác a další pro domy ve Vikářské ulici. Průzkumu byly podrobovány jednotlivé stavby (např. Kaple Všech svatých), vymezené skupiny staveb (např. Zlatá ulička, Černá věž a Daliborka) a plochy (např. Stájový dvůr, Jízdárenský dvůr, Jelení příkop). U rozsáhlých

a dispozičně složitých staveb (např. Nový palác) byly elaboráty průzkumu zpracovávány pro jednotlivá křídla. Architektonické památky s mimořádně komplikovaným stavebním vývojem (typickým příkladem je Starý královský palác) byly průzkumu podrobeny opakovaně a rovněž po částech. Samostatně byla zpracována analýza jižního průčelí, jejíž přílohou byl výkres v podrobnějším měřítku; jedině do takového podkladu bylo možné barevně odlišit části pocházející z různých stavebních etap, včetně fragmentů odhalených sondami a dnes již opět skrytých pod omítkou a nepřístupných.

Na první pohled by se tak mohlo zdát, že hradní areál má – snad až na výjimky – hotové průzkumy. I kdyby tomu tak bylo, nelze s nimi vystačit navždy a opominout potřebu jejich aktualizace a doplňování. Důvod je zpravidla zřejmý: v době provádění průzkumu byl konkrétní objekt plně využíván, zařízený a zabydlený a neumožňoval provádění restaurátorských sond. Některé součásti interiéru byly omezeně přístupné, případně nebyly přístupné vůbec. Když se podmínky pro průzkum změnilly k lepšímu, je příležitost získat mnohem víc poznatků. Samozřejmě je nutné zpracovávat elaboráty pro objekty, které se dosud průzkumu nedočkaly. Velmi dlouho nebylo možné vůbec uvažovat o realizaci stavebně historického průzkumu bývalého Ústavu šlechticů, který byl až do změny režimu v užívání jedné složky ministerstva vnitra. Tato možnost se naskytla až v roce 1992, a výsledky pak mohly být využity při zpracování projektu celkové rekonstrukce. Poměrně pozdě byl pořízen pasport prezidentské vily v Královské zahradě (2009).

Jiným důvodem pro aktualizaci může být fakt, že po více jak 45 letech od zpracování nejsou některé názory ve starších průzkumech již ani akceptovatelné. Nemám na mysli dějiny objektu, stavebně historický rozbor a datování stavebních fází; tyto podstatné kapitoly a jejich grafické přílohy nestárnou a lze je nejvýš drobně doplnit nově získanými poznatky. Avšak celkové hodnocení, výčet závad a závěrečná doporučení mohou být někdy poněkud poplatné názorům v době svého vzniku. Např. v pasportu Domy ve Vikářské ulici, v části Směrnice pro asanaci a rekonstrukci se k tzv. Mockerovým domům uvádí: „Tzv. Mockerovy domy jsou v historickém prostředí novotvarem, který v půdoryse je variací předchozího vývoje. Otázka jejich existence je problémem koncepce památkové ochrany. Z hlediska architektonického jim nelze upřít přiměřenost danému prostředí. Bude-li se vycházet z názoru na zachování těchto objektů, je nutno jejich hmoty stabilizovat oproti sousedům. Z toho důvodu je nutno dvorní křídla domu čp. 35, 36 přeřešit architektizováním holých štítových zdí, závadných v dálkových pohledech. Studie by patrně prokázala částečnou nápravu již po přeřešení střech“.

Tato formulace prakticky nevylučuje možnost, že by neogotické objekty čp. 34 a 35-36 nezůstaly zachovány; jako cenné architektonické detaily uvádí pasport pouze kamenné prvky průčelí a sochu sv. Václava. To, jak se po letech přístup k této architektuře proměnil, nejlépe ilustruje projekt a v současné době prováděná rekonstrukce většího a výstavnějšího z obou domů, Nového probošství (čp. 34). Projekt i rekonstrukci charakterizuje snaha o zachování nejen historického domu jako celku, ale i maximálního množství jeho součástí. V objektu se sice nedochovalo vše – byla např. zbořena obě nižší dvorní křídla – přesto zbylo z původního vybavení mnoho. Mimo jiné původní okna, dveře a vestavěné skříně (včetně původní povrchové úpravy fládrováním), parketové podlahy a dlažby, kazetový strop domácí kaple, nástěnné malby a vitráž na reprezentativním schodišti, a dokonce jedna kachlová kamna. Vše tak tvoří hodnotný celek datovaný rokem 1879. Nové a podstatně odlišné hodnocení objektu bylo také důvodem, proč byl v dostatečném předstihu před rekonstrukcí zadán a zpracován doplňující průzkum, zaměřený na cenné architektonické a uměleckořemeslné detaily. Součástí nynější rekonstrukce je i dořešení problematiky dvorních křídel, o němž byla v citované pasáži z pasportu zmínka. Obě křídla byla obnovena ne v původní podobě, ale v objemech, odpovídajících realizaci Josefa Mockera. Zmíněné negativní působení holých štítových zdí v pohledu ze severní strany tak bylo napraveno.

Standardní stavebně historické průzkumy jsou samozřejmě zadávány zkušeným profesionálním zpracovatelům. Stejně tak i specializované analýzy a expertizy, pokud je v procesu poznání památky považujeme za potřebné. V posledních letech byly zadány např. dendrochronologické analýzy, specializovaný průzkum drahých kamenů ve výzdobě Svatováclavské kaple, analýza fragmentů polychromie na bustách a reliéfech vnitřního triforia. Vlastními silami pořizují pracovníci Odboru památkové péče operativní průzkumy a dokumentaci, i z toho důvodu, že tyto práce musí být prováděny skutečně operativně, tak, jak to památka vyžaduje a v omezeném čase, který je k dispozici.

Zcela mimořádnou příležitost pro aktualizaci či doplnění poznatků formou operativního či specializovaného průzkumu představují stavební opravy, rekonstrukce a restaurátorské zásahy. Ze zkušenosti víme, že ne vždy se památkářům podaří tyto možnosti využít, proto se na Pražském hradě snažíme, abychom je „nepropásli“. V první řadě je sice nezbytné splnit vše, co je povinností památkáře, od spolupráce při zadání akce až po pravidelný dohled na provádění, průběžné konzultace a upřesňování technologických postupů; provedení potřebných průzkumů však nepovažujeme za méně významné. Jsme si vědomi, že se z lešení dostáváme na místa nejen běžně nepřístupná, ale na místa, kam se naši následovníci podívají třeba až za 30 let. Platí to především pro katedrálu sv. Víta, Václava a Vojtěcha, které je věnována mimořádná péče jak ze strany Správy Pražského hradu (ta zadává a financuje opravy a restaurování), tak ze strany památkového dohledu. Jsem si vědom, že tato památka je výjimečná a pozornosti jí věnované se může těšit málokterá jiná, přesto ji zde uvedu jako příklad průběžného doplňování poznatků. Pravidelné prohlídky stavu, kontroly po zimním období, silném větru nebo velkých deštích umožňují nejen odhalit a lokalizovat čerstvá lokální poškození. Hlavním účelem všech těchto revizí je vytipovat stavební část, jež aktuálně nejvíce vyžaduje zásah; my jej zpravidla označujeme nikoli jako stavební opravu či konzervaci, ale jako restaurování architektury. Tato stavební část je zařazena do plánu na další sezónu a než se začne se stavbou lešení, je pořízena podrobná dokumentace (ortogonální pohledy na všechny úseky stěn), v níž musí být doslova každý kámen a každá spára. Z lešení je pak možné případné chyby v této dokumentaci korigovat. Takto ověřený plánový podklad slouží k záznamu skutečností, které jsou předmětem detailního operativního průzkumu. Zaznamenáváme především stáří konstrukcí, to jest, z jaké stavební fáze který kámen pochází, dále zjištěné poruchy, poškození a chybějící detaily a konečně zásahy a doplňky provedené v naší době.

Kromě těchto základních výsledků je třeba využít skutečnosti, že máme přístup ke stopám činnosti stavební huti, buď té středověké, nebo v případě neogotických částí huti Jednoty pro dostavění hlavního chrámu sv. Víta na Hradě pražském. Tyto stopy umožňují nahlédnout do některých postupů z doby výstavby, o nichž jsme z jiných pramenů informováni jen částečně. Pozorovat a dokumentovat lze především kamenické opracování, tedy stopy nástrojů použitých v různých fázích zhotovení kamenného dílu. Ještě více se o postupech dovídáme, je-li nutno příslušný díl demontovat nebo dokonce vyměnit. Právě rozebrání některých originálních prvků umožnilo odhalit a zdokumentovat celou řadu spojovacích železných částí. Velkou pozornost věnujeme dokumentaci kamenických značek, jejichž vypovídací možnosti považujeme za důležité. K tomu, aby bylo možné je využít pro zpřesnění rozsahu a datování stavebních mikrofází, je nezbytné zaznamenávat nejen jejich podobu, ale i přesné pozice na stavbě. I ty jsou zaneseny do výše zmíněných plánů.

Vybrané kamenické značky jsou dokumentovány i sádrovými odlitky. Neustále se tak doplňuje rozsáhlá sbírka, s jejímž budováním započal Karel Fiala, když tímto způsobem dokumentoval značky ve Starém královském paláci ve 30. letech 20. století. Sádrové odlitky se pořizují také z vybraných sochařských nebo architektonických detailů. Tím navazujeme na tradici, kterou zahájili dómští architekti Mocker a Hilbert při své práci na opravách a dostavbě katedrály.

Pro úplnost je třeba uvést, že řadu uvedených skutečností zjišťujeme a dokumentujeme i na dalších objektech hradního areálu, aby nevznikl mylný dojem, že se takto věnujeme výhradně katedrále. Také revize stavu, o níž byla výše u katedrály zmínka, se samozřejmě musí provádět na celém území národní kulturní památky. Odbor památkové péče každoročně shrne svá zjištění do seznamu závad, v němž jsou jednotlivé body doplněny i stručným návrhem řešení a případně stupněm naléhavosti. Tento seznam slouží jako důležitý podklad pro plán oprav a restaurování na příští stavební sezónu.

V posledních letech výrazně roste využití nových možností dokumentace. Především 3D skenování částí stavby nebo celého objektu s užitím stabilního skeneru nebo s pomocí dronu (doplňkově vybaveného lidarem pro upřesnění dokumentovaných celků) umožňuje vytvářet podklady, o nichž se našim předchůdcům (a vlastně před pár desetiletími ani nám samým) ani nesnilo. Na konferencích, zejména těch s mezinárodní účastí, často vyslechneme příspěvky zaměřené právě na pořizování takové dokumentace a především na její využití pro průzkumy a památkovou praxi. V jednom takovém příspěvku popsali němečtí kolegové postup, kdy kombinací tradiční fotogrammetrie, desítek snímků a 3D skenů vytvořili dokonalý prostorový model velké a velmi členité stavby, model dostatečně podrobný, aby obsahoval i detaily, tedy jakési její „digitální dvojče“. Samozřejmě něco takového je časově i finančně náročné, vyžaduje to spojení se specializovanou institucí nebo firmou a zpravidla nějaký grant. Z toho vyplývá, že takové možnosti nemá a jistě ani nebude mít každá památka, která je předmětem průzkumu.

Svatovítská katedrála si svým významem a výjimečností o pořízení takové dokumentace přímo říká. Již několik let jsou všechny doposud jednotlivě zpracovávané úseky pro realizované restaurování architektury pořízeny ve 3D, ač prakticky nejpoužívanějším výstupem jsou podklady ve 2D. Většinou jsou kombinovány různé metody, zejména optometrie a laserové skenování. Lze konstatovat, že pořízená data by nyní vytvoření takového modelu v poměrně vysoké kvalitě umožňovala. Kromě stavebních celků byly pořízeny 3D modely i řady drobnějších památek a součástí mobiliáře (Svatovítské pastoforium, konzoly za oltářem, busty vnitřního triforia a další). A opět nesdělím nic nového, pokud tvrdím, že ony nejnovější dokumentační metody, jejichž výhody a užitečnost v památkové péči uznávám, nejsou vždy tou jedinou a nejlepší možností. Tradiční záznam výsledků operativního průzkumu přímo do vytištěného plánu má stále v naší praxi své důležité místo. Právě tak nadále pořizujeme i kresebnou dokumentaci, ideálně v kombinaci s fotografiemi. Pro prezentaci výsledků, např. představy o jednotlivých fázích stavebního vývoje, nám vedle digitálních modelů stále dobře slouží jednoduché kresebné rekonstrukce.

Na závěr je třeba zmínit, že Odbor památkové péče se poměrně často zapojuje do různých vědeckých a grantových projektů, jejichž prioritním výstupem je upřesňování výsledků stavebně historických průzkumů areálu Pražského hradu. V rámci multioborové spolupráce je třeba zmínit zejména úzkou součinnost s Akademií věd České republiky. Nejbližšími spolupracujícími institucemi jsou Archeologický ústav AV ČR, pracoviště Pražský hrad, a Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR. Pro příklad lze uvést aktuální komplexní projekt Skryto pod povrchem, který je věnován poznání archeologických areálů na území Pražského hradu a péči o ně. Řešitelem projektu je Archeologický ústav AV ČR, spoluřešiteli pak Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR a Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy; Kancelář prezidenta republiky je aplikačním garantem. Souběžně také probíhá projekt v rámci Strategie AV21, který doplňuje vědecký výzkum v rámci aplikovaných postupů v péči o archeologické památky (řešitelem je Archeologický ústav AV ČR). V rámci zmíněných projektů je doplňována archeologická a stavebně historická dokumentace, poznatky z oboru klimatologie a hydrogeologie, sledování fyzikálních procesů a další okolnosti upřesňující vznik, vývoj a potřeby archeologických areálů na území Pražského hradu.



KOSTEL SV. MIKULÁŠE V BORU U TACHOVA V OBDOBÍ STŘEDOVĚKU

ZANIKLÁ SVATYNĚ A NEKROPOLE RODU ŠVAMBERKŮ, PROMĚNA VĚŽE V PRŮBĚHU STALETÍ

ROMAN LAVIČKA

Church of Saint Nicholas in Bor near Tachov in the Middle Ages

The Vanished Sanctuary and Necropolis of the Schwamberg Family. The Transformation of the Tower over the Centuries

Based on the analysis of the structure remains and sometimes ignored written and iconographic sources, the study presents new information about the appearance and furnishings of the vanished medieval parish church of Saint Nicholas in Bor near Tachov. No later than the end of the 14th century up to the mid-18th century, the funeral chapel of the prominent Schwamberg family of nobles was situated at the choir. The chapel's appearance and furnishings can be reconstructed to some extent according to written sources and historical vedute. A belfry with a guardhouse built at the end of the first third of the 16th century is a remarkable part of the structure and the only one to have remained since the Middle Ages. The tall tower near the parish church expresses the growing confidence of the municipality and the visual counterbalance to the defence tower of the adjacent castle. Throughout five centuries, it had several roof types and especially the latest renovation from 1990–1992 gives food for thought about the approach of contemporary heritage care to the reconstruction of cultural monuments.

Keywords: Bor near Tachov – parish church – medieval architecture and altars – the Schwambers – necropolis – stonemasons – building development – heritage care

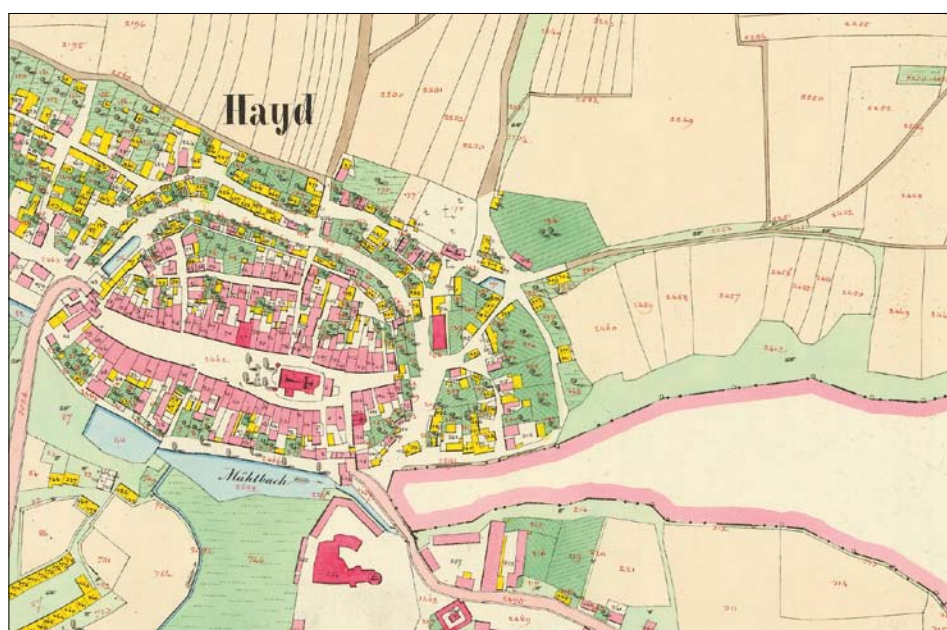
Studie přináší na základě rozboru pozůstatků stavby a někdy i opomíjených písemných a ikonografických pramenů nové poznatky o vzhledu a vybavení zmizelého středověkého farního kostela sv. Mikuláše v Boru u Tachova. Nejpozději od konce 14. století až do poloviny 18. století stála při kněžišti pohřební kaple významného šlechtického rodu Švambergů, jejíž podobu a vybavení lze do jisté míry rekonstruovat na základě písemných pramenů a historických vedut. Pozoruhodnou stavební částí, která jako jediná přetrvala z období středověku až do současnosti, je zvonice se strážnicí zbudovaná koncem první třetiny 16. století. Vysoká věž při farním kostele se stala výrazem vzrůstajícího sebevědomí městské obce a vizuální protíváhou obranné věže sousedního hradu. Během pěti století své existence vystřídal několik typů zastřešení a zejména její poslední rekonstrukce v letech 1990–1992 přináší řadu podnětů k zamýšlení nad přístupem soudobé památkové péče k obnově kulturních památek.

Klíčová slova: Bor u Tachova – farní kostel, středověká architektura a oltáře, Švambergové, nekropole, kameníci, stavební vývoj, památková péče

<https://doi.org/10.56112/pp.2022.2.01>

ÚVOD

Středem každého významnějšího sídliště se od středověku stal farní kostel, který sloužil nejen k uspokojování duchovních potřeb obyvatel, ale rovněž je doprovázel v nejvýznamnějších okamžicích života od narození až do smrti. Budování a údržbu kostela zajišťoval zprvu především patron, obvykle šlechtic, který pak spolurozhodoval o osobě duchovního, za což mu náleželo mimo jiné i čestné místo pohřbu uvnitř kostela. Nejinak tomu bylo i v případě farního kostela sv. Mikuláše v Boru u Tachova, který byl sice v letech 1739–1749 z větší části nahrazen barokní novostavbou, ale studiem zachovaných



Obr. 1: Bor u Tachova (okres Tachov), půdorys města. Kostel sv. Mikuláše je zakreslen na náměstí, při dolním okraji půdorys hradu, císařský povinný otisk stabilního katastru roku 1838 (© ČÚZK, Ústřední Archiv).

pozůstatků středověké stavby v kombinaci s výpovědí písemných pramenů a tří dosud ne zcela využitých historických vedut města, lze podobu a vybavení z větší části zaniklého kostela do jisté míry rekonstruovat.¹⁾

„KAPLE PANNY MARIE POČETIE, KTERÁŽTO SLOVE V SIENCI“ JAKO POHŘEBNÍ MÍSTO ŠVAMBERKŮ

Stejně tak, jako si šlechtické rody budovaly svá reprezentativní sídla – hrady, zámky, nebo i výstavnější tvrze, aby v tehdejší společnosti manifestovaly svou moc, společenský status a majetek, stejně tak dbaly o místo, kde měly spočinout na konci životní pouti k věčnému odpočinku. Vzhledem k legitimní snaze zachovat kolektivní paměť na svou osobu, či rod a potřebě zajistit si přímluvy za spasení duše prostřednictvím mší a modliteb, se tyto nekropole obvykle nalézaly v klášterech nebo kostelech, k nimž měl šlechtický rod mnohdy také patronátní právo.²⁾ Nejinak tomu bylo i v případě Švamberků, kteří ve středověku využívali jako jedno z hlavních sídel mimo nominátního hradu známého současně jako Krasíkov, také vodní hrad v Boru u Tachova při zemské cestě z Čech do Bavorska.

Nejpozději v 80. letech 14. století si zvolili, a pravděpodobně i zbudovali jako pohřební místo kapli Početí Panny Marie při farním kostele sv. Mikuláše v rezidenčním městě Boru. Bratři Bušek (žil ještě 1394) a Bohuslav († cca 1401)³⁾ ze Švamberka společně se svou matkou Annou rozenou z Dubé († 1393)⁴⁾ zde 18. května 1388 založili při kapli „na věčné časy“ fundaci pro kněze Hostka a jeho nástupce⁵⁾ ve výši 10 kop stříbrných pražských grošů vyplácených ročně z výnosů nedaleké vesnice Skviřín.⁶⁾ Zmíněný „milý a zbožný“ kaplan navíc dostal od fundátorů právo lovit ryby v potůčku v Jirně⁷⁾ v blízkém okolí, které však po jeho smrti už nepřešlo na nástupce. Kněží živení

z této nadace měli za povinnost v dotčené kapli sloužit po celý rok týdně čtyři čtené mše za zemřelé, za spásu duší rodičů a příbuzných. Pokud by však z jakéhokoliv důvodu bohoslužbu vynechali, pak měli jako pokutu darovat dva pražské groše křesťanským chudým přede dveřmi kaple. Popsaná fundace byla potvrzena 26. listopadu 1388 a zanesena do erekcčních knih.⁸⁾

Další zprávy o pohřebním místě Švamberků v borském farním kostele jsou sice o století mladší, zato však přináší nové informace o jeho podobě a fungování. Bohuslav VII. ze Švamberka zesnul 15. února 1490 a jeho tělo spočinulo v kapli Početí Panny Marie v borském farním kostele.⁹⁾ Krátce na to došlo z iniciativy jeho druhé manželky, pozůstalé Konstancie Šlikové z Holíče († kolem 1500)¹⁰⁾ a jejich syna Jindřicha ze Švamberka († 1523) nejen k úpravě rodového pohřebního místa, ale i k rozšíření mešních nadací. Vdova původně koupila od syna Jindřicha za 300 kop grošů českých z jeho dědického podílu ve městě Boru roční plat 17 kop grošů českých plynoucích z domů, krčem, poddanských dvorů, polí, luk a dalšího majetku k zajištění liturgického provozu pohřebního místa. V březnu nebo dubnu roku 1494 daroval Jindřich ze Švamberka tento plat ke „kapli panny Marie početie, kteráž jest udělána před kostelem sv. Mikuláše v Boru, kterážto kaple slove v Sienci“. Kaplanům zde tak mělo být na věčné časy vypláceno ročně 14 kop grošů, polovina na sv. Jiří a druhá na sv. Havla. Jeden a půl kopy mělo sloužit na nákup vosku a stejná částka byla určena na lampu ve zmíněné kapli.¹¹⁾ Kněží za to byli povinni sloužit zádušní mše za Bohuslava ze Švamberka a Konstancii rozenou Šlikovou.¹²⁾

Na podzim, 24. listopadu roku 1495 upravil Jindřich ze Švamberka příjmy pro kapli „Matky Boží v Boru, v městě mém podle kuoru i kostela svatého Mikuláše i fary, v kteréžto kaple ležie neboštík pan otec moj dobré paměti.“ Tehdy se zde kněží vyplácel další plat 10 kop grošů českých z nedaleké vsi Skviřína. Při revizi listin se však zjistilo, že polovina výnosu, tedy pět kop grošů náleží k oltáři svatého Jana Křtitele v borském farním kostele. Jindřich tedy rozhodl, aby se renty vyplácely v souladu se starými, stále platnými zápisy a tedy, aby se vydávalo 5 kop grošů plynoucích ze Skviřína znovu ke zmíněnému oltáři svatého Jana Křtitele. Vzniklý výpadek příjmů pro kněze mariánské kaple se pak zavázal nahradit ve stejné výši ze svých důchodů ve městě Boru s výplatním termínem jedné poloviny na sv. Jiří a druhé na sv. Havla. Ročně tak mělo být k dispozici 10 kop grošů, za což „ty oba dva kaplani, když to slušně bude moci býti, mají vždy každý den slůžiti, jeden ranní mši Matce Boží a druhý na den převeliké mše podle běhu a časův a zřízení obyčeje Arcibiskupství pražského.“¹³⁾

8) C. Borový ed., o. c. v pozn. 5, s. 291, č. 431.

9) J. Emmner ed., Pozůstatky desk zemských království českého roku 1541 pohořelých II. Praha 1872, s. 463, C, 10 – březen nebo duben 1494; G. Schmidt, o. c. v pozn. 6, s. 6. – uvádí zasvěcení kaple „hl. Maria (Siena)“, neboť nepochybně neporozuměl výrazu „v Sienci“, a proto jej zaměnil za slovo „Siena“.

10) J. Jánský, o. c. v pozn. 3, s. 116 – Konstancie Šliková z Holíče se v roce 1458 provdala za Bohuslava VII. ze Švamberka (†1490). Autor uvádí jako dobu jejího úmrtí rok 1494, což není možné, neboť ještě roku 1500 byl na její žádost vydán v Římě odpustkový list pro kapli Početí Panny Marie v borském kostele – viz níže v textu.

11) J. Emmner ed., o. c. v pozn. 9.

12) G. Schmidt, o. c. v pozn. 6, s. 6.

13) Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Třeboň, fond Cizí statky Třeboň (1205–1797), č. 291, listina z 24. listopadu 1495, dostupné online:

1) Při výzkumu a přípravě této studie mi byla velmi nápomocna paní Marie Fantová z farního úřadu v Boru a Ing. Galina Marianna Kortanová, kastelánka zámku Bor, dále Mgr. Karel Matásek a další kolegové z Národního památkového ústavu (dále jen NPÚ), územního odborného pracoviště v Plzni (dále jen ÚOP PL), za což jim upřímně děkuji.

2) K problematice šlechtických nekropol viz R. Šimůnek, Paměť a tradice v prostředí české šlechty v pozdním středověku, *Medievalia Historica Bohemica* 10, 2005, s. 199–246; *tjž.*, Historikův virtuální svět. Interiér kostela jako typ reprezentativního prostoru v pozdním středověkých Čechách, in: M. Nodl – F. Šmahel edd., *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14.–15. století*, Praha 2009, s. 257–298; *tjž.*, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, zejm. s. 67–123; P. Král, Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku, in: V. Bůžek – P. Král edd., *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 173–187.

3) J. Jánský, Páni ze Švamberka. Pětisetletá sága rodu s erbem labutě. Domažlice 2006, s. 96–97.

4) Tamtéž, s. 31, 96–97 – Anna z Dubé byla vdova po Bohuslavu III. ze Švamberka (†1379/1380).

5) C. Borový ed., *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., Liber III.* (1385–1390). Praeae 1879, s. 291, č. 431.

6) G. Schmidt, *Privilegien der Herren von Schwanberg für ihre Stadt Haid*, *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 67. Jahrgang, 1929, s. 1–36, zde s. 6. Podle autora byla zmíněná roční renta ve výši 10 kop grošů přenesena ze dvora Lukavice (dnes již prakticky zaniklý panský dvůr u rybníků při Lukavickém potoce severozápadně od Boru) na vesnici Skviřín.

7) „*rivulum in Gyryna*“ – Ještě podle smlouvy z roku 1865 dostával věžný od obce pevný plat a bylo mu mimo jiné přiděleno pole na „*Gyrském vrchu*“ a louka na „*Gyrské pastvině*“, k tomu W-D. Hamperl, *Děkanský kostel sv. Mikuláše*, 1987 (překlad K. Máca), rkp., Archiv zámku Bor, sign. 14a, s. 81–109, zde s. 106.

Jindřich ze Švamberka tedy toho roku zřídil a finančně zajistil místo druhého kněze při mariánské kapli, které mělo původně vzniknout až po jeho smrti na základě naplnění závěti. Dědicové tak byli tohoto závazku zbaveni mimo povinnosti dbát „než toliko [o] opravu kaply a obrazův ozdoby, čehož bych já za svého zdraví nezpůsobil a nezjednal, jakož v tom kšaftu psáno stojí.“¹⁴⁾

O pět let později, na žádost Jindřichovy matky Konstancie Šlikové z Holiče udělili římsí kardinálové 26. března 1500 těm, kteří zbožně navštíví „*Cappella Conceptionis beate Marie virginis sita in eccl[es]ia parochial[is] sancti Nicolai in Civitate Borr*“, budou se zpovídat a přijímat svátost, přispějí na její stavbu, opravu a údržbu, nebo na knihy, osvětlení, výzdobu a jiné věci potřebné pro bohoslužbu, nebo zbožně navštíví mariánskou kapli o svátcích Nejsvětější Trojice, Početí Panny Marie a sv. Michaela Archanděla, na věčné časy 100 dní plnomocných odpustků.¹⁵⁾ Vidíme zde prakticky kontinuální snahu zajistit si přímluvy za spásu duše nejen formou placených mší, ale i účastí laiků, neboť tehdy podle všeobecného přesvědčení platila modlitba chudých u Boha mnohem více než modlitba bohatých.¹⁶⁾

EXKURZ – PUTUJÍCÍ POHŘEBNÍ MÍSTO JINDŘICHA ZE ŠVAMBERKA († 1523)

Ze zachovaných písemných pramenů je zřejmé, že se Jindřich ze Švamberka po smrti svého otce Bohuslava spolu s matkou Konstancií svědomitě staral o pohřební kapli při borském farním kostele, kde našla místo posledního odpočinku i jeho manželka Markéta z Rožmitálu, která zesnula na konci roku 1496.¹⁷⁾ Dalo by se tedy předpokládat, že i on měl v úmyslu spočinout zde vedle svých předků, neboť zavázal k péči o pohřební kapli dědice ve svém kšaftu sepsaném před rokem 1495.¹⁸⁾ Ke změně



Obr. 2: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše od jihovýchodu při pohledu z věže hradu, červen 2022 (všechna foto R. Lavička, není-li uvedeno jinak).

rozhodnutí zřejmě došlo někdy na přelomu prvního a druhého desetiletí 16. století, kdy významně investoval do přestavby rodového sídla, hradu Švamberku.¹⁹⁾ O úpravách tamější hradní kaple se sice písemné zprávy z této doby nedochovaly, ale o Jindřichově snaze zříditi si zcela samostatné pohřební místo se dozvídáme z následujících kroků. Svému synovci Kryštofovi († 1534) zaslal 7. srpna 1515 do Boru list, kde jej mimo jiné žádá, aby olomouckého světícího biskupa Martina Göschla († kolem 1533), kterého zajistil především pro vysvěcení kaple budovaného borského špitálu, vzal za stejným účelem na hrad Švamberk.²⁰⁾ Borská špitální kaple sv. Alžběty byla vysvěcena v hrubé a nedokončené podobě se třemi oltáři 22. srpna 1515 a zřejmě krátce před tím byl konsekrován i hlavní oltář kaple sv. Jiří na hradě Švamberk.²¹⁾ V závěti sepsané 27. září 1520 připomíná Jindřich ze Švamberka ohledně zajištění své posmrtné spásy, „[...] a také jakož sem nadal troje kaplanství na hradě Švamberk v kaple sv. Jiří také odkazuji a jmíti chci, aby se tomu všemu dosti dalo vedle mého nadání a dskami zapsání, a tu aby na svatých mšech a službě boží za mne a za předky mé, pána Boha prosili, a to všecko rozkazují a povinen bude jim vydati a dáti urozený pan Krystoffor, strejc můj od dne smrti

<https://www.monasterium.net/mom/CZ-SOAT/CizyStatky/291/charter> [10. 04. 2022].

14) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 13, č. 291, listina z 24. listopadu 1495.

15) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 13, č. 292, listina z 26. března 1500, dostupné online: <http://monasterium.net/mom/CZ-SOAT/CizyStatky/292/charter> [10. 04. 2022].

16) R. Lomíková, Vizitační protokoly cisterciáckých klášterů ve 14. století. Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, Praha 2006, rkp., s. 100–101, dostupné online: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/4570> [07. 03. 2022].

17) J. Köferl, Der politische Bezirk Tachau. Eine Heimatskunde für Haus und Schule. Tachau 1890, s. 444; *Kronika farnosti Boru*, 1981 (překlad K. Máca – J. Brožek), rkp., Archiv zámku Bor, sign. 22a, s. 17.

18) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 13, č. 291, listina z 24. listopadu 1495 – „... tehdy jakož sem já nadepsaný Heinrich ze Švamberka v svém kšaftu, kterýž sem prve učinil a rozkázal, aby od dědicův a budoucích mých kaplanství druhé nadáno do té kaply bylo, již nebudu dědicové a budoucí moji povinni toho kaplanství nadávati ani způsobovati. Než toliko opravu kaply a obrazův ozdoby, čehož bych já za svého zdraví nezpů-

sobil a nezjednal, jakož v tom kšaftu psáno stojí, to budu povinni zjednatí a způsobiti i jiné všechny věci, které v tom kšaftu napsány jsů...“

19) F. Mareš ed., Materialie k dějinám umění, uměleckého průmyslu a podobným, in: Památky archaeologické a místopisné XVI, č. 7–8, Praha 1893–1895, sl. 466–478, zde sl. 469, XXXII. Zprávy o mistrech při stavbách na zámku Krasíkově, č. 1–5; M. Novobilský – P. Rožmberský, Hrad Krasíkov neboli Švamberk. Plzeň 1997, s. 22–23; J. Anderle – Z. Procházka, Dějiny a stavební vývoj kaple a hrobky na hradě Švamberku-Krasíkově, *Castellologica Bohemica* 12, 2010, s. 193 až 236, zde s. 194.

20) A. Rezek – F. Mareš – J. Kalousek edd., A. XXX – Dopisy rodu Švamberského z let 1449–1526, in: J. Kalousek ed., Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích XV. Praha 1896, č. 203, s. 113.

21) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 13, č. 293, listina z 22. srpna 1515, dostupné online: <https://www.monasterium.net/mom/CZ-SOAT/CizyStatky/293/charter> [10. 04. 2022].



Obr. 3: Bor u Tachova, hrad, bývalé sídlo Švamberků od severozápadu při pohledu z věže kostela sv. Mikuláše, červen 2022.

*mé tak jako se svrchu píše.*²²⁾ Malovaný pamětní nápis, čitelný ještě roku 1601 v klenuté chodbě na hradě Zvíkově dokládá, že Jindřich zemřel ráno 16. ledna 1523 a po čtyřech dnech, 20. ledna spočinul v kapli na hradě Švamberku.²³⁾ Později byly jeho ostatky převezeny do švamberské hrobky zbudované ve františkánském klášterním kostele Nanebevzetí Panny Marie v Bechyni,²⁴⁾ kde v samostatném hrobě odpočíval i jeho synovec Kryštof.²⁵⁾

ŠVAMBERSKÁ NEKROPOLE V BORSKÉM KOSTELE NA POČÁTKU 17. STOLETÍ

Další a poslední svědectví o podobě zaniklé švamberské nekropole v borském farním kostele je znovu o století mladší. Bohuslav VII. ze Švamberka († 1490) uzavřel

22) Národní archiv (dále jen NA) Praha, fond Desky zemské větši 1541–1869 (dále jen DZV), inv. č. 6, Kvatern červený II. 1544–1606, fol. 128 – závěť Jindřicha ze Švamberka – 1520, *ten čtvrtěk před svatým Václavem dědicem českým*.

23) NA Praha, fond DZV, inv. č. 175, Kvatern památný karafiátový od 1600 do 1601 (Nelkenfarber Gedenkquatern), fol. N. 3., dostupné online: <https://vadamecum.nacr.cz/> [15. 03. 2022].

24) A. Sedláček, Hrad, zámky a tvrze království Českého 13. Plzeňsko a Loketsko. Praha 1905, s. 46; NA Praha, fond DZV, o. c. v pozn. 23, fol. N. 4. – zpráva komorníka Jana Třeboňského z roku 1601: „*Na Bechyni v klášteře přiveden jsem do kostela Matky Boží... V témž kostele nedaleko svrchu psaného kamene hrobového hned proti dveřím kostelním ukázán mi sklípek podzemí, kdež se páni z Švamberka kladou... Truhel celých v témž sklípku XIII a množství jiných již porušených jest a toliko na té jedné svrchu psané truhle titul pana Hendrycha ze Švamberka nalezen jest...*“

25) NA Praha, fond DZV, o. c. v pozn. 23, fol. N. 4 – zpráva komorníka Jana Třeboňského z roku 1601: „*Na Bechyni v klášteře přiveden jsem do kostela Matky Boží, před prostředním pilířem uprostřed kostela, ukázán mi kámen hrobový mramorový okolo něho mříže železná, na kameni obraz celý v kyrsu a okolo něho text tento vtesán jest, [Kryštof ze Švamberka †1523]... Nad tím kamenem praporek s erbem jeho s labutí zavěšen jest...*“ K náhrobkům v klášterním kostele v Bechyni naposledy viz J. Chlábek – J. Roháček, Šlechtické nekropole doby jagellonské a raného novověku – jejich význam a funkce: Bechyně a Némčice, Zprávy památkové péče 80, č. 2, 2020, s. 200–208, zde s. 201–203.

s Vokem II. († 1505) a jeho bratrem Petrem IV. z Rožmberka († 1523) již roku 1484 v Kolíně nad Labem dědičnou smlouvu o vzájemném nástupnictví v případě, že by jeden z rodů vymřel. Polozapomenutý dokument se stal znovu aktuální na konci života Petra Voka z Rožmberka († 1611), kdy bylo zřejmé, že je posledním potomkem slavného rodu a na obzoru se rýsovala velká pozůstalost. Jan Jiří ze Švamberka († 1617) se svými příbuznými vznesl roku 1597 odpor proti zápisu do desk zemských, jímž Petr Vok († 1611) z Rožmberka jako úhradu dluhu dědičně postoupil Janu Zrinskému, hraběti ze Serynu († 1612) hrad a město Rožmberk (nad Vltavou), městečka Cetviny, (Dolní) Dvořiště, Myšlany (Horní Dvořiště), Rožmitál (na

Šumavě) a Frymburk se vším, co k nim patří. Švamberkové uvedli, že se jim a jejich dědicům tímto aktem stala škoda, přičemž se odvolávali na zmíněnou dohodu z roku 1484.²⁶⁾ Jan Jiří ze Švamberka pokračoval v uplatňování nároků na rožmberské dědictví a počátkem roku 1601 se před zemským soudem pustil do boje za uznání platnosti rožmbersko-švamberské smlouvy. Mnohaletý spor skončil dohodou obou stran 8. dubna 1609 a o rok později Petr Vok sepsal poslední vůli, v níž uznal nárok Švamberků na větší část rožmberského majetku.²⁷⁾

V tomto vleklém sporu o dědictví byl Jan Třeboňský,²⁸⁾ jeden z několika komorníků při úřadu desk zemských 29. června 1601 pověřen, aby ohledal a vytvořil soupis švamberských hrobů, náhrobků a nápisů v klášterech, kostelech a na švamberských sídlech. Tento nižší zemský úředník dorazil již 10. července „*v pátek po sv. Prokopu léta 1601*“ do Boru, kde si prohlédl farní kostel v přítomnosti malíře Jana Lazara, Pavla Záhořanského z Orlíku a řady pamětníků – Jakuba Ebrharta, úředníka jeho milosti pánu ze Švamberka na Boru (stár 64 let), Jana Smiška, který býval u nebožtíka pana Jana Erazima ze Švamberka krejčím (75 let), postřihače Jana Koleno (55 let), hrobaře Wolfa (60 let) „*i jiných mnoha sousedův z města Boru*“. Komorník Jan Třeboňský si ve švamberské kapli poznamenal polohu

26) NA Praha, fond DZV, inv. č. 92, Kvatern větší zápisný rozynový od léta 1597 do 1602 (Rosinenfarber größerer Schuldverschreibungsquatern), zápis C 5 z roku 1597, dostupné online: <https://vadamecum.nacr.cz/> [15. 03. 2022].

27) J. Pánek, Poslední Rožmberkové. Praha 1989, zejm. s. 308–309, 321–322; J. Kubeš, Švamberský dvůr v Třeboni v letech 1611/1612–1620, in: V. Bůžek – P. Král edd., Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku. Opera historica 7. České Budějovice 1999, s. 441–468, zde s. 442–444; J. Janský, o. c. v pozn. 3, s. 392–403; A. Kubíková, Testament posledního Rožmberka, in: M. Gaži ed., Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami. České Budějovice 2011, s. 104–105.

28) P. Burdová, Úřad desk zemských, in: Sborník archivních prací 36, č. 2, 1986, s. 273–381, o funkci komorníků včetně jmenovitého seznamu viz s. 358–367, s. 364 – Jan Třeboňský byl komorníkem při úřadu desk zemských v letech 1596–1620.

i podobu zachovaných náhrobků a pořídil opisy pamětních textů náhrobků Bohuslava ze Švamberka († 15. února 1490), Volfa ze Švamberka († 27. listopadu 1505), Jana ze Švamberka († 21. ledna 1533), Bartoloměje ze Švamberka († 17. května 1560), a zaujalo jej také „*epitaphium z kamene bílého, na němž obraz dobré paměti Pana Jana Asmi [Jana Erazima ze Švamberka, † 10. května 1580] a paní manželky jeho [Kunky z Weitmile] s erby vytesaný, zlatem a barvami vykládaný, a tento text německy vytesaný a též zlatem vyložení... A nad tím epitaphiem praporec černého tafetu s erbem a nápisem jména Páně zavěšen jest*“. V kapli se rovněž nalézal „*blíž k oltáři druhý praporec zavěšený, na něm erb s labutí Páně Švamberka s obů*



Obr. 4: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše od jihovýchodu při pohledu z náměstí, červen 2022.

stran namalovaný a tento text napsán jest: 1590, Hans Wilhelm Herr von Švamberk und zu der Haidt.“ Náhrobek Viléma se zde nenalézal, neboť jeho tělo bylo, stejně jako ostatky Jana Erazima ze Švamberka, uloženo v klenuté kryptě pod podlahou kaple, „*o tom mi správu dali*.“²⁹⁾

PODOBA ZANIKLÉ STŘEDOVĚKÉ POHŘEBNÍ KAPLE ŠVAMBERKŮ

Švamberkové si nechali samostatnou pohřební kapli Početí Panny Marie přistavět k patronátnímu farnímu kostelu sv. Mikuláše v Boru někdy ve třetí čtvrtině, nejpozději však v 80. letech 14. století. Na konci 15. století se dozvídáme, že „*kaple... jest udělána před kostelem sv. Mikuláše v Boru, kterážto kaple slove v Sienci*“³⁰⁾ a ležela „*podle kuoru i kostela svatého Mikuláše*.“³¹⁾ V 17. století jsme zpraveni o tom, že „*v městě Boru, v kostele sv. Mikuláše, v kterémžto kostele dva kůry sou, v tom jednom kůru, po levé straně toho kostela ležícím, aneb kaple*“ se nachází.³²⁾

Soudobé označení švamberské kaple zdrobněle jako sínec napovídá, že dotčený prostor byl z hlediska funkce chápán jako vedlejší, nikoliv hlavní, za jaký se z hlediska liturgie v rámci kostela jistě dalo považovat jen kněžiště. Ve vztahu k celému chrámu mohli tedy současníci vnímat a nazývat boční kapli jako „*sienci*“ (ženský rod je obvyklejší), tím spíše, že z některých dokladů se zdá, jako by vedlejším kritériem pro takové pojmenování byla přítomnost výrazných sloupů nebo přinejmenším klenby.³³⁾ V případě polohy kaple je důležité označení – před kostelem, podle

kuoru i kostela a zejména pak nejmladší poznámka „*v kostele dva kůry sou, v tom jednom kůru, po levé straně toho kostela ležícím, aneb kaple*“. Slovem kůr se v rámci kostela označovalo ve středověku především kněžiště,³⁴⁾ které bylo obvykle klenuté a švamberská pohřební kaple připomínala právě svou konstrukcí, respektive klenbou a vybavením s oltářem malé kněžiště, tedy zmiňovaný druhý kůr. Uvedená levá strana kostela byla vnímána a určována směrem k hlavnímu oltáři, tedy v našem případě stála kaple na severní straně kostela a velmi pravděpodobně navazovala přímo na presbytář, a proto byl kostel popisován jako stavba, kde jsou dva chóry. Uvedená poloha rovněž vysvětluje, proč není tento objekt zachycen na nejstarších vedutách města, které jej zobrazovaly zpravidla z jižních směrů. Pohřební kaple tedy ležela vždy v zákrytu za hmotu farního kostela.

Některé a pravděpodobně ty nejstarší švamberské náhrobky se nalézaly od počátku v podlaze, neboť při snaze opsat text z památníku Bohuslava ze Švamberka († 1490) si komorník desek zemských na počátku 17. století poznamenal: „*ostatek přečísti se nemohl, protože kámen v krajích hrubě schozen byl*.“³⁵⁾ Naopak v případě polychromovaného a zlatem vykládaného mramorového epitafu Jana Erazima ze Švamberka († 1580) a jeho manželky Kunky z Weitmile lze předpokládat kvůli sochařskému provedení postav jeho zavěšení na stěně. V mladší době, nejpozději v druhé polovině 16. století byla pod podlahou zbudována klenutá krypta pro ukládání ostatků. Tím se nepochybně vyřešil problém s nedostatkem místa a samotné ukládání rakve pak nijak neomezovalo provoz v kapli, jako v případě pohřbů do země realizovaných v interiéru. Součástí paměti na zemřelé zde nebyly jen samotné náhrobky, ale

29) NA Praha, fond DZV, o. c. v pozn. 23, fol. N. 1. až N. 5. Zkrácenou edici protokolu viz A. Sedláček, Hroby pánů ze Švamberka, in: Památky archaeologické a místopisné VII, č. 5, Praha 1868, sl. 449–451, zde sl. 450.

30) J. Emmler ed., o. c. v pozn. 9.

31) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 13, č. 291, listina z 24. listopadu 1495.

32) NA Praha, fond DZV, o. c. v pozn. 23, fol. N. 1. až N. 5.

33) Za konzultaci a výklad staročeského slova „sínec“ velmi děkuji PhDr. Petru Nejedlému, Ph.D. z Ústavu pro jazyk český, AV ČR v Praze.

34) Heslo kůr, Elektronický slovník staré češtiny. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, dostupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> [03. 06. 2022]; J. Gebauer, Slovník staročeský, I–II. Praha 1903 a 1916.

35) NA Praha, fond DZV, o. c. v pozn. 23, fol. N. 1. až N. 5.

i malované korouhve s rodovými erby: „a nad tím epita-
phiem praporec černého tafetu s erbem a nápisem jména
Páně zavěšen jest... blíž k oltáři druhý praporec zavěšený,
na něm erb s labutí...“³⁶⁾ Z hlediska účelu nezbytný a pr-
vořadý prvek ve vybavení kaple představoval oltář, který
byl jistě v souladu s patrocinielem prostoru zasvěcen Poče-
tí Panny Marie. Základní část tvořila vždy zděná oltářní
menza, která mohla být doplněna nějakou formou na zdi
nebo dřevěné desce malovaného nástavce, v pozdější do-
bě doplněného řezbou, či sochami. Nacházely se zde rov-
něž svícny a lampa na věčné světlo, jak vyplývá z nadace
Jindřicha ze Švamberka ustanovené na jaře roku 1494.³⁷⁾
K vybavení patřily i nezbytné liturgické předměty – kalich,
patěna, textil a další náčiní potřebné k sloužení zádušních
mší určenými fundacími kaplany. Podle zprávy z roku
1518 měl být v kapli ještě druhý oltář zemského patrona,
u kterého chtěla Markéta Rajštajnarová zřídit na své ná-
klady a se svolením Švamberků „kaplanstvie, aby bylo
u svatého Václava tu v sienci u fary na Boru“.³⁸⁾

O nezbytné výzdobě ve formě nástěnných maleb, des-
kových obrazů, soch nebo dalšího mobiláře však v pří-
padě švamberské kaple v Boru nemám žádné konkrétní
zprávy. Víme jen, že Jindřich ze Švamberka při úpravě
nadací pro kaplany v roce 1495 připomněl, že ve své zá-
věti zavázal dědice povinností dbát „než toliko [o] opravu
kaply a obrazů ozdoby.“³⁹⁾ Dosud málo poznaným, za
to jediným pozůstatkem středověkého vybavení kostela,
nebo snad přímo švamberské kaple je rozměrný deskový
obraz Panny Marie Klasové (164 × 110,5 cm) jako služeb-
nice v chrámu,⁴⁰⁾ který vznikl kolem roku 1480 a byl na-
posledy zavěšen v kněžišti, nad vstupem do sakristie.⁴¹⁾
V horních rozích desky jsou namalovány rodové znaky⁴²⁾ –
vpravo erb Šliků, čtvrcený štít, který má v 1. a 4. černém
poli zlatého lva a ve 2. a 3. červeném poli stříbrný hrot,
uvnitř polí prstence opačných tinktur (2 + 1), vlevo je na
druhém erbu namalována ve zlatém poli černá slezská
orlice s perisoniem na prsou.⁴³⁾ První znak lze připsat již
několikrát zmíněné donátorce Konstancii Šlikové z Holíče

36) Tamtéž.

37) J. Emmeler ed., o. c. v pozn. 9.

38) A. Rezek – F. Mareš – J. Kalousek edd., o. c. v pozn. 20, č. 246, s. 147 –
Na Zvíkově, 13. října 1518.

39) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 13, listina z 24. listopadu 1495.

40) E. Poche ed., Umělecké památky Čech 1. A–J. Praha 1977, s. 101–
102 s obr.; J. Royt, Desková malba, in: J. Fajt ed., Gotika v západních
Čechách II. Plzeň 1995, s. 456–471, zde s. 460–461.

41) Deskový obraz je od roku 1968 registrovanou movitou kulturní pa-
mátkou, r. č. ÚSKP 73574/34-1679. V roce 1998 byl restaurován
a roku 2005 jej koupila Národní Galerie v Praze, akvizice č. 32/2005,
inv. č. O 18208. Dnes je vystaven v expozici Sbírký starého umění
v Anežském klášteře v Praze a v borském kostele se nad vchodem
do sakristie nalézá již jen kopie obrazu.

42) J. Royt, o. c. v pozn. 40, s. 460 – erby při spodním okraji byly připo-
jeny v 19. století po renovaci obrazu a připomínají tehdejší majitele
borského panství – Karla Heinricha, 6. knížete Löwenstein-Wertheim
a jeho druhou manželku Sophii, princeznu von und zu Liechten-
stein.

43) Restaurování obrazu prokázalo, že se v původní podobě zachoval
pouze šlikovský erb, druhý erb s orlicí je zřejmě kopií původního.
Znaky z 19. století na spodním okraji obrazu zakrývají středověké
erby neznámé podoby, z nichž levý je čtvrcený, pravý půlený a pod-
le restaurátorů oba obsahují reliéfní kresbu rostlinných úponků (?).
K tomu viz blíže R. a. M. Hamsíková, P. Marie Klasová. Bor u Tacho-
va, kostel sv. Mikuláše. Restaurátorská zpráva, Praha 1998, rkp.,
nestr. (uloženo v NG Praha, archiv RZ, inv. č. E 188). Za konzultaci
a určení erbů, respektive jejich nositelů velmi děkuji Mgr. Vladimí-
ru Červenkově ze SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka.



Obr. 5: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše od severovýchodu při pohledu
z náměstí, červen 2022.

(† 1500), jejíž prakticky totožný erb nalézáme vedle erbu
manžela Bohuslava ze Švamberka († 1490) na východní
stěně kaple na hradě Zvíkov. Druhý, rovněž neurčený znak
se slezskou orlicí zřejmě připomíná její matku Anežku
(Agnes), kněžnu Olešnickou († 1448), která se provdala za
Kašpara Šlika († 1448).⁴⁴⁾ Vzhledem k historickým okol-
nostem a k námětu obrazu bude třeba dále zkoumat, zda
blíže neurčený (přemalovaný) čtvrcený erb v levém dol-
ním rohu nemohl náležet Jindřichově manželce Markétě
z Rožmitálu, která zemřela, aniž by zajistila pokračovatele
rodu. Panna Maria Klasová je někdy zároveň zobrazením
Panny v naději, v očekávání narození Spasitele – potom-
ka. U borské Bohorodičky to vzhledem k proporcím figury
zřejmě nebude tento případ. Není jistě od věci i vzhledem
k zasvěcení kaple Panny Marie početí uvažovat o tom, zda
obraz nebyl pořízen do rodové kaple jako přímluva žen-
ských členek rodiny za narození potomka, která se však
bohužel nenaplnila?

S jistotou však lze i vzhledem ke stáří artefaktu vylou-
čit, že by byl původně určen do špitální kaple v Boru,⁴⁵⁾

44) Ačkoli Konstancie Šliková, provdaná Švamberková, bývá pokládána
za dceru Matěse Šlika (†1487), je pravděpodobnější, že její rodiče
byli právě Kašpar a Anežka Olešnická. K tomu viz M. Novotný, Šli-
kové. Majetková struktura panství a společenské postavení rodu do
roku 1487. Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická
fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin. Praha 2007, rkp.,
s. 134, dostupné online: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/8228> [07. 06. 2022].

45) E. Poche, o. c. v pozn. 40, s. 102.



Obr. 6: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, Panna Maria Klasová s erby donátorů při horním okraji, kolem 1480 (kopie obrazu), červen 2022.

kteří se začala stavět až roku 1515. Naopak, erbovní výzdoba dokládá, že u vzniku obrazu stála mezi jinými také matka Jindřicha z Švamberka, štedrá dávkyně a podporovatelka nejen švamberské pohřební kaple, ale celého farního kostela v Boru, kam mohl být určen tento obraz s poměrně vzácným ikonografickým námětem.

VYBAVENÍ A OPRAVY BORSKÉHO KOSTELA VE STŘEDOVĚKU – OLTÁŘE, KOSTNICE A NOVÁ KAPLE

Švamberkové se samozřejmě nestarali jen o svou pohřební kapli, jako patroni farního kostela se podíleli na jeho výstavbě, opravě a vybavení, na což se snažili získat vedle svých i další finanční prostředky od věřících prostřednictvím odpustkových privilegií. Na žádost Hynka ze Švamberka († 1489) udělili římsští kardinálové 23. února 1487 věřícím a kajicníkům, kteří navštíví farní kostel sv. Mikuláše v Boru a přispějí penězi nebo vlastním rukama na jeho stavbu a údržbu, na vybavení knihami, kalichy, světly, výzdobu a další potřeby k bohoslužbě, nebo jej zbožně navštíví ve svátky Početí Panny Marie, sv. Tomáše apoštola a další stanovené svátky, na věčné časy 100 dní odpustků.⁴⁶⁾

46) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 13, č. 290, listina z 23. února 1487, dostupné online <https://www.monasterium.net/mom/CZ-SOAT/Ci-zlyStatky/290/charter> [10. 04. 2022].

Vedle nezbytného hlavního oltáře se v kostele nalézalo hned několik vedlejších oltářů, z nichž máme povědomí jen o několika z nich. Z písemných pramenů vyplývá, že Bohuslav VI. († 1425) ze Švamberka se svým bratrem Hynkem Krušinou († 1456)⁴⁷⁾ věnovali roku 1409 kostelu v Boru a oltáři Božího Těla tamtéž roční důchod ve výši 9 kop grošů vyplácených z obcí Skviřina, Dobré Vody a borského předměstí.⁴⁸⁾ V kostele se nacházel v 15. století také starší oltář sv. Jana Křtitele, ke kterému byl odváděn „plat, to jest pět kop grošů českých, v pravdě přísluší a nadán jest od dávných let...“ upravený Jindřichem ze Švamberka 24. listopadu roku 1495 tak, „aby k tomu oltáři vydáván byl z již jmenované vsi Skviřina.“⁴⁹⁾ Jindřichova manželka, bezdětná Markéta z Rožmitálu odkázala ve své závěti sepsané krátce před smrtí na konci roku 1496 „na Bordo města k oltáři svatého Jana Křtitele Božího, kterýž jest u fary v kostele sv. Mikuláše sto zlatých uherských. A za to, aby přikoupeno bylo platu kaplanského k tomu oltáři, pokud bude moci zakoupeno býti neb jinak aby těchto sto zlatých vydáno nebylo, lečby to ujištěno bylo nadepsaným poručníkům od pána Borovského aneb od měšťanů toho města, aby plat zakoupený byl k tomu oltáři a jinam aby ty zlatý obráceny nebyly.“⁵⁰⁾

Borský kostel se stejně jako v řadě dalších měst nalézal na náměstí obklopen hřbitovem, jehož plocha se neměla kam rozšiřovat, a navíc z něj postupně ubíraly i přestavby spojené s rozšířením svatyně. Místo posledního odpočinku v určitém okamžiku přestalo dostačovat potřebám rozrůstajícího se sídliště a farnosti, a tak začaly vznikat kostnice, kam byly ukládány ostatky nalezené při následujících pohřbech. O tomto řešení, respektive existenci takové stavby se u farního kostela v Boru dozvídáme zcela náhodou. Na žádost Jindřicha ze Švamberka přijel do Boru olomoucký světitel biskup Martin Göschl a 22. srpna 1515 zde vysvětil špitální kapli sv. Alžběty (dnes sv. Jana Křtitele) se třemi oltáři.⁵¹⁾ Po skončení hlavního obřadu se biskup odebral k nedalekému farnímu kostelu, aby tam na hřbitově vysvětil ještě „jeden oltář tamtéž v městečku Bor v kostnici u farního kostela, a to ke cti sv. Anny, Kateřiny, Barbory, Šebestiána, Rocha, Michaela Archanděla a všech svatých panen, vdov a všech věrných duší.“⁵²⁾

47) J. Jánský, o. c. v pozn. 3, s. 96–97.

48) Kronika farnosti Boru, o. c. v pozn. 17, s. 18; H. Schächer, Fünfbuch der Stadt Haid, II. kniha – 1. sešit, Náboženské poměry, církevní stavby, Vídeň 1925 (překlad J. Brožek – J. Bradáč – K. Máca, září 1985), rkp., Archiv zámku Bor, sign. 10a, s. 6.

49) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 13, č. 291, listina z 24. listopadu 1495.

50) NA Praha, fond DZV, inv. č. 3, Kvaterní výpisů pod pečeti červený I. 1542 až 1543, 12, 1542 (1514) a 13, 1542 (1514), dostupné online: <https://vademecum.nacr.cz/> [15. 03. 2022]; Edice téhož viz M. Hruška – J. Koráb edd., Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870. Plzeň 1883, s. 73–75, zde s. 74. – Shoda zasvěcení staršího oltáře ve farním kostele sv. Mikuláše s novodobým patrocinem mladší špitální kaple v Boru vedla k mylné konstrukci: J. Jánský, o. c. v pozn. 3, s. 172 – zaměnil oltář sv. Jana Křtitele připomínaný roku 1495 ve farním kostele za kapli, následně F. Záruba, Hradní kaple III. Doba poděbradská a jagellonská. Praha 2016, s. 137 – zaměnil kvůli shodě patrocinii údajnou kapli v kostele za špitální kapli sv. Jana Křtitele a usoudil tak, že musí pocházet ještě z doby před tímto datem.

51) R. Lavička, Zapomenutý špitál sv. Alžběty v Boru u Tachova a jeho výstavba v letech 1515–1518... neb potom Buoh vie, kdy bychom [se] biskupa dočkali, aby jej posvětil, Průzkumy památek XXVIII, č. 2, 2021, s. 85–106, zde s. 87–92.

52) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 21, č. 293, listina z 22. srpna 1515.



Obr. 7: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, druhotně použité středověké kamenické články v severovýchodním nároží kněžiště (foto J. Gryc, 1992, © NPÚ ÚOP PL, Sběrka fotografické dokumentace, č. neg. 211 566).

Blízko kostela, někde v prostoru hřbitova začala vyrůstat na přelomu druhého a třetího desetiletí 16. století další pohřební kaple, o které však nevíme, kde přesně stála a zda byla vůbec dokončena. Ze závěti Buriana ze Švamberka (žil ještě 1535) a na Svržně⁵³⁾ sepsané v roce 1531 vyplývá jen to, že odkázal „na kaplu do Boru, kterou sem počal stavěti, 10 kop grošů českých, ty peníze, aby vzali purkmistr a rada na Boru a tu kaplu, aby vystavěli a zvony námi pověsili.“⁵⁴⁾

KOSTEL SV. MIKULÁŠE VE STŘEDOVĚKU

Středověký farní kostel se nalézal na náměstí nepochybně v místech současné barokní novostavby, což dokládá nejen dosud stojící pozdně středověká věž, ale především to prozrazují druhotně užité kamenické prvky nalezené při poslední velké rekonstrukci. Po sejmutí poškozených omítek se v květnu roku 1993 podařilo v severovýchodní části kostela, na rozhraní lodi a presbytáře identifikovat a zdokumentovat celkem 20 architektonických článků – klenební žebra, kusy ostění oken a portálů. Formální analýza a srovnání nalezených prvků s příbuznými stavbami v Horním Porýní a Švábsku dovolují posunout vznik prvního borského kostela nejpozději do 20. let 13. století. Podle skladby tesaných prvků byla románská stavba alespoň částečně zaklenuta a představovala náročnější architekturu s pravděpodobně švábskou orientací. Nedávno identifikovaná zmínka z počátku 4. čtvrtiny 12. století o velmožovi „Pab de Haitslan“, jehož predikát lze pravděpodobně spojit s německou variantou názvu poz-

dějšího města Bor, tj. Haid, dovoluje zvažovat nejen existenci předlokačního osídlení, ale i šlechtického sídla v době před vysazením městečka.⁵⁵⁾

Vzhledem k velikosti a rozvoji Boru během středověku však není pravděpodobné, že by zůstala tato pozdně románská stavba zachována i z kapacitního hlediska bez výrazných změn až do výstavby nynějšího barokního kostela v letech 1739–1749. Naopak, již doložená existence boční švamberké kaple nejpozději z druhé poloviny 14. století, za kterou nemohlo svými rozměry a podobou příliš dlouho zaostávat zřejmě menší a temnější románské kněžiště starého kostela, napovídá další úpravy zmizelého kostela nejpozději během vrcholného středověku. Je tak velmi pravděpodobné, že románské kamenické prvky nalezené ve zdivu sou-

časné stavby zde nemusely být použity druhotně, ale již opakovaně, neboť stejnou funkci mohly mít i v částech vrcholného středověkého kostela bouraného během stavby barokní svatyně.

I když můžeme o vzhledu a využití přechozího kostela soudit v převážné míře jen na základě jisté míry pravděpodobnosti, zachovala se dodnes část starého kostela integrovaná do zdiva pozdně středověké zvonice budované kolem roku 1526. Jak bude podrobně uvedeno níže, podobu kostela, jak jej znali Švamberkové během 14. a 15. století zachytil naposledy ještě F. B. Werner na kresbě Boru,⁵⁶⁾ která je o několik desetiletí starší, než se obvykle předpokládá. Hlavní pozornost byla a je právem věnována kostelní věži, ale dosud unikalo pozornosti, že známý kreslíř spolu s ní vyobrazil ještě středověký kostel. Vidíme zde snad ještě plochostropou loď na obdélném půdorysu, která nesla dvojici štítů se sedlovou střechou a směrem k východu navazovalo nižší, polygonálně ukončené kněžiště, zpevněné v nárožích opěráky a tedy s velkou pravděpodobností zaklenuté.

VĚŽ BORSKÉHO KOSTELA – ZVONICE, STRÁŽNÍ MÍSTO A SYMBOL SEBEVĚDOMÍ MĚSTSKÉ SAMOSPRÁVY

Ještě počátkem 16. století ovládaly siluetu města Boru především budovy sousedního vodního hradu s nepřehlédnutelnou válcovou věží zakončenou vysokou polygonální jehlancovou střechou posázenou kamennými kra-

53) J. Janský, o. c. v pozn. 3, s. 499 – patřil ke zchudlé muckovské větvi Švamberků.

54) NA Praha, fond DZV, inv. č. 252, Kvatern červený 1554, A 22–1556 (1531), dostupné online: <https://vademecum.nacr.cz/> [15. 03. 2022].

55) K. Nováček a kol., Kladrubský klášter 1115–1421. Osídlení – architektura – artefakty. Plzeň 2010, s. 167–169, kresby a fotografie náleží – obr. 108 a 109 na s. 168.

56) NPÚ, Generální ředitelství Praha (dále jen GnŘ), Sběrka fotografické dokumentace – Bor, Přímda, Velké Dvorce, inv. č. 26165, B. Končinský, reprofoto 1942.



Obr. 8: F. B. Werner, veduta Boru u Tachova z let 1715–1738, detail s vyobrazením středověkého kostela sv. Mikuláše (foto B. Končinský, 1942, © NPÚ GnŘ, Sbirka fotografické dokumentace, inv. č. 26.165).

by. Samotné město obepínal prstenec hradeb přerušený v místech přístupových cest věžovými branami.⁵⁷⁾ Nad krovky zčásti zděných, zčásti hrázděných domů vystupovala jen střecha špitální kaple sv. Alžběty, dokončené roku 1515 a korunované sanktusníkem, krov hřbitovního kostela sv. Wolfganga s věžičkou při západním štítu a na náměstí pak vyrůstala nad okolní domy budova farního městského kostela sv. Mikuláše, která nesla rovněž sanktusník na střeše kněžiště.

K zásadní změně panoramatického obrazu města došlo krátce po roce 1526, kdy začala na jižní straně středověkého farního kostela vyrůstat mohutná hranolová věž nesoucí na vrcholu ochoz s cimbuřím a dlátkovou střechu. Věž, která po dokončení sloužila jako zvonice farního chrámu a na vrcholu měla stanoviště strážného, se však svou velikostí a tvaroslovím stala nejen vizuální, ale i symbolickou protiváhou hradní věže, tedy symbolem vzrůstající ekonomické moci a sebevědomí městské obce.

Při budování jejího obvodového zdiva bylo využito substrukcí staršího kostela, jak z vnějšku prozrazuje okosený kamenný sokl v přízemí a římsa v prvním patře. Ty neběží po celém obvodu, neboť respektují středověké konstrukce zapojené ve spodní části, k nimž byly přiloženy. Zdivo věže zbudované z lomového kamene s menší příměsí cihel je v nárožích zpevněno armaturou svázanou z hranolových, nesterpně velkých kamenných kvádrů. Vnější fasádu dělí kamenné římsy na čtyři podlaží. V přízemí nalézáme

na východní straně pravouhlý portál s nárožními drápkami v místech ukončení soklu a navazujícím výžlabkem po obvodu, ukončený jednoduchou profilovanou raně renesanční římsou. V nadpraží vystupuje reliéfně vytesaný letopočet 1526, který připomíná dobu založení, respektive zahájení výstavby věže. V prvním patře se na východní a západní straně otevírá vždy jedno malé pravouhlé okénko s prostým okoseným ostěním, na jižní stěně pak byla nad sebou osazena dvě okénka stejného tvaru jako předchozí. V druhém podlaží věže se nalézají velká okna s lomenými záklenky bez kružeb, která se otevírala původně na všech stranách. Čtvrté, v severní zdi bylo zazděno po dostavbě nynější barokní lodi, krátce po polovině 18. století. Popsaná situace nám rovněž dokládá, že loď zmizelého kostela musela být výrazně nižší a zřejmě i užší, než jak ji známe dnes. Rozměrná akustická okna s kamenným ostěním členěným velkým výžlabkem při vnitřní straně přesvědčivě určují polohu zvonového patra, respektive místo, kde byly na trámovou stolicí zavěšeny první, dnes již neexistující zvony. Ve čtvrtém, nejvyšším podlaží jsou v současnosti umístěny věžní hodiny, ale ty zde našly své místo později až během barokních úprav kostela, neboť ve středověku neexistovala nástavba věže v úrovni ochozu a prostor pod ním mohl sloužit především jako strážnice. Fotografie před poslední opravou v letech 1990–1992 prozrazují, že toto podlaží osvětlovala původně dvojice malých obdélných okének s okoseným ostěním na každé straně. Odlišná situace je však dokumentována na východní fasádě, kde bylo před poslední opravou na místě druhého okna blíže jihovýchodnímu nároží patrné kamenné ostění s lomeným záklenkem a prahem přibližně v úrovni podlahy uvedeného patra. Nejednalo se tak pravděpodobně o okno, ale zřejmě o vstup, respektive manipulační průchod sloužící snad pro obsluhu kladky, kterou bylo možné dopravovat materiál, potraviny a vodu pro strážného.

Věžní hodiny jsou v současné pozici zachyceny až na barokní vedutě z doby kolem roku 1749 v interiéru kostela. Z malby vyplývá, že oproti středověku přibyla nad korunní římsou a za parapetní zídkou nástavba strážnice tehdy již krytá cibulovou střechou. Dodatečnému osazení hodin odpovídá rovněž ciferník, který se před poslední opravou nalézal pouze na západní, do náměstí obrácené straně, a navíc mimo osu stěny tak, aby bylo možno využít stávající okénko pro vedení táhla od hodinového stroje k rafikám.

Z cihel vyzdělá a kamennými deskami krytá parapetní zídka ochozu, upravená při rekonstrukci na počátku 90. let 20. století spočívá na kamenné korunní římsě profilované dvěma výraznými oblouny a výžlabky. Kvůli odvodu dešťové vody z ochozu prostupoval na každé straně věže korunní římsou rozměrný chrlič ve formě kamenného žlabu neseného na spodní straně maskaronem v podobě zjednodušeného lidského obličejce. Dosud se zachovaly tři, existenci čtvrtého zaniklého na jižní straně dnes dokládá pouze přerušení korunní římsy v jejím středu. Na západní straně obrácené do náměstí má největší chrlič podobu schematicky provedené hlavy draka s vyplazeným jazykem, který svými drápy spočívá na kamenné lidské hlavě sloužící jako konzola. Současná cibulová střecha byla na poslední patro osazena až při poslední obnově věže v letech 1990–1991, jako rekonstrukce inspirovaná barokní

57) V. Razím, Středověká opevnění Českých měst 2/1. Katalog Čechy. Praha 2010, s. 69–70; K. Kuča, Města a městečka v Čechách a na Moravě a ve Slezsku I. A-G. Praha 1996, s. 185.



Obr. 9: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, interiér věže od severu se schodištěm z roku 1991, srpen 2021.



Obr. 10: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, interiér věže, západní stěna s klenebním čelem a zbytky omítek s nátěry náležejícími starší stavbě, srpen 2021.

podobou jejího zastřešení zachycenou na kresbě města od F. B. Wernera.

Přístup do interiéru věže vede zmíněným portálem v přízemí na východní straně. Uvnitř je patrná struktura kamenného neomítaného zdiva a dodatečně zazděné otvory po trámech původních podlaží, která nahradila subtilní schodišťová konstrukce zbudovaná při poslední adaptaci v letech 1990–1992. Ve východní a zejména pak na západní straně přízemí stoupá dobře patrná vertikální spára, která prozrazuje místo navázání věže na starší konstrukce. Na západní stěně je na starší části cihelného zdiva navíc dobře patrný zbytek původně vnitřní omítky s vápennými nátěry, který formou negativu prozrazuje odbouraný, zřejmě bezžebný klenební výběh stoupající k severu, směrem k lodi až do výše cca 8 metrů. Na východní stěně lze rozpoznat o něco menší blok zdiva sahající rovněž do výšky cca 8 metrů. Mimo jižní stěny jsou v pozdně středověkém zdivu dobře patrné mohutné segmentové pasy o šířce 60–80 cm, vyzděné z kamenů, aby roznesly váhu věže v místech, kde nasedá na starší konstrukce. Na kamenných ostěních oken a v segmentově klenutých nikách lze nalézt téměř tři desítky kamenických značek, které se místy uplatňují i na exteriéru věže, zejména u velkých lomených oken zvonového patra a na armatuře jihovýchodního nároží. Rozměrné kamenické značky o velikost cca 7–12 × 1,5–3 cm mají převážně podobu pečlivě vytesaných gotických čísel 1–3,



Obr. 11: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, interiér věže, severní okno zvonového patra zazděného roku 1754, srpen 2021.

měchýřkovitého čísla 4, 5–10, 14 a pravouhlých tvarů. Důsledné používání čísel a jejich řazení vzestupně za sebou ukazuje, že se v tomto případě jedná o montážní značky, které měly napomoci správnému sesazení kamenických prvků na stavbě, zřejmě po následném transportu z lomu, kde byly opracovány a na stavbě jen osazovány. Jejich princip byl stejný jako u tesařských značek v krovu, které mívaly na konci 15. nebo v 16. století mimo obvyklých zá-

řezů, rovněž podobu římských a arabských čísel. Mistrovské kamenické značky zpravidla v podobě abstraktního geometrického tvaru však na kostelní věži v Boru nenalézáme.

V patře s velkými akustickými okny visí na zvonové stolici rekonstruované v letech 1900–1992 původně prostřední ze tří zvonů odlitých na náklad hraběte von Götz roku 1652 v klatovské zvonařské huti Pricqueyů.⁵⁸⁾ V dalším patře s omítanými stěnami a sporým osvětlením malými okénky v nikách spočívá hodinový stroj, z kterého jsou ovládány ručičky ciferníků na východní a západní straně zvonice. V této úrovni končila středověká věž a prostor tehdy zřejmě využíval strážný, který měl dnes zazděným lomeným portálem ve východní stěně pravděpodobně přístup ke kladce.

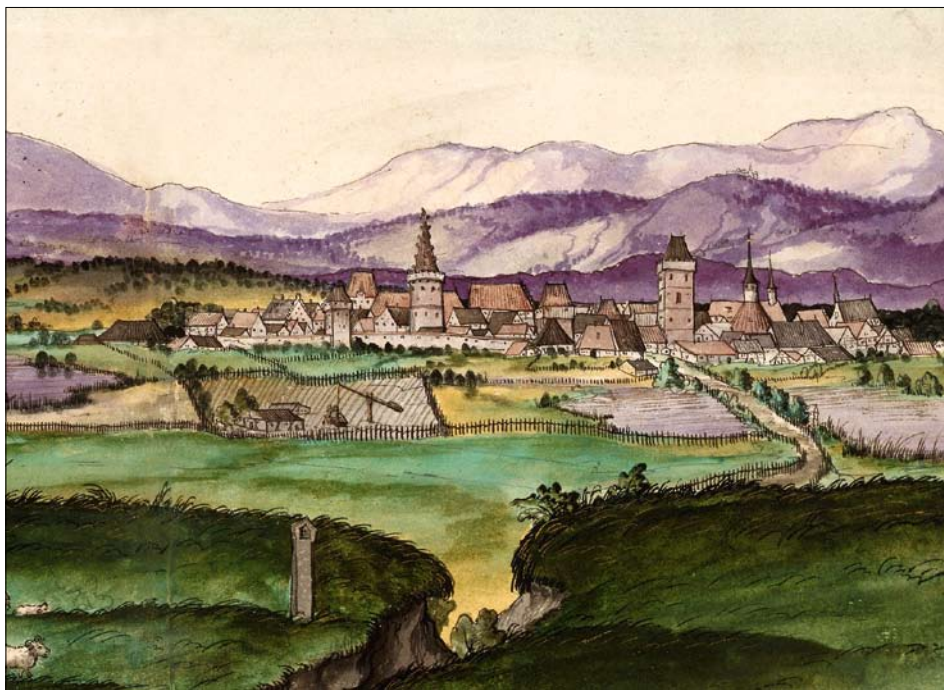
Poslední podlaží pod střechou vzniklo až při barokní úpravě a sloužilo od té doby jako obydlí strážného, nebo jinak také věžného. Omítaný interiérový byl po poslední opravě využíván jako malé muzeum s expozicí o historii města. Dveřmi v jižní stěně se vstupuje na relativně úzký ochoz se zvýšeným parapetem, který slouží k průchodu po celém obvodu věže a umožňuje nejen pohledy na město a hrad z ptáčích perspektiv, ale i panoramatické rozhledy do okolí.

FARNÍ KOSTEL A TŘI VEDUTY MĚSTA Z 16 A 18. STOLETÍ

Jelikož se i přes několik úprav způsobu zastřešení zachovala kostelní věž od doby výstavby v pozdním středověku prakticky beze změn, můžeme dnes díky ní prověřit přesnost a věrohodnost tří historických vedut Boru, což přináší v mnoha ohledech zajímavá zjištění.

Nejstarší veduta středověkého města od Matthiase Gerunga z let 1536–1537

Kostelní věž dokončenou někdy kolem roku 1530 zachytil krátce nato Matthias Gerung (kolem 1500–1570),⁵⁹⁾ pravděpodobný autor nejstarší známé veduty města Boru pořízené při cestě falckraběte Ottheinricha v letech 1536–1537 z Neuburgu až do Krakova a Berlína.⁶⁰⁾ O velkém odstupu mezi kresbami v plenéru a pozdější realizací hovoří nejen



Obr. 12: M. Gerung, veduta Boru u Tachova z let 1536–1537, výřez (© Universitätsbibliothek Würzburg, sign. Delin VI, 5, 30).

vyobrazené sakrální stavby, ale také dotčená věž farního kostela s charakteristickou dlátkovou střechou a cimbuřím při její patě. Sice schematicky, ale přesto věrně je zachycen počet a přibližné rozmístění oken na viditelných fasádách. I když konstrukce věže dodnes prozrazuje, že byla od počátku stavebně provázanou součástí staršího středověkého kostela, na uvedené vedutě je vyobrazena jako samostatně stojící zvonice a kostel sv. Mikuláše je zachycen napravo v odstupu, v zákrytu za špitální kaplí sv. Alžběty (později sv. Jana Křtitele). Identifikaci této stavby se sedlovou střechou jako zaniklého farního kostela sv. Mikuláše nám dovoluje vížka sanktusníku osazená na hřebeni v místech závěru kostela, tedy nad hlavním oltářem. K tomuto nedorozumění mohlo dojít právě u kreslíře, který vytvářel konečnou podobu veduty s časovým odstupem v ateliéru především na základě skic zachycujících hlavní dominanty města.⁶¹⁾ Důležité je i měřítko kostelní věže, která se na zmíněné kresbě svými parametry a výškou⁶²⁾ vyrovná starší věži borského hradu, a tak i díky své dlátkové střeše a cimbuři na ochozu působí spíše jako další prvek pevnostní architektury než jako zvonice farního kostela.

Barokní veduta města od Václava Theodora Samuela Schmidta z let 1746–1749

Další a zřejmě nejméně známé vyobrazení kostelní věže nám přináší veduta města na placové klenbě kněžiště farního kostela sv. Mikuláše v Boru postaveného za faráře Josefa Schmidta v letech 1739–1749.⁶³⁾ Pohled na město je součástí velkolepé výmalby interiéru, která vznikla současně nebo krátce po dokončení barokního chrá-

58) W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 107–108.

59) V. Bystrický, Nejstarší známá vyobrazení města Boru (u Tachova) s Přimdou a města Stříbra z roku 1536–1537, in: *Minulostí západního českého kraje* 53, 2018, s. 7–56, zde s. 12 – uvádí jako pravděpodobného autora Matthiase Gerunga (kolem 1500–1570), který již dříve pracoval pro falckraběte Ottheinricha.

60) Veduta města Bor (Zv de Hait) z let 1536/1537 se nalézá ve sbírkách – *Universitätsbibliothek Würzburg, sign. Delin VI, 5, 30*. – Všechny veduty včetně mapy cesty z let 1536/1537 jsou pod názvem projektu – *Die Reise des Pfalzgrafen Ottheinrich 1536/1537* dostupné na: <http://www.ottheinrich.info/>. – Město je zde zachyceno od jihozápadu.

61) Na to upozornil již V. Bystrický, o. c. v pozn. 59, s. 13.

62) Na záměrné převýšení dominant, jako jeden z rysů soudobé tvorby vedut upozornili: J. Kozák – M. Mžýková, F. B. Wernera ikonografická inventarizace Čech, Moravy a moravského Slezska, *Umění XXXV*, č. 4, 1987, s. 289–303, zde s. 290–291.

63) W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 82–84.

mu a za jejího autora je považován Václav Theodor Samuel Schmidt (1694–1756), malíř z Plané u Mariánských Lázní.⁶⁴⁾ Vedutu s městským znakem najdeme v severní části klenby závěru namalovanou tak, aby byla dobře patrná při pohledu z okna protější knížecí oratoře, umístěné nad sakristií na jižní straně presbytáře. Dva andělé nesou na obloze malované plátno s podobou města a třetí drží při pravém okraji oválnou kartuši s městským znakem. Další dvojice andělů, jeden s knížecí korunou, drží ve zdobené kartuši rodový znak tehdejších majitelů borského panství a patronů kostela z rodu Löwenstein-Wertheimer, kterým tehdy byl kníže Karel Tomáš (1714–1789) a jeho žena Marie Charlotta Antonie z Holstein-Wiesenburgu (1718–1765).⁶⁵⁾ Poslední anděl sype na město z rohu hojnosti záplavu květin jako symbolické vyjádření ochrany a prosperity dosažené díky vládnoucímu šlechtickému rodu. Není jisté bez zajímavosti, že vstup na knížecí oratoř vede ze sakristie po z větší části dřevěném točitém schodišti, které sice pochází až z doby krátce před polovinou 18. století, ale je prakticky doslovnou tvarovou citací točitého kamenného schodiště s madlem a bez středové podpory při severovýchodním nároží blízké hradní kaple. To však vzniklo při sasky orientované přestavbě borského hradu, kterou realizoval Kryštof ze Švamberka († 1534) na přelomu prvního a druhého desetiletí 16. století.⁶⁶⁾ Jak umístění veduty proti oknu oratoře, tak i záměrně historizující podoba schodiště dokládá bezprostřední zájem a přímou účast patrona,⁶⁷⁾ knížete Karla Tomáše von Löwenstein na koncepci podoby a výzdoby budovaného farního kostela.



Obr. 13: V. T. S. Schmidt, veduta Boru u Tachova z let 1746–1749 na klenbě kněžiště kostela sv. Mikuláše, červen 2022.

Uvedená nástěnná malba z let 1746–1749 přináší celkový pohled na město od severozápadu. Tentokrát byl položen důraz na hrad s věží ukončenou vysokou jehlancovou střechou jako sídlo majitele panství a patrona kostela, který si vedutu jistě prohlížel ze své lóže během návštěv mší. Po srovnání se současným stavem je pro nás důležité především zjištění, že malíř do detailu přesně zachytil členění právě dostavěného hlavního západního průčelí nového farního chrámu s volutovým štítem doplněným v nice podobou titulárního patrona. Zachovaná socha sv. Mikuláše má na soklu vytesán letopočet 1746, což je doba, kdy už muselo být dokončeno západní průčelí, respektive fasády kostela, jak je poznal i autor veduty. Můžeme tedy soudit, že umělec věnoval patřičnou pozornost všem hlavním dominantám v panoramatu města – nejen farnímu kostelu, ale i hradu, městským branám a velké sýpce⁶⁸⁾ vně opevnění. Nad střechy domů pak vystupuje především západní průčelí kostelní věže od druhého patra výš i s kordónovými římsami. Zvonové patro má velké okno s půlkruhovým (!) záklenkem, v polopatře nad ním je mimo osu blíže kostelu na místě jednoho ze dvou malých okének osazen hodinový ciferník. Uprostřed korunní římsy vidíme dokonce schematicky zachycený velký kamenný chrlič, který má ve skutečnosti podobu dračí hlavy. Věž nese cibulovou střechu s lucernou osazenou na nástavbě s bytem strážníka, která se z větší části skrývá za ochozem, tehdy ještě ve středověké formě s cimbuřím po obvodu.

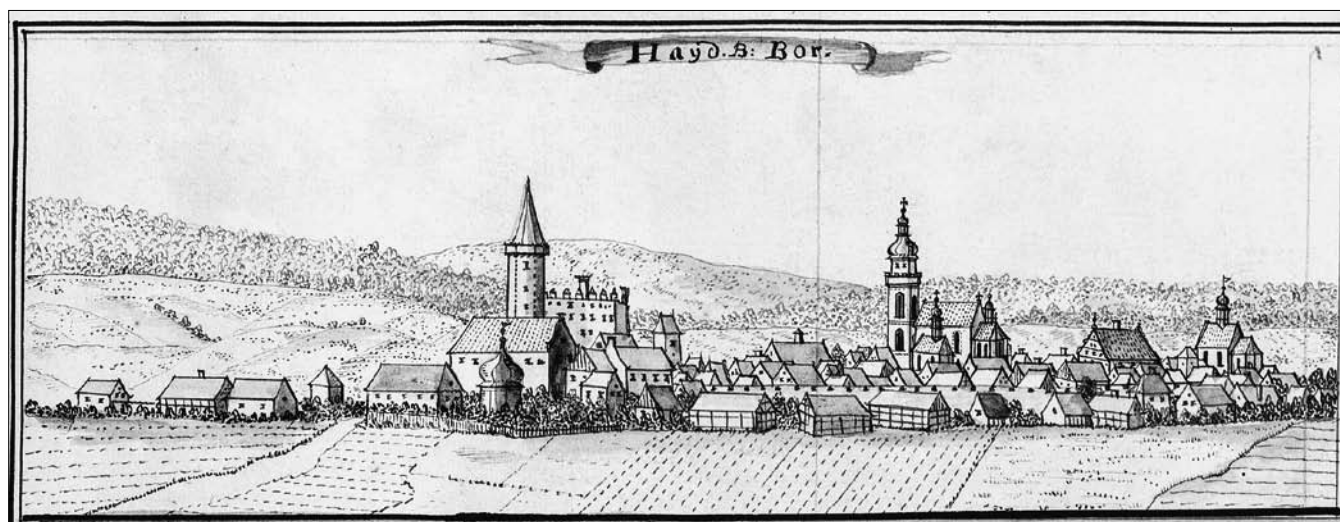
64) E. Poche, o. c. v pozn. 40, s. 102; W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 85; D. Klein, Kulturdenkmäler in den historischen deutschen Siedlungsgebieten von Böhmen – Mähren – Schlesien, Politische Bezirk Tachau (Gebietsstand 1930). München 1999, s. 71; M. Mádl, Nástěnné malířství v západních Čechách 17. a 18. století, in: A. Steckrova – Š. Vácha edd., Vznešenost & zbožnost. Barokní umění na Plzeňsku a v západních Čechách. Plzeň 2015, s. 130–158, zde s. 146–149 – V. T. S. Schmidt realizoval v letech 1727–1748 řadu nástěnných maleb v regionu – Černošín, Staré Sedlo, Ostrov u Stříbra, Trpísty, Bernartice, Ovesné Kladruhy a Planá, ale kostel sv. Mikuláše v Boru autor textu mezi jeho díly neuvádí.

65) G. M. Kortanová ed., Z kronik města Boru. 2. sborník, r. 2021. Bor 2021, s. 5.

66) M. Radová-Štiková, Sklípková klenba. Příspěvek k dějinám pozdně gotické architektury, Umění VI., č. 3, s. 217–238, zde s. 225–226; D. Menclová, České Hradby 2. Praha 1972, s. 449–451; V. Mencl, Architektura, in: J. Homolka – J. Krása a kol., Pozdně gotické umění v Čechách. Praha 1978, s. 73–166, zde s. 151; M. Radová – O. Rada, Kniha o sklípkových klenbách. Praha 1998, s. 69; K. Benešová, 2.233 – Hrad Bor u Tachova, in: K. Benešová – P. Chotěbor – T. Durdík a kol., Deset století architektury 2. Architektura gotická. Praha 2001, s. 306; táž, Čechy doby jagellonské (1471–1526), in: P. Kratochvíl ed., Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura. Praha 2009, 231–282, zde s. 258–259; J. Kuthan, Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců 1. Král a šlechta. Praha 2010, s. 379.

67) W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 83–84, kníže Karel Tomáš von Löwenstein daroval 4. ledna 1740 zdící materiál na stavbu oratoře, v roce 1744 věnoval 47 kmenů a 17 trámů na stavbu krovu. Dne 18. května 1747 věnoval Theodor von Löwenstein tři lípy na fezbářské práce v kostele.

68) Hmotově výrazná budova při pravém okraji s charakteristickými větracími obdélnými okénky ve zdívu i sedlové střeše odpovídá charakteru sýpky, kterou se však v prostoru dnešního města nepodařilo identifikovat.



Obr. 14: F. B. Werner, veduta Boru u Tachova z let 1715–1738 (foto B. Končinský, 1942, © NPÚ GnŘ, Sběrka fotografické dokumentace, inv. č. 26.165).

Nejznámější veduta města od Friedricha Bernarda Wernera z let 1715–1738

Topograf, kreslíř a mědirytec Friedrich Bernhard Werner (1690–1776) vytvořil bezpochyby nejznámější vedutu Boru, jejíž vznik bývá někdy kladen do roku 1752. Tehdy byl uspořádán soubor kreseb českých a moravských měst a klášterů pro nerealizovanou topografii a čtyři vyobrazení jsou označena právě tímto datem.⁶⁹⁾ Srovnání uvedené kresby s předchozími vedutami Boru a rekonstrukce itineráře Wernerových cest po Evropě, respektive Českém království však dokládá, že je o několik desetiletí starší, než se obvykle soudí.⁷⁰⁾ Víme, že kreslíř minimálně třikrát projížděl západními Čechami, poprvé cestoval v květnu roku 1715 z Klatov do Švihova, Přeštic, dále pak do Plzně a do Rokycan.⁷¹⁾ V zimě na přelomu let 1734/1735 putoval z Prahy do Rakovníku, kláštera v Teplé, dále do Chebu a potom přes Horní Falc do Augsburgu.⁷²⁾ Poslední cestu uskutečnil v říjnu roku 1737, kdy jel z Řezna přes Plzeň do Prahy.⁷³⁾ Snad tehdy, nebo při jiné příležitosti zhotovil F. B. Werner tuší lavírovanou kresbu města Bor⁷⁴⁾ při pohledu od jihovýchodu, kde dominuje vlevo v popředí hrad s charakteristickou válcovou věží nesoucí vysokou polygonální jehlanovou střechu. Na opačném konci je zobrazen hřbitovní kostel sv. Wolfganga a uprostřed panoramatu pak kostel sv. Mikuláše s vysokou věží v zákrytu za špitální kaplí původně sv. Alžběty, později sv. Jana Křtitele. Z věže farního kostela jsou patrná dvě patra, přičemž obě otevírají velká lomená okna, což neodpovídá skutečnosti, neboť akustická okna byla vždy jen v předposledním patře. Poslední polopatro, které zde kreslíř buď vynechal, nebo

nechtěně pozměnil, mělo na stranách vždy pár malých obdélných okének. Korunní římsa i na tomto pohledu nese ochoz s cimbuřím a za ním opět vyrůstá nástavba pro věžníka s dvojicí okének na jižní straně, která nese cibulovou střechu s lucernou. Obytný účel tohoto prostoru prozrazuje hranolové těleso komínu prorůstající střechou při jihovýchodním nároží. Část východní fasády věže zakrývá navazující kostelní loď na obdélném půdorysu se sedlovou střechou nesenou na kratší západní a východní straně trojúhelnými zděnými štíty ukončenými na vrcholu křížovou kytkou. Větší část jižní fasády se skrývá z hlediska pozorovatele za představenou hmotou špitálního kaple se zdůrazněnou sanktusníkovou cibulovou věžičkou na hřebeni střechy. Přesto vidíme v pravé části, blíže jihovýchodnímu nároží, vysoké okno snad s lomeným záklenkem a čárkovaně naznačenou, zřejmě omítkovou paspartou po obvodu a při jihozápadním nároží lodi je pak naznačen zřejmě opěrák s pultovou stříškou. Na kostelní loď navazuje dál k východu zřetelně nižší presbytář s polygonálním závěrem a sanktusníkem se zvonovou stříškou na hřebeni sedlové, v závěru zvalbené střechy. Na jižním průčelí kněžiště se otevírá dvojice úzkých vysokých oken s půlkruhovým, nebo snad také lomeným záklenkem, třetí okno stejného charakteru je zakresleno na východě v ose závěru, za hlavním oltářem. Na severovýchodním nároží polygonu vystupuje pravděpodobně opěrný pilíř s pultovou stříškou.

I přes zjištěné nepřesnosti ve tvaru a rozmístění oken posledního patra zvonice lze však téměř s jistotou konstatovat, že F. B. Werner zachytil na kresbě Boru podobu středověkého farního kostela s nižším, polygonálně ukončeným a zaklenutým kněžištěm, které zpevňovaly v nárožích opěráky, a snad ještě plochostropou loď nesoucí sedlovou střechu. Tento starý chrám ustoupil v letech 1739–1749 barokní novostavbě, ve hmotě dokončeného již roku 1746, kdy byla na průčelí osazena socha sv. Mikuláše. Jeho novou podobu krátce na to vyobrazil malíř V. T. S. Schmidt na klenbě kněžiště, kde ji i dnes můžeme porovnat se současným vzhledem chrámu. Z uvedených souvislostí je zřejmé, že vedutu Boru, respektive skici k jejímu vyhotovení musel F. B. Werner pořídit při blíže neznámé návštěvě města nejpozději roku 1738, kdy farář

69) A. Marsch, Friedrich Bernhard Werner 1690–1776. Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reisemanuskripte und der Topographien von Schlesien und Böhmen-Mähren. Weissenhorn 2010, s. 482; J. Kozák – M. Mžýková, o. c. v pozn. 62, s. 294–295.

70) A. Marsch, o. c. v pozn. 69, s. 482 – většina kreseb z Čech a Moravy vznikla v předchozích třech desetiletích před rokem 1752.

71) Tamtéž, s. 80.

72) Tamtéž, s. 86.

73) Tamtéž, s. 87.

74) NPÚ GnŘ, Sběrka fotografické dokumentace – Bor, Přimda, Velké Dvorce, sign. N026165, B. Končinský, reprofoto 1942 – F. B. Werner, Sborník kreseb českých a moravských měst, 1752, původně v městské knihovně ve Vratislavi, originál zničen během druhé světové války.

Josef Schmidt získal povolení k výstavbě, a tedy i demolici středověkého kostela.⁷⁵⁾

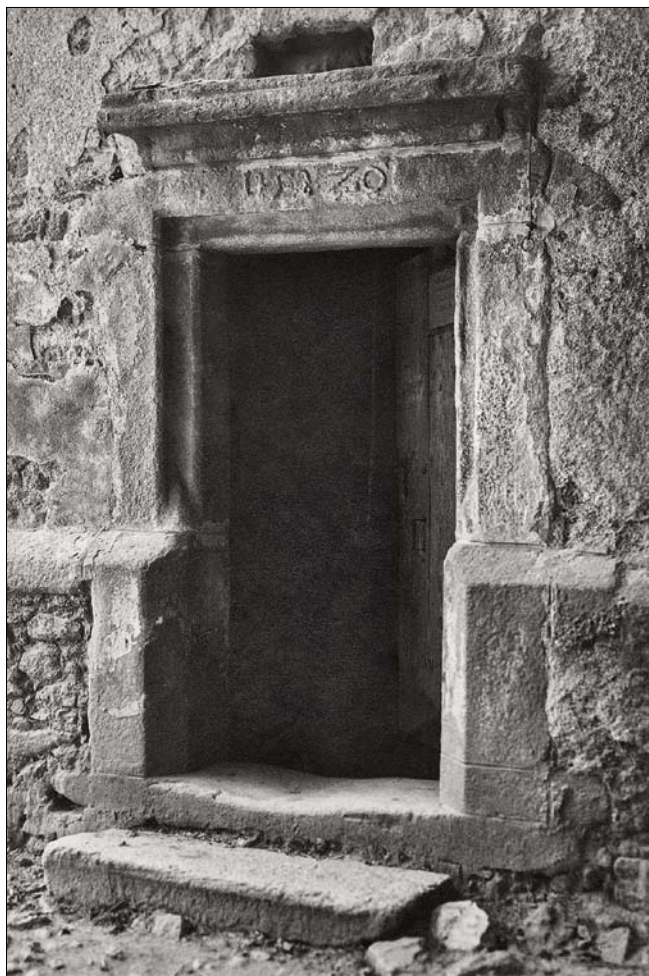
PĚT STOLETÍ ZVONICE FARNÍHO KOSTELA SV. MIKULÁŠE A JEJÍ PROMĚNY

Rok 1526 vytesaný v nadpraží vstupu do přízemí věže označuje započetí výstavby, nikoliv její dokončení, jak bývá někdy souzeno. Takový letopočet se obvykle umisťoval na fasádu tak vysoko, aby byl, pokud možno, viditelný z dálky⁷⁶⁾ často společně se znaky městské obce nebo patrona, respektive vrchnosti z řad šlechty nebo církve.

Výstavba věže

I přes naprostou absenci písemných pramenů lze díky hlavní funkci věže jako strážního místa předpokládat, že stavebníkem byla především městská obec, která se pak po několik staletí starala o výživu strážného. Vzhledem k umístění zvonů lze rovněž oprávněně předpokládat, že určitý podíl nákladů na stavbu zřejmě nesla i farnost, respektive patron kostela, kterým byli v té době Švamberkové. Borská věž byla zbudována úsporným způsobem, a přestože je ve spodní části stavebně provázána s kostelní lodí, díky samostatnému vchodu přímo z exteriéru fungovala zcela nezávisle na liturgickém provozu svatyně. Uvnitř se v přízemí nenalézala ani kaple, ani případně výše situovaný zabezpečený klenutý prostor sloužící mnohdy jako městský archiv nebo zbrojnice, tak jak to známe z jiných městských věží při farním kostele.⁷⁷⁾ Jednoduchý interiéř členila pouze trámová podlaží propojená žebříky umožňujícími přístup ke zvonové stolici, a nakonec ke strážnímu polopatru pod korunní římsou. Na nejstarším vyobrazení z let 1536–1537 je patrné, že přímo na korunu zdíva dosedala dlátková střecha s hřebem ve směru východ–západ, přičemž její patu kryla parapetní zídka ochozu ve tvaru cimbuří.

Díky dochované korespondenci mezi Jindřichem († 1523) a jeho synovcem Kryštofem († 1534) ze Švamberka při výstavbě borského špitálu v letech 1515–1518 si můžeme udělat dobově a místně docela přesnou představu o organizaci a průběhu výstavby.⁷⁸⁾ Potřebný materiál – dřevo, písek a kámen se připravoval a svážel na místo stavby vždy s ohledem na průběh prací v zemědělství. Tak se v dubnu roku 1515 dozvídáme, že stavebník měl nchat „kámen k tomu lámati aneb co hromad, že nyní jak lidé sje odbudí, že by se i svěsti mohl, dokudž na ně zase diela nepřijdu... pane strýče, za to vás prosím, že tak učinite již co se vám zdá hromad kamene, že dáte nalámati, a také že vopatríte a smluvíte, kdo by jej přivéstí a svěsti měl.“⁷⁹⁾ Jelikož Jindřich spěchal se stavbou špitální kap-



Obr. 15: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, portál do věže s datací 1526 v nadpraží (foto Státní památkový úřad, před 1945, © NPÚ GnŘ, Sbírka fotografické dokumentace, inv. č. F 44.379).

le kvůli plánovému příjezdu světícího biskupa, nabádal synovce v červenci téhož roku k urychlení stavby: „milý pane strýče, prosím vás, že v tom svú zvláštní pilnost jmiti budete... Byšte pak měli do Plzně anebo kdež viete pro zedníky poslati!“⁸⁰⁾ Ve stejné době, kdy se budovala strážní věž při borském kostele, probíhaly úpravy na hradě Švamberk. I zde se stalo zdrojem kvalifikovaných řemeslníků královské město Plzeň, jak sděluje hejtman roku 1528 Kryštof ze Švamberka. „A také račte VM. věděti, že sem tomu kameníku do Plzně při pacholeti VMti. hned ceduli psal, a jemu oznámil VMti. žádost, aby se nikam jinam na žádné dílo nezamlúval, že ho VM. sami ráčíte potřebovati, a jináč, aby neučinil...“⁸¹⁾ O dva roky později oznamuje tentokrát písař na Švamberce svému pánu, že „Holý kameník sám čtvrtý přišel i jest VM. neníčko zedníků VIII, čtyři kámen teší a čtyři zdi dělají a při nich VMti. jeden holomek s nádvořníkem místo zedníkůo[v] také zdi dělají. I ještě také milostivý pane není s nima smluveno, po čem by se jim platiti mělo, než dělají; mistr VM. s námi sedá a jiní kameníci zvlášť se zedníky.“⁸²⁾ V roce 1532 dokonce švamborský hejtman zjednal na úpravu hradu zednického mistra „z Boru, který u paní Jí. Mti na Boru dělá a jest

75) W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 82 – povolení na stavbu kostela věže přišlo z Prahy 22. srpna 1738.

76) R. Lavička, Pozdně gotické kostely na rožmberském panství. České Budějovice 2013, s. 126–129, Boršov nad Vltavou, kostel sv. Jakuba; s. 266–271, Rožmberk nad Vltavou, pův. kostel sv. Mikuláše; s. 272–277, Rychnov nad Malší, kostel sv. Ondřeje.

77) R. Lavička, o. c. v pozn. 76, souhrnně na s. 104, blíže např. věž kostela sv. Jakuba Většího v Prachaticích, kostela pův. sv. Mikuláše v Rožmberku nad Vltavou, kostela sv. Petra a Pavla v Soběslavi, kostela sv. Kříže ve Veselí nad Lužicí, kostela sv. Máří Magdaleny ve Chvalšinách a řada dalších.

78) R. Lavička, o. c. v pozn. 51, s. 87–90.

79) A. Rezek – F. Mareš – J. Kalousek edd., o. c. v pozn. 20, č. 200,

s. 109–110.

80) Tamtéž, č. 202, s. 112.

81) F. Mareš, o. c. v. pozn. 19, sl. 469, č. 1.

82) Tamtéž, sl. 469, č. 2.



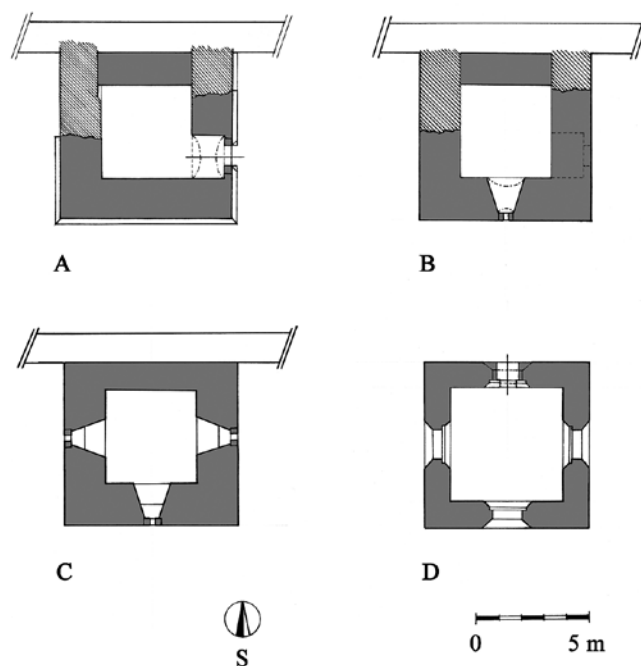
Obr. 16: M. Gerung, veduta Boru u Tachova z let 1536–1537, detail s vyobrazením středověké podoby kostela sv. Mikuláše (© Universitätsbibliothek Würzburg, sign. Delin VI, 5, 30).

tu osedlej z Boru i má dodělati paní dílo, kteréž dělá asi ve dvou nedělích a v tom dodělaje to, aby jinde nedělal než na Švamberce.“⁸³⁾

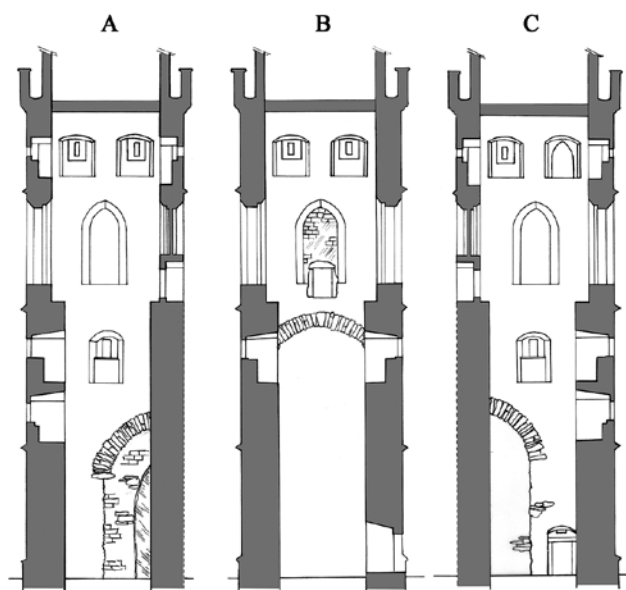
I v případě borské kostelní věže musela být stavba nepochybně organizována s ohledem na zemědělské práce, a tedy i možnost poddaných podílet se na shromažďování a dovozu stavebního materiálu. Zedníci i kameníci sice mohli pocházet přímo z Boru, ale pro náročnější práce byl zřejmě i zde najat kameník z Plzně nebo z jiných, právě probíhajících staveb na švaberských panstvích. V závislosti na množství finančních prostředků a dostupnosti řemeslníků lze předpokládat, že výstavba věže trvala několik let a v roce 1530 již mohla stát v plánované výšce a pod střechou. Přestože se stavitel rozhodl využít konstrukce sousedního kostela při budování věže, byl si vědom rizika nedostatečné únosnosti a zatížení stávajícího zdiva novou stavbou. To ostatně dokládají ve zdivu patrné segmentové pasy zděné z kamenů, které mimo volné jižní stěny roznášejí tlak přiložené věže nad staršími konstrukcemi.

Nástavba pro strážného a nová střecha

Středověká dlátková střecha a dřevěné konstrukce v interiéru věže pravděpodobně zanikly po více jak sto letech při velkém požáru města 22. září 1647, kdy byly zničeny i původní zvony.⁸⁴⁾ Tomu napovídá i skutečnost, že zřejmě



Obr. 17: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, půdorys středověké věže – A/ přízemí a B/ 1. NP s vyznačením staršího zdiva šrafovane, C/ 2. NP a D/ zvonové patro s akustickými okny (kresba R. Lavička, 2022).



Obr. 18: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, interiér středověké věže do úrovně ochozu – A/ západní stěna s vyznačením klenebním obloukem a vynášecím pasem; B/ severní stěna s vynášecím pasem a zazděným oknem zvonového patra s průřezem na půdu barokní lodi; C/ východní stěna s vyznačením blokem staršího zdiva a vynášecím pasem, vpravo dole vstup v přízemí, vpravo nahoře zazděný portálek k obsluze kladky (kresba R. Lavička, 2022).

po opravě škod způsobených ohněm byly pořízeny roku 1652 tři nové zvony. Ty nechal na svůj náklad odlít v klavovské zvonařské dílně Pricqueyů nový majitel panství a patron kostela hrabě Jan Zikmund Bedřich I. z Götzů († 1662)⁸⁵⁾ s manželkou Marií Izabelou Trčkovou z Lípy († 1701). Dodnes nalezneme ve zvonové stolici prostřední

83) Tamtéž, sl. 469, č. 5.

84) W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 105, 108.

85) G. M. Kortanová, o. c. v pozn. 65, s. 2.



Obr. 19: V. T. S. Schmidt, veduta Boru u Tachova z let 1746–1749 na klenbě kněžiště, detail kostela sv. Mikuláše, červen 2022.

z nich o hmotnosti 800 kg, odlitý ke cti sv. Anny a Alžběty a zdobený reliéfy světců a jmény donátorského páru.⁸⁶⁾ A zřejmě ve stejné době, tedy v polovině 17. století získala středověká věž během rekonstrukce nástavbu pro strážného v úrovni ochozu a novou střechu s cibulovou bání tak, jak ji viděl ve druhé čtvrtině 18. století F. B. Werner a jak ji zachytil na vedutě města v novém presbytáři mezi lety 1746–1749 malíř V. T. S. Schmidt. Možná nedlouho po požáru roku 1647, ale ještě před dokončením kostela roku 1749, byly na věž nákladem městské obce instalovány věžní hodiny, jejichž ciferník je zachycen na vedutě Boru v interiéru kostela.⁸⁷⁾

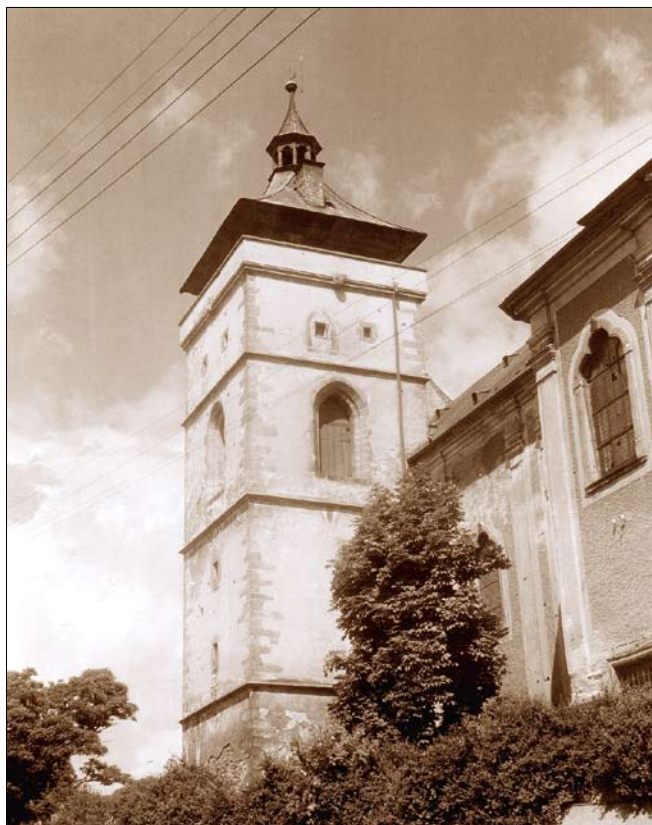
Barokní novostavba kostela a úprava věže

Nový farář Josef Schmidt († 1777) získal v roce 1738 povolení na stavbu nynějšího barokního kostela, neboť starý kostel byl malý, sešlý a ve zdivu se objevily trhliny. Následujícího roku se započalo s realizací a po deseti letech vysvětil 6. prosince 1749 nový kostel na svátek patrona, sv. Mikuláše tachovský děkan Jiří Matyáš Kniradl, Ocr. (1688–1755).⁸⁸⁾ V roce 1754 navštívila město vévodkyně Marie Charlotta Antonie z Holstein-Wiesenburgu, a jelikož nebyla spokojena se stavem věže, došlo k její rekonstrukci. Tehdy byla opravená střecha natřena šedě a červeně a pod ní zřízena římsa. Stejně tak čtyři rohy a římsy věže i okna získaly červený nátěr se šedivým rámováním. Ve stejném roce došlo k zaslepení velkého severního okna ve

86) W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 107.

87) Tamtéž, s. 106.

88) Tamtéž, s. 82–84.



Obr. 20: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, věž od jihovýchodu se stánovou střechou z roku 1792, v posledním patře patrný zazděný portál pro obsluhu kladky (foto F. Bureš, 1962, © NPÚ ÚOP PL, Sbirka fotografické dokumentace, č. neg. 4007).

zvonovém patře, přičemž zůstala ponechána jeho kamenné ostění a v zazdínce vznikl přístup na kostelní půdu.⁸⁹⁾ Po několika desetiletích byl stav střechy věže natolik vážný, že hrozila zřícením. Po sporu vrchnosti s městskou obcí o rozsah a úhradu nákladů na opravu byla dosluhující střecha věže roku 1792 stržena a nahrazena stánovou konstrukcí s lucernou, která nakonec sloužila další dvě století.⁹⁰⁾

Plány na zvýšení a novou střechu věže, válečné rekvizice zvonů

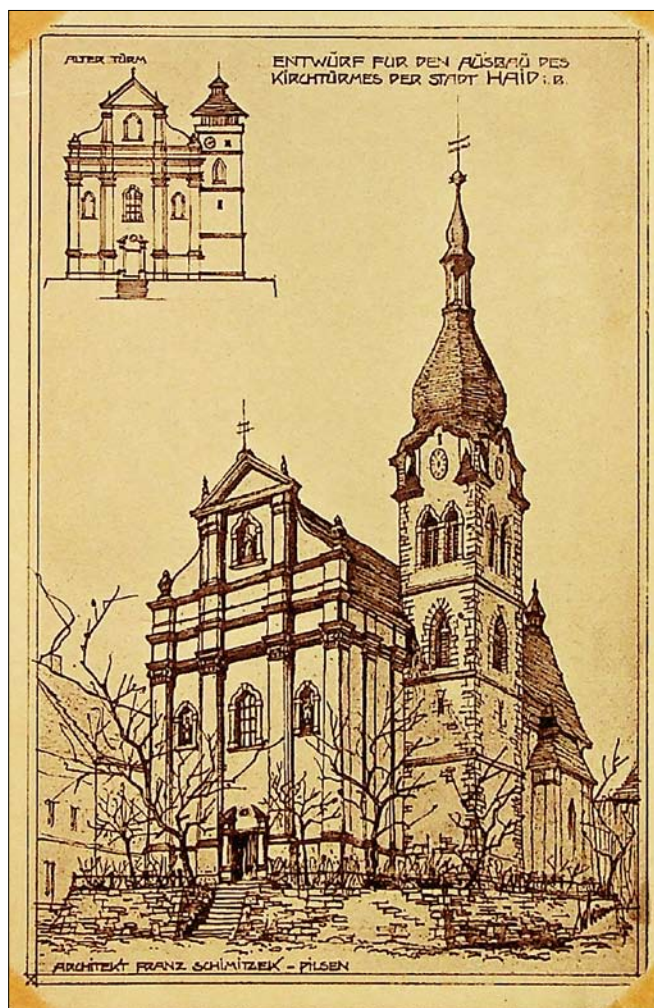
Již na počátku 20. století se zrodila myšlenka na úpravu a nové zastřešení věže. V roce 1908 vznikl spolek pro její výstavbu – „Turmbauverein“,⁹¹⁾ kterému se do roku 1912 podařilo sbírkami shromáždit 6.700 z 12.000 korun potřebných na realizaci záměru. Architekt Franz Schmitzke, profesor na průmyslové škole v Plzni vypracoval návrh na úpravu zvonce v secesním stylu s typickými neobarokními prvky, který byl vydán formou pohlednice na podporu probíhající sbírky.⁹²⁾ Stávající věž měla být zvýšena v plné šíři až na úroveň paty dnešní střechy a poslední patro by pak

89) Tamtéž, s. 105.

90) Tamtéž, s. 106, zde a v několika dalších pracích se objevilo označení této konstrukce jako „čínské střechy“ a teorie o pobytu tesařského mistra v Číně.

91) W-D. Hamperl ed., Haider Pfarrchronik (1777–1945), Band II. Band 12 der Reihe „Schriften zur Tachauer Heimatgeschichte“. Altenmarkt 2013 (I. Auflage), s. 35.

92) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, okres Tachov, složka 1706 – areál kostela sv. Mikuláše, farní č.p. 226 (spisy do roku 1992), pohlednice s reprodukcí návrhu prof. Schmitzke; W-D. Hamperl ed., o. c. v pozn. 91, s. 44.



Obr. 21: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, architekt Franz Schmitzek, návrh na zvýšení a zastřešení věže v secesním stylu (© NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, okres Tachov, složka 1706).



Obr. 22: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, pohled od východu s původním barokním členěním fasád (foto F. Bureš, 1962, © NPÚ ÚOP PL, Sběrka fotografické dokumentace, č. neg. 4071).

doplnila sdružená okna s trojlístými záklenky. Na vrcholu měla spočinout secesní helmice vzniklá průnikem jehlanové základny ve spodní části a cibulové střechy nad ní. Přechod mezi nimi by pak kryly zděné štíty s hodinovými ciferníky, na nárožích navíc doprovázené sloupky. K realizaci projektu nakonec i přes intenzivní snahu spolku nedošlo nejen kvůli nedostatku prostředků, ale i pro námitky památkového rázu, kdy byla stanová střecha označována za raritu, nebo dokonce za „čínský typ“. Nakonec veškeré snahy o rekonstrukci věže utichly po vypuknutí velké války v roce 1914.⁹³⁾

Ve 20. století prošel kostel několikrát obnovou především vnějšího pláště a ani věži se nevyhnuly dvě válečné rekvizice zvonů. Poprvé byly v roce 1917 zabaveny dva barokní zvony, největší a nejmenší ze tří darovaných roku 1652 hrabětem z Götzů († 1662).⁹⁴⁾ V samém závěru roku 1941 došlo k sejmutí dvou zvonů ulitých v roce 1935.⁹⁵⁾ Jejich pořízení mělo zacelit škody z předchozí války a stalo se symbolickým završením rekonstrukce kostela, která proběhla od 6. června do 4. září 1932. Práce tehdy vedl borský stavitel Wenzel Watzka a náklady uhradil patron kostela za spoluúčasti farnosti.⁹⁶⁾

Rekonstrukce kostela v 60.–70. letech 20. století a zánik barokních fasád

Po třech desetiletích, tedy na počátku 60. let 20. století se znovu uvažovalo o opravě omšelého farního kostela, která se tehdy důkladně plánovala u Okresního stavebního podniku Plzeň – sever (dále jen OSP). V roce 1963 vznikl rozpočet připravované rekonstrukce⁹⁷⁾ a o rok později bylo přiděleno 80 tisíc korun na její realizaci, kterou však ohrožovala nutná obnova vyhořelého kostela v Tachově.⁹⁸⁾ Oprava fasád nakonec proběhla v letech 1968–1969, přičemž památkový dozor z Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody (dále jen KSSPPOP)

v Plzni, architekt František Bureš usoudil, že „západní průčelí [...] bylo při poslední úpravě nesprávně opatřeno výplňovými poli se špricovanou omítkou. Tato úprava je nevhodná a nebude se provádět. Proveďte se hladká bílá štuková omítka bez špricu, která při dokončování bude v místech lesén a říms červeně natřena.“⁹⁹⁾ Podobně řešená fasáda s kom-

93) W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 104.

94) Tamtéž, s. 107–108.

95) W-D. Hamperl ed., o. c. v pozn. 91, s. 132–133.

96) W-D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 85; W-D. Hamperl ed., o. c. v pozn. 91, s. 90.

97) NPÚ ÚOP PL, Plánový archiv, J. Pýchová, Rekonstrukce kostela – rozpočet, Bor u Tachova, 12. 7. 1963, OSP Plzeň – sever, sign. O 036-4-22327.

98) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, dopis P. M. Fialy, faráře ze Stráže u Tachova, 14. 5. 1964.

99) Tamtéž, dopis arch. Františka Bureše, 3. 8. 1966 – píše na OSP Plzeň sever.



Obr. 23: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, jihozápadní nároží lodi s původním barokním členěním fasád (foto Státní památkový úřad, před 1945, © NPÚ GnŘ, Sběrka fotografické dokumentace, inv. č. F 44.376).

binací hrubé omítky a hlazených pasů na kostele Nanebevzetí Panny Marie v Blatné, ambitech a kapli sv. Michala (okres Strakonice) vznikla rovněž při barokní rekonstrukci kostela ve 40. letech 18. století a zanikla také při obnově v letech 1968–1969.¹⁰⁰⁾ Stejně zpracovaný omítkový plášť se zachoval na kostele sv. Jana Křtitele v blízkých Paštíkách (okres Strakonice) zbudovaném v letech 1747–1750. Zde se během obnovy v letech 2018–2019 podařilo jednoznačně prokázat barokní původ tohoto řešení a nakonec jej i v plné míře rekonstruovat. Ze srovnání těchto dvou příkladů vyplývá, že při obnově farního kostela v Boru v letech 1968–1969 došlo z neznalosti k odstranění charakteristického provedení barokních fasád, které je dobře dokumentováno na souboru fotografií z první poloviny 20. století v archivu NPÚ GnŘ v Praze a z 60. let 20. století v archivu NPÚ, ÚOP v Plzni.¹⁰¹⁾

Čtyři varianty zastřešení věže z ateliéru SÚRPMO v roce 1972

Po opravě fasád kostela se vzhledem ke špatnému stavu střechy věže začalo počátkem 70. let 20. století uvažovat o její rekonstrukci, nebo nahrazení novým řešením. V roce 1971 byly vyčleněny prostředky na opravu a zároveň oslovil Ing. arch. Josef Hyzler (1923–2010) ze Státního ústavu

pro rekonstrukci památkových měst a objektů (dále jen SÚRPMO) v Praze, aby provedl stavebně historický průzkum a navrhl nové zastřešení.¹⁰²⁾ V zachované korespondenci a vyjádřeních ožila tradice označování současné, celkem běžné stanové střechy za „čínský typ“ nebo „čínský přístřešek“, kterou měl údajně zhotovit stavitel, který před tím působil 30 let v Číně.¹⁰³⁾ V únoru roku 1972 dokončil arch. J. Hyzler studii se čtyřmi možnostmi ukončení věže. Varianta A představovala revokaci „středověkého“ zastřešení pomocí jehlance a parapetní zidky ochozu s cimbuřím. V průvodní zprávě jsou v této souvislosti připomínány věže městských kostelů se strážní funkcí ve Stříbře, Tachově a Horšovském Týně, které však mají barokní a mladší typ zastřešení. Návrh B nabízel rovněž jehlancovou střechu, ale tentokrát s rovným ukončením parapetu ochozu. Řešení C by znamenalo doplnění věže dlátkovou střechou a poslední varianta D přinesla studii barokního řešení s cibulovou bání a s odstupujícím polopatrem.¹⁰⁴⁾ V této době ještě nebylo známo nejstarší vyobrazení města z tzv. Würzburgského alba z let 1536–1537 a při rozhodování se kupodivu nikde neobjevuje zmínka o vedutě namalované v polovině 18. století na klenbě kostela, a tak sehrála nejdůležitější roli při projektování střechy kresba od F. B. Wernera.

KSSPPOP v Plzni nakonec po prostudování předložené dokumentace na jaře roku 1972 doporučilo vytvořit návrh střechy ve smyslu barokní úpravy celého kostela. Do konce září arch. J. Hyzler dopracoval a zpět do Plzně zaslal upravené návrhy zastřešení včetně barokního typu s cibulovou bání.¹⁰⁵⁾ Architekt František Bureš z KSSPPOP v Plzni potvrdil 23. listopadu 1972, že obdržel čtyři alternativy nové střechy a doporučil řešení D s podmínkou, „že tato varianta bude dopracována v ladnějším provedení v dolní části bání“ a bude vycházet z Wernerovy veduty.¹⁰⁶⁾

Generální rekonstrukce věže a realizace nové střechy v letech 1990–1992

Nepochybně i v důsledku začínající normalizace v Československu ustaly nakonec veškeré práce na rekonstrukci věže církevní stavby, a to až do roku 1989, kdy došlo k zásadním změnám ve společnosti. Již počátkem roku 1990 znovu probíhaly intenzivní přípravy na obnovu kostela¹⁰⁷⁾ včetně realizace nové střechy věže podle schválené „barokní“ varianty.¹⁰⁸⁾ Dosavadní stanová střecha byla snesena, takže se obyvatelům a návštěvníkům města v létě roku

100) V. Červenka – R. Lavička, Blatná. Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie. Blatná 2015, s. 133–137 a obr. 140, 141 na s. 130–131.

101) NPÚ GnŘ, Sběrka fotografické dokumentace, č.neg. F044376, F044378, N058943, N058950, N09150; NPÚ ÚOP PL, Sběrka fotografické dokumentace, č.neg. 4693, 4007, 4071, 14723.

102) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, dopis tajemníka MěÚ Bor, Václava Kovářika, 23. 8. 1971; dopis P. Miloše Fialy, 18. 7. 1971.

103) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, J. Kočandrle, vyjádření 7. 6. 1971; dopis P. J. Baštáře, kdysi faráře v Boru, 24. 5. 1971; W.D. Hamperl, o. c. v pozn. 7, s. 104, 106; W.D. Hamperl ed., o. c. v pozn. 91, s. 14.

104) NPÚ ÚOP PL, Plánový archiv, Ing. arch. J. Hyzler, Studie nového zastřešení věže kostela v Boru u Tachova. SÚRPMO Praha 1972, sign. M 032-5-1336 – ve složce je mimo průvodní zprávy uložena pouze varianta A.

105) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, vyjádření, J. Kočandrle, spis ze dne 12. 4. 1972; předávací dopis, Ing. arch. J. Hyzler, 30. 9. 1972. SÚRPMO v Praze.

106) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, vyjádření, arch. F. Bureš, 23. 11. 1972.

107) Tamtéž, vyjádření, L. Gabriel, 9. 7. 1990.

108) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, zápis z kontrolního dne (dále jen KD) „Rekonstrukce kostelní věže“, 20. 9. 1990.



Obr. 24: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, Ing. arch. Josef Hyzler, návrh na zastřešení věže v gotickém stylu z roku 1972. (© NPÚ ÚOP PL, Plánový archiv, sign. M 032-5-1336).

1990 naskytl nezvyklý pohled na věž ukončenou jen korunou římsou s ochozem.¹⁰⁹⁾ Následně započala stavba střešní konstrukce za konzultací s autorem původního návrhu arch. J. Hyzlerem.¹¹⁰⁾ Již v listopadu 1990 stál krov až po lucernu, provádělo se podezdívání a tesařské práce včetně podbíjení.¹¹¹⁾ Na konci roku byla hotová tesařská konstrukce střechy i s provizorním zakrytím¹¹²⁾ a počátkem dubna 1991 skončily práce oplechováním.¹¹³⁾ Současně probíhaly další úpravy s cílem zpřístupnit veřejnosti věž i s možností vyhlídky. Pro tento účel vypracoval Ing. S. Racek ze Stavoprojektu v Plzni projekt vložené konstrukce nového schodiště¹¹⁴⁾ a úpravy zvonové stolice z důvodu snazšího

průchodu návštěvníků.¹¹⁵⁾ Realizace schodiště probíhala od podzimu roku 1991¹¹⁶⁾ do jara roku následujícího.¹¹⁷⁾ Během rekonstrukce se zvažovalo pořízení nových věžních hodin, ale kvůli nárůstu jejich ceny nakonec došlo k restaurování stávajícího stroje a jeho osazení do prosklené skříně v květnu roku 1992.¹¹⁸⁾ Současně se na dvou nejlépe viditelných stranách věže osadily nové ciferníky, východní z větší části zakryl zazděný portálek. V květnu 1992 pokryla podlahu v přízemí topinková dlažba, jejíž provedení se muselo následně opravit.¹¹⁹⁾ V červenci 1992 se prováděl nástřik vnitřního zdiva s cílem zamezit drobení a vypadávání omítek ze spár.¹²⁰⁾

Na jaře, respektive v dubnu a květnu roku 1991 probíhalo otloukání omítek na vnějšku věže.¹²¹⁾ Následovala rekonstrukce omítkového pláště zcela v intencích stanoviska architekta Libora Gabriela (1928–2018) z Památkového ústavu (dále jen PÚ) v Plzni: „omítky fasád doběhnou ke kamenným článkům a u nárožního kvádrování nebo rámování přeběhnou přes kámen v pravidelném orámování o síle cca 5 mm a v šikmém zářezu.“¹²²⁾ Z historických fotografií však vyplývá, že až do roku 1991 měla věž v nepoškozených místech omítku respektující nerovný povrch zdiva a napojující se mírně předstupujícím přechodem na

nepravidelná vnitřní čela mnohdy nestejně velkých kamenných kvádrů nárožní bosáže a okenních ostění. Při poslední obnově v 90. letech 20. století došlo sice k napodobení charakteru povrchu středověkých omítek, ale po obvodu ostění a nárožní armatury vznikla naprosto nová omítková hrana. Kolem oken se objevil pravidelný obdélný nebo lomený tvar kopírující světlý otvor a kamenná nárožní bosáž dostala charakter víceméně pravidelného zuborezu. Jedná se sice o jedno z možných řešení napojení omítky na kamenické články ve středověké architektuře, ale v případě borské věže představuje naprostý novotvar,

109) NPÚ ÚOP PL, Sběrka fotografické dokumentace – věž kostela v srpnu 1990, č. neg. 200601, foto L. Lohrová.

110) NPÚ ÚOP PL, o. c. v pozn. 108.

111) Tamtéž, 26. 11. 1990.

112) Tamtéž, 20. 9. 1990.

113) Tamtéž, 3. 4. 1991

114) NPÚ ÚOP PL, Plánový archiv, Ing. S. Racek, Bor u Tachova – kostel sv. Mikuláše, projekt na rekonstrukci schodiště a zvonové stolice ve věži. Stavoprojekt Plzeň, IX/1990, plány 1:50, sign. O 034-4-21879.

115) NPÚ ÚOP PL, o. c. v pozn. 108, 31. 10. 1991.

116) Tamtéž, 5. 9. 1991.

117) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, zápis z prohlídky kostela 11. 3. 1992.

118) NPÚ ÚOP PL, o. c. v pozn. 108, 28. 1. 1991 a 27. 5. 1992.

119) Tamtéž, 27. 5. 1992.

120) Tamtéž, 1. 7. 1992.

121) Tamtéž, 23. 5. 1991.

122) Tamtéž, Spisový archiv, Bor u Tachova, vyjádření, L. Gabriel, 9. 7. 1990, bod. č. 13, č. 14.



Obr. 25: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, věž od jihovýchodu po sejmutí stanové střechy během rekonstrukce (foto L. Lohrová, srpen 1990, © NPÚ ÚOP PL, Sběrka fotografické dokumentace, č. neg. 200601).

který nevychází z dochovaného stavu, či nálezu a výrazně tak změnil charakter vzhledu borské věže.

Kolaudační řízení ve věci rekonstrukce kostelní věže proběhlo 4. září 1992.¹²³⁾ Opravená zvonice a nově i vyhlídková věž byla následně zpřístupněna veřejnosti, která za dveřmi našla pokladnu, nové schodiště a v bývalém bytě věžného čekala návštěvníky expozice o historii města, kterou koncipoval MUDr. Karel Máca a architekt Libor Gabriel z PÚ v Plzni. Z malého muzea se vstupovalo dveřmi v jižní zdi na strážnici, nyní vyhlídkový ochoz věže.

NOVÁ STŘECHA VĚŽE NA OBZORU?

Radost z úspěšně dokončeného projektu však netrvala příliš dlouho, neboť již v roce 1993 se objevily problémy s odtokem vody z věžního ochozu¹²⁴⁾ a o rok později byla řešena reklamace odlupující se barvy z fasády právě opraveného kostela.¹²⁵⁾ V roce 2006 vyvstala potřeba opravy fasád a poškozené zadní části západního štítu lodi, dále bylo nutno na několika místech řešit zatékání, přičemž omítka a její nátěr na kostele se jevil jako dožilý.¹²⁶⁾ O tři roky později se vyskytly závažné problémy s vodou zatékající z vyhlídkového ochozu, což měla vyřešit obnova podlaho-

vých vpustí, hydroizolace a nová dlažba.¹²⁷⁾ Závady však přetrvávaly, a tak od počátku roku 2013 probíhalo jednání o zastřešení ochozu věže s odkazem, že předchází stanová střecha jej svým přesahem kryla a bránila tak zatékání.¹²⁸⁾ Nakonec po sérii jednání a úpravě řešení, které navrhl Ateliér Soukup, s. r. o. z Plzně, vydal Městský úřad v Tachově v červnu 2014 po souhlasném vyjádření NPÚ, ÚOP v Plzni kladné závazné stanovisko na úpravy věže. Schválený projekt navrhuje prodloužení přesahu současné střechy až nad zděný parapet ochozu s podepřením sloupky, aby se tak při špatném odvodnění terasy a nefunkčnosti chrlíčů zabránilo dalšímu poškozování exteriéru a interiéru věže.¹²⁹⁾ Vzhled kostela, respektive kostelní věže se tak možná v dohledné době opět změní?

ZÁVĚR

Středověký farní kostel v Boru byl výjimečný především tím, že sloužil několik století jako pohřební místo Švamberků, kteří sídlili na sousedním hradu a vlastnili nejen zdejší panství. Nejpozději v 80. letech 14. století si zbudovali vlastní pohřební kapli Početí Panny Marie na severní straně starého kostela, s velkou pravděpodobností v sousedství kněžiště. Nejen díky jejich péči o paměť rodu a spásu duší svých předků, ale i kvůli sporu o rožmberské dědictví si dnes můžeme do jisté míry udělat představu o podobě a vybavení pohřební kaple náhrobky, oltáře a dalším mobiliářem, která zanikla beze stopy. Součástí jejího interiéru mohl být rovněž rozměrný deskový obraz Panny Marie Klasové, který nechala kolem roku 1480 zhotovit snad Kateřina Šliková z Holíče († 1500) rovněž na památku matky Anežky (Agnes), kněžny Olešnické († 1448) a svých předků a možná i na příměluva za narození potomka snachy Markéty z Rožmitálu († 1496).

Trojice vedut města z 16. a 18. století dovoluje poznat jak celkovou podobu zaniklého středověkého kostela a jeho základní členění, tak umožňuje zpřesnit vývoj a proměnu podoby hlavního symbolu kostela a města – městské věže a zvonice se strážnicí v jednom. Ta byla postavena mezi lety 1526 – cca 1530 a měla zprvu dlátkovou střechu a ochoz ve tvaru cimbuří, po velkém požáru v roce 1647 získala nástavbu strážnice a cibulovou střechu. Když nedošlo mezi městem a patronem k dohodě o financování opravy poškozené barokní střechy, byla po jejím stržení roku 1792 vztyčena na jejím místě stanová střecha opět s lucernou na vrcholu. V letech 1908–1912 se pracovalo na projektu zvýšení a nového zastřešení věže v secesním stylu, veškeré vyhlídky na realizaci však ukončila světová válka. Při další rekonstrukci kostela vznikl v roce

127) NPÚ ÚOP PL, o. c. v pozn. 92 – areál kostela sv. Mikuláše, (spisy od roku 2007), závazné stanovisko MěÚ Tachov, 17. 7. 2009 – stavební úpravy věže.

128) Stejný příklad středověké věže s barokní střechou a otevřeným ochozem nalézáme u kostela Věch svatých v nedalekém Stříbře nebo u kostela sv. Petra a Pavla v Horšovském Týně, které by mohly být inspirací pro řešení funkčního odvodu beze změny zastřešení.

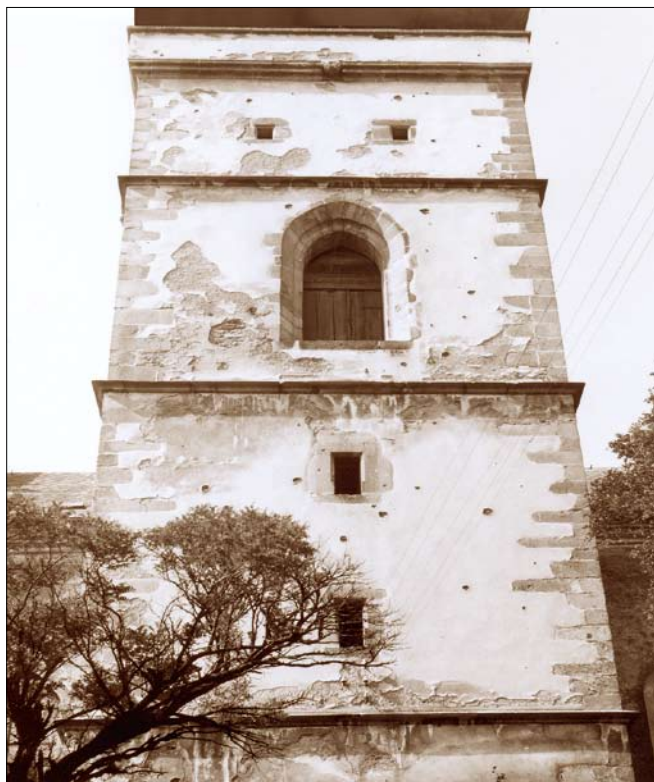
129) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, Ateliér Soukup, s. r. o., 3. prosince 2013 – pozvánka na jednání; NPÚ, L. Drncová, 19. 4. 2013 – vyjádření k opravě fasád; vikář Vladimír Born, 28. 4. 2014 – žádost o ZS; NPÚ, Ing. arch. Pohořalá, 26. 5. 2014 – vyjádření k opravě fasád; MěÚ Tachov, 4. 6. 2014 – závazné stanovisko na stavební úpravy věže.

123) Tamtéž, pozvánka na kolaudační řízení „Rekonstrukce kostelní věže“, 4. 9. 1992.

124) NPÚ ÚOP PL, o. c. v pozn. 92 – areál kostela sv. Mikuláše, (spisy do roku 1993–2003), pozvánka na jednání, vikář Vladimír Born, září 1993.

125) NPÚ ÚOP PL, Spisový archiv, Bor u Tachova, vikář Vladimír Born, 1. 6. 1994; Fa Stasur v Plzni, 20. 6. 1994 – reklamace fasády.

126) NPÚ ÚOP PL, o. c. v pozn. 92 – areál kostela sv. Mikuláše, (spisy 2004–2006), vikář Vladimír Born, 2. 1. 2006 – žádost o závazné stanovisko; vyjádření NPÚ, Ing. arch. Pohořalá, 25. 1. 2006.



Obr. 26: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, věž od jihu před rekonstrukcí s gotickými omítkami a jejich navázání na kamenické prvky (foto J. Pavlíková, 1964, © NPÚ ÚOP PL, Sběrka fotografické dokumentace, č. neg. 14724).



Obr. 27: Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše, věž od jihu po rekonstrukci omítkového pláště podle návrhu Libora Gabriela (foto J. Gryc, září 1992, © NPÚ ÚOP PL, Sběrka fotografické dokumentace, č. neg. 209834).

1972 projekt se čtyřmi variantami zastřešení, z nichž byla vybrána a dopracována „barokní“ varianta s cibulovou střechou inspirovanou vedutou F. B. Wernera. Po vynucené přestávce způsobené normalizací společnosti došlo nakonec k realizaci schválené střechy až v letech 1990–1991. Vzhledem k přetrvávajícímu problému se zatékající



Obr. 28: Bor u Tachova, věž kostela sv. Mikuláše od západu při pohledu z náměstí, červen 2020.

vodou z prostoru ochozu byl v roce 2014 schválen projekt na úpravu střechy s cílem zvětšit její přesah tak, aby zakryla ochoz.

Kostel sv. Mikuláše je po několik století dominantou města a od první třetiny 16. století se svou zvonící tvoří pendant k sousednímu vodnímu hradu s obrannou věží. Přestože dnes určuje charakter historického jádra města církevní stavba zbudovaná krátce před polovinou 18. století, nálezy druhotně užitých středověkých kamenických článků při opravě v 90. letech 20. století potvrdily, že se ze starého kostela zachovalo více než jen zvonice přistavěná ke staré svatyni v samém závěru středověku. Analýza stavebního vývoje, historických vedut a písemných pramenů tak i v tomto případě potvrzuje, že středověké kostely při mladších přestavbách nezmizely tak docela, jak by se mohlo na první pohled zdát, neboť většina stavebního materiálu byla především z ekonomických důvodů znovu použita při stavbě nových svatyní na jejich místě. Často se tak při návštěvě barokního chrámu setkáváme, byť nevědomky, s jeho středověkým předchůdcem, protože v mnoha případech došlo nejen k symbolickému, ale i k doslovnému přetavení materie středověké architektury v barokní dílo.

Tato studie vznikla v rámci dílčího cíle „Tematické průzkumy památek“ financované z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (IP DKRVO).

Tato studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101)

PHDR. ROMAN LAVIČKA, PH.D.

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVNÍŠTĚ V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

LAVICKA.ROMAN@NPU.CZ

ORCID ID: 0000-0002-5978-8715

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY

- C. Borový ed., Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., Liber III. (1385–1390). Pragae 1879.
- J. Emmeler ed., Pozůstatky desk zemských království českého roku 1541 pohořelých II. Praha 1872.
- A. Rezek – F. Mareš – J. Kalousek edd., A. XXX – Dopisy rodu Švamberkého z let 1449–1526, in: J. Kalousek ed., Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích XV. Praha 1896, s. 1–170.
- G. Schmidt, Privilegien der Herren von Schwanberg für ihre Stadt Haid, Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 67. Jahrgang, 1929, s. 1–36.
- R. Lomíková, Vizitační protokoly cisterciáckých klášterů ve 14. století. Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, Praha 2006, rkp.
- M. Novotný, Šlikové. Majetková struktura panství a společenské postavení rodu do roku 1487. Diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin, Praha 2007, rkp.
- R. a. M. Hamsíková, P. Marie Klasová. Bor u Tachova, kostel sv. Mikuláše. Restaurátorská zpráva. Praha 1998, rkp., nestr. (uloženo v NG Praha, archiv RZ, inv. č. E 188).

Národní památkový ústav

- NPÚ GnŘ – Sbírka fotografické dokumentace.
- NPÚ ÚOP PL – Sbírka fotografické dokumentace.
- NPÚ ÚOP PL – Spisový archiv:
- Bor u Tachova, okres Tachov, složka 1706 – areál kostela sv. Mikuláše, farní č.p. 226.
- NPÚ ÚOP PL, Plánový archiv:
- J. Pýchová, Rekonstrukce kostela – rozpočet, Bor u Tachova, 12. 7. 1963, OSP Plzeň – sever, sign. O 036-4-22327.
- J. Hyzler, Ing. arch., Studie nového zastřešení věže kostela v Boru u Tachova, SÚRPMO Praha 1972, sign. M 032-5-1336
- S. Racek, Ing., Bor u Tachova – kostel sv. Mikuláše, projekt na rekonstrukci schodiště a zvonové stolice ve věži. Stavoprojekt Plzeň, IX/1990, plány 1:50, sign. O 034-4-21879.

Archiv zámku Bor

- W-D. Hamperl, Děkanský kostel sv. Mikuláše, 1987 (překlad K. Máca), rkp., Archiv zámku Bor, sign. 14a, s. 81–109.
- Kronika farnosti Boru, 1981 (překlad K. Máca – J. Brožek), rkp., Archiv zámku Bor, sign. 22a.
- H. Schächer, Fünfbuch der Stadt Haid, II. kniha – 1. sešit, Náboženské poměry, církevní stavby, Vídeň 1925 (překlad J. Brožek – J. Bradáč – K. Máca, září 1985), rkp., Archiv zámku Bor, sign. 10a.

Národní archiv Praha

- NA Praha, fond Desky zemské větší 1541–1869, inv. č. 3, Kvatern výpisů pod pečeti červený I. 1542 až 1543.
- NA Praha, fond Desky zemské větší 1541–1869, inv. č. 6, Kvatern červený II. 1544–1606.
- NA Praha, fond Desky zemské větší 1541–1869, inv. č. 92, Kvatern větší zápisný rozynový od léta 1597 do 1602 (Rosinenfarber größerer Schuldverschreibungsquatern).
- NA Praha, fond Desky zemské větší 1541–1869, inv. č. 175, Kvatern památný karafiátový od 1600 do 1601 (Nelkenfarber Gedenkquatern).
- NA Praha, fond Desky zemské větší 1541–1869, inv. č. 252, Kvatern červený 1554.

Státní oblastní archiv Třeboň

- SOA Třeboň, fond Cizí statky Třeboň (1205–1797), č. 290, listina z 23. února 1487; č. 291, listina z 24. listopadu 1495; č. 292, listina z 26. března 1500; č. 293, listina z 22. srpna 1515.

Internetové zdroje:

- Vokabulář webový. Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny, dostupné online: <https://vokabular.ujc.cas.cz/>
- Heslo kůr, Elektronický slovník staré češtiny. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR v Praze; J. Gebauer, Slovník staročeský I–II. Praha 1903 a 1916.

LITERATURA

- Anderle, J. – Procházka, Z. 2010: Dějiny a stavební vývoj kaple a hrobky na hradě Švamberku-Krasíkově, in: Castellologica Bohemica 12, s. 193–236.
- Benešová, K. 2001: 2.233 – Hrad Bor u Tachova, in: K. Benešová – P. Chotěbor – T. Durdík a kol., Deset století architektury 2. Architektura gotická. Praha, s. 306.
- Benešová, K. 2009: Čechy doby jagellonské (1471–1526), in: P. Kratochvíl ed., Velké dějiny zemí Koruny české: Architektura. Praha, s. 231–282.
- Burdová, P. 1986: Úřad desek zemských, in: Sborník archivních prací 36, č. 2, s. 273–381.
- Bystřický, V. 2018: Nejstarší známá vyobrazení města Boru (u Tachova) s Přimdou a města Stříbra z roku 1536–1537, in: Minulostí západočeského kraje 53, s. 7–56.
- Červenka, V. – Lavička, R. 2015: Blatná. Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie. Blatná.
- Hamperl, W-D. ed. 2013: Haider Pfarrchronik (1777–1945), Band II. Band 12 der Reihe „Schriften zur Tachauer Heimatgeschichte“. Altenmarkt (I. Auflage).
- Hruška, M. – Koráb, J. edd. 1883: Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870. Plzeň.
- Chlíbec, J. – Roháček, J. 2020: Šlechtické nekropole doby jagellonské a raného novověku – jejich význam a funkce: Bechyně a Némčice, Zprávy památkové péče 80, č. 2, s. 200–208.
- Jánský, J. 2006: Páni ze Švamberka. Pětisetletá saga rodu s erbem labutě. Domažlice.
- Klein, D. 1999: Kulturdenkmäler in den historischen deutschen Siedlungsgebieten von Böhmen – Mähren – Schlesien. Politische Bezirk Tachau (Gebietsstand 1930). München.
- Köferl, J. 1890: Der politische Bezirk Tachau. Eine Heimatskunde für Haus und Schule. Tachau.
- Kortanová, G. M. ed. 2021: Z kronik města Boru. 2. sborník, r. 2021. Bor.
- Kozák, J. – Mžýková, M. 1987: F. B. Wernera ikonografická inventarizace Čech, Moravy a moravského Slezska, Umění XXXV, č. 4, s. 289–303.
- Král, P. 2007: Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku, in: V. Bůžek – P. Král edd., Paměť urozenosti. Praha, s. 173–187.
- Kubeš, J. 1999: Švamberký dvůr v Třeboni v letech 1611/1612–1620, in: V. Bůžek – P. Král edd., Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku. Opera historica 7. České Budějovice, s. 441–468.
- Kubíková, A. 2011: Testament posledního Rožmberka, in: M. Gaží ed., Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami. České Budějovice, s. 104–105.
- Kuča, K. 1996: Města a městečka v Čechách a na Moravě a ve Slezsku I. A-G. Praha.
- Kuthan, J. 2010: Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců 1. Král a šlechta. Praha.

- Lavička, R. 2013: Pozdně gotické kostely na rožmberském panství. České Budějovice.
- Lavička, R. 2021: Zapomenutý špitál sv. Alžběty v Boru u Tachova a jeho výstavba v letech 1515–1518... neb potom Buoh vie, kdy bychom [se] biskupa dočkali, aby jej posvětil, *Průzkumy památek XXVIII*, č. 2, s. 85–106.
- Mádl, M. 2015: Nástěnné malířství v západních Čechách 17. a 18. století, in: A. Steckerová – Š. Vácha edd., *Vznešenost & zbožnost. Barokní umění na Plzeňsku a v západních Čechách*. Plzeň, s. 130–158.
- Mareš, F. ed. 1893–1895: Materialie k dějinám umění, uměleckého průmyslu a podobným, in: *Památky archaeologické a místopisné XVI*, č. 7–8, Praha, sl. 466–478.
- Marsch, A. 2010: Friedrich Bernhard Werner 1690–1776. *Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reisemanuskripte und der Topographien von Schlesien und Böhmen-Mähren*. Weissenhorn.
- Mencl, V. 1978: Architektura, in: J. Homolka – J. Krása a kol., *Pozdně gotické umění v Čechách*. Praha 1978. s. 73–166.
- Menclová, D. 1972: *České Hrady 2*. Praha.
- Nováček, K. a kol. 2010: Kladrubský klášter 1115–1421. Osídlení – architektura – artefakty. Plzeň.
- Novobilský, M. – Rožmberský, P. 1997: Hrad Krasíkov neboli Švamberk. Plzeň.
- Pánek, J. 1989: *Poslední Rožmberkové*. Praha.
- Poche, E. ed. 1977: *Umělecké památky Čech 1. A–J*. Praha.
- Radová-Štiková, M. 1958: Sklípková klenba, *Příspěvek k dějinám pozdně gotické architektury, Umění VI*, č. 3, s. 217–238.
- Radová, M. – Rada, O. 1998: *Kniha o sklípkových klenbách*. Praha.
- Razím, V. 2010: Středověká opevnění Českých měst 2/1. *Katalog Čechy*. Praha.
- Royt, J. 1995: Desková malba, in: J. Fajt ed., *Gotika v západních Čechách II*. Plzeň, s. 456–471.
- Sedláček, A. 1868: Hroby pánů ze Švamberka, in: *Památky archaeologické a místopisné VII*, č. 5, Praha, sl. 449–451.
- Sedláček, A. 1905: Hrady, zámky a tvrze království Českého 13. Plzeňsko a Loketský. Praha.
- Šimůnek, R. 2005: Paměť a tradice v prostředí české šlechty v pozdním středověku, *Medievalia Historica Bohemica 10*, s. 199–246.
- Šimůnek, R. 2009: Historikův virtuální svět. Interiér kostela jako typ reprezentativního prostoru v pozdně středověkých Čechách, in: M. Nodl – F. Šmahel edd., *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14.–15. století*. Praha, s. 257–298.
- Šimůnek, R. 2013: *Reprezentace české středověké šlechty*. Praha.
- Záruba, F. 2016: *Hradní kaple III. Doba poděbradská a jagellonská*. Praha.

DIE KIRCHE ST. NIKOLAUS IN HAID BEI TACHAU / BOR U TACHOVA IN DER ZEIT DES MITTELALTERS

DIE GESTALT EINES VERSCHWUNDENEN GOTTESHAUSES, DIE NEKROPOLE DES GESCHLECHTS DER SCHWANBERGER UND DER WANDEL DES TURMS IM LAUFE DER JAHRHUNDERTE

Die mittelalterliche Pfarrkirche diente über mehrere Jahrhunderte als Begräbnisplatz der Schwanberger, die auf der benachbarten Burg ihren Sitz hatten und die hiesige Herrschaft besaßen. Spätestens in der 80er Jahren des 14. Jahrhunderts erbauten sie sich an der Nordseite der Kirche eine Begräbniskapelle. Dank ihrer Sorge um das Andenken an das Geschlecht und um die Erlösung der Seelen ihrer Vorfahren können wir uns eine ungewöhnlich gute Vorstellung von dem Aussehen und der Ausstattung der verschwundenen Kapelle mit Grabsteinen, Altären und anderen Einrichtungsgegenständen machen. Bestandteil ihrer Ausstattung könnte ebenfalls ein größeres Gemälde einer Maria im Ährenkleid gewesen sein, das Katharina Schlik von Weißenburg (Kateřina Šliková z Holíče, † 1500), Gemahlin von Bohuslav VII. von Schwanberg († 1490) anfertigen ließ.

Drei Veduten der Stadt vom 16. bis zum 18. Jahrhundert ermöglichen sowohl, die Gesamtanlage der verschwundenen Kirche und ihre grundlegende Gliederung zu erkennen, als auch die Entwicklung und den Wandel der Gestalt des Hauptsymbols der Kirche und Stadt – Stadtturm und Glockenturm mit Turmwache in einem – zu präzisieren. Der zwischen 1526 und ca. 1530 errichtete Turm hatte ursprünglich ein Keildach und einen Umgang mit Zinnen, nach dem großen Brand im Jahr 1647 erhielt er einen Aufbau für die Turmwache und ein Zwiebdach. Auch als es zwischen der Stadt und dem Patron nicht zu einer Übereinkunft über die Finanzierung der Reparatur des barocken Dachs kam, wurde nach seinem Abriss 1792 an seiner Stelle ein Zeltdach wiederum mit Laterne auf der Spitze errichtet. 1908–1912 arbeitete man an einem Projekt zur Erhöhung und Neueindachung des Turms im Jugendstil, alle Hoffnungen auf eine Realisierung endeten jedoch mit dem Weltkrieg. Bei einer weiteren Renovierung der Kirche entstand 1972 ein Projekt mit vier Varianten von Dacheindeckungen, von denen die durch die Vedute von F. B. Werner inspirierte, „barocke“ Variante ausgewählt und bearbeitet wurde. Nach einer durch die sog. „Normalisierung“ der Gesellschaft

nach 1968 verursachten Unterbrechung kam es erst 1990–1991 zur Realisierung des genehmigten Dachs. Aufgrund von Problemen mit eindringendem Wasser wurde 2014 ein Projekt zur Dachreparatur genehmigt, mit dem Ziel, den Dachüberstand so zu vergrößern, dass er den Umgang deckt.

Die St.-Nikolaus-Kirche ist seit mehreren Jahrhunderten die Dominante der Stadt und bildet seit dem ersten Drittel des 16. Jahrhunderts mit ihrem Glockenturm das Pendant zur benachbarten Wasserburg mit ihrem Wehrturm. Obwohl die überwiegende Mehrheit der heutigen Gebäude kurz vor der Mitte des 18. Jahrhunderts erbaut wurde, bestätigten die Funde von sekundär genutzten mittelalterlichen Werksteinen bei Restaurierungsarbeiten in den 90er Jahren des 20. Jahrhunderts, dass von der alten Kirche sich mehr erhalten hat, als nur der Glockenturm, der ganz am Ende des Mittelalters an das alte Gotteshaus angebaut wurde. Die Analyse der Bauentwicklung, historischen Veduten und schriftlichen Quellen bestätigt somit auch in diesem Falle, dass die mittelalterliche Kirche bei den jüngeren Umbauten nicht so gänzlich verschwunden ist, wie es beim ersten Blick scheinen mag, sondern dass der größte Teil des Baumaterials beim Bau neuer Gotteshäuser an ihrer Stelle vor allem aus ökonomischen Gründen wiederverwendet worden ist. Oft begegnet man somit beim Besuch einer barocken Kirche, wenn auch unwissentlich, ihrem mittelalterlichen Vorgänger, weil es in vielen Fällen nicht nur symbolisch, sondern auch buchstäblich zu einer Umformung der Materie der mittelalterlichen Architektur in ein barockes Werk kam.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: *Haid bei Tachau / Bor u Tachova, Grundriss der Stadt. Die Kirche St. Nikolaus ist auf dem Platz und die Burg ist am unteren Rand des Grundrisses eingezeichnet, sog. Kaiser(pflicht)exemplar der Mappe des Franziszeischen (stabilen) Katasters, 1839 (© ČÚZK, Ústřední Archiv [Tschechisches Amt für Landvermessung und Kataster, Zentralarchiv])*

- Abb. 2: Haid bei Tachau, St. Nikolaus von Südosten beim Blick vom Burgturm, Juni 2022 (wenn nicht anders angegeben alle Fotos R. Lavička).
- Abb. 3: Haid bei Tachau, Burg, ehemaliger Sitz der Schwanberger von Nordwesten beim Blick vom Turm von St. Nikolaus, Juni 2022.
- Abb. 4: Haid bei Tachau, St. Nikolaus von Südosten beim Blick vom Platz, Juni 2022.
- Abb. 5: Haid bei Tachau, St. Nikolaus von Nordosten beim Blick vom Platz, Juni 2022.
- Abb. 6: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Maria im Ährenkleid mit Wappen der Donatoren am oberen Rand, um 1480 (Kopie des Gemäldes), Juni 2022.
- Abb. 7: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, sekundär verwendete mittelalterliche Werksteine in der nordöstlichen Ecke des Presbyteriums (Foto J. Gryc, 1992, © NPÚ, ÚOP [Nationales Denkmalinstitut, Gebietsfacharbeitsstelle] in Pilsen, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Neg.-Nr. 211 566).
- Abb. 8: F. B. Werner, Vedute von Haid bei Tachau von 1715–1738, Detail mit der Darstellung der mittelalterlichen Kirche St. Nikolaus (Foto B. Končinský, 1942, © NPÚ, GnŘ [Nationales Denkmalinstitut, Generaldirektion] Prag, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Inv.-Nr. 26.165).
- Abb. 9: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Turminneres von Norden mit Treppe von 1991, August 2021.
- Abb. 10: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Turminneres, Westwand mit Gewölbestirn und Resten von Putz mit Anstrichen, die zu einem älteren Bau gehören, August 2021.
- Abb. 11: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Turm, Nordfenster des Glockengeschosses, zugemauert 1754, August 2021.
- Abb. 12: M. Gerung, Vedute von Haid bei Tachau von 1536–1537 (© Universitätsbibliothek Würzburg, Sign. Delin VI, 5, 30).
- Abb. 13: V. T. S. Schmidt, Vedute von Haid bei Tachau von 1746–1749 am Gewölbe des Presbyteriums von St. Nikolaus, Juni 2022.
- Abb. 14: F. B. Werner, Vedute von Haid bei Tachau von 1715–1738 (Foto B. Končinský, 1942, © NPÚ, GnŘ Prag, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Inv.-Nr. 26.165).
- Abb. 15: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Portal in den Turm mit der Datierung 1526 im Türsturz (Foto Státní památkový úřad [Staatliches Denkmalamt], vor 1945, © NPÚ, GnŘ Prag, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Inv.-Nr. F 44.379).
- Abb. 16: M. Gerung, Vedute von Haid bei Tachau von 1536–1537, Detail mit der Darstellung der mittelalterlichen Gestalt der Kirche St. Nikolaus (© Universitätsbibliothek Würzburg, sign. Delin VI, 5, 30).
- Abb. 17: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Grundriss des mittelalterlichen Turms – A/ Erdgeschoss und B/ 1. OG mit schraffierter Hervorhebung des älteren Mauerwerks, C/ 2. OG und D/ Glockengeschoss mit akustischen Schalfenstern (Zeichnung R. Lavička, 2022).
- Abb. 18: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Inneres des mittelalterlichen Turms auf dem Niveau des Umgangs – A/ Westwand mit hervorgehobenem Gewölbebogen und tragendem Gurt, B/ Nordwand mit tragendem Gurt und vermauertem Fenster des Glockengeschosses mit Durchgang zum Dachboden des barocken Schiffs, C/ Ostwand mit hervorgehobenem Block älteren Mauerwerks und tragendem Gurt, rechts unten Eingang zum Erdgeschoss, rechts oben vermauertes, kleines Portal zur Bedienung der Winde (Zeichnung R. Lavička, 2022).
- Abb. 19: V. T. S. Schmidt, Vedute von Haid bei Tachau von 1746–1749 am Gewölbe des Presbyteriums, Detail der Kirche St. Nikolaus, Juni 2022.
- Abb. 20: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Turm von Südosten mit dem Zeltdach von 1792, im letzten Geschoss ein offensichtlich zugemauertes Portal zur Bedienung der Winde (Foto F. Bureš, 1962, © NPÚ, ÚOP in Pilsen, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Neg.-Nr. 4007).
- Abb. 21: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Architekt Franz Schmitz, Entwurf zur Erhöhung und Eindachung des Turms im Jugendstil (© NPÚ, ÚOP in Pilsen, Spisový archiv, Bor u Tachova, okres Tachov [Schriftarchiv, Haid bei Tachau, Bezirk Tachau], Ordner 1706).
- Abb. 22: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Ansicht von Osten mit der ursprünglichen barocken Gliederung der Fassaden (Foto F. Bureš, 1962, © NPÚ, ÚOP in Pilsen, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Neg.-Nr. 4071).
- Abb. 23: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, südwestliche Ecke des Schiffs mit der ursprünglichen barocken Gliederung der Fassaden (Foto Státní památkový úřad, vor 1945, © NPÚ, GnŘ Prag, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Inv.-Nr. F 44.376).
- Abb. 24: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Ing. arch. Josef Hyzler, Entwurf für die Eindachung des Turms im gotischen Stil von 1972 (© NPÚ, ÚOP in Pilsen, Planarchiv, Sign. M 032-5-1336).
- Abb. 25: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Turm von Südosten nach Abnahme des Zeltdachs während der Renovierung (Foto Lohrová, August 1990, © NPÚ, ÚOP in Pilsen, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Neg.-Nr. 200601).
- Abb. 26: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Turm von Süden vor der Renovierung mit gotischem Putz und seiner Anbindung an die Werksteine. (Foto J. Pavlíková, 1964, © NPÚ, ÚOP in Pilsen, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Neg.-Nr. 14 724).
- Abb. 27: Haid bei Tachau, St. Nikolaus, Turm von Süden nach der Renovierung des Putzmantels nach einem Entwurf von Libor Gabriel (Foto J. Gryc, September 1992, © NPÚ, ÚOP in Pilsen, Sammlung der fotografischen Dokumentation, Neg.-Nr. 209834).
- Abb. 28: Haid bei Tachau, Turm der Kirche St. Nikolaus von Westen beim Blick vom Platz, Juni 2022.

(Übersetzung S. Bartilla)

HRAD, TVRZ A ZÁMEK V ŽERANOVICÍCH

JAN ŠTĚTINA – RADIM VRLA

The Castle, Fortress, and Palace in Žeranovice

Built to the southeast of the village in the late 13th century, the castle was the earliest residence in Žeranovice. It disappeared in the mid-15th century, and the Janaurs of Strachnov replaced it with a fortress erected directly in the village around the first third of the 16th century. A rectangular palace enlarged into a five-space two-story structure in the Renaissance remained from the fortress. After the mid-17th century, a prismatic tower was built which was transformed into a staircase tower during the Baroque renovation around 1700. At that time, more wings were built resulting in an enclosed four-wing palace. At the beginning of the 1850 s, the Seilern family rebuilt the palace extensively in a Neo-Gothic style. Nonetheless, the gradually expanding structure shaped by the construction in the first third of the 16th century as well as the Renaissance and Baroque renovations has survived to the present.

Keywords: castle – fortress – palace – building development – reconstruction – prismatic tower – wing – vault – findings

Nejstarším sídlem v Žeranovicích byl hrad, vystavěný v závěru 13. století jihovýchodně od obce. Hrad zanikl v polovině 15. století a přibližně v třetině 16. století jej nahradila tvrz, zbudovaná Janaury ze Strachnova přímo ve vsi. Z tvrže se dochoval sklep obdélného paláce, jenž byl v renesanci rozšířen do pětiprostorové, patrové podoby. Po polovině 17. století vyrostla hranolová věž, při další barokní přestavbě kolem roku 1700 změněná na schodišťovou. Tehdy vznikla i další křídla, čímž zámek dosáhl uzavřené čtyřkřídle dispozice. Počátkem 50. let 19. století přistoupili Seilernové k rozsáhlé přestavbě zámku do neogotické podoby. Postupně rostla struktura objektu, formovaná výstavbou v třetině 16. století a renesančními i barokními přestavbami, však zůstala dochována až do současnosti.

Klíčová slova: hrad – tvrz – zámek – stavební vývoj – přestavba – hranolová věž – křídlo – klenba – nálezové situace

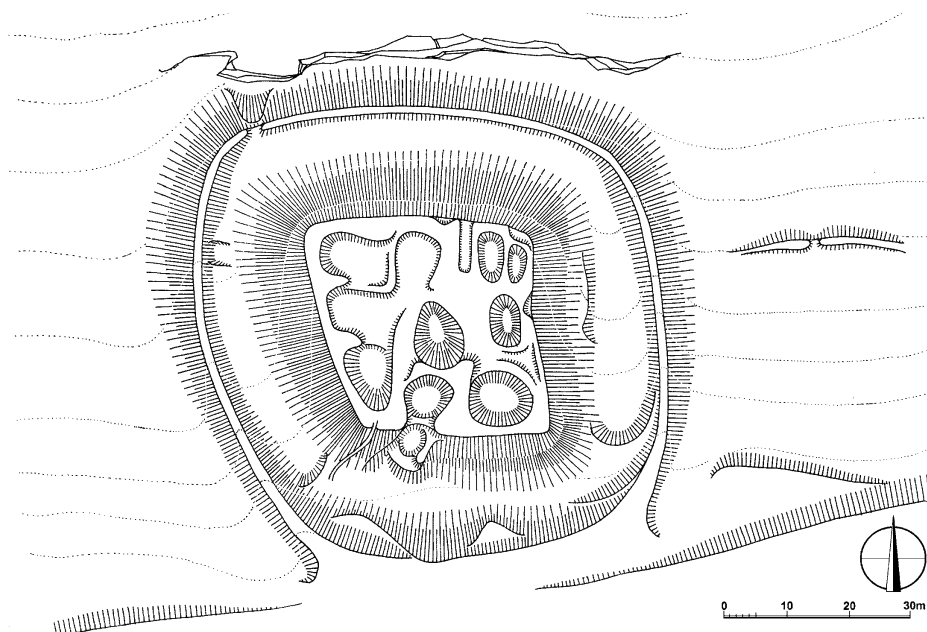
<https://doi.org/10.56112/pp.2022.2.02>

Obec Žeranovice (okres Kroměříž), situovaná asi 5 km jihovýchodně od Holešova v podhůří Hostýnsko-vsetínské hornatiny, si zachovala pozoruhodný soubor trojice časově následných šlechtických sídel. Již v závěru 13. století vznikl jihovýchodně od dnešní obce nevelký hrad, jenž přetrval až do poloviny 15. století. Přibližně v třetině 16. století byla přímo ve vsi Žeranovicích vystavěna tvrz, pozdějšími přestavbami změněná na zámek, jehož dnešní novogotická podoba ukrývá podstatné stopy několika renesančních a barokních stavebních fází (obr. 1). Zámek se nachází v severní části obce Žeranovic, na výrazném terénním stupni (236 m n. m.), jenž na jihu a západě výrazně vystupuje nad vesnickou zástavbu. Ta je od zámeckého areálu oddělena historickou, dodnes užívanou komunikací, vedoucí od Holešova a směřující dále k jihovýchodu přes Rackovou ke Zlínu. V severním předpolí zámku se nachází rovinatý terén v místě někdejšího hospodářského dvora a zámecké zahrady, východně od zámku se terénní reliéf mírně sklání do zářezu potoka Svodnice (též Žeranovky), přítěkáčícího k Žeranovicím od Horního Lapače.¹⁾



Obr. 1: Žeranovice (okres Kroměříž), zámek, celkový pohled od severozápadu (všechny snímky a kresby J. Štětina 2017–2022, není-li uvedeno jinak).

1) Poděkování za umožnění průzkumu zámku a poskytnutí plánové dokumentace náleží současnému starostovi obce Žeranovic A. Vyňuchalovi i jeho předchůdci, J. Němcovi. Za součinnost vděčím i K. Bartoškovi z Městského úřadu v Holešově, jakož i D. Běhalové, H. Fojtíkové, M. Lancovi a J. Obšivačovi z NPÚ ÚOP v Kroměříži. T. Kynclovi (DendroLab Brno) děkuji za zpracování dendrochronologického průzkumu dřevěných prvků zámku a V. Říhové za diskusi o souvislostech seilernovských stavebních aktivit v polovině 19. století.



Obr. 2: Žeranovice, půdorys zříceniny hradu (kresba R. Vrla, 2018).



Obr. 3: Žeranovice, pohled na zříceniny hradu od jihu, z předpolí (foto R. Vrla, 2018).



Obr. 4: Žeranovice, hradní příkop na jižní straně, pohled od západu (foto R. Vrla, 2005).

HRAD V ŽERANOVICÍCH

Předchůdcem pozoruhodné žeranovické tvrže, jejíž konstrukce jsou dochovány ve zdivu zámku situovaného v severozápadní části zástavby obce, byl hrad,²⁾ jehož pozůstatky nalezneme v lesíku, ležícím přibližně 1,3 km jihovýchodně od centra obce (obr. 2). Staveniště tohoto sídla zaujalo konec krátkého terénního výběžku (260 m n. m.), směřujícího severně od vrcholu plochého návrší Hrádek (282 m n. m.). Na severní straně je staveniště vymezeno nízkým, ale velmi strmým svahem se skalními výchozy nad údolím s vodotečí, která je levobřežním přítokem potoku Židelná. Na východní i západní straně je zmíněné staveniště vymezeno mělkými, k severu klesajícími žlíbky.

Pozůstatky hradu jsou dochovány ve formě výrazných terénních útvarů, beze stop zdiva, budovaného na vápennou maltu. Areál je jednodílný, stopy možného předhradí, které mohlo být situováno na jižní straně, dnes nejsou patrné.³⁾ Vlastní akropole hradu má půdorysný tvar nepravidelného kosodélníku o stranách dlouhých přibližně 30–35 m a je ze všech stran obklopena přibližně 18 m širokým příkopem, který je, kromě jižní strany, provázen zevně výrazným valem (obr. 3, obr. 4). Celé staveniště k severu mírně klesá, povrch akropole je rozbrázděn množstvím prohlubní a vyvýšenin, u kterých nelze rozlišit, pocházejí-li z pozůstatků staveb, či recentních výkopů. Ostré hrany okrajů akropole i jejich místní vyvýšení indikují zbytky obvodové hradby.

Jak lze usuzovat z výsledků archeologického výzkumu prováděného zde J. Kohoutkem,⁴⁾ konstrukce zástavby hradu byly zřejmě budovány převážně ze dřeva (roubení, hrázdění?), jejich stěny byly kryty hliněnými omítkami. Trnože těchto staveb byly vystavěny z lomového kamene na hliněnou maltu.

Jak prokázaly výsledky výše zmíněného archeologického výzkumu, život na hradě probíhal v období od závěru 13. do poloviny 15. století. Z písemných pramenů vyplývá, že Žeranovice byly již ve druhé polovině 13. století centrem statku, držného místní šlechtou. Za prvního, písemnými prameny doloženého majitele hradu lze považovat Štěpána ze Žeranovic, zmiňovaného v roce 1295,⁵⁾ k roku 1342 se dochovala přímá zmínka o zdejší sídle (*municio*), další pak k roku 1385. První z uvedených zmí-

2) Ke kategorizaci objektů na hrady a tvrze viz: D. Janiš – R. Vrla a kol., *Hrady Zlínského kraje*. Lukov 2018, s. 10.

3) Plocha na jižní straně hradu je dnes intenzivně využívaným polem se srovnaným povrchem terénu.

4) J. Kohoutek, *Drobná středověká sídla na Zlínsku*, in: *RegioM 95'*, Zpravodaj regionálního muzea v Mikulově. Mikulov 1996, s. 34.

5) Historické údaje, použité v tomto článku v souvislosti s žeranovickým hradem jsou převzaty z D. Janiš – R. Vrla a kol., o. c. v pozn. 2, s. 291.

nek je uvedena v listině, týkající se koupě žeranovického statku markrabětem Karlem, koncem 14. století pak byly Žeranovice součástí panství Količín. Samostatným statkem se opět staly až v 16. století, kdy zde však už stojí nová tvrz a starý hrad je již opuštěn.

ZÁMEK (DŘÍVE TVRZ) V ŽERANOVICÍCH

Zámek je trojkřídlovou stavbou, tvořenou hlavním, severním, zčásti podsklepeným a jednopatrovým křídlem, k jehož jihovýchodnímu a jihozápadnímu nároží se pojí dvojice krátkých, nepodsklepených křídel, výrazně předsazených před boční, kratší průčelí severního křídla.⁶⁾ Zatímco zahradní průčelí severního křídla je členěno do pěti okenních os, boční fasády jsou dvouosé. Fasády zámku jsou hladké, pouze v horní třetině obdélných, po obvodu okosených oken jsou v obou patrech osazeny profilované, zalamované římsy. Jižní fasády obou krátkých křídel postrádají otvory a jejich hmotu člení pouze nárožní pilíře, dosahující zhruba k úrovni podlahy patra. Zatímco západní křídlo je patrové, s trojosým vnějším průčelím, východní křídlo tvoří hranolová, třípatrová věž s vnitřním schodištěm, doplněná na jihu patrovou částí (obr. 5). Nádvorní průčelí všech tří křídel v přízemí obíhá zděná chodba, otevřená původně pilířovými arkádami s půlkruhovými záklenky; průběžná chodba se uplatňuje i v patře, kde je však uzavřena novodobou dřevěnou výplní s rozměrnými okny. Patu valbové střechy severního křídla podepírá korunní římsa členěná sledem drobných konzolek, obě krátká křídla na vnějším obvodu vrcholí vysokými atikami, doplněnými nárožními a středovými nástavci a neogotickým cimbuřím, kryjícími do nádvorí mírně skloněné pultové střechy. Atiku, členěnou slepou plaménkovou kruzbou a nárožními polygonálními pilířky s drobným cimbuřím, má i hranolová věž ve východním křídle. Neogotický detail v podobě kružbových ornamentů dekoruje i sedlovou stříšku nad předsíní bočního vstupu v západním křídle. Na jihu se nádvoří otevírá do vstupního prostoru zámku, k němuž od jihovýchodu stoupá příjezdová cesta.⁷⁾



Obr. 5: Žeranovice, zámek, východní křídlo s hranolovou schodišťovou věží, pohled od jihovýchodu.

Exteriéry zámku charakterizuje střídmost neogotický detail, o složité stavební historii objektu však mnoho nevypovídají. Odlišná je situace v interiérech, které si – i přes absenci datovatelných architektonických detailů – zachovaly historickou dispozici i s řadou zajímavých stavebních prvků, dokládajících složitější vývoj zámku. Dvoutraktové, valeně zaklenuté sklepy, přístupné novodobým schodištěm z dvorní chodby, se nacházejí pouze pod větší částí severního křídla. Hlavní, severní křídlo má v obou patrech totožné, pětiprostorové vnitřní členění, sestávající z rozměrné, plochostropé střední místnosti, doplněné po obou bocích dvojicí menších místností, zčásti klenutých valenými klenbami s dvojicí protilehlých trojúhelných výsečí. Nádvorní chodba je v přízemí opatřena valenou klenbou s výsečemi, v patře má rovný strop. Věž ve východním křídle obsahuje dvouramenné schodiště, opatřené nad rameny valenými klenbami, nad podestami miniaturními výsečovými klenbičkami. Druhé patro věže má modernizovaný interiér s novým trámovým stropem, podstřešní patro věže není využíváno. Interiéry v jižní části východního křídla jsou v obou patrech novodobě zcela přefarbeny. Západní, v úrovni přízemí původně jednoprostorové křídlo má dodatečné vnitřní dělení, v přízemí si však uchovalo valenou výsečovou klenbu, v patře je plochostropé.⁸⁾

Zámek v Žeranovicích zůstal do dnešních dnů dochován v částečně zmodernizované podobě a je plně využíván pro potřeby majitele, obce Žeranovice – v přízemí se nachází restaurace, v patře Obecní úřad. V uplynulých letech byla provedena řada stavebních zásahů, jež dovolily – díky operativní dokumentaci realizované zde pracovníky NPÚ ÚOP v Kroměříži – rozpoznání hlavních vývojových fází objektu, který doposud nebyl hlouběji zkou-

6) Stavebnímu vývoji zámku zatím nebyla věnována monografická pozornost. Zámek byl obvykle pouze okrajově zmiňován vlastivědnou a soupisovou literaturou, většinou v souvislosti se středověkým hradem. Tak např. E. Peck, Okresní hejtmanský Holesovský. Holesov 1892, s. 60–61; P. Kvasnička, Vlastivěda moravská, II. Místopis. Holesovský okres. Brno 1929, s. 344; L. Hosák, Hrad, zámek a tvrz v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Jižní Morava. Praha 1981, s. 278; M. Plaček, Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hradek a tvrzí. Praha 2007, s. 735–736.

7) Zámek není přesně orientován k severu, pro zjednodušení ale definujeme severozápadní (zahradní) křídlo jako severní, jihovýchodní boční křídlo (s věží) jako východní apod.

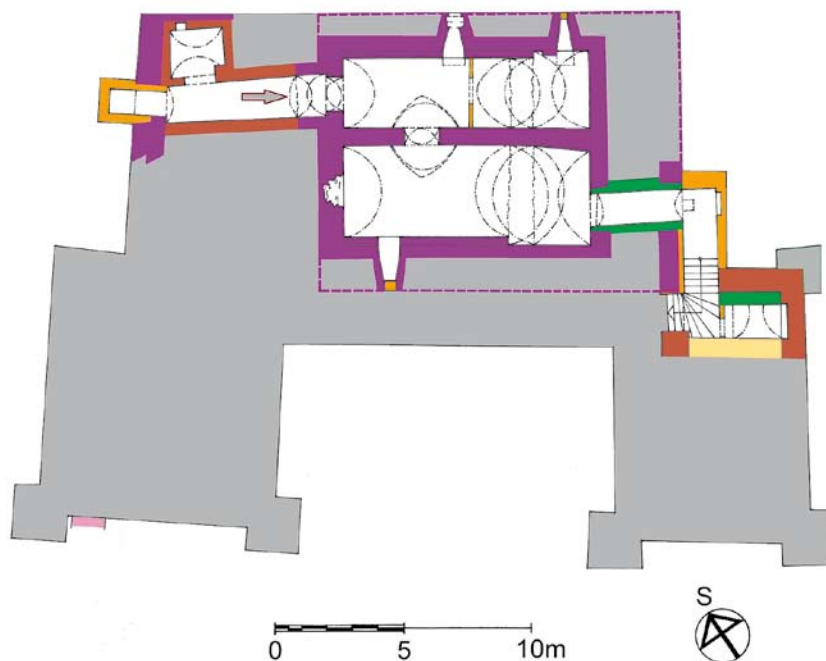
8) K zámku souhrnně a nejnověji F. Musil, Neznámé zámky Moravy a Slezska. Ostrava 2015, s. 562–565.

mán a postrádal i stavebně historický průzkum. V roce 2017 byly odstraněny novodobé poškozené omítky vnějších fasád v úrovni přízemí, u schodiškové věže i v patře. Po obnově fasád se přikročilo k opravě krovu a střešní krytiny (2021), průběžně byly prováděny i drobné interiérové zásahy. Odborné dokumentaci neunikly ani zásahy do terénu, spojené s odvlhčením objektu a zřízením nové kanalizace, dřevěné konstrukce objektu průběžně analyzoval dendrochronologický průzkum.

PŘEHLED HLAVNÍCH NÁLEZOVÝCH SITUACÍ

V úrovni sklepa nebyly sice realizovány žádné stavební práce, sklep však byl dokumentován vzhledem k nutnosti alespoň rámcového rozpoznání stavební chronologie objektu. Sklep

s dvoutraktovou dispozicí je situován pouze pod střední a východní částí severního křídla, jehož půdorysné dělení však respektuje jen zčásti (obr. 6). Ze severovýchodního kouta dvorní chodby do sklepa sestupuje novodobé, zalomené schodiště, pokračující přístupovou chodbou s cihlovou segmentovou klenbou, mírně klesající ke sklepu. Z půdorysného zlomu schodiště je přístupný malý, valeně zaklenutý sklípek, situovaný v podnoží schodiškové věže. Současná podoba přístupu do sklepa vzešla až z novodobých úprav, jak dokládá užití betonu v nástupní části. Naopak interiér sklepů zůstal dochován takřka bez mladších zásahů. Východozápadně orientovanou zdi o tloušťce 70 cm je dělen ve dvojici traktů, z nichž vnější severní trakt má šířku asi 275 cm, zatímco nádvorní jižní trakt dosahuje šířky asi 355 cm; východní část obou traktů je přitom o 30–35 cm širší. Tyto východní díly sklepů mají délku cca 220 cm a od sklepů pod střední částí objektu jsou odděleny půlkruhovými, z lomového kamene zděnými pasy, vynášejícími zeď mezi východním a středním dílem budovy v přízemí. Pasy jsou, stejně jako klenby, zděny z lomového kamene, kladeného do dřevěného bednění. Okraje obou pasů postrádají zalícování, lomové kameny pasů jsou kladeny ve formě šmorcování tak, jakoby měly být v dalším stavebním kroku začleněny do ploch obou valených kleneb (obr. 7). Paty kleneb i pasů se nacházejí ve výšce 85–90 cm nad současnou podlahou, vrcholnice kleneb obou traktů jsou vyvýšeny o 20–30 cm nad vrcholy pasů. Především na lících kleneb jižního traktu se téměř kompletně dochovaly maltové povrchy s otisky dřevěných desek klenebního bednění, dosahujících obvykle šířek 41–45 cm, výjimečně až 53 cm (obr. 8). Z detailů, dochovaných v maltových negativních bednění je zřejmé, že při výstavbě nejdříve vznikly oba klenební pasy a teprve do-
datečně, v technologické mikrofázi, byly k pasům přiloženy klenby. Další pozoruhodné detaily shledáváme v obou



Obr. 6: Žeranovice, zámek, půdorys sklepů se stavebně historickou analýzou. Legenda zdiv viz obr. 10. Šipka značí primární vstup do sklepů od západu. Čárkovaná linie značí obrys nadzemní části paláce.



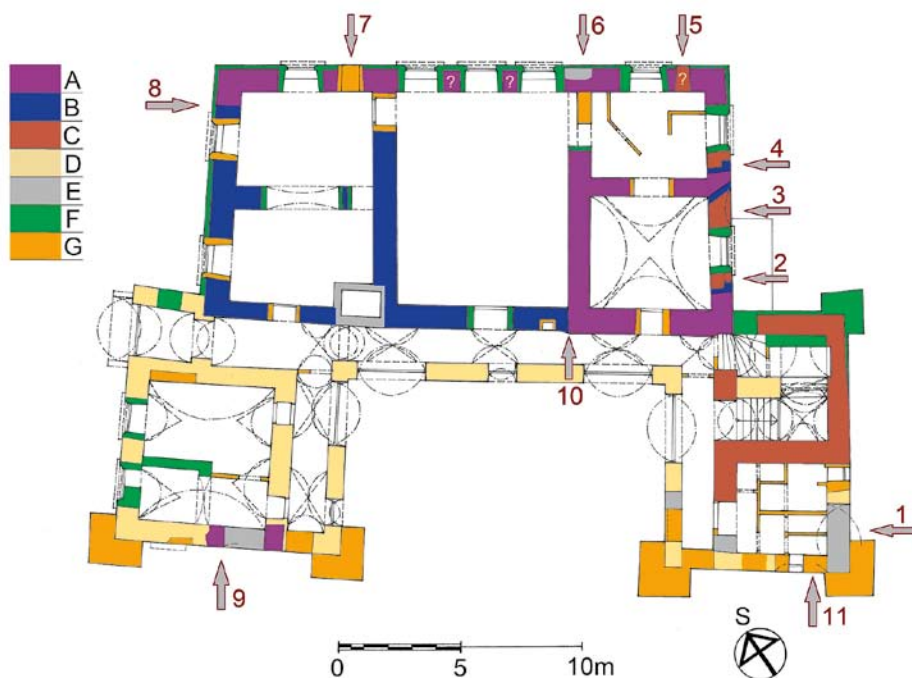
Obr. 7: Žeranovice, zámek, část nezalícovaného klenebního pasu v jižním traktu sklepů s patrným neorganickým připojením kleneb nad východní (vlevo) a západní (vpravo) částí sklepů.



Obr. 8: Žeranovice, zámek, maltový povrch v jižním segmentu valené klenby jižního traktu sklepů, nesoucí otisky desek klenebního bednění.



Obr. 9: Žeranovice, zámek, stopa technologického postupu výstavby patrná na východní špaletě okénka jižního traktu sklepa: ke zdivu špalety z první mikrofáze je na technologickou spáru připojeno zdivo klenby.



Obr. 10: Žeranovice, zámek, půdorys přízemí se stavebně historickou analýzou. A – zdiva z první poloviny 16. století (cca 1509–1544); B – renesanční zdiva patrně z doby kolem roku 1600; C – raně barokní zdiva z přelomu 50. a 60. let 17. století; D – barokní zdiva pravděpodobně z doby kolem roku 1700; E – blíže nedatovaná novověká zdiva; F – zdiva z 19. století, zejména z přestavby krátce po roce 1850; G – zdiva z oprav ve 20. století. Označení důležitých nálezových situací: 1 – pozůstatek zazděné brány; 2 – zbytek cihlového ostění renesančního okna; 3 – sekundárně zazděný vstup; 4 – fragment cihlového ostění renesančního okna; 5 – blíže nedatovaný otvor s cihlovou zazdívkou; 6 – poloha novověkého sklepního okénka s rozměrným cihlovým pasem a cihlovou zazdívkou v nadpraží; 7 – zazdívká novověkého okna; 8 – rozmezí lomového a cihlového zdiva; 9 – reliktů konstrukcí patrně z 16. století, dodatečně integrované do barokního zdiva; 10 – vertikální předěl zdiv, patrně indikující rozmezí dvou stavebních fází; 11 – pozůstatek omítané, cihlové klenby, pojaté do mladšího zdiva. Otazníky značí nejistotu v dataci.

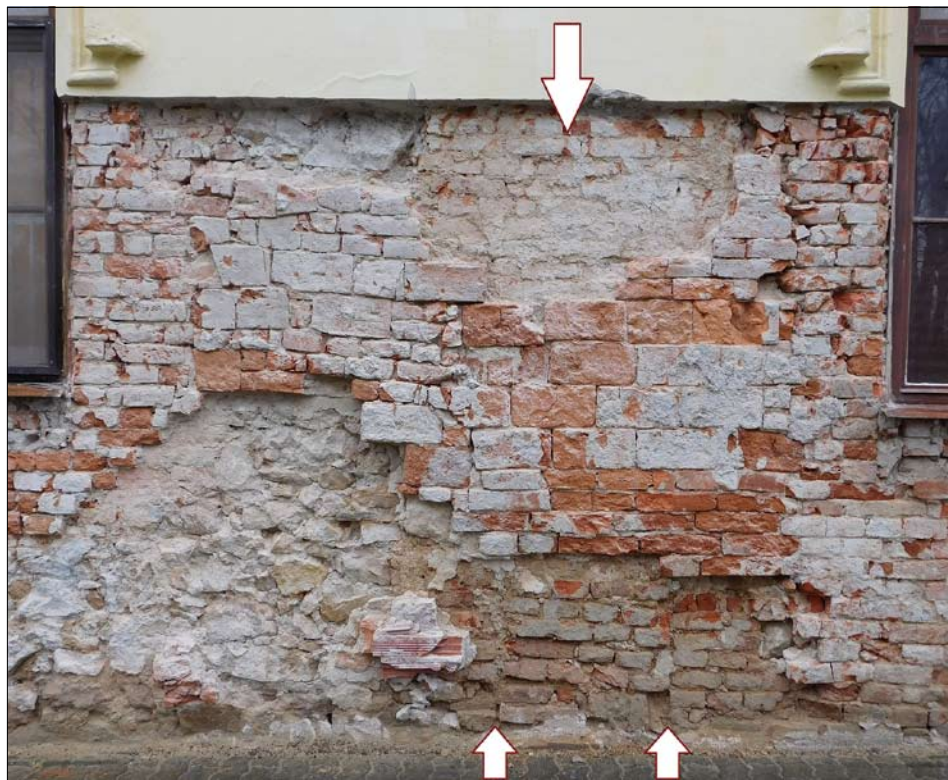
okénkách postupujících severní i jižní zdi sklepů. V jejich špaletách jsou zřetelné svislé spáry dělicí obvodové zdivo od klenby, jejíž pata ke zdivu nasedá prostřednictvím přízdívky tloušťky asi 40 cm (obr. 9). Výrazné šikmé parapety i nadpraží, zděná z tenkých kamenných desek, však polohu spar ve špaletách nezohledňují a je zjevné, že situaci můžeme opět interpretovat jen jako dvě konstrukční mikrofáze. Třetím stavebním detailem sklepů je dvojice prostých, z lomového kamene zděných a přibližně půlkruhově završených portálů o šířce 135 cm. Nad portálem v dělicí zdi jsou ve valených klenbách obou traktů vykrojeny přibližně trojúhelné výseče, s klenbou současně. Lze konstatovat, že i přes jistou půdorysnou nesourodost obou částí sklepů, provázenou několika stopami technologických mikrofází, se nepodařilo doložit složitější stavební vývoj sklepů.

Vnější fasády zámku byly zbaveny omítek do výšky asi 2,30–2,55 m od stávajícího terénu. Omítky vnějších fasád byly novodobé, cementové a pocházely z poslední celistvé opravy zámku v 60.–70. letech 20. století.⁹⁾

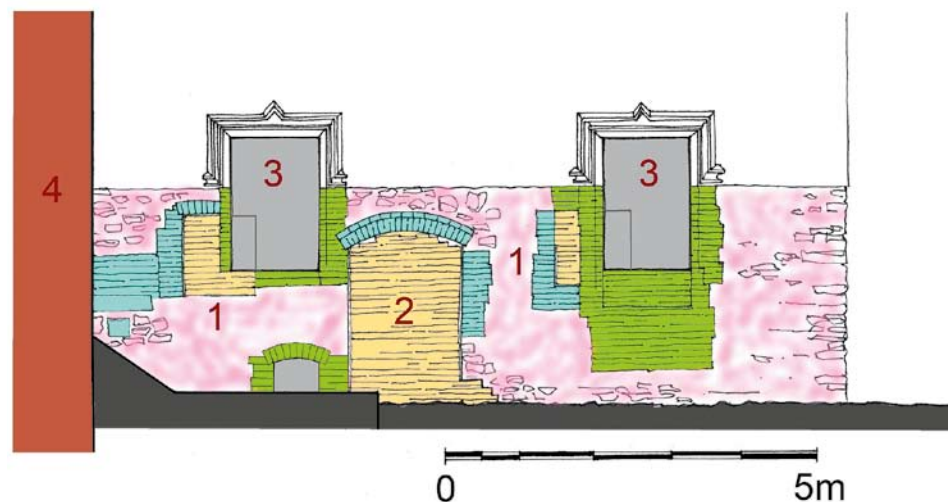
V nadzemní partii se průzkum soustředil na dokumentaci nálezových situací na vnějších fasádách a analýzu přízemí zámku (obr. 10). Vnější fasádu severního křídla kryla novější, cihlová vyrovnávací plenta, obvykle tvořená cihlami kladenými „na kant“, pod níž se v různých partiích obvodového zdiva objevilo zdivo z lomového pískovce, pojené nepříliš kvalitní vápennou maltou. Pokud bylo možno soudit z odkrytých nesouvislých ploch, kamen-

né zdivo nebylo kvalitně vrstveno, ani přesně lícováno, i přesto, že bylo budováno jako zdivo nadzemní. Odkryté severovýchodní nároží bylo zděno z rozměrnějších, hrubě přitérávaných bloků lomového pískovce, kamenicky opracované kvádry se v nárožích neuplatňovaly. Nebyly identifikovány ani reliktů omítkových úprav současných se zdivem, ty pravděpodobně zanikly v souvislosti s přepletováním líců. Zmíněné lomové zdivo, které v úrovni přízemí tvořilo stratigraficky nejstarší konstrukci, nebylo dokumentováno ve středním úseku severního průčelí, v části odpovídající středním třem osám průčelí (rozsah cihlového zdiva se tedy přibližně kryl s šířkou středního interiéru severního křídla). Důvody, proč bylo právě v dané partii vloženo zmíněné kompaktní cihlové zdivo,

9) Při opravě fasády nebyly autorem průzkumu realizovány další sondy, došlo pouze ke kresebné a fotografické dokumentaci odkrytých nálezových situací. Je nepochybné, že řada detailů zůstala ukryta pod cihlovými plentami, které byly ponechány až na části, jež samovolně odpadly při stavebních pracích.



Obr. 11: Žeranovice, zámek, vnější fasáda severního křídla mezi první a druhou okenní osou od východu. Dvojice šipek značí špalety zazděného novověkého okénka ze sklepů, odlehčovací pas v jeho nadpraží kryje cihlová plenta, nad níž je patrné cihlové zdivo, snad vysprávka staršího líce z kamenného zdiva (šipka nahoře).



Obr. 12: Žeranovice, zámek, nálezořová situace ve spodní části východního průčelí severního křídla. 1 – fragmenty patrně renesančních oken, vložených do staršího kamenného zdiva (jejich předpokládaná velikost značena šedou linkou); 2 – patrně barokní zazdívka renesančních dveří; 3 – okna z přestavby krátce po roce 1850; 4 – východní zeď hranolové věže. Barevné řešení zdiv viz obr. 10.

se však nepodařilo objasnit a nebyly identifikovány ani žádné indicie k vysvětlení zmíněné situace. Ve vzdálenosti cca 160 cm od severovýchodního nároží byla zjištěna zazdívka nevelkého otvoru výšky asi 90 cm a přibližně poloviční šířky. Z otvoru, situovaného asi 100 cm nad terénem, se dochovaly obě cihlové špalety, z nichž západní kryla tenká, nerovná omítka s bílým nátěrem. Okénko zjevně postrádalo kamenicky zpracované ostění a jeho možná souvislost s obdobnými nálezy na sousední, východní fasádě zůstává nejistá. Mezi dvojicí východních oken severního průčelí se ve výšce 115 cm nad terénem nachá-

zel široký cihlový, segmentový záklenek, rozepjatý nad ústím později zazděného, vůči zdivu sekundárního sklepního okénka.¹⁰⁾ S tímto pasem zřejmě souvisela plomba cihlového zdiva, lícující se starším, lomovým zdivem a dochovaná nad zmíněným pasem. Cihlová plomba je situována přibližně v úrovni odpovídající východní interiérové dělicí zdi a její účel se nepodařilo interpretovat (obr. 11). Nelze vyloučit např. cihlové přezděnění jizvy po neznámé konstrukci, předstupující před vnější líc severního křídla.¹¹⁾ Také stávající okna přízemí mají ostění vyzděná z cihel, respektujících líc novověkých plent. Okna v dnešních velikostech zjevně souvisí s přestavbami po polovině 19. století, jak dokládá užití vyžlabených, cihlových tvarovek v ostěních i prefabrickovaných dílců (z tzv. kuroviny?) v pravoúhle zalomených nadpražních římsách. Místy se vyrýsovaly cihlové špalety starších, barokních či klasicistních okenních otvorů, jejichž polohy i formáty se víceméně kryly se stávajícími okny z doby krátce po roce 1850.

Také v západním úseku severního průčelí se pod cihlovými plentami vyskytuje zdivo z nepravidelného lomového pískovce, ovšem bez jakýchkoliv stavebních a architektonických detailů. Zdivo v odkrytých partiích mělo stejnou podobu jako zdivo východního úseku průčelí, stejně jako severozápadní nároží. Cihlové obezdívky kolem oken souvisejí až s dvojí úpravou fasád, z nichž první předpokládáme zřejmě někdy v 18. století a druhou můžeme datovat nepochybně do poloviny

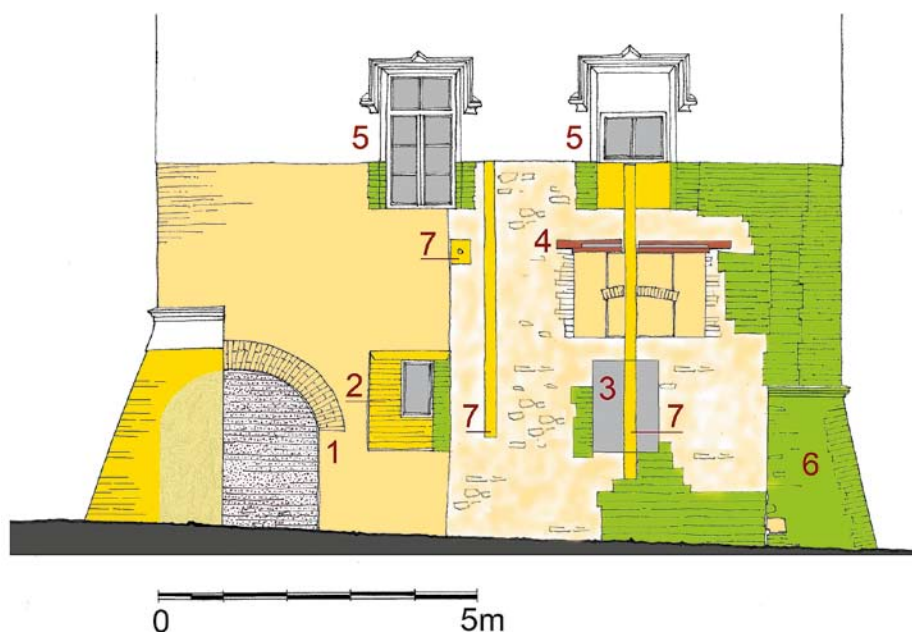
19. století; stejná datace se nabízí i u cihlových, vyrovnávacích plent na zdivu. Pouze mezi dvojicí západních oken bylo ve výšce 175 cm nad terénem zčásti odkryto obdélné okénko (65×91 cm) s cihlovým ostěním; souvislost s ob-

10) I přesto, že okénko o rozměru 67×62 cm se na fasádě zřetelně vyrýsovalo, jeho další souvislosti nejsou známy – poloze okénka ve sklepech neodpovídá větrací průduch ani zazdívka v klenbě. Lze proto hypoteticky uvažovat o dodatečné úpravě vyústění východního větracího průduchu sklepů, vzniklého již v první fázi výstavby.

11) Při výkopových pracích v daném místě, které však nepronikly do archeologicky citlivých terénů, nebyly odkryty relikty žádných stavebních konstrukcí, jež by mohly souviset se zmíněnou zazdívkou.



Obr. 13: Žeranovice, zámek, východní průčelí severního křídla, fragment jižního okna patrně z renesanční přestavby s dochovanou jižní špaletou a polovinou nadpraží (značeno šipkami).



Obr. 14: Žeranovice, zámek, náčrt nálezové situace na vnější fasádě východního křídla a hranolové věže. 1 – dochovaná část vstupního portálu s rekonstruovanou velikostí a jeho sekundární zazdívkou; 2 – dodatečně zmenšené okno z přestavby po polovině 19. století; 3 – fragment špalety slepého okna z přestavby po polovině 19. století; 4 – pozůstatek rozměrného okna s trámovým překladem (dendro 1659/1660) a dvojicí oken v mladší zazdívkě; 5 – okna z přestavby po polovině 19. století; 6 – pilíř na severovýchodním nároží a rozsáhlé cihlové plentě a výměny líců; 7 – prvky statického zajištění z doby po polovině 20. století. Barvené odlišení zdív viz obr. 10.

dobnými nálezy ve spodní partii bočního, východního průčelí severního křídla však není pravděpodobná.¹²⁾

Na východní fasádě severního křídla se podařilo rozpoznat dva pozůstatky starších okenních otvorů, situovaných jižně od obou stávajících oken přízemí (obr. 12). Otvory byly vůči lomovému, pouze lokálně patrnému zdivu sekundární. U lépe dochovaného torza jižního okna byla zjištěna poloha jižní špalety o výšce asi 110 cm, probíhající asi 65 cm jižně od špalety stávajícího jižního okna přízemí. Zřetelná byla i poloha přímého nadpraží, jehož linie se vyrýsovala ve výšce asi 78 cm nad parapetem sousedního, dosud funkčního okna. Okenní špaleta i nadpraží byly vyzděny z cihel výšky 6–6,5 cm (obr. 13). Otvor nikdy neměl tesané ostění, což dokládala kvalitní, ve hmotě nahnědlá omítka zřejmě jen se dvěma bílými nátěry, zjištěná na špaletě i spodní hraně nadpraží. Drobnější relikt dalšího otvoru byl identifikován i v meziokenním zdivu, asi 65 cm jižně od jižní špalety severního okna. Zde byl ve výšce asi 160 cm nad dnešním terénem odkryt pravděpodobný pozůstatek cihelného parapetu a navazující úsek špalety. Celkový rozměr otvorů se nepodařilo zjistit, vzhledem k jeho narušení mladšími, zmíněnými okny; nápadná však byla odlišná výšková úroveň osazení otvorů oproti stávajícím oknům. Přibližně ve středu východního průčelí se nacházela zazdívká dveří (z cihel 28 × 13 × 6 cm), širokých téměř 160 cm a ve výšce 215 cm nad terénem opatřených cihlovým, segmentovým záklenkem ve formě pasu z cihel posazených na užší hranu, přeložených na plocho loženými cihlami. I tento otvor postrádal tesané ostění, jeho severní špaleta měla výrazné zkosení směrem k jihozápadu, tedy do průchozího profilu dveří.

Na západní zdi severního křídla se asi 150 cm od severozápadního nároží rýsuje nepravděpodobné rozmezí lomového a cihlového zdiva. U zbytku západní zdi se pod odstraněnými omítkami objevilo cihlové zdivo, resp. cihlová plenta tloušťky až 15 cm, překrývající starší, líčované zdivo z cihel a ojediněle uplatněných lomových kamenů. Tato část vznikla zřejmě při masivním přezdění starší fáze západní obvodové zdi. Ještě v úrovni půdního prostoru registrujeme situace, dokládající určitý stavební vývoj, a je proto zřejmé, že popsaná situace západní zdi vznikla přezděním či razantní rekonstrukcí raně novověkého zdiva.

12) Okno je v této poloze zaznamenáno historickou fotografií z doby po polovině 20. století. Osvěťovalo drobný interiér, sekundárně vydělený ze severozápadního nárožní místnosti přízemí. Tyto úpravy lze datovat do období utilitárního využití zámku, počínajícího ve 20. letech 20. století.



Obr. 15: Žeranovice, zámek, okenní otvor ve východní fasádě věže, detail dubového překlada (dendro 1659/1660) a horizontální drážky pro osazení římsy či okapnice.



Obr. 16: Žeranovice, zámek, celkový pohled na odkryté partie zdiv východního křídla (vlevo) a věže (vpravo) s odlišným materiálovým řešením.

Další nálezové situace byly zdokumentovány na vnějším plášti schodiškové věže, kde byly omítky osekány až do výšky 6 m (obr. 14, obr. 16). Vztah zdiva věže k východnímu průčelí severního křídla byl nejednoznačný, místy se však jevilo připojení věže k severnímu křídlu na spáru. O odlišné době výstavby svědčilo i užití smíšeného zdiva, byť zdivo odkrytých partií bylo z velké části přezděno či přepletováno při mladších úpravách (patrně v 19. století). Severovýchodní nároží věže nad mladším opěrným pilířem obsahovalo tesaný kvádr, jinak však bylo vyzděno z cihel a zevně kryto cihlovou vyrovnávací plentou tl. 15 cm.

Severní stěnu věže tvořilo ve spodní části (do výšky max. 230 cm nad terénem) cihlové zdivo – zjevně mladší vysprávka líce z úpravy v polovině 19. století. Výše pokračovalo zdivo smíšené, při styku s východním průčelím severního křídla opět zčásti kryté cihlovou plentou. Při styku se severním křídlem se na severní zdi věže objevila dvojice cihlových záklenků, jež nejspíše souvisí se staršími fázemi novověkého přístupu ke sklepům. Jihovýchodní náro-

ží věže nebylo vlivem mladších zásahů příliš patrné, jeho polohu však jasně definovalo rozmezí mezi zčásti dochovaným smíšeným zdivem schodiškové věže a navazujícím, cihlovým zdivem vnější, východní zdi jižní části východního křídla. Smíšené zdivo věže vykazovalo četné cihelné vysprávky, jež měly napravit statické problémy věže, jejíž severovýchodní nároží ze stejných důvodů zajistil mohutný opěrný pilíř. Nejrazantnějším zásahem bylo přiložení dvou svislých ocelových traverz, vetknutých při opravách ve druhé půli 20. století do středu východní zdi věže a k jejímu jihovýchodnímu nároží.¹³⁾ Ve výšce asi 360 cm nad terénem při patě věže byla identifikována zazdívka rozměrného otvoru, dosahující (bez ostění) šířky 205–210 cm a výšky asi 110 cm. Jednalo se nepochybně o relikt širokého okna, z nějž se in situ dochovalo pouze dřevěné nadpraží, tvořené dvojicí masivních dubových fošen. Spodní fošna o tloušťce 8,5–10,5 cm má délku asi 195 cm, horní fošna dosahuje délky 265 cm při tloušťce 13,5 cm a v líci má 3,5–4 cm širokou drážku, přibližně odpovídající délce spodní fošny¹⁴⁾ (obr. 14, obr. 15).

Nálezová situace nedovolila jednoznačně určit, zda ostění okna bylo rovněž dřevěné, nebo zda mělo zděnou konstrukci; ostění z kamenných prvků se zde však nenacházelo. Nelze určit ani podobu okenního parapetu, jehož stopy ve zdivu nezůstaly zachovány. Šířka otvoru dovoluje uvažovat o jeho vnitřním dělení svislým sloupkem do podoby dvoudílného okna. Dataci okenního ostění přibližuje výsledek dendrochronologické analýzy, která určila smýcení dubu, využitého pro vytesání překladových fošen, do let 1659/1660.¹⁵⁾ S tímto časovým určením není v rozporu ani uvažovaná původní podoba otvoru ve formě sdruženého okna. Mladší, sekundární úprava zlikvidovala

ostění i vnitřní dělení okna, z nějž ponechala jen překlad. V zazdívce bylo zachováno obdélné okno šířky mírně přesahující 100 cm. Další úprava dala vzniknout ležatě obdélnému oknu šířky asi 110 cm, ve výšce asi 58 cm nad parapetem překlenutému cihlovým segmentovým záklenkem. Oba časově následné otvory byly vyzděny již jen z cihel s omítanými a bíle (?) lícenými špaletami. Jedna vrstva omítky a nátěrů přitom svědčí jen o krátkodobé existenci obou mladších fází okenních otvorů.

Přístavba východního křídla při jižní fasádě schodiškové věže je vymezena zdivem z cihel formátu 30 × 14 × 7 cm,

13) Věž současně stabilizovala ocelová lana, kotvená do roznášecích ploten odkrytých jak na východní a severní fasádě věže, tak v nástupní partii interiérového schodiště.

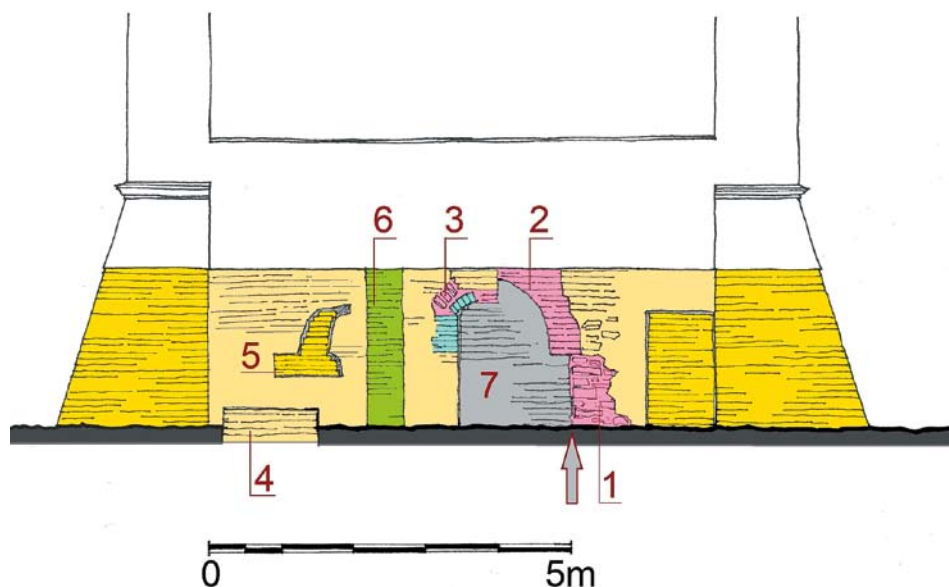
14) Po ukončení funkce okna drážku vyplnila malta s úlomky cihel. V drážce nejspíše mohl být osazen další dřevěný prvek – okapnice nebo dřevěná římsa, zabraňující zatekání srážkové vody do okenního otvoru.

15) Dendrochronologický průzkum provedl v dubnu 2018 T. Kyncl, výsledky jsou uloženy ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Kroměříži.

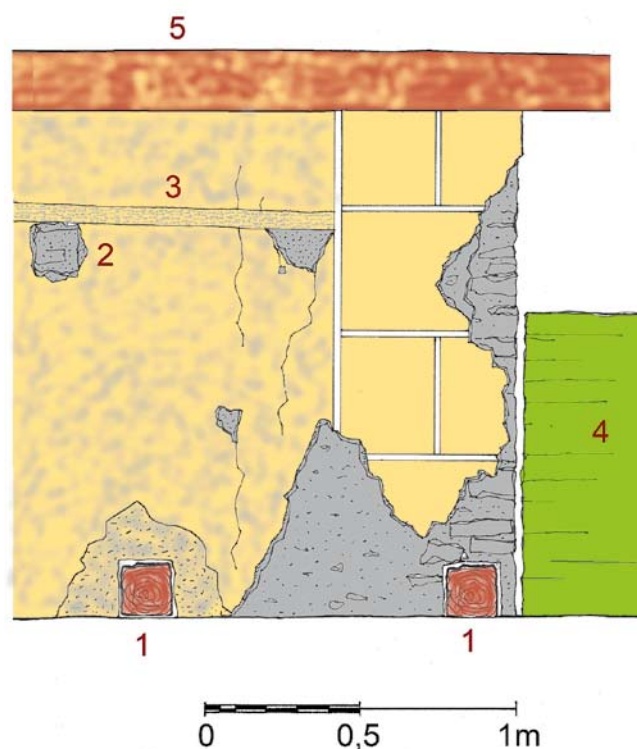
pojených jemnou maltou okrového zbarvení. Na východní fasádě byl v přízemí patrný sekundárně zazděný otvor výšky asi 255 cm, opět vybavený pouze cihlovým ostěním a překlenutý mírně stlačeným půlkruhovým pasem z cihel formátu $28 \times 14 \times 6$ cm (obr. 14, obr. 16). Záklenek si na spodním líci uchoval omítku, tvořenou jemnou maltou okrové barvy. Otvor zůstal dochován pouze zčásti – jeho jižní část překrývá zdivo nárožního pilíře a někdejší šířka otvoru koliduje i se současnou polohou jižní zdi východního křídla. Také jižní zeď východního křídla sestává z cihlového zdiva, v západní části (v šířce odpovídající interiérové chodbě) tvořeného novodobou zazdívkou. Ve východním úseku se objevil segment cihlové klenby s omítaným spodním lícem. Rovněž tento fragment klenební konstrukce byl přerušen jižní obvodovou zdí křídla, jež ve zdivu pod náběhem klenby obsahovala i pozůstatek dveřního otvoru se segmentovým cihlovým záklenkem.

Zajímavé nálezové situace byly zmapovány i ve spodní partii jižního průčelí západního křídla (obr. 17). Různorodým cihlovým zdivem ve vzdálenosti asi 2 m od jihovýchodního nárožního pilíře postupoval fragment pravoúhlého nároží či špalety otvoru (?), zděný z lícovaného lomového zdiva, dosahujícího asi 1 m nad terén. Na horní hranu zdiva navazovala nepravidelná jizva v cihlovém zdivu, zřejmě po valené či výsečové klenbě; zdivo v zadní stěně zmíněné jizvy bylo vyzděno z cihel výšky 8 cm (obr. 17). Pod jizvou se objevila cihlová pata a část špalety záklenku dveřního (?) otvoru, opět zazděného cihlami. Nad dochovanou patou záklenku byla patrná pata starší fáze záklenku, zděného z lomového kamene. Přítomnost zmíněných stavebních reliktnů pravděpodobně dokládá začlenění pozůstatků konstrukce z některé předbarokní vývojové fáze do jižní zdi západního křídla. V distanci asi 220 cm východně od pilíře na jihozápadním nároží křídla probíhala nepřehledná svislá jizva, zřejmě stopa odbourané cihlové zdi. Mezi jizvou a pilířem se těsně nad úrovní terénu objevila asi 130 cm dlouhá pata cihlového záklenku neznámé konstrukce a nad ní, v úrovni přibližně 100 cm nad terénem, nepravidelný, do líce zdiva zahluběný otvor, pokrytý sazemi a dodatečně vyplněný cihlovou zazdívkou. Zřejmě se jedná o komínový průduch, jenž ústil nejspíše do výše zmíněné, odstraněné dělicí zdi, vystupující z dnešního průčelí dále do prostoru recentně odbouraného, jižního dílu západního křídla.

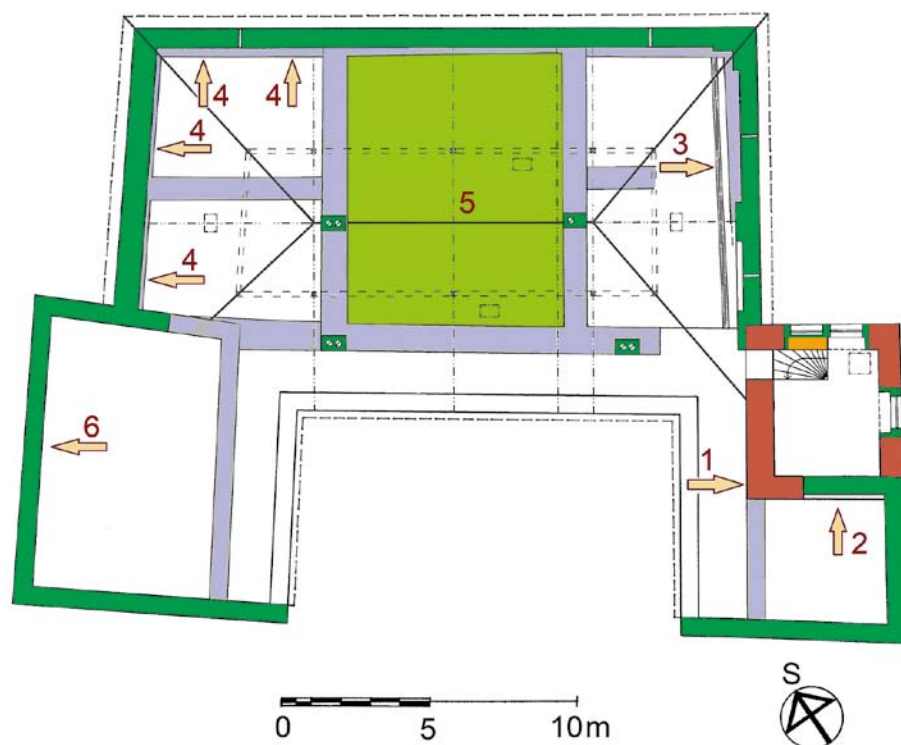
V interiéru přízemí nebyly prováděny zásahy do omítek ani dalších konstrukcí. Na dvorní zdi severního křídla se ve vzdálenosti asi 6 m od nasazení východního křídla pod omítkami rýsuje výrazný vertikální předěl, prováze-



Obr. 17: Žeranovice, zámek, nálezová situace ve spodní části jižního průčelí západního křídla. 1 – reliktní lomového zdiva s pravoúhlým nárožím (šipka); 2 – patrně osekání klenby zděné z cihel výšky cca 8 cm; 3 – paty dvou fází segmentového záklenku dveří; 4 – vylámaná pata patrně cihlového záklenku v úrovni terénu; 5 – komínový průduch s novodobou zazdívkou; 6 – osekání klenby cihlové zdi; 7 – blíže nedatované cihlové zdivo. Barevné odlišení zdiv viz obr. 10.



Obr. 18: Žeranovice, zámek, nálezová situace na dvorní, západní fasádě hranolové věže s rytým nárožním kvádrováním, patrná z krovu nad chodbou východního křídla. 1 – trámy stávajícího stropu nádvorní chodby, kotvené v dodatečně vysekaných kapsách; 2 – dodatečně vysekaná kapsa pro kroky (?) starší fáze pultové střechy chodby na omítce věže; 3 – negativ přílohy starší fáze pultové střechy nádvorní chodby na omítce věže; 4 – reálné cihlové zdivo z doby krátce po roce 1850; 5 – konstrukce stávajícího krovu. Hnědě dřevěné konstrukce, okrové barokní omítky, šedě poškození omítek, zeleně zdiva po polovině 19. století.



Obr. 19: Žeranovice, zámek, zjednodušený půdorys podkroví a druhého patra věže s vyznačením hlavních nálezových situací. 1 – raně barokní omítkové kvádrování na jihozápadním nároží věže; 2 – rozměrná cihlová zazdíčka v místě okna (?) na jižní fasádě věže; 3 – dubové táhlo v úrovni starší fáze koruny zdivu severního křídla (dendro 1659); 4 – patrně renesanční omítky nad ruby dodatečně vložených kleneb; 5 – strop nad velkým sálem patra (dendro 1851/1852); 6 – cihlová nadezdívka s interiérovými omítkami a kapsami pro stropní trámy nad novodobým stropem. Vyhodnocení zdiv viz obr. 10, šedě zvýrazněny koruny zdivu vystupující do půdního prostoru, tmavou linkou hrany valbové střechy severního křídla.

ný znatelným půdorysným zalomením líce (obr. 10). Tuto anomálii provází i mírná změna tloušťky jižní, do dvorní chodby orientované zdi severního křídla – východně od zlomu má zeď tloušťku 106 cm, západně navazující zeď (pouze v rozsahu středního dílu) dosahuje tloušťky 97 cm. Jižní zeď západního dílu severního křídla pak dosahuje dimenze pouze 70 cm a ke zbytku dvorní zdi je nasazena prostřednictvím dalšího, sotva patrného půdorysného zlomu.¹⁶⁾ Posouzení zmíněných změn tloušťky nádvorní zdi však není možné, vzhledem k celoplošným omítkám interiéru. Pod omítky interiéru přízemí bylo možno nahlédnout pouze v části východního křídla, kde bylo při nástupu na schodiště dokumentováno převážně lomové, místy cihlou proložené zdivo bez dalších detailů. Na jižním konci východního úseku nádvorní chodby se podařilo alespoň zdokumentovat její cihlové zdivo s relikty otvorů. Cihlové stavivo bylo patrné i při drobných zásazích do vnějších omítek chodby před severním křídlem.

V prvním patře severního křídla zámku byly realizovány pouze lokální interiérové zásahy. V drážkách pro elektroinstalaci se objevilo cihlové zdivo s blíže nedatovanou omítkou bez jakékoliv výzdoby, krytou stávajícím interiérovým štukem. Interiérem nádvorní chodby v prvním patře i navazujících prostorách východního a západního křídla se jakékoliv stavební úpravy vyhnuly, jejich dochovaná podoba vznikla při přestavbě v 60. letech 20. století.

Naopak prostor půdy, přístupný z druhého patra schodišťové věže, poskytl zajímavé nálezové situa-

ce vztahující se k raně baroknímu a historizujícím úpravám zámku (obr. 19). Do prostoru krovu nad východním úsekem nádvorní chodby se obrací původně exteriérová, západní fasáda schodišťové věže (obr. 18). Je pokryta kvalitní soudržnou omítkou s povrchem utaženým dřevěným hladítkem. Na jihozápadním nároží věže zůstalo dochováno kvádrování s rozvrhem, rytým do zavadlé omítky. Kvádry, sesazené „na vazbu“ mají výšku 38 cm, délku kolem 30 cm a vzájemně jsou děleny linkami šířky 2–2,5 cm. Plochu iluzivních kvádrů pokrýval okrový nátěr, dělicí spáry zvýrazňoval bílý nátěr. Ve výšce asi 1 m nad stávající podlahou půdy je patrný i otisk pultové stříšky nádvorní chodby, potvrzený i mělkou, do líce zdi dodatečně zahloubenou kapsou, v níž spočívala střešní krokev. Jižní, do podkroví přilehlého křídla orientovaná fasáda věže, krytá omítkou, si zčásti uchovávala otisk paty krovu sedlové střechy, předcházející součas-

nému zastřešení jižní části východního křídla. Střední partie jižní zdi věže i celé její jihovýchodní nároží je v úrovni půdy (tedy druhého patra věže) vyzděno z neomítaného cihlového zdiva, mírně odsazeného od staršího líce. Z přibližně obdélného tvaru cihlové vyzdívky střední partie věže můžeme usuzovat na existenci většího, zřejmě okenního otvoru, snad opět sdruženého. Rozsáhlé stavební úpravy v polovině 19. století, spojené i s vyzdáním atikové nadezdívky na vnějším obvodu východního křídla, však detailnímu poznání této nálezové situace brání (obr. 19).

Z hlediska stavebního vývoje je zajímavá i situace podkroví severního křídla. Při interiérovém líci severovýchodního nároží a přilehlé části východní obvodové zdi je patrná koruna staršího zdiva z lomového kamene, na němž spočívá subtilnější nadezdívka z režného cihlového zdiva, nesoucí stávající krov. Téměř paralelně s vnitřním lícem lomového zdiva probíhá horizontální dubové táhlo, vytesané ze dřeva, smýceného podle dendrochronologické analýzy v roce 1659.¹⁷⁾ (obr. 19, obr. 20). Nad středním sálem patra se nachází rovný strop, osazený cca 1 m nad ruby kleneb ve východním a západním dílu severního křídla. Strop tak respektuje úroveň koruny dodatečně cihlové nadezdívky severního křídla. Dataci stropu nad středním dílem křídla i samotné nadezdívky umožňují dendrodata, získaná analýzou stropních trámů. Jedle, použité k vytesání trámů, byly poraženy v sezoně 1851/1852.¹⁸⁾ Zcela

16) V místě zmíněného zlomu se nachází mladší, blíže nedatovatelná vestavba s širokým komínovým průduchem.

17) Dendrochronologický průzkum provedl v únoru 2021 T. Kyncl, výsledky jsou uloženy ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Kroměříži.

18) Tamtéž.



Obr. 20: Žeranovice, zámek, nálezořová situace při východní zdi podkroví severního křídla. Zcela dole dubové táhlo (dendro 1659), těsně nad ním úroveň starší fáze koruny zdivu severního křídla, výše nadezdívka obvodového zdiva z doby krátce po roce 1850, nahoře vazný trám krovu severního křídla (dendro 1851/1852).

shodná data vydala i letokruhová analýza dřeva, využitěho pro konstrukci krovu valbové střešy nad celým severním křídlem. Zajímavé nálezořové situace se podařilo zjistit také nad ruby kleneb obou místností patra v západním dílu severního křídla. I zde byly dokumentovány interiérové líce starší fáze obvodových zdí prvního patra, navýšené novověkou půdní nadezdívkou. Nad ruby kleneb se zde objevily kvalitní, dobře utažené omítky s několika bílými líčkami (obr. 21). Stopy po uložení trámových stropů, které zde zjevně existovaly před vložením kleneb, se zde však zjistit nepodařilo – koruna zdiva severního křídla zanikla v souvislosti s jeho navýšením v polovině 19. století.

V roce 2017 byly provedeny i zásahy do terénu v bezprostředním okolí objektu.¹⁹⁾ Jednalo se o 50–90 cm hluboký výkop pro izolaci základů objektu (vyjma východního křídla) a rozsáhlejší výkop pro kanalizaci jižně od zámku. U celého zámeckého objektu bylo pod současnou úroveň terénu zdokumentováno lícované, původně nadzemní zdivo i s pozůstatky exteriérových omítek. U severního křídla byly sledovány drobné nepravidelnosti předstupujícího základu, zjištěného v hloubce cca 70 cm pod stávajícím terénem; nikde se však nepodařilo zjistit stopy připojení dalších stavebních konstrukcí. Odkrytá nejnížší partie západního křídla byla cihlová, v prodloužení obvodových zdí se nacházely základové konstrukce odbourané jižní části tohoto křídla. Výkopy v nádvoří pronikly pouze do sekundárních suťových násypů s rozměrnějšími kusy lomového pískovce. Jižně od zámku, těsně před jihovýchodním nárožím přední odbourané části, se podařilo ověřit mohutnost novověkých násypů, která zde dosahovala až 3 m. Násypy byly tvořeny hlínou, úlomky cihel, kameniva a maltoviny, v hloubce asi 1 m pod povrchem stávajícího terénu byla zjištěna výrazná kumulace cihlokamenné stavební sítě, která zjevně vznikla demolici přední části zámku (jižního křídla po polovině 19. století?). Se zmizelou přední částí zámku souvisel i hlouběji situovaný cihlový kanál s přibližně jihovýchodní orientací, zahloubený do starších navážkových vrstev.

19) A. Fojtík – M. Popelka, Žeranovice (okr. Kroměříž), Intravilán, parc. č. 1, 669, 3/4. Novověk. Zámek. Záchranný výzkum, in: Přehled výzkumů 59 – 2. Brno 2018, s. 281.



Obr. 21: Žeranovice, zámek, severozápadní kout podkroví severního křídla s patrně renesančními interiérovými omítkami, k nimž je přiložena barokní klenba.

STAVEBNÍ VÝVOJ ZÁMKU

Operativní průzkum zčásti objasnil dosud blíže nestudovaný stavební vývoj někdejší tvrze (pozdějšího zámku). Přestože dosavadní stupeň poznání zejména starších vývojových fází stále poskytuje více otázek než odpovědí, je v současnosti možné alespoň pracovní rozvrstvení hlavních vývojových fází objektu.

Chronologicky nejstarší částí objektu je severní křídlo, jež ve své střední a východní partii obsahuje konstrukce tvrze z první poloviny 16. století. Z tvrze zůstaly dochovány především sklepy a v různé míře i obvodové zdivo nadzemní partie, z velké části však kryté novověkými cihlovými plentami. Relikt objektu obsaženého v severním křídle považujeme za palác tvrze o půdorysných rozměrech asi 14 × 11 m (obr. 6). Sklepy, důsledně zděné z lomového kamene sice postrádají architektonické prvky, stavební technologie, uplatnění vyzdívání portálů s přibližně půlkruhovými záklenky i valených až parabolických kleneb, zděných na konstrukční bednění z širokých desek však neodporuje jejich dataci do období po roce 1500, kdy žeranovická tvrz vstupuje do písemných pramenů. Obecnou analogií mohou být dochované, valeně zaklenuté sklepy některých měšťanských domů v blízkém Holešově, datované do období kolem a po roce 1500, nebo např. dvoutraktové sklepy pod západním palácem hradu Lukova.²⁰⁾ Z hlediska stavební technologie jsou ve sklepech žeranovického zámku zajímavé dva detaily. Jedná se o přiložení kleneb k vnitřnímu líci zdiva na nepravidelnou spáru a provedení dvojice klenebních pasů ve východní části sklepů. Oba stavební jevy však lze vysvětlit postupnými technologickými kroky výstavby sklepů v rámci jedné stavební fáze. Do první mikrofáze lze zařadit výstavbu obvodových zdí sklepů včetně průduchů trojice okének i dvou půlkruhových pasů s nezalícovanými okraji, vyzdívání rovněž z lomového kamene. Výstavba obvodových zdí sklepů i pasů umožnila realizaci nadzemních partií objektu. Teprve ve druhé mikrofázi byly vsazeny valené klenby a současně doplněny bankály okének, skloněné do interiéru, i překlady, tvořené kamennými

20) J. Holík – D. Janiš – J. Langová – R. Vlra, Hrad Lukov. Proměny opevněného sídla. Lukov 2015, s. 82–84.



Obr. 22: Žeranovice, areál kostela sv. Vavřince, horní partie bývalého sanktuáře ze staršího kostela s erbovním štítkem Janaurů ze Strachnova (povrch značně novodobými nátěry).

plotnami, jejichž spárořez se neshoduje s polohou svislých technologických spár ve špaletách okének. Nezalícované okraje obou pasů lze vysvětlit např. jejich brzkým zamýšleným zapojením do plochy valených kleneb. Ty však byly v následující mikrofázi vystavěny s využitím přízdivek při podélných zdech a s vyšší úrovní klenební vrcholnice. Sklepy byly zprvu přístupné pouze od západu, a jak dokládá úsek cihlové valené klenby s vrcholnicí svažující se k portálu, nacházela se zde schodišťová šíje, dostupná nejspíše z exteriéru. Pasy nesou východní dělicí zeď přízemí, nevíme však, zda již v době výstavby měl východní trakt dvouprostorové dělení. Nelze ani určit, zda se půdorysné členění do dvou traktů opakovalo i v přízemí rozměrnější západní části objektu (tj. v rozsahu dnešní střední prostory přízemí). Dnešní situace rozměrného, neděleného středního interiéru přízemí může být až výsledkem mladšího vývoje. Důvod, proč na východě sklepy nedobíhaly až k obvodové zdi však neznáme. Šířku východního traktu dokládá nepravidelnost líce zdiva, zřetelná v distanci 7 m od vnějšího, jihovýchodního nároží severního křídla. Důvod ustoupení líce nádvoří zdi severního křídla v přízemí, jejíž výstavbu v místě odstraněné (?) starší zdi klademe až do období renesanční přestavby, však neznáme. Patrové řešení objektu dokládá koruna lomového zdiva, zřetelná dodnes v půdním prostoru.

Zjištěné konstrukce lze ztotožnit s obytným objektem tvrze, jejíž další zástavba a opevnění však zůstávají neznámé. Situace lomových zdí, zjištěných ve spodní partii

západní části severního křídla a při jeho severozápadním nároží, naznačují uzavření areálu hradbou či ohradní zdí. Existenci později zaniklých objektů dokládá i nízký úsek nároží z lomového zdiva, dokumentovaný společně s reliktem otvoru a snad i klenby v jižní zdi západního křídla (obr. 17). Za pravděpodobného předpokladu, že i mladší fáze sídla alespoň rámcově respektovaly půdorys určený již při výstavbě tvrze, můžeme u nejstarší dispozice žeranovické tvrze předpokládat obdélný půdorys velikosti cca 27 × 21 m, v severovýchodním nároží doplněný podsklepenou patrovou palácovou budovou. Naopak na existenci jakékoliv formy zemní fortifikace (příkop, val) formování terénu v bezprostředním okolí dnešního zámku nepoukazuje. Výsledky archeologického průzkumu, provedeného v souvislosti s odvlhčením základů zámku a v jeho jihozápadním předpolí, však zřetelně dokládají výrazné novověké terénní zásahy, spočívající v postupném nasypávání a nivelizaci terénu. Zejména v jižním a východním předpolí zámku lze vlivem mohutných navážek dokonce počítat s výrazným přeformováním terénu, jehož někdejší podoba tak zůstává neznámá.

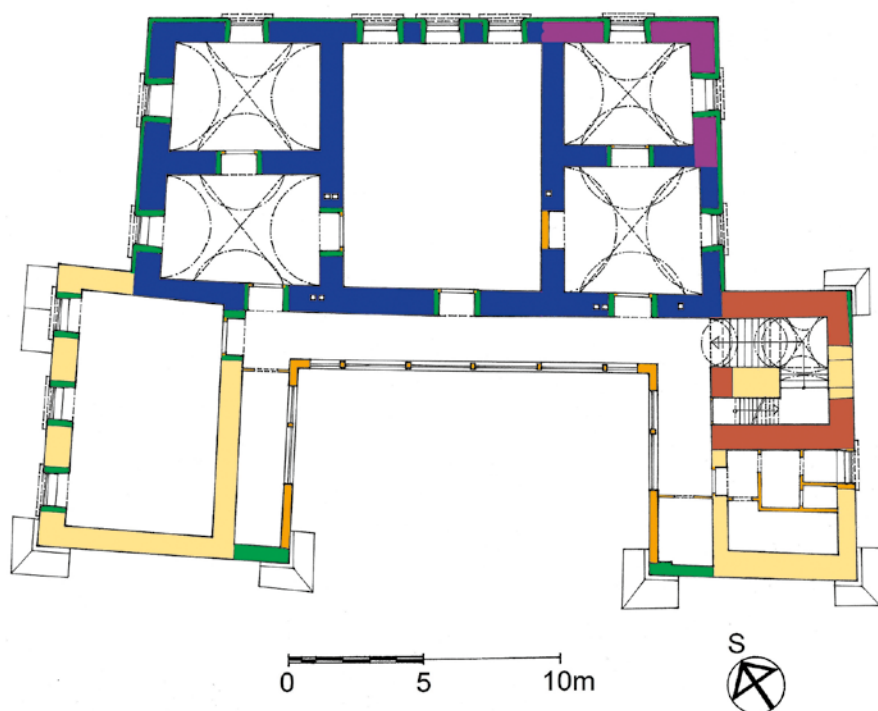
Výstavbu tvrze lze, zejména na základě historických zpráv, datovat do druhého nebo třetího desetiletí 16. století, kdy se Žeranovice opět staly samostatným statkem.²¹⁾ V roce 1509 prodali zdejší statek bratři Jaroslav a Václav ze Sezenic bratrům Václavovi a Vilémovi ze Strachnova; panské sídlo však v zápise ještě není zmíněno. Teprve při dalším majetkovém převodu v roce 1544, kdy Jan Janaur ze Strachnova prodával žeranovický statek Onšovi ze Zástřizl, je v Žeranovicích výslovně jmenována tvrz („ves Žeranovice s turzí, s dvorem, s kostelním podacím“).²²⁾ Tehdejší stavební aktivity Janaurů ze Strachnova však v Žeranovicích nesměřovaly jen k výstavbě nového sídla, ale i k úpravám či přestavbě kostela sv. Vavřince, prvně zmíněného již v roce 1322.²³⁾ Po demolici na sklonku 19. století z kostela zůstal jen pískovcový sanktuář, sekundárně vsazený do nové ohradní kostelního areálu (obr. 22). Obdélné nadpražní pole sanktuáře vyplňuje zahrocený štít s erbovním znemením Janaurů – šikmo posazenou ostrvici mezi dvěma trojicemi šestihrotých hvězd. Nad erbem se nachází nečitelný monogram či letopočet. V případě kostela se – na rozdíl od tvrze – zřejmě nejednalo o novostavbu, ale spíše o úpravu starší gotické stavby, jak dokládá situačním plánem doložená dispozice kostela v podobě plochostropé obdélné lodi a odsazeného, pravoúhlého presbytáře se sakristií po jižním boku.²⁴⁾ Další detaily kostela neznáme, jediná známá fotografie z doby před jeho demolicí zaznamenala jen trojici úzkých, půlkruhem završených oken v severní zdi lodi a relikť tehdy již odstraněné hranolové věže v ose západního průčelí. I stavební úpravy žeranovického kostela zůstávají důležitým, ač nepřímým svědectvím stavebních aktivit Janaurů při výstavbě zdejší tvrze.

21) K majetkovým změnám např. L. Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 2004, s. 451–452. Odtud převzata i většina následujících údajů, vztahujících se k historii objektu.

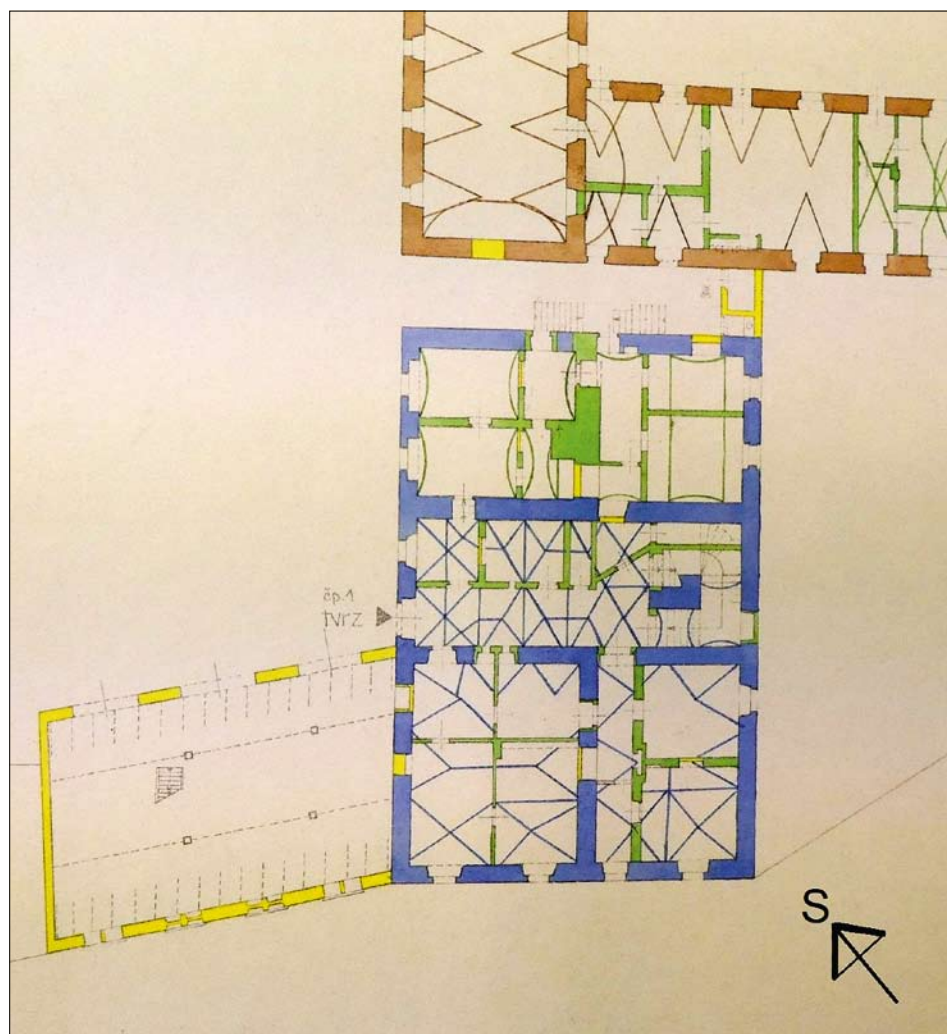
22) Moravské zemské desky, kraj olomoucký II, s. 166–167, č. 43; s. 329, č. 101. K dalším majitelům tvrze a statku viz P. Kvasnička, o. c. v pozn. 6, s. 347–348; L. Hosák, o. c. v pozn. 21, s. 452.

23) Anonym, 700 let od první písemné zmínky o žeranovickém kostele in: Žeranovják. Zpravodaj obce Žeranovice, 1/2022, s. 5–6.

24) J. Důbravčík, *Starý kostel sv. Vavřince v Žeranovicích*, in: *Střípky z historie Holešova II. Sborník Vlastivědného spolku Holešov, Holešov 2014*, s. 70–77.



Obr. 23: Žeranovice, zámek, půdorys prvního patra zámku s rámcovou stavebně historickou analýzou. Vyhodnocení zdív viz obr. 10.



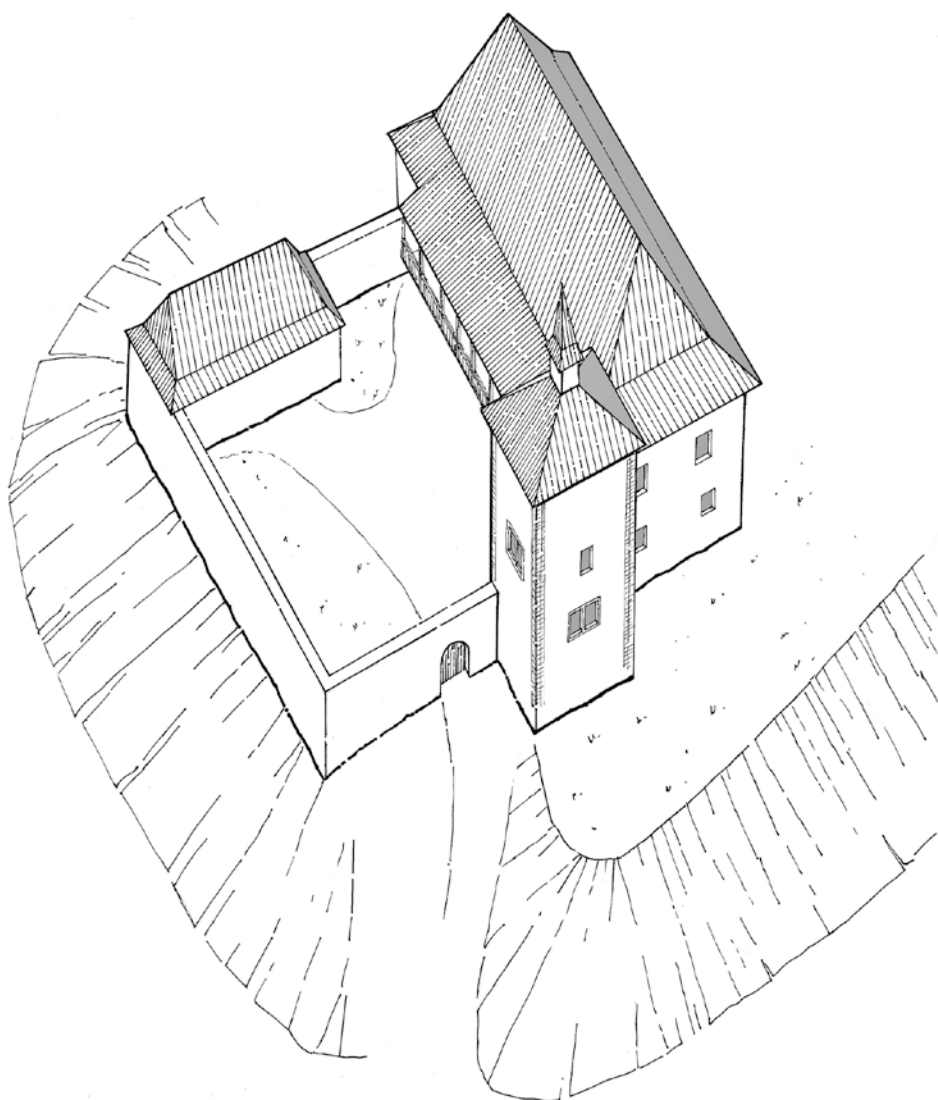
Obr. 24: Rymice (okr. Kroměříž), tvrz, půdorys přízemí se zčásti dochovanou renesanční dispozicí. Modře renesanční zdíva, zeleně klasicistní, žlutě mladší (převzato z L. Lancinger – D. Líbal, o. c. v pozn. 26).

Na renesanční přestavbu starší tvrže můžeme, vzhledem k absenci architektonických prvků i písemných pramenů, usuzovat pouze hypoteticky. Je pravděpodobné, že v období druhé poloviny 16. století – počátku 17. století byla realizována rozsáhlejší stavební akce, směřující k úpravě starší tvrže do podoby nevelkého patrového zámku. Soudíme, že v renesanci vznikla dodnes dochovaná pětiprostorová dispozice přízemí i prvního patra severního křídla s rozměrnou střední místností, provázenou po obou bocích dvojicí drobnějších interiérů. Severní křídlo tak získalo půdorysnou velikost 21–22 × 11 m (obr. 10, obr. 23). Tloušťka zdív renesanční fáze se pohybuje kolem 90–100 cm, konstrukce tedy dosahují dimenze prakticky shodné se zdívy fáze první třetiny 16. století. Dataci pětiprostorové dispozice do renesančního (resp. předbarokního) období dokládá situace v podkroví severního křídla s teprve raně barokními klenbami, na spáru přiloženými k omítaným a několikrát líčeným, interiérovým lícům zdíva. Renesanční objekt byl tedy minimálně v patře plochostropý, situaci v přízemí nebylo možno ověřit. Z detailů známe reliktů dvou obdélných oken po bocích rozměrných dveří v přízemí východního průčelí, přičemž na dataci do jedné fáze lze soudit z uplatnění cihlových špalet a záklenků.²⁵⁾ Výšková úroveň obou oken, ale

25) Pouze z omítaných cihel byla vyzděna i první fáze okenních otvorů renesančního druhého patra tvrže v Kurovicích, datovaná do pozdních 60.–70. let 16. století. J. Štětina – D. Janiš a kol., Tvrz Kurovice. Stavební vývoj, historie a archeologie šlechtického sídla na pomezí tvrže a hradu. Kroměříž 2019, zvláště s. 80–82. V případě novověkých přestaveb žeranovického zámku z 16.–18. století je jisté, že alespoň některé otvory měly ostění z tesaných pískovcových prvků. Ty byly identifikovány na několika místech v sekundárních polohách (např. v opěrném pilíři na severovýchodním nároží věže nebo v téže poloze nad zmíněným pilířem. Jedná se však pouze o jednoduché články s pravouhle vybranou hranou, případně o prvky bez viditelné profilace.



Obr. 25: Žeranovice, zámek, raně barokní klenba v jihozápadním nároží prvního patra severního křídla.



Obr. 26: Žeranovice, zámek, pokus o rekonstrukci stavu zámku po raně barokní přestavbě z přelomu 50. a 60. let 17. století, pohled od jihovýchodu.

i mezi nimi situovaných širokých dveří pak dokumentuje oproti dnešnímu stavu poněkud nižší úroveň interiérových podlah. Trojice zmíněných otvorů se však nacházela v úzké, nejvýchodnější a nepodsklepené partii objektu, v níž nelze vyloučit niveletu podlah, odlišnou od zbytku přízemí, spočívajícím na podsklepené části objektu. Úroveň podlahy a otvorů ve východní partii severního křídla se mohla lišit od dalších částí objektu a mohla souviset např. s později zaniklým komunikačním využitím (vstupem do zahrady?). Nevelký, blíže neinterpretovaný otvor ve východním úseku severního průčelí křídla mohl vzniknout již při první fázi výstavby, stejně jako při renesanční přestavbě (obr. 10).

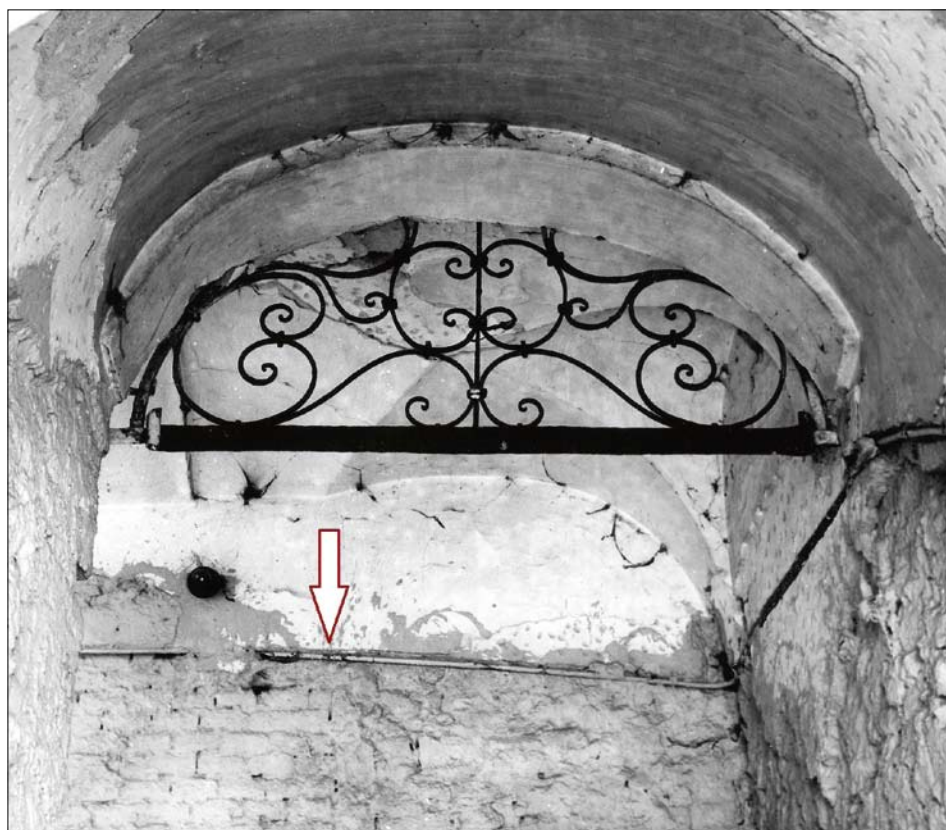
Doposud dochovaná renesanční dispozice severního křídla má v regionu blízkou analogii v půdorysném řešení palácové tvrze v Rymicích u Holešova, zbudované zřejmě v závěru 16. století Václavem Nekšem z Landeka.²⁶⁾ I v Rymicích se jedná o rozsáhlou budovu obdélného půdorysu, v interiéru členěnou na trojici příčných traktů (obr. 24). Interiér širokého středního traktu vyplňuje vstupní síň s bohatou hřebínkovou klenbou, obdobně klenuté jsou i dvě místnosti v jihozápadním bočním traktu, přičemž protilehlý, v renesanci zřejmě rovněž dvouprostorový trakt byl přebudován v 19. století. Vertikální komunikaci u rymické tvrze umožňuje dvouramenné schodiště, vložené ve vstupu protilehlé části vstupní síně. I přesto, že rymickou tvrz charakterizuje vytříbenější architektonický projev, vyjádřený dvoupátrovým řešením,

26) L. Lancinger – D. Líbal, Rymice. Analýza stavebního vývoje. Praha 1966, rkp., s. 71–87 (Elaborát uložen ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Kroměříži). K majitelům Rymic na přelomu 16. a 17. století např. L. Hosák, o. c. v pozn. 21, s. 450–451; srov. M. Pláček, o. c. v pozn. 6, s. 556–557, který uvažuje o starším původu alespoň části rymické tvrze a stavební aktivitě Prokopa Podstatského z Prusinovic, rámcově vymezené lety 1540–1546.

náročnější podobou kamenicky zpracovaných architektonických prvků a zejména hřebínkovými klenbami představuje geograficky a zřejmě i dobou vzniku nejbližší půdorysnou analogii renesančního obytného stavení žeranovického zámku.

V případě Žeranovic lze stavebníka renesanční fáze hledat mezi majiteli statku v pozdním 16. nebo na počátku 17. století – stavební aktivity zde mohl iniciovat např. původem polský šlechtic Michal Gajovský z Gaje, který Žeranovicemi disponoval od roku 1558, nebo spíše jeho potomci, jimž statek náležel do roku 1603. Tehdy Žeranovice získal protestant Kryštof Ullersdorfer z Němčího, který byl později za rytířský stav zvolen mezi moravské direktory a roku 1619 jmenován komisařem pro odhad zabavených statků církevních institucí. První dvacetiletí 17. století je nejzazším obdobím pro realizaci renesanční přestavby – po vzpouře proti králi Ferdinandovi II. byly totiž Ullersdorfovy statky (tedy Žeranovice a sousední Přílepy) konfiskovány a odprodány komorníku kardinála Františka Dietrichsteina, Zdeňkovi Lvovi z Rožmitálu a znovu již roku 1628 Albrechtovi Kotulínskému z Kotulína. Po Kotulínského smrti roku 1650 však žeranovický statek, zřejmě navíc poškozený událostmi třicetileté války, zůstal v dluzích. Přesto jej tehdy za sumu 8000 zlatých zakoupila Johana Říkovská z Rozseče, manželka manského písaře Rudolfa Maxmiliána Říkovského z Dobřčic. Právě za Johany Říkovské prošel žeranovický zámek další, raně barokní přestavbou.²⁷⁾

Tuto fázi se podařilo doložit nejen výsledky stavebního průzkumu, ale i dvojicí dendrodat. Severní křídlo si i nadále ponechalo renesanční dispozici s dominantní a zřejmě stále plochostropou střední síní, v obou bočních, dvouprostorových traktech bylo však opatřeno raně barokními cihlovými klenbami s dvojicí trojúhelných, ve vrcholech styčných výsečí (obr. 25). Klenby se dosud dochovaly pouze v patře a jihovýchodní místnosti přízemí; zde snad však lze předpokládat i zaklenutí dalších tří, dnes plochostropých prostor. Dataci zaklenutí severního křídla do přelomu 50. a 60. let 17. století zpřesňuje příčné dubové táhlo, dochované nad klenbami východního traktu. K jihovýchodnímu nároží severního křídla byla na spáru připojena hranolová věž o obdélném půdorysu cca 5,5×6,2 m (obr. 5, obr. 10, obr. 14, obr. 19, obr. 23). Věž je zbudována ze smíšeného zdiva s převahou lomového kamene, což ji odlišuje od mladších barokních dostavěb s výhradně cihlovým zdivem – krátkého východního a západního křídla



Obr. 27: Žeranovice, zámek, průhled nástupním ramenem schodiště v hranolové věži na vnitřní líc východní zdi věže. Patrné je rozmezí kamenného líc zdiva z raně barokní fáze (upravo) a mladší cihlové zazdívký raně barokního okna (vlevo); špaleta okenní nítky značena šipkou. Stav v průběhu rekonstrukce po roce 1960 (fotoarchiv NPÚ ÚOP v Kroměříži).

i nádvoří, podklenuté chodby.²⁸⁾ Horizontální dělení věže se nezachovalo, nad přízemím pravděpodobně obsahovala trojici plochostropých pater, z nichž patro první se k východu otevíralo rozměrným, zřejmě sdruženým oknem s dřevěným překladem, dendrodatovaným do přelomu 50. a 60. let 17. století. Nálezová situace nevylučuje existenci obdobného okna i na jižní zdi druhého patra věže (obr. 19). Úroveň podlah věže se neshodovala s niveletou patra severního křídla a je zřejmé, že propojení nádvoří, věže a vstupů do patra severního křídla mohla nejpravděpodobněji řešit dřevěná pavlač. Interiéry věže postrádaly přímé komunikační napojení na severní křídlo a vzhledem k bohatému osvětlení prvního (a snad i druhého) patra věže velkým, nejspíše dvoudílným oknem vzbuzuje otázku i funkční interpretace interiérů věže. Hranolová věž minimálně o patro přesahovala výšku severního křídla a měla exteriérové omítky s kvádrováním nároží, zvýrazněným bíle natíranými linkami (obr. 18). Tento druh iluzivní nárožní armatury se podařilo doložit na řadě staveb, vzniklých ve druhé polovině 17. století v blízkých městech Kroměříži a Holešově. Právě v Holešově již od počátku 50. let 17. století vyrůstal nový zámek moravského zemského hejtmána Jana z Rottalu a město samo procházelo velkorysou obnovou. Snad právě v Holešově je možno hledat stavební síly realizující přestavbu žeranovického zámku. Ve stejné stavební fázi vznikla i s věží provázaná ohradní zeď, běžící od jihozápadního nároží věže v linii

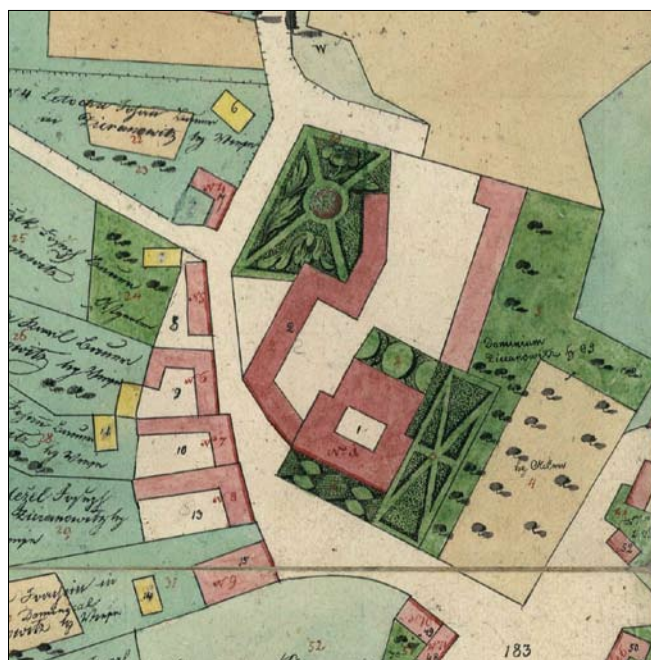
27) L. Hosák, o. c. v pozn. 21, s. 451–452.

28) Zděná a v přízemí podklenutá chodba před nádvořním průčelím nenáleží tedy renesanční výstavbě, jak by bylo možno soudit z její architektonické formy, ale až další, barokní stavební fázi.

jejího dvorního průčelí směrem k jihu. Zeď nepochybně uzavírala nádvoří, které hned v následné fázi obemknula další patrová křídla. Západní stranu dvora, nebo jen jeho jihozápadní sektor, dosud vyplňovala neznámá stavba snad ještě z prvních desetiletí 16. století (obr. 26).

Vznik východního, západního a zřejmě i zcela zmizelého jižního křídla klademe do další, nepochybně ještě barokní fáze, která nemusela být časově příliš vzdálená od přestavby kolem roku 1660, a již můžeme nejpravděpodobněji datovat do období přelomu 17. a 18. století (obr. 10, obr. 23). Oproti starším fázím je v konstrukcích východního i západního křídla uplatněno čistě cihlové zdivo, tesané architektonické prvky opět chybí (obr. 16). Východní křídlo vyrovňalo půdorysný ozub mezi jižní zdi věže a navazujícím úsekem ohradní zdi dvora, západní křídlo pak bylo k nádvornímu průčelí severního křídla nasazeno symetricky vůči protilehlé srostlici věže a nově připojeného křídla. O sekundárním připojení východního křídla i jeho patrovém řešení svědčí původně exteriérová omítka na jižním průčelí věže, která si současně uchovála i stopu dodatečného přiložení sedlové střechy tohoto křídla. Zajímavá situace se objevila při dnešním jihovýchodním nároží východního křídla, kde byla v přízemí vnější zdi nalezena část cihlového záklenku rozměrného otvoru s rekonstruovanou šířkou i výškou asi 3 m (obr. 14, obr. 16). Jednalo se o portál brány, vedoucí dále, skrz průjezd přízemím východního křídla, do nádvoří. Přímou od vstupu ve východním křídle se nabízel příchod k novému schodišti, jež umožňovalo pohodlný přístup k obytným místnostem v prvním patře zámku. Trojramenné schodiště, nově vložené do staršího věžovitého útvaru, konečně vyřešilo vertikální komunikaci barokně přestavěného zámku. Schodiště, překlenuté valenými klenbami s výsečovými klenbičkami nad podestami, umožňovalo přímočarý přístup do patra celého zámku. Výsečové klenby nad oběma podestami výškově kolidují s polohou širokého okna ve východní zdi věže (obr. 27). S ohledem na polohu segmentového pasu nad krátkým středním ramenem schodiště, osazeného do zazdívký tohoto okna, není představa souběžného fungování schodiště a velkého okna reálná.

Západní křídlo bylo v obou patrech jednoprostorové, v přízemí klenuté valenou klenbou s dvěma páry protilehlých, trojúhelných a nestýčných výsečí. Podél nádvorních průčelí všech křídel současně vznikla i úzká chodba, v přízemí otevřená širokými oblouky s půlkruhovými záklenky, jejichž polohám odpovídají styčné výseče v interiérové valené klenbě. V patře zřejmě zůstávala chodba otevřená; z nálezů otisku pultové střechy, dodatečně přiložené k nádvornímu průčelí starší věže, však víme o zastřešení chodby pultovou střechou, resp. přesahem střechy severního a západního křídla. Komunikační napojení nádvorní chodby na prostor před západním průčelím zámku dokládá vyústění chodby v drobné, valeně zaklenuté předsíní, vsazené do kouta, sevřeného západním průčelím renesančního křídla a předstupujícím nárožím křídla západního (obr. 1, obr. 10). V době stavby západního křídla již nespíše existoval hospodářský dvůr severozápadně od zámku. Rozšíření zámku o dvojici (či spíše trojici) bočních křídel kolem nevelkého obdélného dvora, lemovaného komunikační chodbou, prozatím neumíme přesněji časově



Obr. 28: Žeranovice, zámek s hospodářským dvorem a zahradami na mapě stabilního katastru z roku 1830 (archiv NPÚ ÚOP v Kroměříži).

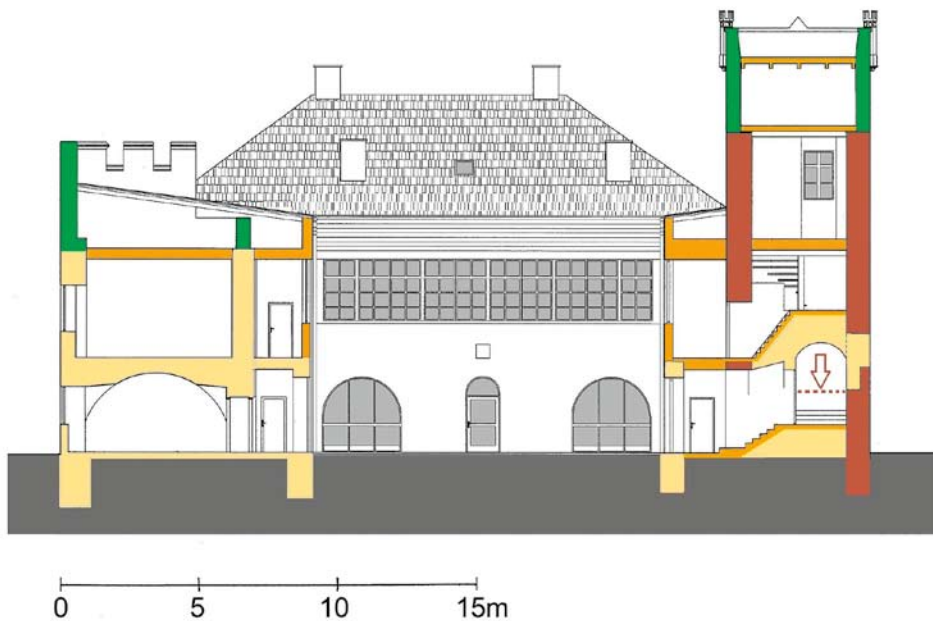
zařadit – forma zaklenutí přízemí západního křídla i chodby však svědčí o dataci nejspíše do pozdního 17. století, nebo pravděpodobněji kolem roku 1700. Po smrti manželky Johany Říkovské (patrně 1662) mohl jisté stavební aktivity na zámku iniciovat Rudolf Říkovský z Dobřčic, který po roce 1677 prodává Žeranovice společně se sousedními Přílepy (v obou vesnicích jsou uvedena rytířská sídla) Františce Eleonore Podstatské, druhé manželce Bernarda Ferdinanda ze Žerotína. V roce 1686 však statky Přílepy i Žeranovice za 20 000 zlatých zakoupila Marie Alžběta ze Žerotína, rozená z Rödern. Ta již v roce 1691 Žeranovice prodala kroměřížskému hejtmánovi, Ferdinandu Ignátu Elbognerovi z Dolního Šenfeldu. Je zajímavé, že při dalším prodeji roku 1719 Elbognerovi dědici požadovali částku 42 150 zlatých, což by mohlo naznačovat zhodnocení statku např. přestavbou a rozšířením zámku, realizovanými v desetiletích kolem přelomu 17. a 18. století.²⁹⁾

Ve druhé polovině 18. století, za Josefa Schaffenburka, byla v Žeranovicích vystavěna nová budova školy a fary a pořízeny sochy sv. Josefa a sv. Vendelína.³⁰⁾ Stavební činnost na zámku však není v této době doložena. Po smrti rytíře Schaffenburka byl roku 1768 žeranovický statek odprodán nejprve hraběnce Cecílii Nadasdyové a roku 1779 Žeranovice zakoupili Seilernové, kteří je vlastnili až do zrušení patrimoniální správy.³¹⁾ Hrabě Kristián August Seilern I. (1717–1801) spojil panství Přílepy, Martinice a Žeranovice, k nimž připojil Kurovice a Třebětice. Jeho syn Josef Jan (1752–1838) zemřel bez přímých dědiců; jeho statky proto získali bratr Josef August (1763–1861) a následně jeho synové, Josef František a Karel Maxmilián Seilern, Z první poloviny 19. století nemáme zprávy

29) P. Kvasnička, o. c. v pozn. 6, s. 344–349.

30) Tamtéž; V. Čáp, Žeranovice. Žeranovice 2000, nestr.; L. Zelina – J. Langerová, Dějiny římskokatolické farnosti Žeranovice. Žeranovice 2000, s. 7–9.

31) K Seilernům souhrnně např. P. Mašek, Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti. Praha 2010, s. 210.



Obr. 29: Žeranovice, zámek, schematický řez v úrovni západního bočního křídla a věže se stavebně historickou analýzou. Vyhodnocení zdiv viz obr. 10, na východní zdi věže značena poloha okna z raně barokní fáze a předpokládaná úroveň podlahy prvního patra věže před vestavbou schodiště (šipka).



Obr. 30: Žeranovice, zámek od jihovýchodu s dosud existující přízemní částí východního křídla a ohradní zdi (Obecní úřad Žeranovice).

o stavebních proměnách zámku, můžeme však předpokládat spíše drobné stavební úpravy, např. zvětšení oken přízemí, doložené nálezy úseků špalet předcházejících okenním otvorům z přestavby po polovině 19. století. O rozsahu a zástavbě zámeckého areálu v první polovině 19. století podává alespoň rámcovou představu mapa stabilního katastru z roku 1830 (obr. 28). Zámek zde vidíme jako čtyřkřídlou stavbu kolem nevelkého nádvoří obdélného půdorysu; severní, nejširší křídlo zůstávalo od zbytku objektu výrazně půdorysně odsazené. K jihozápadnímu nároží přední části zámku dobíhalo půdorysně zalomené křídlo hospodářského dvora, jehož další budovy byly situovány severně a západně od zámku. Dlouhá, paralelní křídla hospodářského dvora před severním křídlem vytvářela volný prostor na způsob čestného dvora a je zřejmé, že právě od severozápadu vedl k zámku v první polo-

vině 19. století hlavní vstup.³²⁾ Pod půdorysně zalomeným severozápadním křídlem dvora se nacházela dekorativní zahrada, stejně jako před severním, jižním a východním průčelím vlastního zámku. Na mírném východním svahu, sklánějícím se k potoku Svodnici, zůstal ještě prostor pro rozsáhlou užitkovou zahradu.

Do poloviny 19. století spadá historizující přestavba zámku, která dala objektu podobu dochovanou v hlavních rysech doposud.³³⁾ Nejstarší, severní křídlo si uchovalo renesanční dispozici a raně barokní zaklenu-tí, obvodové zdivo však zvýšila cihlová nadezdívka s konzolkovou římsou (obr. 1). Nadezdívka umožnila i zvýšení středního sálu patra, jehož rovný strop byl osazen až téměř v úrovni korunní římsy. Líce lomového zdiva vyrovnaly rozsáhlé plenty, zděné obvykle z cihel „na kant“, s kolkem ZS. Formáty okenních otvorů byly v obou patrech sjednoceny do podoby vysokých obdélníků s vyžlabením hran a zalomenými gotizujícími nadokenními římsami. V obou krajních traktech patra, kde se nově zvýšená okna dostala do konfliktu s vrcholy raně barokních interiérových kleneb, byla nejvyšší partie oken řešena jako slepá. Patro západního křídla bylo při přestavbě předěleno zděnou příčkou, jež v severní třetině křídla vymezila užší prostor (zřejmě předsiň před obytným interiérem). Jak dokládají interiérové omítky nad

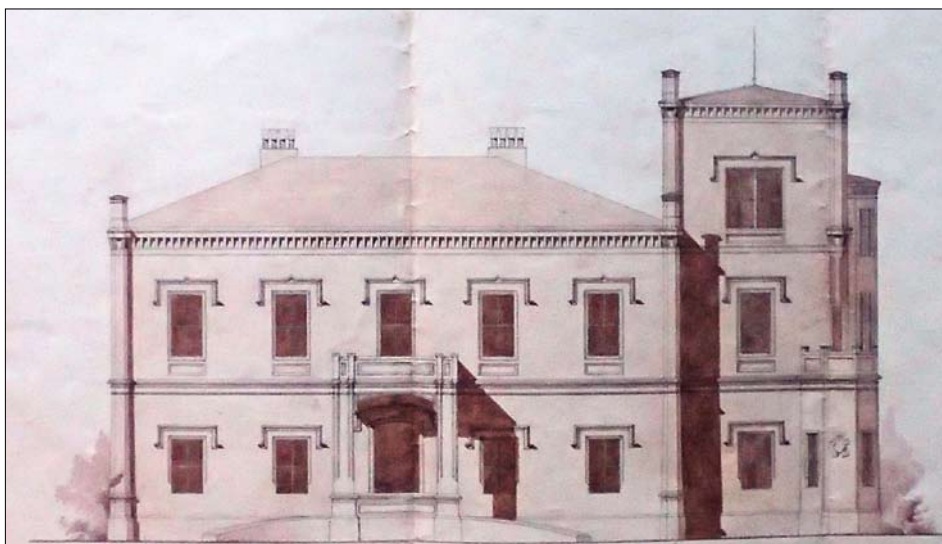
stávajícím, novodobým stropem západního křídla, strop z poloviny 19. století byl osazen asi o 60 cm výše a jeho omítaný podhled nesly trámy, kotvené v cihlové nadezdívce. Nad severním křídlem vznikl nový krov valbové střechy s typickým, nepříliš strmým sklonem střešních rovin. U obou bočních křídel se úpravy soustředily především na exteriér – vnější obvod obou křídel zvýšila cihlová atika s cimbuřím, kryjící nízké pultové střechy spádované do

32) Obdobné půdorysné řešení zámeckého areálu, kde dlouhá křídla hospodářských budov rámuji rozlehlý nástupní prostor k zámku, známe v regionu širšího Kroměřížska např. ze zámku v Litenčicích, kde lze s dotvořením zámeckého areálu počítat v průběhu 18. století.

33) Historizující přestavba zámku v Žeranovicích není zmíněna ani v posledních souhrnných pracích, zabývajících se architekturou 19. století na Moravě, srov. P. Zatloukal, Příběhy z dlouhého století: Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 2002; J. Kuthan, Aristokratická sídla v českých zemích 1780–1914. Praha 2014.



Obr. 31: Žeranovice, zámek, severovýchodní část nádvoří s řešením patra nádvořího ochozu vzniklým zřejmě při přestavbě krátce po roce 1850. Stav pravděpodobně ve 40. letech 20. století (archiv NPÚ ÚOP v Kroměříži).



Obr. 32: Přílepy (okr. Kroměříž), zámek, západní fasáda na projektu architekta Friedricha z poloviny 19. století. Detaily fasády se shodují s řešením přestavby zámku v Žeranovicích (archiv NPÚ ÚOP v Kroměříži).

nádvoří; náročněji řešené byly pouze nároží jižních úseků obou atik, vybavené slepými neogotickými kružbičkami. Výraznou proměnu prodělal věžovitý schodišťový útvar, patrně až v polovině 19. století navýšený o třetí patro s tenčími cihlovými zdmi (obr. 29). Koruna věže získala atiku osazenou na profilované římse a dekorovanou vlysem s neogotickou kružbovou panelací; nároží atiky akcentovaly drobné, polygonální nárožní vížky. Obě boční křídla pokračovala přízemními částmi dále k jihu, jižní,

čtvrté křídlo, zaznamenané ještě roku 1830 mapou stabilního katastru, však již chybělo. I přízemní partie obou křídel měly nízké sedlové střechy a štíty s neogotickým dekorem (obr. 30). Přízemní úseky obou bočních křídel měly význam především pro vnímání vyváženého hmotového řešení objektu – tvořily pohledovou podnož, z níž vyrůstaly vysoké hmoty západního a východního křídla zámku s věží, koncentrované do střední části zámku. Pozoruhodnou podobu získalo nádvoří – zatímco přízemí barokního chodbového traktu zůstalo beze změn, patro dostalo dřevěné sloupy, nesoucí rovněž dřevěný překlad s dekorativním vlysem a korunní římsou (obr. 31). Dispozice interiérů se neměnila a lze předpokládat, že novogotické tvarosloví se v interiérech promítlo pouze do povrchových úprav, výplní otvorů a zařízení. Nejpozději v souvislosti s přestavbou krátce po polovině 19. století byl zcela zbořen hospodářský dvůr severozápadně a severně od zámku a uvolněný prostor dostal zahradní úpravu. Zámecký areál i nadále obíhala ohradní zeď, vzniklá zřejmě někdy v 18. či 19. století a dochovaná až do druhé poloviny 20. století, kdy bezzbytku zanikla.

Z dosavadního stupně poznání seilernovských stavebních aktivit na Holešovsku, realizovaných kolem a po polovině 19. století, plyne, že právě tehdy byly souběžně přestavovány zámky v Žeranovicích a Přílepech, což lze doložit nejen výsledky archivního průzkumu, ale i srovnáním dochovaných architektonických forem.³⁴⁾ Zámek v Přílepech byl v polovině 19. století razantně přestavěn do podoby podsklepené jednopatrové stavby, doplněné při bočním, jižním průčelí novostavbou hranolové, dvoupatrové věže s nízkou stanovou střechou.³⁵⁾ Nároží věže i obytné budovy akcentovaly polygonální pilířky, vrcholící nad římsou nízkými vížkami (obr. 32, obr. 33). S řešením exteriéru zámku v Žeranovicích se shoduje členění korunní římsy přílepského zámku, podepírané hustým sledem drobných konzo-

34) Obec Přílepy se nachází asi 3,3 km severně od Žeranovic na západním úpatí Hostýnsko-vsetínské hornatiny. K zámku v Přílepech neaktuálněji V. Říhová – Z. Křenková, Přílepy, okr. Holešov, Zlínský kraj. Areál obytné a hospodářské budovy zámku. Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum. 2014, rkp. (Elaborát je uložen ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Kroměříži).

35) Operativní průzkum zámku v Přílepech, realizovaný v roce 2022 doložil, že ze staršího, renesančního či raně barokního objektu zůstal dochován pouze valeně zaklenutý sklep pod střední částí zámku a navazující úseky zdív ve sklepech. Nadzemní, z cihel zděné partie stavby z velké části vznikly až při přestavbě v polovině 19. století. Oproti zámku v Žeranovicích byl v Přílepech v polovině 19. století redukován půdorysný rozsah objektu, když byla odbourána dvě krátká boční křídla, patrná ještě na mapě stabilního katastru z roku 1830. Současná podoba přílepského zámku vznikla až při další, historizující přestavbě v roce 1885, kdy objekt na severu prodloužila obdélná přístavba, úprav a nového zastřešení se dočkala i hranolová věž. Detaily fasád stavební fáze z roku 1885 se odlišují od zčásti ponechaných architektonických detailů z přestavby krátce po polovině 19. století.

lek, shodná byla i obdélná okna se zalamovanými nadokenními římsami. Také v Přílepiích dostal zámek nové zastřešení ve formě nízké valbové střechy. Podobně jako u Přílep byla novogotická přestavba žeranovického zámku zahájena počátkem 50. let 19. století, což kromě dále uvedených indicií dokládají i dendrodata 1851/1852, získaná z nosných trámů stropu nad sálem patra severního křídla i krovu téže partie zámku. Projekt novogotické přestavby seilernovských zámků v Přílepiích i Žeranovicích můžeme připisat doposud blíže neznámému architektu Friedrichovi, který mezi lety 1850–1856 pracoval pro hraběte Karla Maxmiliána Seilerna na vícero vrchnostenských stavbách.³⁶⁾ Podle vyúčtování z 26. dubna 1857 navrhl Friedrich kromě přestavby zámku v Žeranovicích i novostavbu kaple Panny Marie Svatohostýnské v Přílepech, přestavbu kostela ve Starém Jičíně a vytvořil studii na přestavbu starého hospodářského dvora a výstavbu nové hospody v neurčených lokalitách na seilernovských panstvích.³⁷⁾ Výše zmíněný dokument dovoluje usuzovat, že roku 1857 již byly přestavby obou seilernovských zámků dokončeny.

Stejně jako v Přílepiích, byl i v Žeranovicích pro stavební práce na zámku dodáván kámen a zejména vápno z vápenky v Kurovicích.³⁸⁾ Kromě lomového kamene byly hojně využívány také cihly z nové žeranovické cihelny.³⁹⁾ Ze stejných zdrojů byly ostatně budovány i ostatní stavby na panství. Stavební práce probíhaly rychle, takže již v roce 1853 se proplácely truh-



Obr. 33: Přílepy, zámek, celkový pohled na objekt od severozápadu. V rozsahu pěti okenních os je zčásti zachováno architektonické členění fasády z poloviny 19. století, identické se soudobými detaily fasád zámku v Žeranovicích.



Obr. 34: Žeranovice, zámek, pohled od severovýchodu s renesančním křídlem a raně barokní věží, stav před rekonstrukcí, přibližně v polovině 20. století (archív NPÚ ÚOP v Kroměříži).

36) Autor je na dochovaných plánech i ve vyúčtování prací na přestavbě zámku v Přílepiích podepsán jako *Friedrich Architect*, v další korespondenci je označován jako *Professor Friedrich*. Architekta Friedricha neuvádí ani literatura, viz např. P. Zatloukal, o. c. v pozn. 33; J. Kuthan, *Aristokratická sídla období historismu a romantismu*. Praha 2001; P. Vlček, *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha 2004; F. Becker – U. Thieme, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. München.

37) Moravský zemský archiv (dále jen MZA), G 152, inv. č. 171, kart. 180 – Účty příjmů a výdajů zámku v Přílepech 1846–1882.

38) V. Říhová – Z. Křenková, o. c. v pozn. 34, s. 8–11.

39) MZA, Velkostatek (dále jen Vs) Žeranovice, kt. 737, účetní přílohy. Nemá být kart.

lářské práce. Výčet dodaných prvků zahrnuje množství různých detailů – zejména oken a obložení, dodaných na zámek do Žeranovic, ale současně také na stavbu zámku do Přílep. Vzhledem k tomu, že přestavby žeranovického a přílepského zámku realizovali shodní řemeslníci, můžeme soudit, že i v Žeranovicích se při výzdobě interiérů uplatnili téměř výhradně vídeňští dekoratéri, doložení v Přílepiích. Archivní prameny např. z let 1852–1853 uvádí např. platby pro malíře Hermannu Hanckeho, jenž zdobil interiéry přílepského zámku; vzhledem k souvislostem obou realizací lze uvažovat i o jeho práci v Žeranovicích.

V podobě, určené přestavbou z doby krátce po polovině 19. století, zůstal zámek v Žeranovicích dochován přibližně do poloviny 20. století (obr. 34). Již při první pozemkové reformě byl zámek Seilernům odebrán a stal se majetkem rodiny Pálkovy. Po polovině 20. století byl odprodán obci, která jej posléze adaptovala na Místní národní výbor. V souvislosti s utilitárním využitím zámku byly již v období první republiky provedeny některé stavební úpravy. Především byla přestavěna přízemní jižní část západního bočního křídla, z níž vznikla průjezdná stodola s vyšší sedlovou střechou. Objekt zámku sloužil zčásti jako sýpka, byla zazděna některá z oken a přízemí severního křídla předělily sekundární příčky. Po polovině 20. století zámek dospěl do havarijního stavu a o jeho obnovu a nové využití se postaral nový majitel, obec Žeranovice. Rokem 1963 je datováno zaměření tehdejšího stavu zámku, jehož rekonstrukce se uskutečnila v průběhu 60. let 20. století.⁴⁰⁾ Rekonstrukce sice respektovala většinu historických konstrukcí zámku, přinesla však i jejich ztráty (např. odstranění kleneb v přízemí východního křídla a přilehlé části chodby, náhrada dřevěných prvků chodby novými okny apod.). Do hmotové konfigurace zámku negativně zasáhlo odbourání jižních, přízemních částí obou bočních křídel, přičemž vnější nároží křídel doplnily opěrné pilíře. Z věže, razantně staticky zajištěné, zůstalo jen obvodové zdivo se schodištěm, interiér její vyšší části byl zcela nově řešen, stejně jako interiéry pater obou bočních křídel. Zřejmě zcela zanikly historické omítky na exteriéru, byly však obnoveny okenní otvory ve formátech z poloviny 19. století. Stav zámku, docílený rekonstrukcí v 60. letech 20. století, pak byl respektován i dalšími dílčími opravami včetně poslední komplexní rekonstrukce exteriéru, dokončené roku 2021.

Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ Nemovité památky v ČR, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

RADIM VRLA, MGR. JAN ŠTĚTINA:

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV,
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVNÍŠTĚ V KROMĚŘÍŽI
RIEGROVO NÁM. 3228/22, KROMĚŘÍŽ
VRLA.RADIM@NPU.CZ
STETINA.JAN@NPU.CZ

PRAMENY

- Kyncl, T. 2018, 2021: Výsledky dendrochronologického průzkumu dřevěných konstrukcí zámku v Žeranovicích. Brno, rkp. (uloženo ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Kroměříži).
Lancinger, L. – Libal, D. 1966: Rymice. Analýza stavebního vývoje. Praha, rkp. (uloženo ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Kroměříži).
Moravské zemské desky, kraj olomoucký II (1480–1566), s. 166–167, č. 43; s. 329, č. 101.
MZA, G 152, inv. č. 171, kart. 180 – Účty příjmů a výdajů zámku v Přílepech 1846–1882.
MZA, Vs Žeranovice, kt. 737, účetní přílohy.
Okresní stavební podnik Kroměříž, projekční oddělení, nesignováno 1963: Stavební obnova zámku v Žeranovicích, okres Kroměříž, starý stav. Kroměříž, rkp.
Řihová, V. – Křenková, Z. 2014: Přílepy, okr. Holešov, Zlínský kraj. Areál obytné a hospodářské budovy zámku. Standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum, rkp. (uloženo ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Kroměříži).
Vyňuchal, A. 2015: Pasport zámku v Žeranovicích. Holešov, rkp.

LITERATURA

- Anonym 2022: 700 let od první písemné zmínky o žeranovickém kostele, in: Žeranovják. Zpravodaj obce Žeranovice 1, s. 5–6.
Fojtík, A. – Popelka, M. 2018: Žeranovice (okr. Kroměříž), Intravilán, parc. č. 1, 669, 3/4. Novověk. Zámek. Záchranný výzkum, in: Přehled výzkumů 59/2. Brno, s. 281.
Becker, F. – U. Thieme: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. München: Deutscher Taschenbuch-Verlag.
Čáp, V. 2000: Žeranovice. Žeranovice.
Důbravčík, J. 2014: Starý kostel sv. Vavřínce v Žeranovicích, in: Strípky z historie Holešovska II. Sborník Vlastivědného spolku Holešov. Holešov, s. 70–77.
Holík, J. – Janiš, D. – Langová, J. – Vrla, R. 2015: Hrad Lukov. Proměny opevněného sídla. Lukov.
Hosák, L. 1981: Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: Jižní Morava. Praha.
Hosák, L. 2004: Historický místopis země Moravskoslezské. Praha.
Janiš, D. – Vrla, R. a kol. 2018: Hrad Zlínskému kraje. Lukov.
Kohoutek, J. 1996: Drobná středověká sídla na Zlínsku, in: RegioM 95, Zpravodaj regionálního muzea v Mikulově, Mikulov, s. 29–38.
Kuthan, J. 2001: Aristokratická sídla období historismu a romantismu. Praha.
Kuthan, J. 2014: Aristokratická sídla v českých zemích 1780–1914. Praha.
Kvasnička, P. 1929: Vlastivěda moravská, II. Místopis. Holešovský okres. Brno.
Mašek, P. 2010: Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti. Praha.
Musil, F. 2015: Neznámé zámky Moravy a Slezska. Ostrava.
Peck, E. 1892: Okresní hejtmanský Holešovský. Holešov.
Plaček, M. 2007: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha.
Štětina, J. – Janiš, D. a kol. 2019: Tvrz Kurovice. Stavební vývoj, historie a archeologie šlechtického sídla na pomezí tvrze a hradu. Kroměříž.
Vlček, P. 2004: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha.
Zatloukal, P. 2002: Příběhy z dlouhého století: Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc.
Zelina, L. – Langerová, J. 2000: Dějiny římskokatolické farnosti Žeranovice. Žeranovice.

40) Stavební obnova zámku v Žeranovicích, okres Kroměříž, starý stav. Vyhotovil Okresní stavební podnik Kroměříž, projekční oddělení. Kroměříž 1963. Dokumentace je dnes uložena na Obecním úřadě v Žeranovicích. K průzkumu zámku i vyhotovení dokumentace prezentované v předkládaném textu posloužilo zaměření současného stavu objektu. A. Vyňuchal, Pasport zámku v Žeranovicích. Holešov 2015.

DIE BURG, DER ANSITZ UND DAS SCHLOSS IN ŽERANOVICE

Der Beitrag fasst Ergebnisse der Erforschung der Burg und der Feste, des späteren Schlosses in Žeranovice (Bez. Kroměříž [Kremsier]) zusammen. Die Burgreste in der Entfernung ca. 1,3 km vom Dorfkern sind in Form deutlicher Geländerelevs über einem Tal mit dem Wasserstrom des linksseitigen Zuflusses vom Bach Židelná erhalten. Die Burg entstand am Ende einer kurzen Geländezunge (260 m ü. M.) in der Nordrichtung vom Scheitel des flachen Hügels Hrádek (282 m ü. M.). Der Burgkern hatte den trapezförmigen Grundriss (ca. 30 × 35 m) und eine näher nicht bekannte innere Bebauung, wohl mit Holzbauten auf den nur lehmgebundenen Steinsockeln. Den mit einer Wehrmauer unbekannter Konstruktion umfriedeten Kern umgibt ein gegen 18 m breiter Graben mit äußerem Wall. Nach der Burg wird 1297 Štěpán geschrieben, direkte Erwähnungen der Burg beziehen sich zum Jahr 1342, als Markgraf Karl das Gut Žeranovice gekauft hatte, und eine weitere zum Jahr 1385. Zu Ende des 14. Jahrhunderts gehörte das Žeranovitzer Gut zur Domäne Količín an. Weitere Schicksale der Burg sind unklar, sie überdauerte bis Mitte des 15. Jahrhunderts. Der neue Ansitz entstand bereits im Dorf Žeranovice erst im zweiten oder dritten Jahrzehnt des 16. Jahrhunderts nachdem Žeranovice wieder ein selbständiges Gut geworden war. Im Jahre 1509 wurden zu Besitzern von Žeranovice die Brüder Václav und Vilém von Strachov, die sich für Bauherren des Ansitzes halten lassen. Seine Baustelle nutzte einen niedrigen Hügel über dem Bach Svodnice aus; der Ansitz erhielt die Gestalt eines einstöckigen rechteckigen Palastbaus über dem Grundriss 14 × 11 m, der in die Ecke eines von Wehrmauer umfriedeten Areals von ca. 21 × 27 m eingesetzt war. Vom Ansitz sind intakt die tonnengewölbten Zweitraktkeller sowie die aus Bruchstein gemauerten Erdgeschossumfassungsmauern erhalten. Der Ansitz ist zum ersten Mal 1544 erwähnt, als Jan Janaur von Strachov das Gut Žeranovice an Oneš von Zástřizl verkauft hat. Auch trotz der Abwesenheit von Schriftquellen und architektonischen Gliedern ließ sich wenigstens im Groben die renaissancezeitliche Bauphase definieren, während der der Ansitz in Gestalt eines ausgedehnteren Palastbaus vom Grundriss ca. 21–22 × 11 m erweitert wurde, mit Fünfraumanlage im Erdgeschoss sowie im flachgedeckten Obergeschoss. Der Renaissanceumbau lässt sich zu Ende des 16. bis Anfang des 17. Jahrhunderts einordnen. Die Nordflügelanlage wiederholt die Grundrisslösung des palasartigen Ansitzes in nahem Rymice unweit von Holešov (Holleschau). Gegen Wende der 1650er und 1660er Jahre, unter Johanna Říkovská, wurde der Sitz in Žeranovice frühbarockzeitlich umgebaut. Bei der Südostecke des Palas entstand ein dreistöckiger quadratischer Turm, der in einem der Geschosse den Innenraum mit einem großen Fenster enthielt. Sein Eichensturzbalken ergab die dendrochronologische Datierung 1659/1660 (d), und gleich 1660 (d) ist auch der Zugbalken in der Mauerkrone des nördlichen Palas datiert. Die Seitentrakträume des Palas waren wohl in beiden Obergeschossen mit Gewölben mit gegenüberliegenden Kappen überwölbt, während der große Mittelraum flachgedeckt war. Gegen 1700, wohl unter Ferdinand Ignat Elbogner von Unter-Schönfeld hat ein großer Umbau das Schloss erheblich erweitert, als man an die Hoffassade des Nordflügels drei Flügel zugefügt hat, die teilweise die ältere Umfriedung berücksichtigten. Das Innere des quadratischen Turms füllten neue, zum unterwölbten, im Erdgeschoss gemauerten Gang führende Stiege aus. Durch den Ostflügel führte eine Durchfahrt in den nicht großen Innenhof. Auch dieser Barockumbau war verhältnismäßig wenig anspruchsvoll, von den älteren Bauphasen sich nur durch die Anwendung vom Ziegelmauerwerk unterscheidend. Wohl nach 1700 entstand auch der ausgedehnte Komplex des wirtschaftlichen Hofes nördlich und nordwestlich vom Schloss. Vor der äußeren Nordfassade des Nordflügels entstand ein langes paralleles Flügelpaar; dieser Raum hat nach Aufhebung des Eingangs im Ostflügel einen neuen mehr geräumigen Eingangshof gebildet. Im Laufe des 18. und in der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts lassen sich weitere spätbarocke und klassizistische Adaptierungen voraussetzen. Im Jahre 1779 kauften Žeranovice die Grafen v. Seilern, von denen Karl Maximilian gegen Mitte des 19. Jahrhunderts einen gründlichen neogotischen Schlossumbau durchgeführt hat. Diese Bauaktion lief parallel mit dem Umbau eines weiteren Sitzes der Seilerns in nahem Přilepy. Es lässt sich für möglich halten, dass auch in Žeranovice der Architekt Friedrich zusammen mit mehreren vor allem Wiener Handwerkern tätig war, der archivalisch am Umbau des

Schlosses Přilepy und bei weiteren Seilernschen Bauten belegt ist. Der mittels dendrochronologischer Datierung der Decke über dem Obergeschoss im Nordflügel und des dortigen Dachstuhls in die frühen 1850er Jahre datierte Umbau ließ den Südflügel des Schlosses und vor allem den ganzen Wirtschaftshof in seiner engen Nachbarschaft niederreißen. Der Ost- und Nordflügel erhielten dekorative Attiken mit Zinnenkränzen; eine weitere mit Fischblasenmotiv und kleinen Eckpylonen erhöhte auch den erhaltenen quadratischen Turm. Das bescheidene neogotische Detail war vor allem am Äußeren des Schlossgebäudes verwendet, die Innenräume behielten sich die renaissancezeitliche Anordnung und Barockgewölbe. Nach dem ersten Weltkrieg diente das Schloss zur Wirtschaftsnutzung und nach Mitte des 20. Jahrhunderts wurde es zum Besitz der Gemeinde Žeranovice, die es zu ihren Bedürfnissen auch heute nutzt. Im Jahre 2021 hat man die Außenrenovierung vollendet, die wenigstens zu einer Teilerkenntnis der verwickelten Bauentwicklung dieses interessanten und bislang nicht näher erforschten Gebäudes beigetragen hat.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Žeranovice (Bez. Kroměříž [Kremsier]), Schloss, Gesamtansicht von Nordwesten (alle Fotos und Zeichnungen J. Štětina 2017–2022, falls nicht anders angegeben).

Abb. 2: Žeranovice, Burgruine, Grundriss (Zeichnung R. Vrla, 2018).

Abb. 3: Žeranovice, Burgruine, Ansicht von Süden, aus dem Vorfeld zu (Foto R. Vrla, 2018).

Abb. 4: Žeranovice, Burggraben an der Südseite, Blick von Westen (Foto R. Vrla, 2018).

Abb. 5: Žeranovice, Schloss, Ostflügel mit dem quadratischen Treppenturm, Ansicht von Südosten.

Abb. 6: Žeranovice, Schloss, Kellergrundriss, Baualtersplan. Legende und Farbenerklärung s. Abb. 10. Pfeil zeigt zum ursprünglichen Kellerzugang von Westen.

Abb. 7: Žeranovice, Schloss, Kellergeschoss, Teil vom nicht flüchtigen Gurtbogen im Südtrakt mit deutlichem nicht organischem Anschluss der Gewölbe über dem östlichen (links) und westlichen (rechts) Kellerteil.

Abb. 8: Žeranovice, Schloss, südlicher Trakt der Keller, südliches Tonnengewölbesegment, Mörteloberfläche des Gewölbes mit Abdruck der Verschalungsbretter.

Abb. 9: Žeranovice, Schloss, südlicher Trakt der Keller, eine Spur nach dem technologischen Vorgang des Ausbaus an der östlichen Laibung des Fensterchens: an das Laibungsmauerwerk aus der ersten Mikrophase schließt das Gewölbemauerwerk mit einer technologischen Fuge an.

Abb. 10: Žeranovice, Schloss, Erdgeschossgrundriss mit bauhistorischer Analyse. Baualtersplan: A – Mauerwerk der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts (ca. 1509–1544); B – renaissancezeitliches Mauerwerk aus der Zeit gegen 1600; C – Frühbarockmauerwerk aus der Wende der 1650er und 1660er Jahre; D – Barockmauerwerk wohl gegen 1700; E – neuzeitliches, nicht näher datiertes Mauerwerk; F – Mauerwerk aus dem 19. Jahrhundert, vor allem aus dem Umbau kurz nach 1850; G – Mauerwerk der Renovierungen im 20. Jahrhundert. Bezeichnung der wichtigen Befunde: 1 – Reste nach dem vermauerten Tor; 2 – Rest nach dem Ziegelgewände eines Renaissancefensters; 3 – sekundär vermauerter Eingang; 4 – Fragment vom Ziegelgewände eines Renaissancefensters; 5 – nicht näher datierte Öffnung mit Ziegelverblendung; 6 – Lage des neuzeitlichen Kellerfensterchens mit großem Ziegelgurtbogen und der Ziegelaufmauerung über dem Sturz; 7 – Verblendung des neuzeitlichen Fensters; 8 – Trennlinie zwischen dem Bruchstein- und Ziegelmauerwerk; 9 – Konstruktionsrelikte, wohl aus dem 16. Jahrhundert, nachträglich in das Barockmauerwerk integriert; 10 – Vertikale Trennlinie im Mauerwerk, wohl Grenze zwischen zwei Bauphasen; 11 – verputzter Ziegelgewölberest, in das jüngere Mauerwerk eingeschlossen. Die Fragezeichen drücken die unsichere Datierung aus.

Abb. 11: Žeranovice, Schloss, Nordflügel, Außenfassade zwischen der ersten und zweiten Fensterachse von Osten. Paar Pfeile zeigen zu Laibungen des vermauerten Kellerfensterchens, den Entlastungsbogen in seiner Sturzzone verdeckt eine Ziegelblende, darüber deutliches Ziegelmauerwerk, wohl nach Ausflicken des älteren Bruchsteinmauerwerks (Pfeil oben).

Abb. 12: Žeranovice, Schloss, Nordflügel, Ostseite, Befund in der unteren Partie: 1 – Fragmente vielleicht von renaissancezeitlichen Fenstern, in das ältere Bruchsteinmauerwerk eingebaut (ihre vorausgesetzte Größe mit grauer Linie bezeichnet); 2 – wohl eine Renaissanceetür, im Barock vermauert; 3 – Fenster aus dem Umbau kurz nach 1850; 4 – Ostmauer des quadratischen Turms. Farbenerklärung s. Abb. 10.

Abb. 13: Žeranovice, Schloss, Nordflügel, Ostseite, Fragment vom südlichen Fenster, wohl aus dem Renaissanceumbau stammend, südliche Laibung und Hälfte vom Sturz erhalten (s. Pfeile).

Abb. 14: Žeranovice, Schloss, Ostflügel, Befund an der unteren Partie der Außenseite und des quadratischen Turms, Skizze: 1 – Eingangsportal, erhaltener Teil, rekonstruierte Größe und sekundäre Vermauerung; 2 – nachträglich verkleinertes Fenster aus dem Umbau nach Mitte des 19. Jahrhunderts; 3 – Laibungsfragment vom blinden Fenster aus dem Umbau nach Mitte des 19. Jahrhunderts; 4 – Rest vom großen Fenster mit Balkensturz (Datierung 1659/1660 [d]) und einem Fensterpaar in der neueren Vermauerung; 5 – Fenster aus dem Umbau nach Mitte des 19. Jahrhunderts; 6 – Nordostecke, Pfeiler, massive Ziegelblenden und ausgetauschte Mauerhaupte; 7 – Elemente der statischen Sicherung nach Mitte des 20. Jahrhunderts. Farbenerklärung s. Abb. 10.

Abb. 15: Žeranovice, Schloss, Ostfassade des Turms, Fensteröffnung, Detail vom Eichenholzbalkensturz (Datierung 1659/1660 [d]) und der horizontalen Rille für den Gesims- oder Abtropfeinbau.

Abb. 16: Žeranovice, Schloss, Ostflügel (links) und Turm (rechts), Gesamtansicht der freigelegten Mauerwerkpartien mit unterschiedlicher Materialzusammensetzung.

Abb. 17: Žeranovice, Schloss, untere Partie der südlichen Westflügelfassade: 1 – Bruchsteinmauerwerkrelikt mit der rechteckigen Ecke (Pfeil); 2 – der wohl abgehauene Gewölbeansatz aus ca. 8 cm hohen Ziegeln; 3 – Füße von zwei Phasen des Segmentsturzes der Tür; 4 – der ausgerissene Fuß, wohl von einer Ziegelwölbung in der Geländehöhe; 5 – Rauchröhre mit neuzeitlicher Verblendung; 6 – abgehauener Ziegelmauvorsprung; 7 – Ziegelmauerwerk, nicht näher datiert. Farbenerklärung s. Abb. 10.

Abb. 18: Žeranovice, Schloss, Dachraum über dem Ostflügelgang, westliche Hoffassade des quadratischen Turms mit geritzter Eckquaderung; Befund: 1 – Deckenbalken der bestehenden Hofgangdecke, in nachträglich ausgehauenen Lagern geankert; 2 – das nachträglich ausgehauene Lager für eine Sparre(?) der älteren Pultdachphase über dem Gang; 3 – Negativ des Pultdachs über dem Gang am Turmverputz; 4 – roher Ziegelmauerwerk aus der Zeit kurz nach 1850; 5 – heutige Dachstuhlkonstruktion. Braun – Holzkonstruktionen; ocker – Barockputz; grau – Putzbeschädigung; grün – Mauerwerk nach Mitte des 19. Jahrhunderts.

Abb. 19: Žeranovice, Schloss, vereinfachter Grundriss vom Dachraum und dem 2. Turmobergeschoss mit ersichtlich gemachtem Hauptbefund: 1 – Frühbarock-Eckquaderung an der Südwestecke des Turms; 2 – großflächige Ziegelverblendung an Stelle eines Fensters(?) an der Turmsüdfassade; 3 – Eichenholzzugbalken in der Höhe der älteren Phase der Nordflügelmauerkrone (Datierung 1659 [d]); 4 – die wohl renaissancezeitlichen Putzflächen über den Rückseiten der nachträglichen Gewölbe; 5 – Decke über dem großen Obergeschosssaal (1851/1852 [d] datiert); 6 – Ziegelaufmauerung mit Innenraumverputz und den Deckenbalkenlagern über der neuzeitlichen Decke. Mauerwerkauswertung s. Abb. 10, grau ersichtlich gemacht – die in den Dachraum reichenden Mauerkronen, dunkle Linie – Walmdächer des Nordflügels.

Abb. 20: Žeranovice, Schloss, Nordflügel, Befund im Dachraum: ganz unten der Eichenholzzugbalken (1659 [d] datiert), dicht darüber die Höhe der älteren Mauerkronenphase, höher die Aufmauerung des Umfassungs-

mauerwerks aus der Zeit kurz nach 1850, oben der Binderbalken vom Nordflügeldachstuhl (1851/1852 [d] datiert).

Abb. 21: Žeranovice, Schloss, Nordflügeldachraum, Nordwestecke; der wohl renaissancezeitliche Innenraumverputz, an den das Barockgewölbe zugemauert ist.

Abb. 22: Žeranovice, Kirche des hl. Laurentius, obere Partie des ehemaligen Sakramentsschreins aus der älteren Kirche mit Wappen von Janaur v. Strachnov (infolge neuzeitlicher Tünchen undeutlich gemacht).

Abb. 23: Žeranovice, Schloss, Grundriss vom Obergeschoss mit schematischer bauhistorischer Analyse. Farbenerklärung s. Abb. 10.

Abb. 24: Rymice (Bez. Kroměříž), Ansitz, Erdgeschossgrundriss mit der z. T. erhaltenen Renaissanceanlage. Blau – renaissancezeitliches; grün – klassizistisches; gelb – späteres Mauerwerk (übernommen aus L. Lancinger-D. Libal, s. Zit. In Anm. 26).

Abb. 25: Žeranovice, Schloss, Nordflügel, Obergeschoss, Frühbarockgewölbe in der Südwestecke.

Abb. 26: Žeranovice, Schloss, Rekonstruktionsversuch des Zustandes nach dem Frühbarockumbau der Wende der 1650er und 1660er Jahre, Südostansicht.

Abb. 27: Žeranovice, Schloss, Blick durch den Antrittsarm der Treppe im quadratischen Turm zum inneren Mauerhaupt der östlichen Turmmauer. Deutliche Trennlinie zwischen dem Bruchsteinmauerwerk der Frühbarockphase (rechts) und der späteren Ziegelverblendung des Frühbarockfensters (links); Pfeil zeigt zur Fensternischenlaibung. Zustand während der Rekonstruktion nach 1960 (NPÚ ÚOP [Nationalinstitut für Denkmalpflege, Facharbeitsstätte in Kroměříž, Fotoarchiv]).

Abb. 28: Žeranovice, Schloss mit Wirtschaftshof und Gärten, Mappe des Stablen Katasters, 1830 (NPÚ ÚOP in Kroměříž).

Abb. 29: Žeranovice, Schloss, schematischer Schnitt mit bauhistorischer Analyse in der Ebene des Westflügels und Turms. Mauerwerkauswertung s. Abb. 10, an der östlichen Turmmauer die Lage des Frühbarockfensters angedeutet, Pfeil zeigt die vorausgesetzte Fußbodenhöhe im ersten Turmobergeschoss vor dem Einbau der Stiege.

Abb. 30: Žeranovice, Schloss, Ansicht von Südosten mit bislang vorhandenem Erdgeschossteil des Ostflügels und der Umfriedungsmauer (Gemeindeamt Žeranovice).

Abb. 31: Žeranovice, Schloss, nordöstlicher Teil des Hofes mit Lösung des Obergeschosses vom Hofumgang, wohl beim Umbau kurz nach 1850 entstanden. Zustand wahrscheinlich in den 1940er Jahren (NPÚ ÚOP in Kroměříž, Archiv).

Abb. 32: Přilepy (Bez. Kroměříž), Schloss, Projekt von Arch. Friedrich, Mitte des 19. Jahrhunderts, Westfassade. Die Details der Fassade übereinstimmen mit denen des Schlossumbaus in Žeranovice (NPÚ ÚOP in Kroměříž, Archiv).

Abb. 33: Přilepy, Schloss, Gesamtansicht von Nordwesten. Im Ausmaß von fünf Fensterachsen ist zum Teil die mit der des Schlossumbaus in Žeranovice übereinstimmende architektonische Gliederung aus der Mitte des 19. Jahrhunderts erhalten.

Abb. 34: Žeranovice, Schloss, Ansicht von Nordosten mit dem Renaissanceflügel und Frühbarockturm, Zustand vor der Rekonstruktion, ungefähr Mitte des 20. Jahrhunderts (NPÚ ÚOP in Kroměříž, Archiv).

(Übersetzung J. Noll)

STAVEBNĚ HISTORICKÝ A ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM DOLU GABRIELA / UNRRA / MÍR V KARVINĚ

MILOŠ MATĚJ - MICHAELA RYŠKOVÁ - MICHAL ZEŽULA - ONDŘEJ ANLAUF -
LUBOMÍR KOLÁTEK - RADIM KRAVČÍK - RADEK MÍŠANEC - MAREK PEŠKA

The Building History and Archaeological Research of Gabriela Mine in Karviná

The hard coal mine Gabriela was established in the 1850s. As a property of the Teschen Chamber and later the Austrian Mining and Metallurgical Association, it was modernised and rebuilt over time. The greatest renovation dates from 1908–1915 when the central engine house, two poppet-heads, and one of the mining buildings were built. After the explosion of gas in the mine in 1924, the original generous concept was restored and architecturally completed by joining the mining buildings. When the mining was discontinued, the structures were removed with the exception of the engine house and poppet-heads with mining buildings that were included in heritage care. In connection with the planned new purpose, the building history and architectural research was conducted. The study presents the architectural and technological development of the mine in a historical context based on the selected most significant archival and iconographic sources and in the context of geological conditions, mining methods, and the development of technology. The archaeological research conducted at a designated area verified the information from the archival research and the positions of the crucial surface machinery that ceased to exist in different stages.

Keywords: industrial heritage, industrial archaeology, building history research, archaeological research, Karviná, Gabriela / UNRRA / Mír Mine, Ostrava-Karviná Hard Coal Mining Region

Anotace: Kamenouhelný důl Gabriela byl založen v 50. letech 19. století. V majetku Těšínské komory a později Rakouské báňské a hutní společnosti byl postupně modernizován a přestavován. Zásadní přestavbou prošel v letech 1908–1915, kdy došlo k vybudování centrální strojovny, dvou vzpěrových těžních věží a jedné z jámových budov. Po výbuchu důlních plynů v roce 1924 byl původní velkorysý koncept obnoven a architektonicky dokončen sjednocením jámových budov. Po ukončení těžby byly objekty zlikvidovány s výjimkou strojovny a těžních věží s jámovými budovami, které získaly památkovou ochranu. V souvislosti s připravovaným novým využitím byl proveden stavebně historický průzkum a zjišťovací archeologický výzkum. Studie představuje architektonický i technický vývoj dolu v historických souvislostech na základě výběru nejdůležitějších archivních a ikonografických pramenů a na pozadí geologických podmínek, způsobů dolování a vývoje technologie. Plošně omezený zjišťovací archeologický výzkum ověřil údaje z archivního průzkumu a pozice klíčových povrchových strojních zařízení zaniklých fází vývoje.

Klíčová slova: průmyslové dědictví, industriální archeologie, stavebně historický průzkum, archeologický výzkum, Karviná, důl Gabriela / UNRRA / Mír, ostravsko-karvinský kamenouhelný revír

<https://doi.org/10.56112/pp.2022.2.03>

ÚVOD

Založení a počátek kamenouhelného dolu Gabriela / UNRRA / Mír spadají do 60. let 19. století. Důl prošel složitým stavebním i technickým vývojem, který byl uzavřen v roce 2000, kdy byla těžba ukončena. Jámy byly následně zasypány a většina povrchových objektů zbořena. Zachováno zůstalo jádro důlního podniku: dvě těžní věže a jámové budovy těžních jam č. I a II a jejich společná strojovna, které v době ukončení provozu získaly památkovou ochranu.¹⁾

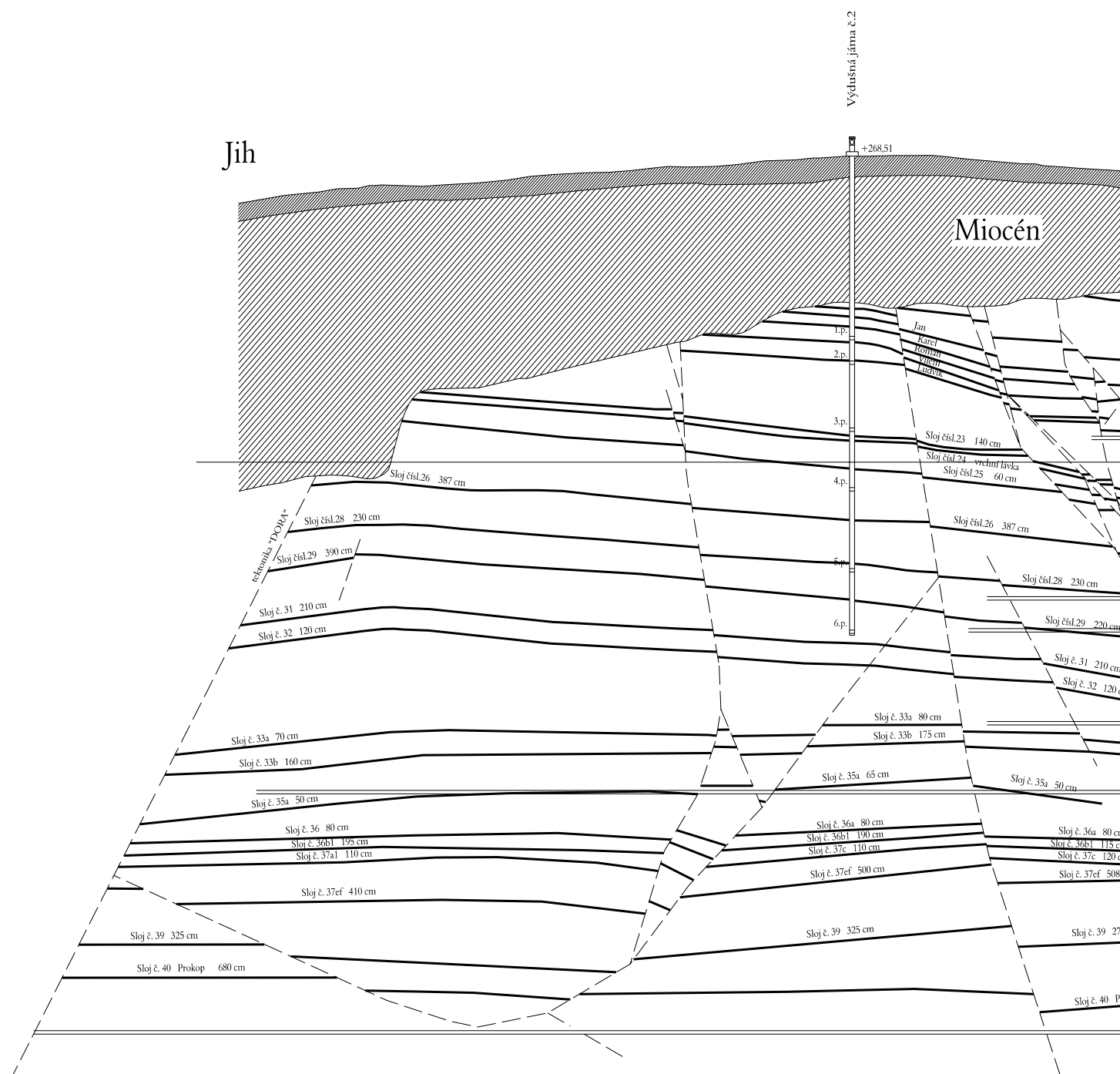
V současné době je připravována obnova a konverze objektů pro společenské, kulturní a volnočasové využití. Na základě požadavku MSID (Moravskoslezské Investice

a Development), a. s., byl pro potřeby architektonické studie, která zahrnuje nejen nové využití stávajících objektů, ale i další rozvojové plány na území dolu Gabriela, zpracován v roce 2022 stavebně historický průzkum.²⁾

Průzkum byl zaměřen nejen na dochované budovy, ale také na technický vývoj povrchu i podzemí, které byly pro stavební vývoj areálu určující. Archeologickými metodami byly následně ověřovány zjištěné poznatky o stavebním a technickém vývoji.

1) Areál dolu Gabriela / UNRRA / Mír je evidován v Ústředním seznamu kulturních památek České republiky jako kulturní památka pod rejstříkovým číslem č. 49083/8-4011/1–3.

2) R. Kravčík – M. Matěj – R. Míšanec – M. Peška – M. Ryšková – H. Zbránek – M. Zežula, Důl Gabriela / UNRRA / Mír v Karvině-Dolech. Stavebně historický průzkum. NPÚ ÚOP v Ostravě – Metodické centrum průmyslového dědictví (dále jen MCPD) a Archaia Brno 2022, rkp.



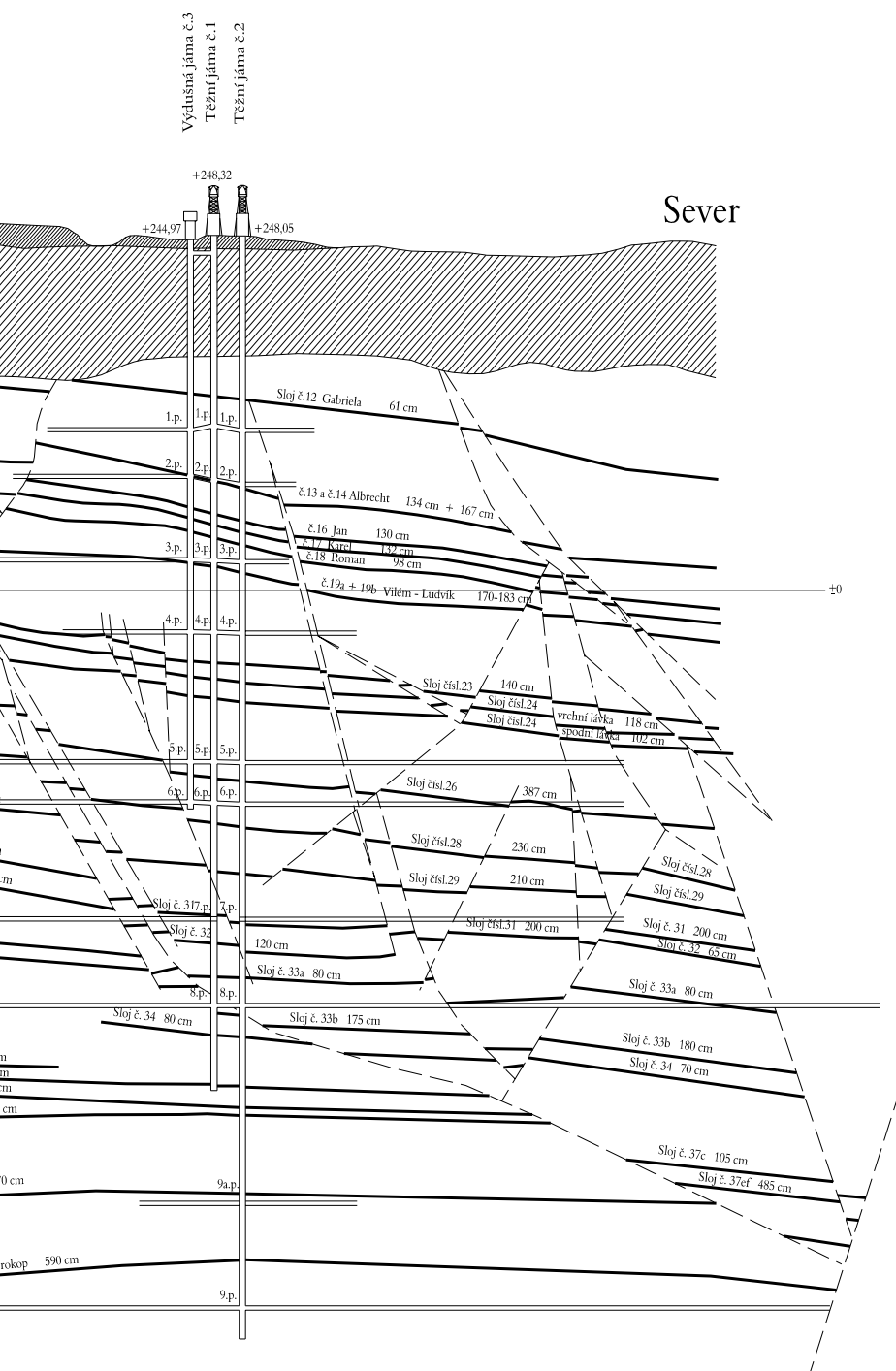
Obr. 1a. Důl Gabriela / 1. máj, vertikální řez A-A, sever-jih (podklady DIAMO, s. p., o. z. Darkov, OMG. Schéma Lubomír Kolátek, 2022).

STAVEBNĚ HISTORICKÉ PRŮZKUMY A JEJICH MODIFIKACE PRO POTŘEBY DOKUMENTACE PRŮMYSLOVÉHO DĚDICTVÍ

Stavebně historický průzkum vychází z metodiky vydané Národním památkovým ústavem v roce 2015³⁾ a zároveň zohledňuje průmyslový charakter areálu a specifika bývalého kamenouhelného hlubinného dolu. Je nutné představit, že dochované budovy jsou průmyslovými objekty, jejichž hlavní charakteristikou je funkčnost. Podstatu kamenouhelného dolu tvoří podzemí část s ložisky uhlí. Povrchová část je definována technologickými zařízeními určenými k dopravě uhlí na povrch a jeho dalšímu zpracování. Na ně se váže zázemí pro horníky a další za-

městnance dolu a obslužné provozy (dílny aj.). Stavební vývoj byl velmi rychlý, reagoval na technologický vývoj, zvyšování objemu těžby a její náročnost (zejm. zvětšující se hloubku dolu). Spíše než stavební úpravy se v souvislosti s tím prováděly radikální přestavby, včetně úplných změn dispozic jednotlivých budov. Stabilní zůstávaly jen pozice těžních věží vázané na úvodní důlní díla. Stavební konstrukce dochovaného fragmentu dolu Gabriela tedy neuchovávají komplexní svědectví o jeho stavebním vývoji, jedná se jen o torzo jedné z mnoha stavebních etap. I tak lze v dochovaném stavebním souboru studovat řadu pozoruhodných detailů, které většinou souvisí s modernizací nedochovaných technologických zařízení (těžní stroje aj.) nebo proměnou dopravních a přístupových tras. Klíčem k poznání vývoje dolu ale zůstává především archiv-

3) J. Beránek – P. Macek edd., Metodika stavebněhistorického průzkumu. Praha 2015.



Vertikální řez A-A,
podklady DIAMO, a.s., o.z. DARKOV, OMG.

M 1:4000

ní dokumentace, která ovšem pokrývá jeho jednotlivé části a časové etapy velmi nerovnoměrně.

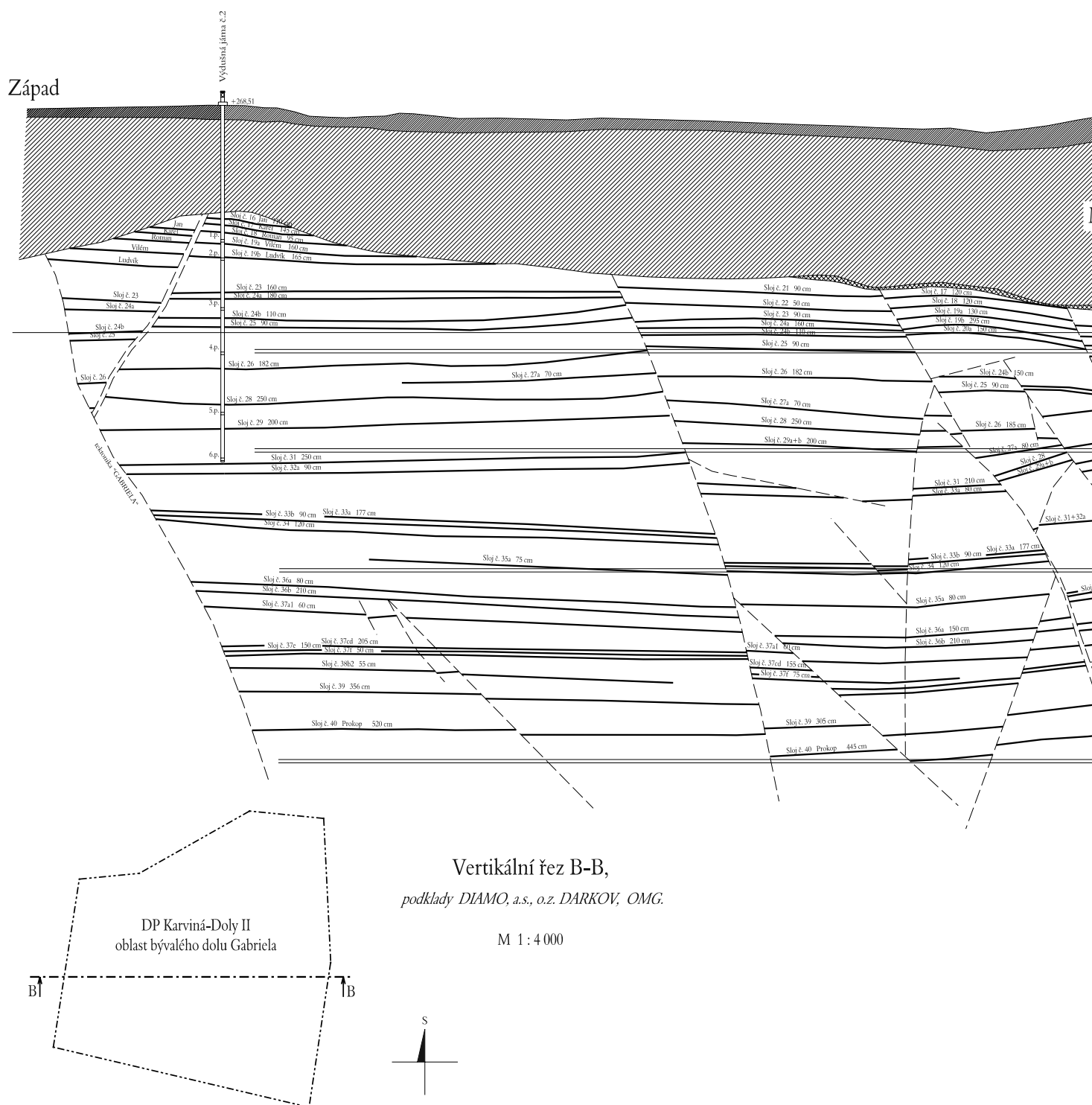
Cílem předkládané studie je tedy představit architektonický i technický vývoj dolu v historických souvislostech na základě výběru nejdůležitějších archivních a ikonografických pramenů a na pozadí geologických podmínek, způsobů dolování a vývoje technologie.⁴⁾ Popis a rozbor stávajícího stavu v takto koncipovaném výkladu nemají a ani nemohou mít prvotní význam.

V závěru je pak věnován prostor archeologickým zjištěním. Plošně omezený zjišťovací archeologický výzkum ale

nemohl nahlédnout problematiku vývoje dolu komplexním způsobem, jeho cílem bylo získat poznatky jen k několika vybraným součástem.

K historii areálu dolu se dochovalo poměrně velké množství archivního materiálu, především historické plánové dokumentace. V Archivu OKD, a. s. / DIAMO, s. p., o. z. ODRA, Provozovna ARCHIV (dnes součást Zemského archivu v Opavě) jsou uloženy (mimo jiné) materiály k přestavbě a rozšíření areálu z let 1908–1915 a k rekonstrukci po výbuchu v roce 1924. Dalším zdrojem historických materiálů byla spisovna a archiv DIAMO, s. p., o. z. Darkov, fondy Státního okresního archivu Karviná a spisovna stavebního úřadu Magistrátu města Karviné. Významným zdrojem poznání byly materiály uložené ve spisovně a archivu Národního památkového ústavu, územního

4) Popisy technologie byly pro potřeby stavební historického průzkumu zjednodušeny tak, aby věcně správně a přitom srozumitelně a přehledně přiblížily technický a stavební vývoj areálu, od kterého se odvíjejí památkové hodnoty dochovaných objektů.



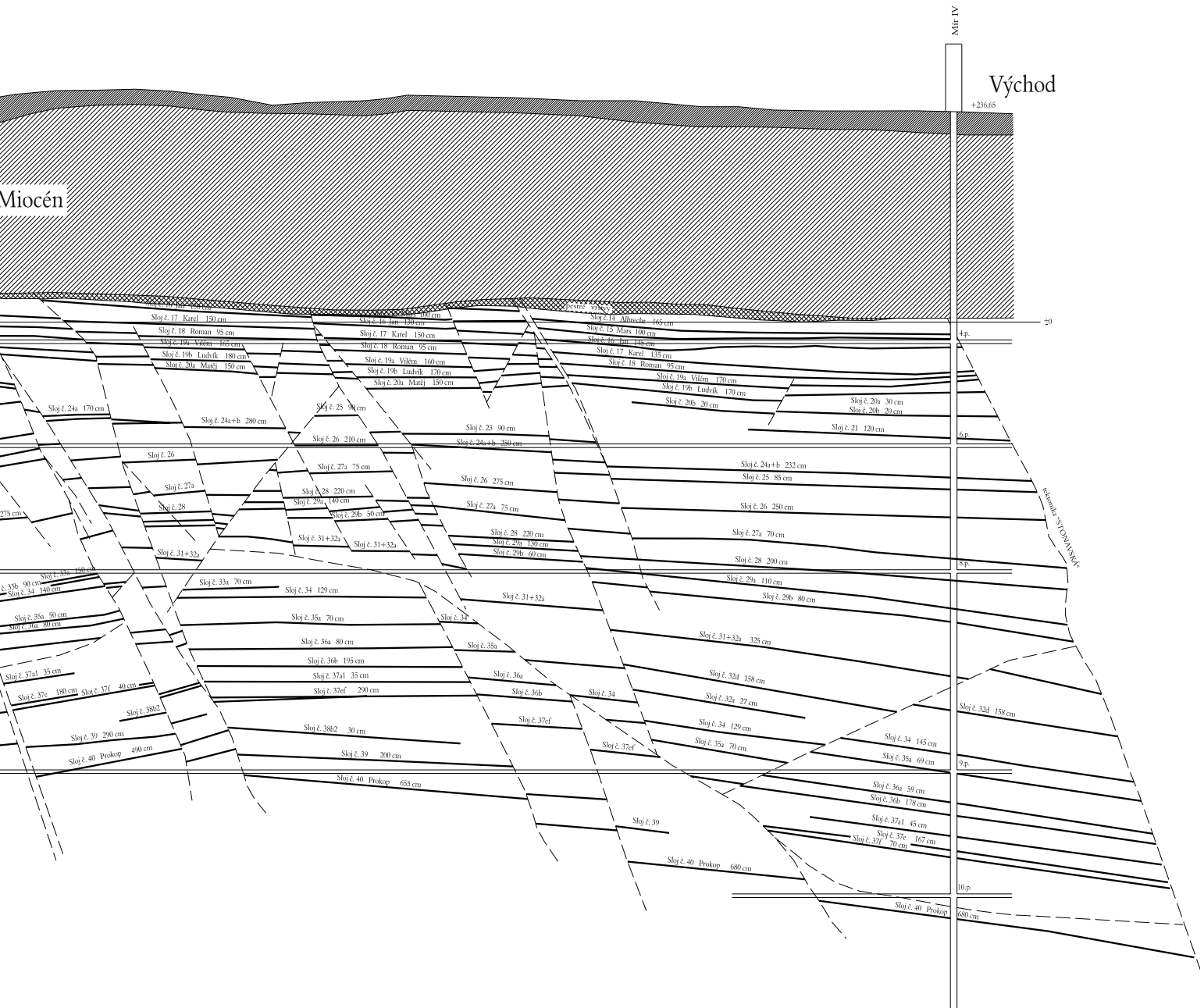
odborného pracoviště v Ostravě. Šlo zejména o negativy fotokopii dnes nezvěstných plánů z let 1875–1882 a výstupy terénních průzkumů areálu z 90. let 20. století,⁵⁾ včetně dobové fotodokumentace. Ikonografie (fotografie, pohlednice) pochází z Hornického muzea v Ostravě / Landek Park, z archivu Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Ostravě, z Muzea

Těšínska, ze Státního okresního archivu v Karviné a ze soukromých sbírek.

GEOLOGICKÉ PODMÍNKY

Stavební vývoj areálu dolu Gabriela / UNRRA / Mír nelze analyzovat bez znalostí souvislostí, zejména bez geologické charakteristiky ložiska. Důl byl založen a vybaven tak, aby byl schopen otevřít ložisko a těžit uhlí za daných geologických podmínek. Vývoj povrchových objektů a strojů dolu se odvíjel od dobových technických znalostí a od finančních možností vlastníka, které se kromě technické-

5) M. Matěj – M. Ryšková, Inventarizace průmyslového kulturního dědictví. Kamenouhelné doly karvinského revíru. Zpráva z výzkumu. Památkový ústav v Ostravě 1994, rkp. (Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště (dále jen NPÚ ÚOP) v Ostravě, inv. č. 133.1-KA-20).



Obr. 1b. Důl Gabriela / 1. máj, vertikální řez B-B, západ-východ (podklady DIAMO, s. p., o. z. Darkov, OMG. Schéma Lubomír Kolátek, 2022).

ho vybavení odrážely například také v architektonickém výrazu a reprezentativním pojetí.⁶⁾

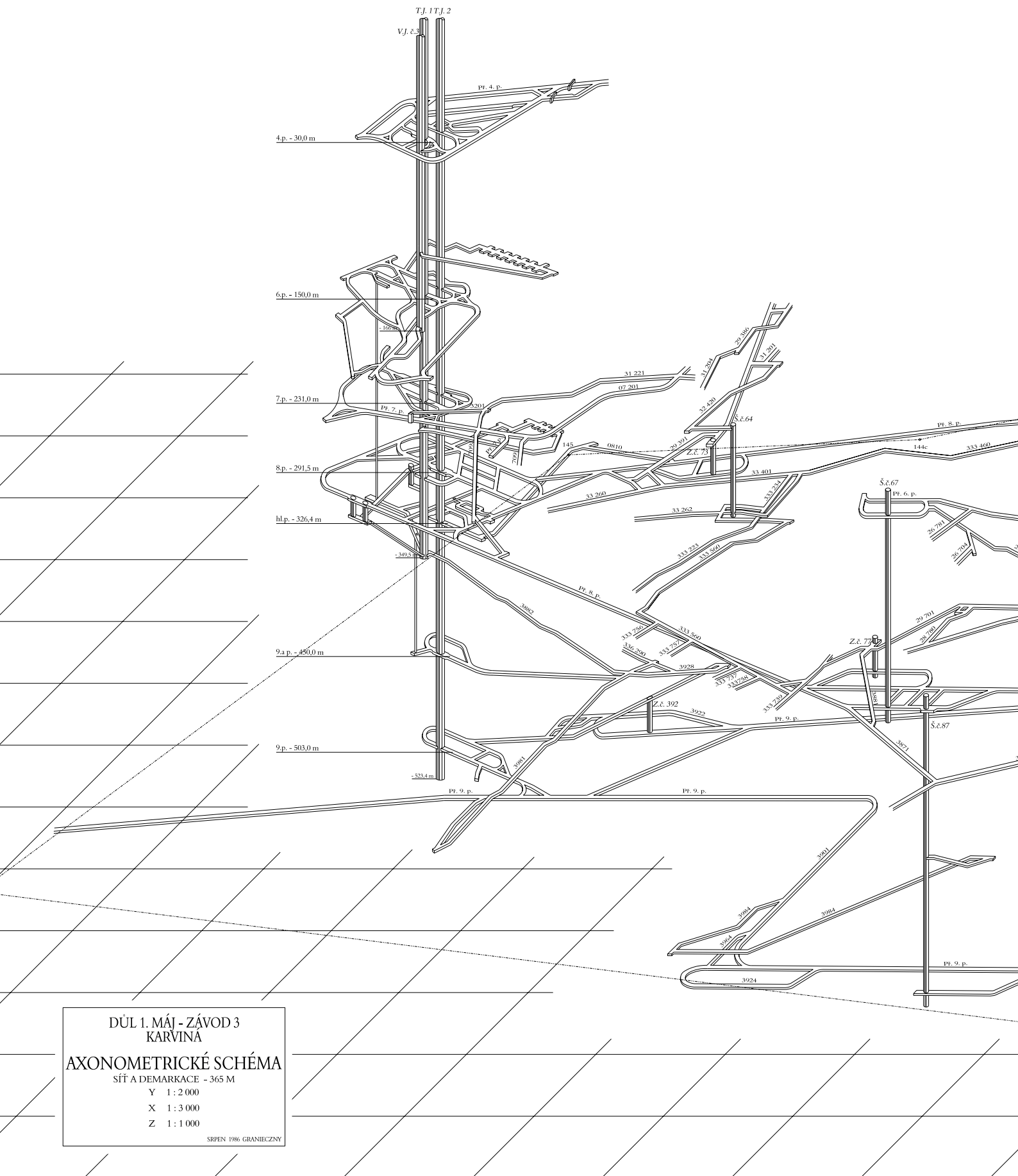
Důl Gabriela dobýval ložisko černého uhlí svrchnokarbonského stáří, které je součástí hornoslezské pánve, rozprostírající se na ploše přes 7000 km², z čehož se asi 1550 km² nachází na území České republiky a je označováno jako „česká část hornoslezské pánve“. Tato část pánve je územně členěna na část ostravsko-karvinskou a část

podbeskydskou. V hospodářském pojetí byl pro celou českou část hornoslezské pánve užíván název ostravsko-karvinský revír.⁷⁾

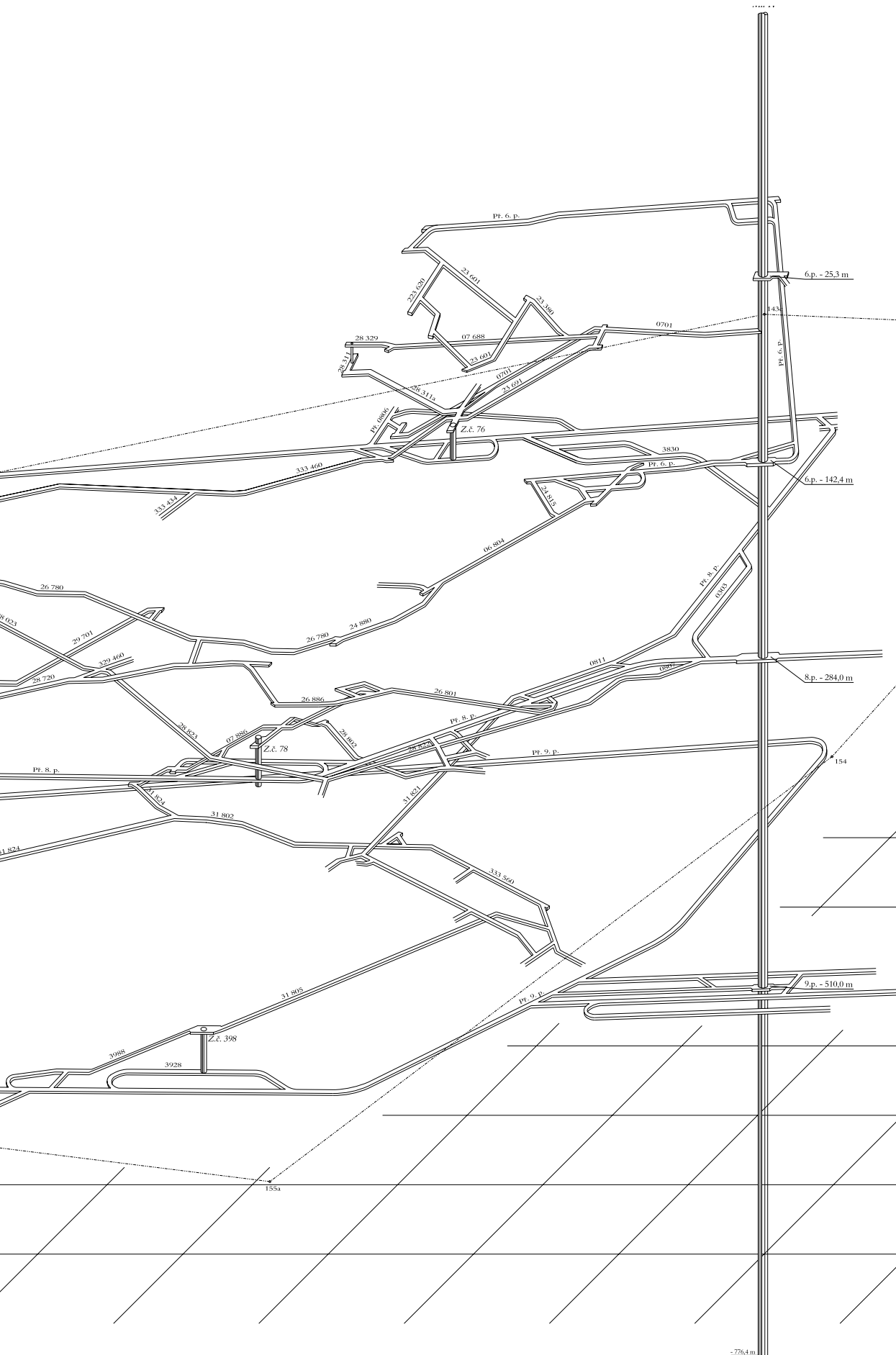
Hlavními uhlonosnými strukturami produktivního karbonu v pánvi jsou ostravské a karvinské souvrství. Samotnému ložisku Gabriela č. 3070423 náleží uhlonosné souvrství v části dobývacího prostoru Karviná-Doly II, prostorově vymezené na západě poruchou Gabriela

6) Geologickými podmínkami se zabývá kapitola L. Kolátek, Historický a technický vývoj Dolu Gabriela / UNRRA / Mír ve vazbě na geologické podmínky, in: Stavební historický průzkum Dolu Gabriela / UNRRA / Mír. NPÚ Ostrava 2022, rkp., s. 25–28.

7) DIAMO, s. p., o. z. DARKOV, OMG (oddělení měřiče a geologa). Textová zpráva, 2. 1. Geologie širšího okolí, in: Výpočet zásob černého uhlí v dobývacím prostoru Karviná-Doly II, lokalita Gabriela, č. ložiska 3070423. Ostrava 2010.



Obr. 2. Důl Gabriela / 1. máj, axonometrické schéma podzemí (podklady DIAMO, s. p., o. z. Darkov, OMG. Schéma Lubomír Kolátek, 2022).



s amplitudou 50–80 m, rozdělující dobývací prostor Karviná-Doly II na část Gabriela a Barbora, na východě poruchou Stonavská s amplitudou 90–350 m, rozdělující dobývací prostory Karviná-Doly II a Darkov, na severu poruchou Jindřišská s amplitudou 40–90 m, rozdělující dobývací prostory Karviná-Doly II a Karviná-Doly I a na jihu poruchou Dora s amplitudou 20–150 m, tvořící hranici mezi dobývacími prostory Karviná-Doly II a Stonava.⁸⁾ Produktivní karbon zde začíná v hloubce 114–337 m pod pokryvnými útvary miocénu a kvartéru. Reliéf karbonu je členitý s rozdílem výšek až 250 m. Geologická stavba ložiska je charakterizována ležmým uložením s mírným generálním sklonem na severovýchod, vrstvy jsou dislokovány četnými poruchami převážně poklesového charakteru.

HISTORICKÝ A TECHNICKÝ VÝVOJ

Historie dolu Gabriela začíná v roce 1852, kdy horníř František Handwerk s hrabětem Zdeňko Žerotínem v blízkosti kostela sv. Petra z Alkantary provedli průzkumný vrt a v hloubce 104 m navrtali 79 cm mocnou sloj uhlí. Po ověření sloje začali s hloubením jámy, která dostala jméno po hraběnce Žerotínové Gabriela.⁹⁾ Dne 22. června 1854 byly majitelům jámy Gabriela propůjčeny první dvě jednoduché důlní (dolové) míry se jmény Gabriele 1 a Gabriele 2¹⁰⁾ a na počátku roku 1855 další dvě jednoduché a dvě dvojité důlní míry (Gabriele 3 a Gabriele 4).¹¹⁾

Jámu Gabriela od počátku provázely problémy. Dne 16. ledna 1856 došlo k explozi výbušných plynů, které se vznítily od otevřeného plamene. Neštěstí si vyžádalo 17 obětí a v jeho důsledku bylo Horním úřadem v dolech zakázáno kouření a otevírání důlních lamp. V roce 1859 došlo na povrchu k požáru, při kterém shořelo dřevěné zařízení a obložení jámy do hloubky 8 m. Pro nedostatek financí nebyli původní majitelé schopni uvést důl znovu do provozu a těžba byla zastavena.¹²⁾

V roce 1862 byla jáma Gabriela odprodána za 40 000 zlatých Knížecí komoře těšínské (Těšínská komora) v majetku arcivévody Albrechta Friedricha Rakousko-Těšínského. Těžba byla znovu zahájena v roce 1864 a obnova dolu byla spojena s vyhloubením „staré větrní jámy“. V letech 1870–1872 byly vyhloubeny další dvě jámy – těžní a fárové (pozdější těžní jáma I) a větrní jáma (pozdější větrní I), umístěná u západní hranice důlního pole. Původní těžní jáma byla používána jako vodní a větrní.¹³⁾ Tehdy

došlo zřejmě k likvidaci „staré větrní jámy“¹⁴⁾ a je možné, že na jejím místě byla vyhloubena nová těžní jáma.

První kompresor pro výrobu stlačeného vzduchu byl instalován roku 1873, což umožnilo zavádět v dole techniku poháněnou stlačeným vzduchem. V důsledku průvalu vod z nadložních vrstev roku 1879 byl posílen čerpací systém. V roce 1889 byla u jižní hranice důlního pole otevřena větrní jáma II,¹⁵⁾ kde byl o deset let později instalován elektrický ventilátor systém Rateau od firmy AEG Vídeň, první elektrické zařízení v závodě.¹⁶⁾

V roce 1895, po úmrtí arcivévody Albrechta, převzal Těšínské knížectví jeho synovec a adoptivní syn arcivévoda Bedřich Rakousko-Těšínský. Ten odprodal roku 1905 přes Pozemkový úřadní ústav ve Vídni majetek Těšínské komory včetně dolu Gabriela jedné z největších akciových společností v Rakouské monarchii, Rakouské báňské a hutní společnosti se sídlem ve Vídni.¹⁷⁾ Pod novým vlastníkem začala v roce 1908 celková modernizace dolu, která spočívala v hloubení těžní jámy č. II a v přestavbě povrchu dolu.

Dne 11. dubna 1924 vypukl ve 29. sloji východního pole požár. Ohrožená oblast byla uzavřena hrázemi. O den později došlo v uzavřené oblasti k výbuchu, kterému čerstvé hráze neodolaly. Patnáct horníků, pracujících na zesílení hrází, zahynulo. Další exploze, ke které došlo 13. dubna, dosáhla povrchu a zničila těžní věž i budovu těžní jámy č. II a objekty v jejím okolí, naštěstí bez dalších obětí na životech. Požár se nakonec podařilo zdolat uzavřením poklopů na všech pěti jámách.¹⁸⁾ V únoru roku 1925 byla těžba částečně obnovena a na konci roku 1926 dosáhla výše před katastrofou.

Na dole Gabriela se od počátku dobývání používala metoda směrného pilířování, zpravidla na zával.¹⁹⁾ Její výhodou byla efektivnost těžby, nevýhodou značné poklesy terénu. V meziválečném období se začalo přecházet od směrného pilířování ke stěnování, což umožňovalo dosahovat větších výkonů při těžbě a nasazení mechanizace.²⁰⁾

V období druhé světové války převzala důl Gabriela společnost Berg und Hütten Gesellschaft. Těžba byla nebývale stupňována a důl bezohledně drancován.²¹⁾ Nedostatek pracovních sil se řešil nasazením válečných zajatců.

Dne 24. října 1945 byl vydán dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků. Na jeho základě byl 7. března 1946 se zpětnou platností od 1. ledna 1946 zřízen národní podnik

8) DIAMO, s. p., o. z. DARKOV, OMG (oddělení měřiče a geologa). Textová zpráva, 2. 3. Úložní poměry a tektoniky. Význačné tektonické poruchy v DP Karviná-Doly II, část Gabriela, in: Výpočet zásob černého uhlí v dobývacím prostoru Karviná-Doly II, lokalita Gabriela, č. ložiska 3070423. Ostrava 2010.

9) B. Stočes, 25 let Báňské a hutní společnosti na Ostravsku. Praha 1931, s. 205.

10) L. Vidlička, Nejstarší je Gabriela, in: L. Vidlička ed., Důl Darkov. Karviná 2007, s. 12; DIAMO, s. p., o. z. DARKOV, OMG (oddělení měřiče a geologa). Mapy slojí karvinských závodů: Barbora, UNRRA, 1. máje. Karviná 1947–1949, s. Důlní míry.

11) DIAMO, o. c. v pozn. 10.

12) B. Stočes, Historie dolu Gabriela, in: týž, o. c. v pozn. 9, s. 205; DIAMO, s. p., o. z. DARKOV, OMG (oddělení měřiče a geologa). Diagram těžby – výkonu a osazenstva. Karviná 1992.

13) DIAMO, s. p., o. z. DARKOV, OMG (oddělení měřiče a geologa). Evidenční list jámy. Karviná 2022, s. 1.

14) B. Stočes, o. c. v pozn. 12, s. 206.

15) DIAMO, o. c. v pozn. 13, s. 1.

16) B. Stočes, o. c. v pozn. 12, s. 209.

17) Báňská a hutní společnost [online]. Dostupné z: https://wikipedia.org/wiki/Báňská_a_hutní_společnost. [cit. 26. 6. 2022].

18) B. Stočes, o. c. v pozn. 12, s. 210.

19) Princip směrného pilířování spočíval v ohraničení oblasti směrnými třídami, které se razily po vrstevnici až k hranici důlního pole nebo tektonice, kde se spojily prorážkou k vytvoření větrního okruhu. Ohraničená oblast byla dále rozdělena svážnými (razily se kolmo na směrné třídy) a pilířovými směrnými třídami na jednotlivé pilíře.

20) Nejprve se používalo stěnování do pole, později z pole. V prvním případě porub postupuje směrem k hranici důlního pole nebo ohraničující tektonice a v druhém případě opačně od hranice pole směrem k hlavním těžním překopům. Při dobývání stěnováním odpadá zdoluhavé dělení oblasti na pilíře. – viz L. Koláček, o. c. v pozn. 6, s. 37–38.

21) L. Vidlička ed., Důl Darkov. Karviná 2002, s. 127; DIAMO, o. c. v pozn. 12.

HLAVNÍ / ÚVODNÍ DŮLNÍ DÍLA DOLU GABRIELA / UNRRA / MÍR, DOBÝVACÍ PROSTOR KARVINÁ-DOLY II

Název jámy	Těžní jáma č. I	Těžní jáma č. II	Větrní jáma č. I	Větrní jáma č. II	Větrní jáma č. III	Mír IV ³³⁾ (Darkov)
Původní označení	Těžní a fároví	Těžní jáma II	Hlavní větrní	Větrní jáma II	Těžní a fároví, Vodní a větrní (strojní)	UNRRA IV
Začátek hloubení	1870–1872	1908	1870–1872	1889	1852–1854	1949–1950
Hloubka konečná	– 349,92 m (598,24 m)	– 523,81 m (771,86 m)	– 161,9 m (431,3 m)	– 152,4 m (420,9 m)	– 153,34 m (398,31 m)	– 776,41 m (1 013,06 m)
Druh	těžní vtažná, těžní větrní	těžní vtažná	větrní suchá	větrní suchá	těžní vtažná, vodní větrní (strojní)	větrní mokrá, těžní větrní
Ukončení, likvidace	XII/2004	XII/2004	XII/1981	XII/1981	XII/2003	činná

Ostravsko-karvinské kamenouhelné doly, který převzal správu všech dolů ostravsko-karvinského revíru.²²⁾ Dne 2. března 1947 byl důl Gabriela přejmenován na UNRRA a 4. června 1950 Mír.²³⁾

V souvislosti s rozšířením důlního pole bylo v roce 1949 v oblasti Soleckého kopce započato hloubení nové větrní jámy pro odvětrávání Stonavského pole, zpočátku pod názvem UNRRA IV, později Mír IV.²⁴⁾

V roce 1957 vešel v platnost zákon č. 41/1957 Sb. (Horní zákon), který zrušil platnost důlních měř a místo nich zavedl pojem dobývací prostor. Důlní pole tří dolů Gabriela, Hohenegger a Barbora (včetně Stonavského pole) byla sloučena do jednoho dobývacího prostoru s názvem Karviná-Doly II, stanoveným 25. září 1961 a následně rozšířeným 12. února 1964.

V dubnu 1958 došlo ke spojení dolu Mír, velkodolu 1. máj (doly Barbora a Hohenegger) a Ústředního závodu Karviná²⁵⁾ pod názvem Velkodůl 1. máj (od roku 1960 Důl 1. máj). Důl Gabriela / UNRRA / Mír se stal jeho závodem č. 3.²⁶⁾

Na přelomu 50. a 60. let 20. století proběhla na závodě 3 Mír modernizace těžních zařízení a rekonstrukce větrního systému. Na větrní jámě č. II byly instalovány nové ventilátory, na jámě Mír IV elektrický dvojbubnový těžní stroj, na větrní jámě č. III elektrický těžní stroj systém Koepe a na těžní jámě č. I elektrický plně automatizovaný dvojbubnový těžní stroj společně se skipovým odtěžením pro těžbu z 6. patra.²⁷⁾ V roce 1972 začala v areálu jámy Mír IV výstavba nového důlního závodu, který byl poté připojen k závodě 2 Darkov. Na závodě 3 Mír (dříve Gabriela) byly zlikvidovány větrní jámy č. I (v letech 1974–1981) a II (1979–1981).²⁸⁾ Těžní jáma č. II byla na počátku 80. let 20. století prohloubena na 9. patro (na úroveň –500,0 m),

na kterém došlo v roce 1983 k propojení se závodem 1 Barbora a poté se závodem 2 Darkov a dolem 9. květen.

Státní podnik OKD byl ministerstvem hospodářství zrušen k poslednímu dni roku 1990 a počátku roku 1991 byla vytvořena státní akciová společnost OKD.²⁹⁾ V roce 1990 se závod 3 Mír vrátil k původnímu názvu Gabriela.³⁰⁾ Těžba skipem na těžní jámě č. I byla ukončena v roce 1992 a veškerá těžba byla poté směřována kolejovou dopravou a pásovými dopravníky po 9. patře na závod 2 Darkov.³¹⁾ Uhelné zásoby byly převedeny na závod 2 Darkov a bývalá těžní jáma č. II sloužila jako úvodní jáma pro dokopání 39. a 40. sloje v oblasti. Po dokopání zásob byly jámy postupně zlikvidovány. Likvidace větrní jámy č. III byla ukončena v roce 2003, likvidace těžních jam č. I a II o rok později.³²⁾

Za dobu činnosti dolu Gabriela bylo otevřeno šest úvodních důlních děl, v tomto případě svislých jam. Sloužily k otevření ložiska, větrání a čerpání vody. Jejich funkce byla proměnlivá a odvíjela se od provozních potřeb dolu jako celku. Na počátku se důlní pole otvíralo jednou jámou, která sloužila současně k větrání, těžbě a pro dopravu horníků a materiálu. Jáma se většinou rozdělila dřevěnou stěnou na dvě podélné části – jedna sloužila k přívodu čerstvých větrů do dolu a druhá polovina k odvádění použitých větrů z dolu. Ve druhé polovině 19. století se začaly hloubit samostatné větrní (výdušné) jámy a osazovat výkonnými ventilátory s parním, později elektrickým pohonem.

Celkový objem vytěženého uhlí dolu Gabriela / UNRRA / Mír dosáhl odhadem 48 milionů tun.³⁴⁾ (Obr. 1a, 1b, 2)

22) Stručná historie OKD, OKD v socialistickém Československu [online]. Dostupné z: <https://okd.cz>. [cit. 26. 6. 2022].

23) L. Vidlička, o. c. v pozn. 10, s. 16.

24) DIAMO, s. p., o. z. DARKOV, OMG (oddělení měřiče a geologa). Podélný profil větrní jámy Mír 4. Karviná 1950.

25) Úpravárenský závod.

26) L. Vidlička, o. c. v pozn. 10, s. 16.

27) I. Černý – M. Dopita, Stručná charakteristika dolů a nedůlních organizací, Činné doly, in: Uhelné hornictví v ostravsko-karvinském revíru. Ostrava – Mariánské Hory 2003, s. 233; L. Vidlička, Důlní doprava prošla vývojem, in: L. Vidlička ed., o. c. v pozn. 21, s. 71.

28) DIAMO, o. c. v pozn. 13, s. 2.

29) Stručná historie OKD, OKD po roce 1990 [online]. Dostupné z: <https://okd.cz>. [cit. 26. 6. 2022].

30) Dne 2. května 1991 byl název společného podniku Důl 1. máj s důlními závody Barbora, Gabriela a Darkov změněn na Důl Darkov (z důvodu přemístění vedení podniku na závod 2 Darkov a plánovaného soustředění těžby ze všech závodů na novou úpravnu na závodě 2). – L. Vidlička, Nová základna skupinového Dolu Darkov, in: L. Vidlička ed., o. c. v pozn. 21, s. 46.

31) Závod 3 Gabriela a závod 2 Darkov byly od počátku roku 1993 organizačně spojeny. – L. Vidlička, o. c. v pozn. 30, s. 46.

32) Současně bylo uzavřeno propojení mezi závodem 2 Darkov a lokalitou Gabriela na 9. patře. Zbytek zásob v důlním poli bývalé Gabriely se dokopával na závodě 2 Darkov do ukončení činnosti v roce 2021. – DIAMO, o. c. v pozn. 12, s. 2.

33) Jáma byla od roku 1972 součástí nově vznikajícího závodu Darkov.

34) M. Matěj – J. Klát – I. Korbelářová, Kulturní památky ostravsko-



Obr. 3. Důl Gabriela, stav v roce 1864 (převzato z: STOČES, Bohuslav. Dvacet pět let Báňské a hutní společnosti. Praha 1931, s. 205).

STAVEBNÍ VÝVOJ CENTRÁLNÍHO AREÁLU

Povrchové objekty dolu sloužily dopravě vytěženého uhlí na povrch, jeho úpravě a expedici (zpravidla po železnici a později lanovkou na úpravárenský závod). Vlastní těžbu zajišťovala zařízení pro větrání dolu, čerpání vody a svislou dopravu vytěžené rubaniny těžními stroji. Mimo centrální (hlavní) areál dolu, kde byly postupně vybudovány tři svislé jámy (kutací jáma, později strojní, vodní a větrná jáma / větrná jáma č. III; těžní jáma č. I; těžní jáma č. II), zajišťovaly provoz větrná jáma č. I a větrná jáma č. II v samostatných areálech.

Archivní výzkum přinesl rámcovou představu o stavebním a technologickém vývoji areálu, která ovšem neobsahuje jednoznačný popis objektů a technického zařízení v jednotlivých etapách vývoje, ani nezachycuje dodatečné úpravy. Dobové mapy potvrdily jednotlivé časové etapy stavebního vývoje areálu dolu Gabriela a širší souvislosti – lokaci větrací jámy č. I a č. II, napojení areálu na železnici Košicko-bohumínské dráhy, expedici vytěženého uhlí na úpravárenský závod visutou lanovkou, expedici hlušiny na přilehlé odvaly nebo urbanistické a pohledové vazby těžních věží a strojovny na kostel sv. Petra z Alkantary.

Stavební vývoj centrálního areálu lze rámcově rozdělit do základních vývojových etap A–J, doložených plánovou a obrazovou dokumentací. Řadu technologických změn a úprav nelze časově blíže určit a jsou vymezeny pouze předcházející a následnou časovou etapou.

Etap A – původní objekty nad jámou (1852–1859)

Nejstarší etapa není doložena plánovou, ani obrazovou dokumentací. Literatura uvádí parní žentour³⁵⁾ a objekty nad jámou, později strojní jámou, vodní jámou a jámou větrní č. III, zničené požárem v roce 1859.

Etap B – objekt objekt nad jámou, strojovna a kotelna (1862–1875)

Jámová budova a těžní věž s přiléhající zděnou strojovnou a kotelnu v jednoduchém architektonickém členění, obnovené po převzetí areálu Těšínskou komorou v roce 1862, jsou doloženy fotografií kladenou v literatuře do roku 1864³⁶⁾ a situačním plánkem, pořízeným pro výstavbu obytného a správního objektu 1. dubna 1867.³⁷⁾ Nízký a široký kruhový cihelný objekt, zachycený na fotografii, sloužil pravděpodobně jako komín větrání dolu (obr. 3).

Etap C – objekt nad těžní jámou č. I (1871)

Podle stavební dokumentace z 19. září 1871 byl nad nově hloubenou těžní jámou č. I postaven utilitární hrázdný ob-

jekt zahrnující jámovou budovu, pyramidální těžní věž, strojovnu stojatého těžního stroje a kotelnu (obr. 4).³⁸⁾

Etap D – komplex dvojité jámy (1875–1882)

Původní objekt nad strojní jámou (později větrnou a vodní jámou, větrná jáma č. III) byl zbořen a na jeho místě byla vystavěna budova, která navázala na objekt nad těžní jámou č. I z roku 1871. Obě jámy tak byly stavebně propojeny. Nově vzniklý členitý komplex sestával ze zděné těžní věže (označené jako „KUNSTSCHACHT.“ nad jámou „Wetter. und Kunstschacht.“), osazené stojatým parním čerpacím strojem), dále z jámové budovy nad těžní jámou č. I s dřevěnou pyramidální těžní věží a dřevěným obložením („FOERDER. SCHACHT.“), strojovny ležatého dvou-
válnového bubnového parního těžního stroje („FOERDER. MASCHINE.“), nacházející se mezi jámovými budovami, a kotelny. Přestavba je doložena fotokopii plánové dokumentace s téměř nečitelným razítkem stavební kanceláře Knížecí komory těšínské a podpisem Prokop z 9. dubna 1875 (obr. 5, 6).³⁹⁾

36) F. Čapek, Popis důlních podniků ostravsko-karvinského kamenouhelného revíru a jejich organizace, in: Kamenouhelné doly ostravsko-karvinského revíru IV. Moravská Ostrava 1929, s. 15–17.

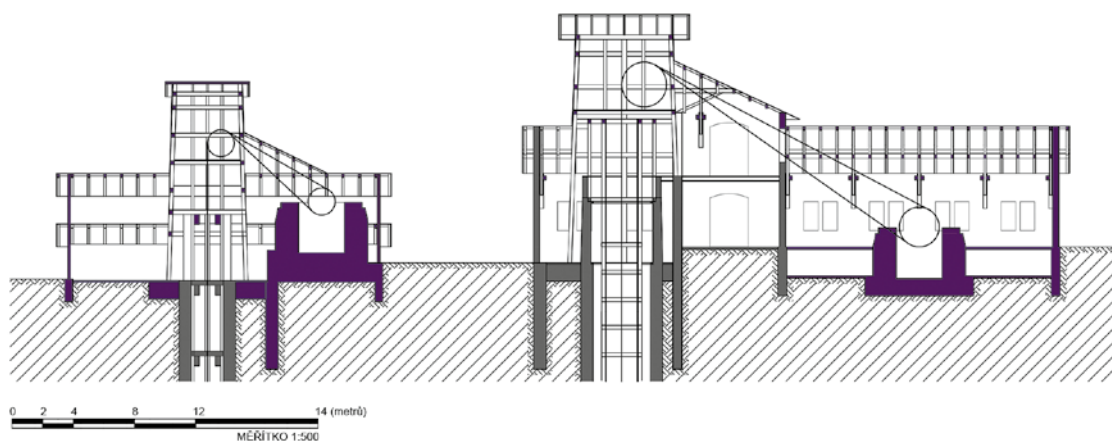
37) Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Karviná, fond Archiv města Karvinná, NAD 95, kart. 724, inv. č. 688, Wohnhaus bei Gabrielenzeche in Karwin, rok 1867, kolorovaný.

38) SOKA Karviná, fond Archiv města Karvinná, kart. 724, inv. č. 688, Situation der Gabrielenzeche in Karwin, rok 1867, měřítko 1 : 50, kolorovaný; kart. 724, inv. č. 688, Neuzuerbauende Schachtanlage nebst Maschinenhaus bei der Gabrielenzeche in Karwin, rok 1871, kolorovaný.

39) NPÚ, Metodické centrum průmyslového dědictví (dále jen MCPD) v Ostravě, OEDIS, archiv negativů č. 137441 a č. 137442, fotokopie plánu Erzherzogliche Gabrielen – Doppelschacht. Anlage in Karwin, měřítko grafické, datace neuvedena; NPÚ, MCPD v Ostravě, OEDIS, archiv negativů č. 137443, fotokopie plánu Schacht. Kessel und Maschinengebäude der erzhl. Gabrielen – Doppelschacht. Anlage in Karwin., měřítko neuvedeno, datace 9. 4. 1875 (podpis Prokop, razítko téměř nečitelné, pravděpodobně ERZHERZOGLICHE BAU ABTEILUNG TESCHEN).

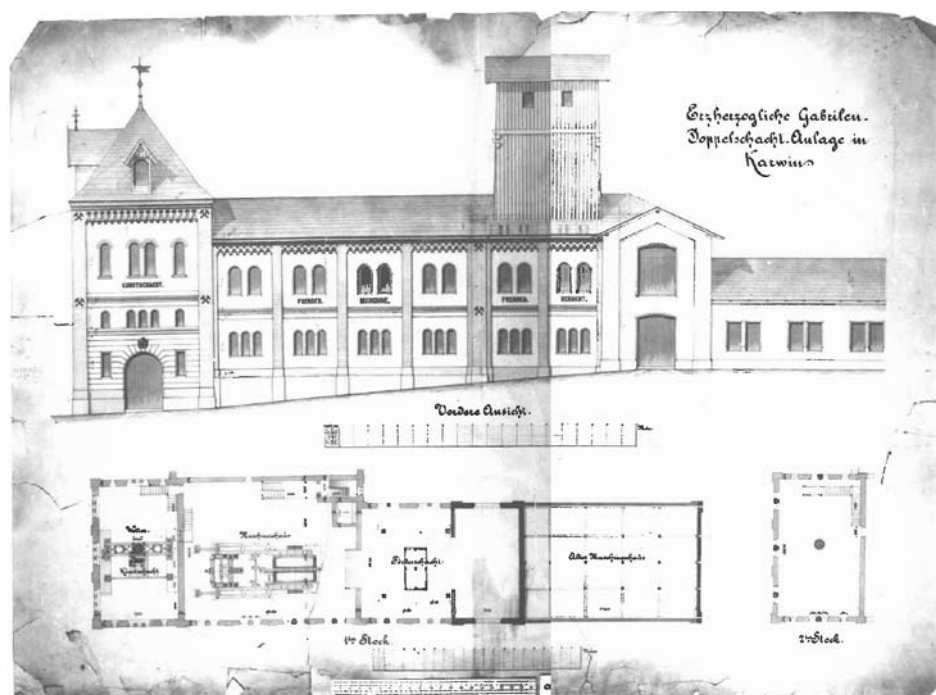
–karvinského revíru, Ostrava 2009.

35) B. Stočes, o. c. v pozn. 12, s. 208.

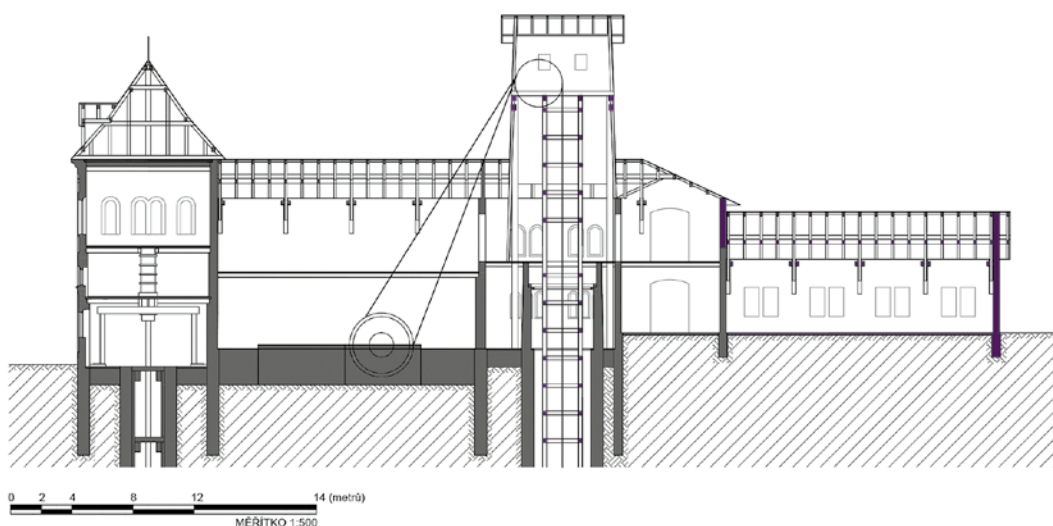


Obr. 4. Důl Gabriela, řez strojní jámou (později větrná a vodní jáma, větrná jáma č. III; vlevo) a těžní jámou č. I (vpravo), stav v roce 1871 (schéma Radek Míšanec, 2022).

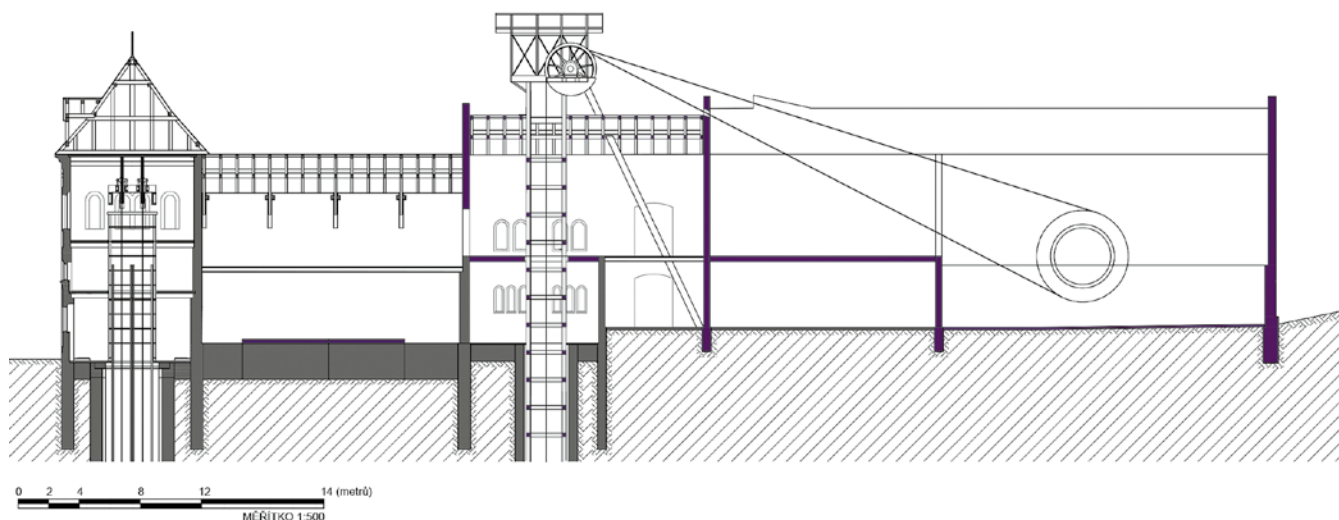
Komplex využíval jednotné architektonické členění evokující podlažnost (sokl, patrová římsa, hlavní římsa), dále lisény, sdružená okna a v případě jámové budovy větrná a vodní jámy pásovou bosáž. Architektonické členění bylo doplněno nápisy na fasádě (viz výše), hornickými znaky (mlátek a želízko) a erbem náležejícím pravděpodobně Knížecí těšínské komoře. Podle projektové dokumentace z roku 1882 byl ve stejném architektonickém členění vybudován nový samostatně stojící podélný objekt cechovny a lampovny s věžičkou, zvonicí s erbem a nápisem



Obr. 5. Důl Gabriela, plán pro stavbu komplexu dvojité jámy, nedatováno, 1 : 750, 1 : 1000 (SOKA Karviná, fond OKR 1. máj – Mír. Reprofoto Josef Pavlas. NPÚ, ÚOP v Ostravě, fotoarchiv, č. neg. 137 442-443).



Obr. 6. Důl Gabriela, řez vodní jámou (dříve strojní jáma, později větrná jáma č. III) a těžní jámou č. I, stav v roce 1875 po demolici starších budov nad oběma jámami a po výstavbě společného objektu, tzv. komplexu dvojité jámy (schéma Radek Míšanec, 2022).



Obr. 7. Důl Gabriela, řez vodní jámou (dříve strojní jáma, později větrná jáma č. III) a těžní jámou č. I, stav v roce 1905 po vztyčení vzpěrové těžní věže nad jámou č. I a přestavbě její strojovny (schéma Radek Míšanec, 2022).

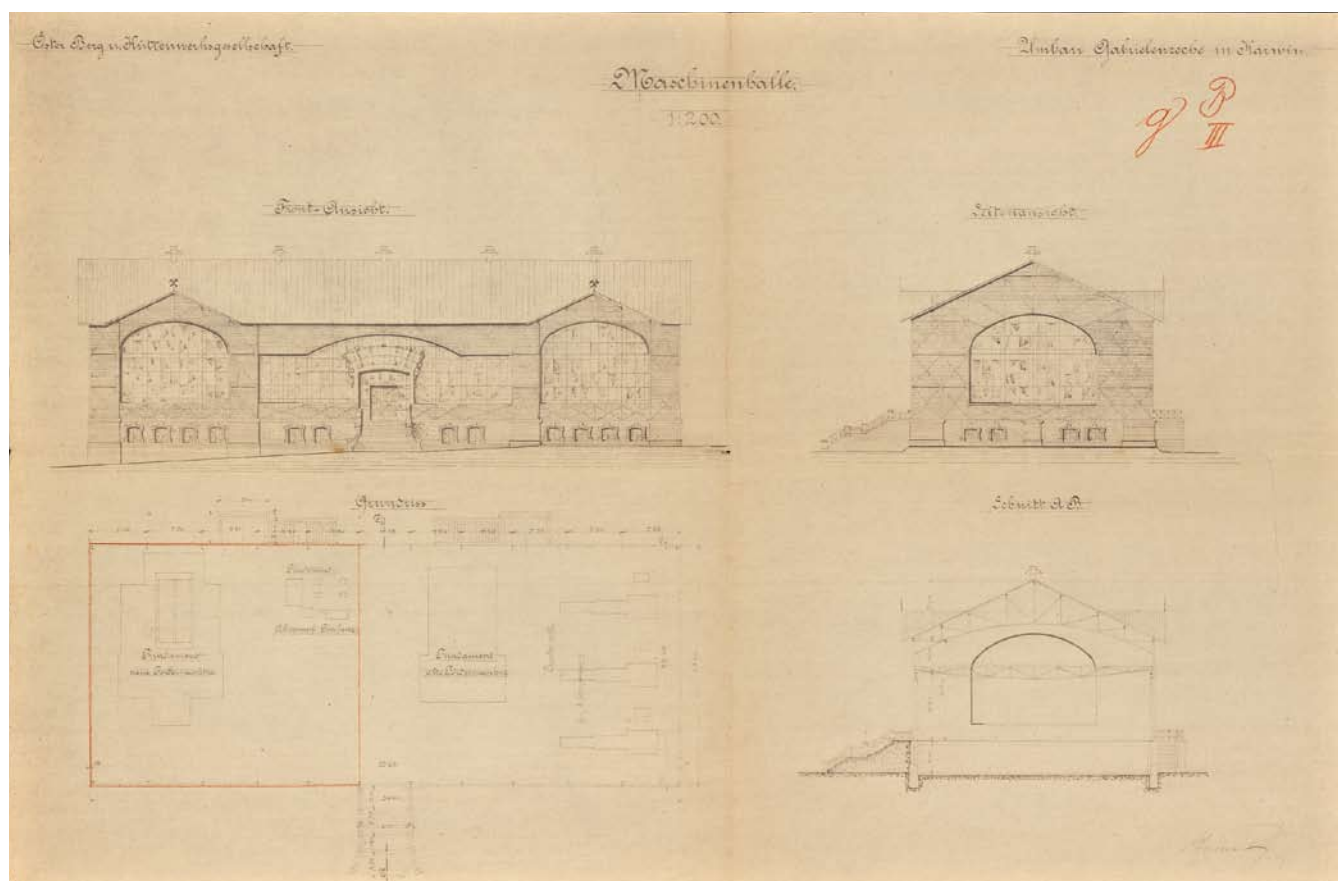


Obr. 8. Katastrální mapa, Karviná, 1899, detail (SOKA Karviná, fond Archiv města Karvinná, dodatky 1816–1945, Katastrální mapy evidenční 1 : 2 880, karton 70/2, poř. č. 157).

„ZECHENHAUS“.⁴⁰⁾ Jednotnému architektonickému ztvárnění se vymykal objekt, přiléhající k severní straně jámové budovy jámy č. I. Šlo o starou kotelnu („Altes Maschinenhaus“), vystavěnou v souvislosti s hloubením jámy č. I v roce 1871.⁴¹⁾

40) NPÚ, MCPD v Ostravě, OEDIS, archiv negativů č. 137440, fotokopie plánu Zuerbauendes Zechenhaus der Gabrielen – Doppelschacht. Anlage in Karwin, měřítko grafické, datace 15. 1. 1878 (podpis Prokop, bez razítka).

41) Tamtéž.



Obr. 9. Důl Gabriela, plán pro stavbu strojovny, rok neuveden (zřejmě 1908–1909), měřítko 1 : 200, z části kolorováno (ZAO, fond Báňská a hutní společnost, gen. ředitelství Praha, kart. 329, inv. č. 1874).

Etapa E – přestavba strojoven a vztyčení vzpěrové těžní věže jámy č. I (pravděpodobně 1882–1891)

Vztyčení vzpěrové těžní věže, přestavba obou strojoven a instalace (pravděpodobně) výkonějších těžních strojů není doložena plánovou dokumentací. Z fotografie hloubení jámy č. II pořízené mezi léty 1908–1911 je však patrné, že nová vzpěrová těžní věž byla orientována směrem ke strojovně na severní straně komplexu (obr. 7, 8). Původní strojovna mezi oběma jámami byla zřejmě využita pro těžní stroj vodní a větrní jámy. Mohlo jít o těžní stroj použitý původně pro jámu č. I, pouze otočený o 180° a nově orientovaný směrem k vodní a větrní jámě (později větrná jáma č. III).

Etapa F – nová koncepce výstavby, jámová budova a těžní věž těžní jámy č. II a východní část strojovny (1908–1911)

Plánová dokumentace obsahuje stavební výkresy rozšíření a zásadní modernizace areálu po převzetí Rakouskou báňskou a hutní společností (Báňskou a hutní společností)



Obr. 10. Důl Gabriela, výstavba vzpěrové těžní věže a jámové budovy č. II, za ní se nachází již dokončená první fáze výstavby společné strojovny (pro těžní stroj jámy č. II), 1911, dobová pohlednice (Muzeum Těšínska, Sběrka pohlednic, H 34701).

v roce 1905. Nejstarší stavební výkres z roku 1906 se týká výstavby koupelen a na svou dobu moderních řetězkových šaten. Architektonické pojetí odpovídalo starší zástavbě a cíleně na ni navazovalo.⁴²⁾ Další plánová dokumentace

⁴²⁾ Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), Archiv OKD, a. s., fond BaH / báňské ředitelství Moravská Ostrava, kart. 329, inv. č. 1872, Plan zum Baue eines Badschauses für die Bergverwaltung Gabrielenzeche



dokládá hledání nové koncepce výstavby. Plán z 21. března 1908 navrhl založení nové těžní jamy č. II při východní straně stávajícího komplexu dvojité jamy. Jámová budova a jedna ze strojoven měla přiléhat k východní stěně komplexu. Druhá, samostatně stojící strojovna měla být umístěna východně od jámové budovy. Těžní věže měly navzájem svírat úhel 90°. Další konvolut plánové dokumentace, pocházející pravděpodobně z roku 1909, dokládá výrazný posun v celkové koncepci. Navržena byla jámová budova nové jamy č. II, přestavba jámové budovy jamy č. I, nová kotelna a strojovna. Reprezentativní vstup do velkoprostorové strojovny, ve které měly být soustředěny všechny povrchové stacionární stroje, dokládá velkorysé pojetí přestavby (obr. 9). Vstup zdůrazněný dekorativní stříškou a monumentálním schodištěm byl orientován do malého parčíku a na pohledovou osu směrem ke kostelu sv. Petra z Alkantary. Nová těžní věž a jámová budova jamy č. II měly být větší a vyšší než těžní věž a budova starší jamy č. I. Jámové budovy měly být spojeny přízemním krčkem.⁴³⁾ V této fá-

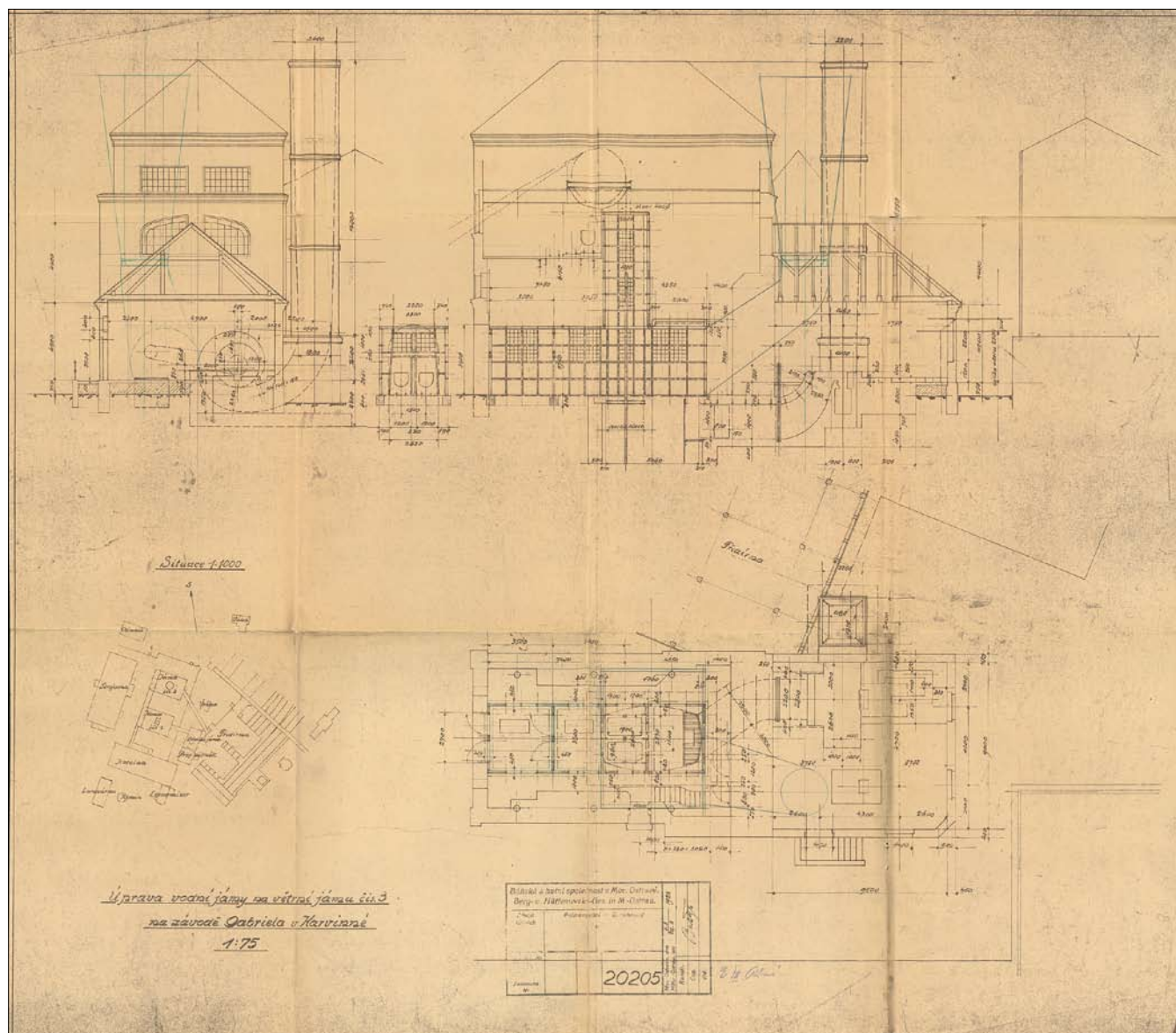
Obr. 11. Důl Gabriela, stav po roce 1915, dobová pohlednice (převzato z: Karvinsko ve stopách času [online] Projekt stará KARVINÁ [cit. 19. 7. 2022]. Dostupné z: https://www.archives.cz/web/SK/mapovy_portal/dul_gabriela/index.php).

Obr. 12. Důl Gabriela, strojovna poškozená výbuchem, 1924 (Muzeum Těšínska, Sběrka pohlednic, H 34914)."

Obr. 13. Důl Gabriela, areál po kompletním dokončení přestavby, stav v roce 1941 (Státní okresní archiv Karviná, Sběrka obrazového a fotografického materiálu, neinv., poř. č. 666).

in Karwin, měřítko 1 : 100 a situace 1 : 1 000, datace 14. 12. 1906, podpis nečitelný; kart. 329, inv. č. 1874, Fördergebäude, měřítko 1 : 200, datace 1909; kart. 329, inv. č. 1874, Maschinenhalle, měřítko 1 : 200, datace 1909; kart. 329, inv. č. 1874, Kesselhaus, měřítko 1 : 200, datace 1909.

43) ZAO, fond Revírní báňský úřad Ostrava, kart. 326, inv. č. 1869 a kart. 329, inv. č. 1874, soubor plánové dokumentace k přestavbě dolu: Z No 309, Projekt der Rekonstruktion der Förderanlage Gabrielenzache in Kar-



Obr. 14. Důl Gabriela, úprava vodní jámy na větrací jámu č. III, měřítko 1 : 75, rok 1928 (ZAO, Archiv OKD, a. s., fond BaH / Báňské ředitelství Moravská Ostrava, kart. 651, inv. č. 1919).

zi výstavby byla realizována pouze výstavba jámové budovy a těžní věže č. II a k ní příslušná část velkoprostorové strojovny (obr. 10).

Etapa G – přestavba těžní věže těžní jámy č. I a dostavba strojovny (1912–1915)⁴⁴⁾

Z dobových fotografií a dochovaných objektů je zřejmé, že plánová dokumentace z roku 1909 nebyla dodržena.

win, rok 1908, měřítko 1 : 500, modrotisk; Föderschachtgebäude, Umbau der Gabrielenzeche in Karwin, rok neuveden, měřítko 1 : 200, z části kolorováno (základy); Maschinenhalle, Umbau der Gabrielenzeche in Karwin, rok neuveden, měřítko 1 : 200, z části kolorováno (základy); No 18689, Umbau der Gabrielenzeche für die löbl. Öster. Berg und Hüttenwerks-Gesellschaft, Förderanlage, rok 1909, měřítko 1 : 100, modrotisk; Situation für den Umbau der Gabrielenzeche in Karwin, rok neuveden, měřítko 1 : 500, nekolorovaný; kart. 329, inv. č. 1874, soubor plánové dokumentace k přestavbě dolu: Föderschachtgebäude, Umbau der Gabrielenzeche in Karwin, rok neuveden, měřítko 1 : 200, modrotisk; Kesselhaus, Umbau der Gabrielenzeche in Karwin, rok neuveden, měřítko 1 : 200, nekolorovaný; Maschinenhalle, Umbau der Gabrielenzeche in Karwin, rok neuveden, měřítko 1 : 200, nekolorovaný.

44) Ukončení etapy je vymezeno rokem výroby druhého parního stroje,

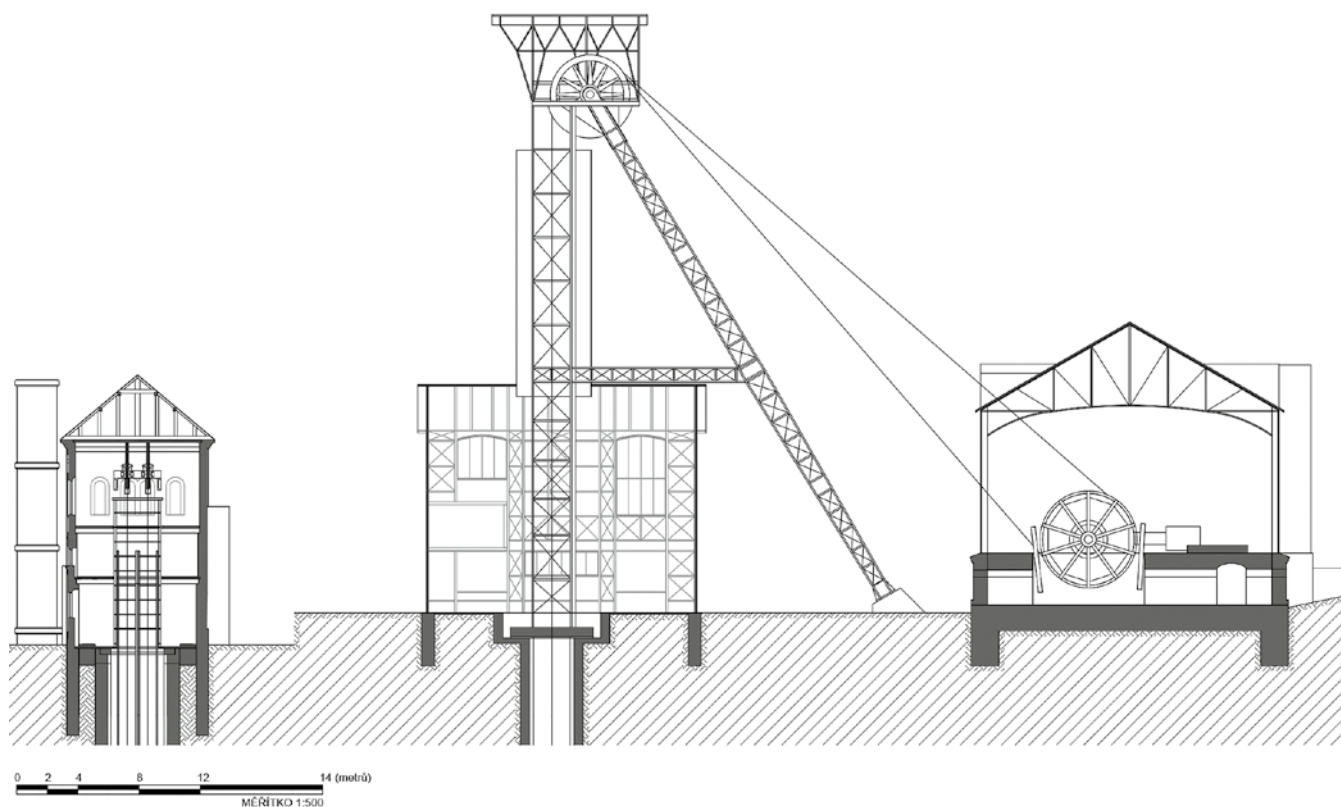
Prostorová kompozice byla naopak zdůrazněna shodnou podobou těžních věží č. I a II. Sjednocení se netýkalo jámových budov, nad jámou č. I zůstala zachována starší budova (obr. 11). Byla dokončena hala strojovny, ale její architektonické ztvárnění bylo upraveno. Jak dokládá plánová dokumentace z 10. prosince 1913, původní secesní tvarosloví hlavního vstupu bylo opuštěno.⁴⁵⁾

Etapa H – zničení objektů explozí důlních plynů, následná obnova a výstavba nové jámové budovy jámy č. I (1924–1925)

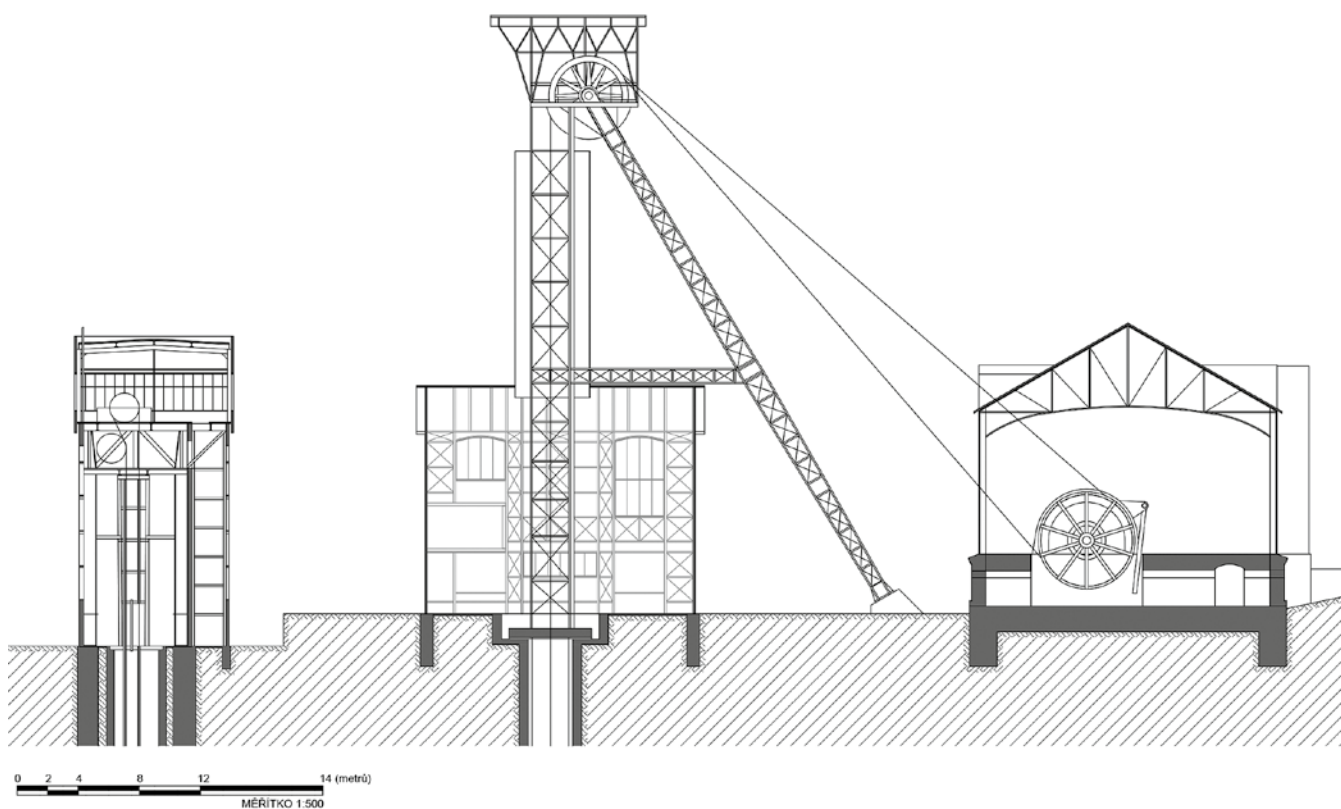
Podle literatury a série dobových fotografií byla při explozi důlních plynů v roce 1924 zcela zničena těžní věž a jámová budova jámy č. II a poškozena strojovna (obr. 12).⁴⁶⁾

který byl v dokončené strojovně osazen. Ve strojovně pracovaly dva parní těžní stroje firmy Breitfeld-Daněk s ventilovými rozvody Radovanovic z roku 1908 a 1915. – M. Matěj – J. Klát – I. Korbelářová, o. c. v pozn. 34, s. 100.

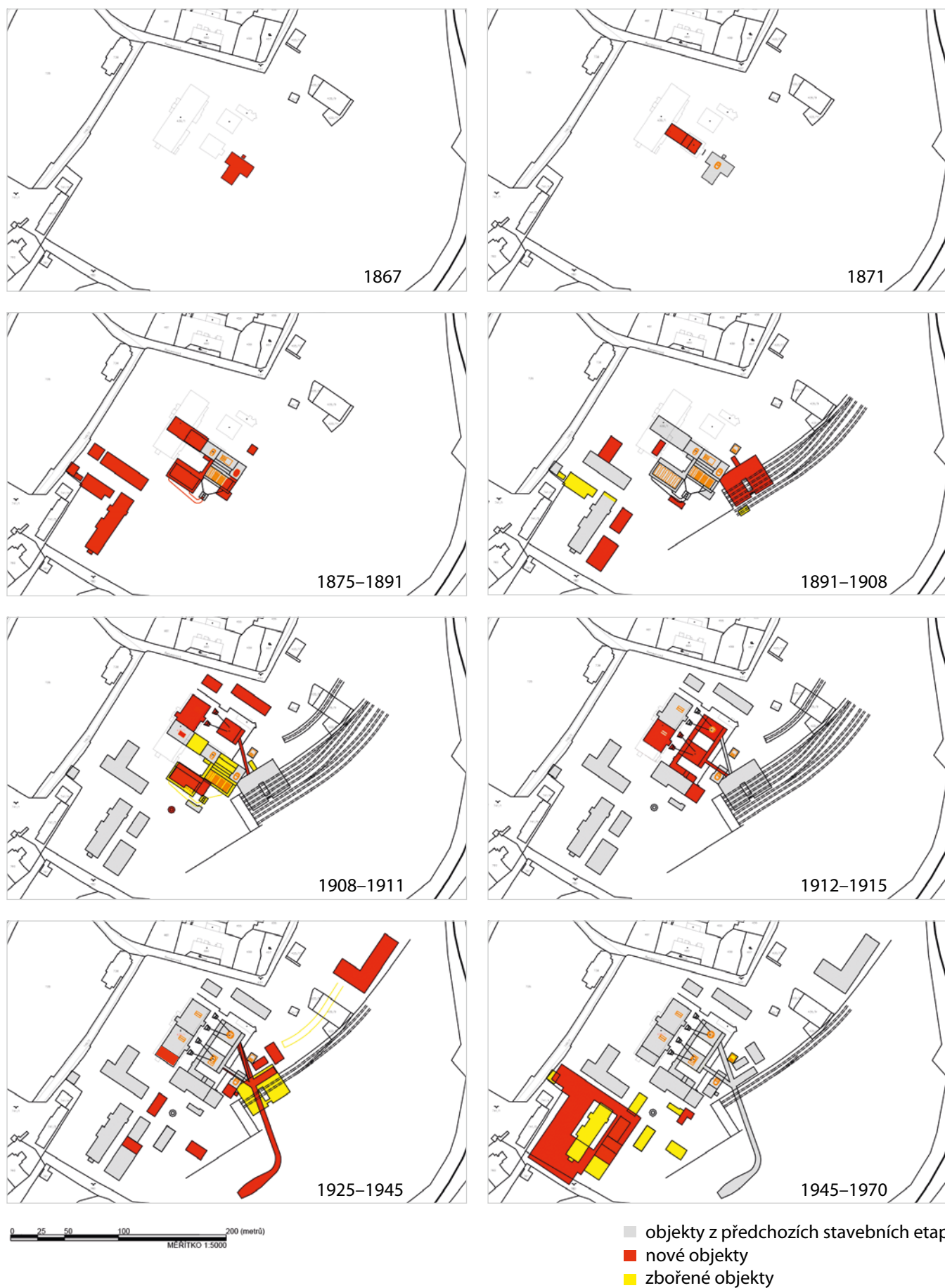
45) ZAO, Archiv OKD, a. s., / DIAMO, s. p., fond Ostravsko-karvinský revír, Důl Mir, n. p. Karviná, kart. 8, No 308/III., Maschinenhalle Gabrielenzeche, měřítko 1 : 100, rok 1913, nekolorováno.



Obr. 15. Důl Gabriela, řez vodní jámou (dříve strojní jáma, později větrná jáma č. III), těžní věží a jámovou budovou těžní jámy č. I. Stav po přestavbě těžní věže a jámové budovy těžní jámy č. I a po výstavbě společné strojovny, kolem roku 1950 (před výměnou parního těžního stroje za elektrický) (schéma Radek Míšanec, 2022).



Obr. 16. Důl Gabriela, řez větrnou jámou č. III (dříve strojní a vodní jáma), těžní věží a jámovou budovou těžní jámy č. I a strojovnou. Stav po přestavbě vodní jámy na větrnou jámu č. III a po výměně parního těžního stroje těžní jámy č. I za elektrický (schéma Radek Míšanec, 2022).



Obr. 17. Důl Gabriela, fáze stavebního vývoje (mapový podklad ČÚZK, mapa Radek Míšanec, 2022).

Objekty byly poté obnoveny ve stejném technickém a architektonickém řešení. Zároveň byla postavena nová jámová budova těžní jámy č. I, shodná s jámovou budovou jámy č. II. Tím byla podpořena symetrie objektů těžních jam č. I a II (obr. 13).

Etapa I – úprava vodní jámy na větrní jámu č. III (1928)

Plánová dokumentace dokládá výstavbu větrního tunelu, ventilátoru, difuzoru a jednoduchého objektu jižně od stávající těžní a jámové budovy větrní a vodní jámy (obr. 14, 15).⁴⁷⁾

Etapa J – přístavba kompresorovny (1. polovina 40. let 20. století)

V roce 1943 byla prodloužena hala strojovny přístavbou pro turbokompresor Demag.⁴⁸⁾

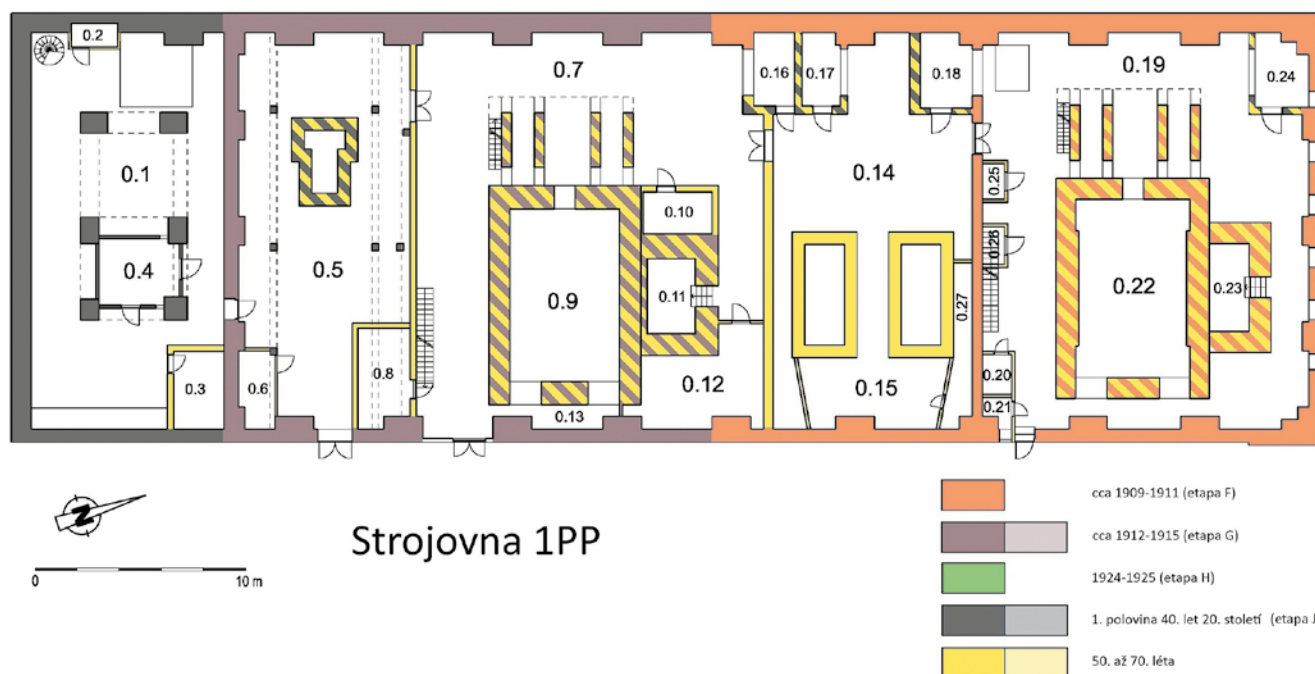
Etapa K – výstavba těžní věže větrní jámy č. III (1960)

V rámci celkové modernizace byla na místě původní zděné těžní věže větrní a vodní jámy vystavěna nová těžní věž se strojvnou ve věži pro větrní jámu č. III.⁴⁹⁾ V 60.

letech 20. století byla upravena hala strojovny v souvislosti s osazením nových elektrických bubnových těžních strojů a rotačních měničů elektrického proudu Ward-Leonard (obr. 16).



Obr. 18. Důl Gabriela, celkový pohled od západu – strojovna s přístavbou kompresorovny, v pozadí těžní věže jam č. I a II (foto Roman Polášek, 2022).



Obr. 19. Důl Gabriela, vyhodnocení stavebního vývoje strojovny, 1. podzemní podlaží (schéma Marek Peška, 2022).

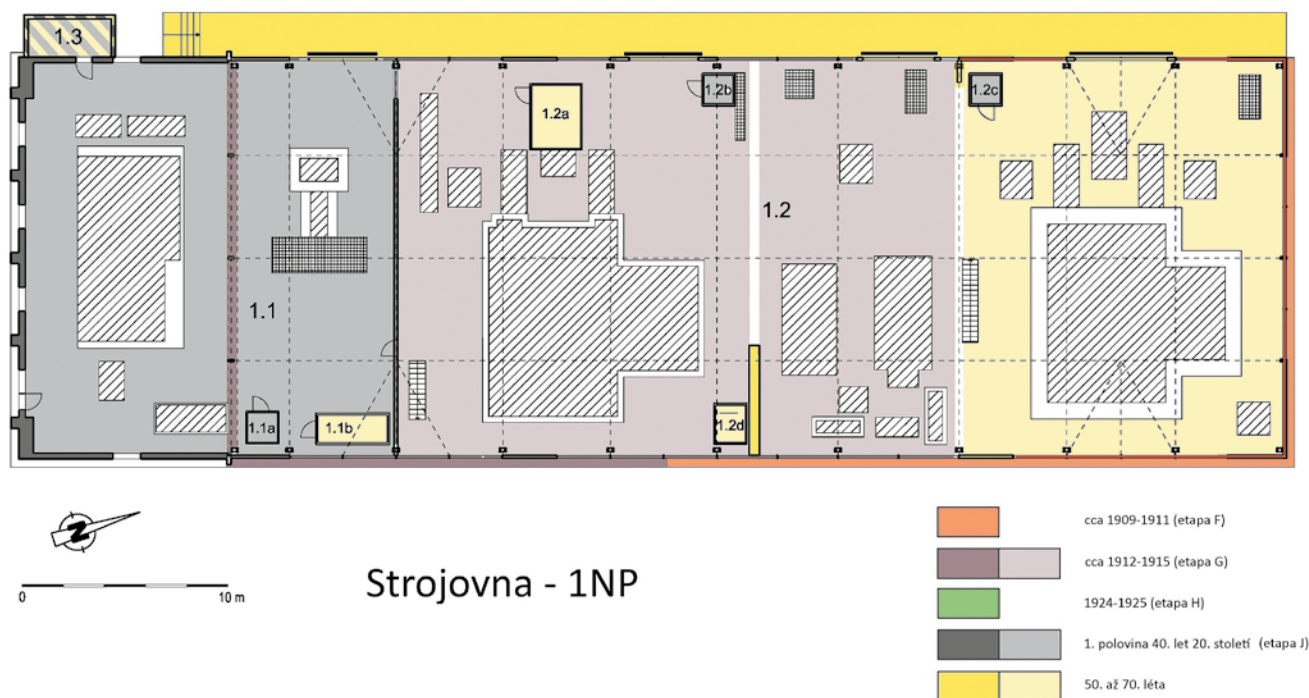
46) Muzeum Těšínska, sbírka pohlednic, H 34914 – H 34917; H 34919 – H 34920, soubor šesti pohlednic zachycující areál dolu Gabriela po výbuchu 12. a 13. 4. 1924, rok 1924, černobílé.

47) ZAO, Archiv OKD, a. s., fond BaH / Báňské ředitelství Moravská Ostrava, kart. 651, inv. č. 1919, Úprava vodní jámy na větrní jámu č. 3 na závodě Gabriela v Karvině, 1 : 75, 1928, ozalit.

48) ZAO, fond Revírní báňský úřad Ostrava, kart. 318, inv. č. 1571, Lageplan der Gabrielenzeche, měřítko 1 : 1000, rok 1943, kolorovaný.

49) NPÚ, ÚOP v Ostravě, archiv negativů, č. negativu: A 117 164

–A 117 167, Gabriela – těž. stroj výuš. jámy č. 3, KOEPE, 1960; Magistrát města Karviné, spisovna stavebního úřadu, Důl Darkov, kt. 203, Důl Darkov, o. z., lokalita Gabriela – Projekt likvidace jámy č. 3, Situační umístění větrní jámy a šachetní budovy, měřítko 1 : 100, 2000, kolorováno; Důl Darkov, o. z., lokalita Gabriela – Projekt likvidace jámy č. 3, Těžní věž – půdorysy, řezy, měřítko 1 : 100, 2000, nekolorováno; Důl Darkov, o. z., lokalita Gabriela – Projekt likvidace jámy č. 3, Šachetní budova – půdorysy, měřítko 1 : 100, 2000, nekolorováno.



Obr. 20. Důl Gabriela, vyhodnocení stavebního vývoje strojovny, 1. nadzemní podlaží (schéma Marek Peška, 2022).

Etapu L – demolice areálu kromě kulturních památek (od 2004 dosud)

Po ukončení těžby dolu Gabriela / UNRRA / Mír byly všechny jámy zasypány a povrchové objekty byly (s výjimkou prohlášených kulturních památek) demolovány (obr. 17).

SOUČASNÝ STAV

Z rozsáhlého areálu zůstaly po ukončení provozu a rozsáhlých demolicích zachovány pouze tři objekty: těžní věže s jámovými budovami č. I a II a jejich společná strojovna (obr. 18). Stavebně jsou spojeny s konceptem celkové pře-

stavby hlavních provozních objektů, která byla zahájena v roce 1908 a dokončena v rámci obnovy areálu v letech 1925–1926. Objekty spojuje užití ocelové nýtované příhradové nosné konstrukce, která je na budovách doplněna cihelnou vyzdívkou a velkoplošnými okny. Všechny budovy byly poznamenány řadou mladších úprav souvisejících s výměnou technického zařízení nebo dílčími stavebními úpravami. Jak vlastní stavební etapy, tak druhotné úpravy byly prováděny krátce po sobě a jejich odlišení je mnohdy obtížné. Vodítkem pro dataci úprav byl zejména způsob spojování ocelových konstrukcí. Zatímco původní ocelové konstrukce budov byly spojovány nýtováním, v mladších fázích pak šroubovanými spoji (zde zejména období druhé světové války) a svařováním (období 2. poloviny 20. století).

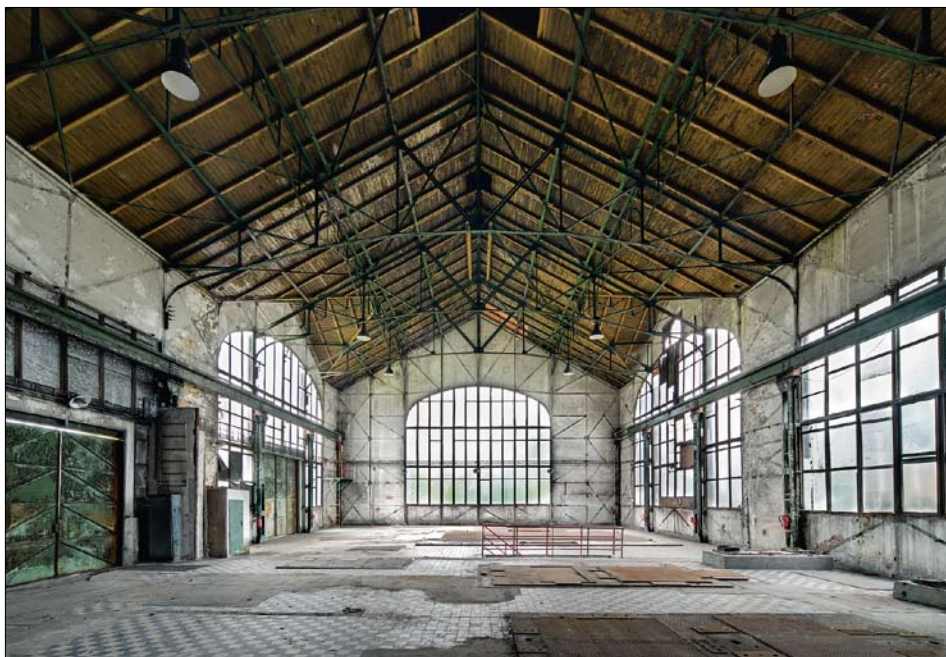
Strojovna

Hala strojovny je nejstarší dochovanou budovou. Byla vystavěna ve dvou fázích (etapy F, G): v letech 1908–1911 byla postavena hala nad těžním strojem jámy č. II a v letech 1912–1915 byla prodloužena pro těžní stroj č. I a kompresory (obr. 19, 20). Napojení není zřetelné, nejvýrazněji se projevuje v rozdílném tvarování prvků příhradových vazníků střešní konstrukce. Následky výbuchu v roce 1924 nebyly pro budovu strojovny fatální a mohla být opravena.

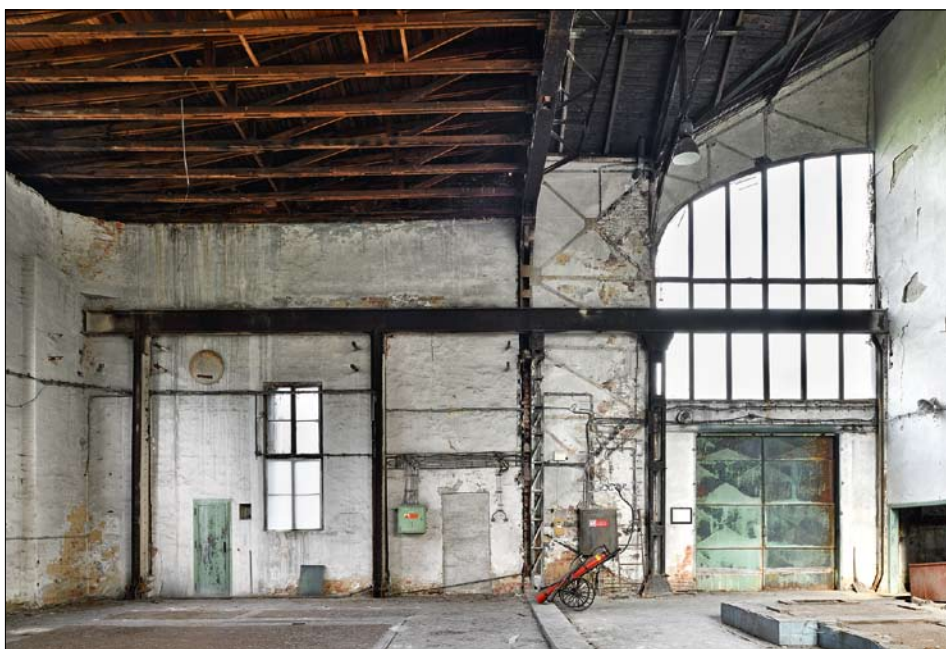
Strojovna je dvoupodlažní objekt na půdorysu přibližně 62 × 20 m, postavený na beto-



Obr. 21. Důl Gabriela, strojovna, severovýchodní fasáda (foto Roman Polášek, 2022).



Obr. 22. Důl Gabriela, strojovna, (severovýchodní) část pro těžní stroj těžní jámy č. II. (foto Roman Polášek, 2022).



Obr. 23. Důl Gabriela, strojovna, kompresorovna, spojení přístavby ze 40. let 20. století s druhotně oddělenou částí haly strojovny (foto Roman Polášek, 2022).

nových základech. Konstrukce suterénu (1. podzemní podlaží) jsou betonové. Obvodové stěny, vystupující nad terén, jsou vyzděny z pohledových cihel a fasáda v této části je členěna plastickými prvky – okenními šambránami, jednoduchými vlysy při nárožích nebo patrovou římsou (obr. 21). Původní jednoduchá okna se segmentovými záklenky jsou dochována v severovýchodní fasádě. V prostoru pod recentní nákladovou rampou při severozápadní fasádě jsou dochovány původní okenní otvory a část konstrukce dvouramenného centrálního schodiště.

Obvodové stěny haly (1. nadzemní podlaží) jsou postaveny z nýtované ocelové příhradové konstrukce, doplněné cihelnou vyzdívkou a velkoplošnými okny, která jsou ve štítech a pod vikýři uzavřena stlačeným obloukem (obr. 22).

Tento motiv je v příhradové konstrukci zopakován také v centrální části podélných fasád a v severozápadním hlavním průčelí byl přímo spojen se secesním ztvárněním hlavního vstupu. Od původní architektonické a výtvarné koncepce bylo v průběhu realizace zřejmě zčásti upuštěno. Reprezentativní vstup⁵⁰⁾ byl sice ve druhé fázi výstavby realizován, jak dokládají otisky sloupků zábradlí na fasádě a fragmenty ramen schodiště na fasádě v úrovni suterénu, ale pojetí se od původního projektu odklonilo.⁵¹⁾ Ramena schodiště byla přisazena k fasádě a zřejmě nebylo realizováno ani segmentové zaklenutí vstupu přenesené do skladby prosklení. Z původních vstupů a jejich výplní jsou dochovány jen fragmenty – otisky sloupků zábradlí nebo výtvarně pojednaná příhradová konstrukce vymezující nejstarší vstup ze stavební etapy 1908–1911. Okna jsou vložena do ocelových rámců a zajištěna dřevěnými zasklívacími lištami. V severozápadní fasádě je dochováno ventilační výklopné okno s původním pákovým úchytem. V jihovýchodní fasádě jsou zachovány prostupy pro ocelová lana k těžním věžím. Původní členění fasád je narušeno druhotnými zásahy (změny vstupních otvorů a osazení plechových vrat, přístavba kompresorovny na jihozápadní straně budovy), severozápadní stěna je překryta recentní betonovou nákladovou rampou. Střecha strojovny je nízká sedlová s hřebenovým světlíkem, větráky a dvojicemi

rozměrných vikýřů v podélných stranách. Krov je odkrytý a jeho příhradová vazníková konstrukce je jedním z dominantních prvků velkoryse koncipované haly. Příčné vazníky prvních tří polí od severního štítu, pocházející z první fáze výstavby, mají tvar stlačeného půlkruhu, zatímco zbylá část krovu tento prvek nezahrnuje. K jihozápadní stěně původní strojovny se přimyká mladší zděná přístavba kompresorovny ze 40. let 20. století, krytá nízkou pultovou střechou. Její plášť je tvořen řadou subtilních opěrných pilířů, mezi kterými jsou prolomena vysoká

50) ZAO, fond Revírní báňský úřad Ostrava, kart. 326, inv. č. 1869 a kart. 329, inv. č. 1874, Maschinenhalle, Umbau der Gabrielenzeche in Karwin, rok neuveden (zřejmě 1909), měřítko 1 : 200.

51) ZAO, Archiv OKD, o. c. v pozn. 45.

obdélná okna. Původní halový prostor strojovny byl druhotně rozdělen a část přiléhající k přístavbě kompresorovny s ní byla scelena (obr. 23). Zásah byl zřejmě proveden ve 40. letech 20. století během přístavby kompresorovny, nebo v 50.–60. letech se změnou strojního vybavení. V té době byla také do prostoru mezi těžními stroji vestavěna místnost pro rotační měniče elektrického proudu Ward-Leonard. Z této vestavby zůstala zachována torza obvodových zdí.

Stroje byly zlikvidovány po ukončení provozu. V interiéru jsou zachovány základy těžních strojů (původně parních, jež byly v 60. letech nahrazeny stroji elektrickými), základy měničů elektrické energie pro těžní stroje a kompresorů. Základy původních parních strojů byly novým strojům přizpůsobeny, jak dokládají původní dlaždice se zaoblenými hranami na soklu těžního stroje č. 1. Jámy, ve kterých byly stroje umístěny, jsou dnes zakryty ocelovými plotnami. Betonové sokly s pozůstatky ocelových kotev pro další zařízení vystupují nad povrch. Zachována je původní jeřábová dráha s nýtovanou ocelovou konstrukcí, která byla (zřejmě v důsledku poklesů terénu) vyrovnána nadstavením sloupů ve starší části haly. Ve 40. letech 20. století byla prodloužena do prostoru přístavěné kompresorovny, místo původního nýtování byly na prodloužení použity šroubované spoje.

Stěny strojovny jsou převážně omítnuté. Podlahy jsou z kameninových dlaždic v šachovnicovitém uspořádání: v nejstarší části v kombinaci hnědo-bílé, v části ze druhé etapy výstavby v černo-bílé (obr. 24) a v části druhotně oddělené pro kompresor v modro-červené. Černobílá dlažba je zřejmě původní, čemuž nasvědčuje na ni posazený bunkr z druhé světové války (zatímco hnědo-bílá dlažba je k bunkru přisazena). Podlaha přístavěné kompresorovny je z litého červeně probarveného betonu, což naznačuje, že ke scelení části strojovny určené pro kompresory a přístavby kompresorovny došlo později.

Suterén objektu je prostorově velmi komplikovaný (obr. 25). Čtyři samostatné funkční části strojoven a kompresorovny jsou odděleny příčkami a jednotlivé prostory jsou dále členěny základy pro těžní stroje a kompresory.



Obr. 24. Důl Gabriela, strojovna, černobílá dlažba z druhé fáze výstavby z let 1912–1915 (foto Roman Polášek, 2022).



Obr. 25. Důl Gabriela, strojovna, suterén (foto Marek Peška/Hynek Zbrank, 2022, inv. č. 038730-2022).

Při západní stěně je situováno několik mladších filtračních místností, u dvou z nich jsou umístěny plechem opláštěné větráky. Zachovány jsou torza brzd těžních strojů a další fragmenty zařízení. Původní široké vstupy byly prolomeny v jihovýchodní stěně a později redukovány. Vřetenové ocelové schodiště v jihozápadním rohu kompresorovny bylo zaslepeno. Z haly strojovny je suterén přístupný dvěma jednoramennými betonovými schodišti. Průchody jsou původní, ale samotná schodiště mohou pocházet až z pozdějšího období.

Cennými detaily jsou dva dochované betonové bunkry instalované v hale strojovny v průběhu druhé světové války a určené pro obsluhu těžních strojů během náletů (obr. 26). Zachována zůstala i mladší kabina strojníka elektrického bubnového stroje a kabina řídicího stano-



Obr. 26. Důl Gabriela, strojovna, vlevo bunkr z 2. světové války (foto Roman Polášek, 2022).

viště pro obsluhu kompresorů. Místy zůstaly zachovány svazky kabeláže, rozvody a nástěnné průmyslové lampy atd. V suterénu je dochována kancelář a sklad s původním nábytkem a písemnou a plánovou dokumentací strojů a zařízení.

Těžní věže a jámové budovy č. I a II

Přestavba těžních věží a jámových budov, zahájená v roce 1908, byla realizována postupně ve dvou fázích a završena ve 20. letech 20. století. Nejprve byla nad novou jámou č. II v letech 1908–1911 vztyčena těžní věž s jámovou budovou. V letech 1912–1915 následovala výstavba těžní věže č. I, která nahradila starší a nižší vzpěrovou těžní věž při zachování starší jámové budovy.

Stávající budovy a věže pocházejí obnovy areálu, ke které došlo po explozi v roce 1924. Těžní věž a budova jámy č. II byly výbuchem zcela zničeny, jámová budova a těžní věž jámy č. I byly poškozeny méně. Všechny objekty byly znovu vystavěny a jámové budovy při té příležitosti architektonicky sjednoceny. Těžní věže jsou příhradové vzpěrové s lanovnicemi vedle sebe. Opláštění těžní věže č. I, které souvisí s instalací skipu, kryje starší oplechování, které přiléhá na původní příhradovou konstrukci věže a souviselo s úpravou na větrní jámu (obr. 27). Plášť jámových budov tvoří, stejně jako u strojovny, nýtovaná příhradová konstrukce s cihelnou vyzdívkou a průmyslo-

vými okny. Východní stěna při severovýchodním nároží objektu č. I byla ze statických důvodů vyztužena navařenými ocelovými L profily. Okna dosahující výšky střechy mají segmentové záklenky, okna pod nimi respektují vodorovné příhradové konstrukce. Vstupy byly řešeny ocelovými vraty v severozápadní i jihovýchodní stěně.

Jámové budovy prošly řadou úprav a jednotlivá podlaží pocházejí z různých fází vývoje (obr. 28, 29). Ze 20. let 20. století je dochováno pouze 3. nadzemní podlaží budovy nad jámou č. II a 2. nadzemní podlaží budovy nad jámou č. I a jednoramenná schodiště v 1. nadzemním podlaží obou budov. V jámové budově č. II je ve 2. nadzemním podlaží zachován původní oběh důlních

vozů s částí kolejiště (obr. 30). V jámové budově č. I bylo kolejiště zrušeno a nahrazeno skipem s výsypkou (obr. 31). Pro napojení mostu spojujícího jámovou budovu s novými koupelnami z 2. poloviny 20. století byl vytvořen nový nástupní poval ve 3. a 4. nadzemním podlaží budovy č. II.

Fasády jsou poznamenány druhotnými úpravami, souvisejícími především s napojením dopravních mostů a posléze s jejich odstraněním. Prostupy v plášti byly zazděny. Při jihozápadním nároží je zachován fragment sloupu, který nesl most pro dopravu uhlí do kotelny. V obou objektech je dochována řada zajímavých technických detailů včetně kabelových svazků, lamp, vypínačů, hodin apod. Docho-



Obr. 27. Důl Gabriela, celkový pohled od jihovýchodu – těžní věže a jámové budovy těžních jam č. I a II se společnou strojovnou, vpravo v popředí výdych zlikvidované větrní jámy č. III (dříve strojní a vodní jáma) (foto Roman Polášek, 2022).



Obr. 28. Důl Gabriela, jámová budova těžní jámy č. I, vyhodnocení stavebního vývoje (schéma Marek Peška, 2022).

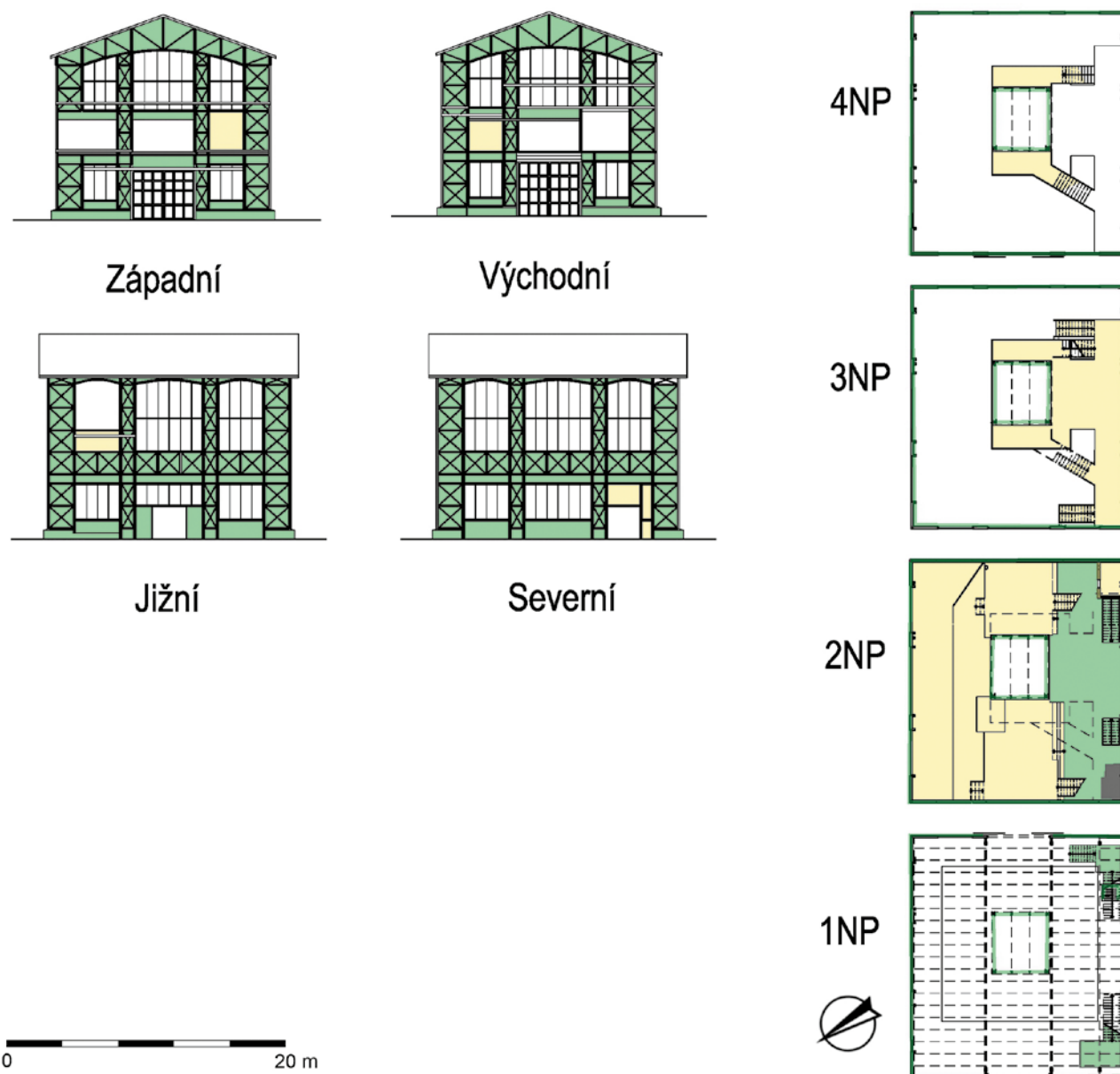
vány jsou také bunkry z 2. světové války a v jámové budově č. II kabina obsluhy oběhu vozů pocházející z 60.–70. let 20. století. Obě jámy byly po ukončení provozu zasypany a uzavřeny povalem s odvětráváním důlních plynů.

HODNOCENÍ

Historický význam dolu Gabriela se odvíjí především od spojení se silnými podnikatelskými subjekty, které stály za jeho provozem a rozvojem. Nejprve to byla Těšínská komora, která patřila k nejvýznamnějším horním a hutním společnostem ve středoevropském prostoru, po roce 1906 Rakouská Báňská a hutní společnost. Důl Gabriela se tak stal součástí uhelné základny, na kterou navázala hutní výroba a energetika.

Z hlediska systémových vazeb je zásadní napojení dolu Gabriela na železniční síť. Základní plynulá expedice uhlí v revíru byla vázána na budování Severní dráhy císaře Ferdinanda, později na provoz Košicko-bohumínské dráhy a Báňské dráhy, napojující jednotlivé důlní podniky na železniční tratě. Důl Gabriela byl připojen na Košicko-bohumínskou dráhu železniční vlečkou ze stanice Karviná. V současné době je železniční svršek snesen a nákladové rampy a koridor trati jsou po rekultivacích nečitelné.

Funkční celek povrchu kamenouhelného dolu, zajišťující základní provoz od přestavby areálu v letech 1908 až 1915, byl tvořen těžními věžemi s jámovými budovami č. I a II, strojovnou a kotelnou, která parním strojům dodávala páru. Na přelomu 50. a 60. let 20. století (pravděpodobně v důsledku konce technické životnosti kotelny)



Obr. 29. Důl Gabriela, jámová budova těžní jámy č. II, vyhodnocení stavebního vývoje (schéma Marek Peška, 2022).

byly původní parní těžní stroje nahrazeny elektrickými a kotelna byla zbořena. Nový funkční celek pak tvořily jámové budovy a těžní věže č. I a II, strojovna a elektrické těžní stroje s měniči elektrického proudu. Ačkoli bylo vybavení strojovny po ukončení provozu dolu zlikvidováno⁵²⁾ nebo přemístěno,⁵³⁾ zůstává po stavební stránce základ funkčního celku zachován.

Typologická hodnota areálu dolu Gabriela je spojena především s velmi raným uplatněním moderní koncepce řešení povrchu dolu, založené na soustředění veškerých stacionárních strojů (těžních strojů a kompresorů) do společné strojovny. Inspirací se stal zřejmě důl Zollern 2/4 v německém Dortmundu z roku 1903. Podobná koncepce byla v ostravsko-karvinském revíru uplatněna po roce 1906 na blízkém dole Austria / Barbora / 1. máj, pozdě-

ji pak také na ostravských dolech Michal a Hermenegild / Zárubek. V případě dolu Zollern 2/4 i mladších příkladů Michal a Hermenegild / Zárubek byla výstavba nové strojovny spojena s elektrifikací provozu a osazením elektrických bubnových těžních strojů. Naproti tomu důl Gabriela (stejně jako Austria) zůstal technickým řešením ukotven v minulosti a byl vybaven parními těžními stroji. Inspirace dolem Zollern 2/4 tak byla omezena na uplatnění nového stavebního typu společné strojovny a na architektonickém ztvárnění jejího průčelí.

Autenticita dochovaného souboru je vrstevnatá a váže se k proměnám, kterými areál prošel během své činnosti. Už v době výstavby strojovny došlo k prvním změnám oproti plánové dokumentaci a k dalším úpravám docházelo postupně v souvislosti s obnovou po výbuchu, s osazením nového strojního vybavení a zřejmě také s poklesy terénu, se kterými bylo nezbytné se vyrovnat dílčími stavebními úpravami.

52) Šlo o bubnové elektrické těžní stroje z roku 1962 a 1966 a měniče elektrického proudu Ward-Leonard z roku 1960 a 1964.

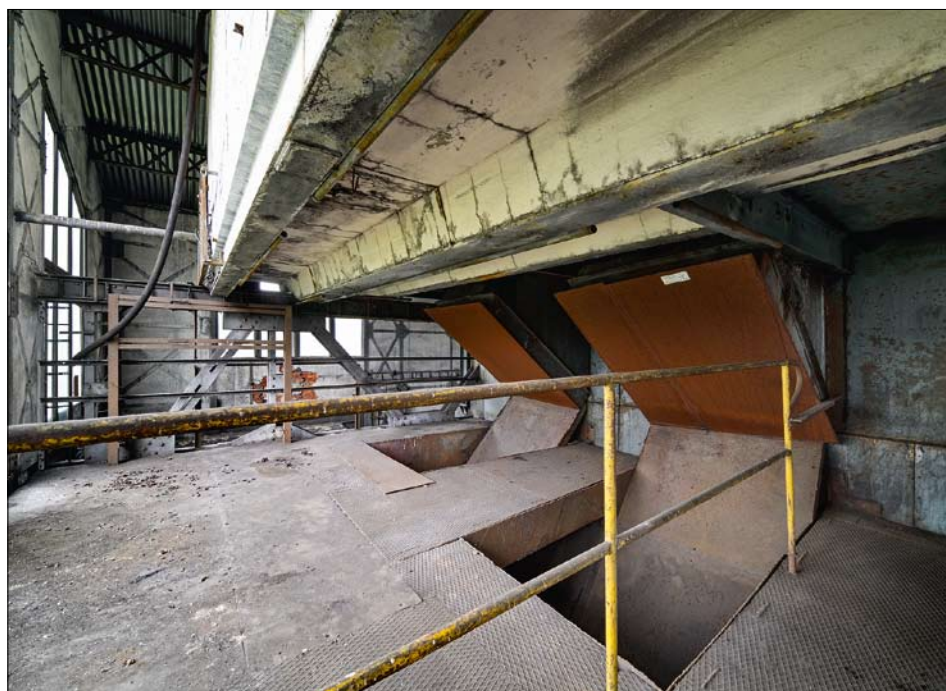
53) Kompresor Demag z roku 1942.

Mimořádná je urbanistická hodnota areálu. Jedinečnost prostorového konceptu spočívá v širší vazbě k baroknímu kostelu sv. Petra z Alkantary, který je znám též jako „Starý kostel“ nebo díky románku spisovatelky Karin Lednické jako „Šikmý kostel“.⁵⁴⁾ Osa, uplatněná v symetrickém uspořádání objektů i ve ztvárnění pohledově exponovaného průčelí strojovny, je téměř shodná s pohledovou osou spojující důlní areál s kostelem. Odchylna os činí cca 10°, přesto se lze domnívat, že toto spojení není náhodné a představuje tak vzácný příklad symbolického propojení starých a nových dominant nově utvářené raně průmyslové krajiny (obr. 32).

Důl Gabriela zůstává zároveň jednou z posledních připomínek těžební minulosti na území Karviné. Urbanistický vývoj zde byl těžbou uhlí zásadně ovlivněn a ke starší zástavbě a jejím dominantám (které reprezentuje dnes již pouze kostel sv. Petra z Alkantary) přibýly v průběhu 19. a 20. století nová ohniska rozvoje. Těmito ohnisky se staly důlní podniky s dominantami těžních věží, na které navázala dopravní infrastruktura (železnice, lanovky) i výstavba hornických osad (obr. 33). Postupné ukončování těžby, dotace směřované k zahlazení důlní činnosti, rekultivace a významné poklesy povrchu (vedoucí k demolici obytných budov) způsobily v postupném utváření krajiny ostrý řez. Výsledkem je neobydlená krajina bez paměti, kde poslední spojení s minulostí představují mimo kostel, hřbitov nebo pomníky už jen důlní objekty zachované po ukončení těžby díky památkové ochraně (důl Gabriela, Austria / Barbora) nebo dosud činné a nyní utlumované důlní areály (důl ČSA). Tyto symboly minulosti mají zásadní význam pro budoucí utváření území. Jsou zároveň nositeli silné atmosféry místa. Kombinace industriální syrovosti a dnešní „osamělosti“ je silným svědectvím o plynutí času.



Obr. 30. Důl Gabriela, jámová budova a těžní věž jámy č. II, 2. nadzemní podlaží, oběh důlních vozíků (foto Roman Polášek, 2022).



Obr. 31. Důl Gabriela, jámová budova a těžní věž jámy č. I, výsypky skipu (foto Roman Polášek, 2022).

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM

Areál dolu Gabriela se do současnosti dochoval ve značně redukované podobě. Důlní jámy (úvodní důlní díla) jsou zasypané a velká část povrchových objektů byla demolována. Demolice a následná nová výstavba ale průběžně probíhaly po celou dobu existence dolu v souvislosti s jeho modernizacemi. I když řada obměn strojního vybavení a dalších technologií a s nimi spojené stavební proměny jsou zachyceny archivními prameny a dalšími obrazovými materiály, k některým žádná informace tohoto druhu nejsou k dispozici a v určitých aspektech je obtížné přesně popsat i poslední vývojovou fázi provozovaného dolu.

54) Jeho vychýlení je způsobeno poklesy terénu, které v místě dosáhly několika desítek metrů.



Obr. 32. Důl Gabriela, letecký snímek areálu s kostelem sv. Petra z Alkantary v pozadí (foto Roman Polásek, 2022).



Obr. 33. Důl Gabriela, pohled z těžní věže jámy č. I na dnes již neexistující starou Karvinou, nedatovaná pohlednice, prošla poštou v roce 1935 (Muzeum Těšínska, Sběrka pohlednic, H 34924).

Deficit archivních pramenů může být do určité míry vyvážen pomocí archeologických metod. Ty se stále šířejí zapojují do výzkumu industriálního prostředí a přinášejí mnoho nových informací především o nejstarších vývojových fázích zkoumaných areálů a také umožňují studovat odkrytá technologická zařízení ve velké míře detailu. Důležité jsou i nalezené artefakty, které dokládají jednotlivé technologické procesy a osvětlují výbavu a výzdobu jednotlivých budov i každodenní život, který se v nich odehrával.⁵⁵⁾

55) Jako centrum industriální archeologie se v České republice etablovala nejprve Praha s řadou záchranných výzkumů v karlínském areálu strojírny ČKD (T. Blažková, Sonda do industriální archeologie pražského Karlína, *Archeologia Technica* 27, 2016, s. 18–31), na kterou navázalo Brno s výzkumy v rozsáhlém areálu tvořeném většinou textilními továrnami v rámci komplexu Vlněna (H. Zbranek –

Cílem zjišťovacího archeologického výzkumu areálu bylo v návaznosti na stavebně historický průzkum přinést informace o stavu archeologického terénu dolu Gabriela / UNR-RA / Mír s ohledem na plánovanou stavební činnost a jeho nové využití (obr. 34 a 35). Část výzkumných sond (S1, S2 a S3) byla umístěna v místech, kde byl na základě analýzy stavebního vývoje dolu předpokládán výskyt z technologického hlediska klíčových částí (strojovny, ventilátorovna) a zároveň zde terén nebyl narušen mladšími stavebními aktivitami. Další sondy měly upřesnit charakter terénu v místě novostavby návštěvního centra (S4 a S6), resp. se jednalo o dokumentaci volně přístupných suterénních prostor (S7).⁵⁶⁾

Součástí výzkumných prací bylo rovněž laserové letecké skenování katastrálního území Karviná-Doly a analýza digitálního modelu reliéfu z hlediska dochovaných kulturně historických hodnot.⁵⁷⁾ Jeho porovnání s plánem dolu Gabriela z roku 1943 (obr. 36) a ortofotosnímek z 50. let 20. století ukazuje, že terén byl v areálu dolu Gabriela po demolici většiny budov důsledně aplanován, přičemž došlo ke vzniku terénních teras a odvalů tvořených zřejmě sutí ze zbořených budov. V některých částech areálu i jeho širšího zázemí se ale původní terénní reliéf dobře dochoval, což ukazuje situace v okolí odkalovací nádrže jižně od dolu, plochý odval mezi dolem a železniční tratí i stále zřetelné terénní stopy okolní zástavby i dopravní infrastruktury (obr. 35). Areál dolu Gabriela je tedy možné vnímat jako archeologickou lokalitu, která

je tedy možné vnímat jako archeologickou lokalitu, která

J. Zubalík, Brno, k. ú. Trnitá, okr. Brno-město. Ulice Dorných a Přízova, areál bývalé textilní továrny Vlněna, in: Přehled výzkumů 61/2, 2020, s. 141–143; R. Antal – H. Zbranek, Springerova barvírna v Brně, *Archeologia Technica* 30, 2019, s. 55–56). Ze zahraničních příkladů lze uvést třeba pozůstatky železářské výroby (St. Antony Hütte) v Oberhausenu v Německu, který může sloužit také jako model zdařilé prezentace archeologicky odkrytých industriálních objektů (T. Schlepper – B. Zeppenfeld red., St. Antony, Die Wiege der Ruhrindustrie. Münster 2008).

56) Jedna z plánovaných sond (S5) nakonec nebyla z technických důvodů otevřena.

57) M. Zezula a kol., Katastrální území Karviná – Doly. Zpráva o výsledcích laserového leteckého skenování území. Ostrava 2022, rkp. (uloženo v archivu Odboru archeologie NPÚ ÚOP v Ostravě).

informace o vývoji tohoto industriálního areálu uchovala v podobě stop pod povrchem současného terénu.

Sonda S1

Sonda S1 (obr. 38) byla vyměřena v místech, kde byla dle archivní dokumentace situována nejstarší strojovna těžního stroje nové jámy č. I vystavěné v roce 1871 (etapa C vývoje dolu), která byla v roce 1875 nahrazena větším objektem. Po přestavbě dolu mezi léty 1882 a 1911 (etapa E) a novostavbě dodnes dochované jámové budovy jámy č. I a dokončení nové strojovny v letech 1912–1915 (etapa G) zůstal v místě staré strojovny volný prostor, do kterého zasahovaly pouze vzpěry nové těžební věže. Archeologický výzkum v tomto prostoru skutečně odhalil pozůstatky z cihlového zdiva vystavěné zdi orientované sever-jih (s. j. 1901) a torzo dalších cihelných zdí (s. j. 1912 a 1906) orientovaných západ-východ, které by s uvedenými staršími strojovnami mohly souviset. Celá situace ale byla značně zpřehledněna množstvím novějších zásahů souvisejících s výstavbou betonových základových konstrukcí (s. j. 1904, 1903–1905, 1909–1911), budovaných ve dvou fázích (do dřevěného bednění a do výkopu), navazujících na betonovou podestu při východní stěně jámové budovy (s. j. 1919). Betonové konstrukce s velkou mírou pravděpodobnosti souvisely s krytým mostem, který po výstavbě nových koupelen sloužil k nástupu mužstva do jámových budov. K stratigraficky nejmladším konstrukcím patřila betonová vana přiložená k východní lici zdi s. j. 1901 a betonová šachta s. j. 1913 s litinovým poklopem (obr. 39). Nejasná je pozice betonových podlah s. j. 1922 a 1924, které nelze v podmínkách úzké sondy uspokojivě stratigraficky zařadit. Všechny zachycené vrstvy a zásypy souvisejí až s nejmladšími vývojovými fázemi tohoto prostoru. Nejsvrchnější část zkoumaného souvrství tvořená jemným sedimentem s vysokým podílem uhlénného prachu (s. j. 1103) dokládá podmínky provozního prostředí dolu,



Obr. 34. Důl Gabriela, letecký snímek areálu dolu se sondami archeologického výzkumu od východu (foto Jindřich Hlas, 2022).

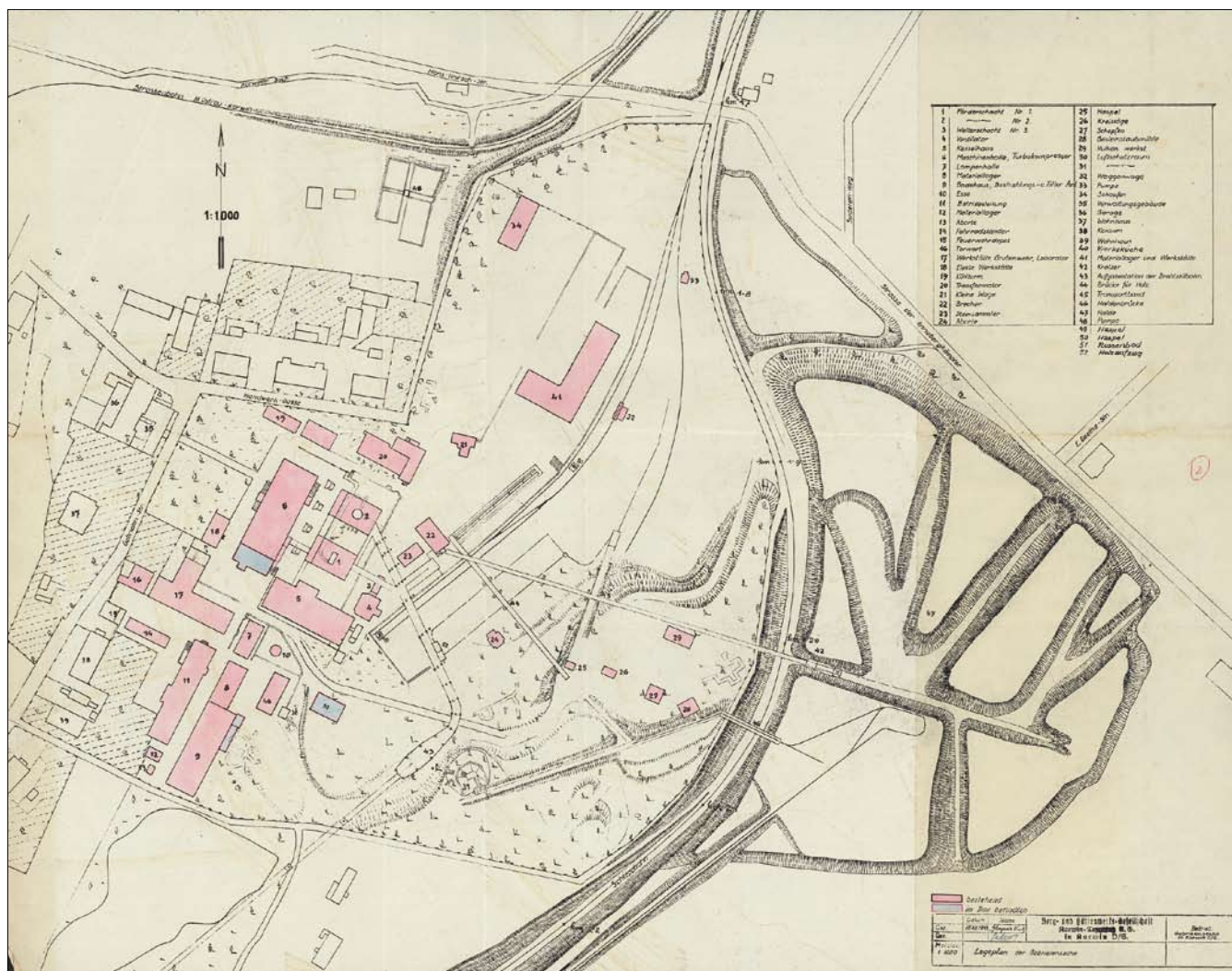
přičemž je zářezující absence jakýchkoliv komunikačních úprav v podobě stabilních dlažeb.

Sonda S2

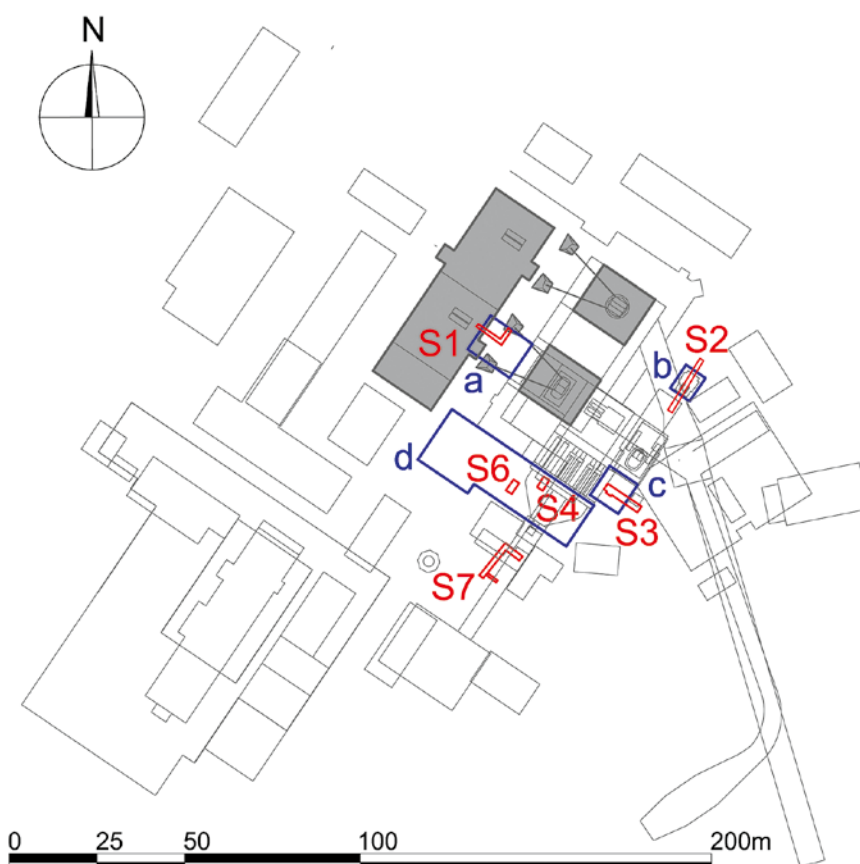
Sonda S2 měla ověřit situaci strojovny vrátku („Dampfhaspel“) vodní jámy č. II („Kunstschacht“) vystavěné mezi léty 1855 a 1899, kdy byla budova zachycena katastrálním plánem (obr. 8). Dochovaný plán strojovny, který zobrazuje také ležatý parní stroj i jeho usazení ve zděném soklu, není datován (obr. 40). Strojovna patrně zanikla v souvislosti s úpravou vodní jámy na větrní v roce 1928 (etapa I), mladší plány ji již nezachycují a v jejím místě vede most k výdejní stanici lanovky spojující nově důl s úpravnou dolu Barbora. V jižní části sondy S1 bylo v souladu s předpoklady zachyceno cihelné zdivo s. j. 2901 s povrchovou úpravou v podobě hladkého cementového potěru, které je pozůstatkem vyvýšeného soklu opatřeného obdélnými konvexními prohlubněmi o hloubce 0,38 a 0,18 m, v jejichž dnech se nacházely



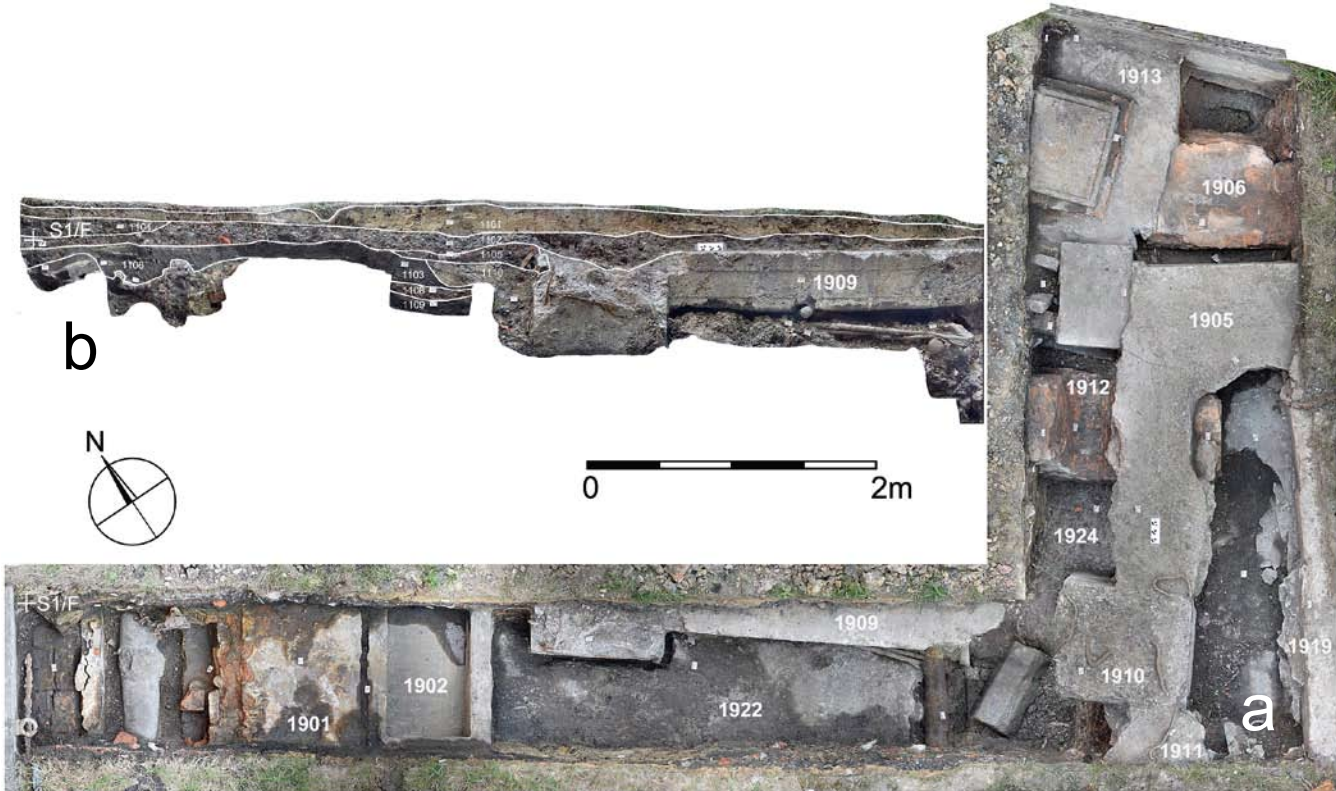
Obr. 35. Důl Gabriela, souhrnný plán historických stavů zástavby (autor Radek Míšanec) vynesení do digitálního modelu reliéfu vytvořeného z dat laserového leteckého skenování (data CzechGlobe, vizualizace Ondřej Malina, úpravy a celkové zpracování Michal Zezula, 2022).



Obr. 36. Důl Gabriela. situační plán dolu Gabriela z roku 1943 (ZAO, fond Revírní báňský úřad Ostrava, kart. 318, inv. č. 1571).



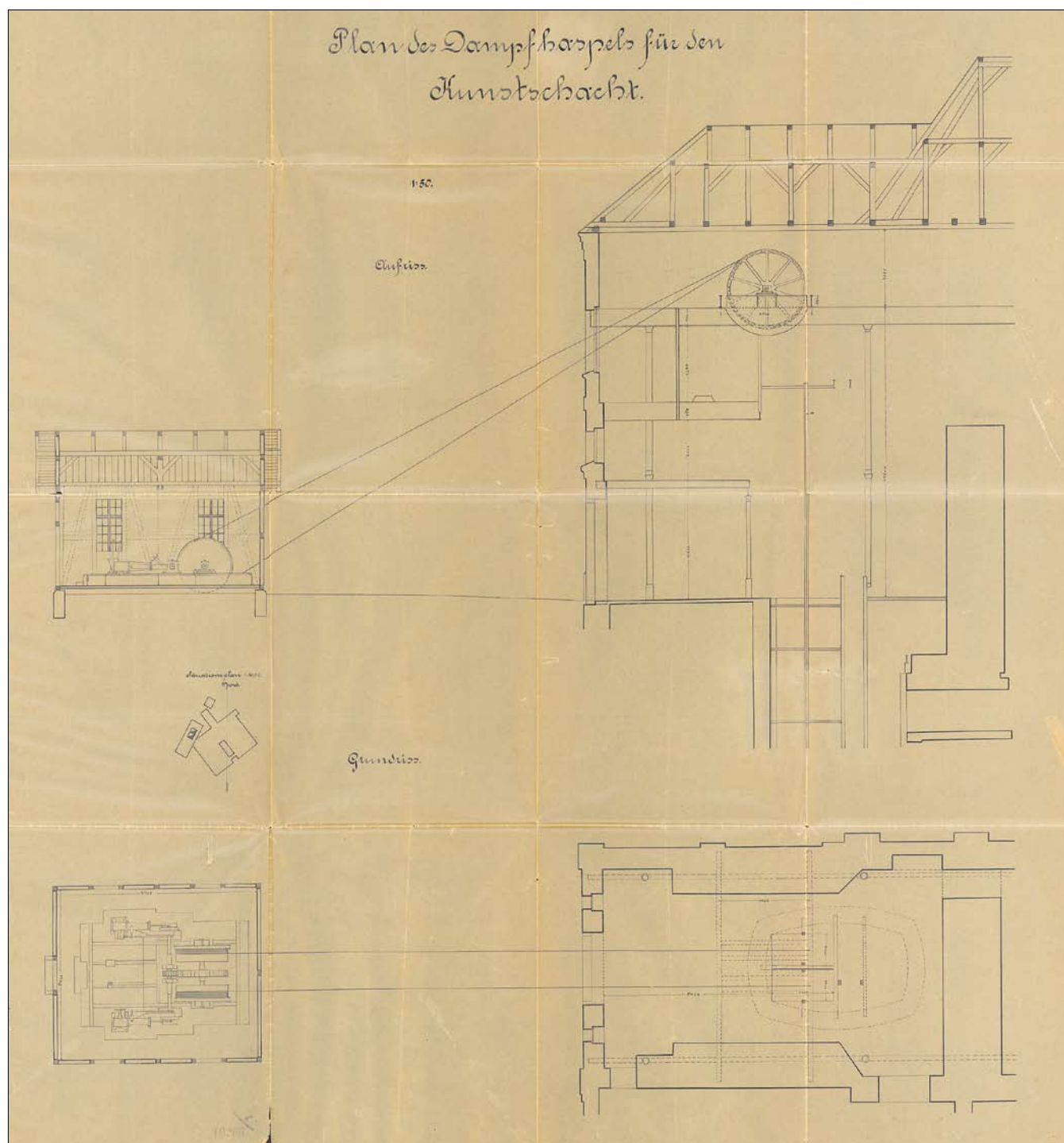
Obr. 37. Důl Gabriela, situace sond archeologického výzkumu vynesena do souhrnného plánu historických stavů zástavby areálu. Vyznačeny jsou pozice staré strojovny jámy č. I – a, strojovny vrátku vodní a větrné jámy – b, ventilátorovny – c, kotelný – d (digitalizovaná terénní dokumentace NPÚ – ÚOP Ostrava, úpravy a celkové zpracování Michal Zezula, schéma Radek Míšanec, 2022).



Obr. 38. Důl Gabriela, sonda S1; a – fotogrammetrické zaměření situace odkrytého zdiva, b – řez archeologickým souvrstvím (terénní dokumentace NPÚ – ÚOP Ostrava, Radek Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování Michal Zezula, 2022).



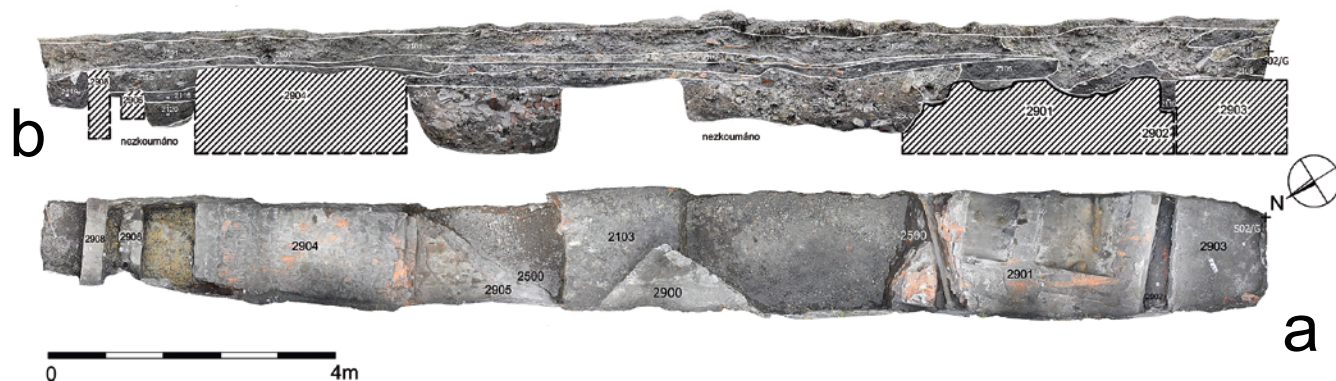
Obr. 39. Důl Gabriela, sonda S1. Situace odkrytého zdiva od východu (foto Ondřej Anlauf, 2022).



Obr. 40. Důl Gabriela, plán strojovny vrátku vodní jámy, měřítko 1 : 50, nedatováno, nekolorováno (ZAO, fond Revírní báňský úřad Ostrava, kart. 318, inv. č. 1571).

zkorodované litinové čepy, resp. přívodní potrubí zřejmě související s osazením parního stroje (obr. 41). Osy prohlubní byly mírně (9°) pootočený vzhledem k SV–JV ose pravoúhlého rastru areálu dolu, což odpovídá pozici, ve které je strojovna zobrazena dobovými plány. Při západní stěně sondy byla v úzkém pruhu 0,45 m pod úrovní povrchu soklu zachycena pata soklu a na jihu i cihelná podlaha strojovny (s. j. 2902) s nášlapem provozních nečistot, narušená výkopem pro betonový základ s. j. 2903. Na severní straně byla popsána situace narušena mladším výkopem, do jehož záspy byla posléze založena betonová patka s. j. 2900. Tentýž výkop narušil v severní části

sondy další blok mohutného cihelného zdiva (s. j. 2904 a 2905) s kamenným základem založeným do povrchu světlých podložních prachových hlín. Při lici zdiva se postupně vytvořilo souvrství uloženin tvořených fragmenty uhlí a hlušiny (obr. 41 / s. j. 2120 a 2016). Na rozdíl od reliktní strojovny nedokážeme prozatím cihelné zdivo v severní části sondy spojit s žádným objektem zachyceným dochovanou plánovou dokumentací. Lze pouze konstatovat, že svojí orientací odpovídá pravoúhle organizované zástavbě dolu na rozdíl od zásobníku a drtiče vzniklých poblíž lokace zbořené strojovny v meziválečném období. Betonové konstrukce můžeme nejspíše ztotožnit s do-



Obr. 41. Důl Gabriela, sonda S2; a – fotogrammetrické zaměření situace odkrytého zdiva, b – fotogrammetrické zaměření profilu východní stěny sondy (terénní dokumentace NPÚ – ÚOP Ostrava, Radek Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování Michal Zezula, 2022).



Obr. 42. Důl Gabriela, sonda S2, situace zdiva s. j. 2901 odkrytého v jižní části sondy od severu (foto Ondřej Anlauf, 2022).



Obr. 43. Důl Gabriela, sonda S3, fotogrammetrické zaměření situace odkrytého zdiva (terénní dokumentace NPÚ – ÚOP Ostrava, Radek Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování Michal Zezula, 2022).

pravními mosty spojujícími budovu jámy č. II s třídírnou a později lanovkou k dolu Barbora.

Sonda S3

Sonda S3 byla položena v místě ventilátorovny vystavěné v roce 1928 v souvislosti s úpravou větrné a vodní jámy, která vznikla úpravou jámy č. II („Kunstschacht“) po převzetí dolu Báňskou a hutní společností v roce 1905. Je zřejmé, že vodní jáma plnila zároveň funkci větrní jámy i před touto přestavbou a to nejspíše již po roce 1906, kdy

došlo k přestavbě dolu v návaznosti na novou koncepci provozu (etapa F). Situaci staršího ventilátoru dokládá plán jeho novostavby z roku 1928, který ukazuje pozici difuzoru v západní části objektu, zatímco po jeho přestavbě bylo toto zařízení přiloženo z vnějšku na východní straně (obr. 14). Archeologicky se podařilo doložit relikty starší fáze ventilátorovny v podobě bloku cihelného zdiva založeného na kamenném základu (s. j. 3910, 3911 a 3906) do destrukčních vrstev starší jámové budovy (obr. 43 a 44). Zachycený východní líc zdiva je členěn ústupkem nejas-



Obr. 44. Důl Gabriela, sonda S3, situace zdiva s. j. 3903 (obezdívka šachty ventilátoru) od západu (foto Ondřej Anlauf, 2022).



Obr. 45. Důl Gabriela, sonda S3, situace základového zdiva starší stavební fáze ventilátorovny od východu (foto Ondřej Anlauf, 2022).

né funkce a v západní části sondy se dochovala omítaná obezdívka šachty pro ventilátor s charakteristickým zaoblením dna (s. j. 3901-3905). S jeho provozem dále souvisí i zděř při východní straně šachty a asi i s šachtou rovnoběžný úzký žlábek. Po demolici ventilátorovny bylo zdivo sníženo a následně v západní části narušeno betonovou patkou (3900), průkopem v ose šachty (s. j. 3501), kanálem zakrytým betonovými deskami (s. j. 3907-3909) a na východě pak potrubním vedením (obr. 45).

Sonda S4

Sonda S4 (obr. 46 a 47) zachytila destrukci podsklepené budovy kotelny vystavěné v roce 1908 v místě starších kotlen (etapa F). Její suterénní část tvoří průběžné cih-

lové zdivo s. j. 4908 v orientaci východ-západ, ocelové stropní nosníky s. j. 4906 a 4907 a mezi nimi zasunuté betonové stropnice s. j. 4909. Strop je zasypán štěrkem a hlínou s. j. 4109 a 4110, na které nasedá lůžko dlažby s. j. 4108 a podlaha z cementových dlaždic s. j. 4107 s provozním nášlapem s. j. 4106. S nadzemní částí budovy souvisí zdiva s. j. 4902-4905 zachycené jen částečně v severní části sondy. Tento objekt byl destruován – suterén zahrnut zásypem s. j. 4111, nadzemní části planýrkami s. j. 4102, 4103 a 4104. Do této situace je zahluuben výkop pro železné potrubí s. j. 4500 a výkop pro podestu pásového dopravníku s. j. 4900 a 4901 vybudovaného v tomto prostoru po demolici kotelny v souvislosti s elektrifikací dolu v 60. letech 20. století (etapa L).

Sonda S6

Sonda S6 (obr. 47) odhalila destrukční planýrky s. j. 6108 s obsahem destruovaných ocelových konstrukčních prvků pocházejících pravděpodobně z bourané kotelny a vrstev obsahujících kamení a fragmenty uhlí. Ty jsou překryty planýrkami a následně narušeny výkopem s. j. 6500 pro podestu pásového dopravníku (s. j. 6900-6902), jejíž část zachytila také sonda S4.

Sonda S7

Jako sonda S7 byl označen prostor, ve kterém se v průchozím stavu dochoval podzemní kolektor vystavěný z omítaného ci-

helného zdiva o světlosti 1,25–1,5 × 1,5 m zakrytý betonovými stropnicemi. V jeho interiéru částečně in situ, nebo na podlaze, zůstaly prvky ocelového potrubí opatřeného izolací, zatímco jiné instalace byly odstraněny, o čemž svědčí prázdné kapsy v obvodovém zdivu.

NÁLEZY

Z archeologického výzkumu pochází nálezový soubor, který z hlediska časového záběru pokrývá většinu doby existence dolu Gabriela. Všechny předměty pocházejí ze suťových zásypů, souvisejících s demolicemi v areálu dolu v průběhu modernizací, resp. po ukončení jeho provozu. Výběr ze zachycených artefaktů dokládá jak stavební po-



Obr. 46. Důl Gabriela, sonda S4, fotogrammetrické zaměření situace odkrytého zdiva (terénní dokumentace NPÚ – ÚOP Ostrava, Radek Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování Michal Zezula, 2022).

dobu budov v areálu dolu, tak i jeho technické instalace a technologická zařízení, část nálezů je spojena s lidmi, kteří v areálu pracovali. Mezi stavebními prvky jsou zastoupeny cihly označené písmeny „EF“ (Erzherzog Friedrich / Arcivévoda Bedřich) a „S“ ze sondy S2 (obr. 48/3), cihelná tvarovka (hřebenáč / tvarovka?), kamenné prvky z nároží a soklů budov nalezené většinou v sondě S3, teracové dlaždice a okenní sklo tabulové a s drátěnou vložkou, s technickým vybavením dolu a jeho infrastrukturou souvisí hliníkový ventil, kryt převodové soustavy s mazivem (obr. 48/2), kuličková ložiska, prvky elektroinstalací, různý spojovací materiál a také kolejnice a jejich pražce (obr. 48/1). Mezi předměty osobního charakteru se setkáváme s fragmenty skleněných i porcelánových nádob, lahví, víčkem konzervy sardinek aj. (obr. 48/6, 7). Většina těchto nálezů pochází z destrukce kotelny (sondy S4 a S6) a lze je tedy spojit s provozem dolu v 60. letech 20. století. Z nastíněného obrazu zachycené hmotné kultury se vymykají předměty přímo dokládající charakter některých pracovních činností – pečlivě svázané pásy plastové izolace (obr. 48/4) a provizorně ze dřeva a smotku drátu vyrobený úchyt elektroinstalace.

ZÁVĚR

Stavebně historický průzkum dolu Gabriela ve spojení s navazujícím archeologickým výzkumem směřuje k formulování metody průzkumu technických a průmyslových památek.

Vznik a vývoj technických a průmyslových objektů je založen na složitých a měnících se technologiích. V případě hlubinného dolu se odvíjí také od geologických podmínek, použitých dobývacích metod nebo organizace těžby v podzemí. Ukazuje se, že bez podrobné analýzy založené na úzké spolupráci s odborníky z příslušných technic-



Obr. 47. Důl Gabriela, sondy S4 a S6 s vyznačením odkryté podesty pásového dopravníku (foto Jindřich Hlas, úpravy a celkové zpracování Michal Zezula, 2022).



Obr. 48. Důl Gabriela, výběr nálezů z archeologického výzkumu (foto Ondřej Anlauf, 2022).

kých oborů by nebylo možno objasnit vývoj jednotlivých zkoumaných objektů a zvolená technická řešení. Teprve ve spojení s těmito poznatky je v případě dolu Gabriela možno porozumět sledu hloubení jednotlivých těžních a větrných jam, jejich stavebnímu vývoji, změnám ve vybavení povrchovými stroji nebo poklesům terénu, ke kterým v místě došlo a které vedly k celkové proměně morfologie terénu.

Poznatky vycházející z archivních a terénních průzkumů byly ověřeny pomocí archeologického výzkumu, který se cíleně zaměřil na pozice a uspořádání klíčových povrchových strojních zařízení spojených se staršími, dnes již zaniklými fázemi vývoje. V případě hlubinného kame-nouhelného dolu šlo především o těžní stroje, ventilátory nebo zařízení pro čerpání důlních vod. Výsledky archeologického výzkumu jednak potvrdily zjištěné skutečnosti, případně detailněji upřesnily ty fáze vývoje, které nebylo možné rekonstruovat metodami stavebně historického průzkumu.

Příklad průzkumu dolu Gabriela ukazuje složitost stavebně historického průzkumu technických a průmyslových objektů i nezbytnost mezioborové spolupráce, bez níž by nebylo možné nalézt odpovědi na otázky po příčinách změn a úprav, ke kterým v průběhu provozního užívání došlo, a to jak po stránce stavební, tak i technické a technologické.

PODĚKOVÁNÍ

Poděkování patří Mgr. Hynku Zbrankovi za spolupráci a konzultace a dále Státnímu okresnímu archivu v Karvině, Zemskému archivu v Opavě, Muzeu Těšínska a státnímu podniku DIAMO.

Výzkumné práce byly součástí projektu POHO 2030 (<https://poho2030.cz/projekt/poho-park-dul-gabriela/>), jehož cílem je vybudování důstojného centra pohornické krajiny, které nabídne zázemí jak návštěvníkům dolu Gabriela, tak i přilehlého kostela sv. Petra z Alkantary. Jedná se o strategický projekt Moravskoslezského kraje.

Článek vznikl v rámci výzkumné oblasti Industriální dědictví (dílčí cíl Industriální archeologie), financované z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (IP DKRVO).

PROF. MILOŠ MATĚJ, NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ V OSTRAVĚ, METODICKÉ CENTRUM PRŮMYSLVÉHO DĚDICTVÍ
MATEJ.MILOS@NPU.CZ

MGR. MICHAELA RYŠKOVÁ, NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ V OSTRAVĚ, METODICKÉ CENTRUM PRŮMYSLVÉHO DĚDICTVÍ, RYSKOVA.MICHAELA@NPU.CZ

MGR. MICHAL ZEŽULA, PH.D., NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ V OSTRAVĚ, ZEŽULA.MICHAL@NPU.CZ

BC. ONDŘEJ ANLAUF, ARCHAIA BRNO, Z. Ú., ARCHAIA.OPAVA@SEZNAM.CZ

ING. LUBOMÍR KOLÁTEK, DIAMO, STÁTNÍ PODNIK, ODŠTĚPNÝ ZÁVOD DARKOV, KOLATEK@DIAMO.CZ

MGR. RADIM KRAVČÍK, BEZPEČNOSTNĚ PRÁVNÍ AKADEMIE OSTRAVA, RADIM.KRAVCIK@BP-AKADEMIE.CZ

MGR. RADEK MÍŠANEC, NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ V OSTRAVĚ, METODICKÉ CENTRUM PRŮMYSLVÉHO DĚDICTVÍ, MISANEC.RADEK@NPU.CZ

MGR. MAREK PEŠKA, PH.D., ARCHAIA BRNO, Z. Ú., MPESKA@ARCHAIABRNO.CZ

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

DIAMO, s. p., o. z. DARKOV, OMG (oddělení měřiče a geologa): Mapy slojí karvinských závodů: Barbora, UNRRA, 1. máje. Karviná 1947–1949.

Podélný profil větrní jámy Mír 4. Karviná 1950.

Diagram těžby – výkonu a osazenstva. Karviná 1992.

Textová zpráva, 2. 1. Geologie širšího okolí, in: Výpočet zásob černého uhlí v dobývacím prostoru Karviná-Doly II, lokalita Gabriela, č. ložiska 3070423. Ostrava 2010.

Textová zpráva, 2. 2. 3. Úložní poměry a tektoniky. Význačné tektonické poruchy v DP Karviná-Doly II, část Gabriela, in: Výpočet zásob černého uhlí v dobývacím prostoru Karviná-Doly II, lokalita Gabriela, č. ložiska 3070423. Ostrava 2010.

Evidenční list jámy. Karviná 2022.

Magistrát města Karviné:

Spisovna stavebního úřadu

Muzeum Těšínska:

Sbírka pohlednic, H 34701; H 34914 – H 34917; H 34919 – H 34920; H 34924

Národní památkový ústav Ostrava:

Archiv negativů, č. neg.: A 117 164 – A 117 167

Fototéka, č. neg. 137442–443

Metodické centrum průmyslového dědictví v Ostravě, OEDIS, archiv negativů č. 137440; č. 137441; č. 137442; č. 137443

Státní okresní archiv Karviná:

Fond Archiv města Karvinná, NAD 95, kart. 724, inv. č. 688.

Fond Archiv města Karvinná, Katastrální mapy evidenční, kart. 70/2, poř. č. 157

Sbírka obrazového a fotografického materiálu, nein., poř. č. 666

Zemský archiv v Opavě:

Archiv OKD, a. s., fond BaH / báňské ředitelství Moravská Ostrava, kart. 329, inv. č. 1872; inv. č. 1874; kart. 651, inv. č. 1919.

Archiv OKD, a. s., fond Revírní báňský úřad Ostrava, kart. 318, inv. č. 1571; kart. 326, inv. č. 1869; kart. 329, inv. č. 1874.

Archiv OKD, a. s. / DIAMO, s. p., fond Ostravsko-karvinský revír, Důl Mír, n. p. Karviná, kart. 8, No 308/III.

Antal, R. – Zbránek, H. 2019: Springerova barvírna v Brně, Archeologia technica 30, s. 55–56.

Beránek, J. – Macek, P. edd. 2015: Metodika stavebněhistorického průzkumu. Praha.

Blažková, T. 2016: Sonda do industriální archeologie pražského Karlína, Archeologia Technica 27, s. 18–31.

Čapek, F. 1929: Popis důlních podniků ostravsko-karvinského kame-nouhelného revíru a jejich organizace, in: Kamenouhelné doly ostravsko-karvinského revíru IV. Moravská Ostrava, s. 15–17.

Černý, I. – Dopita, M. 2003: Stručná charakteristika dolů a nedůlních organizací, Činné doly, in: Uhlé hornictví v ostravsko-karvinském revíru. Ostrava – Mariánské Hory, s. 233n.

Kolátek, L. 2022: Historický a technický vývoj Dolu Gabriela / UNRRA / Mír ve vazbě na geologické podmínky, in: Stavebně historický průzkum Dolu Gabriela / UNRRA / Mír. NPÚ Ostrava, rkp.

Kravčík, R. – Matěj, M. – Mišanec, R. – Peška, M. – Ryšková, M. – Zbránek,

- H. – Zezula, M. 2022: Důl Gabriela / UNRRA / Mír v Karviné-Dolech. Stavebně historický průzkum. NPÚ ÚOP v Ostravě – Metodické centrum průmyslového dědictví a Archaia Brno.
- Matěj, M. – Klát, J. – Korbelařová, I. 2009: Kulturní památky ostravsko-karvinského revíru. Ostrava.
- Matěj, M. – Ryšková, M. 1994: Inventarizace průmyslového kulturního dědictví. Kamenouhelné doly karvinského revíru. Zpráva z výzkumu. Památkový ústav v Ostravě, rkp.
- Schlepper, T. – Zeppenfeld, B. red. 2008: St. Antony, Die Wiege der Ruhrindustrie. Münster.
- Stočas, B. 1931: 25 let Báňské a hutní společnosti na Ostravsku. Praha.
- Stočas, B. 1931: Historie dolu Gabriela, in: B. Stočas, 25 let Báňské a hutní společnosti na Ostravsku. Praha, s. 205n.
- Vidlička, L. 2007: Důlní doprava prošla vývojem, in: L. Vidlička ed., Důl Darkov. Karviná, s. 71n.
- Vidlička, L. 2007: Nejstarší je Gabriela, in: L. Vidlička ed., Důl Darkov. Karviná, s. 12n.
- Vidlička, L. 2007: Nová základna skupinového Dolu Darkov, in: L. Vidlička ed., Důl Darkov. Karviná, s. 46n.
- Vidlička, L. ed. 2007: Důl Darkov. Karviná.
- Zbránek, H. – Zubalík, J. 2020: Brno, k. ú. Trnité, okr. Brno-město. Ulice Dornych a Přízova, areál bývalé textilní továrny Vlněna, in: Přehled výzkumů 61/2, s. 141–143.
- Zezula, M. a. kol. 2022: Katastrální území Karviná – Doly. Zpráva o výsledcích laserového leteckého skenování území. Ostrava 2022, rkp.

Internetové zdroje

- https://wikipedia.org/wiki/Báňská_a_hutní_společnost. [cit. 26. 6. 2022].
- <https://okd.cz>. [cit. 26. 6. 2022].
- https://www.archives.cz/web/SK/mapovy_portal/dul_gabriela/index.php. [cit. 19. 7. 2022].

DIE BAUHISTORISCHE UND ARCHÄOLOGISCHE UNTERSUCHUNG DES GABRIELESCHACHTS IN KARVINÁ

Die Gründung der Steinkohlengrube Gabrielschacht/UNRRA/Mír in Karviná fällt in die 1850er Jahre. Bald danach übergang sie in Besitz der Teschener Kammer und später in den der Österreichischen Berg- und Hüttenwerks-Gesellschaft, unter denen sie sukzessiv modernisiert und umgebaut wurde. Der grundsätzliche Umbau erfolgte in den Jahren 1908–1915, bei dem neue Zentralmaschinenhalle, zwei Strebenfördergerüste und eines der Grubengebäude erbaut wurden. Nach einer Grubengasexplosion im Jahre 1924 wurde das ursprüngliche großartige Konzept berücksichtigt und architektonisch durch Grubengebäudevereinigung vollzogen.

Die verwickelte bauliche und technische Entwicklung hat sich im Jahre 2000 mit der Stilllegung der Grube abgeschlossen. Die Schächte wurden nachfolgend zugeschüttet und Mehrheit der Oberflächenbauten niedergedrückt. Nur der Kern der Zeche blieb erhalten: zwei Fördergerüste und die Grubengebäude der Grube I und II, sowie auch ihr gemeinsames Treibehaus, die in der Stilllegungszeit unter Denkmalschutz gestellt worden sind.

Gegenwärtig bereitet man die Renovierung und Konversion der Gebäude für Gesellschafts-, Kultur- und Freizeitausnutzung vor. Für das Erfordernis der architektonischen Studie, die nicht nur eine neue Ausnutzung der bestehenden Gebäude, sondern auch weitere Entwicklungspläne für das Gelände der ehemaligen Steinkohlengrube Gabrielschacht in sich enthält, führte man im Jahre 2022 die bauhistorische Untersuchung und archäologische Forschung durch.

Das Ziel der vorliegenden Studie ist darin, die architektonische und technische Entwicklung der Grube in historischen Zusammenhängen anhand einer Auswahl der wichtigsten Archiv- und Bildquellen vor dem Hintergrund der geologischen Bedingungen, der Möglichkeiten und der Technologie des Steinkohlenbergbaus darzustellen.

Die bauhistorische Entwicklung des zentralen Areals lässt sich ungefähr in die A–J, durch Plan- und Bilddokumentation belegten Entwicklungsetappen verteilen. Eine Menge technologische Änderungen und Umgestaltungen lassen sich zeitlich nicht genau bestimmen. Die Etappen A–E belegt nur die archivalische Plan- und Bilddokumentation, die bestehenden Anlagen entstanden in den Etappen F–J, in denen sie auch umgestaltet wurden. Die älteste Etappe A (1852–1859) wird mit den ursprünglichen Bauten verbunden, die durch den Brand 1859 zerstört wurden. Die Etappe B (1862–1875) brachte mit sich den Wiederaufbau nach dem Brand, dessen Ergebnis ein einfacher Grubenbau mit anliegendem Treibehaus (der Maschinen- und Kesselhalle) war. Der Etappe C (1871) gehört der Ausbau eines Fachwerkbau und pyramidalen Förderturms über dem neu abgeteufte Schacht Nr. I an. Die Etappe D (1875–1882) bedeutete die bauliche Vereinigung der Gebäude über beiden Gruben (d. h. der ursprünglichen Maschinen- und der neuen Fördergrube aus dem Jahr 1871). Man komponierte auch den Förderturm aus dem Jahr 1871 in einen reich gegliederten

aufwändigen Baukomplex ein; über der ursprünglichen Grube hat man einen gemauerten Förderturm aufgerichtet. Die Etappe E (wohl 1882–1891), mit dem Umbau der Maschinenhallen und der Errichtung des Strebenfördergerüsts über der Grube I verbunden, hing wohl mit Installierung von leistungsvolleren Fördermaschinen zusammen. Die Etappe F (1908–1911) brachte mit sich ein neues Konzept der Anlage. Man hat die neue Grube II abgeteufte, über der ein Fachwerk-Strebenfördergerüst und neues Grubengebäude aufgerichtet wurden, und man begann auch den Bau eines neuen Treibehauses zum Konzentrieren der Dampffördermaschinen der Gruben I und II samt den Kompressoren in einem Objekt. In der Etappe G (1912–1915) wurde der Maschinenhallenbau und Vereinigung der Fördergerüstgestalt durch den Umbau jenes über der Grube I (es hat sich nicht um die Gestalt des Grubengebäudes gehandelt) vollendet. Die Etappe H (1924–1925) wurde durch Zerstörung des Förderturms und Grubengebäudes der Grube II und Beschädigung weiterer Bauten infolge einer Grubengasexplosion erzwungen. Die Bauten wurden in gleicher technischer sowie architektonischer Lösung wiederaufgebaut. Man erbaute zugleich ein neues Grubengebäude der Fördergrube I in gleichem architektonischem Ausdruck wie das bei der Grube II. In der Etappe I (1928) wurde die Wassergrube zur Wettergrube III umgestaltet. Die Etappe J (1. Hälfte der 1940 Jahre) hängt mit der Verlängerung der Maschinenhalle mittels eines Zubaus für den Turbokompressor DEMAG zusammen. Die Etappe K (1960) stellte eine Gesamtmodernisierung dar, im Rahmen deren ein neuer Förderturm mit den eingebauten Maschinen über der Windgrube III erbaut und das Treibehaus im Zusammenhang mit der Installierung von vier neuen elektrischen Trommelfördermaschinen und Ward-Leonard-Stromumsetzer adaptiert wurden. Die Etappe L (ab 2004) schloss an die Stilllegung der Zeche durch die Demolierung ihrer Bauten mit Ausnahme der Kulturdenkmäler an.

Vom ausgedehnten Komplex überlebten bloß drei Bauten: die Fördertürme mit Grubengebäuden I und II und ihr gemeinsames Treibehaus. Sie sind baulich mit dem Gesamtumbaukonzept der Hauptbetriebsgebäude (Etappen F, G, H) verknüpft. Die Bauten zeichnen sich mit ihrer tragenden genieteten Stahlfachwerkkonstruktion aus, die an den Gebäuden durch Ziegelausfüllmauerwerk und Großflächenfenster ergänzt ist. Alle sind durch mehrere spätere, mit Auswechslung der technischen Einrichtungen oder teilweisen Adaptierungen zusammenhängende Eingriffe gezeichnet. Sowohl die eigentlichen Bauetappen als auch Teiladaptierungen wurden kurz nacheinander durchgeführt und ihre Unterscheidung ist manchmal schwierig. Die Anhaltspunkte zur Datierung der Eingriffe stellte vor allem die Fügung der Stahlkonstruktionen (Nieten, Schrauben, Schweißen) dar.

Einen Teil der bauhistorischen Untersuchung bildete auch das Definieren der Denkmalwerte, unter denen vor allem der städtebauliche und typologische Wert angeführt zu werden verdienen. Die Ein-

zigartigkeit des Raumkonzepts des Gabrielschachts fußt in seiner städtebaulichen Beziehung zur Barockkirche des hl. Petrus v. Alcantara. Die sowohl in der symmetrischen Anordnung der Objekte als auch der Gestaltung der sichtexponierten Treibehausfrontseite zur Geltung kommende Achse ist fast gleich wie die Sichtachse zwischen der Grube und der Kirche. Es handelt sich um ein rares Beispiel der symbolischen Verknüpfung der alten und neuen Dominanten der sich neu formierenden Industrielandschaft. Es sind zugleich einige der neuen Dominanten, die in der Landschaft nach der Stilllegung des Bergbaus, den Flächendemolierungen und der Rekultivierung anwesend bleiben.

Der typologische Wert besteht vor allem aus der sehr frühen Applikation der modernen Lösung der oberirdischen Grubenanlage mit Konzentration aller stationären Maschinen in einer gemeinsamen Maschinenhalle. Für die Inspiration lässt sich die Zeche Zollern 2/4 in Dortmund (Nordrhein-Westfalen) aus dem Jahr 1903 halten.

Das Ziel der archäologischen, die bauhistorische Untersuchung des Gabrielschachts begleitenden Forschung war, den Erhaltungszustand der aus der technologischen Hinsicht entscheidenden Schlüsselteile der Anlage zu beglaubigen und die Aussage der Archiv- und Bildquellen zu ergänzen. Die an Stelle des ältesten bald durch ein größeres Gebäude ersetzten Treibehauses der ersten Fördermaschine der neuen Grube I aus dem Jahr 1871 gelegte Sonde S1 legte Ziegelmauerwerkreste frei, die hätten mit diesen Maschinenhallen zusammenhängen können. Der Befund ist aber durch jüngere, wahrscheinlich mit dem späteren Verbindungssteg zusammenhängende Betonkonstruktionen verletzt; der Steg diente nach dem Bau der neuen Baderäume für den Zugang der Bergleute in die Grubengebäude. Die Sonde S2 wurde an der Stelle des Maschinenraums der Haspel des zwischen den Jahren 1855–1899 errichteten Wasserschachts II gelegt. Auch hier war der Befund durch spätere Betonfundamente verletzt, aber die Maschinenraumreste blieben zum Teil samt dem erhöhten, wohl zur Aufstellung einer Dampfmaschine dienenden Sockel erhalten. In der Sonde S3 ist es gelungen die Ummauerung des Schachts für die Wettermaschine mit charakteristisch abgerundetem Boden zu dokumentieren, der der Wetterhalle angehört hat, die im Zusammenhang mit der Adaptierung der ursprünglichen Wassergrube zur Wasser- und Wettergrube nach 1906 errichtet worden war. Man legte die Sonden S4 und S6 im einstigen Kesselraum aus dem Jahr 1908 an Stelle der älteren Kesselräume. Man legte den gepflasterten Kesselraumfußboden samt der Deckenkonstruktion seines Untergeschosses frei. Die geplante Sonde S5 wurde aus den technischen Gründen nicht eröffnet und man bezeichnete als die Sonde S7 den Raum der dokumentierten nicht verschütteten, nach der Demolierung der Kesselhalle entstandenen Untergeschossräume. Aus dem Schutt und der Verschüttung der geforschten Konstruktionen ist es gelungen ein Ensemble von Gegenständen zu erreichen, die die Baugestalt der Oberflächenbauten der Zeche, ihrer technischen Installationen und technologischen Einrichtungen belegen. Teil vom Befund ist bereits in Verbindung mit den Menschen, die da arbeiteten, und mit konkreten Arbeitstätigkeiten.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1a: Karviná, Gabrielschacht/1. Máj, Vertikalschnitt A-A, Nord-Süd (Unterlagen DIAMO, staatl. Betrieb, Abzw. Darkov, OMG, Schema Lubomír Kolátek, 2022).
- Abb. 1 b: Karviná, Gabrielschacht/1. Máj, Vertikalschnitt B-B, West-Ost (Unterlagen DIAMO, staatl. Betrieb, Abzw. Darkov, OMG, Schema Lubomír Kolátek, 2022).
- Abb. 2: Karviná, Gabrielschacht/1. Máj, Untertagebau, axonometrisches Schema (Unterlagen DIAMO, Abzw. Darkov, OMG, Schema Lubomír Kolátek, 2022).
- Abb. 3: Karviná, Gabrielschacht, Zustand 1864 (übernommen aus STOCES, Bohuslav, *Dvacet pět let Báňské a hutní společnosti* [Fünfundzwanzig Jahre der Berg- und Hüttenwerks-Gesellschaft. Praha 1931, S. 205]).
- Abb. 4: Karviná, Gabrielschacht, Maschinengrube (später Wetter- und Wasserschacht, Wetterschacht III links) und Fördergrube I (rechts), Schnitt, Zustand 1871 (Schema Radek Mišanec, 2022).
- Abb. 5: Erzherzogliche Gabrilien-Doppelschacht-Anlage in Karwin, Plan zur Erbauung des Doppelgrubenkomplexes, ohne Dat., Maßstab 1:750, 1:1000. SOKA (Staatliches Bezirksarchiv) Karviná, Archivfond OKR 1. Máj – Mir (Reprofoto J. Pavlas, NPÚ ÚOP [Nationalinstitut für Denkmalpflege, Facharbeitsstätte] Ostrava, Fotoarchiv, Neg.-Nr. 1374432-443).

Abb. 6: Karviná, Gabrielschacht, Wassergrube (früher Maschinengrube, später Wetterschacht III) und Fördergrube I, Schnitt, Zustand nach Abriss der älteren Gebäude über beiden Gruben und Ausbau vom gemeinsamen Treibehaus, dem sog. Doppelschachtkomplex (Schema Radek Mišanec, 2022).

Abb. 7: Karviná, Gabrielschacht, Wassergrube (früher Maschinengrube, später Wetterschacht III) und Fördergrube I, Schnitt, Zustand 1905 nach der Strebenfördergerüstaufriktion über der Grube I und dem Umbau ihrer Maschinenhalle (Schema Radek Mišanec, 2022).

Abb. 8: Katasterkarte der Katastralgemeinde Karviná, 1899, Detail der Gabrielschacht (SOKA Karviná, Fond Archiv der Stadt Karviná, Nachträge 1816–1945, Katastralevidenzkarten 1:2880, Karton 70/2, Nr. 157).

Abb. 9: Karviná, Gabrielschacht, Plan zur Erbauung der Maschinenhalle, ohne J. (wohl 1908–1909), Maßstab 1:200, z. T. koloriert (ZAO [Landesarchiv Troppau], Archiv der Báňská a hutní [Berg- und Hüttenwerks-Gesellschaft], Generaldirektion Prag, Karton 329, Best.-Nr. 1874).

Abb. 10: Karviná, Gabrielschacht, Ausbau vom Strebenfördergerüst und dem Grubengebäude Nr. II, hinter dem sich die schon vollendete erste Ausbauphase des gemeinsamen Treibehauses (für die Fördermaschine der Grube II) befindet, 1911, zeitgenössische Postkarte (Museum Těšínska [Museum des Teschener Landes], Ansichtskartensammlung, H 34701).

Abb. 11: Karviná, Gabrielschacht, Zustand nach 1915, zeitgenössische Postkarte (übernommen aus: Karvinský ve stopách času [Revier von Karviná in Zeitspuren – online] Projekt Stará KARVINÁ [Alt Karwin], s. website https://www.archives.cz/web/SK/mapovy_portal/dul_gabriela/index.php).

Abb. 12: Karviná, Gabrielschacht, die durch Explosion beschädigte Maschinenhalle, 1924 (Museum Těšínska, Ansichtskartensammlung, H 34914).

Abb. 13: Karviná, Gabrielschachtsareal nach der Vollendung des Umbaus, Zustand 1941 (SOKA Karviná, Bild- und Fotosammlung, Nr. 666).

Abb. 14: Karviná, Gabrielschacht, Umbau der Wassergrube zum Wetterschacht III, Maßstab 1:75, 1928 (ZAO, Archiv OKD AG, Fond BaH/Bergbaudirektion Moravská Ostrava, Karton 651, Best.-Nr. 1919).

Abb. 15: Karviná, Gabrielschacht, Wassergrube (vorher Maschinengrube, später Wetterschacht III) mit Fördergerüst und Grubengebäude der Grube I, Schnitt. Zustand nach dem Umbau des Fördergerüsts und Grubengebäudes der Grube I und nach dem Ausbau des gemeinsamen Treibehauses, gegen 1950, vor Ersetzung der dampfgetriebenen Fördermaschine durch eine elektrische (Schema Radek Mišanec, 2022).

Abb. 16: Karviná, Gabrielschacht, Wetterschacht III (vorher Maschinen- und Wassergrube) mit Fördergerüst, Grubenbau der Fördergrube I und Maschinenhalle, Schnitt. Zustand nach dem Umbau der Wassergrube zum Wetterschacht III und Ersetzung der dampfgetriebenen Fördermaschine der Grube I durch eine elektrische (Schema Radek Mišanec, 2022).

Abb. 17: Karviná, Gabrielschacht, Bauentwicklungsschema Farberklärung: grau – Bauten der vorherigen Etappen; rot – Neubauten; gelb – niedergerissene Bauten (Kartenunderlage ČÚŽK [Tschechisches Amt für Geodäsie und Kataster], Karte Radek Mišanec, 2022).

Abb. 18: Karviná, Gabrielschacht, Gesamtansicht von Westen – Maschinenhalle mit Kompressorenraumzubau, im Hintergrund Fördergerüste der Gruben I und II (Foto Roman Polášek, 2022).

Abb. 19: Karviná, Gabrielschacht, Maschinenhalle, 1. Untergeschoss, Bauentwicklungsschema (Schema Marek Peška, 2022).

Abb. 20: Karviná, Gabrielschacht, Maschinenhalle, 1. Obergeschoss, Bauentwicklungsschema (Schema Marek Peška, 2022).

Abb. 21: Karviná, Gabrielschacht, Maschinenhalle, Nordostfassade (Foto Roman Polášek, 2022).

Abb. 22: Karviná, Gabrielschacht, Maschinenhalle, (nordöstlicher) Teil für die Fördermaschine der Grube II (Foto Roman Polášek, 2022).

Abb. 23: Karviná, Gabrielschacht, Maschinenhalle, Kompressorenraum – Verbindung des Zubaus aus den 1940er Jahren mit dem sekundär abgetrennten Teil der Maschinenhalle (Foto Roman Polášek, 2022).

Abb. 24: Karviná, Gabrielschacht, Maschinenhalle, schwarzweißer Fußbodenbelag der zweiten Bauphase 1912–1915 (Foto Roman Polášek, 2022).

Abb. 25: Karviná, Gabrielschacht, Maschinenhalle, Untergeschoss (Foto Marek Peška/Hynek Zbranek, 2022, Best.-Nr. 038730-2022).

Abb. 26: Karviná, Gabrielschacht, Maschinenhalle, Bunker aus dem 2. Weltkrieg (links – Foto Roman Polášek, 2022).

Abb. 27: Karviná, Gabrielschacht, Gesamtansicht von Südosten – Fördergerüste und Grubengebäude der Gruben I und II mit gemeinsamem Treibehaus, im Vordergrund rechts Austritt des aufgehobenen Wetterschachts III (der vorherigen Maschinen- und Wassergrube – Foto Roman Polášek, 2022).

Abb. 28: Karviná, Gabrielschacht, Grubengebäude der Fördergrube I, Bauentwicklungsschema (Schema Marek Peška, 2022).

Abb. 29: Karviná, Gabrielenschacht, Grubengebäude der Fördergrube II, Bauentwicklungsschema (Schema Marek Peška, 2022).
 Abb. 30: Karviná, Gabrielenschacht, Grubengebäude und Fördergerüst der Grube II, Umlauf der Fördergestelle (Foto Roman Polášek, 2022).
 Abb. 31: Karviná, Gabrielenschacht, Grubengebäude und Fördergerüst der Grube I, Fördergefässentleerer (Foto Roman Polášek, 2022).
 Abb. 32: Karviná, Gabrielenschacht, Luftaufnahme, im Hintergrund die Kirche des hl. Petrus v. Alcantara (Foto Roman Polášek, 2022).
 Abb. 33: Karviná, Gabrielenschacht, Ansicht der nicht mehr existierenden alten Stadt Karviná, Blick vom Fördergerüst der Grube I, nicht datierte Postkarte, Poststempel 1935 (Muzeum Těšínska, Ansichtskartensammlung, H 34924).
 Abb. 34: Karviná, Gabrielenschacht, Areal der Zeche mit Sonden der archäologischen Forschung, Luftaufnahme von Osten (Foto Jindřich Hlas, 2022).
 Abb. 35: Karviná, Gabrielenschacht, Gesamtentwicklungsschema der Bebauung (Autor Radek Mišanec) in das digitale Reliefmodell der Laser-Luftscanning übertragen (Data CzechGlobe, Visualisierung Ondřej Malina, Gestaltung und Gesamtbearbeitung Michal Zezula, 2022).
 Abb. 36: Karviná, Gabrielenschacht, Lageplan, 1943 (ZAO, Fond Revírní báňský úřad [Revier-Bergbauamt] Ostrava, Karton 318, Best.-Nr. 1571).
 Abb. 37: Karviná, Gabrielenschacht, Situierung der archäologischen Sonden im Bauentwicklungsgesamtschema. Lage der Objekte: a – alte Maschinenhalle der Grube I; b – Maschinenräume der Haspel der Wassergrube und des Wetterschachts; c – Wettergebläsenraum; d – Kesselraum (digitalisierte Felddokumentierung NPÚ – ÚOP Ostrava, Gestaltung und Gesamtbearbeitung Michal Zezula, Schema Radek Mišanec, 2022).
 Abb. 38: Karviná, Gabrielenschacht, Sonde S1 – Fotogrammetrische Aufnahme des Befunds vom freigelegten Mauerwerk (Felddokumentierung NPÚ – ÚOP Ostrava, Radek Kadlubiec, Gestaltung und Gesamtbearbeitung Michal Zezula, 2022).

Abb. 39: Karviná, Gabrielenschacht, Sonde S1. Befund vom freigelegten Mauerwerk, Ostansicht (Foto Ondřej Anlauf, 2022).
 Abb. 40: Karviná, Gabrielenschacht, Plan des Dampfhaspels für den Kunstschaft, Maßstab 1:50, nicht datiert, nicht koloriert (ZAO, Fond Revírní báňský úřad Ostrava, Karton 318, Best.-Nr. 1571).
 Abb. 41: Karviná, Gabrielenschacht, Sonde S2, fotogrammetrische Aufnahme des Befunds vom freigelegten Mauerwerk und Profil der Ostseite der Sonde (Felddokumentierung NPÚ – ÚOP Ostrava, Radek Kadlubiec, Gestaltung und Gesamtbearbeitung Michal Zezula, 2022).
 Abb. 42: Karviná, Gabrielenschacht, Sonde S2, Befund vom Mauerwerk in der südlichen Partie der Sonde, von Norden zu aufgenommen (Foto Ondřej Anlauf, 2022).
 Abb. 43: Karviná, Gabrielenschacht, Sonde S3, fotogrammetrische Aufnahme des freigelegten Mauerwerks (Felddokumentierung NPÚ – ÚOP Ostrava, Radek Kadlubiec, Gestaltung und Gesamtbearbeitung Michal Zezula, 2022).
 Abb. 44: Karviná, Gabrielenschacht, Sonde S3, Befund vom Mauerwerk der Ummauerung des Schachts für Gebläse, von Westen zu aufgenommen (Foto Ondřej Anlauf, 2022).
 Abb. 45: Karviná, Gabrielenschacht, Sonde S3, Befund vom Fundamentmauerwerk der älteren Phase des Gebläsenraums, von Osten zu aufgenommen (Foto Ondřej Anlauf, 2022).
 Abb. 46: Karviná, Gabrielenschacht, Sonde S4, fotogrammetrische Aufnahme des Befunds vom freigelegten Mauerwerk (Felddokumentierung NPÚ – ÚOP Ostrava, Radek Kadlubiec, Gestaltung und Gesamtbearbeitung Michal Zezula, 2022).
 Abb. 47: Karviná, Gabrielenschacht, Sonden S4 und S6 mit ersichtlich gemachtem freigelegtem Podest der Transportbandanlage (Foto Jindřich Hlas, Gestaltung und Gesamtbearbeitung Michal Zezula, 2022).
 Abb. 48: Karviná, Gabrielenschacht, Auswahl der Funde aus der archäologischen Forschung (Foto Ondřej Anlauf, 2022).

(Übersetzung J. Noll)

KAPLE PANNY MARIE V KOSTELE PETRA A PAVLA V BENEDIKTIN- SKÉM KLÁŠTEŘE V RAJHRADĚ

ZDENĚK KOVÁŘÍK – DANIEL
CHADIM

Chapel of Our Lady in the Church of Saints Peter and Paul in the Benedictine Monastery in Rajhrad

The article deals with the Marian chapel inside the compound of the Benedictine Monastery in Rajhrad. Built during 1748–1749, the chapel continues the earlier construction in the compound based on the plans of Johann Blasius Santini-Aichel. Nevertheless, its artistic, iconographic, and partially also material composition represents an independent project that was most likely created by the new generation of artists and artisans. Although the chapel was repeatedly in disrepair in the past and has been at least twice substantially reconstructed, a large number of original elements and surfaces was detected that provide evidence about the original appearance and iconographic programme of this sanctuary.

Keywords: chapel of Our Lady – Rajhrad – restoration – artificial marble – stucco decoration – Immaculate Conception of the Virgin Mary

Článek pojednává o Mariánské kapli v areálu benediktinského kláštera v Rajhradě. Kaple vystavená v letech 1748–1749 navazuje na starší stavební práce v areálu, prováděné dle plánů Jana Blažeje Santiniho-Aichela. Výtvarně, ikonograficky a částečně i materiálovou skladbou však představuje samostatný projekt, tvořený zřejmě již novou generací umělců a řemeslníků. Přestože byla kaple v minulosti opakovaně v havarijním stavu a byla minimálně dvakrát zásadně rekonstruována, podařilo se nalézt řadu původních prvků a povrchů, které vypovídají o původní podobě a ikonografickém programu této svatyně.

Klíčová slova: kaple Panny Marie – Rajhrad – restaurování – umělý mramor – štuková výzdoba – Neposkvrněné početí Panny Marie

<https://doi.org/10.56112/pp.2022.2.04>

Mezi léty 2018–2022 proběhl komplexní restaurátorský zásah v Mariánské kapli kostela sv. Petra a Pavla benediktinského kláštera v Rajhradě. V rámci tohoto zásahu byly zjištěny nové skutečnosti, které v mnoha rovinách rozšiřují a upřesňují vědomosti o památce. Kaple, druhotně vestavěná mezi loď kostela a jižní kvadraturu areálu, je ve stínu Santiniho realizace v literatuře poměrně přehlížená. Díky novým nálezům tak bylo možné blíže identifikovat

sochařskou výzdobu, upřesnit ikonografický program kaple a znovu prezentovat původní strukturu jednotlivých částí prostoru. V druhé řadě byla v rámci průzkumu nalezena materiálová specifika, jedinečná pro tento prostor. Vzhledem k havarijnímu stavu téměř všech prvků výzdoby bylo po rozsáhlé diskusi se zástupci NPÚ přistoupeno i k několika radikálním krokům, bez kterých by však nebylo možné rehabilitovat kapli jako celek, stabilizovat jednotlivé povrchy a v neposlední řadě jí vrátit původní smysl a účel. Tento text nemá ambici podrobně popisovat restaurátorský zásah ve všech jeho materiálových rovinách, jeho cílem je publikovat dosud neznámé informace a upozornit na tuto drobnou svatyni v monumentálním areálu rajhradského kláštera.

GENEZE KAPLE

Přestavba, respektive stavba kostela s areálem klášterních budov v Rajhradě sice započala ve 20. letech 18. století, nicméně dokončena byla postupně až v 19. a v první polovině 20. století. Šlo o poměrně složitý proces, kdy původní plány Jana Blažeje Santiniho-Aichela byly průběžně měněny nejprve jím samotným a po jeho smrti stavitelem areálu Františkem Benediktem Klíčníkem.¹⁾ Dále, převážně ze statických důvodů, docházelo k dalším opravám či přestavbám. V roce 1728 byl přizván „švýcarský architekt“ kvůli odklání věží v průčelí chrámu, nicméně až do roku 1739, kdy byly dokončeny hlavní práce na stavbě chrámu, zřejmě většinu stavebních prací v areálu vedl a prováděl stavitel Klíčník. K dalším větším zásahům do podoby kostela došlo při přestavbě presbytáře po zemětřesení z roku 1753 či 1763. Tato přestavba probíhala podle plánů Franze de Paula von Hillebrandta v letech 1767 až 1773.²⁾

V podstatě po celé 18. století docházelo ke stavebním pracím na budování či úpravách jednotlivých budov kláštera a proboštství. Tato stavební činnost nebyla ukončena ani v následujícím století, kdy bylo proboštství povýšeno



Obr. 1: Rajhrad (okres Brno-venkov), pohled do kaple, stav před restaurátorským zásahem (foto J. Červinka).



Obr. 2: Fotografie Mariánská kaple v Rajhradě, S.I: s.n., 1860–1900 (Benediktinské opatství Rajhrad, sign. R-GR-0000.141).

na opatství, areál se musel vypořádat se škodami po napoleonských válkách, či probíhaly další rekonstrukce chrámu. Zřejmě poslední větší přestavbu realizoval Wilhelm Dwořak v 90. letech 19. století při sjednocení stylu kostela s okolními budovami v novobaročném stylu.³⁾

Samotná kaple Panny Marie byla zbudována v letech 1748–1749 v období úřadování probošta Matouše Stehlíka.⁴⁾ Kaple byla zhotovena k uctění sochy Matky Boží, která se snad již od roku 1270 nacházela na hlavním oltáři klášterního kostela. Kapli plánoval postavit již probošt Antonín Pirmus, který stavbu zřejmě z finančních důvodů nerealizoval. O tom, že Pirmus hodlal pro rajhradskou madonu samostatnou vytvořit kapli, svědčí fakt, že po přestavbě kostela nebyla milostná socha vrácena na své tradiční místo na hlavním oltáři, ale nadále byla umístěna v provizoriu na oltáři v kapitulní síni.⁵⁾ K postavení samostatné kaple pro tuto sochu došlo tedy až za Pirmusova nástupce, iniciátorem projektu ovšem nebyl probošt, nýbrž převor konventu Hugo Otmanský, který stavbu rovněž z velké části financoval.⁶⁾ Kaple byla vsazena do severního křídla nové kvadratury a propojena s kostelem vstupem v podkruchtí. Na realizaci se podílel brněnský zednický mistr Josef Metzler. Socha „staré Matky Boží Rajhradské“ byla na nové místo slavnostně přenesena 8. září 1749.

Interiér kaple měl být upraven a nově dekorován roku 1844,⁷⁾ což se v rámci průzkumu nepodařilo plně doložit. Tato oprava byla zřejmě následujícími zásahy zcela setřena. V roce 1881 byla Ignácem Bergmannem, který opravoval celou kapli, upravena rovněž samotná socha



Obr. 3: Vnější zeď kaple, zde je patrné vezdění vnější severovýchodní obiloukové stěny do staršího prostoru (všechny snímky D. Chadim, není-li uvedeno jinak).

rajhradské madony, kdy byla podle Karla Uhla: „stará gotická podoba její předělána na moderní.“⁸⁾ Je zřejmé, že práce na výbavě kaple probíhaly déle, či postupně, protože na soše anděla s lucernou, umístěného na pravé straně oltáře je Bergmannova signatura s datací 1895. Podobu oltářní menzy po Bergmannově zásahu dokumentuje i snímek pořízený před rokem 1900.

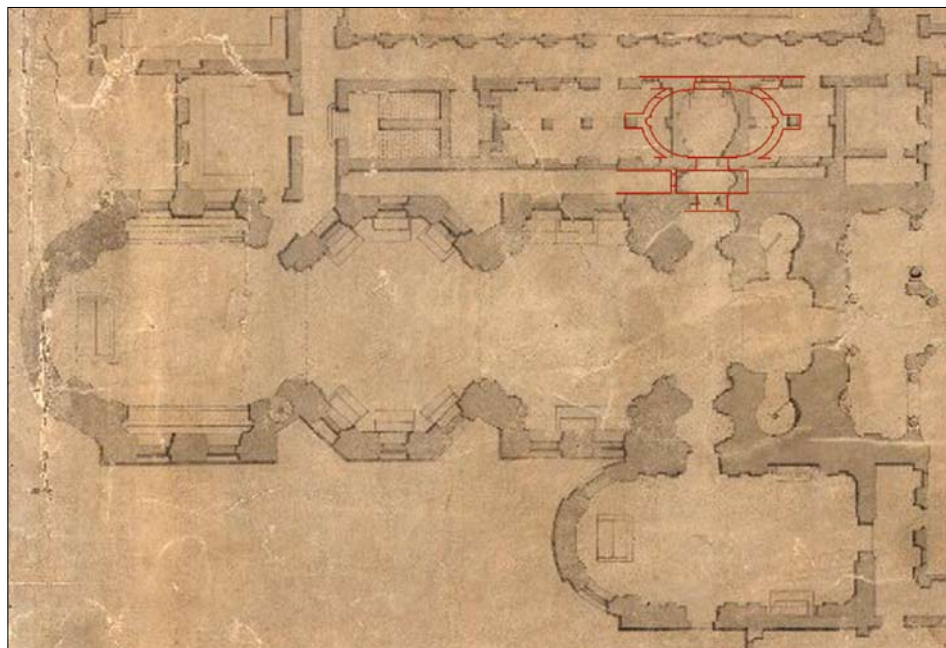
V devadesátých letech 20. století pak došlo k dalšímu restaurátorskému zásahu, kdy byly přezlacené některé prvky výzdoby, došlo k opravám soklových omítek a poměrně rozsáhlému přetření starších povrchů.⁹⁾ Další rozsáhlé práce na stabilizaci kostela a klášterního areálu probíhaly, jak je zřejmé z projektové dokumentace z roku 1991, pod vedením Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů, SÚRPMO.¹⁰⁾ V této fázi došlo ke stabilizaci podloží pomocí vrtaných betonových pilotů, a konkrétně ve studované kapli i ke stabilizaci trhlin v klenbě pomocí rozsáhlé betonové injektáže a instalace ocelových táhel nad klenbou.

Po provedení restaurátorského průzkumu a částečném odhalení původních konstrukcí můžeme rámcově klasifikovat charakter a postup budování jednotlivých vrstev výzdoby a následných oprav. Kaple byla vbourána a poté vestavěna do stávajících zdí kostela a přízemí sousední klášterní budovy, jak je patrné i díky obnaženému zdivu

v přilehlých místnostech kvadratury. Předsíň kaple propojuje tyto dva objekty a zastavuje úzkou soudku. Současná klenba předsíně je vestavěna pod vyšší zaklenutí odlišného sklonu, které se snižuje směrem k otevřené soudce.

Zajímavé je i srovnání s půdorysnými plány kostela,¹¹⁾ kde spojnici mezi kostelem a severním křídlem kláštera tvoří elipsovitá místnost, oproti současné mnohem užší a s předsíní s nikou či výklenkem na západní straně. Změnu plánované dispozice pak dokládají i nalezené zděné základy odhalené nyní při rekonstrukci podlahových vrstev.¹²⁾ Na zmíněném plánu je navržena zřejmě i oltární menza, ovšem chybí zde dveřní otvory či propojení kostela s klášterem. Je otázkou, zda původně plánovaná kaple přiléhající k severní straně kostela neměla nést zasvěcení Panně Marii a sloužit k výstavě sochy staré Matky Rajhradské, aby po redukci rozsahu výstavby byla následně pro tuto uctívanou sochu zhotovena skromnější svatyně na druhé straně kostela.

Autoři sochařské a dekorativní výzdoby kaple jsou i přes poměrně zachovalý archivní fond neznámí. Kapli stavěl od roku 1748 zednický mistr Josef Metzler, ale i přes vysokou úroveň barokních zedníků a stavitelů, je nepravděpodobné, že autorem soch a štukové výzdoby je on sám. Ve dvacátých a třicátých letech 18. století v Rajhradě působili renomovaní stavitelé a umělci, jako již zmíněný Santini či Klíčník, na sochařské výzdobě zde pracoval Ignác Lengelacher,¹³⁾ na malířské pak od roku 1726 Jan Jiří Etgens.¹⁴⁾ Oba tyto umělci zde pracovali více méně kontinuálně až téměř do vysvěcení chrámu v roce 1739. Dále se ale zmínky o jejich práci zde nevyskytují. Z dalších doložených řemeslníků lze zmínit štukatéra Matyáše Haubta se smlouvou z roku 1727 a mramoráře Martina Wechtera, se kterým probošt Pirmus uzavřel smlouvu na konci roku 1726.¹⁵⁾ Další vlna známých umělců přišla do Rajhradu až v polovině 70. let 18. století spolu s architektem Hillebrandtem, sochařem Ondřejem Schweiglem a malířem Josefem Winterhalderem ml. Za probošta Othmara Konrada zde pracoval zednický mistr Matyáš Rosa, dále brněnský inženýr Josef Anneis a na jiných klášterních statcích jsou



Obr. 4: Červenou linkou jsou do plánu kostela z let 1724 až 1739 zakresleny současné rozměry kaple; dobře patrné je rozšíření prostoru, úprava tvaru předsíně, ale i zapojení stávajících pilířů do obvodové zdi kaple (zdroj plánu viz pozn. 11, zakreslil Z. Kovářík).



Obr. 5: Obnažené základové zdivo pod podlahou kaple dokumentuje odlišný tvar a rozměr původní či původně plánované prostory (foto Z. Kovářík).

v osmdesátých letech 18. století dále zaznamenáni ještě stavební revizor František Brunn a moravskokrumlovský zednický mistr Matyáš Jednuška.¹⁶⁾ O tom, kdo pro klášter tvořil okolo poloviny 18. století, archivní prameny mlčí. Řadu prací zvládala klášterní komunita i svépomocí,¹⁷⁾ ovšem není příliš pravděpodobné, že se sochařské výzdoby či tvorby umělých mramorů zhostil některý z bratrů.¹⁸⁾

Určitý obraz o výbavě kaple nastiňují zápisy o dalších donacích. Rajhradský mlynář František Kořeska daroval zlatem protkaný plášť pro sochu Marie, Kateřina Kochová z Brna pozlacenou korunu s nesčítnými kameny a konečně otec rajhradského klerika Ferdinanda Müllera věnoval svícny a zrcadlo.¹⁹⁾ Zatímco koruna, plášť či svícny



Obr. 6: Sochy v nikách kaple před zásahem. Výrazná Bergmannova polychromie s četnými defekty, hlavice pilastrů pak byly přezlacené v 90. letech 20. století.

se zřejmě nedochovaly, zrcadlo můžeme zřejmě ztotožnit s výplněmi nad slepými portály v kapli.

POPIS KAPLE

Mezi samotnou kaplí a západní lodí kostela se nachází předsíň. Tato předsíň je vymezena dvěma portály, přesněji obloukovými vstupy, proraženými ve zdech kostela a kvadratury. První v síle zdi kostela je dekorován rámovými zrcadly z umělého mramoru. Nad portálem je zavěšen dřevěný zlacený mariánský monogram.

Portál ve zdi kvadratury, rovněž z umělého mramoru, je zdůrazněn pilastry s hlavicemi nesoucími mohutnou přetnutou římsu, na které sedí dva štukoví andělé se zlacenými dřevěnými atributy, věží a mitrou. Erby rajhradského kláštera v rolverkových kartuších jsou umístěny ve vrcholu portálu, kde je flankují dva brodiví ptáci.²⁰⁾ Předsíň je na západní straně ukončena rovnou zdí, na východní straně je okno do prostoru mezi kostelem a severní částí kvadratury tzv. soudky.



Obr. 7: Orlice nad východní nikou, Bergmannova přemalba a stav po očištění a částečném doplnění původních vrstev.

Elipsovitá kaple je zaklenuta kupolovitou nízkou klenbou. Na jižní straně je prosvětlena rozměrným oknem, vedoucím do křížové chodby přilehlého ambitu. Prostor kaple je pravidelně rytmičován pomocí čtyř portálů vsazených diagonálně ke světovým stranám. Na jižní straně kaple jde o dvoje funkční dřevěné dveře s proskleným nade dveřím, na severní straně jsou ostění slepá, z umělých mramorů, se zrcadlovými nástavci. Na východní a západní straně jsou vsazeny niky se sochami mužské a ženské postavy, nad kterými jsou orlice nesoucí nápisové pásy. Figurální štuková výzdoba kaple pokračuje čtyřmi andělskými hlavami nad zrcadly supraport. Prostor mezi portály je dále členěn pomocí mramorovaných pilastrů s hlavicemi nesoucími výšece korunní římsy.

Rytmus členění stěn přechází v nízkém reliéfu i na klenbu kaple ve formě rámu a vložených zrcadel, zdobenou vegetabilními štukovými ornamenty. Střed kupole je vymezen oválným rámem, ve kterém je zobrazena nebeská sféra, zde vysoký reliéf oblaků s andělskými hlavičkami prostupující ohnivé plameny tvořící pozadí dnes nedochované holubice Ducha svatého.

Centrálním bodem kaple je samostatná oltářní menza, původně s mramorovou úpravou, na které na nástavci stojí zmiňovaná socha Panny Marie a od roku 1895 i andělé se svícny po stranách.

POŠKOZENÍ KAPLE A DRUHOTNÉ ZÁSAHY

Úprava toku Svratky mezi lety 1848–1853 a zřejmě mnohem zásadněji její oprava v letech 1947–1950, vedla k razantnímu snížení spodní vody pod areálem kláštera a degradaci dřevěných pylonů na kterých je areál zbudován.²¹⁾ Rozsáhlé statické poruchy byly následně řešeny betono-



Obr. 8: Detail andělčích hlav v centrálním výjevu kaple, rozsáhlá ztráta adheze jednotlivých vrstev polychromie a podkladů.

vou injektáží, díky které se částečně podařilo již havarijní situaci stabilizovat.²²⁾ Nicméně četné a stále živé trhliny v klenbách areálu prokazují permanentní pohyb v základech a působí opakovaná lokální poškození. V Mariánské kapli šlo o příčnou trhlinu mezi klenbou kaple a zdí před síně širokou až 5 cm. Opakovaně se pak objevuje trhlinka vedoucí podélně kapli a předsíní ve vrcholu kleneb vstupních portálů. Opakovaný pohyb kolem této linie statické poruchy se v okolí prasklin projevil drcením cihelného zdiva, jeho následným rozvolňováním, opadáváním omítek a umělých mramorů na nich zhotovených. V rámci současného zásahu pak bylo nutné vstoupit do cihelné konstrukce a částečně tyto klenby přezdíť.

Vysoká a opakovaně kondenzující vlhkost byly současně s vysokou salinitou jedním z hlavních příčin rozsáhlých defektů povrchů i hmot výzdoby kaple. Předchozí poměrně razantní zásahy nerespektovaly původní materiálovou skladbu a nereflektovaly ani specifické klimatické podmínky v kapli, což vedlo následně k dalším a rozsáhlejšími poškozením. Soklové partie zpracované v umělém mramoru a posléze umělé mramory v celé předsíni byly nahrazeny a částečně převrstveny štukem, v druhé fázi cementovým, a mramorování zde bylo naznačeno hrubou malbou v hlince. Dochované části umělých mramorů v horních partiích kaple byly přelakovány syntetickým lakem.

Bergmannův zásah na sochařské výzdobě pak byl radi-

kální, spočíval v přemalbě inkarnátů oděvů či dalších výjevů ve velmi intenzivní a syté barevnosti. Současně byly přezlacené prvky či dosud jen štukové ornamenty. Zajímavým příkladem dezinterpretace původní podoby i smyslu je Bergmannova přemalba orlic nad nikami. (obr. 7) Původně bílé orlice, pojednané v leštěné běli, byly přemalovány ve zlato červeně kostkované šachovnici zřejmě s odkazem na moravskou orlici. I přes vysokou kultivovanost a výtvarnou kvalitu této druhotné přemalby, bylo po rozsáhlé diskusi s technologi a zástupci památkové péče, bohužel nutné ji postupně sejmut. Bergmann nanášel veškeré nové povrchy na silný křídový podklad, který kvůli

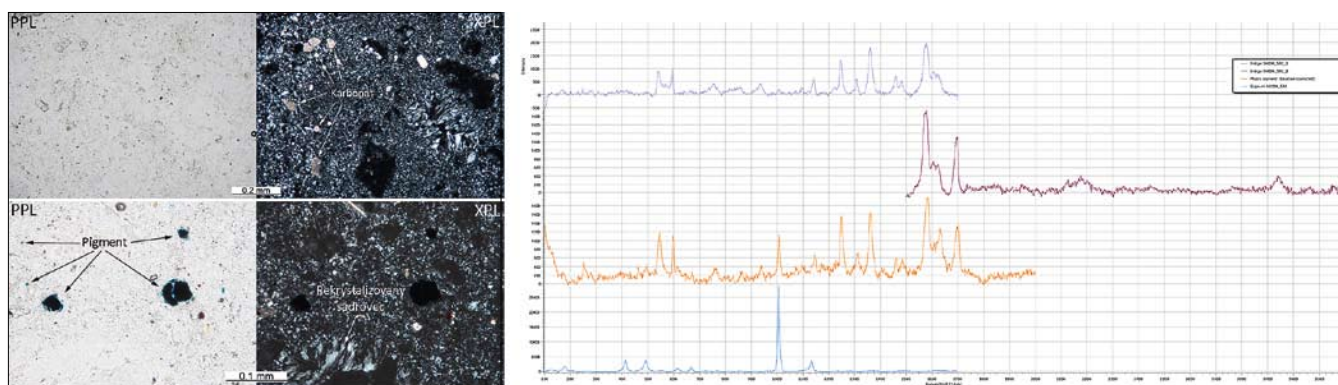
opakované kondenzaci vodních par v podstatě zcela degradoval a malba či zlacení se v širokých krátech oddělilo od podkladu. (obr. 8) Zcela ireverzibilní byl pak zásah z počátku 90. let 20. století, který spočíval v přezlacení takto degradovaných ploch. V místech defektu Bergmannova podkladu prosákl mixtion hluboko do štukové vrstvy, propojil depozity a fragmenty dalších vrstev a zcela dezinterpretoval původní jemnou modelaci.

UMĚLÉ MRAMORY

Mimo poměrně odlišnou barevnost a způsob skladby mramorování oproti ostatním barokním umělým mramorům



Obr. 9: Výběr z detailů jednotlivých typů skladby umělých mramorů v kapli.



Obr. 10: Vzorek umělého mramoru z pilastru v kapli. Výbrusové preparáty byly studovány v procházejícím světle pomocí polarizačního mikroskopu Olympus BX 51 a skenovány pomocí skeneru 9000 F Mark II a polarizačních fólií. Graf Ramanovy spektrometrie dokládá sádrovcovou hmotu mramorového těsta probarvenou indigem (zpracoval D. Všianský).

v kostele, byly na jádrových omítkách, obvykle jen rámcově opracovaných, nalezeny poměrně sofistikované úpravy povrchu opatřené vápennými nátěry. I vzhledem ke skutečnosti, že první doložená rozsáhlejší oprava pochází až z roku 1844, je však nepravděpodobné, že by byla kaple od roku 1749 prezentována bez mramorových povrchů. Spíše zde došlo k technologické chybě, kaple byla před nanesením umělých mramorů několikrát vybílena, což následně způsobilo sníženou adhezi mramorování k podkladu a projevuje se i dnes rozsáhlými destrukcemi mramorové hmoty. Dalším argumentem je štuková výzdoba kaple, které je ve hmotě zjevně zhotovena před mramorováním, které na ni navazuje a místy převrstvuje.

Již zmíněná skladba hmoty, charakteristická rámováním jednotlivých zrn tenkou linkou, společně s až opulentní barevností jednotlivých prvků graduje v portálech a nikách v kapli, a především pak samotné menze. Oproti anorganickým pigmentům, použitým pro probarvení většiny umělých mramorů v kapli, bylo pro probarvení pilastrů použito organické barvivo indigo. Vzhledem k nestabilitě tohoto barviva můžeme předpokládat původně intenzivnější barevnost těchto dnes světle modrých prvků.²³⁾

Pozoruhodná je část rámu a zrcadla ve vstupním portále z kostela, kde zůstaly nanesené původní tmely pro doplnění skladby hmoty a nedošlo již k jejich vybroušení a doleštění. Tato část tak vypovídá o postupu budování kresby tohoto umělého mramoru, což je v kontextu většinou precizně vyleštěných pohledových ploch unikátní. Je pak otázkou, proč nedošlo k dokončení úpravy povr-

chů, zda jde o opomenutí či doklad sporu mezi investorem a mramoráři.

NÁSTĚNNÉ MALBY

Poměrně překvapivý byl objev fragmentů původní výmalby předsině pod vrstvami druhotných nátěrů. V intenzivních hnědých a okrových tónech je zde zobrazena skála, skládající se z jednotlivých erodujících bloků. Celkově vytvářela tato malba dojem jeskyně či grotty, propojovala oba portály a svou tmavostí zdůrazňovala průhled do samotné kaple. Nabízí se i další roviny vnímání tohoto jeskynního prostoru spojené s legendou o sv. Benediktovi.

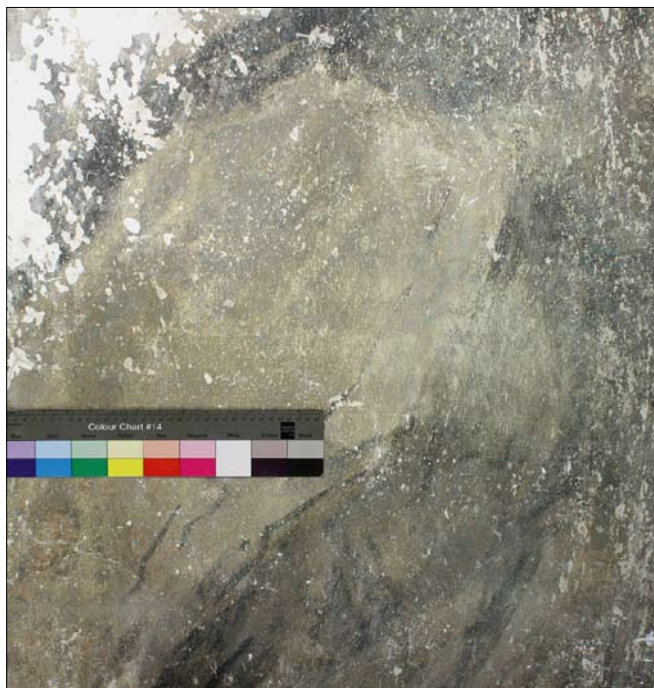
Další ve fragmentu nalezená dekorativní malba se nachází ve slepých portálech v kapli. Jde o iluzivní malbu dverí, imitující skutečné dřevěné výplně na jižní straně kaple a dotvářející symetričnost prostoru.

ŠTUKOVÁ VÝZDOBA

Štuková výzdoba kaple je budována postupně. Hrubší jádrová malta, armovaná železnými skobami a dráty, je ve hmotě dále vystavena pomocí cihel (sochy v nikách) či dřevěného uhlí²⁴⁾ (plastiky nad portálem vstupu, andílčí hlavy nad portálky v kapli). Modelační vrstva je pojena pravděpodobně částečně hydraulickým vápnem.²⁵⁾ Plnivo se pak skládá ze dvou materiálů, drcený hrubě krystalický vápenec o velikosti klastů převážně 0,1–0,3 mm a písek o velikosti klastů převážně 0,05–0,2 mm.



Obr. 11: Oltářní menza v kapli, stav po sejmutí druhotných převážně cementových vrstev a po doplnění a rekonstrukci umělých mramorů.



Obr. 12: Fragment dochované výmalby předsíně po odstranění sekundárních vrstev nátěrů.

Některé prvky štukové výzdoby jsou zlaceny na olejové podklady, z části jsou pak ponechány v režném stavu jen s vápenným nátěrem. Sochařské prvky jsou pak řešeny v leštěné běli, jde o sochy v nikách, andělčí hlavy a orlice v rovině korunní římsy, oblaka a andělčí hlavičky centrálního výjevu klenby kaple a celý erbovní výjev nad vstupním portálem. I zde je podpořena dynamika povrchu zaleštěním jen částí výjevů. Například andílek má leštěný obličej, krk a svrchní sadu per, zatímco vlasy a zbytek křídel zůstávají režné bez lesku.

Unikátní je pak způsob provedení leštěné běli. Na štuk byl nanesen první nátěr, který měl zřejmě upravit nasá-



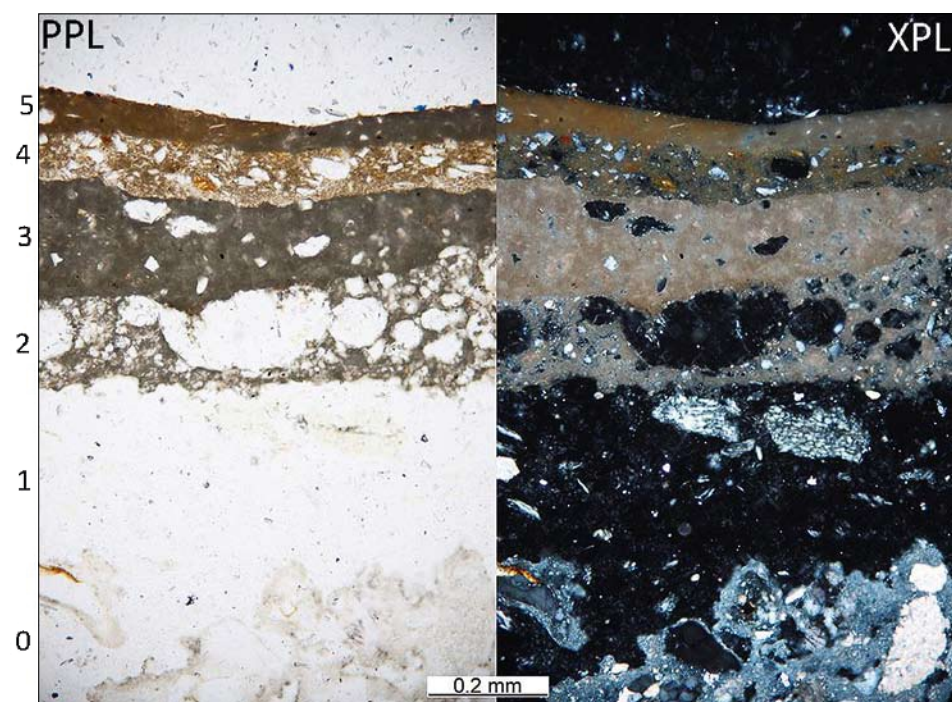
Obr. 13: Detail hlavy anděla nade dveřmi, v defektu jsou patrné kusy dřevěného uhlí sloužící primárně jako odlehčená vnitřní jádrová a konstrukční vrstva.

kavost a sjednotit a vyhladit povrch. Tento nátěr o mocnosti 0,3 – 1,0 mm je složen pouze ze sádky, plnivo chybí.

Následují čtyři vápenné nátěry na bázi vzdušného vápna o postupně se snižující mocnosti a porozitě, což je zřejmě dáno následným opracováním a leštěním. V rámci materiálových zkoušek byly testovány i způsoby rekonstrukce této vrstvy a při vrstvení vápenných nátěrů na ještě zcela nezavadlou předchozí vrstvu je skutečně možné vyleštit ve vhodný okamžik achátem toto vápenné souvrství do poměrně vysokého lesku. Touto technologií pak byly provedeny rekonstrukce povrchů v místech defektů.



Obr. 14: Stav po restaurování centrálního výjevu klenby kaple, obnova povrchů v leštěné běli, rekonstrukce zlacení plamenů a osazení dřevěné kopie sochy holubice.



Obr. 15: Vzorek leštěné běli ze sochy sv. Anny. Sken výbrusového preparátu. Ve vrstvách 2–5 patrné soustředění vápenných nátěrů tvořících masu leštěné běli (zpracoval D. Všianský).



Obr. 16: Erb rajhradských benediktinů na soupisu rukopisů rajhradské klášterní knihovny z roku 1724 (dostupné na: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:dc88dbda-e298-435b-9e30-85496d0cc709?page=uuid:2c527534-d1f2-450a-bcb1-2c035404f7c3>).

IKONOGRAFIE VÝZDOBY KAPLE

Erbovní výjev nad vstupním portálem je ikonograficky poměrně zřejmý, se známými analogiemi v dalších dílech benediktinského řádu.²⁶⁾ Nutné je zdůraznit druhotnost částí výjevu, především horní polovina těla a hlava levého anděla jsou doplňky, originální je jen část předloktí a dlaň jeho pravé ruky. Stejně tak i hlavy a částečně krky ptáků a část erbu se svatými Petrem a Pavlem jsou druhotnými opravami, obdobně jako četné voluty a části erbovnických kartuší.

Pravý anděl nese zlacený dřevěný atribut věže, k levému se v klášterním depozitu podařilo dohledat mitru. Tyto atributy mají dřevěné čepy, pomocí kterých jsou osazeny v lůžcích v samotném výjevu. Zde je nutné

zmínit, že další taková dvě lůžka byla nalezena na volutách erbovní kartuše. Nabízí se, že jedním z chybějících atributů je berla, obvykle zde zobrazovaná, čtvrtý atribut však neznáme.

Kaple byla postavena a od počátku plánovaná pro uložení sochy „staré Matky Boží Rajhradské“, která je spojena s klášterním kostelem snad již od konce 13. století.²⁷⁾ Tato socha zobrazuje korunovanou Pannu Marii s Ježíškem v náručí a žezlem. Částečně zavádějící je současná podoba sochy, avšak pod recentní přemalbou a převrstvením druhotnými doplňky je gotická socha, byť silně poškozená, stále dochovaná.²⁸⁾

Posun v pochopení a identifikaci štukové výzdoby a potažmo programu celé kaple, přinesl částečný odkryv textu z kovové nápisové pásky nesené orlicí nad sochou ve východní nise. Přestože část textu chybí, nejsou zde ponechány mezery mezi jednotlivými slovy, kvůli silné korozi železného podkladu nebylo možné nápis zcela odkrýt, a část textu tak zůstala nezřetelná, podařilo se tento nápis rozluštit. Jde o text z knihy Genesis 30-23: Abstulit Deus opprobrium meum. Tento biblický text popisuje neplodnou Rachel, která již nevěří, že porodí Jákobovi syna. Ve verši 22. pak: *Bůh však pamatoval i na Ráchel; vyslyšel ji a otevřel její lůno. 23. Počala tedy, a když porodila syna, řekla: „Bůh mě zbavil mé hanby“*²⁹⁾ Tento výrok je jistě předobrazem soužení sv. Anny a sv. Jáchyma popsáném v apokryfních textech. V Jakubově Protoevangelii a obdobně ve Zlaté legendě Jakuba de Voragine zní: „Anno, Anno, Pán vyslyšel tvou modlitbu. Počneš a porодиš a o tvém potomstvu budou mluvit po celém světě.“... „Nyní již vím, že mě Hospodin požehnal. Byla jsem vdovou a nyní nejsem vdova, byla jsem bez dítěte a nyní počnu.“³⁰⁾ Vzhledem k tomu, že nalezený text zcela zjevně odkazuje ke sv. Anně, můžeme mužskou a ženskou plastiku v nikách kaple identifikovat jako rodiče Panny Marie, sv. Jáchyma a Annu.

Zatím se i přes rozsáhlejší dochování textu nepodařilo přečíst nápis na druhé pásce nad sochou v protější nice. Zde zřejmě nejde o citaci biblického či apokryfního textu, a nepodařilo se dohledat konkrétní modlitbu či jiný text, který by dochovanému textu odpovídal. Patrné je první slovo BENEDICTIO, další části textu jsou i pro nedělání mezer mezi slovy spíše zavádějící.

Další informaci o starší podobě kaple podává fotografie pořízená před rokem 1900, (viz obr. 2) kde je patrná holubice Ducha svatého, zavěšená na dosud dochovaném háku pod zobrazením nebeské sféry ve vrcholu klenby kaple. K doplnění mariánské tematiky slouží i štukové ornamenty stropu kaple, kde jsou mezi dekorativními rokajemi znázorněny i konkrétní rostliny spojované s Pannou Marií. Mimo palmové ratolesti, jsou zde zobrazené růže a lilie, ale překvapivě i jmelí.

Drobným zjištěním a doplněním informací o vysvěcení kaple je pak schránka na ostatky, nalezená pod krycím kamenem oltářní menzy. Na nepopsaném listu pergamenu byla postavena pečlivě zabalená a zavoskovaná kovová kapsle s pečeti olomouckého biskupa, kardinála Ferdinanda Julia Troyera z Troyersteinu.

ZÁVĚR

Mariánská kaple je bezesporu zajímavým prvkem propojující monumentální Santiniho kostel Petra a Pavla s přilehlou budovou klášterní kvadratury. Přestože kostel, stejně jako klášterní areál, je poměrně důkladně zmapován a popsán jak v historické, tak i uměleckohistorické rovině, samotné kapli se zatím, zřejmě i pro určitou ikonografickou nejednoznačnost, příliš pozornosti nedostalo. V rámci poměrně rozsáhlého restaurátorského zásahu se podařilo objevit a dohledat dílčí informace, které ozřejmují vznik kaple, její



Obr. 17: Erbovní výjev nad vstupním portálem, celkový pohled, stav po restaurování. Na klenbě předstě rekonstrukce dekorativní malby skalisek, zhotovené Kateřinou Krhánkovou.



Obr. 18: Nápisové kovové pásky nesené orticemi nad nikami v kapli, stav po zeslabení druhotných vrstev.



Obr. 19: Schránka s ostatky uchovávaná v lůžku oltářní menzy.



Obr. 20: Pohled do kaple, stav po restaurování.

ikonografický program, ale i specifické výtvarné a materiálové technologie zde použité.³¹⁾

Kaple Panny Marie je svou až opulentní výzdobou z umělých mramorů, rozsáhlým zlacením a bohatou štukovou plastikou, cenným dokladem výtvarného a řemeslného přístupu v polovině 18. století. Kaple byla zřejmě primárně postavena jako prostor k důstojnému vystavení cenné rajhradské relikvie – sochy Staré Matky Boží Rajhradské. Dvě sochy v nikách, nově identifikované jako sv. Jáchym a sv. Anna, společně s holubicí Ducha svatého v nebeské sféře na klenbě kaple a další prvky umožňují chápat ikonografický koncept kaple šířeji, jako Neposkvrněné početí Panny Marie.

Současně nelze opomíjet, že kaple měla a po rozsáhlé rekonstrukci snad opět bude mít, svůj liturgický účel

a nese s sebou duchovní tradici plně spojenou s rajhradskými benediktiny.

MGA. ZDENĚK KOVÁŘÍK:
FAKULTA RESTAUROVÁNÍ
UNIVERZITA PARDUBICE
JIRÁSKOVA 3, LITOMYŠL
KOVARIK.REST@CENTRUM.CZ

BCA. DANIEL CHADIM:
HORNÍ NÁM. 511,
SLAVONICE
D.CH@CENTRUM.CZ

LITERATURA A PRAMENY

- Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad, včetně deuterokanonických knih. Praha: Česká biblická společnost 2016, 22. (13. opravené) vydání.
- Brůna, V. – Sikora, M. 2015: Řeka Svratka – významný prvek krajiny Rajhradu. Specializovaná mapa s odborným obsahem. Fakulta životního prostředí UJEP, Ústí nad Labem, rkp.
- Černík, J. – Richtrová, Z. 1991: Rajhrad, severní křídlo, statika. Projektová dokumentace. SÚRPMO Praha, rkp.
- Dudík, B. 1868: Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern im Markgrathum Mähren. II. Band. Vom Ende der Hussitenstürme bis in die Gegenwart 1449–1848. Wien.
- Dus, J. A. – Pokorný, P. – Brož, J. edd. 2006: Novozákonní apokryfy I. Neznámá evangelia. Praha: Vyšehrad.
- Eichler, K. 1888: Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku. Brno.
- Fürst, U. 2002: Die lebendige und sichtbare Historie. Programatische Themen in der Sakralarchitektur des Barock (Fischer von Erlach, Hildebrandt, Santini). Regensburg.
- Horyna, M. 1998: Jan Blažej Santini-Aichel. Praha.
- Kinter, M. 1908: Vitae monachorum. Rajhrad.
- Kroupa, J. – Vobr, J. – Drlík, V. 2006: Benediktinský klášter v Rajhradě. Brno.
- Kroupa, J. 2006: Rajhradský chrám v proboštské korespondenci 18. století, Opuscula Historiae Artium 55, č. F 50, s. 43–80.
- Macurová, Z. 2015: Umělecká praxe v barokním klášteře. Brno.
- Mádl, M. ed. 2016: Benediktini I. Praha.
- Mathon, P. J. 1884: Život nejblahoslavenější Bohorodičky Panny Marie a její panického chotě sv. Josefa, patrona církve svaté, dědice země české, ochránce císař. rodu Habsburků. Brno.
- Nosek, P. 1991: Benediktinský klášter Rajhrad. Statické zajištění základů kláštera. Prováděcí projekt: průzkumy, posudky, zprávy. NPÚ ÚOP v Brně, 4-4-9024, rkp.
- Novotný, J. – Hlobil, I. – Knor, J. – Knorová, K. – Nejedlý, V. – Pacáková, M. 1997: Rajhradská madona – průzkum s využitím tomografie, Zprávy památkové péče 57, č. 4, 1997, s. 115–119.
- Samek, B. 1961: G. Santiniho projekt benediktinského kláštera v Rajhradě, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity.

- F – řada uměnovědná 10, č. F 5, Brno, s. 277–287.
- Slánský, B. 1973: *Technika v malířské tvorbě: (malířský a restaurátorský materiál)*. Praha: SNTL.
- Stehlík, M. 1977/78: Archiválie k činnosti Ignáce Lengelachera v Rajhradě, in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, F21/22, Brno, s. 60–64.
- Uhl, K. 1921: *Historické a umělecké památky v klášteře rajhradském*, in: *Moravan: kalendář 1922*, Brno, s. 79.

POZNÁMKY

- 1) B. Samek, G. Santiniho projekt benediktinského kláštera v Rajhradě, in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, F – řada uměnovědná 10, č. F 5, Brno 1961, s. 277–287.
- 2) K dějinám výstavby kláštera viz B. Dudík, *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern im Markgraffthum Mähren*. II. Band. Vom Ende der Hussitinstürme bis in die Gegenwart 1449–1848. Wien 1868, s. 326–333; M. Horyna, Jan Blažej Santini-Aichel. Praha 1998, s. 445–450; U. Fürst, *Die lebendige und sichtbare Historie*. Programatische Themen in der Sakralarchitektur des Barock (Fischer von Erlach, Hildebrandt, Santini), Regensburg 2002, s. 265–333; J. Kroupa, *Rajhradský chrám v proboštské korespondenci 18. století*, *Opuscula Historiae Artium* 55, č. F 50, 2006, s. 43–80; Z. Macurová, *Umělecká praxe v barokním klášteře*. Brno 2015, s. 26–68.
- 3) J. Kroupa – J. Vobr – V. Drlik, *Benediktinský klášter v Rajhradě*. Brno 2006, s. 28.
- 4) B. Dudík, o. c. v pozn. 2, s. 372.
- 5) Z. Macurová, o. c. v pozn. 2, s. 34.
- 6) Hugon Otmanský se narodil v Telnici 8. března 1704. Vysvěcen a první mši sloužil ve svátek sv. Plácida roku 1732. V roce 1744 byl zvolen farářem rajhradským. V roce 1762 se stal farářem v Ostrovačicích. Zemřel 25. dubna roku 1772, ve věku 68 let. V klášterním archivu jsou popsány čtyři Otmanského rukopisy, z nichž dva jsou kázání. Zřejmě v letech 1740–1748 působil na pozici Rajhradského regenschoriho. Výrazně se zde zasadil o český zpěv. 18. července 1745 žádal (a následně obdržel) povolení provozovat při pondělních a sobotních ranních mších vícehlasé české skladby před sochou Panny Marie rajhradské. B. Dudík, o. c. v pozn. 2, s. 362.
- 7) Z. Macurová, o. c. v pozn. 2, s. 34.
- 8) K. Uhl, *Historické a umělecké památky v klášteře rajhradském*, in: *Moravan: kalendář 1922*, Brno 1921, s. 79.
- 9) K tomuto zásahu nebyla nalezena restaurátorská dokumentace.
- 10) J. Černík – Z. Richtrová, *Rajhrad, severní křídlo statika*. Projektová dokumentace. SÚRPMO Praha 1991, rkp.
- 11) Moravská zemská knihovna v Brně, Půdorys a perspektiva kláštera v Rajhradě, 1724 až 1739, E6, P. c. 1, inv. č. 4386, dostupné na: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:e2f8d30b-064c-4159-977a-3c7f9e48a331?page=uuid:34cd6db6-9377-4759-ade7-74de8b37a1c9>
- 12) Z nalezených prvků však nelze jednoznačně popsat starší podobu prostoru, případně v jakém rozsahu či zda vůbec zde byla menší kaple nebo jiná místnost zbudována tak jak ji zachycuje zmíněná plánová dokumentace. Současně je ze skladby zdiva, omítkových a mramorových vrstev patrné, že stávající menza plně souvisí se současnou podobou a rozvržením kaple a nejde tedy o relikv ze starší svatyně.
- 13) M. Stehlík, Archiválie k činnosti Ignáce Lengelachera v Rajhradě, in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, F21/22, Brno 1977/78, s. 60–64.
- 14) J. Kroupa, o. c. v pozn. 2, s. 66–67.
- 15) Z. Macurová, o. c. v pozn. 2, s. 186.
- 16) J. Kroupa, o. c. v pozn. 2, s. 75.
- 17) B. Dudík, o. c. v pozn. 2, s. 372.
- 18) *Život a práce jednotlivých řeholníků je poměrně zmapovaná: M. Kinter, Vitae monachorum*. Rajhrad 1908; nebo např. Günther Sperl, činný jako zámečník při výstavbě chrámu, více Z. Macurová, o. c. v pozn. 2, s. 200.
- 19) B. Dudík, o. c. v pozn. 2, s. 372; K. Eichler, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*. Brno 1888, s. 114.
- 20) Zřejmě jde o volavky, tyto ptáky souvisí s legendou o založení kláštera v Rajhradě, zobrazení jsou na Kovářově malbě z ambitu Břevnovského kláštera, či malbě v Broumově, stejně jsou zachyceny erby s těmito ptáky i v soupisu rukopisů rajhradské klášterní knihovny z roku 1724, dostupné na: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:dc88dbda-e298-435b-9e30-85496d0cc709?page=uuid:2c527534-d1f2-450a-bcb1-2c035404f7c3>. Dle M. Mádl ed., *Benediktini I*. Praha 2016, s. 282 – se od volavky (něm. der Reiher/Reige) odvozoval název místa Rajhrad (něm. Raygern).
- 21) V. Brůna – M. Sikora, *Řeka Svratka – významný prvek krajiny Rajhradu*. Specializovaná mapa s odborným obsahem. Fakulta životního prostředí UJEP, Ústí nad Labem 2015, dostupné na: http://projekty.geolab.cz/naki/rajhrad/spec_mapa/files/mapa_3/Spec_mapa_Rajhrad_3.pdf
- 22) P. Nosek, *Benediktinský klášter Rajhrad*. Statické zajištění základů kláštera. Prováděcí projekt: průzkumy, posudky, zprávy. NPÚ ÚOP v Brně 1991, 4-4-9024, rkp.
- 23) B. Slánský, *Technika v malířské tvorbě: (malířský a restaurátorský materiál)*. Praha: SNTL 1973. s. 48.
- 24) Jde o poměrně velké části větví, až 15 × 5 cm, díky kterým bylo možné sochy ve hmotě vystavit a zřejmě i odlehčit. Současně je dřevěné uhlí materiál inertní a poměrně stabilní, a nehrozí zde koroze či biologické napadení této vnitřní konstrukce.
- 25) Materiálovou analýzu provedl Mgr. Dalibor Všianský, Ph.D., a bude přílohou restaurátorské dokumentace.
- 26) P. J. Mathon, *Život nejblahoslavenější Bohorodičky Panny Marie a její panického chotě sv. Josefa, patrona církve svaté, dědice země české, ochránce císař. rodu Habsburků*. Brno 1884, s. 498–503; K. Eichler, o. c. v pozn. 18, s. 113–118.
- 27) Z. Macurová, o. c. v pozn. 2, s. 34.
- 28) J. Novotný – I. Hlobil – J. Knor – K. Knorová – V. Nejedlý – M. Pacáková, *Rajhradská madona – průzkum s využitím tomografie*, *Zprávy památkové péče* 57, č. 4, 1997, s. 115–119.
- 29) *Genesis 30,22–23*, Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Český ekumenický překlad, včetně deuterokanonických knih. Praha: Česká biblická společnost 2016, 22. vydání (13. opravené).
- 30) J. A. Dus – P. Pokorný – J. Brož edd., *Novozákonní apokryfy I*. Neznámá evangelia. Praha: Vyšehrad 2006.
- 31) Za četné a přínosné konzultace musíme poděkovat Zojě Matulíkové, Zuzaně Macurové, Zdeňce Michalové a Martinu Mádlvi.

DIE MARIENKAPELLE IN DER KIRCHE ST. PETER UND PAUL IM BENEDIKTINER-KLOSTER RAIGERN/RAJHRAD

Die Marienkapelle wurde in den Jahren 1748–1749 zur Präsentation und Verehrung der Statue der Gottesmutter erbaut, die sich vielleicht schon seit 1270 auf dem Hochaltar der älteren Klosterkirche befunden hat. Den Bau der Kapelle initiierte der Prior des Konvents Hugo Otmanský, der den Bau gleichfalls zu großen Teilen finanzierte. Die Kapelle wurde in den Nordflügel der neuen Quadratur eingefügt und mit dem Kircheneingang unter der Empore verbunden. An der Realisierung beteiligte sich der Brünner Maurermeister Josef Metzler. Die verehrte Statue der „alten Muttergottes von Raigern“ wurde am 8. September 1749 feierlich an den neuen Platz überführt.

Zwischen 1881 und 1895 fand eine Renovierung der Kapelle statt, geleitet von Ignác Bergmann, der hier zahlreiche Beschädigungen ausbesserte und die ursprünglich weiß-goldenen Stuckdekoration vollständig farbig fasste. Ein weiterer Eingriff erfolgte erst in den neunziger Jahren des 20. Jahrhunderts im Anschluss an die statische Sicherung der Gebäude des Areals mit Hilfe von Betonbohrpfählen und umfangreichen Betoninjektionen. Zwischen 2018 und 2022 erfolgte der rezente restauratorische Eingriff, in dessen Rahmen neue Fakten ermittelt wurden, die das Wissen über das Denkmal auf vielen Ebenen erweitern und präzisieren.

Die teilweise Freilegung eines Texts auf einem Inschriftenband aus Metall, getragen von einem Adler über der Statue in der Ostnische, brachte eine Verschiebung im Verständnis und in der Identifizierung der Stuckdekoration und wiederum damit der ganzen Kapelle. Es handelt sich um einen Text aus dem Buch Genesis 30,23: Abstulit Deus opprobrium meum. Dieser Spruch ist eine alttestamentliche Präfiguration des Kammers von Anna und Joachim und dank diesem Fund ist es möglich, die früher unbekannte Skulptur neu als die Eltern Mariens zu identifizieren. Weitere Informationen über das frühere Aussehen der Kapelle liefern die vor 1900 angefertigten Foto-

grafien, wo die Taube des Hl. Geistes unterhalb der Darstellung der himmlischen Sphäre im Gewölbescheitel der Kapelle sichtbar ist. Zur Ergänzung der Marienthematik dient auch das Stuckornament der Kapellendecke, wo unter dekorativen Rocaillen auch konkrete, mit Maria verbundene Pflanzen dargestellt sind. Im Ganzen kann man das ikonographische Konzept der Kapelle als die Unbefleckte Empfängnis Mariens bezeichnen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Blick in die Kapelle, Zustand vor der Restaurierung. (Foto Josef Červinka)

Abb. 2: Fotografie der Marienkapelle in Raigern, s. l. s. n., 1860–1900, Benediktinerabtei Rajhrad, Signatur: R-GR-0000.141

Abb. 3: Außenmauer der Kapelle, hier ist die Einmauerung der äußeren nordöstlichen Bogenwand in den älteren Raum erkennbar. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 4: Mit einer roten Linie sind in den Plan der Kirche aus den Jahren 1724 bis 1739 die gegenwärtigen Ausmaße der Kapelle eingezeichnet, gut erkennbar ist die Erweiterung des Raums, die Anpassung der Gestalt des Vorraums, aber auch die Einbeziehung der bestehenden Pfeiler in die Umfassungsmauer der Kapelle.

Abb. 5: Das freigelegte Mauerwerk des Fundaments unter dem Kapellenboden dokumentiert die unterschiedliche Form und Dimension des ursprünglichen oder ursprünglich geplanten Raumes. (Foto Zdeněk Kovářik)

Abb. 6: Skulpturen in den Nischen der Kapelle vor dem Eingriff. Markante Farbfassung von Bergmann mit zahlreichen Defekten, die Kapitelle der Pilaster wurden in den 1990er Jahren vergoldet. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 7: Adler über der Ostrnische, Bergmanns Übermalung und Zustand nach Säuberung und teilweiser Ergänzung der ursprünglichen Schichten. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 8: Detail eines Puttenkopfs in der zentralen Szene der Kapelle, umfangreiche Verluste der Adhäsion einzelner Schichten der Farbfassung und der Grundierungen. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 9: Eine Auswahl von Details einzelner Typen von Struktur des Kunstmarmors in der Kapelle. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 10: Probe von Kunstmarmor von einem Pilaster in der Kapelle. Die geschliffenen Präparate wurden mit einem Olympus BX 51 Polarisationsmikroskop im Durchlicht untersucht und mit Hilfe eines 9000 F Mark II Scanner und von Polarisationsfolien gescannt. Der Raman-Spektrometrie-Graph belegt die mit Indigo gefärbte Gipsmasse des Marmorteigs. (Bearbeitet von Dalibor Všianský)

Abb. 11: Altarmensa in der Kapelle, Zustand nach der Abnahme sekundärer Schichten, überwiegend aus Zement, Zustand nach Ergänzungen und der Rekonstruktion der Kunstmarmoren. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 12: Fragment der erhaltenen Ausmalung des Vorraums nach der Abnahme sekundärer Schichten des Anstriches. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 13: Detail des Engelkopfs über der Tür, im Defekt sind Stücke von Holzkohle erkennbar, die primär als entlastender, innerer Kern und konstruktive Schicht dienen.

Abb. 14: Zustand nach der Restaurierung der zentralen Szene des Gewölbes der Kapelle, Erneuerung der Oberflächen in poliertem Weiß, Rekonstruktion der vergoldeten Flammen und Einsetzung einer Holzkopie der Taube des Hl. Geistes. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 15: Probe des polierten Weiß von der Skulptur der hl. Anna. Scan des geschliffenen Präparats. In den Schichten 2–5 ist eine zusammenhängende Schicht aus Kalkanstrichen erkennbar, welche die Masse aus poliertem Weiß bildet. (Bearbeitet Dalibor Všianský)

Abb. 16: Das Wappen der Benediktiner von Raigern auf dem Verzeichnis der Handschriften der Klosterbibliothek von Raigern von 1724, o. c. in Anm. 19.

Abb. 17: Wappenszene über dem Eingangsportal, Gesamtansicht, Zustand nach der Restaurierung. Am Gewölbe des Vorraums Rekonstruktion der dekorativen Felsmalerei von Felsen, angefertigt von Kateřina Křhánková. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 18: Inschriftenbänder aus Metall, getragen von Adlern über den Nischen in der Kapelle, Zustand nach Reduzierung sekundärer Schichten. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 19: Reliquienbehälter, aufbewahrt im Sepulcrum der Altarmensa. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 20: Blick in die Kapelle, Zustand nach der Restaurierung. (Foto Daniel Chadim)

(Übersetzung Stefan Bartilla)

ROUBENÝ DŮM ROKYCANSKA NA PŘÍKLADECH Z DOBŘÍVA A KAŘÍZKU

STANISLAV PLEŠMÍD – KAREL FOUD

Log Houses in the Rokycany Region, Dobřív and Kařezek Examples

The Rokycany and Zbiroh regions are regarded as localities of the Central Bohemian log house type. Wood was the prevailing building material in this area practically until the second half of the 19th century. The surviving historical folk houses mostly date from the first third of the 19th century, but structures built during the 18th century are no exception. A single storey log house with a gable roof or a half hip roof, overlapping above the doorstep and many times also over the façade gable, is a typical example of a local vernacular house. The houses have a common three-part layout with a storeroom. The front part is either made of one room or has two wings with a narrow little room, where the same recurs in the back part. A small courtyard balcony built on the longitudinal and sometimes also gable part of the house is an element that differentiates the folk houses in the Rokycany Region at the foot of the Brdy Mountains from the rest of vernacular structures in the Plzeň Region. The overlapping roof covers the balcony. A large number of these original structures remained in local villages including Dobřív. Homestead no. 5 with a house from the early 19th century is just one example. The homestead further includes a log barn from the 1790 s. The research of log houses in the region further revealed house no. 48 in Kařezek. Dendrochronology dates the erection of this traditional log house from the first decade of the 19th century and its partial reconstruction from the mid-19th century. A valuable collection of historical joinery elements – windows and doors – has survived in the two houses.

Keywords: vernacular architecture – log houses in the Rokycany Region – Podbrdsko Region – Dobřív no. 5 – Kařezek no. 48 – historic style joinery fillings of building openings

Rokycansko a Zbirožsko je pokládáno za území roubeného domu středoevropského typu. Dřevo jako dominující stavební materiál bylo v této oblasti frekventovaně prakticky až do druhé poloviny 19. století. Dochovaný historický lidový domovní fond pochází poněkud z období první třetiny 19. století, výjimkou zde ale nejsou stavby vzniklé v průběhu 18. století. Typickým zástupcem zdejšího venkovského domu je roubené přízemní stavení kryté sedlovou či polovalbovou střechou, s přesahem přes zápraží, mnohdy také přes průčelní štít. Domy mají běžnou trojdielnou dispozici komorového typu. Přední díl se světnicí je jak jednoprostorový, tak dvouraktový s úzkou světničkou, totéž pak v mnoha případech platí i pro zadní díl. Prvkem, který lidový dům Rokycanska v podhůří Brd odlišuje od jiných venkovských staveb v Plzeňském kraji, je pauláčka zřizovaná na podélné a někdy i štítové straně objektu. Shora ji chrání přesah střechy domu. V obcích jako např. Dobřív se dochoval početný soubor těchto svěbytných staveb. Příkladem za všechny může být dobřívská usedlost čp. 5 s domem z počátku 19. století. Součástí usedlosti je také roubená stodola z 90. let 18. století. V rámci poznání roubeného domovního fondu regionu bylo možné zdokumentovat stavení čp. 48 v Kařezku. Dendrochronologie klade dobu výstavby tohoto tradičně řešeného roubeného stavení do prvního desetiletí 19. století a dílčí úpravy do poloviny 19. století. V obou objektech se

dochovala hodnotná kolekce historických slohových truhlářských prvků – oken a dveří.

Klíčová slova: lidová architektura – roubený dům na Rokycansku – Podbrdsko – Dobřív čp. 5 – Kařízek čp. 48 – slohové truhlářské výplně stavebních otvorů

<https://doi.org/10.56112/pp.2022.2.05>

Oblast Rokycanska a Zbirožska (dnes okres Rokycany v Plzeňském kraji) je tradičně pokládána za území roubeného domu středočeského typu, která přesahuje na Hořovicko a Křivoklátsko.¹⁾ K dlouhodobému udržení tradice roubené architektury přispívala nejen částečná odlehlost regionu, ale především obtížnější hospodářské podmínky a stagnace průmyslového rozvoje ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století. Navíc jde o krajinu bohatou na lesy produkující dostatek vhodného a snadno dostupného stavebního materiálu. Široké uplatnění dřeva v lidovém stavebnictví bylo také možné díky umu a zručnosti zdejších tesařů, truhlářů a zástupců dalších řemesel.

Dochovaný historický lidový stavební fond pochází ponejvíce z období první třetiny 19. století, výjimkou zde ale nejsou stavby vzniklé v průběhu 18. století. Dřevo jako dominující stavební materiál bylo v této oblasti frekventované prakticky až do druhé poloviny 19. století, kdy nastal jeho pozvolný ústup vyvolaný masivním nástupem pálené cihly. Již dříve došlo k ústupu od roubené výstavby v oblasti mezi Plzní a Rokycany, kde se prosadily ve větší míře a vazbě na plzeňský lidový klasicismus konstrukce zděné z lomového kamene i nepálených cihel. Úbytek dřevěných objektů ziskal na zvýšené intenzitě od 50. do 80. let 20. století. Rokycansko nebylo ušetřeno ani likvidace celých sídel s bohatým roubeným stavebním fondem v rámci budování vojenského cvičiště Brdý.²⁾ Od druhé poloviny 20. století byly v regionu vybrané roubené stavby památkově chráněny a v polovině 90. let 20. století se dokonce podařilo prosadit vyhlášení plošné památkové ochrany u několika historických sídel.³⁾

Typickým zástupcem venkovského domu ve zkoumaném regionu je roubené přízemní stavení založené na obdélném půdoryse, kryté sedlovou či polovalbovou střechou s přesahem přes zápraží, mnohdy také přes průčelní štít. Domy mají běžnou trojdílnou dispozici komorového typu. Přední díl se světnicí je jak jednoprostorový, tak dvoutakový s úzkou světničkou, totéž pak v mnoha případech platí i pro zadní díl, někdy zvaný zadní či druhá světnice. V uspořádání oken průčelí se kromě symetrického řešení často uplatnilo i sdružené okno osvětlující světnici. Prakticky celodřevěné stavení mělo obvykle zděnou část jen ve středním dílu, kde se nacházel blok černé kuchyně. Pro konstrukce stěn byly výhradně užívány tesané trámy. Spáry mezi nimi bývají minimální, standardně překryté bílým hliněným výmazem, někdy barveným, zejména šmolkou. Hliněné mazanice byly užívány jak v interiérech, tak při omítání častých povalových stropů, výjimkou však nejsou ani hlinité omítky použité ve fasádách. Některé domy si uchovaly zděné bloky černé kuchyně, často i se širokými průleznými komíny, jiné již byly adaptovány ve snaze zřídit si zde klasické (tzv. světlé) kuchyně, případně její místo zaujala koupelna, komora, spíž apod. Sín ve střední

části domu sloužila u těchto budov jako hlavní komunikační prostor s možností vstupu do světnice, černé kuchyně a komory, popř. zadní světnice. V mnoha případech bylo do síně vloženo schodiště (obvykle žebříkového typu), umožňující vstup do podkroví, resp. půdy. Prvkem, který lidový dům Rokycanska v podhůří Brd odlišuje od jiných venkovských staveb v Plzeňském kraji, jsou pavláčky zvané též záspí, zřizované obvykle na podélné a někdy i štítové straně objektu. Shora je chrání přesah střechy domu, z boku poprsnice bedněné svisle kladenými prkny. Nosné sloupky záspí jsou někdy dekorativně vyřezávané, vstup mohou kryt plná vrátka.⁴⁾ Dřevo jako základní stavební materiál se v oblasti užívalo k výstavbě prakticky všech budov, které tvořily stavební výstavbu selských i chalupnických usedlostí i objektů domkářů a chalupníků. Dochovaný historický domovní fond v regionu reprezentují nejen četné dřevěné chalupy, ale i roubené stodoly, zatímco samostatně stojících roubených sýpek, oproti např. severnímu nebo jižnímu Plzeňsku, zde nalézáme velmi málo. Zdejší dřevěné stodoly jsou tradiční dispozice s dělením na dvě perny a mlat.⁵⁾

K lokalitám s dosud vysokým počtem roubených staveb na území okresu Rokycany patří Dobřív nebo Strašice, prakticky v každé obci v podhůří Brd, např. v Kařízku, Medovém Újezdu, Těních nebo Hůrkách (všechny obce okres Rokycany) je možné najít zástupce této svěbytné stavební kultury. Dobřív leží cca 8 km jihovýchodně od Rokycan v údolí říčky Klabavy (též Padrťského nebo Černého potoka) v sousedství dnes již bývalého vojenského újezdu Brdý. V písemných pramenech se ves objevuje poprvé k roku 1325. Podle berní ruly zde bylo k roku 1652 okolo dvou desítek osedlých. Roku 1868 zakoupil zbirožské komorní panství i s Dobřívem pruský podnikatel Henry B. Strousberg, který navázal na tradici zdejšího železářského průmyslu.⁶⁾ Ve stejném čase došlo k pozvolnému nárůstu počtu domů. Roku 1856 vyhořela skupina usedlostí čp. 9, 10 a 11. O 10 let později požár zničil dřevěný mlýn čp. 18. Prozatím poslední velký požár udeřil roku 1883, kdy vyhořely domy na Malé Straně čp. 19 až 25. K roku 1898 bylo ve vsi evidováno 127 popisných čísel

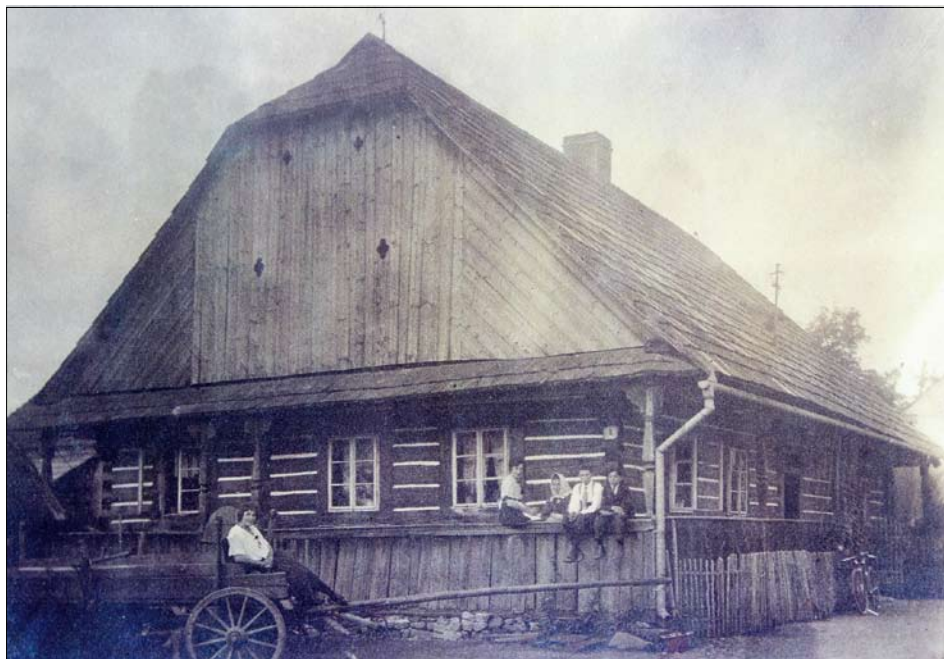


Obr. 1: Indikační skica mapy stabilního katastru Dobřív (1838), výřez mapy se zákresem areálu usedlosti čp. 5 (podle <https://cuzk.cz/geoportál/archiválie/stabilní katastr>).

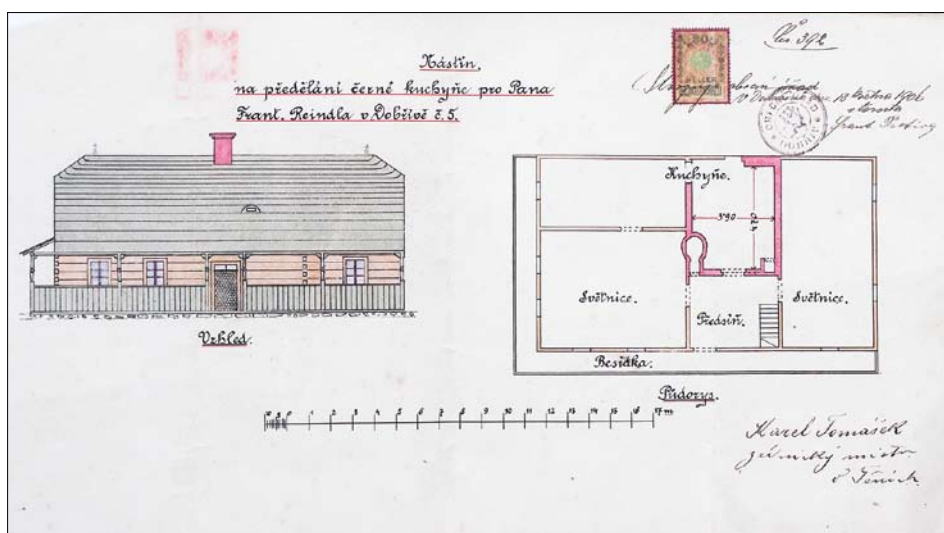
a 1 495 obyvatel. Mnoho z tehdy stojících budov bylo dřevěných. V meziválečném období lokalita těžila ze své polohy na okraji rozsáhlého lesního masivu a tento trend se prohloubil ještě v období druhé poloviny 20. století. Díky fenoménu zvanému chalupářství se v Dobřívě dochoval početný soubor roubených staveb, pro který byla obec prohlášena v roce 1995 za vesnickou památkovou zónu.⁷⁾

Indikační skica mapy státního katastru zaznamenala zástavbu historického jádra Dobřívě k roku 1839 prakticky již dotvořenou, s domy stojícími v převažujících spalných konstrukcích. Centrum obce utvářely dvě řady usedlostí ležící po obou stranách Padvrského potoka, který dodnes protéká lokalitou ve směru severovýchod–jihozápad. Na straně východní prostor návsi uzavíral komplex továrních a provozně-technických budov, na straně západní usedlost čp. 20. Jižně od návsi se nacházel shluk několika drobných chalup a začala se rozvíjet zástavba podél silnice probíhající při jižním okraji intravilánu. Po roce 1848 dochází ke značnému stavebnímu a též i územnímu rozmachu. Kromě tradičně řešených chalup se stavební aktivity dotkly také zdejších výrobních provozů. Trend v rozvoji sídla pokračoval v poslední třetině 19. století a první třetině následujícího věku. Od poslední třetiny 19. století však již jde jen o stavby zděné, nespalné, zatímco historický domovní fond přežívá v roubených konstrukcích, zvolna podléhajících času a opakovaným adaptačním zásahům. V meziválečném období doplnila historickou zástavbu lokality skupina vilek a rodinných domů. V druhé polovině 20. století došlo k dílčí degradaci historického jádra, když zaniklo několik hodnotných budov nebo dokonce celých dvorů.⁸⁾ V místech zbořené usedlosti čp. 4 vznikla v poslední třetině 20. století restaurace Hamrovka. Roubené stavení čp. 8 stojící opodál poničil na přelomu 80. a 90. let požár. Objekt byl poté rozebrán a přemístěn do prostoru pod Huťským rybníkem, kde po obnově získal popisné číslo 164.

Nejstaršími stavebními památkami Dobřívě jsou objekty spojené s výrobou železa a jeho zpracováním. Starého původu je také kamenný most přes Klabavu, historický domovní fond v obci reprezentuje ale především skupina



Obr. 2: Dobřív (okres Rokycany), usedlost čp. 5, stavení od západu z návsi, kolem roku 1920 (soukromá sbírka majitele J. Poncary).



Obr. 3: Dobřív, usedlost čp. 5, dobová plánová dokumentace: Nástin na předělání černé kuchyně pro Pana Frant. Reindla v Dobřívě č.5, zhotovený roku 1906 Karlem Tomáškem, zednickým mistrem (soukromá sbírka majitele J. Poncary).

roubených objektů, jejichž skutečné stáří pomáhá určit dendrochronologické datování vybraných konstrukčních prvků. Patří mezi ně např. stodola (podle dendrodatace byla sroubena z kmenů kácených roku 1791)⁹⁾ a zděná sýpka statku čp. 1. Roubenou stodolou je vybaven také selský dvůr čp. 2. Také v usedlosti čp. 7 lze spatřit roubenou stodolu (podle dendrodatace byla složena z opracovaných kmenů, kácených na rozhraní let 1859–1860)¹⁰⁾ a obytné stavení, částečně postavené z tesaných trámů. V usedlosti čp. 16 lze nalézt kromě roubeného stavení trojdílné dispozice také rozměrnou trojdílnou roubenou stodolu, se stěnami sroubenými z druhotně užitých opracovaných kmenů, smýcených na přelomu let 1683–1684.¹¹⁾ Objekt má standardní dispozici dělenou na mlat uprostřed a dvě perny, u kterých se dochovalo také původní pažení. Krov byl již v minulosti upravován (hambalky dle dendrodatace



Obr. 4: Dobřív čp. 5, obytné stavení, pohled z návsi od západu (foto K. Foud, 2022).

byly zhotoveny z kmenů těžených kolem roku 1810).¹²⁾

Prakticky po celém území intravilánu vsi lze spatřit řadu dalších příkladů roubených chalup, jejichž původ je možné hledat ještě na rozhraní 18. a 19. století. K výrazným reprezentantům roubené stavební produkce v Dobřívě patří usedlost čp. 5 zvaná U Vondrů, též U Reindlů. Leží v centru obce, při jihovýchodní straně dobřívské návsi. Existenci domu a dvora kromě archivních pramenů zaznamenala k roku 1839 indikační skica mapy stabilního katastru.¹³⁾ Jako nespalné bylo charakterizováno roubené obytné stavení. Ostatní budovy ve dvoře, stodola na jihovýchodě, sýpka mezi stodolou a obytným stavením, stáje a chlévy na jihozápadě a blíže nespecifikovaný objekt severozápadně od stavení (kolna, vejminek) byly katas-trem značeny jako spalné. Zcela jistě se jednalo o roubené stavby s požárně nebezpečnou krytinou, doškovou nebo šindelovou. Ke dvoru patřila také zahrada a sad.¹⁴⁾ Statek v minulosti patřil Matěji Hladíkovi. Roku 1735 ho zakoupil Ondřej Reindl. Reindlové poté s přestávkami hospodařili na statku až do 50. let 20. století. Ve 30. letech 20. století byla výměra dvorem obdělávaných pozemků 16,25 ha. Před rokem 1910 usedlost vlastnil hospodář František J. N. Reindl. Počátkem Velké války musel narukovat a ve svých 42 letech padl v listopadu 1915 na srbské frontě. Jeho syn František Josef Reindl pokračoval v modernizaci celého areálu, např. v roce 1933 zboural staré chlévy a stáje, na jejich původním půdorysu vystavěl nové a k tomu vybudoval zděnou kůlnu velkou téměř jako obytné stavení. Plány na tuto přestavbu připravil „Václav Lopata, úř. opráv. mistr zednický v Milínově.“ Zajímavou informaci o stavebním vývoji dvora, resp. stavebních aktivitách jeho vlastníků, přináší také obecní kronika. Připomíná, že „Josef Reindl ml. rozbořil na přelomu 19. a 20. století u č. p. 5 dřevěný srub a z jeho trámů vystavěl malou nízkou chaloupku o jedné světnici a komoře, zřejmě za účelem svého výminku. Chaloupka však zanedlouho, v roce 1901, shořela, takže byl nucen postavit nový, tentokráté již zděný do-

mek.“ Zlomové období v historii statku nastalo v 50. letech 20. století s nástupem kolektivizace zemědělství a vznikem JZD Dobřív, jehož součástí se dvůr i s živým a mrtvým inventářem stal. Necelá čtyři desetiletí hospodaření JZD v areálu čp. 5 byla završena snahou předlistopadového místního národního výboru oddělit v roce 1988 od statku část pozemku v centru obce a na něm vybudovat parkoviště pro tehdy budovanou restauraci Hamrovka. Díl pozemku původně patřícího ke dvoru se nakonec stal veřejnou plochou a dnes je součástí parkoviště u restaurace.¹⁵⁾

Dům čp. 5 je hodnotným dokladem stavební produkce roubeného domu na Podbrdsku v období první poloviny 19. století. Podle dendrochronologic-

kého datování bylo dřevo užit ve stavbě smýcené na rozhraní let 1803–1804. Lze se domnívat, že objekt vznikl jako novostavba v místech starší budovy. Od té doby se zásadnějším způsobem nezměnil. Z plánové dokumentace datované do roku 1906 se dozvídáme, že hospodář Fran-



Obr. 5: Dobřív čp. 5, obytné stavení, sloupek záspí zdobený profilací (foto K. Foud, 2011).



Obr. 6: Dobřív čp. 5, obytné stavení, dveře ve vstupu ze zápraží do síně, pohled ze dvora a z interiéru (foto S. Plešmíd, 2019).

tišek J. N. Reindl modernizoval pravděpodobně do té doby stále ještě černou kuchyni na světlou kuchyni (tzv. šperovanou). V jihozápadním koutě kuchyně (při stěně se síní) byla zřízena chlebová pec a v jihovýchodním koutu vystaven tahový komín. Místnost získala plochý trámový strop. V duchu stavební tradice roubených domů na Podbrdsku a nejen tam byla kuchyně jako jediná zděná. Podle dobové výkresové dokumentace vyhotovené v prvním desetiletí 20. století Karlem Tomáškem měla být kuchyně široká 3,9 m a hluboká 4,7 m. Provozně byla propojena vstupními otvory jak se síní na jihu, tak se světničkou na západě (blíže severní obvodové stěně), v obou otvorech se dochovaly dvoukřídlé dveře z doby přestavby. Neznámo kdy, bezesporu až v období po druhé světové válce, byla zrušena a vybořena chlebová pec v jihozápadním koutu místnosti a nahrazena komínem.

Stavení je trojdílné dispozice komorového typu, se zaspím (též besídkou) s prkny bedněnou poprsnicí, zřízenou jak na podélné (jižní) nádvorní, tak průčelní (západní) straně. Zatímco na straně jižní zaspí kryje přesah střechy, na straně západní tuto funkci přejímá pultová stříška, zavěšená na přesazích trámů jak nárožních vazeb, tak příček. Stavba má obdélný půdorys 17 × 10,2 m. Zápraží je hluboké necelý 1 metr. Západní (návesní) průčelí je trojosé, s dvojicí oken ve světnici a jedním oknem ve světničce. Nádvorní (jižní) strana je čtyřosá, s dvojicí oken světnice, vstupem do síně a jedním oknem osvětlujícím od jihu komoru, též zadní světnici. Severní strana je až na okno do kuchyně ve střední části stavby bez dal-

ších okenních nebo dveřních otvorů. Východní průčelí je dvouosé. Okna jsou dvojitá, dvoukřídlá, dělená příčlemi do tabulek. Vstup z besídky do síně uzavírají dřevěné jednokřídlé svlakové dveře na lícové straně zdobené klasovitě skládaným pokryvem. Interiérové dveře jsou jedno i dvoukřídlé, dřevěné, rámové konstrukce, někdy částečně prosklené. Interiér stavby je plochostropý, stropy jsou trámové s omítaným povalem. Poval z kulatiny je použit i pro zakrytí přesahů trámů přes besídku, zde je však kryt hliněnou omazávkou pouze shora. Zatímco vnější strany roubených stěn jsou ponechané v přírodní podobě a hlínou jsou vyplněny pouze spáry, ze strany vnitřní (interiérové) jsou stěny omítnuty. Příznány nejsou ani stropní trámy, které kryje omítaný podhled. Přední díl dispozičně řešen jako dvoutrakt, s větší světnicí při jihozápadním nároží (cca 6,7 m /délka/ × 5,5 m /šířka/) a menší světničkou při severozápadním nároží (cca 4,7 m /délka/ × 3 m /šířka/). Vstup ze síně do světnice uzavírají dřevěné dvoukřídlé dveře. Střední díl je řešený jako dvoutrakt, s kuchyní (v minulosti s blokem černé kuchyně) při severní straně a síní při straně jižní. Kuchyně má půdorysné rozměry 5,1 m (hloubka) × 4,2 m (šířka). Síní je široká 4,2 m a hluboká 3,4 m. Ze síně je jak vstup do světnice, tak kuchyně a zadní světnice. V jihovýchodním koutu síně je dvouramenné dřevěné schodiště umožňující vstup na půdu. Těleso schodiště je bedněné ze západní a severní strany širokými prkny, zdobenými při spodním okraji řezbou. Krov sedlové střechy je hambalový, tesařsky vázaný. Při obou štítech je střecha členěná

polovalbou. Střešní plášť tvoří vláknocementové šablony položené na dřevěný šindel (pokládka šablon proběhla dle archivních dokladů roku 1927). Oba štíty jsou v podstřešní části bedněné prkny kladenými uprostřed svisle, a po stranách šikmo.

Obytné stavení dobřívského dvora čp. 5 si do počátku 21. století uchovalo hodnotný soubor slohových truhlářských výplní stavebních otvorů, který sestává z celé řady kvalitních prvků pocházejících z různých časových období. K nejstarším dochovaným výplním náleží některé dveře zastoupené jak starší svlakovou konstrukcí, tak mladším typem rámové konstrukce. Typologicky nejstarší – barokní jsou rámové dveře osazené v přičce mezi přední světnicí a přístěnkem. O něco mladší prvky jsou prezentovány dveřmi hlavního vstupu (svlakové), na půdu (svlakové), do zadní světnice (rámové) a do přední světnice (rámové). U těchto dveří se vyskytují buď klasicistní prvky, či prvky, které lze řadit do první poloviny 19. století s tím, že mohou pocházet ještě z doby výstavby objektu. Zároveň však nelze vyloučit možnost druhotného užití. Jediná dochovaná dvířka v poprsní záspi jsou patrně výsledkem mladších úprav, ale závěsy mohou být původní.

Dveře vstupu do domu (síně) ze zaspí (pavláčky) jsou dřevěné jednokřídlé dvouvrstvé svlakové a dochovaly se včetně kování. Ostění vstupního otvoru s nadsvětlíkem je prosté tesařské, vložené do podélné roubené stěny. Praha-vý trám je průběžný, stojky jsou do něj patrně čepované a zřejmě opatřené boční svislou drážkou, do které zapadají čepy trámů podélné roubené stěny. Nadpražní trám je také průběžný. Mezi něj a stojky ostění (patrně na čepy) je vložen nadpražní prvek s římsovou profilací. Pod něj byla ještě mezi stojky vložena rozpěra sloužící jako nadpraží vstupu (patrně opět na čepy), oddělující podélně obdélný nadsvětlík. Dveřní křídlo a výplň nadsvětlíku zapadají do polodrážky provedené na rubové straně ostění (směrem do interiéru síně). Ostění na rubové straně po obvodu lemuje dřevěná lišta, ke které je dotažena omítka. Křídlo tvoří tři mohutné fošny ztužené na rubové straně dřevěnými svlakami zapuštěnými do lichoběžníkové drážky. Čelní strany svlaků zakončeny zaoblením a podélné volné hrany jen hladce okosené. Křídlo je zavěšeno na třech vnějších kovaných pásových závěsech, jejichž „volné“ rozkované konce jsou zavinuté. Na protějším konci, u závěsného oka, je závěs rozkován do oválné plochy s rýhovaným trojúhelným výběhem se svorníkem jištěným na rubové straně čtvercovou matkou (na lici jehlancová hlava), jinak závěsy uchyceny pomocí kovaných hřebů. Závěsné háky jsou prosté, zaráženy do ostění. Lící strana dveřního křídla tvořena ozdobně skládaným pokryvem, který sestává z obvodového rámu se středovou příčí vyplněného diagonálně kladeným rastrem do tvaru kosočtverce. Jednotlivé prvky pokryvu s profilací volných hran jsou k podkladu uchyceny dřevěnými kolíčky a rastrem kovaných hřebů se zaoblenými hlavami (jejichž zahnuté hroty je vidět na rubové straně). Ve středu křídla protaženo pevné terčové držadlo se zaobleným madlem a pod ním patrný otisk po kosočtvercové, patrně tvarované plechové podložce. Dekoratívni klíčový štítek vycházející z klasicistního tvarosloví proveden z hladkého plechu, uchycený kovanými hřebi a vrutem s křížovým zářezem. Kovanou kliku kruhového profilu se soudečkovým vzdušným ukončením uzavírá špiče



Obr. 7: Dobřív čp. 5, obytné stavení, vstup z přední světnice do přístěnku, rámové dveře s podříznutými křídly a kovářím barokního typu (foto S. Plešmíd, 2019).

s bambulkou. Zámek na rubové straně je krabicový nezapuštěný, s překrytým trojnásobným závěrem tvořeným západkou, závorkou a noční závorkou, klika je kovaná přehýbaná, s plochým oválným madlem. Vlevo od zámku ve stojce ostění zaražený kovaný háček, do kterého zapadá mohutná pásová vnitřní závora kotvená kyvným okem k protější stojce ostění. Pevnou výplň nadsvětlíku člení svislé příče do čtyř tabulek, a její rám v nárožích jistí dřevěné kolíčky, celkové kotvení k ostění pak zajišťují kované hřeby a skoby. Vlysy na lící straně (směrem do exteriéru) mají profilaci, na rubové straně je polodrážka pro zasklení za pomoci tmelu. Typologicky se jedná o výplň otvoru z druhé poloviny 18. století až první poloviny 19. století. Je možné se domnívat, že jde o prvek z doby výstavby domu v prvním desetiletí 19. století.

Pozornost poutají také dveře osazené v síni při vstupu na schodiště do půdy. Jde o dřevěné jednokřídlé dvouvrstvé svlakové dveře dochované včetně kování. Schodiště od prostoru síně odděluje trámková svisle bedněná přička s tesařským ostěním umístěným v nástupu schodiště, před kterým jsou ještě předloženy tři stupně. Dveřní křídlo zapadá do polodrážky na volné hraně ostění směrem do síně, dveře jsou tak v lici bedněné přičky v síni. Dveřní křídlo sestává ze tří svisle kladených fošen ztužených na rubové straně dvěma dřevěnými svlakami zapuštěnými do lichoběžníkové drážky. Svlačky mají zaoblené konce, okosené volné hrany, a jsou při koncích jištěny dřevěnými kolíčky. Na rubové straně kovanými hřebi uchycen nekrytý



Obr. 8: Dobřív čp. 5, obytné stavení, vstup ze síně na schodiště do podkrovní, detail nekrytého uzavíracího mechanismu (foto S. Plešmíd, 2019).

jednoduchý kovaný zámeček s dekorativní podložkou. Zámeček je bez kliky a s jednou závorkou (ovládanou klíčem z lící strany), která zachytává za kovové očko zaražené v zádlabu na levé stojce ostění. Na lící straně dveřního křídla jsou dva vnější kované pásové závěsy s listovým koncem, uchycené pomocí kovaných hřebů s viditelnými zahnutými hroty na rubové straně. Závěsné háky jsou velmi prosté, zaražené do pravé stojky ostění. Malý klíčový štítek zhotoven z hladkého plechu a ve tvaru stylizovaného heraldického štítu. Pod horním závěsem ještě vidět otisk po nějaké mladší petlici. Dveře byly zhotoveny asi někdy v průběhu 1. poloviny 19. století a souvislost s dobou výstavby objektu tedy nelze vyloučit.

Dveře ze síně do zadní světnice jsou osazeny pěknými pozdně barokními rozvilinovými závěsy a prvky klasicistního typu. Jde o dřevěné jednokřídlé dveře rámové konstrukce, ostění je patrně prosté tesařské, vsazené do roubené stěny a překryté obložkami, ke kterým je dotažena omítka. Obložky uchyceny kovanými hřeby a v nárožích spojeny na pokos. Dveře zapadají do polodrážky na hraně směrem do síně, takže dveře jsou osazeny do líce stěny. Obložka směrem do síně je hladká, s vyžlabením volné hrany. Rám dveřního křídla ve středu výšky dělený širší příčlí na cca čtvercová pole, která jsou ještě ve středové svislé ose dělena svislými příčlemi. Nárožní spoje a spoje příčlí provedeny jako čepové, jištěné dvojicí dřevěných kuliček. V na výšku obdélných polích vsazeny (patrně do drážky) tenčí plně dřevěné výplně. V pravé horní výplni proříznuté obdélné „kukátko“ uzavřené zaskleným rámečkem. Na rubové straně směrem do síně jsou vnitřní hrany rámové konstrukce opatřeny jednoduchou jemnou profilací, plocha výplně je hladká. Na rubové straně jsou dále dva vnější rozvilinové závěsy s přikovanými ozdobnými konci, připevněné kovanými hřeby. Plochu závěsu zdobí jemné ornamenty a tvarování při okrajích. Závěsné háky jsou prosté, zaražené do ostění. Dále se na rubové straně dveří nachází hladký klíčový štítek klasicistního typu a kovaná klika kruhového profilu, soudečkově vzedmutá a zakončená špicí s bambulkou. Ve středu křídla zbyl otvor po středovém terčovém držadle. Na lící straně (směrem do zadní světnice) zdobí obložku ostění krajní profilace. Vnitřní volné hrany rámové konstrukce křídla opatřeny stejně jako na rubové straně profilací. Mírně se



Obr. 9: Dobřív čp. 5, obytné stavení, dveře ve vstupu ze síně do zadní světnice, pohled na lící stranu (foto S. Plešmíd, 2019).

rozšiřující výplně mají odsazené a dvěma pravoúhlými stupni předsazené středové pole. Krabicový zámeček uchycený vruty s přímým zářezem opatřen kovanou přehýbanou klikou s oválným talířovým madlem. Závorka se zachytává za kované očko přichycené k boční straně ostění vruty s křížovým zářezem. Nad zámkem, v horní části křídla, je malý kovový kyvný háček, zapadající do očka kotveného do boční strany ostění.

Snad ještě z doby výstavby domu na počátku 19. století pochází dřevěná jednokřídlá svlaková dvířka doplněná zřejmě starším kovaním, která uzavírá odkládací niku v síni. Ostění kryjí obložky spojené na pokos a zdobené v ploše profilací. Křídlo zapadá do polodrážky na vnější straně obložky, dvířka tak jsou v lici stěny síně. Na lící straně (směrem do síně) jsou dva vnější esovité závěsy, připevněné kovanými hřeby. Plochu závěsu jemně zdobí ornamenty a tvarování při okrajích. Dvoudílné závěsné háky sestávají ze zaraženého očka a provlečeného trnu s opěrkou fixovanou ve spodní části hřebem. Opěrka na spodním konci ukončena zaoblením s vystupující dlouhou špicí. Na lící straně pomocí kovaných hřebů uchycen dekorativní klíčový štítek z plechu zdobený tvarováním (boltcové ornamenty). Křídlo na rubové straně obíhá po obvodu polodrážka a tzužují ho dva vodorovné svlaky zapuštěné do lichoběžníkové drážky. Konce svlaků jsou zaoblené, volné hrany pak hladce okosené. Při koncích svlaků vidět po jedné kulovité hlavě hřebu protaženého středovou částí závěsu na lící straně. Na rubové straně



Obr. 10: Dobřív čp. 5, obytné stavení: a – dveře ve vstupu ze síně do zadní světnice, detail rozvilinového závěsu s přikovanými ozdobnými konci, se zdobením rýhami a tvarováním; b – svlaková dvířka odkládací niky v síni, detail vnějšího esovitého závěsu zdobeného ornamenty a tvarováním při okrajích; c – svlaková dvířka odkládací niky v síni, detail dekorativního plechového klíčového štítku zdobeného tvarováním (foto S. Plešmíd, 2019).

je dále prostý krabicový zámek, jehož závorka zachytává za plnou kovanou zarážku uchycenou do boční strany obložky dvěma kovanými hřeby.

Podle typu dochovaného slohového kování mohou dveře osazené v příčce mezi přední světnicí a světničkou pocházet již z období druhé poloviny 18. století. Dveře jsou dřevěné dvoukřídle, rámové konstrukce, a ostění (patrně tesařské v roubené příčce) kryjí profilované obložky v nárožích spojené na pokos a uchycené kovanými hřeby. Dveřní křídla zapadají na rubové straně (směrem do přístěnku) do polodrážky v deštění, takže líc dveří ve světnici je situován za lícem stěny. Křídla jsou provedena jako rámová, ve středu výšky dělená širokou příčlí na dvě stejná na výšku obdélná pole, spodní s plnou výplní, horní prosklená. Spoje rámové konstrukce jsou čepové, jištěné dřevěnými kolyčky. Pravé křídlo má na lící straně profilovanou klapačku uchycenou pomocí dřevěných kolyčků. Na lící straně levého křídla je kovaná klika s vypuklým madlem na dekorativním klíčovém štítku zdobeném tvarováním (boltcové ornamenty). Ve středu křídla situováno terčové držadlo s dekorativní tvarovanou podložkou a zaobleným madlem zdobeným rýhováním. Na pravém křídle z důvodu symetrie osazen „slepý“ klíčový štítek, stejný jako na levém křídle. Středové terčové držadlo chybí, pouze je vidět zatmelený otvor a okolo něj kruhový otisk





Obr. 11: Dobřív čp. 5, obytné stavení, dveře ve vstupu mezi kuchyní a síní, pohled na rub výplně pocházející z doby přestavby na poč. 20. století (foto S. Plešmíd, 2019)

po podložce. Vnitřní hrany rámové konstrukce dveřních křídel na lící straně obíhá jednoduchá odsazená zaoblená profilace, na vnějších svislých a horních hranách křídel pak pravouhlá polodrážka. Spodní plné výplně jsou užší než rámová konstrukce, vsazené do středové drážky, jejich plochu člení odsazené, jedním pravouhlým stupněm předstupující pole, ve kterém je ještě dvakrát pravouhle předstupující obdélná plocha s pravouhle vykrojenými rohy. V horních polích rámové konstrukce vsazen zasklívací rám s polodrážkou (na rubové straně), osazený za líc křídla a dělený příčlí na dvě tabulky. Nárožní spoje jištěné dřevěnými kolíčky. Na rubové straně jsou 2×2 vnější kované esovité rýhované závěsy s přikovanými tvarovanými ozdobnými konci, uchycené pomocí kovaných hřebů. Ve středu je hřeb se zaoblenou hlavou viditelnou na lící straně. Závěsné háky jsou prosté, zaráženy do ostění. Na rubové straně levého křídla osazen krabicový zámek s krytým dvojitým uzávěrem (západka a závorka). Kryt zámku zdobí tvarovaný esovitý motiv, z boku pak na dveřním křídle navazuje tvarovaný plech s boltcovými motivy. Klika zámku je krátká, přehýbaná, s oválným plochým madlem. Uzávěr zámku zachytává za kovové očko uchycené na pravém křídle pomocí vrutů s přímým zářezem. Pravé křídlo v uzavřené poloze udržují kovanými hřeby uchycené zástrče (spodní a horní), složené z hladkého podkladního plechu s tvarovaným koncem s boltcovým

motivem a krátké prosté zástrčky se zahnutým koncem sloužícím jako úchopka. Dole se zástrčka nedochovala, pouze podkladní plech. Horní zástrč zachytává za háček zaražený do čelní strany nadpražní obložky, spodní zástrč patrně zapadala do plechem krytého zádlabu v podlaže, po novodobé opravě však zádlab chybí. Profilace vnitřních hran rámové konstrukce je stejná jako na lící straně a plochy spodních výplní provedeny jako hladké. Zasklívací výplň předstupuje před líc rubové strany křídla. Na vnějších svislých a horních vodorovných hranách křídla lemuje profilace odsazeným obloučkem.

Mladšího původu, z počátku 20. století, jsou dveře vedoucí ze síně do prostoru kuchyně, kde se v minulosti nalézala černá kuchyně, stavebně upravovaná podle plánové dokumentace datované do roku 1906. Dveře jsou dřevěné dvoukřídlové, rámové konstrukce, dochované včetně kování. Ostění (patrně tesařské a vložené do zděné stěny mezi síní a kuchyní) je směrem do síně kryto obložkami spojenými na pokos, uchycenými hřebíky z drátu a při krajích a v ploše zdobenými profilací. Směrem do síně je obložka redukována pouze pod trémovým bílým překladem, lemovaná profilovanou lištou. Dveřní křídla zapadají do polodrážky v deštění na rubové straně (směrem do kuchyně), takže líc dveří je situován za lícem stěny síně. Stejná dveřní křídla, provedená jako rámová, ve středu výšky dělená příčlí na dvě na výšku obdélná pole. Spodní polovina uzavřena plnou výplní, horní polovinu pak příčně dělí vodorovná příčle do dvou mírně na výšku obdélných tabulek zasklených čirým tabulovým sklem. Spoje rámové konstrukce provedeny jako čepové. Pravé křídlo má na lící straně klapačku, průřez je profilovaný, s výrazně zaoblenými hranami a odsazeným středovým vyžlabením. Na levém křídle osazen mosazný klíčový štítek s mosaznou klikou typu Elegant, připevněný vruty s přímým zářezem. Vnitřní volné hrany dveřního rámu opatřeny profilací a na vnějším obvodu obíhá polodrážka. Spodní výplně jsou plné, užší než rám, osazené patrně do středové drážky v rámu a středové příčli. Plochu výplní člení odsazené a pravouhle předstupující obdélné pole, s vloženým obdélným, dvěma stupni předstupujícím polem s pravouhle vybranými rohy. Na rubové straně jsou 2×3 zapuštěné závěsy s válcovým pouzdem zakončeným kuželkou s koncovou bambulkou. Na levém křídle osazen mosazný klíčový štítek s mosaznou klikou typu Elegant, připevněný vruty s přímým zářezem. Na pravém křídle je ještě prostá horní zástrč s kulovitým madlem, uchycená vruty s přímým zářezem, jejíž konec zapadá do kovového oka uchyceného dvěma vruty s přímým zářezem k lící straně nadpražní obložky. Po spodní zástrči zůstal jen otisk, stávající novodobý stavěč (uchycený vruty s přímým zářezem) jí pravděpodobně nahradil při pozdější úpravě podlahy kuchyně. Levé křídlo má klapačku shodné profilace jako pravé křídlo na lící straně. Rámy dveřních křídel po vnějším obvodu opatřeny jednoduchou profilací, stejně jako vnitřní hrany rámu ve spodní polovině, líc spodní výplně je hladký, v horní polovině rámu a na příčli je tmelená zasklívací polodrážka. Stejně provedené dveře se nacházejí ještě v otvoru vedoucím z kuchyně do západní světničky.

Ze závěru 19. století, či počátku 20. století pochází všechna vnější okna, která byla v nedávné době repaso-



Obr. 12: Dobřív čp. 5, obytné stavení, vnější šestitabulkové okno v severní ose jihovýchodního štítového průčelí (foto S. Plešmíd, 2019).

vaná (vnitřní jsou novodobé výrobky se starším kováním). Příkladem za všechny může být vnější výplň okenního otvoru v jihovýchodním průčelí, v ose blíže k severovýchodnímu nároží. Jedná se o dřevěné dvoukřídlo okno, dělené příčlemi do šesti tabulek. Ostění okenního otvoru je prosté tesařské, vloženo do podélné roubené stěny – stojky patrně čepované a s boční svislou drážkou, do které zapadají čepy trámů podélné roubené stěny. Nadpražní prvek, který je patrně spojený se stojkami čepem, má na vnější straně přímou nadpražní profilovanou římsu. Rám vnějšího okna vsazen do polodrážky na lící straně ostění (zřejmě dodatečně), okno je tak situováno v lici roubené stěny. Mezi vnitřním a vnějším oknem je mříž tvořená čtyřmi svislými pruty čtvercového na koso otočeného průřezu. Vlys okenního rámu jsou prosté, se zaoblenou vnější volnou hranou a polodrážkou, do které zapadají okenní křídla. Nárožní spoje jsou jištěné dřevěnými kolíčky, místy na čelní straně jsou vidět hlavy hřebíků z drátu. Ven otvíravá okenní křídla jsou v nárožích spojena na rozpor a čep jištěný dřevěným kolíčkem. Dělicí příčle jsou spojené na čepy a jištěné rovněž dřevěným kolíčkem. Závěsy situované na vnější (rubové) straně obrácené směrem do exteriéru jsou zapaštěné válcové, ukončené kuželkou s kuličkou (tzv. bambulkové). Levé křídlo má na vnější straně klapačku uchycenou k vlysu pomocí dřevěných kolíků, stejně jako pravé křídlo na vnitřní straně. Uzavírání je zajištěno pomocí kovové jedno-ramenné kličky na vnitřní straně horního vlysu levého křídla.

Ramínko kličky se zachytává za kovovou zarážku v horním vlysu okenního rámu. Na horní straně spodního vlysu rámu je stejná kovová zarážka, klička na okenním křídle však chybí. Levé křídlo tak k rámu pomocí klapačky přitahuje pravé křídlo. Průřezy vlysů jsou shodné, na vnější straně s profilací a na vnitřní straně s polodrážkou pro zasklení za pomoci tmelu. Některá nároží na vnitřní straně jsou ztužena pomocí plechových diagonálně situovaných pásek uchycených hřebíčky. Ostatní vnější okna jsou shodně osazena, stejných profilů a konstrukce, pouze s dílčími odlišnostmi prezentovanými zejména prostými plechovými rohovníky, či ojediněle osazenými sekundárně užitými

plechovými rohovníky staršího typu (se zakončením ve tvaru odsazeného třičtvrtěkruhu). Některá okenní křídla navíc ještě doplněna o větrací úpravu tabulky, vesměs se starším druhotně užitým rohovníkovým kováním.

Nejmladší skupinu okenních výplní tvoří vnitřní okna osazená v původních okenních otvorech lemovaných patrně autentickými dřevěnými profilovanými obložkami. Jedná se o novodobé truhlářské výrobky s převážně novým kováním, místy doplněné staršími prvky. Okna svým členěním a rozměry vlysů vychází ze starších vnějších oken a jejich působení ve stavbě lze charakterizovat jako příznivé. Drobné novodobé detaily prvků kování, spojovací prvky a zaoblené rohy ve styku vlysů odlišují tyto výrobky od historických. Místy se na obložkách vnitřních oken dochovaly dvoudílné závěsy či stopy po nich. Tyto prvky jsou de-



Obr. 13: Dobřív čp. 5, obytné stavení, nálezy staršího okenního rohovníkového kování a dvoudílného závěsu, patrně pocházející z původních vnitřních okenních výplní (foto S. Plešmíd, 2019).



Obr. 14: Dobřív čp. 5, pohled od jihu na stavení, sýpku a stodolu (foto S. Plešmíd, 2019).

ponované v usedlosti a patrně se jedná o poslední pozůstatky původních jednoduchých vnitřních oken. Uměleckořemeslná úroveň výše popsaných historických truhlářských prvků dochovaných v roubeném stavení čp. 5 v obci Dobřív přesahuje běžnou produkci vyskytující se ve venkovských staveních.¹⁶⁾

Jihovýchodně od obytného stavení dobřívského dvora čp. 5 stojí roubená stodola. Objekt má obdélný půdorys založený podélnou osou ve směru SZ – JV a sedlovou střechu s hřebem v ose s podélnou stranou stavby. Střešní krytinu tvoří vláknocementové šablony, které nahradily starší střešní plášť ze šindele nebo došků, alternativně kombinaci obojího. Stávající střešní plášť z období po roce 2010 nahradil betonové tašky, položené zřejmě ještě v období před druhou světovou válkou. Obvodové stěny stavby tradiční trojdílné dispozice (průjezdny mlat uprostřed, po stranách perny) jsou sroubené z tesaných trámů. Dřevo pro stavbu bylo podle dendrodatace těženo v letech 1791 až 1793.¹⁷⁾ Podstřešní části štítů (strana severozápadní a jihovýchodní) jsou bedněné svisle kladenými prkny na sraz. Ve střední ose severovýchodní a jihozápadní podélné strany jsou osazena dvoukřídlá vrata klasické točnicové konstrukce.

Tradiční roubený dům rokcanského regionu přežívá v oblasti Podbrdská také v mnoha dalších lokalitách, např. v Kařízku. V písemných pramenech se ves objevuje poprvé k roku 1398. V 60. letech 16. století se ve vsi připomíná pustá tvrz a poplužní dvůr. Berní rula zaznamenala v témže čase v lokalitě 6 hospodářů, jejichž počet se o století později zvýšil na 8. V první polovině 70. let 18. století zde bylo evidováno 13 popisných čísel. Do konce 19. století stoupl počet domů na 29 a žilo tady 188 obyvatel.

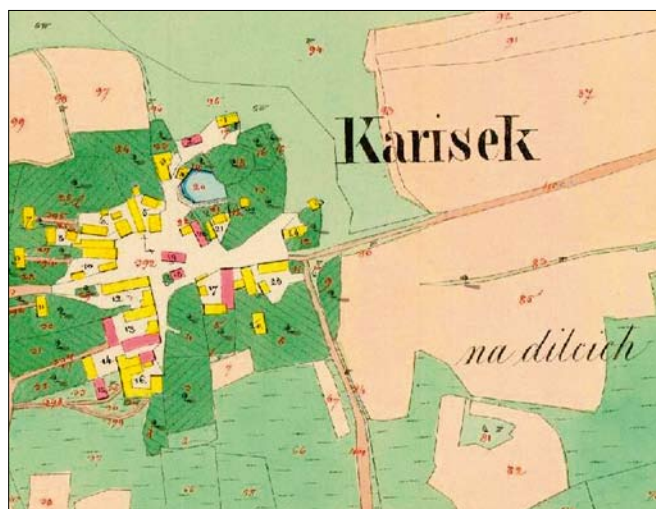
Mapa stabilního katastru zaznamenala zástavbu vsi k roku 1838 soustředěnou po



Obr. 15: Dobřív čp. 16, roubená stodola z 80. let 17. století při jižní straně dvora, pohled od jihovýchodu (foto S. Plešmíd, 2013).



Obr. 16: Dobřív čp. 16, roubená stodola, stav po propadnutí střechy a destrukci krovu. Pohled severovýchodním směrem ze západní perny přes mlat do perny ležící na východě (foto K. Fouď, 2018).



Obr. 17: Císařský otisk mapy stabilního katastru Kařízek (1838), výřez mapy se zákresem areálu usedlosti čp. 10, dnes čp. 48 (podle https://cuzk.cz/geoportál/archiválíe/stabilní_katastr/).

obvodu nevelké návsi nepravidelného, na severozápadě obloukovitě vyklenutého tvaru, kde se nalézaly přibližně 4 selské dvory. V jihozápadní části jádra ležela řádka dalších čtyř usedlostí a od jihovýchodu náves doplňovaly další dva statky. Uprostřed návsi a na severovýchodě se nalézalo několik drobných objektů domkářů a malých chalupnických usedlostí. V převažující míře tvořily stavební výstavbu zdejších usedlostí na sklonku 30. let 19. století spalné objekty. Domy stojící v čele statků ležely ve stejném čase ve vztahu k návsi ve štítové orientaci a jen v ojedinělých případech stály některé stavby v okapové orientaci. V období druhé poloviny 19. století a během prvních dvou třetin následujícího věku byly až na výjimky zdejší roubené stavby odstraněné a nahrazené zděnými budovami. Ve stejném období se zástavba vsi zahustila a rozšířila, a to především severovýchodním směrem. Nové budovy vznikly také v ploše samotné návsi. Jihozápadně od jádra vznikl v období druhé poloviny 20. století zemědělský areál.

Historickému stavebnímu fondu lokality dominuje statek čp. 2. Jde o mimořádně hodnotný soubor roubených objektů, které byly vyzdvíženy nejpozději v první třetině 19. století, o něco starší původ však nelze vyloučit. Dvůr leží v jihozápadní části návsi, do níž se obrací jak severní, tak východní (štíťovou) stranou domu. Větší část stavby je dosud roubená. Dřevěné stěny si uchovaly také chlévy ležící v hloubce dvora v ose za domem. Proti stavení stojí při východní straně usedlosti částečně roubený hospodářský objekt, jehož severní část sloužila jako do dvora otevřená kolna. Dvůr patří mezi nejceněnější památky Rokycanska z okruhu lidové architektury. Ještě na

konci 20. let 20. století se před statkem nalézala vysoká dřevěná zvonice zakončená lucernou se stanovou stříškou, jejíž boky byly kryté prkenným bedněním.

Roubený domovní fond, který lokalitě dominoval ještě v období po roce 1850, zastupuje také stavení čp. 48 ležící ve štítové orientaci při jižní straně návsi. Typologicky jde o standardně řešenou stavbu, plně korespondující s objekty dochovanými v okolních obcích. Roubená chalupa čp. 48 v Kařízku, resp. její obytná část, je posledním novodobě neupravovaným historickým stavením dvora původní usedlosti čp. 10. Jedná se o prostou, ale velmi kvalitně řemeslně provedenou regionálně typickou stavbu sroubenou z otesaných trámů, spojených v nárožích rybinovým plátováním. Stěny stavení jsou na vnější straně upraveny vymazáním vodorovných spár, z interiéru je roubení kryté hliněnými omítkami s kolíčkovou armaturou. Dům má tradiční trojdílnou dispozici s obytnými místnostmi s přístěnkem, situovanými po stranách středové síně s navazujícím zděným blokem černé kuchyně. Přílehlá hospodářská část byla novodobě zcela přestavěna. Roubený obytný dům je však dochován v autentické podobě dokládající jeho postupný vývoj, který byl ukončen někdy v závěru 19. století. Pozdější úpravy provedené ve 20. století jsou jen dílčího významu. Výstavbu stěn, stropů a krovu datoval dendrochronologický průzkum do počátku 19. století (smýcení kmenů v letech 1804–1806). Stropy byly původně s překládaným záklopem, který se zachoval v zadní obytné místnosti, zatímco v přední byl dodatečně vyměněn za povalový, ten byl datován dendrochronologií do 40. let 19. století (smýcení dřeva v letech 1840–1842).¹⁸⁾ V objektu se dochoval kompletní soubor historických výplní otvorů, sestávající z původních svlakových dveří, mladších rámových dveří z období kolem poloviny 19. století a dvojítkých kastlových oken s obložkami z druhé poloviny 19. století, která nahradila předpokládaná původní vnitřní jednoduchá okna. Všechny slohové výplně jsou dosud osazeny historickým kováním. Nejstarší z uvedených prvků lze ozna-



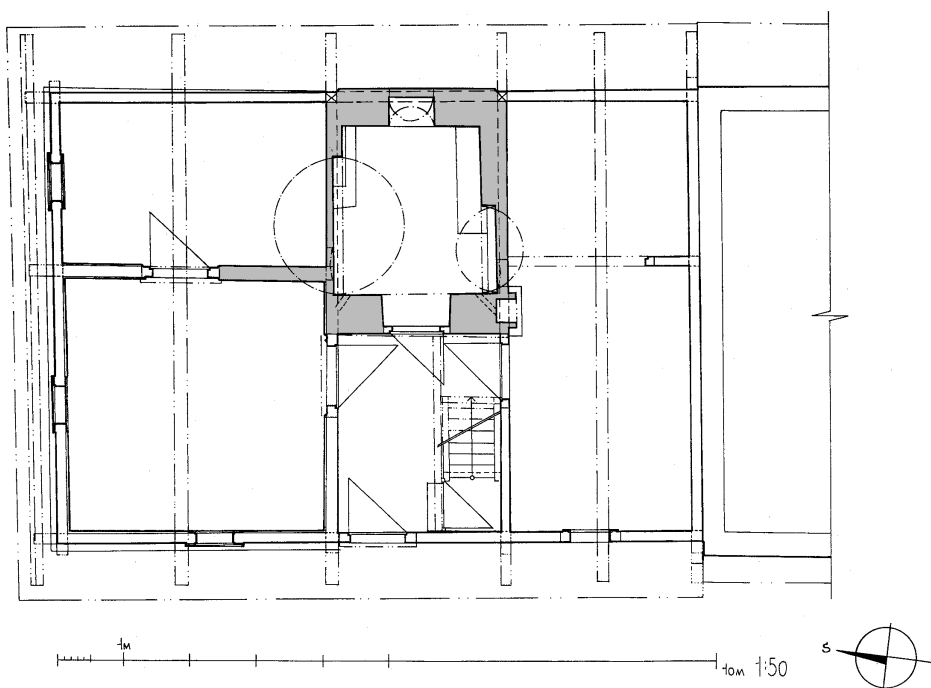
Obr. 18: Kařízek (okres Rokycany), čp. 48, pohled z návsi (foto S. Plešmíd, 2019).



Obr. 19: Kařízek čp. 48, interiér světničky (foto S. Plešmíd, 2022).



Obr. 20: Kařízek čp. 48, trámový strop s překládaným deskovým záklopem v zadní světnici (foto S. Plešmíd, 2022).



Obr. 21: Kařízek čp. 48, půdorys 1:50 (zaměření a kresba S. Plešmíd, 2022).

čit za hodnotné tradiční kovářské a zámečnické výrobky. Okenní ostění dnes překrývají obložky a v interiéru jsou k jejím bokům dotaženy omítky. V okolí okna přístěnku však omítky chybí, a v nadpraží je vidět pozůstatek (horní fragment) dodatečně odsekané nadpražní římsy, která byla odstraněna při úpravě jednoduchých oken na současná dvojí. Prímé profilované nadpražní římsy, jakožto charakteristický prvek místní lidové architektury, tak dodnes zůstaly pouze u vstupních otvorů. Pozoruhodný je také zděný blok černé kuchyně, který se bohužel dochoval bez zaklenutí a komína. Po obou stranách jsou otvory po osvětlovacích krbečcích, v zadní světničce dokonce zůstalo i jeho novodobě upravené těleso. Ve stěnách kuchyně lze sledovat další zaslepené otopné otvory vedoucí do obytných místností (které však nemohly souviset s otopným zařízením stávající chalupy) a i do exteriéru. Vzhledem k nálezovým situacím (zejména na straně do přední světnice) se lze domnívat, že blok černé kuchyně je starší než roubení a byl při výstavbě stávající chalupy pouze dílčím způsobem upraven a zapojen do nového objektu. Popisova-

né stavbě bezprostředně hrozí demolice, proto bylo provedeno celkové zaměření, podrobná fotodokumentace, pasport výplní otvorů a dendrochronologický průzkum.¹⁹⁾

Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ **Nemovitě památky v ČR**, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

STANISLAV PLEŠMÍD, DIS.,
MGR. KAREL FOUĐ
NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ
PRACOVISŤE V PLZNI,
PREŠOVSKÁ 7,
306 37 PLZEŇ
PLESMID.STANISLAV@NPU.CZ
FOUD.KAREL@NPU.CZ

POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA

- Bláha, J. – Jesenský V. – Macek, P. – Razím, V. – Sommer, J. – Veselý, J. 2005: Operativní průzkum a dokumentace historických staveb. Odborné a metodické publikace, sv. 31. Praha: NPÚ.
- Foud, K. – Karel, T. – Plešmíd, S. 2021: Roubený dům na Plzeňsku. Katalog ke stejnojmenné výstavě. Plzeň.
- Foud, K. – Plešmíd, S. 2019: Dobřív čp. 5 (Plzeňský kraj, okres Rokycany). Dokumentace usedlosti v průběhu obnovy s přihlédnutím k roubenému obytnému stavení a kolekci dochovaných slohových výplní stavebních otvorů. Nálezová zpráva operativní dokumentace a průzkumu. Plzeň, rkp.
- Kyncl, T. 2017: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků. Dobřív čp. 5, roubená stodola. Brno, rkp.
- Kyncl, T. 2017: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků. Dobřív čp. 7, roubená stodola. Brno, rkp.
- Kyncl, T. 2017: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků. Dobřív čp. 9, roubená stodola. Brno, rkp.
- Kyncl, T. 2017: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků. Dobřív čp. 16, stodola. Brno, rkp.

- Kyncl, T. 2018: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků. Dobřív čp. 5, roubený dům. Brno, rkp.
- Kyncl, T. 2018: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků. Dobřív čp. 16, stodola, hambalek z hromady. Brno, rkp.
- Kyncl, T. 2022: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků. Kařízek čp. 48, dům. Brno, rkp.
- Mencl, V. 1980: Lidová architektura v Československu. Praha.
- Paleček, L.: Dobřív č. p. 5. Historie jednoho venkovského gruntu, in: <https://dobriv5.webnode.cz>
- Pešta, J. 2005: Encyklopedie českých vesnic III. Západní Čechy. Praha.
- Schubert, A. 2014: Průzkum, dokumentace a inventarizace výplní okeních a dveřních otvorů. Odborné a metodické publikace, sv. 48. Praha: NPÚ.
- Světlík, J. 1996: Dobřív. Historie podbrdské vesnice. Plzeň.
- Škabrada, J. 2003: Konstrukce historických staveb. Praha.
- Vajdiš, J. 1973: Dobřív, okres Rokycany. Stavebně historický průzkum a směrnice pro sanaci a rekonstrukci jádra obce. Text a fotodokumentace. SURPMO Praha, rkp.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html>
- <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=skicic & idrastru=BER085018390>
- <https://cuzk.cz/geoportal/archivale/stabilni/katastr>
- <https://dobriv5.webnode.cz/historie/>

POZNÁMKY

- 1) Jak píše známý český historik architektury V. Mencl v knize Lidová architektura v Československu, měl „... dřevěný dům ve vyšších polohách Mírošovska a Spálenopoříčska jiný, více horský, prostý a tvarově mladší ráz. Jeho oblast tvořila dlouhé táhlé pásmo, které z Dobříšska běželo přes pastvinatá úbočí a horská údolí Brd na Strašicku a Hořovicu na východní okraj křivoklátských lesů, zasahující Zbirožsko a dotýkající se střední Mže jak v okolí Ostrovice a Skrují, tak i Městečka u Křivokláta. Byl to kulturně mladý okrsek ve studených vysokých polohách... s domy chudých lidí, tkalců, dřevařů a malých zemědělců... Zdejší dům byl zpravidla přízemní, sroubený z vodorovných klád, jeho obytná část vycházela ze starého slovanského prájádra, tvořeného studenou síní a teplou jizbou... (podle V. Mencl, Lidová architektura v Československu. Praha 1980).
- 2) Oblast okolo Padršských rybníků byla vysídlena za německé okupace. Ve stejném čase proběhla dokumentační akce, ze které je dochován soubor desítek fotografií, dnes uložený v Muzeu B. Horáka v Rokycanech. Zachycuje zástavbu obcí včetně roubených domů. Vesnice byly srovnány se zemí až v 50. letech 20. století.
- 3) Na území okresu Rokycany jde o lokality: Dobřív, Jablečno, Lhota pod Radčem, Ostrovec, Podmokly a Vejvanov.
- 4) V. Mencl, o. c. v pozn. 1. Václav Mencl tuto úpravu staveb typickou právě pro Rokycansko a Zbirožsko popsal stručným, ale výstižným způsobem: „Aby sníl nezaspával zásep, běží podél boční strany domu při záspi plně dřevěné poprsníky, které někdy stavěli i na straně štítu.“
- 5) K. Foud – T. Karel – S. Plešmíd, Roubený dům na Plzeňsku. Katalog ke stejnojmenné výstavě. Plzeň 2021.
- 6) J. Světlík, Dobřív. Historie podbrdské vesnice. Plzeň 1996.
- 7) J. Pešta, Encyklopedie českých vesnic III. Západní Čechy. Praha 2005.
- 8) J. Vajdiš, Dobřív, okres Rokycany. Stavebně historický průzkum a směrnice pro sanaci a rekonstrukci jádra obce. Text a fotodokumentace. SURPMO Praha 1973, rkp.
- 9) T. Kyncl, Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků. Dobřív čp. 5, roubená stodola. Brno 2017, rkp.
- 10) T. Kyncl, Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků. Dobřív čp. 7, roubená stodola. Brno 2017, rkp.
- 11) T. Kyncl, Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků. Dobřív čp. 16, stodola. Brno 2017, rkp.
- 12) T. Kyncl, Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků. Dobřív čp. 16, stodola, hambalek z hromady. Brno 2018, rkp.
- 13) Podle <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=skicic & idrastru=BER085018390>
- 14) Podle <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html> (Dobřív, originální mapy stabilního katastru).
- 15) Podle: <https://dobriv5.webnode.cz/historie/>
- 16) K. Foud – S. Plešmíd, Dobřív čp. 5 (Plzeňský kraj, okres Rokycany).

- Dokumentace usedlosti v průběhu obnovy s přihlédnutím k roubenému obytnému stavení a kolekci dochovaných slohových výplní stavebních otvorů. Nálezořá zpráva operativní dokumentace a průzkumu. Plzeň 2019, rkp.
- 17) T. Kyncl, o. c. v pozn. 9.
 - 18) T. Kyncl, Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků. Kařízek čp. 48, dům. Brno 2022, rkp.
 - 19) A. Schubert, Průzkum, dokumentace a inventarizace výplní okeních a dveřních otvorů. Praha 2014; J. Bláha – V. Jesenský – P. Maccek – V. Razím – J. Sommer – J. Veselý, Operativní průzkum a dokumentace historických staveb. Odborné a metodické publikace, sv. 31. Praha: NPÚ 2005.

DAS BLOCKHAUS AUS DER UMGEBUNG VON ROKYCANY BEISPIELE AUS DOBŘÍV UND KAŘÍZEK

Die Umgebung von Rokycany und Zbiroh (Rokitzan und Zbirow) wird traditionell für eine Region des Blockhauses vom mittelböhmischem Typ gehalten. Die massive Verwendung von Holz als Baumaterial in der Volksbaukunst war dank dem genug geeigneten Holz aus umgebenden Wäldern sowie auch der Handfertigkeit der lokalen Zimmerleute und Tischler möglich. Das Holz kam als dominierendes Baumaterial bis in die zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts zur Geltung. Der erhaltene Bestand von historischen Volksbauten stammt überwiegend aus dem 1. Drittel des 19. Jahrhunderts; die im Laufe des 18. Jahrhunderts entstandenen Bauten bilden jedoch keine Ausnahme. Zur Datierung der Bauten wird die Dendrochronologie und auch Archivrecherche ausgenutzt. Einen typischen Vertreter des Dorfhauses stellt das ebenerdige Blockhaus vom rechteckigen Grundriss mit Sattel- oder Halbwalmdach mit Überlappen über Beischlag dar, manchmal auch mit Freigespärre. Die Häuser enthalten die gewöhnliche dreiteilige Innenanordnung vom Kammertyp. Der Vorderteil mit Stube ist sowohl einräumig als auch Zweitrakt mit schmalem Stübchen, und das gilt in manchen Fällen auch für den Hinterteil. Der Mittelteil mit Rauchkuchenblock des überwiegend hölzernen Gebäudes war gewöhnlich gemauert. Das unterscheidende Element der Häuser aus der Umgebung von Rokycany gegen andere Dorfbauten des Pilsner Kreises sind kleine, an der Längs-, oft auch der Giebelseite des Hauses errichtete Galerien. Von oben sind sie mit überlappendem Dach, aus der Seite durch eine Brüstung mit vertikaler Brettverschalung geschützt. Die Säulchen dieser Galerien sind oft dekorativ geschnitzt. Die Gemeinden wie Dobřív oder Kařízek enthalten Ensembles dieser charakteristischen Bauten, die manchmal zweifelhafte Qualitäten mit hohem Aussagewert erreichen.

Ein Beispiel für alle möge das Gehöft in Dobřív Nr.-Konskr. 5 darstellen. Es handelt sich um einen der wertvollsten Belege der traditionellen spezifischen Volksarchitektur der Region. Die außerordentlichen Werte des Wohnbaus aus dem frühen 19. Jahrhundert bildet ein Ensemble von historischen Fenster- und Türöffnungsausfüllungen, die ihre sukzessive Entwicklung belegen. Zu den denkmalträchtigsten zählen die vom Barocktyp und die mit klassizistischen Details. Der kunsthandwerkliche Standard dieser Bauglieder überwindet die gemeine Produktion, die in den Dorfbauten zu finden ist. Einen Teil des Gehöfts bildet auch die dendrochronologisch in die 1790er Jahre datierte Blockwerkscheune. In Dobřív sind mehrere Holzscheunen erhalten, unter denen die aus der Nr.-Konskr. 16 durch das Alter etlicher Konstruktionsteile (1683 [d]) dominiert. Man dokumentierte außer den Bauten in Dobřív auch den Wohnbau Nr.-Konskr. 48 in Kařízek. Die Dendrochronologie datiert die Bauzeit dieses traditionell gelösten Blockbaus in das 1. Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts (Fälljahre 1804–1806 [d]), und teilweise Adaptierungen wurden gegen Mitte des 19. Jahrhunderts datiert.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Dobřív (Bez. Rokycany), sog. Indikationnkizze der Mappe des Stablen Katasters (1838); Ausschnitt mit eingezeichnetem Bauernhof Nr.-Konskr. 5 (nach https://cuzk.cz/geoportal/archivale/stabilni_katastr).

Abb. 2: Dobřív, Bauernhof Nr.-Konskr. 5, der Wohnbau von Westen aus dem Dorfplatz zu aufgenommen, gegen 1920 (Privatsammlung des Besitzers H. Jiří Poncar).

Abb. 3: Dobřív Nr.-Konskr. 5, historische Plandokumentation Nástin na předělání černé kuchyně pro Pana Frant. Reindla v Dobřívě č.5 (Entwurf zum Umbau der Rauchküche für den Herrn Fr. Reindl in Dobřív Nr. 5), vom Maurermeister Karel Tomášek 1906 erarbeitet (Privatsammlung Jiří Poncar).

Abb. 4: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, Westansicht vom Dorfplatz zu (Foto K. Foud, 2022).

Abb. 5: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, profilierte Beischlagsäule (Foto K. Foud, 2011).

Abb. 6: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, Eingangstür in den Hausflur, Außen- und Innenansicht (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 7: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, Durchgang zwischen der Vordstube und dem Nebenraum, Rahmentür mit Beschlag vom Barocktyp und den an der Unterseite abgesägten Flügeln (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 8: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, Durchgang vom Hausflur zu den Dachraumstiegen, Detail vom nicht abgedeckten Verschlussmechanismus (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 9: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, Tür vom Hausflur in die Hinterstube, Vorderseite (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 10: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude: a – Tür vom Hausflur in die Hinterstube, Türbanddetail mit Rankenmotiv und angeschmiedeten Zierenden, durch Rillen und Formung geziert; b – Leistentürchen der Ablegenische im Flur, Detail vom äußeren s-förmigen Band mit Ornamenten und Randformen; c – Leistentürchen der Ablegenische im Flur, Detail des zierlich geformten Schlüssellochdeckels (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 11: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, Tür zwischen der Küche und dem Flur, Rückseite der aus dem Umbau vom Anfang des 20. Jahrhunderts stammenden Ausfüllung (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 12: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, südöstliche Giebelfront, das äußere Sechsscheibenfenster in der nördlichen Achse (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 13: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, Funde vom älteren Eckbandverschlag und der zweiteiligen Angel, wohl aus den ursprünglichen inneren Fensterausfüllungen stammend (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 14: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Südansicht vom Wohngebäude, dem Speicher und der Scheune (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 15: Dobřív Nr.-Konskr. 16, Blockwerkscheune aus den 1780er Jahren an der Hof Südseite, Ansicht von Südosten (Foto S. Plešmíd, 2013).

Abb. 16: Dobřív Nr.-Konskr. 16, Blockwerkscheune, Zustand nach dem Dacheinsturz und der Dachstuhldestruktion. Blick gegen Nordosten aus der westlichen Banse über die Tenne zur östlichen Banse (Foto K. Foud, 2018).

Abb. 17: Kařízek (Bez. Rokycany), sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters (1838), Ausschnitt mit Bauernhof Nr.-Konskr. 10, heute 48 (nach https://cuzk.cz/geoportal/archivale/stabilni_katastr).

Abb. 18: Kařízek Nr.-Konskr. 48, Blick vom Dorfplatz zu (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 19: Kařízek Nr.-Konskr. 48, Stübchen, Inneres (Foto S. Plešmíd, 2022).

Abb. 20: Kařízen Nr.-Konskr. 48, Hinterstube, Sturzbodendecke (Foto S. Plešmíd, 2022).

Abb. 21: Kařízen Nr.-Konskr. 48, Grundriss 1:50 (Aufnahme und Zeichnung S. Plešmíd 2022).

(Übersetzung J. Noll)

LIDOVĚ KLASICISTNÍ PRVKY V SEVEROVÝCHODNÍCH ČECHÁCH – VES KŘIVICE

JAN TLUČHOŘ – JIŘÍ SLAVÍK

Folk and Classicist Elements in Northeastern Bohemia – Křivice Village

The folk and classicist façade decorations represent remarkable, yet rather scarcely documented, elements of vernacular structures of stone that are in danger in East Bohemia. Knowledge about them has not advanced much since the beginning of the second half of the 20th century. Therefore, aerial research of Křivice Village (district Rychnov nad Kněžnou) was elaborated in 2018 as part of the research task of the National Heritage Institute that is underway – DRKVO: Research of Intangible Monuments in the Czech Republic. Current Methodology Issues of Research and Documentation, Endangered Types of Monuments and Selected Examples, approved by the Ministry of Culture of the Czech Republic in 2017. The choice of the locality was intentional, as it is a highly valuable site, from the urban and preservationist aspects, with a rather high number of cultural monuments and other prime-quality buildings with a potential of being included in the conservation area. Up to now, no building history research has been conducted to summarise historical findings about the locality and evaluate the buildings and housing development. As part of the examination, basic research of archival sources and literature was conducted as well as terrain research of the individual buildings in the village.

Keywords: village – fires – stone housing – façade decoration – master mason Černý – fired roofing material

Lidově klasicistní výzdoby průčelí jsou ve východních Čechách pozoruhodným, přitom však ohroženým a nepříliš dokumentovaným prvkem zděných vesnických staveb. Jejich poznávání od počátku 2. poloviny 20. století příliš nepokročilo. Proto byl v rámci probíhajícího výzkumného úkolu NPÚ DKRVO: Výzkum nemovitých památek v ČR. Aktuální metodické otázky průzkumu a dokumentace, ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře, schváleného Ministerstvem kultury České republiky v letech 2017 a 2018 zpracován plošný průzkum vesnice Křivice. Lokalita byla vybrána záměrně, jedná se o urbanisticky a památkově velmi hodnotné sídlo s poměrně velkým počtem kulturních památek a dalších kvalitních staveb s potenciálem památkové zóny, které doposud postrádalo průzkum zástavby, který by shrnul historické poznatky o lokalitě a zhodnotil objekty i zástavbu ze stavebně historického hlediska. V rámci průzkumu byla provedena základní rešerše archivních pramenů a literatury a terénní průzkum jednotlivých objektů ve vesnici.

Klíčová slova: vesnice – požáry – zděná výstavba – výzdoba průčelí – zednický mistr Černý – pálená krytina

<https://doi.org/10.56112/pp.2022.2.06>

ÚVOD

Křivice (273 m n. m.) se nachází v Královéhradeckém kraji asi 5 km severovýchodně od města Týniště nad Orlicí v okrese Rychnov nad Kněžnou. Leží v lesnatém podhůří Orlických hor s vysokými krajinnými a přírodními hodnotami. Členité podhůří Orlických hor zde přechází do

mírnějšího kopcovitého a posléze rovinatého georeliéfu. Krajinářsky hodnotná a podmanivá podhorská krajina je zvyrazněna plochami lesů obklopujících ves ze všech stran. Sídlo se geomorfologicky nachází v Týništské kotlině, která náleží do celku Orlické tabule a podcelku Třebetochovické tabule. Ze severovýchodní strany je ves lemována terénní vlnou Opočenského hřbetu s nejvyšším vrchem v okolí Křiviny u Vyhnanic (448 m n. m.).

Vesnice byla pravděpodobně založena ve 13. století. Jedná se o návesní typ zemědělského sídla s přízemními zděnými klasicistními usedlostmi a domy z třetí čtvrtiny 19. století. Pouze jeden dům je zčásti roubený.¹⁾ Nachází se zde celkem 87 domů, bývalá škola a hostinec. Nejvýznamnější památkou je renesanční, později barokně upravený kostel sv. Vavřince s přilehlým hřbitovem.²⁾

STRUČNÁ HISTORIE SÍDLA

Vesnice pravděpodobně vznikla v období vrcholné kolonizace v průběhu 13. století po vymýcení části lesa zvaného *Křivina* v souvislosti s osídlováním nových zemědělsky využitelných ploch na vykloučených (vykácených) a vypálených lesích. To připomínají místní názvy „Klučoviny“ a „Vejpalcí“. První nepřímá písemná zmínka o existenci Křivic se vztahuje k roku 1396, kdy se k 18. listopadu stal plebánem (farářem) v Úpici Šimon z Křivic.³⁾ Další písemná zpráva již přímo uvádí sídlo Křivice, jehož majitel Půta z Častolovic v roce 1399 založil oltář Božího Těla a sv. Jiří v kostele v Častolovicích s platem 8 kop grošů. Věnování je současně nejstarším seznamem křivických osedlých s částkami platu připadajícími na každého z nich, ke čtrnácti poplatníkům se připojuje jako samostatný objekt krčma.⁴⁾ V tomto období měly Křivice společnou vrchnost s Týništěm nad Orlicí, později se jejich vlastníci střídali. Místní kostel byl zřejmě trvale filiálním, protože v písemných pramenech středověkého stáří se samostatně neobjevuje, v novověku byl spravován z fary v Přepychách. V průběhu 15. století přešla držba Křivic do rukou majitelů bolehoštského zboží. Do roku 1495 jej držel Matěj Hložek ze Žampachu na Bolehošti, jeho synové Jan a Mikuláš pak prodali bolehoštský statek Tristamovi Dačickému z Barchova. Od roku 1549 byly Křivice trvale spojeny s Opočnem bohatého rodu Trčků z Lípy. V letech 1601–1605 drželi usedlost s dnešním čp. 36 šlechtici – bratři Jan a Petr Strakové z Nedabylic na Šonově a Lhotě.⁵⁾ Po chebské vraždě Albrechta z Valdštejna a jeho nejbližších spolupracovníků byl v roce 1634 Trčkům jejich ohromný majetek zkonfiskován. Od roku 1635 náleželo opočenské panství rodu Colloredo, pozdějším Colloredo-Mansfeldům. V letech 1850–1949 Křivice náležely do politického okresu Nové Město nad Metují a soudního okresu Opočno.

Náboženství hrálo v životě Křivic velkou úlohu. Křivičtí zůstali i po třicetileté válce v skrytu věrni náboženství husitských předků a po vydání tolerančního patentu se jich velká část přihlásila k evangelickému vyznání. Za západním okrajem obce při silnici směrem na Opočno si evangelici založili vlastní hřbitov.

V průběhu 18. století vznikla v Křivicích škola, děti vyučoval po chalupách některý z místních sousedů. Když roku 1828 nastoupil zkoušený učitel (František Hraský),

začalo se vyučovat v kovárně, která stála v místě dnešní školy v zastavěné západní části návsi. Neutěšený stav školní budovy vedl k jejímu uzavření ve 3. čtvrtině 19. století, žáci pak museli docházet do Přepych. V roce 1877 byla na náklady obce vystavěna nová jednotřídní škola, ve které se vyučovalo do roku 1974.⁶⁾

Obec často sužovaly požáry. Celá ves kromě kostela vyhořela v roce 1739.⁷⁾ Dne 3. února roku 1833 hořelo v hostinci. Popelem lehla střecha hospody, stáje pro krávy a koně a velké množství obilí, lnu a jiných věcí k jídlu. Oheň vznikl zřejmě z nedbalosti služky. Zdrucující série ničivých požárů přišla však v 60. a 70. letech 19. století, kdy Křivice postupně téměř celé vyhořely a stávající dřevěnou zástavbu nahradily jednodušší zděné objekty s klasicizující úpravou průčelí.

První požár vypukl v pondělí 20. dubna roku 1863. Dle školní kroniky oheň vyšel v půl osmé ráno ze stáje Jana Zvoníčka, sedláka v čp. 1. *a to nepochybně z neopatrnosti při kouření tabáku v této staji, a to domácího vyměňníka čili otce téhož hospodáře Jiřího Zvoníčka.* Vyhořelo celkem 12 obytných stavení, čp. 1–5 a 45–51. *Oheň byl prudký a strašlivý, neboť v jedné hodině bylo všech 12 příbytků v jednom plameni, a shořelo všecko až do podvaly, poněvadž s toho všechny příbytky byly ze dřeva staveny, toliko Janu Zvoníčkově čis. 1 ostalo domovní a výměnická chaloupka mimo krytu, protože byli z kamene dělané a sklenuté – pak Václavu Zvoníčkově č. 45 ostala též od kamene zděná stodola, mimo těchto jest všecko v popel obráceno. A bylo to obzvláštní ochrana Boží, že i kostel neshořel, ačkoli již moc nezcházel, neboť oheň byl sotva 20 kroků od něho jen vzdálen, a již šindel na střeše začal horkem červenati a však mocí Boží obrátil se vítr v jinou stranu, a tak chrám Páně jest zachráněn.*⁸⁾ *Ku pomoci a k hašení ohně jakž se obyčejně stává – nepřišel skoro žádný ani domácí ani přespolní lid, a to z té příčiny, poněvadž ten den byla tak velká a hustá mlha, že několik set kroků žádného kouře a ohně docela viděti nebylo ano i domácí hospodářové, byuše na svém poněkud vzdálenějším poli, ničeho nezpозorovali, až teprv znamením zvonu čili tak zvaným šturmováním se dozvěděli, že v místě v Křivicích jest oheň. Neštěstí, které občané tímto pádem potkalo, jest velké, a to z té příčiny: anto žádný zvlášť oněch menších proti ohni pojištění nebyli, toliko tři zámožnější: Jan Zvoníček č. 1, Josef Zemánek č. 4 a Václav Zvoníček č. 45 sedláci peněžitou pojištěnou náhradu obdrželi, avšak méně, hned druhý den na to sebrala obec Křivická okolo sta korců obilí, mimo mouky, vaření zemčat a pohořelí byli dle potřeby takto poděleni. Avšak i sousedi a i vzdálenější obce přispěli ubohým lidem hojnými almužnami totiž obilím, slámou, dřívím a penězi. Znamenitou pomoc ale obdrželi vyjednáváním Ladislava Roztočila c. k. okresního přednosty v Opočně anto jeho přičiněním 100 měr obilí a 150 zl. z obilního okresního statku se opět oným pohořelým podarovalo a pak i z jiných obcí a to nejvíce obilí jak se praví více než 300 kor. mimo peněz a slámy a vaření na almužnách se bylo sešlo.*⁹⁾

Po třech letech v pondělí 23. dubna roku 1866 v půl osmé ráno zachvátil Křivice druhý požár. Podle školní kroniky zničil 18 příbytků s hospodářskými a domovními staveními. Oheň vyšel od Jiřího Samka z čísla 12. Taktéž z neopatrnosti a paměti hodné bylo toto: že 18 příbytků najednou vyhořelo, kdežto jeden každý, kdo mohl vynesl

své věci ven, aby jich před ohněm zachránil a když bylo po ohni tedy až odpoledne zanášel každý své vynesené věci zase zpět do domu: a ještě nebyly tito urovnané: a opět vyšel oheň z jedné chalupy, a mimo ní ještě 4 přibytky lidské (chalupy nazvané) oheň zničil, kdežto celkem 23 přibytky popelem lehly. Jest sice pravda, že z okolních sousedských vesnic přicházely almužny: ale skrovnější takže každý jednotlivec anebo pohořelý o mnoho méně almužny obdržel než prvnější pohořelí.¹⁰⁾ Dle farní kroniky k požáru došlo již 21. dubna 1866 a sice v řadě obytných domů proti Týništi nad Orlicí kořistí plamenů se stalo 23 chalup a 6 stodol, tak zvaný velký hostinec rovněž.¹¹⁾

V roce 1869, tedy opět po třech letech, v Křivicích znovu hořelo. Tentokrát to bylo v listopadu, školní kronika uvádí večer na den sv. Kateřiny 25. listopadu,¹²⁾ farní kronika 21. listopadu.¹³⁾ Požár vznikl v řadě domů k evangelickému hřbitovu. Údaje z kronik se liší i co do počtu vyhořelých domů. Dle školní kroniky...*vyšel oheň od Václava Raška číslo 38 v Křivicích, a shořelo 9 přibytků s nimi též 2 výměnické chaloupky, čítaje k nim též oním 9 přibytkům, domovní i hospodářské stavení. Škoda byla veliká, poněvadž z většího díla samé rolnické stavení (statky) shořely. Oheň však byl prudký a málo kdo co mohl vynesiti. Též tak málo na almužnách pohořelí dostali.¹⁴⁾*

Poslední, čtvrtý, oheň v Křivicích vypukl v pondělí o jedné hodině po poledni dne 20. července 1874 ... *vedl 5 čísel v popel. Vyhořeli totiž číslo 61 Matěj Baše, číslo 62 Václav Kouba, číslo 59 Josef Křištof, číslo 7 Josef Baše a číslo 8 Josef Potoček. Všechny byli proti ohni pojištěni a jen něco málo jeden každý almužny obdržel. Čtyřletý chlapec Josefa Baše se šíškami zapálil, anto z jeho přibytku (chalupy) oheň vyšel. Za tentýž čas již celá obec čili osada vyhořela, jen 8 čísel a škola s kovárnou spojená zůstala státi, ostatně všecko je uničeno uvedeno a od ohně ztráveno.¹⁵⁾*

Během požárů a po nich byly dosud dřevěné Křivice téměř kompletně nově vystavěny zděnými klasicistně pojatými usedlostmi. O zděné klasicistní obnově Křivic v souvislosti s ničivými požáry v 60. a 70. letech 19. stol. se zmiňuje i Václav Mencl ve svém monumentálním díle.¹⁶⁾ S odkazem na Ladislava Štěpánka uvádí jméno mistra Černého z Opočna, jenž v 60. letech 19. stol. pracoval v Podorlicku a po požáru přestavoval Křivice. Těžiště prací stavitele Černého leželo v obcích jižně a jihovýchodně od Opočna, především v Přepychách, Čánci, Ledcích, Polánkách nad Dědinou a v Křivicích apod.¹⁷⁾

ROZBOR SÍDLA

Vesnici lze jednoznačně zařadit mezi návěsní typ sídla. Základním prvkem je vyměřená návěs – vnitřní prostranství, okolo něhož jsou uspořádány jednotlivé usedlosti. Plužina je podle map stabilního katastru traťová. Návěs měla nejspíše tvar trojúhelníka, jehož vrcholy tvoří komunikace směřující na jihu do Týniště, na severozápadě přes Bolehoš do Opočna a na severovýchodě k Ličnu a Rychnovu nad Kněžnou s odbočkou na Rašovice.

K východnímu okraji návěsi přiléhá areál kostela s ohrazeným hřbitovem a márnicí. Přední statky leží u návěsi, kolmo k ní se přimykají hlavní objekty se štítovými průčelími, a s volněji organizovanými hospodářskými budovami tvoří uzavřené dvory. Vzrůstající počet obyva-

tel v průběhu novověku s sebou přinesl dělení velkých gruntů na půllány a čtvrtlány, zastavování návěsi a především rozšiřování zástavby podél komunikací, zejména při cestě k Týništi nad Orlicí, kde v roce 1840 stálo již 20 menších usedlostí.

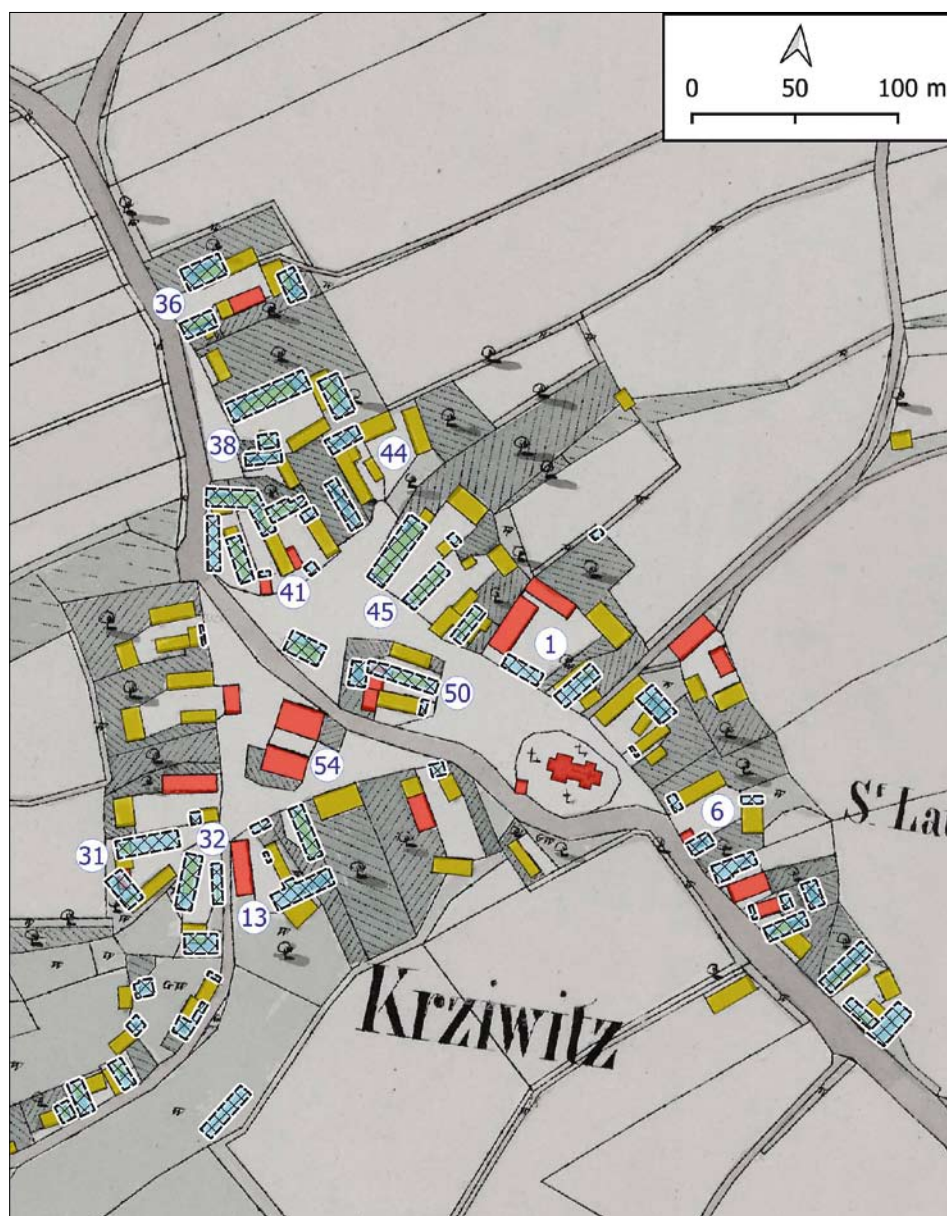
URBANISTICKÝ A STAVEBNÍ VÝVOJ SÍDLA

Vesnice byla založena pravděpodobně ve 13. století, jednotné vyměření s trojúhelnou návěsí obestavěnou rolnickými usedlostmi se štítově orientovanými domy však může pocházet z mladšího přeměření. Návěs je tak nejstarší památkou sídla vrcholně středověkého stáří. Dle pozemkových knih opočenského panství, zachovaných od roku 1587, lze rekonstruovat původní podobu sídla a jeho následný urbanistický vývoj. Každá strana návěsi byla pravděpodobně rozdělena na dva až tři grunty snad o stejné výměře. Celkem zde tedy bylo osm gruntů, dnešní usedlosti čp. 1, 10, 13, 34, 35, 41, 44 a 45. Číslo 34 má dnes novostavba na okraji obce, dříve se nacházelo vedle čp. 35 (dnešní zelárna).

Obec v dřívějších dobách prošla dělením velkých gruntů na půllány a čtvrtlány, dále zastavováním návěsi a rozšiřováním obce při komunikacích k Opočnu, Rychnovu nad Kněžnou a Týništi nad Orlicí. Již během 16. století započalo vysazování dalších usedlostí podél již výše zmíněných komunikací. Na konci 17. století začalo zastavování návěsi. Jedná se o dvě usedlosti s čp. 41 a 42 v severní části návěsi, trojici menších usedlostí čp. 49, 50 a 51 ve frontě naproti západnímu vstupnímu průčelí kostela, za nimi kovárnou (později škola) a v jihozápadní části návěsi krčmu čp. 54. Další velký rozvoj nastal během 18. století a v roce 1840 stálo při cestě k Týništi nad Orlicí 20 menších usedlostí, převážně založených před rokem 1780.¹⁸⁾

Nejstarší stavbou Křivic je kostel sv. Vavřince vystavěný z kamene v roce 1565 a přestavěný kolem roku 1600 manžely Janem Rudolfem Trčkou z Lípy a Marií Magdalenou z Lobkovic. Současné stavbě předcházely dřevěný kostel zasvěcený sv. Václavu, v písemných pramenech prvně zmiňovaný k roku 1495, kdy Jindřich Minsterberský prodal podací právo kostela v Křivicích Vilémovi z Pernštejna. Podoba dřevěného kostela není známá. V letech 1759 až 1760 byla k renesančnímu kostelu přistavěna věž a upraveno západní průčelí.¹⁹⁾ Snad v té době přibyla i zděná márnice.

Také venkovské stavby byly původně nepochybně dřevěné, spalné. Na mapě stabilního katastru z roku 1840 je však již několik staveb nespalných a pravděpodobně zděných. To je dáno místně dostupným kamenným materiálem – opukou. Již v roce 1840 byla nespalná usedlost čp. 1 (rychta), dále čp. 13, čp. 33, obecní stavení s kovárnou čp. 52, hostinec čp. 54. Zděné byly i nově vysazené domy čp. 59, 60 a 61 z první třetiny 19. stol. při silnici směrem na Ostašovice, také několik stodol a hospodářských chlévních částí domů, které následovaly za spalnými obytnými částmi čp. 3, 11 a 36. Jediným dřevěným domem, který se dochoval do dnešní doby, je dům čp. 37. Dle pozemkových knih se oddělil od sousední usedlosti čp. 36 a v pramenech je připomínán v roce 1736. Otázkou je, zda je dům opravdu z této doby. Krov bude zřejmě mladší, realizovaný na přelomu 19. a 20. století v souvislosti s pře-



Obr. 1: Zástavba centrální části Křivic (okres Rychnov nad Kněžnou) ve 3. čtvrtině 19. století s vyznačením čísel popisných a změn zástavby podle originální mapy stabilního katastru reambulované v r. 1877. Červeně budovy požárně bezpečné (nespalné), žlutě budovy požárně nebezpečné (spalné), mřížkovane budovy přestavěné nebo nově vybudované mezi lety 1840 a 1877 (podle Originální mapy stabilního katastru, Čechy, č. 3287 Křivice, uložené v Ústředním archivu zeměměřičství a katastru, úpravy a celkové zpracování M. Pacák).

stavbou chlěvní části. Roubená konstrukce s rybinovými nárožními spoji by však mohla pocházet z 18. století.

Zásadní význam pro stavební vývoj a architekturu Křivic měly požáry, které víceméně dřevěné sídlo opakovaně postihly v 60. a 70. letech 19. století. Postupně takto až na kostel, osm stavení a školu s kovárnou vyhořela celá ves.

Při prvním požáru dne 20. dubna roku 1863 vyhořela čp. 1, 2, 3, 4, 5, 45, 46, 47, 48, 49, 50 a 51. O tři roky později 23. dubna 1866 oheň vzešel od čp. 12 a hořely domy na straně k Týništi nad Orlicí. Vyhořelo celkem 23 usedlostí včetně stodol a hostinec. V listopadu roku 1869 shořelo 9 stavení s hospodářstvím a 2 výměnická stavení. V roce 1874 shořela čp. 7, 8, 59, 61 a 62.

Studium proměn zástavby v 19. století neobyčejně usnadňují dnes snadno přístupné mapy stabilního kata-

stru. Kromě čistopisu tzv. císařského otisku, zachycujícího stav zástavby k roku pořízení mapy (v Křivicích v roce 1840), a tedy před požáry 19. století, existují ještě indikační skica, udržovaná do roku 1869, a originální mapa, reambulovaná v letech 1869 až 1882.²⁰⁾ V případě Křivic byla druhá reambulace těchto map v roce 1877 provedena poctivě, a tak zatímco se do indikační skici promítla pouze dostavba výměnku v čp. 1, výstavba usedlosti čp. 61 a přestavba objektu jihozápadně od čp. 7, do originální mapy byl zaznamenán výsledný stav.²¹⁾

Protože v průběhu 19. století již měla výstavba probíhat na základě předchozího stavebního řízení, měly být ke stavbám vyhotovovány projekty ve dvojím provedení a na příslušném stavebním úřadu (do roku 1848 na správě velkostatku, pak na okresním úřadu) potom probíhalo stavební řízení. Bohužel archivní fondy Velkostatku Opočno nejsou dosud zpracovány a příslušná část spisovny příslušného okresního úřadu v Novém Městě nad Metují (soudní okres Opočno/Dobruška) byla skartována.²²⁾

Postupná obnova vesnice probíhala již ve zděném provedení a z větší části se na ní pravděpodobně podílel zednický mistr Černý z Opočna. Jako autora staveb jej do literatury uvedl Ladislav Štěpánek, ovšem bez uvedení zdroje. Dále uváděl, že později v Opočně pracoval syn zednického mistra Černého.

Na přelomu 19. a 20. století v Opočně působili stavitelé Jan a Emanuel Černí (např. nová školní budova v Opočně, kostel sv. Jana Křtitele v Pohoří u Dobrušky). V matrikách se podařilo zjistit, že bratři Jan a Emanuel Černí pocházeli z Černilova. Jan se narodil 24. dubna 1859²³⁾ a Emanuel 5. listopadu 1870. Jana i Emanuela pak zachycují oddací matriky v Opočně a Černilově. Jan se ženil v roce 1889 v Opočně a je uváděn jako mistr stavitelský,²⁴⁾ Emanuel jako stavitelský příručí v roce 1896 v Černilově.²⁵⁾ Dalším jejich zachyceným sourozencem byl František Xaverský (I.), narozený 20. prosince 1864 a při úmrtí v roce 1915 uváděný jako polír. Jejich otcem byl chalupník Jiří Černý z čp. 178 v Černilově. Jeho bratrem byl Václav Černý z čp. 110 v Černilově při narození syna Františka Xaverského (II.) 26. prosince 1864 uváděný jako zednický mistr,²⁶⁾ což by právě mohl být náš hledaný stavitel. Jan, Emanuel

a František I. byli tedy jeho synovci. Přídomek z *Opočna* pak mohl přejít z Jana a Emanuela, kteří pak v Opočně žili a působili. Černilov náležel do roku 1848 opočenskému panství. Nutno ovšem říci, že příjmení Černý je v regionu časté a věc si zaslouží doplňující archivní průzkum.

Domy vyzděné z opuky a cihel, jsou přízemní, někdy s mladšími polopatry, a v zásadě zachovávají štítovou orientaci předchozích staveb. Vyznačují se protáhlým půdorysem, klenutými interiéry včetně světnic, dispozicí komorového typu s navazujícími chlévy přístupnými ze zápraží nebo i úzkou chodbou v komorovém traktu a vaznicovými krovky. Charakterizují je velmi zdobně provedené čelní a dvorní fasády, členěné pilastry s arkádami a kruhovými větracími otvory při patách a ve vrcholech štítů, občas stylizovanými.

V roce 1877 byla na návsi postavena nová školní budova na místě obecního stavení s kovárnou, kde se dříve vyučovalo. Je to přízemí objekt s nízkou sedlovou střechou se třídou a bytem pro vyučujícího. Po polovině 20. stol. bylo ke škole přistavěno sociální zázemí.

Stavby z přelomu 19. a 20. stol. zachovávají hmotové členění starších staveb, mají však jednodušší fasády členěné římsami, někdy i lizénami. V průběhu 20. století docházelo ke zjednodušování zdobně provedených starších fasád domů. Novodobá výstavba pak proběhla nejprve při komunikaci směrem na Opočno – čp. 30, 34 a dále pak ve směru na Týniště nad Orlicí. Na místě statků čp. 34 a 35 později vznikla Huškova zelárna.

ARCHITEKTONICKÝ ROZBOR

Zástavbě vesnice dominují zemědělské usedlosti z poslední třetiny 19. stol. se štítově orientovanými výstavními obytnými domy s klasicistně a eklekticky pojatými štítovými průčelími členěnými pilastry, slepými arkádami a stylizovanými větracími kruhovými okénky. Výrazným regionálním prvkem je i podlomení – užší stříška v patě štítu s taškovým krytím. Hranice jeho výskytu prochází Orlickými horami a Podorlickem; směrem od Hradce Králové přes Bolehošť a Bílý Újezd k Deštnému v Orlických horách. Domy mají protáhlý obdélný půdorys, většinou s trojdílnou dispozicí s integrálně navazujícími chlévy. V čele domu se nachází světnice, za ní následuje síň s vydělenou kuchyní, v dalším traktu komora, někdy s úzkou chodbou vedoucí do chléva. Většina prostor je sklenuta plackovými pruskými klenbami, ve světnicích a chlévech do klenebních pasů. Zajímavé řešení je v čp. 50 ve světnici s neckovou zrcadlovou klenbou se štukovým rámem a římsou. Kuchyně již nejsou černé s dymníky, ale v přechodové formě s tahovými komíny a sporáky.²⁷⁾

Krovky jsou hambalkové nebo i vaznicové soustavy se stojatými stolicemi. Mladší a přestavěné stavby se prozrazují půdními polopatry. Krytiny jsou většinou z bobrovek nebo pálených či cementových drážkových tašek (falcovek). V čp. 13 byly francouzské tašky signovány cihelnou Opočno.

Objevují se i klenuté vjezdové brány s brankou pro pěší, zděné klenuté špýchary, kolny a stodoly. Špýchary jako velmi významné součásti zemědělských usedlostí sloužily k uschování vyláčeného obilí. Obvykle stojí až na hranici sousedova pozemku paralelně s obytnými

domy, většinou naproti hlavnímu vstupu obytného domu, aby na ně bylo dobře vidět. Úroda, výsledek celoroční práce, patřila mezi nejcennější věci. Kromě živobytí to bylo samozřejmě i osivo pro nadcházející rok. Špýchary jsou často podsklepené a s vyvýšeným klenutým přízemím. Svislé šterbinové větráky ve zdech vyvolávají dojem menších tvrzí. Při čp. 32 a 38 jsou špýchary dokonce patrové. Jsou vyzdívané z místního kamene, hospodáři je nazývali „kamenice“. Kromě komory v přízemí mají často ložnou plochu obilí nejen v patře, ale i v podkroví. Jejich kamenné zdi jsou až 75 cm silné, zmírňovaly tepelné výkyvy a sýpka tak v létě zůstávala chladná a lépe vyhovovala účelu než stavba cihelná. Stodoly jsou zděné, průjezdné o jednom mlatu a dvou pernách, většinou s pilířovou konstrukcí. U menších usedlostí bývají umístěné kolmo na dům a mají jednu pernu. Někdy ke stodolám přiléhají kolny pro úschovu vozů a zemědělského náčiní. Neméně zdobná jsou i průčelí chalupnické zástavby, která má ale skromnější měřítko včetně hospodářské vybavy.

Základním stavebním materiálem je opuka, doplňovaná pálenými cihlami. Klasicizující vrstva staveb je spojována se stavitelem Černým z Opočna, který obnovoval Křivice po sérii požárů, které zachvátily Křivice postupně v letech 1863, 1866, 1869 a 1874.²⁸⁾ Typické jsou pro něj klasicistně pojaté štíty s bohatou plastickou výzdobou. Jeho výtvarně vyzrálá řešení působí mocně jednoduchými, avšak vyváženými a jasnými formami. Štítová průčelí tektonicky člení pilastry s arkádami, samotné štíty pak dělí ve dvou třetinách většinou trojicí pilastrů spojených oblouky arkád, ve vrcholech štítu uplatňuje kruhové větrací otvory. Jejich různě skládaná žebra vytváří pravidelně z kamenných desek asi 35 mm silných, často však používá jen náznaků těchto okének ve stylizované formě. Také často využívá barevného kontrastu barvy tmavě šedé s bílou. Kromě štítu člení i dvorní boční stěny hlavních obytných budov s navazujícími konírnami a chlévy plastickou výzdobou vstupních otvorů a oken. O jeho technické zdatnosti svědčí okolnost, že někde používal zrcadlové klenby pro vytvoření stropu světnice, jak tomu je např. ve statku čp. 7 v Polankách nad Dědinou nebo i v chalupě čp. 50 v Křivicích. Právě statek čp. 7 v Polankách nad Dědinou zbudovaný v roce 1866 je po stránce architektonické jeho nejvýznačnějším dílem.²⁹⁾ Není jisté, zda všechny stavby po požárech v Křivicích stavěl Černý a je možné, že další zedníci mistři jej mohli kopírovat nebo se jím inspirovat. Také to mohli být jeho žáci nebo následovníci.

Bohatě jsou zastoupeny i mladší víceméně typizované zděné stavby z přelomu 19. a 20. stol. nebo počátku 20. století, které ale mohou mít starší jádro. Jejich architektura výrazně pozbývá na zdobnosti, průčelí jsou jednoduše členěná. Tektonika se omezuje na šambrány, lizénové rámy případně korunní římsy. Střechy často nasadají na půdní nadezdívky, krovky jsou vaznicové soustavy někdy s vyřezávanými zhlaví vaznic předstupujícími před štíty s krytinou z pálených nebo cementových tašek.

Občanské stavby zastupují škola a hostinec. Škola čp. 52 byla vystavěna v roce 1876 na místě obecní chalupy s kovárnou. Dispozičně se jedná o trojdílný objekt s učebnou s velkými obdélnými okny, síní a bytovou jednotkou pro vyučujícího (později správce školy), zahrnující kuchyň a tři pokoje. Dnes slouží k trvalému bydlení.

V urbáři opočenského panství je k roku 1655 zmiňována na návsi krčma Pavla Lochmana.³⁰⁾ Hospoda na návsi (čp. 54) se výslovně připomíná k roku 1754, kdy ji od opočenské vrchnosti koupil, řezník z Ledče Josef Kašpar.³¹⁾ Hostinec v roce 1833 vyhořel, nedlouho poté byl obnoven. Další požár jej zachvátil v roce 1866.³²⁾ Stávající stavební podoba tak pochází ze závěru 60. let 19. století. Tzv. velký hostinec tvoří přízemní mohutná podsklepená z kamene zděná budova protáhlého půdorysu se sedlovou střechou s obytnou místností, vsazenou do velkého valbového vikýře. Lokál je zaklenut plackovými klenbami do pasů, další interiéry jsou plochostropé nebo s fabionem. Z vnější štukové výzdoby se dochovaly pilastry ve štítech a trojice stylizovaných větracích oken ve vrcholu štítu. Dle starší fotografie zde také fungoval obchod. Paralelně s hostincem je situovaná hospodářská stavba s vysokým půdním polopatrem.

Čp. 1 – největší usedlost ve vsi obsadila nejvýhodnější místo v severní frontě návsi poblíž kostela. Mapy stabilního katastru ji zachytily jako z větší části požárně bezpečnou, sestávající z obytného domu se štítovou orientací, kolmo na něj situovanou hospodářskou budovou a vedle ní odsazenou požárně nebezpečnou stodolou.

Na přízemní obytné stavení na protáhlém obdélníkovém půdorysu navazuje hospodářská část. Dům s levou dispozicí se světnicí v jižním průčelí, za ní se nachází síň, na kterou navazuje hospodářská část domu.

Architektonicky pojednáno je pouze dvouosé štítové průčelí obytného domu. Přízemí rozčleňuje velmi široký lizénový rám a korunní římsa. Dvouosý štít s trojicí pilastrů s profilovanými patkami a hlavicemi obíhá masivní profilovaná římsa, pod vrcholem s vloženou vodorovnou římsou v úrovni hambalků. Pilastry nebyly podle všeho spojeny štukovou římsou, mezi nimi jsou vsazena obdélná okna v lici, zřejmě dvoukřídlá podle jediného dokumentovaného trojtabulového křídla. Podélné dvorní průčelí je řešené jednoduše s okenními a dveřními otvory a korunní římsou. Zásep nikdy nepřekrýval přesah střechy.



Obr. 2: Křivice čp. 1, celkový pohled od jihu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, J. Tluchoř, 2017).



Obr. 3: Křivice čp. 1, vrcholová část štítu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, J. Slavík, 2022).

Posloupnost majitelů lze stanovit od roku 1587, kdy usedlost koupil Jan Šimek od svého otce za 152 a půl kopy českých grošů.³³⁾ Obytný dům a hospodářská budova byly vystavěny kolem roku 1812 z nespalného materiálu. Usedlost vyhořela při prvním požáru Křivic v roce 1863 a byla obnovená. Při návsi byl před rokem 1869 postaven okapově orientovaný výměnek, přibližně tehdy došlo k výměně oken obytného objektu. Stodola zanikla krátce po roce 2004.

Čp. 3 – usedlost ve druhé řadě na severní straně návsi při cestě na Křivinu byla vysazena na počátku 19. století. Jako první majitelka je v gruntovních knihách zmiňována v roce 1822 Kateřina Hedvičáková,³⁴⁾ po ní v roce 1844 Jan Samek. Na mapách stabilního katastru se objevu-



Obr. 4: Křivice, čp. 13 pohled na obytné stavení od severu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, V. Maryška, 1992).

je čtyřstranná usedlost s požárně bezpečným (zděným) obytným domem a u zadní brány kolmo k němu situovanou hospodářskou stavbou (špýcharem), před rokem 1875 prodlouženým o kůlnu. Dvůr paralelně s obytným domem vymezují na jihovýchodě požárně nebezpečná stodola a na jihozápadě kolmo ní situovaná drobná hospodářská stavba.

Přízemní obytné stavení s polopatrem na protáhlém obdélníkovém půdorysu má levou dispozici s širší světnicí a užším zbytkem domu se síní, komorovou částí a chlévy. Vše kryto jednotným krovem sedlové střechy. Za vstupem do domu následuje vstup na schodiště do podkrovní.

Boční průčelí hlavního objektu jsou členěna pouze patrovou římsou. Jihozápadní štítové průčelí obytné budovy je tříosé, tektonicky členěné zvýrazněným soklem a mělkými pilastry se slepými silně stlačenými oblouky arkád. Středovou část dřívku pilastrů pokrývají obdélné plochy s hrubou omítkou v šedé barvě, hlavičky nahradila nízká římsa. Obdélná dvojité okna, osazená mírně za lícem, nasedají na kamenné parapety. Štít s vysokou půdní nadezdívkou rámuje hladká lizéna s vodorovným páskem v úrovni rozpěry krovu. Pod ním člení plochu dvojdielná arkáda s plochými pilastry na masivních nečleněných soklech. Pilastry s hlavicemi opakujícími v drobnějším měřítku řešení v přízemí jsou spojeny vyššími segmentovými oblouky s profilací. Mezi pilastry jsou vsazena těsně za lícem obdélná okna členěná do latinského kříže.

Výstavbu ve dvoře stojícího zděného špýchárku s dřevěnou pavlačí a předsazeným bedněným skládaným štítem, jediným tohoto typu v celé vesnici, lze datovat do přelomu 1. a 2. třetiny 19. století.

Stavební úpravy obytného domu proběhly po požáru z dubna 1863. Na přelomu 19. a 20. století byla stodola nahrazena zděnou mohutnější stodolou, pravděpodobně tehdy došlo k výměně oken přízemí hlavního průčelí. Snad ve stejné době anebo až na konci 1. třetiny 20. století došlo k vyzdvižení polopatra a změně formátu štítu, v jehož střední části zůstalo zachováno staré členění. Drobná hospodářská stavba zanikla v průběhu 20. století.

Čp. 13 – malá usedlost stojí v jižním koutu návsi u cesty k Týništi nad Orlicí. Prvním známým majitelem je v roce 1573 Jiří Novotný.³⁵⁾ V mapách stabilního katastru ji kromě hlavního obytného požárně bezpečného stavení na západní straně dvora tvořily dva požárně nebezpečné objekty – menší podélné stavení při východním okraji dvora, který z jihu napříč uzavíral mohutnější objekt, zřejmě stodola. V indikační skice je východní objekt nahrazen zahradou, v originální mapě je naopak východní objekt nově vzadu spojen s novostavbou příčného stavení a na severu se k návsi přikládá drobný nový objekt. Hlavní objekt je přízemní s pravou dispozicí se světnicí sklenutou dvojicí segmentových kleneb na stlačený pas, ve středním díle se ze síně (se strmým schodištěm na půdu) vstupuje



Obr. 5: Křivice, čp. 31, průčelí domu od severu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Arijčuk, 2001).

přes kuchyni do komory, podél jejíhož boku vede při nádvoří zdi průchod do chlévů, za kterými se ze dvora vstupuje do druhých chlévů (maštale).³⁶⁾ Architektonicky jsou pojednána štítové (návesní) a boční (nádvoří) průčelí, obě pod mohutnější zděnou římsou v klasické trojdílné sestavě. Jednodušší boční průčelí s hrubou omítkou na světnicovém díle člení mělká obdélná pole se slepými okny se segmentovými záklenky a plochými výplněmi pod kamennými parapetními deskami, jediné pravoúhlé okno rámuje úzký proužek hladké omítky. V zadním průčelí k jihu byla hned při stavbě zřízena dvě menší okna, výrazně posunutá k západnímu nároží.

Štítové průčelí je tříosé, s trojicí mělkých arkád s nízkými segmentovými záklenky, pod kterými jsou vsazena pravoúhlá okna. Plochu arkád člení kvádrová rustika, která se opakuje i na štítu. Do jeho osy je pod slepý široký půlkruh překlenující výklenek vsazena vpadlina s dvojicí oken, vše se segmentovými záklenky.

Na složitější stavební vývoj ukazuje svislá spára v západním průčelí na rozhraní světnicového a středního dílu domu a zazděný zadní vstup do síně. Zděný objekt z doby před rokem 1840 vyhořel při předposledním požáru 23. dubna 1866 a byl obnoven včetně rozšíření předního chléva o starší zadní chodbu. Další úpravu na přelomu 19. a 20. století prozrazují přeřezané dvorní průčelí a výměna oken za pravoúhlá s dělením do T.

Čp. 31 – po požáru v roce 1866 byla na netypické trojúhelné parcele vystavěna trojstranná usedlost s domem na severu,³⁷⁾ stodolou na západě na místě starší a špýcharem ve zužující se přední části dvora. Stodola byla později propojena s hlavním objektem křídlem chlévů. Prvním známým hospodářem byl před rokem 1587 Jiří Volejník.³⁸⁾

Přízemní obytné stavení na obdélníkovém půdorysu charakterizuje pravá dispozice se světnicí s okny k východu proti návsi a k jihu, se síní, podsklepenou komorou a navazující hospodářskou částí pod společnou střešou. Špýchar je podsklepená přízemní menší stavba s polopátrím s novodobou přístavbou sociálního zázemí.

Na štítovém průčelí obytného stavení bylo před poslední úpravou patrné, že prosvětlení dvojicí trojdílných oken vzniklo úpravou trojosého řešení s okny se segmentovými záklenky a hladce omítaným průčelím. Profilovaná hlavní římsa byla nasazena na drobné voutě s patečním obloučkovým profilem. Plochu dvuosého štítu s římsovým profilem po obvodu rozděluje dvuosá slepá arkáda s širokými pilastry a segmentovými oblouky, pod kterými se nacházela obdélná dvoukřídla dvoutabulová okna.



Obr. 6: Křivice, čp. 31, detail štítu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Arijčuk, 2001).



Obr. 7: Křivice, čp. 31, špýchárek od severu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Arijčuk, 2001).

Mezi sokly pilířků probíhal pás větráků složených z diagonálně dělených čtverců. Volné trojúhelné části štítu pročeňovaly kruhové větráky s diagonálním dělením na osm dílů. Obvod štítu lemuje jemný pásek se štukovými čabrakovými motivy. V polovině dvorního průčelí se nacházel zděný vikýř se segmentovým záklenkem vstupu a kruhovým okénkem pod nízkou sedlovou stříškou. Na průčelí poškozeném úpravami ve 20. století bylo možné

odečíst existenci slepého či zazděného okna světnice a do komorového dílu domu osazené trojdílné okno v omítaných špaletách. V domě tedy proběhlo osazování trojdílných oken ve dvou etapách – při první bylo osazené okno zaomítnuto a omítka nabílena, při druhé omítky zatím provedeny nebyly. Fragment hladké omítky na štítovém průčelí tedy mohl pocházet z první výměny oken. Zadní část bočního průčelí překrývá dodatečně zřízené prodloužení střechy nad zaspí, ve vstupu do chlévů se nacházelo kamenné ostění se segmentovým nadpražím. Chlév osvětluje větší ležaté obdélné okno s oknem z litých svařovaných příčlů. Také ostatní otvory byly v průběhu 20. století upraveny.

Špýchar na krátkém obdélném půdorysu má průčelí členěná hladkou patrovou římsou, zvedající se segmentem nad vstupním portálem ve dvorním průčelí. Toto průčelí je v přízemí trojosé s oknem se segmentovým záklenkem, zmíněným vstupním portálem osazeným nad představeným schodištěm a portálem sklepa. Oba portály jsou hladké se segmentovými záklenky. V patře jsou umístěna dvě malá ležatá okénka se segmentovými záklenky a při nárožích kovové závlače³⁹⁾ a roznášecí desky dodatečného vodorovného ztužení. Dále fasádu člení hlavní římsa, ve štítech se nacházejí dvojice obdélných okének.

Zatímco přízemí domu, vystavěného v roce 1862,⁴⁰⁾ prošlo v průběhu 20. století úpravami, prakticky likvidujícími původní architektonické řešení včetně otvorů, hlavní štít se dochoval až do nedávné doby téměř v intaktním stavu.⁴¹⁾ Řešení průčelí bylo zřejmě shodné s čp. 41.⁴²⁾



Obr. 8: Křivice, čp. 32, špýchárek od jihu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Arjčuk, 2001).

Čp. 32 – trojstranná menší usedlost se příkládá východním bokem k cestě do Týniště. Vznikla v roce 1794 oddělením od sousedního čp. 31 pro Václava Hrocha.⁴³⁾ Hlavní stavení na západní straně dvora s pravou dispozicí bylo přestavěno, zachoval se pouze věžovitý špýchar, přiložený k uliční čáře.

Špýchar je mohutná patrová podsklepená stavba na obdélném půdorysu s vyvýšeným přízemím. Stavba s vysokým odsazeným soklem má do dvora trojosé přízemí se vstupem do sklepa při severozápadním nároží, osovým portálem nad vyšším schodištěm a u jihozápadního nároží vysoko umístěné ležaté okénko. Řešení průčelí bylo nedávno zjednodušeno, ale lze jej rekonstruovat podle fotografií.⁴⁴⁾ Původně fasádu pokrývala hrubší omítka a členily ji hladká patrová římsa a lizénové rámy, v přízemí vyznačené hladkými obvodovými pásy, v patře vytvořené mírným předsazením. Kolem okének v přízemí i v patře obíhaly hladké zapuštěné šambrány. V jižním (zadním) štítě byly tři omítkové kruhové terče, imitující větrací otvory, v severním štítu sdružené okno se segmentovými záklenky, pod ním v patře okénko se segmentovým záklenkem a hladkou zapuštěnou šambránou. Podle fotografií se zdá, že fasáda nebyla natírána, resp. že všechny hladké plochy byly opatřeny bílým nátěrem.

Čp. 36 – areál třístranného dvora je situován při severozápadním okraji vsi jako poslední usedlost při cestě na Bolehošť a Opočno. V roce 1601 usedlost od Urbana Havleny koupili Jiří a Petr, bratři Strakové z Nedabylic a na Šonově a Lhotě.⁴⁵⁾ Hlavní obytná stavba je vzhledem ke komunika-



Obr. 9: Křivice, čp. 32, nádvorní strana špýcháčku (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Arjčuk, 2001).

ci orientována štítově, paralelně s ní stojí hospodářská stavba, navazující na poloroubený dům čp. 37, který vznikl v roce 1736 vyčleněním z původní usedlosti. Od Melichara Špačka pozemek koupil a dům vystavěl Matěj Kvasnička.⁴⁶⁾ Dvůr vzadu uzavírá torzo mohutné stodoly. Při komunikaci volně stojí zděná kulisová klenutá brána s brankou pro pěší.

Prizemní obytné stavení na širším obdélníkovém půdorysu s levou trojdílnou dispozicí s přístavkem zádveří. Plášť domu byl naposledy obnoven krátce po roce 2010.

Trojosé štítové průčelí obytného stavení s úzkými vpadlinami kolem oken, ukončenými nahoře obloučkovým vlysem na konzolkách. Pilíře zdíva mezi okny ukončuje římsa, nad ní obdélná vpadlá pole pod profilovanou korunní římsou. V hloubce osazená obdélná dvoukřídlá zdvojená okna na kamenných parapetech byla zřejmě přeformátována v pokročilém 20. století. Štít je dvouosý s arkádou z plně vyvinutých pilastrů, svázaných přímou římskou. Hrubě omítané vpadlé výplně rámuje vlnovka, nad okny v rámečku vročení 1920. Hlavy pilastrů a nápisovou tabuli zdobí bílé a modré obkladačky. Plochu postranních trojúhelníků štítu člení štukové kružtkové rozety, připomínající větrací otvory. Na pětiosém dvorním průčelí se v přední části opakuje členění ze štítového průčelí, ve středové ose jej ukončuje rizalit s nárožními pilastry, zdůrazňující vstup. Pod hlavami pilastrů jsou umístěny oválné niky. V první ose od průčelí je v lici zazděné okno, ve druhé ose okno jako v hlavním průčelí. Zadní část dvorního průčelí je hladká se šterbinovým okénkem v nice se segmentovým nadpražím, v poslední ose je na kamenném parapetu zapuštěné špaletové okno s dělením do T. Průčelí odvrácené od dvora je nečleněné, s novodobými okny v zadní části, zadní štítové průčelí zčásti překrývá přístavek.

Průjezd brány i nižší vstupní branky ukončují půlkruhové záklenky se štukovými šambránami s klenáky. Nad mělkými pilastry s hlavicemi se vznášejí voutová hlavní římsa, na ní sedí sedlové stříšky kryté francouzskými taškami srdcovkami. Výplně byly dřevěné, rámové konstrukce, branka jednokřídlá, vrata dvoukřídlá, dole plně bedněné, nahoře lafkové.⁴⁷⁾



Obr. 10: Křivice, čp. 36, čelní pohled (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, V. Maryška, 1992).



Obr. 11: Křivice, čp. 36, obytné stavení od jihovýchodu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Arjčuk, 2001).

Hlavní obytná stavba vznikla po roce 1869, její mladší původ prozrazuje použití obloučkového vlysu na konzolkách. Brána podle použitého tvarosloví může být o něco starší. Zřejmě v roce 1920 došlo k úpravě oken a někdy ve 3. čtvrtině 20. století k jejich výměně. Další stavební zásahy proběhly po roce 2010.

Čp. 38 – před rokem 1587 od Václava Nohejle koupil Václav Vaňura.⁴⁸⁾ Mapy stabilního katastru zde zaznamenaly hospodářskou usedlost se dvorem obestavěným ze tří stran požárně nebezpečnými budovami, z nichž hlavní jej vymezovala ze severozápadu, na severovýchodě jej uzavírala kratší širší obdélná budova, zřejmě stodola, na jihovýchodě v zadní části další budova (asi chlévy či výměnek, případně kolna) a konečně západně od ní při zúžení parcely nevelká stavbička, snad roubený špýchárek (sroubek). Po požáru v roce 1869 byly na větších půdorysech vyzděny



Obr. 12: Křivice, čp. 38, celkový pohled od jihu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Artyčuk, 2001).



Obr. 13: Křivice, čp. 38, průčelí obytného domu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Artyčuk, 2001).

hlavní obytná budova, v pootočené poloze špýchar a v zadní části parcely mírně posunutá stodola. V době údržby katastrální mapy evidenční před rokem 1940 bylo hlavní stavení propojeno se stodolou a ke špýcharu byl mezi lety 1875 a 1940 přistavěn výměnek. Vstup do usedlosti uzavírá kulisová brána.

Přízemní obytné stavení na širším obdélném půdorysu s levou trojdílnou dispozicí, na kterou dále navazují chlévy. Trojosé štítové průčelí obytného stavení s vysokým nečleněným soklem člení pilastry, při nárožích donedávna zdvojené, korunní profilovaná římsa s podlomením, dříve úzké okenní šambrány s klenáky a nadokenní římsou. I zde dvouosý štít člení arkáda s pilastry, ale s přímým architrávem. Dříve byly trojúhelné partie štítu vyplněny

předstupujícími plochami, nyní se zde nacházejí stylizované kruhové větráky. Pozoruhodné je řešení střechy s přečnávajícími konci vaznic, z nichž horní jsou natočeny do střešní roviny. Na dvorním průčelí zdobenější pojednání zdůrazňuje jižní a střední část včetně vstupu v mělkém rizalitu. Na průčelí světnice pokračuje členění ze štítového průčelí. Vstup i záklenky obou oken komorového dílu jsou segmentové, shodně jsou pojednány i vstupy do chlévů v navazující hospodářské části. Nad prvním vstupem se nachází seníkový (nakládací) vikýř se sedlovou stříškou. Korunní římsa je přerušena pouze u seníkového vikýře u okapní hrany nad vstupem do chléva.

Stěny patrového špýcharu člení lizénové rámce s širokými pilíři a malými ležatými okénky v osách výplní. Okénka přízemí orámovaly vpadlé plochy s masivním okosením hran. Dvorní průčelí je trojosé se vstupem uprostřed. V uličním štítě špýcharu se nachází velké obdélné okno. Ke špýcharu se přikládá drobný výměnek s půdním polopatrem, patrovou římsou a jednoduchými šambránami kolem oken a vstupu.

Kulisová brána obdélného obrysu je dvouosá, vjezd i branka s plnými oblouky záklenků, za nimi trámový překlad s točnými vraty. Tektonické členění pilastry na vnějším průčelí je silně zjednodušené. Bránu uzavírá sedlová stříška. Vrata i vrátka jsou novodobá.

Na mapě stabilního katastru hospodářská usedlost s po-

žárně nebezpečnými budovami po obvodu čtyřstranného dvora, na kterém se nacházela štítově orientovaná obytná stavba, paralelně s ní situovaná hospodářská stavba, stodola příčně uzavírající dvůr a vpředu šikmo natočený špýchar. Po požáru v roce 1869, který vyšel z této usedlosti, byla nově postavena jako zděná s dvorem obestavěným hlavní obytnou stavbou, stodolou, špýcharem a bránou. Na počátku 20. století se k přednímu průčelí špýcharu připojil výměnek. Strohé geometrické řešení průčelí hlavního objektu spolu s použitím oken do T nabízejí úvahu, zda zde kolem roku 1900 nedošlo k větším úpravám. Ve druhé polovině 20. století bylo zjednodušeno tektonické průčelí brány a na počátku třetího tisíciletí fasády jednotlivých objektů.



Obr. 14: Křivice, čp. 38, špičhárek od severozápadu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Arjčuk, 2001).

Čp. 41 – menší usedlost stojí ve střední části vsi jako prostřední v dodatečné severní frontě návsi. Před rokem 1587 ji vlastnil Mikuláš Chocholouš.⁴⁹⁾ Tvoří ji přízemní objekt orientovaný ve směru severozápad - jihovýchod s obytnou přední částí širší a vyšší než zadní. Podle map stabilního katastru stojí nynější stavba na místě starší dlouhé úzké budovy, prodloužené mezi lety 1840 a 1875 dále k severozápadu a ukončené východozápadně orientovanou půdorysně mohutnější budovou, zřejmě stodolou, a na západě navazující na podobný, ale kratší objekt v zadní části sousední, dnes již neexistující usedlosti čp. 40. Oba tyto objekty měly své předchůdce, orientované však kolmo na delší osu parcely.

Přízemní obytné stavení na širším obdélníkovém půdorysu s pravou dispozicí pokračuje směrem dozadu užší a nižší částí. Sedlová střecha s krovem vaznicové soustavy s vaznicemi předstupujícími před přední štítové průčelí domu.

Hlavní štítové průčelí je tříosé, osazené na vyšší sokl. Člení je slepá arkáda s mělkými pilastry, nízkými segmentovými oblouky a profilovanou korunní římsou krytou bobrovkami. Dřívky pilastrů pokrývá předstupující hrubší omítka světle šedé barvy. V orámovaném štítu dvojice oken vložená do arkády s pilastry spojenými segmentově vzdutými římskami. Při vrcholech trojúhelného štítu stylizované kruhové větrací otvory, nad středovým pilastrem tabule s rámečkem a malovaným datačním nápisem

LP 1867. Hladké plochy štítu jsou provedeny v hrubé omítce světle šedé barvy, až na soklík vždy s hladkými pásy na obvodě. Štítové průčelí je pojednáno v kombinaci barvy šedé s bílou. Obvodovou římsu štítu lemuje na spodní straně proužek s drobným čabrakovým vlysem. Dvorní podélné průčelí je oproti štítu řešené jednoduše, v hladké bílé štukové omítce, okna byla před poslední opravou členěna do T. Hospodářská část je členěna okenními a dveřními otvory, v polopatře kruhové otvory. Sedlovou střechu pokrývají pálené bobrovky kladené na husté laťování.

Dům byl vystaven v roce 1867, podle L. Štěpánka zednickým mistrem Černým z Opocna.⁵⁰⁾ Předchozí stavbu zachytily mapy stabilního katastru

na menším půdorysu jako požárně nebezpečnou. Hospodářská část byla dle změn zakreslených v originální mapě stabilního katastru přezděna o něco dříve než obytné stavení. Stodola uzavírající dvůr a drobnější stavba situovaná na jihozápadním nároží parcely, pravděpodobně špejchárek (sýpka), se nedochovaly.

Čp. 45 – usedlost na užší parcele se rozkládá v severní frontě návsi s obytným domem při západní frontě. Před rokem 1587 ji po Jiříkovi převzal Jan Vaňát.⁵¹⁾ Na mapě stabilního katastru na širší obytný dům navazuje k severu užší část, dvůr uzavírá stodola a drobný objekt v opozici proti konci hlavní budovy, všechny vyžlucené jako požárně nebezpečné. Obytný dům pak nahradil o něco širší na obdélném půdorysu, k drobnému objektu přibyla



Obr. 15: Křivice, čp. 41, průčelí obytného domu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, J. Tluchoř, 2013).



Obr. 16: Křivice, čp. 45, celkový pohled na obytný dům od jihovýchodu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, V. Maryška, 1992).



Obr. 17: Křivice, čp. 45, průčelí obytného domu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, J. Tluchoř, 2017).

na zadní straně stejně velká přístavba. V současné době existuje pouze hlavní objekt usedlosti.

Charakteristickým rysem přízemního obytného stavení s trojdílnou levou dispozicí je existence půdní nadezdívky a přes štít přetažené střechy s vyčnívajícími konci vaznic.

Tříosé štítové průčelí člení velmi mělká arkáda s pilastry spojenými nízkými segmentovými oblouky a završuje je bohatě profilovaná římsa krytá bobrovkami. Střední osa

je slepá s obrysem zazděného okna se segmentovým nadpražím, v postranních osách novodobá čtvercová nečleněná okna. Ve štítu s širokým hladkým rámem se pod vodorovnou příčkou nachází pilastrová arkáda s profilovanými segmentovými oblouky a dvojicí oken se segmentovými záklenky. Hladká destička v nejvyšší části štítu původně snad nesla datum výstavby. Štítové průčelí je pojednáno v kombinaci hrubě házených ploch ve světle šedé barvě s bíle vytaženými hladkými tektonickými prvky. Dvorní podélné průčelí je oproti štítu řešeno jednodušeji, pouze s nárožním pilastrem a korunní profilovanou římsou, v hladké bílé štukové omítce. Poloha a velikosti okenních a dveřních otvorů pocházejí z mladších úprav, pouze

dva vstupy v zadní části si zachovaly segmentová nadpraží. Pozoruhodné je západní průčelí s omítanou spodní částí a s půdní nadezdívkou z bílých vápenopískových cihel, dokazující přestavbu nejspíše v 1. třetině 20. století.

Dům byl vystaven po požáru 1863 pravděpodobně zednickým mistrem Černým z Opočna, dle výrazné podobnosti s domem č. p. 41, u kterého je autorství určeno. Předchozí stavba stála dle mapy stabilního katastru na menším půdorysu. Ostatní objekty (stodola a s domem paralelně situovaný objekt, nejspíše špýchar) se nedochovaly. Ve čtvrté čtvrtině 20. stol. došlo k necitlivým úpravám okenních a dveřních otvorů.

Čp. 50 – chalupnická usedlost se nachází uprostřed centrálního bloku v návsi. Štítovým průčelím je orientována k východu. Obdélné hlavní stavení, zachycené na mapě stabilního katastru jako požárně nebezpečné, bylo před rokem 1875 nahrazeno větším objektem, který s obnoveným kolmo situovaným stavením v západním konci dvora (stodolou) spojovala půdorysně lichoběžná stavba. Oba tyto objekty zanikly v průběhu 2. poloviny 20. století.

Přízemní obytné stavení na obdélníkovém půdorysu s pravou trojdílnou dispozicí není podsklepené. Dispozice je komorového typu s navazujícím chlévem přístupným ze dvora a úzkou zadní chodbou⁵²⁾ ze síně s vydělenou kuchyní. Všechny místnosti jsou klenuté, komora a chlév plackovými klenbami, ostatní segmentovými. Pouze světnici zastropuje necková klenba s bedněným omítaným zrcadlem se štukovým rámem a římsou.

V kontextu zdejších zděných staveb se jako netypické jeví nesymetrické nasazení střechy, přesahující nad zásep. Toto řešení je naopak charakteristické pro zdejší tradiční roubené stavby. Štítové průčelí je dvouosé, velmi zdobně provedené s pilastry podpírajícími profilovanou hlavní římsu. Ve štítu vystupuje dvouosá pilastrová arkáda s dvojicí drobnějších okének s e segmentovými záklenky. Do vrcholových ploch štítu jsou vsazeny slepé terče

s profilovaným obvodem. Plochy pokrývá hrubší omítka šedé barvy, plastické prvky, hrany otvorů a pilastrů jsou hladké bílé. Podélná průčelí domu jsou jednoduše řešená, dvorní v hladké štukové omítce s bílým nátěrem, zadní a západní štítové jsou neomítané.

Dům byl vysazen na návsi (obci) před rokem 1713 pro Matěje Nováka,⁵³⁾ nejspíše někdy na přelomu 17. a 18. století. Na císařském otisku mapy stabilního katastru je zachyceno obytné spalné stavení oproti stávajícímu menšího půdorysu s kolmo na něj situovanou nespalnou stodolou. Dům při velkém požáru 21. 4. 1863 vyhořel a byl podle L. Štěpánka nově vystavěn zednickým mistrem Černým z Opočna.⁵⁴⁾ Spolu s domem byla obnovena i stodola, která zanikla v 90. letech 20. století. Není jasné k čemu se vztahuje vročení 1750 na fasádě domu. Je možné, že jde o rok, kdy byla vystavěna stavba, která předcházela stávající.⁵⁵⁾

Domy jsou zděné z místního jílovce (opuky) a cihel (záklenky, klenby, štíty, v průčelích předstupující prvky architektonického řešení – pilastry, římsy), všechny byly opatřeny vápennými omítkami. V konstrukcích hojně používaní dřevěných táhel s kovanými závlačemi na kovaných trnech (a snad i zedních věnců) v plochých klenbách způsobuje fatální statické poruchy a destrukce objektů. Typická je konstrukce zrcadlových kleneb světnic s cihelnými voutami (šikmými částmi) a prkenným omítaným zrcadlem. Architektonické řešení fasád soustředěné na hlavní (štítové) a přední část průčelí obytného domu určuje vysoký nečleněný sokl a hlavní (patrová) římsa.

Střechy všude kryla pálená krytina – bobrovka, která pokrývá i římsy v patách štítů. Obvykle je či byla kladena v typickém korunovém krytí na husté laťování. Pro zdejší region je přitom typické jednoduché kladení na louče (nepřekládaná do rybiny), zejména u chudších nebo méně významných objektů. Dvojitá bobrovka na řídkém laťování je málo obvyklá, zřejmě i kvůli subtilnosti krovů, původně stavěných pod lehkou doškovou nebo šindelovou krytinu. Tyto lehké krytiny a jejich nástupce (azbestocementové nebo plechové krytiny) však ve starší zástavbě Křivíc logicky postrádáme. Je tak možné uvažovat o tom, že série požárů obce vedla k tomu, že od počátku 3. třetiny 19. století všechny (nebo téměř všechny) střechy v Křivicích kryla nespalná krytina z bobrovek. Lze také nadhodit možnost, že některé zdejší objekty byly zděné včetně štítů již před požáry, ale s trémovými záklopovými stropy⁵⁶⁾ a kryté tradičním doškem a šindelem, takže po požárech byly domy zaklenuty a střechy opatřeny nespalnou krytinou. Důsledné používání obvodových říms zděných štítů napovídá, že tyto štíty od počátku pokrývala pálená krytina.

Pro stavby v Křivicích (a obecněji na bývalém opočenském panství) je typické mělké řešení prvků bez výraz-



Obr. 18: Křivice, skupina drobných usedlostí na západní části návsi, uprostřed čp. 50 (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, J. Slavík, 2022).



Obr. 19: Křivice, čp. 50, průčelí (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, J. Tluchoř, 2017).

něji vysazovaných zubořezových a obloučkových vlysů, charakteristických v okolí Hradce Králové a Jaroměře. Použití odlišných způsobů výzdoby zřejmě dovoluje určit operační obvody jednotlivých zednických mistrů, ve velké míře kopírující před rokem 1848 rozsahy panství Opočno, Smiřice, Náchod a Broumov.

Nedochování nebo nepřístupnost stavebních plánů nedovoluje studovat jejich úroveň včetně podrobností navrhované výzdoby. Nelze také podrobně studovat proměny v průběhu stavby (např. existenci přesahu střechy nad zápraží tradičním vysunutím střechy včetně vazných trá-



Obr. 20: Křivice, čp. 50, vstupní část světnice (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, V. Maryška, 1992).

mů) ani změny staveb po roce 1875 s charakteristickými podkrovními polopatry s nezbytnou náhradou krovu. Velice přínosné bude v budoucnu porovnání změn zástavby v dalších obcích regionu, především na Královéhradecku a Jaroměřsku, zejména u obcí postižených většími požáry, případně válečnými událostmi roku 1866 (kde však poničení palbou a následnými požáry nebylo příliš závažné).

ARCHITEKTONICKÉ, URBANISTICKÉ A PAMÁTKOVÉ HODNOCENÍ SÍDLA

Křivice jsou urbanisticky, architektonicky a památkově velmi hodnotné sídlo vykazující parametry památkové zóny.

Urbanisticky se jedná o návesní typ kolonizačního sídla s traťovou plužinou, vysazeného ve 13. století v dolní části lesního komplexu *Křivina*. Kolem návsi ve tvaru trojúhelníka bylo pravděpodobně vysazeno celkem osm gruntů o stejné výměře. Zajímavý je i následný celkem prudký rozvoj sídla, který se dá vysledovat z pozemkových knih opočenského panství od 16. století, kdy postupně docházelo k dělení gruntů, výstavbě nových usedlostí podél komunikací a zastavování návsi.

Křivice si doposud zachovaly historickou urbanistickou strukturu včetně hmotové skladby, jíž vévodí dominantou velmi hodnotného kostela sv. Vavřince s renesanční lunetovou římsou s figurálními sgrafity. Původní dřevěná zá-

stavba v důsledku několika požárů v 60. a 70. letech 19. století téměř kompletně zanikla a sídlo bylo postupně nově vystavěno již jako zděné s klasicistně a eklekticky dekorativně pojatými štíty a dvorními průčelími. Na výstavbě se z velké části podílel stavitel Černý z Opočna, který působil na Podorlicku a pro kterého je typické tektonické členění pilastry, arkádami a kruhovými větracími otvory ve vrcholech štítů. Jeho oblíbenou barevnou kombinací je šedá s bílou. Interiéry jsou často klenuté plackovými klenbami.

Paradoxně právě díky četným požárům, jež Křivice postihly v letech 1863 – 1874, zde bylo v jedné etapě vystavěno nebývalé množství kvalitních staveb z okruhu regionálně půso-

bícího stavitele. Nelze opominout ani četné hospodářské stavby, zejména špýchary. Ty jsou situované paralelně s obytnými domy, jsou zděné z opuky, v interiéru klenuté a mají charakteristická šterbinová okénka.

V letech 1996 – 1997 se v Křivicích se podařilo prohlásit celkem značný počet kulturních památek, jakým nedisponují ani památkové zóny vyhlášené v Královéhradeckém kraji. Je zde však stále dost hodnotných staveb, které památkovou ochranu postrádají, a není tak zaručena jejich ochrana. Některé prošly necitlivými stavebními úpravami a bylo by vhodné je rehabilitovat. I přes některé negativní úpravy má stále ještě smysl prohlásit sídlo za památkovou zónu.

*Tento článek vznikl v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ **Nemovité památky v ČR**, financovaného z institucionální*



Obr. 21: Křivice, čp. 44, brána (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, J. Slavík, 2022).

podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

MGR. JAN TLUCHOŘ: NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV,
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE V JOSEFOVĚ,
OKRUŽNÍ 418, JAROMĚŘ-JOSEFOV
TLUCHOR.JAN@NPU.CZ

ING. JIŘÍ SLAVÍK: NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV,
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE V JOSEFOVĚ,
OKRUŽNÍ 418, JAROMĚŘ-JOSEFOV
SLAVIK.JIRI@NPU.CZ

ARCHIVNÍ ZDROJE

Národní archiv Praha, fond: Stabilní katastr, Indikační skica Čechy, č. 3657-1 Křivice.
Státní oblastní archiv Hradec Králové, fond: Velkostatek Opočno (neuspořádaný).
Státní oblastní archiv Hradec Králové, Sbírka matrik, Farní úřad Černilov, inv. č. 858, matrika O, 1882-1898; inv. č. 845, matrika N, 1846-1871.
Státní oblastní archiv Hradec Králové, Sbírka matrik, Farní úřad Opočno, inv. č. 7065, matrika N, 1858-1877; inv. č. 7078, matrika O, 1875-1910.
Státní okresní archiv Náchod, fond: Okresní úřad Nové Město nad Metují.
Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond: Farní úřad Přepychy, inv. č. 9, kt. 352. Pamětní kniha.
Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond: Farní úřad Přepychy. Antonín Flesar: Dějiny živností farní osady Přepýšské, 1878-1880.
Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond: Základní devítiletá škola 1. – 5. ročník Křivice, 1851-1974, kart. 445. Pamětní kniha.
Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, Císařský povinný otisk stabilního katastru Čechy, č. 3657-1 Křivice.
Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, Originální mapy stabilního katastru, č. 3287 Křivice.

PRAMENY

LC V: Libri confirmationum V. Libri quinti confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesis pragenam nunc prima vice in vulgus prolata (1390-1399). *Tingl, F. A. ed.*, Pragae 1865.
LE VI: Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. Liber VI. (1397-1405). *Podlaha, A. ed.*, Pragae 1927.

LITERATURA

Buroň, M. 2008: Přepychy, venkovský dům čp. 75. Nálezová zpráva OPD, srpen – říjen 2008, rkp. (Elaborát uložen v odborné spisovně NPÚ ÚOP v Josefově).
Ebel, M. 2004: Stabilní katastr a jeho využití pro dějiny staveb, in: Dějiny staveb, Plzeň, s. 5-14.
Flesar, A. 1895: Popis historicko-archeologicko-statistický okresu opočenského. Hradec Králové.
Mencl, V. 1980: Lidová architektura v Československu. Praha.
Štěpánek, L. 1958: Klasicistní štíty v lidové architektuře ve východních Čechách, Český lid 45, s. 150-156.
Švec, J. – Vařeková, Z. 2014: Charakter a proměna vesnické zástavby v 19. stol. na příkladu Hrušové u Vysokého Mýta, Průzkumy památek XXI, č. 2, s. 162-180.

POZNÁMKY

- 1) Jde o dům usedlosti čp. 37 na západním konci historického jádra obce. Roubení světnice domu čp. 43 je pravděpodobně novodobou kopií.
- 2) Terénní průzkum proběhl v letech 2017 a 2018. V jeho rámci se nepodařilo navštívit interiéry většiny objektů kvůli nepřítomnosti majitelů a zejména neochotě vpustit pracovníka památkové péče do objektu.
- 3) LC V: F. A. Tingl ed., Libri confirmationum V. Libri quinti confirmationum ad beneficia ecclesiastica per archidioecesis pragenam nunc prima vice in vulgus prolata (1390-1399). Pragae 1865, s. 240.
- 4) LE VI: Podlaha, A. ed., Libri erectionum archidioecesis Pragensis

- saeculo XIV. et XV. Liber VI. (1397-1405). Pragae 1927, s. 176-178.
- 5) Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, Archivní fond (dále SOKA RK, AF) Farní úřad Přepychy, inv. č. 9, kt. 352. Antonín Flesar: Dějiny živností farní osady Přepýšské, 1878-1880, s. 232.
- 6) SOKA RK, AF Základní devítiletá škola 1. – 5. ročník Křivice, 1851 – 1974, kt. 445. Pamětní kniha, s. 11-15.
- 7) A. Flesar, Popis historicko-archeologicko-statistický okresu opočenského. Hradec Králové 1895, s. 234.
- 8) Farní kronika k požáru uvádí, že tamní kostel by se stal součástí plamenů, pokud by týništské a častolovické střelbačky nepřijely včas. SOKA RK, AF Farní úřad Přepychy, inv. č. 3, kn. č. 237. Pamětní kniha, s. 239.
- 9) SOKA RK, o. c. v pozn. 6, s. 6-7.
- 10) Tamtéž, s. 7-8.
- 11) SOKA RK, o. c. v pozn. 8, s. 239.
- 12) SOKA RK, o. c. v pozn. 6, s. 7-8.
- 13) SOKA RK, o. c. v pozn. 8, s. 239.
- 14) SOKA RK, o. c. v pozn. 6, s. 7-8.
- 15) Tamtéž, s. 9.
- 16) V. Mencl, Lidová architektura v Československu. Praha 1980, s. 557.
- 17) L. Štěpánek, Klasicistní štíty v lidové architektuře ve východních Čechách, Český lid 45, 1958, s. 150-156.
- 18) Dokládá to mapa 1. vojenského mapování.
- 19) SOKA RK, o. c. v pozn. 8, s. 159.
- 20) M. Ebel, Stabilní katastr a jeho využití pro dějiny staveb, in: Dějiny staveb 2004, Plzeň 2004, s. 5-14.
- 21) Národní archiv Praha, fond: Stabilní katastr, Indikační skica Čechy, č. 3657-1 Křivice; Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, Originální mapy stabilního katastru, č. 3287 Křivice a Císařský povinný otisk stabilního katastru Čechy, č. 3657-1 Křivice [<https://ags.cuzk.cz/archiv/>].
- 22) Archivní fond Velkostatek Opočno je uložen v Státním oblastním archivu Hradec Králové (dále jen SOA HK, do 31. 12. 2021 SOA Zámorsk) a je dlouhodobě nově pořádan. Archivní fond nejstaršího Okresního úřadu Nové Město nad Metují je uložen v SOKA Náchod.
- 23) Narodil se mimo Černilov i Opočno, v příslušných římskokatolických matrikách nebyl zapsán. Státní oblastní archiv Hradec Králové (dále SOB HK), Sbírka matrik, Farní úřad (dále FÚ) Opočno, inv. č. 7065, matrika N, 1858-1877. Datum narození z matriky oddaných Opočno, Tamtéž FÚ Opočno, inv. č. 7078, matrika O, 1875-1910, fol. 69.
- 24) SOB HK, Sbírka matrik, FÚ Opočno, inv. č. 7078, matrika O, 1875-1910, fol. 69.
- 25) SOB HK, Sbírka matrik, FÚ Černilov, inv. č. 858, matrika O, 1882-1898, fol. 51.
- 26) SOB HK, Sbírka matrik, FÚ Černilov, inv. č. 845, matrika N, 1846-1871, fol. 169; Jiří Černý v předchozím zápise na téže stránce.
- 27) V čp. 13 se při probíhající rekonstrukci v kuchyni našel zazděný velký litinový kamnovec.
- 28) V. Mencl, o. c. v pozn. 16, s. 557; L. Štěpánek, o. c. v pozn. 17, s. 152-153.
- 29) L. Štěpánek, o. c. v pozn. 17, s. 153.
- 30) SOKA RK, o. c. v pozn. 5, s. 241.
- 31) Tamtéž.
- 32) SOKA RK, o. c. v pozn. 6, s. 7-8.
- 33) SOKA RK, o. c. v pozn. 5 i 210.
- 34) Tamtéž, s. 216.
- 35) Tamtéž, s. 223.
- 36) V Přepychách u čp. 75 její funkci plnila otevřená arkáda, celou zadní část dispozice včetně této arkády překrýval zděný špýchar. Ve štitovém průčelí se nad meziokenním pilířem nacházel malý větráček ze světnice.
- 37) Starší obytný dům stál podle map stabilního katastru na jižní straně, zatímco severní byla volná.
- 38) SOKA RK, o. c. v pozn. 5, s. 228.
- 39) Do dvora byly závlače překryty omítkovým obdélníkem, později odpadlým.
- 40) Podle L. Štěpánka jde o dílo mistra Černého z Opočna. L. Štěpánek, o. c. v pozn. 17, s. 152-153.
- 41) L. Štěpánek jeho podobu zachytil kresbou či zaměřením. Tamtéž, s. 155.
- 42) Kruhové větráčky s příčkami z bobrovek se zachovaly i ve zjednodušeném štítě domu čp. 54.
- 43) SOKA RK, o. c. v pozn. 5, s. 229.
- 44) Foto Petr Arijčuk NPÚ, ÚOP v Josefově 2013.
- 45) SOKA RK, o. c. v pozn. 5, s. 232.
- 46) Tamtéž.

- 47) Velice podobná brána uzavírá dvůr usedlosti čp. 44.
 48) SOKA RK, o. c. v pozn. 5, s. 233.
 49) Tamtéž, s. 234.
 50) L. Štěpánek, o. c. v pozn. 17, s. 152–153.
 51) SOKA RK, o. c. v pozn. 5, s. 237.
 52) Zděná klenutá chodba při parcelním průčelí byla při demolici zjištěna v čp. 6. Srovnej J. Švec – Z. Vařeková, Charakter a proměna vesnické zástavby v 19. stol. na příkladu Hrušové u Vysokého Mýta, Průzkumy památek XXI – 2/2014, s. 174, obr. 27.
 53) SOKA RK, o. c. v pozn. 5, s. 240.
 54) L. Štěpánek o. c. v pozn. 17, s. 152–153. Kresba průčelí od J. V. Schejbal se objevila i in L. Štěpán – J. Vařeka, Klíč od domova. Hradec Králové 1991, s. 92.
 55) Odpovídalo by to obnově domu po požáru celé obce v roce 1739 a prodlevě prvních dvou válek o habsburské dědictví.
 56) Existence takových stropů je doložena v nedalekých Přepychách v domě čp. 75. M. Buroň, Přepychy, venkovský dům čp. 75. Nálezová zpráva OPD, srpen – říjen 2008. Uloženo v odborné spisovně NPÚ, ÚOP v Josefově.

DIE VOLKSTÜMLICH KLASSIZISTISCHEN ELEMENTE IN NORDOSTBÖHMEN DAS DORF KŘIVICE

Die volkstümlich klassizistische Fassadenausschmückung in Ostböhmen stellt ein bemerkenswertes, dabei aber nicht genügend dokumentiertes, aber bedrohtes Element der gemauerten Dorfbauten dar. Ihre Erkenntnis ist nicht seit Mitte des 20. Jahrhunderts genügend fortgeschritten. Man ist daher im Rahmen der laufenden Forschungsaufgabe des Nationalinstituts für Denkmalpflege (NPÚ) *Die langfristige Konzeptionsentwicklung der Forschungsinstitution (DKRVO): Die Erforschung der unbeweglichen Kulturdenkmäler in Tschechien. Aktuelle methodische Fragen der Untersuchung und Dokumentierung, bedrohte Denkmalgattungen und ihre ausgewählten Exemplare*, die vom Kulturministerium der Tschechischen Republik in den Jahren 2017 gebilligt worden war, im Jahre 2018 die Flächenuntersuchung der Gemeinde Křivice (Teil der Stadt Týniště nad Orlicí, Bez. Rychnov nad Kněžnou) angegangen. Die Ortschaft wurde beabsichtigt ausgewählt, es handelt sich um einen städtebaulich sowie denkmalträchtig sehr wertvollen Ort mit verhältnismäßig hoher Zahl an Kulturdenkmälern und weiteren qualitativ hochwertigen Bauten und mit Potenzial eines Denkmalschutzgebiets; er entbehrt bislang einer Untersuchung der Bebauung, die die historischen Erkenntnisse von der Ortschaft, ihre Einzelbauten sowie die Bebauung aus der bauhistorischen Hinsicht ausgewertet hätte.

Das Dorf Křivice befindet sich in der Königgrätzer Region ca. 5 km nordöstlich der Stadt Týniště nad Orlicí im Bezirk Rychnov nad Kněžnou, das im bewaldeten Adlergebirgsvorland wahrscheinlich im 13. Jahrhundert angelegt wurde. Es handelt sich um eine landwirtschaftliche Dorfplatzsiedlung mit erdgeschossigen klassizistischen Bauernhöfen und Häusern aus dem dritten Viertel des 19. Jahrhunderts. Křivice wurde erstmalig in den Schriftquellen vermittelt 1396 als Ortschaft mit 14 Haussässigen erwähnt. Es stellt ein Kleindorf mit einem ursprünglich dreieckigen Dorfplatz und der Filialkirche hl. Laurentius dar. Spätestens ab 16. Jahrhundert erweiterte es sich entlang der Kommunikationen, große ursprüngliche Bauernhöfe wurden geteilt, seit dem 17. Jahrhundert verbaute man den Dorfplatz. Das ganze Dorf hatte 1739 ausgebrannt; im Laufe des 2. Drittels des 19. Jahrhunderts folgten wiederholte Brände in den Jahren 1863, 1866, 1869 und 1874, die die alte Verbauung zerstört haben. Man ersetzte sie durch brandsichere Bauten mit dem Fassadenschmuck im volkstümlich klassizistischen Stil. Mit dieser Bauperiode wird der Name des Maurermeisters Černý aus Opočno verbunden. Seine Persönlichkeit bleibt bislang ohne nähere Angaben, es möge sich um den aus Černilov Nr.-Konskr. 110 stammenden Václav Černý gehandelt haben. Die Identifizierung komplizieren das häufige Vorhandensein dieses Familiennamens in der Region und die Tatsache, dass zwei Söhne des Václavs Bruders Jiří Černý bereits in Opočno zu Ende des 19. Jahrhunderts als Maurermeister tätig waren. Direkte Belege der Urheberschaft einzelner Bauten in Křivice ist es jedoch bislang nicht auszuforschen gelungen.

Die Wohnhäuser als Hauptgebäude der Bauernhöfe sind aus Plänen und Ziegeln gemauert, sie sind erdgeschossig, mitunter mit Halbgeschoss, und sie behalten die Giebelorientierung der vorhergegangenen Bauten bei. Sie zeichnen sich mit länglichem Grundriss aus, mit der Innenanordnung vom Kammertyp mit angeschlossenen, aus dem Beischlag oder auch durch einen engen Gang im Kammertrakt zugänglichen Ställen, mit kappengewölbten Innenräumen (samt den Stuben) und Pfettendachstühlen. Sie haben sehr zierliche von Pilastern gegliederte Front- und Hoffassaden mit Arkaden und runden Belüftungsöffnungen am Giebelfuß oder -gipfel oder mit dekorativen Stuckkreisscheiben. Die Giebelfassadenfläche wurde in größerem graufärbigem Putz ausgeführt, die Architekturglieder waren glattweiß. Auch die Frontseiten der gemauerten Speicher und der kullissenartigen Tore der Bauernhöfe waren architektonisch gegliedert.

Um die Jahrhundertwende und im frühen 20. Jahrhundert wurden mehrere Bauten modernisiert, gewöhnlich durch Auswechslung der Fenster, in einigen Fällen auch Fassadenumgestaltungen. Trotz diesen und auch späteren Eingriffen mehrere Bauernhöfe in Křivice haben sich manche ursprüngliche Konstruktionen und Bauglieder aus dem 3. Viertel des 19. Jahrhunderts erhalten. Die Siedlung besitzt in sich einen hohen städtebaulichen und denkmalträchtigen Wert; ihre zentrale Partie verdient sich zur Denkmalschutzzone erklärt zu werden.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Křivice (Bez. Rychnov nad Kněžnou [Reichenau]), Bebauung des Dorfinnen in 3. Viertel des 19. Jahrhunderts mit den Konskriptionsnummern und Änderungen laut der 1877 reambulierten Karte des Stablen Katasters. Rot – brandsichere (nicht verbrennbare) Bauten; gelb – brandgefährliche (verbrennbare) Bauten; kreuzschraffiert – Um- oder Neubauten zwischen 1840–1877 (laut Originalkarte des Stablen Katasters, Böhmen, Nr. 3287 Křivice, in Aufbewahrung im Zentralarchiv für Geodäsie und Kataster, Gestaltung und Verarbeitung M. Pacák).

Abb. 2: Křivice Nr.-Konskr. 1, Giebel, obere Partie (Foto NPÚ ÚOP in Josefov [Nationalinstitut für Denkmalpflege, Facharbeitsstätte in Josephstadt], J. Tluchoř 2017).

Abb. 3: Křivice Nr.-Konskr. 1, Giebel, obere Partie (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, J. Slavík 2022).

Abb. 4: Křivice Nr.-Konskr. 13, Wohngebäude, Nordansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, V. Maryška 1992).

Abb. 5: Křivice Nr.-Konskr. 31, Hausfront, Nordansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 6: Křivice Nr.-Konskr. 31, Giebel, Detail (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 7: Křivice Nr.-Konskr. 31, kleiner Kornspeicher, Nordansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 8: Křivice Nr.-Konskr. 32, kleiner Kornspeicher, Südansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 9: Křivice Nr.-Konskr. 32, kleiner Kornspeicher, Hofseite (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 10: Křivice Nr.-Konskr. 36, Frontansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, V. Maryška 1992).

Abb. 11: Křivice Nr.-Konskr. 36, Wohngebäude, Südostansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 12: Křivice Nr.-Konskr. 38, Gesamtansicht von Süden (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 13: Křivice Nr.-Konskr. 38, Wohnhaus, Frontansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 14: Křivice Nr.-Konskr. 38, kleiner Kornspeicher, Nordwestansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 15: Křivice Nr.-Konskr. 41, Wohnhaus, Frontansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, J. Tluchoř 2013).

Abb. 16: Křivice Nr.-Konskr. 45, Wohnhaus, Gesamtansicht von Nordosten (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, V. Maryška 1992).

Abb. 17: Křivice Nr.-Konskr. 45, Wohnhaus, Frontansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, J. Tluchoř 2017).

Abb. 18: Křivice, Gruppe der kleineren Häuser in der westlichen Partie des Dorfplatzes, rechts in der mittleren Lage Nr.-Konskr. 50 (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, J. Tluchoř 2017).

Abb. 19: Křivice Nr.-Konskr. 50, Fassade (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, J. Slavík 2022).

Abb. 20: Křivice Nr.-Konskr. 50, Stube, Eingangsteil (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, V. Maryška 1992).

Abb. 21: Křivice, Bauernhof Nr.-Konskr. 44, Tor (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, J. Slavík, 2022).

(Übersetzung J. Noll)

Z ODBORNÉHO TISKU

PRŮZKUMY PAMÁTEK V ODBORNÉM TISKU ZA ROK 2021

MONOGRAFIE

- Bahlcke Joachim a kol.,** Regesta textů dochovaných v rukopisných svazcích Acta Unitatis Fratrum I–IV. Praha, Historický ústav AV ČR, v. v. i., 448 s. *Acta Unitatis Fratrum jsou nejvýznamnější sbírkou pramenů k dějinám a teologii českých bratří a zároveň výrazným monumentem konfesní kultury paměti pozdně středověké a raně novověké Střední Evropy. Tento rozsáhlý korpus obsahuje opisy textů a dopisů bratří od jejich počátků do roku 1589, polemické spisy, akta a zprávy o náboženských sporech, pronásledováních a událostech v Čechách a na Moravě od vyvrcholení husitského hnutí do konsolidace evropské reformace.*
- Bečková Kateřina,** Zbořeno. Zaniklé pražské stavby 1990–2020. Praha, Paseka, 256 s. *Bourání má v Praze bohatou historii a jen za posledních třicet let šly v hlavním městě k zemi desítky budov, některé nevyhovující, jiné ale mimořádně cenné.*
- Beňušková Angelovová Kamila,** Babylon. V Domažlicích, pro obec Babylon vydal Zdeněk Procházka, Nakladatelství Českého Lesa, 111 s. *Informační publikace.*
- Beran Lukáš (ed.),** Industriální architektura: tvůrci a plány. Praha, Výzkumné centrum průmyslového dědictví ČVUT, 351 s. *Katalog výstavy s obsáhlým komentářem: přehled významných děl průmyslové architektury v českých zemích a přiblížení procesu jejich návrhu – a to pomocí dobových dokumentů, a především původních plánů.*
- Berný Lukáš a kol.,** Prakab: 100 let pražské kabelovny. Praha, Berný Lukáš – Nakladatelství Hutter, 196 s. *Při příležitosti 100. výročí založení vydává pražská kabelovna knihu, která popisuje historii společnosti od jejího založení významným průmyslníkem Emilem Kolbenem až po současnost.*
- Brandejs Pavel,** Příběhy bechyňských domů a jejich obyvatel. Bechyň, Pavel Brandejs, 357 s. *Historie domů a jejich obyvatel.*
- Burda Karel,** Vodňany včera a dnes. Vodňany, Městské muzeum a galerie Vodňany, 157 s. *Dějiny města v kontextu historických fotografií.*
- Bureš Jiří, Pavlíková Marta,** Tatíčku, vrať se k nám 3. Pomníky Velké války na Litoměřicku. Ústí nad Labem, Národní památkový ústav, 240 s. *Třetí díl ediční řady věnované pomníkům první světové války.*
- Cvrk Miroslav,** Černošín na starých pohlednicích. Tschernoschin auf alten Ansichtskarten. Černošín, město Černošín, 84 s. *Fotografická publikace.*
- Čechura Jaroslav,** Mikrosvěty jihočeského venkova: Bošilec 1600–1750. Tradiční společnost raného novověku v Čechách. Praha, Historický ústav AV ČR, v. v. i., 495 s. *Časový záběr práce sahá od pozdně rožmberského období až po konsolidované schwarzenberské panství v počínajících reformách kolem roku 1750.*
- Čechura Martin,** Podmokelský poklad. 250 let (1771–2021). Plzeň, Nakladatelství Ing. Petr Mikota, 64 s. *V červnu uplynulo 250 let od nalezení zatím největšího zlatého pokladu v naší republice. Kupodivu mu česká numizmatika a historie nevěnovala tolik pozornosti, kolik by zasloužil. Drobná publikace se snaží zacetit alespoň nějaké mezeří, které v jeho popisu stále jsou.*
- Čornej Petr, Kofránková Václava a kol.,** Místa paměti v procesu formování moderního českého národa. Praha, Historický ústav AV ČR, v. v. i., 507 s. *Knihy sleduje proměny vnímání a interpretaci profilových dějinných osobností (Přemysl Otakar II., Karel IV. a Jiří z Poděbrad, Jan Žižka, sv. Cyril a Metoděj, sv. Václav, rychtář Kubata) a osmenáctiletý vztah k monarchii, husitství, emancipace venkova, česko-německé vztahy, postoj české společnosti k církvi a jejím symbolům, rodinná paměť a její veřejné projevy) v české historické tradici od pozdního 18. století do první čtvrtiny 20. století.*
- Dolejší Kateřina, Haničák Ondřej (eds.),** Modestia est signum Sapientiae. Studie nejen o středověkém umění k počtě Dalibora Prixe. Praha-Opava, Nakladatelství Artefactum, nakladatelství Ústavu dějin umění AV ČR, 423 s. *Kolektivní, vícejazyčná monografie koncipovaná jako mozaika různorodých textů představujících výsek spektra metodologických přístupů a aktuálních pohledů na problematiku památkové péče a středověkého umění.*
- Drnek Jan, Brachtel Oto, Stelzel Pavel,** Martin Stelzel: příběh plzeňského stavitele a jeho rodu. Plzeň, Ing. Pavel Stelzel, 110 s. *Obrazová publikace*
- Dvořák Jaroslav,** Velké dny hradecké pevnosti za války 1866. Červený Kostelec, Nakladatelství Pavel Mervart, 703 s. *Knihy poskytuje ojedinělý, chronologicky ucelený popis událostí ve městě a pevnosti Hradec Králové během válečného roku 1866.*
- Fák Jiří,** Za barokem vlakem: z Plas do Rakovníka. Mladotice, Spolek Místní dráha Rakovník, 47 s. *Informační publikace.*
- Foud Karel, Karel Tomáš, Plešmíd Stanislav,** Roubený dům na Plzeňsku. Plzeň, Národní památkový ústav, 160 s. *Katalog výstavy.*
- Fragner Benjamin (ed.),** Industriální situace / místo tvar programu (Architektura konverzí). Praha, ČVUT v Praze, Fakulta architektury – Výzkumné centrum průmyslového dědictví, 240 s. *Přehled značkových konverzí průmyslových budov z let 2015–2020.*
- Gabriel František,** Městský hrad Ústě a jeho sídelní kontext: příkladová studie výzkumu a průzkumu komunitního areálu. V Plzni, Katedra archeologie, Fakulta filozofická Západočeské univerzity, 196 s. *Monografie věnovaná dějinám výzkumu města.*
- Grill Janatová Markéta, Jonová Jitka,** Liturgický textil a způsob jeho prezentace. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 359 s. *Metodika přímo navazuje na metodiku I. s důrazem na specifika prezentace textilií v památkově chráněných objektech (např. zámecké kaple), včetně zdůraznění jejich liturgické funkce.*
- Guzdek Adam,** Brněnský fenomén Lesná. Brno, Nakladatelství VUTIUM, 332 s. *Knihy předkládá komplexní shrnutí historického a stavebního vývoje sídliště ve všech souvislostech od návrhu, přes typologii jednotlivých objektů až po problémy, kterým muselo sídliště čelit po společenských změnách v roce 1989.*
- Hájek Pavel, Paloušová Zdenka,** Návesní kaple jižních Čech a přilehlé Moravy. I. Typologie staveb do poloviny 19. století. České Budějovice, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, 255 s. *Architektura a historie kaplí.*
- Hajšman Jan a kol.,** Plzeňské procházky a výlety. Plzeň, Starý most, 191 s. *Turistický průvodce po architektonických a přírodních památkách.*
- Hajšman Jan, Novobilský Milan,** Kudy na hrady v Plzeňském kraji. Plzeň, Starý most, 271 s. *Fotografická publikace.*
- Honyš Vít, Horák Tomáš,** Varhanářská dílna Fellerů z Libouchce. Ústí nad Labem, NPÚ ÚOP Ústí nad Labem, 159 s. *Dosavadní odraz tematiky v literatuře, dobová situace ve varhanářství regionu. Průřez tvorbou Franze Fellerů staršího a jeho synů Antona, Franze a Josefa.*
- Hospasková Eliška,** Němčice. Osmisetletá historie obce. Němčice, Obec Němčice, 198 s. *Dějiny obce.*
- Hrubá Michaela,** Přemysl Koblic: fotograf a publicista. Praha, Národní technické muzeum, 463 s. *Druhá publikace o významné osobnosti české fotografie 1. poloviny 20. století z edice Krása historické fotografie pro milovníky analogové fotografie, historických fotografických technik či přístrojů.*
- Hubatová-Vacková Lada (ed.),** Divadlo ulice: Reklama a aranžérství výkladních skříní v kontextu modernismu, 1918–1938. Praha,

- Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 370 s. Publikace obsahuje pět odborných studií, které reklamní praktiky prezentují v kontextu výtvarného umění, architektury, fotografie, filmu a nových technologií spjatých s elektrifikací měst.
29. **Huncovský Tomáš, Kovář Daniel, Kuča Karel**, Proměny Borovanská. Urbanistický vývoj Borovan a okolní krajiny do zrušení kláštera za Josefa II. Borovany, Město Borovany v nakladatelství Veduta, 158 s. *Dějiny a urbanismus města a okolí.*
 30. **Chýlová Lenka, Pavliš Barbora**, Vrstvy města. 20 kapitol o architektuře Benešova. Benešov, Muzeum umění a designu Benešov, 248 s. *Kniha o benešovské architektuře se věnuje nejzajímavějším stavbám, které v Benešově vznikly za celou dobu jeho existence.*
 31. **Jakšíčová Dana, Novotný Miroslav**, Služebníci pod zákonem. Zlatý věk řeholních kongregací v českobudějovické diecézi. České Budějovice, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 423 s. *Kniha je příspěvkem k dějinám řeholních společenství v českobudějovické diecézi v období „dlouhého“ 19. století a zároveň sondou s možností širšího zobecnění. Jejím cílem není jen přispět k regionálnímu bádání na poli církevně-historickém, ale též podat co nejkomplexnější pohled na řeholní život v dané dějinné epoše, a to v kontextu předchozího i následného vývoje a za využití interdisciplinárního přístupu.*
 32. **Júna Jan**, Jindřichohradecké domy se znamením. Jindřichův Hradec, Martin Júna, 32 s. *Domovní znamení a majitelé domů.*
 33. **Karner Herbert, Mádl Martin**, Pfarrkirchen. Katholische und lutherische Sakralräume und ihre barocke Ausstattung. Praha, Nakladatelství Artefactum, nakladatelství Ústavu dějin umění AV ČR, 498 s. *Publikace v německém jazyce nabízí soubor příspěvků, zaměřených na problematiku farních kostelů a jejich monumentální malířské výzdoby ve střední Evropě v období 16.–18. století.*
 34. **Klepsová Eva**, Lišice 1379–2020. Dolní Lukavice, Obec Dolní Lukavice, 319 s. *Informační publikace*
 35. **Koláčný Ivan**, Kříž s hvězdou. Brno, Ivan Koláčný, 185 s. *První kniha, která detailně dokumentuje vývoj insignií členů Řádu na pozadí metamorfózy jeho heraldického znaku, a to od jeho založení až po současnost.*
 36. **kolektiv autorů**, Historie šlovických domů. Dobřany, město Dobřany, 173 s. *Přehledová publikace.*
 37. **Kolomazníček Václav**, Panství pánů z Holštejna. Svědectví zaniklých středověkých vesnic. Olomouc, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 200 s. *Kniha nabízí komplexní pohled na středověké osídlení v prostoru bývalého panství pánů z Holštejna. Opírá se převážně o klasickou archeologickou metodiku a aplikaci tradičních archeologicko-geografických postupů.*
 38. **Konečný Michal, Cerman Ivo**, Tváře osvěcenství. Kroměříž, NPÚ ÚPS Kroměříž, 287 s. *Osvícenství – role a postavení šlechticů. Dosaďovací teze a překonání domnělých rozporů na základě přezkumu osvěcenských textů a rukopisů ve šlechtických archivech.*
 39. **Kovář Daniel, Štífter Jan**, Svinenské návraty II. České Budějovice, Veduta, 95 s. *Dějiny a proměny města a okolních obcí.*
 40. **Kovář Daniel, Štífter Jan**, Todně. Vesnice schoulená pod horou. České Budějovice, Jan Štífter, 165 s. *Dějiny obce.*
 41. **Krállová Hana, Sovák Martin**, Jindřich Waldes. Podnikatel, sběratel, mecenáš. Praha, Národní technické muzeum, 75 s. *Katalog stejnojmenné výstavy*
 42. **Kroupa Pavel**, Gotický rostlinný dekor na evropských stavbách 12. a 13. století. Praha, Unicornis, 152 s. *Obsahem knihy je evropský raně gotický rostlinný dekor 12. a 13. století. Autor na vybraných lokalitách ukazuje vývoj gotického rostlinného dekoru.*
 43. **Křesadlová Lenka, Letá Michaela**, Veltrusy. Deset podob krajinářského parku. Praha, Národní památkový ústav, 143 s. *Veltruský krajinářský park patří k nejzajímavějším a nejlépe dochovaným areálům tohoto typu v rámci bývalé habsburské monarchie. Publikace seznamuje s jeho historií, proměnami, náplní rostlinnou i architektonickou, a možnostmi, jak v tomto prostředí trávit volný čas*
 44. **Křesadlová Lenka, Letá Michaela a kol.**, Stavby s orientální tematikou v památkách zahradního umění v ČR. Kroměříž, Národní památkový ústav, 283 s. *Publikace se věnuje fenoménu orientálních staveb (pavilonů, mešit, mostků apod.) v zahradách a parcích na území naší republiky.*
 45. **Laštovka Marek, Močičková Jitka**, Hergetův plán Prahy 1790/1791. Praha, Scriptorium, Historický ústav AV ČR, v. v. i., 208 s. *Documenta Pragensia Monographia 40. Monografie věnovaná unikátnímu rukopisnému plánu Prahy, jejíž podstatnou součástí je jeho knižní faksimile v měřítku 1:1.*
 46. **Levý Martin**, Radomyšl. Radomyšl, Městys Radomyšl, 206 s. *Dějiny obce a okolí.*
 47. **Lunga Radek, Roháček Jiří**, Umlčené hlasy. Praha, Nakladatelství Artefactum, nakladatelství Ústavu dějin umění AV ČR, 2084 s. *Třísazková publikace je upraveným a rozšířeným vydáním elektronické publikace (Praha: Artefactum 2020), která zpřístupnila unikátní rekviziční dokumentaci zvonů ze sudetské župy (1940–1943) z fondů oddělení dokumentace Ústavu dějin umění a ze soukromého majetku.*
 48. **Mager Jan Antonín**, Rozmanitosti z Prachatické minulosti. Prachatic, Prachatické muzeum, 52 s. *Dějiny města v kontextu historických fotografií.*
 49. **Makaj Tomáš**, Křivoklátsko: 77 romantických, dobrodružných a tajemných míst. Plzeň, Starý most, 159 s. *Turistický průvodce.*
 50. **Makaj Tomáš**, Medový Újezd 685 let: vzpomínky Františka Zajíčka z přelomu 19. a 20. století. Strašice, Mgr. Tomáš Makaj – Nakladatelství a antikvariát Brdská edice, 28 s. *Jubiléjní publikace k dějinám obce.*
 51. **Martinek Radek**, Květy trpělivosti. Květinové motivy v liturgickém umění a jejich symbolický význam. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 230 s. *Publikace se pokouší postihnout specifické zobrazení květin v církevním prostředí v souvislosti se samotnou bohoslužbou a s důrazem na české země. Zaměřuje se na jejich symbolickou výpověď a pokouší se tento specifický žánr zasadit do širších kulturních souvislostí.*
 52. **Matušková Martina**, Manětín: průvodce městem a zámekem. Manětín, město Manětín, 47 s. *Průvodce*
 53. **Mazný Petr, Haunerová Eva**, Západní Čechy: 77 romantických, dobrodružných a tajemných míst. Plzeň, Starý most, 157 s. *Turistický průvodce*
 54. **Mencl Václav**, Dějiny evropské architektury II. Praha, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 496 s. *Druhý z pěti připravovaných svazků monumentálního díla Václava Mencla, Dějiny evropské architektury. Jde o jeho poslední, dosud nevydanou knihu, v níž předkládá smysluplný vývoj architektury od jejích počátků až do současnosti, zasazený do historických, kulturních i filosofických souvislostí. V druhém dílu nazvaném Umění antického světa Mencl pojednává o řeckém archaickém i klasickém umění a umění helénistických synkresí v různých částech antického světa: v Malé Asii, na Apeninském poloostrově, ve východních provinciích (Malé Asii a Sýrii) a v perské Mezopotámii. Dále přibližuje umění v době římského císařství, sásánovské paláce v Persii a raně křesťanské umění v latinském světě a ve Východořímské říši. Knihu uzavírá středověké umění národů v Byzantské říši, zahrnující umění řecké ortodoxní církve, arménských synkresí, ruské umění a umění nástupnických národů po rozpadu Západořímské říše. Přes množství lokalit a jejich časový rozsah tvoří kniha jednotlivý obsahový celek obohacený autorovými fotografiemi. Vydáním Menclovy monumentální práce splácíme dluh významnému evropskému badateli, jehož dílo dosud nebylo plně doceněno. Kniha vychází ve spolupráci Národního památkového ústavu a Památkového úřadu Slovenskej republiky.*
 55. **Mencl Václav**, Renesanční a barokní zámek v českých zemích. Praha, Nakladatelství Artefactum, nakladatelství Ústavu dějin umění AV ČR, 120 s. *Dosud nevydaný rukopis Václava Mencla (1905–1978), jednoho z nejvýznamnějších československých historiků umění a architektury minulého století.*
 56. **Merta Dan, Čapková Helena, Pučerová Klára (eds.)**, 1920–2020 Praha-Tokio / vlivy, paralely, tušení společného. Praha, Galerie Jaroslava Fragnera, 320 s. *Publikace představuje architekturu v průběhu celého století, od japonských staveb Jana Letzela, Bedřicha Feuersteina a zejména Antonína Raymonda, jenž je monumentální práce založená na zakladatelů moderní architektury v Japonsku, až po aktuální tvorbu mladé generace.*
 57. **Mlčoch Svatomír (ed.)**, Města Otakarova. Ve stopách krále železného a zlatého. Historicko-turistický bedekr. České Budějovice, Město Otakarova z.s., 100 s. *Historicko-turistický bedekr městy založenými Přemyslem Otakarem II. v České republice a v okolních zemích.*
 58. **Nachtmannová Alena**, Kdo vyšívá, nehřeší: liturgické textilie z darů českých šlechticů. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 367 s. *Katalog je věnován dosud velmi málo zkoumaným tématům umělecky ztvárněných paramentů a významu ruční práce v životě urozených žen. V katalogu prezentované kasule a pluvíály představují nejkrásnější díla vyšivačské práce od baroka po secesi ze sbírek Národního památkového ústavu a pražského arcibiskupství, která byla darována či přímo zhotovena českými šlechtici nebo členkami rodu Habsburků.*
 59. **Němec Ludvík**, České Žleby – Böhmisches Röhren. Historie osady na Zlaté stezce. České Budějovice, Halama, 263 s. *Dějiny obce.*
 60. **Neuberger Karel**, Svatý Prokop, patron české země a ochránce stříbrských horníků. Stříbro, Hornicko-historický spolek, 464 s. *Fotografická publikace.*

- 61. Novotná Dana**, Čachnov a Karlštejn. Obraz kolonizace česko-moravského pomezí. Plzeň, Nakladatelství Ing. Petr Mikota, 52 s. *Zámeček Karlštejn na Českomoravské Vysočině je dnes ekonomicky využívaný. Publikace se věnuje jeho historii a historii obcí v okolí.*
- 62. Nový Otakar**, Česká architektonická avantgarda. Praha, Nakladatelství Prostor, 648 s. *Téma svého díla autor zasazuje do velmi široce pojatého kulturního kontextu doby od poloviny 19. do poloviny 20. století.*
- 63. Ondrová Věra, Jílek Vítězslav**, Přídolí 1220–2020. Osm století jihočeské obce. Přídolí, Městys Přídolí, 201 s. *Dějiny obce a okolí.*
- 64. Ourodová-Hronková Ludmila (ed.)**, Kachlová kamna v jižních Čechách. České Budějovice, Národní památkový ústav, 399 s. *Kniha, výsledek čtyřleté spolupráce historiků umění, archeologa, kamnářů, restaurátorů kamen a archiváře v rámci projektu nazvaného Tradiční řemeslné technologie na záchranu kulturního dědictví a současného životního stylu, představuje soubor kamen z hradů a zámků ve správě NPÚ v jižních Čechách.*
- 65. Pinkrová Kristýna a kol.**, Po pěšinách Bělskem: průvodce po historii Bělé nad Radbuzou a okolí – Unterwegs durch die Region Weißensulz: Handbuch der Geschichte der Region Weißensulz. Domažlice, Chodsko žijel, 303 s. *Průvodce.*
- 66. Polakovič Daniel, Steinová Iva, Vladařová Petra**, Židovské hřbitovy na jihu Čech. České Budějovice, Národní památkový ústav, 383 s. *Cílem této fotograficky bohatě vybavené publikace je představit jihočeské židovské hřbitovy na základě několikaleté dokumentace současného stavu a dlouhodobého archivního průzkumu 43 lokalit na historicky vymezeném území Prácheňského a Bechyňského kraje, které jsou dnes administrativně součástí Jihočeského kraje.*
- 67. Procházka Zdeněk**, Domažlice, pěkné městečko ve vyobrazeních a fotografiích. Domažlice, a lovely little town in pictures and photographs. Domažlice, das schöne Städtchen in Bildern und Fotografien. Domažlice, une petite ville de caractère. V Domažlicích, Nakladatelství Českého lesa, 318 s. *Kniha slovem i obrazem provází čtenáře bohatými dějinami bývalého královského města Domažlice. Publikace obsahuje stovky historických i současných fotografií, vyobrazení i map. Mimo starší historie je publikace zaměřena především na 20. století a současnost. Text publikace je v českém, anglickém, německém a francouzském jazyce.*
- 68. Procházka Zdeněk**, Kostel Svatého Petra a Pavla v Holýšově. Domažlice, Nakladatelství Českého lesa, 31 s. *Informační publikace věnovaná dějinám a památkám města.*
- 69. Procházka Zdeněk**, Nemanice (Wassersuppen): 1591–2021. Domažlice, Nakladatelství Českého lesa, Domažlice, 95 s. *Informační publikace.*
- 70. Procházka Zdeněk**, Putování po zaniklých místech Českého lesa. I. Domažlicko: osudy 50 zaniklých obcí, vsí a samot. Domažlice, Nakladatelství Českého lesa, 380 s. *Přehledová fotografická publikace.*
- 71. Procházka Zdeněk**, Putování po zaniklých místech Českého lesa. II. Tachovsko. Osudy 45 zaniklých obcí, vsí a samot. Wanderungen Ortschaften die verschwundenen Dörfern, Weilern und Einöden. Domažlice, Nakladatelství Českého lesa, 365 s. *Přehledová fotografická publikace.*
- 72. Příbyl Václav, Příbylová Ludmila**, Zbelítov. Historie a současnost. Zbelítov, Obec Zbelítov, 235 s. *Dějiny obce.*
- 73. Razím Vladislav**, Středověká opevnění českých měst II – katalog Čechy. Praha, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 1152 s. *druhý svazek knihy (dvojsvazek), kterou Národní památkový ústav vydává z praktických důvodů postupně v letech 2019–2021 (3. díl – katalog pro území Moravy a Slezska 2019, 2. díl – katalog pro území Čech 2020, 1. díl – výklad – systematický souhrn 2021). Kromě přehledu dějin, popisu a nástinu stavebně-historického vývoje hradů v jednotlivých městech se hesla katalogu skládají z historických a současných plánových, obrazových a fotografických příloh, které z velké části dosud nikdy nebyly publikovány. Poprvé lze v katalogu nalézt také plány z vyznačením k dnešku dochovaných, různě rozsáhlých zbytků opevnění každého města. Katalog tak poskytuje zejména komplexní představu o celkovém charakteru a stavebních proměnách uvedených městských fortifikací ve středověku (asi do poloviny 16. století) a zároveň ulehčuje dnešnímu zájemci nalézt jejich pozůstatky v často složitém a nepřehledném organizmu městské zástavby. Mezi celkem 172 lokalitami dvousvazkového katalogu Čech však najdeme také města, v nichž se z hradů nad dnešní úrovní terénu nic nedochovalo, ale jejich existence je doložena prameny. Další poznatky z výzkumu jednotlivých opevnění budou využity v prvním, souhrnném dílu v rámci srovnávacího studia. Kniha se pokouší splatit dlouhodobý badatelský dluh, který vynikal zvláště při srovnání s bohatou historií výzkumu a prezentace středověkých hradů. Je určena především zájemcům o historická města a středověkou fortifikační architekturu, může však být přitažlivá i pro další milovníky historie a jejich hmotných odkazů.*
- 74. Rollová Veronika, Jirkalová Karolína (eds.)**, Budoucnost je skryta v přítomnosti. Praha, Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 470 s. *Poválečná architektura v politických a společenských souvislostech.*
- 75. Roučková Jaroslava**, Mýto známé i zapomenuté. Mýto, město Mýto, 188 s. *Jubiléjní publikace věnovaná dějinám města.*
- 76. Ryšková Michaela, Dubská Pavla, Mertová Petra**, Průmyslové dědictví: lnářství, bavlnářství a hedvábnictví Šumperska a Jesenicka. Ostrava, Národní památkový ústav, 272 s. *Publikace je věnována průmyslovému dědictví spojenému s textilní výrobou v regionu Šumperska a Jesenicka.*
- 77. Sekyrka Tomáš**, Aby živnosti své k užítku tím lépe hledět mohli. Společenské postavení a majetkové poměry pražských malířů v epoše baroka. Praha, Archiv hlavního města Prahy, 235 s. *Kniha vychází z obhájené disertační práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy s názvem Život pražských malířů v 17. a 18. století.*
- 78. Schneedorf Stanislav**, Příběhy šumavských křížků ze zaniklých osad na česko-bavorském pomezí. Volary, Stanislav Schneedorf, 163 s. *Fotografická publikace.*
- 79. Smejkal Ladislav, Štěpánský Vladimír**, Krajem svaté Zdislavy. Česká Lípa, Vlastivědný spolek Českolipska, 375 s. *Publikace pojednává o historii kraje mezi Lužickými horami a Žitavskem, regionu, spojeného se životem Zdislavy z Lemberka, patronky Libereckého kraje.*
- 80. Smrč Jiří**, Podíl cechmistrů na správě pražských měst v raném novověku. Praha, Scriptorium, 192 s. *Monografie zodpovídá otázku, do jaké míry (a zda vůbec) se podíleli představení městských cechů – cechmistrů, na politickém a správním životě pražských měst v 16.–18. století.*
- 81. Steinová Iva**, Even zikaron. Paměť židovských náhrobních kameňů. Koloděje nad Lužnicí. Týn nad Vltavou, Městské centrum kultury a vzdělávání, město Týn nad Vltavou, 43 s. *Průvodce po židovském hřbitově v Kolodějích nad Lužnicí, přinášející výsledky předchozího podrobného průzkumu, který provedla společnost Matana, a. s. ve spolupráci s Židovským muzeem v Praze; nové poznatky o nejstarších náhrobkách a významných pohřbených osobnostech.*
- 82. Strítěský Hynek (ed.)**, Příspěvky k počátkům kinematografie v českých zemích. Praha, Národní technické muzeum, 186 s. *Kolektivní monografie devíti autorů z Národního technického muzea a Národního filmového archivu se zaměřuje na vývoj kinematografie v českých zemích převážně v závěru 19. století a během první třetiny 20. století.*
- 83. Šindelář František a kol.**, Chlum: 1379–2020. Chlum, obec Chlum, 296 s. *Obrazová publikace.*
- 84. Škabrada Jiří a kol.**, Lidová architektura v jižních Čechách. Brno, Společnost pro obnovu vesnice a malého města, 725 s. *Novelizace titulu vydaného před více než třiceti lety v Českých Budějovicích. Oproti původnímu titulu je napsaná v podstatě nově a obsáhleji, protože mohla být obohacena o výsledky množství dokumentací i průzkumů různého druhu – od plošných, prováděných před prohlášením vesnických památkových rezervací a zón v devadesátých letech 20. století, až po podrobné průzkumy jednotlivých objektů, opřené dnes i o dendrochronologická datování.*
- 85. Šmída Zdeněk**, Modravsko včera a dnes., [nakladatel není známý], 100 nečísl. s. *Fotografická publikace.*
- 86. Šmída Zdeněk**, Tajemství západní hranice: Chebsko, Tachovsko, Domažlicko. Plzeň, Starý most, 235 s. *Výpravná publikace.*
- 87. Špinar Jindřich, Mrázová Zdena, Hudičák Petr**, Boleticko. Krajina zapomenuté Šumavy. Český Krumlov, Českokrumlovský rozvojový fond, 286 s. *Dějiny obce a okolí v kontextu historických fotografií.*
- 88. Štember Josef**, Národní park Šumava v proměnách času: 1991–2021. Vimperk, Správa Národního parku Šumava, 45 s. *Jubiléjní fotografie.*
- 89. Tannert Karel, Cvrk Miroslav, ed.**, Černošín poblíž Vlčí hory: informace ze starých i nových časů věnované turistům a letním hostům. Černošín, město Černošín, 40 s. *Informační publikace.*
- 90. Valtr Václav**, Česká barokní krajina. Kulturní krajina Čech 17. a 18. století. Praha, Nadace Guido Schwanka, 35 s. *Soubor map s komentářem, dokumentující péči o krajinu v období baroka.*
- 91. Velichová Anna a kol.**, Starý Plzeňec: střípky z historie a současnosti. Plzeň, Starý most, 139 s. *Obrazová publikace.*
- 92. Veverka Lukáš**, Mezi sjezdy a tanečními. Kapitoly z dějin kulturních domů. Praha, Filozofická fakulta University Karlovy v Praze, 256 s. *Éra výstavby kulturních domů se počátkem 90. let 20. století*

víceméně uzavřela a význam i existence tohoto stavebního typu v podstatě přestaly být aktuální. Možná i díky tomu jim můžeme lépe porozumět či z odstupu obdivovat jejich dosud opomíjené architektonické vlastnosti.

93. **Vídeňská Denisa**, Malí aristokraté. Život ve šlechtické rodině v 19. století očima dítěte. Pardubice, Univerzita Pardubice, 252 s. Kniha předkládá analýzu výchovy, vzdělání, dětských her a vztahů v rodině. Důraz je kladen na aspekt genderu, protože pohlaví bylo základním ukazatelem k určení podoby výchovných a vzdělávacích strategií rodičů a vychovatelů.
94. **Vladařová Petra**, Příběhy tesané do kamene. Židovské hřbitovy v Terešově, Hřešihlavičce, Radnicích, Oseku, Kožlanech a Zderazi. Chomutov, Petra Vladařová, 243 s. Publikace pojednává o historii kraje mezi Lužickými horami a Žitavskem, regionu, spojeného se životem Zdislavy z Lemberka, patronky Libereckého kraje.
95. **Voldřich Jan**, Příběhy ze šumavských chalup. České Budějovice, Kopp, 312 s. Dějiny obcí, skláren a usedlostí.
96. **Vrba Radim, Janiš Dalibor a kol.**, Hrad Křídlo. Historie, stavební vývoj a archeologie zříceniny šlechtického sídla v Hostýnských vrších. Kroměříž, Národní památkový ústav, 213 s. Cílem monografie je podat souhrn všech dostupných poznatků k dějinám a stavebnímu vývoji hradu Křídla. Pozornost je věnována písemným i archeologickým pramenům.
97. **Zeman Lubomír, Konůpek Kan a kol.**, Heimatstil. Architektura ve službách vlasti a národa. Loket, Národní památkový ústav, 312 s. Publikace se zabývá specifickými architekturami na území dnešního Karlovarského, Ústeckého a Libereckého kraje od poloviny 19. století až po konec druhé světové války, tedy v období, kdy tato část česko-německého pohraničí byla osídlena českými Němci a tvořili zde německy hovořící architekti.
98. **Zikmund-Lender Ladislav, Čapková Helena**, Mýtus architekt: Jan Kotěra 150. Praha a Hradec Králové, Nakladatelství Pravý úhel, Vysoká škola uměleckoprůmyslová a Akademie výtvarných umění, 285 s. Jan Kotěra, od jehož narození uplyne v roce 2021 sto padesát let, byl přední český architekt, urbanista, designér, organizátor, pedagog UMPRUM a AVU. Kniha si pokládá otázku, jak v současnosti hodnotit a aktualizovat Kotěru tvůrčí i životní odkaz.
99. **Zimmer Jürgen**, Die Schatz- und Kunstkammer Kaiser Rudolf II. in Prag. Inventare und Listen. Praha, Nakladatelství Artefactum, nakladatelství Ústavu dějin umění AV ČR, 239 s. Práce je zaměřena na sbírky Rudolfa II. v Praze a jejich osudy ve světle inventářů z let 1576 až 1860.
100. Historie Chýnova v letech 2011–2021. Chýnov, Město Chýnov, 104 s. Dějiny města.
101. Přesticko: malý průvodce Přestickem. Přestice, Turistické informační centrum, 1 slož. L. Průvodce po architektonických památkách.
102. Severní Plzeňsko. Kralovice, Reklama Fryček, 31 s. Informační publikace věnovaná architektonickým památkám.

ČASOPISY A SBORNÍKY

103. **Andrie Miroslav**, Pražské Jezulátko. VLPK 3, s. 32–33. Soška Pražského jezulátka a její původní umístění v kapli zámečku Mendryka na Světlavsku.
104. **Aschenbrenner Martin**, Sklárna ve Svoru a české obyvatelstvo. Bezděž, s. 225–230. České rodiny ve Svoru na Českolipsku, usazující se zde v 80. letech 19. století, přicházející z východních Čech, kde v té době sklářská výroba končila.
105. **Aschenbrenner Martin**, Karel Kinský st. a panství Sloup (1827–1831). Bezděž, s. 273–293. Karel Kinský st. (1766–1831) a jeho podíl na zvelebování panství Sloup a Svojkov, zámku ve Sloupu, kostela a církevních budov ve Sloupu a poutevny na hradě Sloup.
106. **Augustín Milan**, Vzestup a pád Letního divadla v Karlových Varech. ZA, s. 122–132. Divadelní tradice v Karlových Varech, divadelní budovy a Letní divadlo umístěné nad Goetheho stezkou u Galerie výtvarných umění, existující v letech 1876 až 1917, kdy bylo jako již nefunkční zbořeno.
107. **Augustínková Lucie, Baruchová Kateřina, Kovář Libor**, Barokní pohár opata Zbraslavského kláštera ve sbírce Ostravského muzea. HistPrag, s. 308–312. Pohár opata Andreje z kláštera cisterciáků u kostela Panny Marie na Zbraslavi zhotovený v letech 1757 až 1770 identifikovaný ve sbírce Ostravského muzea.
108. **Bachtík Jakub**, Kostel sv. Michaela rok po požáru. Kdy se dočká opravy?. ZSP 3, s. 4–5. Celodřevěný kostel sv. Michala v zahradách

letohrádku Kinských a jeho stále jen připravovaná rekonstrukce po požáru 28. října 2020.

109. **Baird Olga**, Portrét Louisy Zenker je prací Sophie Cheradame. Život a osud majitelů portrétu, moskevských obchodníků a bankéřů Zenkerů z Valteřic. Bezděž, s. 83–124. Životní osudy tří generací rodiny Zenker usazené od roku 1780 v Moskvě – obchodníci a bankéři pocházející z vesnice Valteřice na Českolipsku.
110. **Bajer Vojtěch, Bryol Radek, Španihel Samuel**, Příspěvek k salašnickému hospodaření na Moravském Valašsku. Ovcín na panské salaši jako zapomenutý objekt tradičního stavitelství na Moravě. ČL 4/108, s. 479–509. Příspěvek k bádání založeném zejména na archivním a archeologickým výzkumu, které si kladlo za cíl doplnit známé, avšak velmi kusé skutečnosti o salašnickém hospodaření v panské režii, na základě zjištěných skutečností a analogií rekonstruovat stavební podobu objektu včetně jeho funkcí, případně identifikovat další obdobné stavby v regionu Valašsko a potenciální paralely v jiných regionech.
111. **Baláček Jan, Kracík Matyáš**, Nově prohlášené nemovité kulturní památky na území hl. m. Prahy v roce 2020. SP 2, s. 179–184. Nově prohlášené nemovité kulturní památky na území hl. m. Prahy v roce 2020.
112. **Balcar Jan**, Puška malíře Maršálka. SZČMPH, s. 63–69. Malíř Ladislav Ilja Maršálek a jeho britská armádní opakovací puška Short Magazine Lee-Enfield No. 1 Mk III, která je součástí sbírek zbraní Západočeského muzea v Plzni, život a tvorba malíře a vojáka s osobním vztahem ke zbraním.
113. **Barcal Vojtěch**, Zvony "dvojčata" z rychmburského panství. Hláška 3, s. 40–41. Dva téměř identické zvony: zvon z Lažan umístěný ve věži gotického kostela sv. Václava, nekropolí majitelů rychmburského panství, a zvon umístěný v kostele Zvěstování Panny Marie v Janovickách – dary hraběnky Markéty Berkové z Dubé, rozené Trčkové z Lípy z roku 1600.
114. **Barcal Vojtěch**, Dílo Františka Schmoranze st. v kontextu puristické památkové péče ve Vysokém Mýtě. ZPP 2, s. 115–123. Vysokomýtské dílo Františka Schmoranze, Pražská brána a kostel sv. Vavřince, a jeho historické pozadí.
115. **Barcalová Lucie**, Jihlavští erbovní měšťané v době vlády Maxmiliána II. a Rudolfa II. SARp 2, s. 271–330. Jihlavští erbovní měšťané, kteří tohoto společenského postavení dosáhli v letech 1564–1608 (1609); rodinné vztahy, majetkové poměry a úřednické kariéry, případně i dochované reprezentační prvky a diplomatická charakteristika erbovních listin a rozbor archivních pramenů, které lze k výzkumu zaměřujícího se na erbovní měšťany využít.
116. **Bárta Milan**, Příběh Marie Macourkové z Unhoště (1890–1945). SO, s. 119–126. Dokumentace aktivit udavačky kladenského gestapa Marie Macourkové z Unhoště.
117. **Barták Jan**, Československý červený kříž v Hronově v meziválečném období. RK, s. 12–15. 100 let od ustanovení místního spolku tehdy Československého červeného kříže v Hronově dne 1. prosince 1920.
118. **Barták Jan**, Před 170 lety byla v obci Žďárky postavena první školní budova. RK, s. 32–34. 170 let historie první školní budovy v obci Žďárky.
119. **Bartoš Ladislav a kol.**, Stavebněhistorické a operativní průzkumy a dokumentace provedené NPÚ v Praze v roce 2020. SP 2, s. 169–178. Stavebněhistorické a operativní průzkumy a dokumentace provedené NPÚ v Praze v roce 2020.
120. **Bečková Kateřina**, O plechovém vojákovi z Libně. Z deníčku badatelky. ZSP 1, s. 44–49. Historie plechové figuríny pruského vojáka v životní velikosti ze sbírek Muzea Hlavního města Prahy.
121. **Beková Martina, Maříková Lucie, Prázová Iveta**, Rybná nad Zdobnicí – na počátku dějin obce. OHP 1–2, s. 11–22. Výsledky archeologického výzkumu u kostela sv. Jakuba v Rybné nad Zdobnicí dokládající zdejší osídlení již ve 13. století, tedy nejméně 100 let před první písemnou zprávou o obci.
122. **Belis Jiří**, Kruhová stěla neznámého původu nalezená u Milbohova. PUV 24, s. 2–6. Kamenná stěla se dvěma kříži, smířící kříž, nalezená v druhotném uložení, jako materiál pro zpevnění rozbahněného podmočného terénu.
123. **Bělohávek Tomáš, Kúrovec Antonín**, Rozhovory s pamětníky. O jedinečné sbírce orální historie v Židovském muzeu. Roš Chodeš 6, s. 19. Osobní autentická svědectví pamětníků šoa a jejich potomků – přes 1750 výpovědí zachovaných v Židovském muzeu v Praze.
124. **Bělová Jana**, Fragmenty mříže z náhrobků sv. Ivana v Muzeu hlavního města Prahy. HistPrag, s. 21–29. Fragmenty mříže z náhrobků sv. Ivana z roku 1660 ve sbírkách Muzea hlavního města Prahy a Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, jejich odborné zpracová-

- ní; analogická mříž z kostela Panny Marie pod řetězem, výrobek stejné dílny z roku 1661.
- 125. Beneš Antonín**, Praveké hradíště "Pod Homolkou" v Plzni. NSPHJČ, s. 27–35. Praveké hradíště s nálezy starší a střední doby bronzové a doby halštatské; popis lokality, valového opevnění a nálezů z dřívě provedených archeologických výzkumů.
- 126. Beneš Jiří, John Jan**, Olovené předměty z předpolí tvrziště v Ratajích (okr. Tábor). AVJČ 1, s. 361–373. Popis, historie a výzkum lokality, nálezové okolnosti, soupis nálezů, datace, výsledky prvkové analýzy.
- 127. Benešová Helena**, Radečtí z Radeče patřili k dosti rozvětveným šlechtickým rodům. Jan Josef Václav Antonín Karel Radecký. OT 1, s. 34–37. Životopis vojenského velitele.
- 128. Benešová Helena**, Jan Josef Václav Antonín Karel Radecký. OT 2, s. 50–51. Životopis vojenského velitele.
- 129. Beran Lukáš**, Viktor Beneš, architekt a stavitel průmyslových závodů. ZSP 2, s. 16–18. Život a dílo architekta Viktora Beneše.
- 130. Beránková Stanislava**, „Život v řádu“: Interiérová instalace. PZČ, s. 81–84. Interiérová instalace kláštera benediktinů v kostela Nanebevzetí Panny Marie v Kladrubech, která i přes absenci zcela původního zařízení představí fenomén kláštera a pokusí se jej interpretovat pomocí jiných prostředků a za použití jiných pramenů poznání.
- 131. Beránková Stanislava**, „Obnova opatské rezidence“: Interiérová instalace. PZČ, s. 102–108. Opatská rezidence kláštera cisterciáků u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Plasích a připravovaná interiérová instalace připomínající šlechtické bydlení rodu Metternichů ve druhé polovině 19. století, s akcentem na původní barokní funkce a dochované prvky opatského bydlení.
- 132. Běrešová Šimona**, Im Netzwerk der europäischen Moderne. Die Korrespondenz zwischen František Kalivoda und Hannah Höch. Umění 4, s. 484–496. Příspěvek se věnuje korespondenci z let 1932–1935 mezi brněnským rodákem Františkem Kalivodou (1913–1971) a berlínskou umělkyní Hannah Höchovou (1889–1978) uložené v Muzeu města Brna a v Berlinische Galerie.
- 133. Berka Melichar Jaroslav**, Kdo byli první Ronovci. Mandava, s. 15 až 61. Historie šlechtického rodu Ronovců, zachycená v dobových kronikách, a jejich sídla.
- 134. Bezecný Zdeněk**, Marie Anna ze Schwarzenberku. OT 1, s. 24–31. Životopis kněžny Marie Anny ze Schwarzenberku.
- 135. Bíbrle Petr**, Červená Hora – 730 let od první písemné zmínky. RK, s. 16–19. 730 let od první písemné zmínky o obci Červená Hora ležící pod stejnojmennou zříceninou hradu vystavěného v letech 1253 až 1278.
- 136. Bíbrle Petr**, Obec Zajezd před 630 lety v první písemné zmínce. RK, s. 26–28. 630 let od první písemné zmínky o obci Zajezd.
- 137. Biegel Richard**, Urbanistické souvislosti hotelu Intercontinental. ZSP 1, s. 18–26. Hotel Intercontinental a jeho bezprostřední zapojení do bezprostředního okolí nábřeží Vltavy a zástavby pražského Starého Města a Josefova.
- 138. Biegel Richard**, Stínadla se bouří. Vrátil se pochybený záměr novostavby v jádru Anežské čtvrti. ZSP 2, s. 4–11. Ulice Ve Stínadlech na Haštalském náměstí a proč je důležité ji chránit a její okolí dále nezastavovat jakoukoli další zástavbou.
- 139. Biegel Richard, Švácha Rostislav**, Chemapol – další poválečná ikona v ohrožení. ZSP 3, s. 15–17. Budova Chemapolu, významná poválečná realizace z konce šedesátých let 20. století architektů Nežákové a Šestákové a její plánovaná demolice a nahrazení novou, ze zkušeností, plytkou, tuctovou, nezajímavou stavbou ke komerčním účelům.
- 140. Binko Šimona, Fiřtová Marie**, „Aby ten náš mladý průmysl nezahynul“ Josef Binko a jeho podpora Pražských uměleckých dílen za první světové války. Umění 3, s. 325–343. Hlavním posláním předkládaného textu je představit zcela neznámou kapitolu v historii Pražských uměleckých dílen, které roku 1912 založili architekti Josef Gočár a Pavel Janák za finanční podpory Odolena Grégra.
- 141. Bláha Radek**, Nález renesančního odznaku z Královéhradecka. AVČ, s. 184–186. Nález renesančního odznaku s mytologickým námětem, který byl původně připevněn na pokrývce hlavy.
- 142. Bláha Radek, Frolík Jan, Musil Jan, Sehnoutková Petra**, Schránka na svaté oleje z Chrudimi, Hradební ulice. AVČ, s. 114–127. Chrámatorium, schránka na uchovávání svatých olejů, z Hradební ulice v Chrudimi zřejmě patřilo nedalekému dominikánskému klášteru, který zanikl v dubnu roku 1421. Nový majitel schránku využil jako pokladničku s obsahem 24 pražských grošů Václava IV.
- 143. Bláha Radek, Horník Pavel, Novák Miroslav**, Přírůstky archeologické sbírky AO MVČ v roce 2020. AVČ, s. 187–199. V roce 2020 bylo zapsáno 52 nových přírůstků archeologické sbírky AO MVČ.
- 144. Blavčíková Hana, Antušková Václava**, Porovnání techniky malby portrétní tvorby na vybraných dílech Josefa Mánesa. ZPP 1, s. 70–80. Výsledky restaurátorského a materiálového průzkumu provedeného na vybraných portrétech Josefa Mánesa ze sbírek Národní galerie v Praze.
- 145. Blažej Lukáš a kol.**, Bibliografie Miroslava Plekance za léta 1995–2020. Mandava, s. 169–172. Publikáční výstupy zemřelého Miroslava Plekance za léta 1995–2020.
- 146. Blažková Ivana, Matiašková Lenka**, Zprávy komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek Prahy. SP 2, s. 164 až 168. Zprávy komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek Prahy, autorský rejstřík.
- 147. Blažková Lenka**, Střípky z Hartmannovy sklárny. Podbrdsko, s. 33–62. Hartmannova sklárna v Příbrami – továrna na sklo a náhrobní věnce Morice Hartmanna, její osudy od založení v roce 1867 až do jejího zániku a zboření v 30. letech 20. století, její produkce a osudy židovských majitelů, její náhrobky jsou součástí židovského hřbitova v Příbrami.
- 148. Blechová Lenka**, Jews in the Lesser Town of Prague During the Transition from the Middle Ages to the Early Modern Period: Houses, Period Contexts and the Malostranský Family. JB 2, s. 47–81. Materiálová studie se na základě důkladného archivního výzkumu věnuje soužití židovského a křesťanského obyvatelstva na Malé Straně v 15. a na počátku 16. století a rekonstruuje rodinné a obchodní vazby tamějších Židů.
- 149. Borkovcová Marie**, Osobnosti na pomnicích na současném hřbitově a náhrobcích u kostela sv. Anny. LA, s. 10–21. Hřbitov u kostela sv. Anny v Lanškrouně a dvě desítky kamenných pomníků cenných po sochařské stránce, patřících významným osobnostem německé národnosti města, starostům, lékařům, stavitelům, majitelům firem, poslancům, hudebníkům a dalším.
- 150. Borkovcová Marie**, Lanškrounské rybníky. LA, s. 32–33. Historie lanškrounského rybníkaření.
- 151. Borkovcová Marie**, Božena Němcová Josefu Lidumilu Lešikarovi z Prahy do Ameriky, 12. 8. 1856. LA, s. 41. Dopis Boženy Němcové ze dne 12. srpna 1856 adresovaný Josefu Lešikarovi, který se v roce 1853 vystěhoval do Ameriky a usadil se v Texasu, kde v roce 1887 zemřel.
- 152. Borkovcová Marie**, Obnova a zprovoznění kašny na náměstí Jana Marka Marků v Lanškrouně. LA, s. 54–55. Obnovení a zprovoznění kašny se sochou Františka Pacíka na náměstí Jana Marka Marků v Lanškrouně.
- 153. Borkovcová Marie**, Zapomenutý sochař František Pacík (1927–1975). LA, s. 56. Sochař František Pacík, jeho život a tvorba.
- 154. Borkovcová Marie**, Nov zrestaurovaný sedací nábytek. LA, s. 78. Restaurování pěti kusů křesílek z období historismu z druhé poloviny 19. století ze sbírky Městského muzea v Lanškrouně.
- 155. Borovcová Alena**, Železniční architektura historická i současná. Mezi limity ochrany a modernizace. ZPP 3, s. 345–353. Státní památková péče a železniční architektura, možnosti její ochrany a jejího zachování.
- 156. Borovec Petr**, Školy a učitelé na Pardubicku před 100 lety. 1. část. ZKPP 7–8, s. 236–241. Sto let historie školství na Pardubicku, školy a vyučující.
- 157. Borovec Petr**, Školy a učitelé na Pardubicku před 100 lety. 2. část. ZKPP 9–10, s. 329–333. Sto let historie školství na Pardubicku, školy a vyučující.
- 158. Boukal Jan**, Počátky říčanského hradu ve světle písemných pramenů. Hláška 4, s. 49–51. Písemné prameny objasňující počátky hradu v Říčanech.
- 159. Bradle Vojtěch**, Poznámky k numismatickým sbírkám muzeí Rychnovska. II (Městské muzeum ve Vamberku). OHP 1–2, s. 23–30. Numismatická sbírka Městského muzea ve Vamberku, její historie a obsah.
- 160. Bradějs Petr**, Dolování Vincence Regnera na Hronovsku II. RK, s. 47–48. Důl Všechn svatých v Hronově a těžba uhlí v korespondenci báňského podnikatele Vincence Regnera s Horním hejtmánstvím v Kutné Hoře.
- 161. Brčák Marek, Wolf Jiří**, Julius František Sasko-Lauenburský a Anna Marie Františka Toskánská jako dobrodinci kapucinského konventu v Zákupích. SARp 2, s. 398–423. Dějiny kapucinského konventu u kostela sv. Františka z Assisi v Zákupích v letech 1678–1741 podané na příkladu vztahu zdejších kapucínů s rodem sasko-lauenburským, jehož členové klášter založili a následně ho jako jeho patroni i materiálně podporovali.
- 162. Brňovják Jiří**, Osudy hraběcího rodu Bellegarde a jeho rodinného archivu. SARp 2, s. 424–485. Rakousko-slezská větev Bellegardů

- z Velkých Heraltic, hraběcího rodu původem z Nizozemí, který v roce 1741 získal inkolát pro české země a vývoj a osudy a obsah jejich archivu.
- 163. Brož Tomáš, Skopec Jaroslav, Vaněk Vojtěch, Zeman Václav,** Kostel sv. Šimona a Judy v Mojžíři. MC, s. 5–22. Výsledky průzkumu kostela v Mojžíři realizovaného v roce 2020, který potvrdil dataci věže do 16. století a kostel samotný zařadil do skupiny staveb vystavěných ve stylu označovaném jako saská renesance.
- 164. Brtek Josef,** Cheb na záběrech fotografií v průběhu času. DKČ 3, s. 10. Budovy, náměstí a ulice Chebu na dobových fotografiích.
- 165. Brůhová Klára,** Hřiště pro dětskou fantazii. ZPK 3, s. 8–11. Vybraná pražská dětská hřiště zbudovaná v Praze ve druhé polovině 20. století; realizace, kterým se podařilo vytvořit atypické herní prvky a celá koncepčně a výtvarně promyšlená hřiště.
- 166. Břečka Josef,** Právní rámec fiakristického a drožkářského podnikání v Praze (se zvláštním zřetelem na druhou polovinu dlouhého 19. století). HistPrag, s. 189–225. Výkon živnosti fiakristické v Praze v období vrcholného rozmachu tohoto druhu dopravy, od druhé poloviny 19. století do počátku 20. století.
- 167. Břicháček Pavel,** Příspěvek k osídlení Horšovotýnska (okr. Domažlice) v době halštatské. AZČ 1–2, s. 40–56. Nově zjištěné doklady osídlení v době halštatské v mikroregionu Horšovotýnska, sídlištní aktivity závěru pozdně halštatského období.
- 168. Bukovská Jana,** Nemovitě kulturní památky v Plzeňském kraji prohlášené v letech 2016–2020. PZČ, s. 131–137. Seznam kulturních památek nově prohlášených v letech 2016 až 2020.
- 169. Bukovský Jan,** Remorkér Beskydy se vrátil do služby plavidlům na Labi. VCP 1, s. 14. Po téměř třech měsících prací v loděnici se unikátní zadokolesový vlečný remorkér Beskydy vrátil 15. února do aktivní služby a opět pomáhá lodím při plavbě na obtížně splavném Labi mezi Hřenskem a Ústím nad Labem.
- 170. Buňatová Marie,** Jewish Goldsmiths in Early Modern Prague: A Paper on Immigration, Labour Mobility, and Socio-Economic Relations in 16th-Century Prague Jewish Society. JB 1, s. 29–60. Příspěvek nabízí komplexní pohled na zlatnické řemeslo v Praze 16. století a přibližuje podmínky, za kterých se mu směli věnovat Židé. Sleduje též jejich zapojení do dalších finančních obchodů i širší kulturně sociální rámec jejich života.
- 171. Bünz Enno,** Sériové prameny pozdního středověku – výzvy, možnosti a hranice editorské práce vzhledem k začínajícímu masovému dochování. SARP 1, s. 7–46. Uchovávaní historických pramenů, ediční činnost, tradiční a elektronické edice na příkladu Monumenta Germaniae Historica.
- 172. Bušek Michal,** Rabínská Bible opět v Praze. O návratu vzácného tisku z předválečné knihovny pražské obce. Roš Chodeš 11, s. 10–11. Navrácení Bible Daniela Bomberga (1483–1550) zpět do sbírek Židovského muzea v Praze, ze které byla odcizena v letech II. světové války.
- 173. Cenková Pavla,** Jedna ulice, dvě jména. Ulice Dolnopolní v Brně ZPP 2, s. 182–200. Typizovaná kolonie rodinných domů postavená v Brně-Maloměřicích v letech 1923–1924 podle návrhu architektů Karla Kotase a Bohuslava Fuchse.
- 174. Cermanová Iveta,** „Léčivá revoluce“. 240 let od vydání tzv. tolerančního patentu pro české Židy. Roš Chodeš 10, s. 8–10. 240 let od vydání tzv. tolerančního patentu pro české Židy jako počátek židovské emancipace v českých zemích.
- 175. Ciglbauer Jan, Hieke Erik, Šálková Tereza, Vobejda Libor,** Milíře a dřevěné uhlí ve Velechvinském polesí a okolí Chotýčan. AVJČ 1, s. 493–520. Metoda výzkumu, katalog zjištěných milířů na vybrané lokalitě, soupis nálezů, výsledky analýz a dendrochronologie, konstrukce milířů, datace.
- 176. Cihla Michal a kol.,** Opracování stavebního kamene románských domů pražské podhradní aglomerace. SP 2, s. 2–38. Studie o způsobech kamenické práce na pohledových plochách románských zděných konstrukcí v Praze, konkrétně románských profánních domů, poprvé zjišťuje a definuje jisté tradované postupy, do nichž nové zkušenosti z cizích zemí pronikají až ve 13. století.
- 177. Cikán Martin,** Urbanisticko-architektonický vývoj města Domažlice. PZČ, s. 42–58. Domažlice: vyhodnocení urbanistického vývoje a vlivu novodobé architektury na proměnu města se zaměřením na období od druhé poloviny 19. století do současnosti.
- 178. Ciompová Helena,** Skládanka jménem Heinrich Strehblow. Bezděz, s. 319–335. Život a dílo opomenutého malíře, tvůrce návrhů skla a feditele Odborné sklářské školy v Novém Boru v letech 1907–1929 Heinricha Strehblowa (1862–1942).
- 179. Coufalík Jaromír,** 800 let Ratměřice (2. část). PBL 1, s. 27–29. Dějiny obce Ratměřice v 18. až 20. století.
- 180. Crkal Jiří, Derner Kryštof, Kabeláčová Petra,** Drobná keramická plastika a akvamanilia v archeologických nálezech na Chomutovsku. PPŽ, s. 52–78. 21 nálezů drobné plastiky 13. až 17. století získaných z archeologických výzkumů v Chomutově a na Chomutovsku.
- 181. Čadek Štěpán, Edl Jan,** Bibliografie literatury k dějinám okresu Tachov 2019–2020. SMČLTA, s. 136–164. Bibliografie monografií a článků k dějinám okresu Tachov za roky 2019 a 2020.
- 182. Čáková Alena, Profant Michal,** 200 let Wimrovny. Podbrdsko, s. 101–116. 200 let historie domu zvaného Wimrovna na Březových Horách v Příbrami a životní osudy jeho majitelů.
- 183. Čáni Jan, Tichá Jana, Volfová Eva,** Stavby pro výrobu skla ve středních Čechách. ZPP 3, s. 327–344. Výsledky výzkumu stavební podoby staveb pro výrobu skla a jejich areálů ve středních Čechách.
- 184. Čapek Ladislav, Militký Jiří,** Středověká až novověká keramika z archeologického výzkumu v Radniční ulici čp. 138/11 v Českých Budějovicích a fázový vývoj osídlení parcely. AVJČ 1, s. 375–447. Popis lokality, historie domu, výsledky SHP přímě, popis výzkumu z roku 1993, výsledky analýz, datace, vývoj osídlení parcely.
- 185. Čása Ladislav,** Proměny života v Horní Bříze. VSP 3, s. 12–14. Historie obce Horní Bříza od středověku do 90. let 20. století.
- 186. Čása Ladislav,** Devadesát let hornobřížské Masarykovy školy. VSP 4, s. 16–20. Devadesát let historie základní školy v Horní Bříze vystavené podle projektu architekta Hanuše Žápaly a slavnostně otevřené v roce 1931.
- 187. Čechák Petr,** Paleolitická štipaná industrie z lokality Předmostí u Přerova uložená v Muzeu východních Čech v Hradci Králové. AVČ, s. 131–145. Článek pojednává o nevelké kolekci 13 artefaktů pocházejících ze známé moravské lokality Předmostí u Přerova. Nálezy se počátkem minulého století dostaly do sbírek Muzea východních Čech v Hradci Králové.
- 188. Čechová Blanka,** Mechanické tkalcovny hedvábí a vlny Brill & Schwarz a Jindřichův Hradec. VSDJT 1, s. 122–135. Historie tkalcovny, stručná historie textilního průmyslu ve městě.
- 189. Čechová Marie,** Nález lidských kostí ve zdivu kostela sv. Vavřince ve Strašicích. NSPHJČ, s. 37–43. Nález úlomku lidských kostí minimálně šesti jedinců ve zdi kostela sv. Vavřince ve Strašicích a interpretace nálezů v konfrontaci s dalšími obdobnými nálezy v České republice.
- 190. Čechura Martin,** Nové nálezy nákončí pochev mečů ze západních Čech. AZČ 1–2, s. 92–98. Další nálezy středověkých nákončí pochev mečů v západních Čechách, analogie k nim a zpřesněné typologie.
- 191. Červenka Vladimír,** Z historie domu čp. 144 v Kasejovicích. PZH 1, s. 13–19. V současné době již zbořený dům čp. 144 v Kasejovicích, jeho historie, vlastníci a architektura.
- 192. Červenka Vladimír,** Sv. Jan Nepomucký na kruhovém objezdu v Nepomuku. PZH 4, s. 15–18. Litinová socha sv. Jana Nepomuckého objevená zakopaná v klášterní zahradě ve Lnářích, ukrytá zde v 50. letech 20. století po zrušení klášterů v rámci akce K.
- 193. Červenka Vladimír,** K historii tří drobných památek v příhraničním hvozdu. SMČLTA, s. 50–83. „Weisse Marter“, pomník Dorothy Kronerové z roku 1636: „Kopetzky Marter“, boží muka Ondřeje Kopecského z roku 1824 a „Schwarze Marter“, pomník Leopolda Jeřábka asi z roku 1891.
- 194. Čiháková Jarmila, Müller Martin,** Západní strana opevnění královského města ze 13. století na dnešní Malé Straně na základě poznatků archeologického výzkumu. SP 2, s. 90–139. Přestavba bývalého řádového domu theatinů a jeho zázemí pod Pražským hradem poprvé poskytla profil a základní parametry raně gotického městského opevnění Malé Strany z 60. let 13. století a konkretizovala představu o způsobu jeho zdokonalení v roce 1278, dosud známého jen ze zmínky tehdejšího letopisce.
- 195. Čížek Pavel,** František Čížek, 1. díl. STAV 10, s. 14–19. Život a dílo inženýra železobetonové skořepiny a později železobetonové monolitické konstrukce průmyslových staveb Františka Čízka.
- 196. Čížek Pavel,** František Čížek, 2. díl. STAV 11, s. 10–15. Život a dílo inženýra železobetonové skořepiny a později železobetonové monolitické konstrukce průmyslových staveb Františka Čízka.
- 197. Čížmář Ivan, Danielisová Alžběta,** Central Sites and the Development of Rural Settlements from the Middle to Late La Tène Period in Central Moravia. PA, s. 197–236. Centrální místa a vývoj osídlení ve střední a pozdní době laténské na území střední Moravy.
- 198. Čtverák Martin, Mikule Aleš, Pavlas Marek,** Poslední dům Adolfa Loose. STAV 5, s. 42–47. Poslední nerealizovaná budova architekta Adolfa Loose stavěná nyní v areálu Technického muzea v Praze, aby se stala součástí stále expozice muzea prezentující architekta Loose a jeho dílo.

- 199. Čtvrtečková Alena**, Stopy Adolfa Loose v Náchodě-Rabí. O méně známé stavbě slavného architekta a rodině Mollerových. Roš Chodeš 2, s. 20. *Dělnické kolonie v obci Babí u Náchoda navržené v roce 1930 Adolfem Loosem.*
- 200. Daněček Vladimír, Lutovský Michal**, Rané středověké osídlení na pomezí Prahy-Vinoře a Jenštejna. K otázce zaniklé komunikace. ASČ 2, s. 639–646. *Výsledky povrchové archeologické prospekce v prostoru mezi Prahou-Vinoř a Jenštejnem cílené na poznání tohoto prostoru v období raného středověku.*
- 201. Daniček Jiří**, Nová expozice Židé v českých zemích v 19. a 20. století ve Španělské synagoze. Roš Chodeš 1, s. 14–15. *Představení nové stálé expozice ve Španělské synagoze v Praze dokumentující na autentických sbírkových předmětech život Židů v českých zemích v 19. a 20. století.*
- 202. Daniček Jiří**, Hašek, Švejka (a Židé). Příběhu dobrého vojáka Švejka je právě 100 let. Roš Chodeš 4, s. 8–9. *Jaroslav Hašek a Josef Švejka – jejich vztah k Židům.*
- 203. Daniček Jiří**, Ulrika, Víno i Židé. Snaha zachránit a zpřístupnit synagogu v Třebívlicích pokračuje. Roš Chodeš 6, s. 11. *Plány připravované obnovy synagogy v Třebívlicích.*
- 204. Daniček Jiří**, Mezi nebem a zemí. Průvodce po stopách židovských autorů středních Čech. Roš Chodeš 8, s. 8–9. *Židovští spisovatelé působící ve Středočeském kraji, známí i neprávem opomíjení.*
- 205. Daniček Jiří**, Radokové z Koloděj. Dům, altán a pamětní deska na židovském hřbitově. Roš Chodeš 12, s. 13. *Alfréd Radok a jeho rodina – připomínky slavného režiséra a jeho rodiny v Kolodějích nad Lužnicí.*
- 206. Drápala Daniel, Smrčka Aleš**, Transport materiálu v rolnickém prostředí. Návrh systematizace a struktury pojmosloví předmětů užívaných k přepravě materiálu a osob. MVP 1, s. 34–56. *Návrh obecné kategorizace tradičního transportu: 1) Transport nosičskými prostředky, 2) Klouzavé dopravní prostředky, 3) Kolové dopravní prostředky, 4) Transport zvířetem, 5) Vodní transport*
- 207. Drda Miloš**, Zobrazení domu v české středověké ikonografii. 2. část – dům městský. Husitský Tábor 1, s. 9–109. *Zobrazování městské architektury na dochovaných ikonografických příkladech a v historických textech, vybavení a dispozice domů.*
- 208. Drnovský Pavel, Průchová Erika**, Problematika vícečetných pohřbů v novověku. Případová studie pohřebiště z 18. století v Semonicích u Jaroměř. PA, s. 385–431. *Studie se věnuje problematice vícečetných hrobů v novověkém období na příkladu výzkumu pohřebiště nedaleko Semonic u Jaroměř.*
- 209. Droberjar Eduard**, K počátkům doby římské v jižních Čechách a otázka stupně B1. AVJČ 1, s. 183–196. *Přehled nálezů keramiky a spon z rané doby římské, zhodnocení.*
- 210. Droberjar Eduard, Krásný Filip, Militký Jiří**, Kovové artefakty na sídlišti z doby laténské a římské v Horce u Bakova nad Jizerou (okr. Mladá Boleslav). ASČ 2, s. 545–566. *Soupis kovových archeologických a numismatických artefaktů z dosud neznámého archeologického naleziště Horka na Mladoboleslavsku a jejich odborné zhodnocení.*
- 211. Dufková Alena**, Z muzejních depozitářů. Holandská keramika z počátku 20. století. CHLV 1, s. 14–20. *Soubor holandské keramiky z počátku 20. století ve sbírkách Regionálního muzea v Chrudimi.*
- 212. Dufková Alena**, Z muzejních depozitářů. Po stopách jednoho předmětu. CHLV 3, s. 19–20. *Závoj z hedvábného tylu s plochou výšivkou stříbrnými lamelami věnovaný manželům Matějovi a Kateřině Walterovým manželkou ruského důstojníka za jeho ošetřování v dobách napoleonských válek.*
- 213. Duchoň Pavel**, „Obnova opatské rezidence“: Koncepce projektu a návštěvní provoz. PZČ, s. 86. *Oprava bývalé opatské rezidence kláštera cisterciáků u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Plasích a její prezentace formou prohlídkové trasy se zaměřením na využití objektu od první čtvrtiny 19. století až do počátku druhé světové války, kdy zrušený klášter vlastnil rod Metternichů.*
- 214. Dvořáčková Věra**, Sto let Kloknerova ústavu. STAV 12, s. 60–63. *100 let činnosti Kloknerova ústavu založeného na ČVUT v roce 1921 pod názvem „Výzkumný a zkušební ústav hmot a konstrukcí stavebních“, prvního vědeckovýzkumného pracoviště svého druhu v Československu a ve střední Evropě; jeho iniciátorem, zakladatelem a přednostou byl profesor František Klokner.*
- 215. Dvořák Jan**, Trať z pohádky má 120 let. Podbrdsko, s. 179–190. *120 let železniční tratě Zadní Třebáň, Liteň, Lochovice propojující místa s významnými památkami období středověku a novověku zapsanými do české historie.*
- 216. Ebel Martin**, Profese tesaře v Čechách a její specifika. ČSPS 2, s. 102–121. *Každodennost profese tesaře v Čechách a její specifika, jak ji dokumentuje Technické muzeum v Praze, Centrum stavitelského dědictví v Plasích.*
- 217. Edl Jan**, Majetková situace židovských náboženských obcí Chodová Planá a Tachov na počátku 20. století. SMČLTA, s. 93–115. *Židovské náboženské obce Chodová Planá a Tachov, jejich majetková situace na přelomu 19. a 20. století, jejich nemovitý a movitý majetek; inventáře movitého majetku ŽNO Tachov a Chodová Planá.*
- 218. Facincani Filip, Kovář Miroslav**, K poznání tvarosloví zlatokorunského kláštera. PP 2021/1, s. 107–112. *Krátký příspěvek je věnován nepublikované dokumentaci ze stavebních deníků, které zachycují nálezy učiněné během oprav v letech 1938–1942 v cisterciáckém klášteře Zlatá Koruna.*
- 219. Fák Jiří**, Počátky fotbalu na Kralovicku. SZČMPH, s. 70–80. *První ucelené zpracování historie kopané v Kralovicích a v okolních obcích podložené systematickým archivním průzkumem, studiem dobového tisku a pamětí místních obyvatel včetně fotbalových hráčů.*
- 220. Fapoš Marek**, Slepota mezi medicinou a pedagogikou. Rakouská monarchie kolem roku 1800. MH 1/2020, s. 9–31. *Studie zkoumá počáteční pokusy o vzdělávání zrakově postižených v rakouské monarchii kolem roku 1800 se zaměřením na případ Vídně a Prahy.*
- 221. Fetterová Dagmar**, Zámek a park v Moravském Krumlově. ZPK 1, s. 8–10. *Zámecký park v Moravském Krumlově, jeho historie, skladba porostu a jeho současná podoba po realizovaných obnovných zásazích.*
- 222. Fetterová Dagmar**, Zámek a park v Lechovicích. ZPK 4, s. 8–11. *Zámecký park v Lechovicích, jeho historie, skladba porostu a jeho současná podoba po realizovaných obnovných zásazích.*
- 223. Fiedlerová Ludmila**, Ostrov v čase: proměny zámeckého parku ve Vrchotových Janovicích. PSČ 2/2021, s. 47–66. *Text mapuje historii vzniku a proměn zámeckého parku ve Vrchotových Janovicích od 18. století, kdy panství spravoval rod hrabat z Vrby.*
- 224. Figura Jindřich, Kocina Jan, Burian Vladislav**, Soubor středověkých usnů z Masarykova náměstí v Jindřichově Hradci. AVJČ 1, s. 449–464. *Nálezové okolnosti, soupis nálezů z jímky na náměstí, identifikace předmětů.*
- 225. Fírt Jan, Gája Robert**, Štuková plastická výzdoba krbů na zámku v Kaceřově. PZČ, s. 33–41. *Štuková plastická výzdoba unikátních renesančních krbů na zámku v Kaceřově; datace, možné autorství a původ předloh.*
- 226. Fišera Zdeněk**, Dobeš. Hláška 3, s. 39–40. *Tvrz Dobeš, její historie a majitelé a popis zachovalých viditelných zbytků turziště v poloze „Na hradě“.*
- 227. Foster Linda**, „Život v řádu“: Archeologický výzkum. PZČ, s. 68–72. *Průběh a výsledky archeologického výzkumu v areálu kláštera benediktinů u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Kladrubech.*
- 228. Foster Linda, Kasl Filip**, „Rok na vsi“: Archeologický výzkum selského dvora. PZČ, s. 113–116. *Archeologický výzkum selského statku U Matoušů čp. 1 v Plzni Bolevci a jeho výsledky.*
- 229. Foster Linda, Konáš Michal**, Archeologická a stavebně historická dokumentace obnovy refektáře jezuitské koleje v Klatovech. SPHDU, s. 120–147. *Archeologický výzkum a stavebněhistorický průzkum jezuitské koleje v Klatovech realizované v roce 2019 a jejich výsledky.*
- 230. Foud Karel**, Záchrana a obnova dvora. PZČ, s. 117–125. *Historie a výsledky stavebněhistorického průzkumu areálu, památková obnova a památková interiérová instalace a zpřístupnění selského statku U Matoušů čp. 1 v Plzni Bolevci.*
- 231. Frank Jiří a kol.**, Fotogrammetrie jako optimální technika pro 3D digitalizaci v muzejních institucích. MVP 1, s. 3–18. *3D digitalizace a její využití pro vědu a výzkum, ochranu a restaurování či prezentaci v online prostředí.*
- 232. Fröhlich Jiří**, Varia z jihočeského raného středověku. AVJČ 1, s. 267–277. *Soupis vybraných nálezů, popis dvou hradíšť při toku střední Vltavy.*
- 233. Fröhlich Jiří**, Archeologie bojiště z roku 1420 u Sudoměře. Výběr 1, s. 3–9. *Historie výzkumů v lokalitě, přehled nálezů.*
- 234. Fröhlich Jiří, Kovář Daniel**, Povrchový průzkum zaniklé sklárny u Klenové na Novobystřicku. VSDJT 1, s. 103–107. *Popis lokality, vyhodnocení lokality na základě nalezených artefaktů.*
- 235. Fröhlich Jiří, Kovář Daniel**, Nápis na hoře Kluku v Blanském lese. Výběr 2, s. 99–103. *Popis vybraných nápisů rytých v kameni.*
- 236. Frolík Jan**, K počátkům obce Zderaz na Skutečsku. CHVS, s. 151 až 163. *Dva soubory keramických zlomků, které posunují počátky osídlení na katastru obce Zderaz do 12.–13. století.*
- 237. Frolík Jan**, Kouřimské předměstí v Českém Brodě z pohledu archeologie. Záchraný archeologický výzkum v letech 2006 a 2007. ASČ 2, s. 663–728. *Záchraný archeologický výzkum na Kouřimském*

- předměstí Českého Brodu a dokumentace zdejšího vývoje a jeho proměn od staršího 13. století až do 17. století.
- 238. Galeta Jan**, Nelehký život architekta okolo roku 1900 na příkladech z Moravské Ostravy. ZPP 2, s. 151–159. *Osudy architektů, kteří kolem roku 1900 aktivně působili v Moravské Ostravě.*
- 239. Gelnar Michal**, Nálezy barokního skla z katastru obce Okrouhlá na úpatí Lužických hor. Bezděz, s. 207–224. *Odborné zpracování vybraných kusů nálezu barokního skla, drobných torz tvarovaných hutním způsobem a také zdobených emaily a rytím z neznámé sklářské hutě identifikované v jižním cípu katastru obce Okrouhlá na Českolipsku.*
- 240. Gelnar Michal**, Sklářské aktivity na katastru obce Svor v Lužických horách. Bezděz, s. 234–244. *Doklady středověkého zpracování skla na katastru obce Svor; výsledky povrchové prospekce.*
- 241. Goldberg Jan Michael**, Varnsdorfské rychtářské a starostovské rodiny Goldberků. Mandava, s. 147–161. *400 let historie varnsdorfské rodiny Goldbergů, rodiny, která dala městu jak jeho rychtáře, tak i starostu.*
- 242. Grossová Anna**, Jano Köhler coby završitel díla Dušana Jurkoviče na Hostýně: „Iluze a skutečnost“. PP 2021/1, s. 87–106. *Text navazuje a doplňuje článek Poznámky ke vzniku křížové cesty Dušana Jurkoviče na sv. Hostýně a problémy její obnovy, zveřejněný v Průzkumech památek v roce 2020.*
- 243. Hájek Pavel, Kubičková Hana, Bobek Karel, Jedlička Karel**, Přesnost ekonomicky dostupné metody 3D dokumentace movitého kulturního majetku. ZPP 4, s. 513–518. *Potenciál ekonomicky dostupné metody rekonstrukce třídimenzionálního tvaru předlohy v digitálním prostředí založené na průřezové fotogrammetrii z perspektivy evidence movitého kulturně hodnotného majetku.*
- 244. Hájková Anna**, Kaple s obrazovkou. Televizní kaple Panny Marie Hvězdy evangelizace v Hostvích-Břvích. ERA 21 123, s. 48–49. *Státek v bývalé vesnici Břve sahající svými kořeny do 17. století, se po roce 1989 vrátil v rámci restitucí paní Aleně Filípkové. Ta nechala, ve spolupráci se společností Telepace provozující křesťanskou televizi Noe, vybudovat televizní kapli, tedy místo určené k přenosu bohoslužeb k lidem, kteří se jich nemohou zúčastnit osobně.*
- 245. Hájková Karolína**, Podmalby na skle ve sbírkách Muzea Šumavy v Sušici. SPHDU, s. 148–168. *Podmalby na skle ze sbírek Muzea v Šumavě a péče o ně, konzervování a restaurování.*
- 246. Hálová Dita**, 100 let uměleckého svazu Devětsil. LA, s. 46–48. *Sto let Devětsilu a výstavy připomínající toto jubileum.*
- 247. Hálová Dita**, 120 let od narození Elišky Junkové. LA, s. 49–51. *Eliška Junková a její manžel Čeněk Junek, rodák z Dolní Čermné.*
- 248. Hálová Dita**, Vladislav Vaculka, tvůrce keramického reliéfu v Kulturním domě v Lanškrouně. LA, s. 58–59. *Vladislav Vaculka, autor keramického reliéfu Siesta, Muzikant v Kulturním domě v Lanškrouně, jeho život a tvorba.*
- 249. Hálová Dita**, Design Jindřicha Marka a prezentace československého státu. LA, s. 60–61. *Život a dílo designera Jindřicha Marka.*
- 250. Hálová Dita**, Lubomír Šilar – záchrana reliéfu z Letňan. LA, s. 62–63. *Záchrana, transfer reliéfu sochaře a keramika Lubomíra Šilara, rodáka z Horní Čermné na Ústeckoorlicku umístěného na Klubovém domě v Rýmařovské ulici v Praze-Letňanech.*
- 251. Hampl Antonín**, Relikvie sv. Jana Sarkandera z chrámu Páně Nanebevzetí Panny Marie v Uničově. OAS, s. 201–213. *Pátrání po identifikaci tělesných ostatků relikviáře z chrámu Páně Nanebevzetí Panny Marie.*
- 252. Hamrlová Anna, Hnilica Ondřej**, Sakrální mobiliář kaple Povýšení sv. Kříže v Kníněch v historickém kontextu. JSH 1, s. 217–239. *Historie poutního místa, popis mobiliáře kostela.*
- 253. Hanáková Klára, Hložek Josef, Divišová Kateřina**, Hrad Hausberg nad Kraslicemi (okr. Sokolov) a jeho proměny ve středověku a novověku. AZČ 1–2, s. 112–127. *Povrchový průzkum hradu Hausberg a jeho geodetická dokumentace umožňující nástin stavební podoby hradu v mladších fázích jeho existence.*
- 254. Haničák Ondřej**, Příspěvek k poznání stavebního vývoje a historie měšťanského domu čp. 210 na Ostrožné ulici v Opavě. ČSM 1, s. 32–55. *Stavebněhistorický vývoj jednoho z opavských měšťanských domů, analýza aktuálního stavu.*
- 255. Hanzl Lukáš**, Nový pohled na Radošovská hradiště?. NSPHJČ, s. 45–49. *Hradiště Radošov I. a Radošov II. – výsledky archeologické prospekce; poznání obou nedatovaných lokalit komplikuje jejich těžké poškození intenzivní zemědělskou činností minulých období.*
- 256. Hanzl Miloslav**, Obnova areálu a křížové cesty s Kalvárií a Božím hrobem na Petříně. STAV 4, s. 12–18. *Obnova a rekonstrukce památkově chráněného souboru drobných sakrálních staveb z období kolem 1840 na vrchu Petřín v Praze.*
- 257. Hauserová Milena a kol.**, Několik pohledů do stavebních dějin kostela sv. Markéty na hradišti u Královic. PSČ 2/2021, s. 1–27. *Práce na základě analýzy stavebních etap kostela a jejich analogií směřuje k odkrytí stop, jimiž se zaniklé stavební fáze propásaly do jeho dochované převážně barokní podoby.*
- 258. Havlice Jiří**, Historické zahrady jižních Čech: Současný stav a další perspektiva archeologického poznání. ZPP 4, s. 434–441. *Archeologické výzkumy realizované v historických zahradách a parcích klášterů a zámků v jižních Čechách a jejich výsledky, jako základ další obnovy zkoumaných zahrad a parků.*
- 259. Havrda Jan, Podliska Jaroslav**, Archeologie Malostranského náměstí v Praze. K definici archeologických hodnot a jejich preventivní památkové ochraně. ZPP 3, s. 281–293. *Souhrn základních údajů o památkové hodnotě historického podzemí jednoho z nejvýznamnějších pražských náměstí.*
- 260. Hegyi Gerda**, Lanškroun, domov mého mládí. LA, s. 42–45. *Gertrud Hegyi a historie její rodiny pocházející z Lanškrouna, osudy jednotlivých členů, jejichž podobu zachovávají historické fotografie dokumentující zároveň i Lanškroun a jeho okolí.*
- 261. Heinrichová Marie**, Opravy památek v roce 2019 a 2020. LA, s. 22–25. *Lanškroun: oprava oken na děkanství čp. 2 na nám. A. Jiráka; restaurování portálu v domě čp. 78 v ul. Kozinova; obnova sochy Panny Marie Neposkvrněné u silnice na Nepomuky; obnova pomníku Friedricha Ludwiga Jahna; oprava fasády věže radnice; obnova kříže na nám. A. Jiráka a obnova náhrobků rodiny Schmeiser na hřbitově v Lanškrouně.*
- 262. Hejný Lukáš T.**, Tesařské a truhlářské práce na městském činžovním domě druhé poloviny 19. a počátku 20. století – jejich uchování a prezentace v muzejním prostředí. ZPP 1, s. 10–24. *Tesařské a truhlářské práce typické pro městský nájemný dům druhé poloviny 19. a počátku 20. století; jejich uchování a prezentace v muzejním prostředí.*
- 263. Helfertová Lenka**, Vzácný nález. OT 2, s. 65. *Popis fragmentu fresky v kostele Nejsvětější Trojice, restaurátorský postup.*
- 264. Hes Milan**, Velké dějiny na malém městě. Obecní volby ve Slaném v letech 1919 a 1921. SO, s. 67–79. *Místní volební zápasy v letech 1919 a 1921 ve Slaném.*
- 265. Hiltcher Tomáš, Jiřík Jaroslav**, Ojedinelé nálezy kovových raně středověkých artefaktů z okresu Písek mezi léty 2012–2020. AVJČ 1, s. 227–238. *Soupis nálezů, vyhodnocení.*
- 266. Hiltcher Tomáš, Jiřík Jaroslav, Šálková Tereza, Kovačíková Lenka**, Záchraný archeologický výzkum v pravěké a raně středověké lokalitě Rakovice-Na Pile. AVJČ 1, s. 151–181. *Popis historie lokality, nálezy a situace, artefaktová analýza, bioarcheologické analýzy.*
- 267. Hladíková Věra**, Školní léta Jana Kotěry. Několik poznámek ke spojitosti známého architekta s Ústeckem. PUV 23, s. 2–6. *Dětství architekta Jana Kotěry v Ústí nad Labem.*
- 268. Hlášek Daniel, Vondrovský Václav, Šída Petr**, Neolitický sídelní areál Protivín: výsledky povrchových sběrů. AVJČ 1, s. 23–42. *Popis lokality, výsledky povrchového sběru, analýza keramických a kamených nálezů, zasazení lokality do širšího kontextu.*
- 269. Hložek Josef**, Nálezy skleněných kroužků z Přimdy, Věžky, Přehýšova a Tasnovic. AZČ 1–2, s. 99–105. *Nové nálezy skleněných kroužků a prstenů datovaných do 11. až 13. století, používaných však, jak dokládají nálezy z hradů Věžka a Radyně, i poměrně dlouho během 14. století.*
- 270. Hložek Josef, Menšík Petr**, Pípa z Hýskova, okr. Beroun. NSPHJČ, s. 51–55. *Dvě pípy zhotovené ze slitiny mědi objevené v rámci archeologického výzkumu prof. Tomáše Durdíka: z Hýskova a z manského domu hradu Křivoklát.*
- 271. Hlubek Lukáš, Janíčková Pavlína**, Neznámá raně novověká forma určená k výrobě kachlů ve sbírce Vlastivědného muzea v Šumperku. SM, s. 59–62. *Příspěvek k expozici v Památníku Adolfa Kašpara v Lošticích, která prezentuje výrobu specifického druhu keramiky označovaného jako loštická keramika.*
- 272. Hnyk Petr**, Doba pobělohorská a úkryty v Teplických skalách. RK, s. 23–27. *Adršpašsko-teplické skály jako místo úkrytu lidí nekatolického vyznání v době pobělohorské – dokumentace stop a pozůstatků provizorních obydlí a úkrytů datovaných do doby pobělohorské.*
- 273. Hofman Jiří**, Ad fontes: význam archivních materiálů při koncepci využití opevnění, následné projekci, stavebních pracích a údržbě na příkladu pevnosti Terezín. ZPP 3, s. 243–251. *Archiválie ke stavebnímu vývoji pevností 18. století v českých a rakouských archívech a práce s nimi na příkladu pevnosti Terezín.*
- 274. Hofman Marek, Kačerová Jana, Švácha Filip**, Českolipská vagónka. Bezděz, s. 337–355. *Historie českolipské vagónky ve 20. století.*

- 275. Hofman Václav**, Veřejná prostranství v suburbánní zástavbě obcí v zázemí hlavního města Prahy. UUR 4, s. 23–31. Výsledky výzkumu zabývajících se systémy veřejného prostranství nových suburbánních zástaveb a způsoby jejich integrace do stávajících systémů veřejných prostranství, kterým je myšleno jak zastavěné území, tak i volná krajina.
- 276. Holasová Andrea**, Zvláštní ocenění generální ředitelky NPÚ pro Školu architektury Akademie výtvarných umění v Praze. SP 1, s. 176. Příkladná obnova Školy architektury dělá čest nejen přední architektonické vzdělávací instituci v zemi, ale i Praze, jejíž úspěchy při udělování cen NPÚ dokazují výjimečnou a vysokou úroveň památkové péče v české metropoli.
- 277. Holeček Josef, Holeček Josef ml.**, Urbanistické plánování poslední třetiny 19. století na území pražského Podskalí. SP 1, s. 2–85. Objev a analýza několika sad návrhových urbanistických plánů poslední třetiny 19. století ukazuje dosud neznámou složitost a mnohovrstevnatost dobového městského plánování a posouvá dosavadní poznání této etapy v urbánním vývoji pražského městského organismu.
- 278. Holub Aleš**, Kladno na starých pohlednicích sběratele Zdeňka Kuchyňky. DKČ 1, s. 20–21. Kladno a budovy, náměstí a ulice Kladna na historických pohlednicích.
- 279. Holub Petr**, Příspěvek archeologie k poznání podoby pernštejnských zahrad. ZPK 2, s. 8–11. Archeologický výzkum v zahradách hradu Pernštejn, průběh a výsledky.
- 280. Honsnejmanová Dagmar**, Jak Mokré v roce 2020 oslavilo 630 let od první zmínky. PN, s. 71–75. Obec Mokré a první zmínka o ní v listině z roku 1390 uložené v archivu Metropolitní kapituly Pražského hradu.
- 281. Horáček Jaroslav**, Tetín v hledáčku rané památkové péče. PSČ 1/2021, s. 1–7. Příspěvek sleduje jednak postavení instituce a činnosti oficiální památkové péče a jednak spolupráci a přístupy dvou výrazných osobností na počátcích péče o památky: Jana Erazima Vocela a Bernharda Gruebera.
- 282. Horník Pavel a kol.**, Sídliště z doby římské ve Velešicích (okr. Jičín). AVČ, s. 38–77. Výsledky opakovaných prospekci s detektorem kovu na k.ú. Velešice, okr. Jičín, na ploše zjištěného sídliště s doklady osídlení od časně až do pozdní doby římské.
- 283. Horová Eva**, Téměř 200 let včelaření... PZH 1, s. 26–27. 200 let včelařství v rodině Kaslů v Radkovicích.
- 284. Horová Eva**, Chlumčanská pošta slaví 120 let. PZH 3, s. 22–24. 120 let historie pošty v obci Chlumčany umístěné v počátcích v přízemí budovy obecné školy na chlumčanském náměstí.
- 285. Horová Eva, Hus Miroslav**, Mincovní nálezy ve Dnešicích. PZH 1, s. 20–21. Nález 1577 českých a míšeňských grošů učiněný v roce 1932, z nichž bylo určeno 1186, které se dostaly do sbírek Západočeského muzea v Plzni, kde byly zařazeny do fondu, aniž by byly zachovány informace o jejich původu.
- 286. Hostinský Jiří**, Putování sochy sv. Jana Nepomuckého. OHP 1–2, s. 77–79. Osudy sochy sv. Jana Nepomuckého umístěné v centru obce Krchleby, pocházející z mostu přes říčku Zdobnici ve Vamberku.
- 287. Hostinský Jiří**, Nešťastný osud vojáka z období prusko-rakouské války. OHP 1–2, s. 80–83. Osudy Josefa Matyáše, koželužského tovaryše z Vamberka, který zahynul 5. června 1866 v Chrudimi poté, co byl střelen zbloudilou rakouskou koulí.
- 288. Houšková Daniela, Tomášek Tomáš**, Hrad Pecka. Nové poznatky z oprav severní terasy. ČSPS 4, s. 193–214. Hrad Pecka – stavební historie, záchranný archeologický výzkum a stavebněhistorický průzkum zahájený v roce 2018 a jejich výsledky, především zpřesnění průběhu západní hradby a polohy druhé brány.
- 289. Houšková Kateřina, Schránílová Anna**, Přínos osmdesátých let k architektuře pražských nemocničních areálů. ERA 21 121, s. 30–35. Osmdesátá léta 20. století a zdravotnické stavby, mezi kterými lze najít řadu kvalitních příkladů zejména s ohledem na tehdy běžnou spolupráci mezi architekturou a výtvarníky.
- 290. Hradecká Irena**, Memoáry architektonických ne-mocí. ERA 21 121, s. 20–24. Navrhování nemocnic a zdravotnických zařízení a historie, jako zdroj poučení pro současnou architekturu zdravotnických staveb.
- 291. Hradilová, Denisa**, Protějškové portréty Františka Josefa I a Alžběty Bavorské ve Slezském zemském muzeu. VLS 1–2, s. 42–44. Osudy portrétů ve světle archivního průzkumu.
- 292. Hrubý Pavel**, Zaniklý hrad Landek na Hlučínsku. Hlučínsko 1, s. 20–23. Historie dnes už zaniklého hradu Landeku.
- 293. Hrubý Petr a kol.**, Medieval Mining Centre of Buchberg in the Bohemian-Moravian Highlands. Metal Production in the Kingdom of Bohemia (13th–14th Centuries). PA, s. 333–384. Středověké důlní středisko Buchberg na Českomoravské vrchovině a produkce kovu v Českém království (13.–14. století).
- 294. Hůrka Martin**, Antické mince od Vyšehořovic, okr. Praha-východ. ČSPS 3, s. 129–133. Nález římské mince z Vyšehořovic a další nálezy antických mincí a doklady germánského osídlení doby římské v katastru této obce.
- 295. Hůrka Martin**, Borgorellio renesanční soumostí u Staré Boleslavi na fotografiích a obrazech. PSČ 2/2021, s. 79–85. Cílem příspěvku je přispět k většímu povědomí o tomto jedinečném díle, které hrálo základní a nezastupitelnou roli v soustavě mostů spojujících původně samostatné obce Brandýs nad Labem a Starou Boleslav.
- 296. Hůrková Jindra**, Archeologické výzkumy doktora Hostaše. část třetí. Mohyly u Ostřetic. SPHDU, s. 11–68. Zpracování výzkumu mohylníků v lese Mlý u Ostřetic, který se skládal ze tří desítek mohyl a byl zkoumán letech 1889 až 1890; další nálezy jsou z poloviny 30. let 20. století.
- 297. Hus Miroslav**, Nález mincí z třicetileté války v Kloušově u Merklína. PZH 2, s. 7–10. Soubor 20 tolarů a říšských zlatníků nalezené na statku čp. 38 v Kloušově; historie statku a jeho majitelé.
- 298. Hus Miroslav**, Nálezy antických mincí na jižním Plzeňsku. PZH 4, s. 7–14. Soupis nálezů antických mincí na jižním Plzeňsku od 60. let 19. století do současnosti.
- 299. Hus Miroslav, Metlička Milan, Egermaier Jakub**, Nález pražských grošů v Vlčtějnu (okr. Plzeň-jih). AZČ 1–2, s. 106–111. Nález osmi stříbrných grošů Václava IV. nedaleko zříceniny Vlčtějna, drobná osobní hořovost, snad ztracený měšec s penězi.
- 300. Husáková Hana**, Po stopách ochotnického divadla v Třebenicích. ČG 3, s. 6–7. První kroky získávání a studia pramenů k poznání ochotnického divadla v Třebenicích od konce 19. století až do konce 80. let 20. století.
- 301. Chaloupka Jiří**, Putování za kamennými kříži našeho regionu I. RK, s. 7–8. Soupis smírčích křížů v okrese Náchod.
- 302. Chaloupka Jiří**, Putování za kamennými kříži našeho regionu. II. RK, s. 10–12. Soupis smírčích křížů v okrese Trutnov.
- 303. Charvát Petr**, Filip z Penčic a mikulovský abecedář. MH 1/2020, s. 33–47. Zřejmě jeden z nejstarších dnes známých klíčů k písmu národů eurasijského stepního pásu – rukopis MNy70, tvořený jediným pergamenovým listem sňatým z předešlé inkunábule chované kdysi v knihovně Dietrichsteínů v Mikulově.
- 304. Chotěbor Petr**, Hrad Karlshaus – výsledek povrchového průzkumu a rekonstrukce původní podoby. ČSPS 1, s. 36–41. Zřícenina Karlhaus – historie, stavební vývoj, výsledky povrchového a stavebněhistorického průzkumu a rekonstrukce podoby hradu.
- 305. Chotěbor Petr**, Kamenické značky na pozůstatku východní brány v pozdně gotické parkánové hradbě Pražského hradu. ČSPS 2, s. 65–68. Kamenické značky dokumentované na pozůstatku východní brány pozdně gotické parkánové hradby Pražského hradu s analogiemi v jiných soudobých částech Pražského hradu i na jiných stavbách (hrad Krivoklát, kostel sv. Bartoloměje v Rakovníku, Hrádek v Kutné Hoře).
- 306. Chotěbor Petr, Měchura Petr**, K poznání mladší středověké úpravy Černé věže na Pražském hradě. ČSPS 1, s. 1–4. Nová dílčí zjištění k úpravám nejvyšší části Černé věže, datovaným pomocí kamenických značek doložených i na Velké jižní věži katedrály sv. Víta od konce 14. století do roku 1419.
- 307. Chroustová Renata**, Výběrová bibliografie Petra Rožmberského se zaměřením na Klatovsko, Sušicko a Domažlicko. SPHDU, s. 422–432. Výběrová bibliografie Petra Rožmberského (1952–2019) se zaměřením na Klatovsko, Sušicko a Domažlicko; knihy a sborníky, články z periodik, sborníků a monografií.
- 308. Chroustová Renata**, Výběrová bibliografie s regionální tematikou za roky 2019–2020. SPHDU, s. 433–494. Výběrová bibliografie s regionální tematikou za roky 2019–2020, knihy a sborníky, články z periodik, sborníků a monografií.
- 309. Chudárek Zdeněk**, „Obnova opatské rezidence“: Památková obnova prelatury. PZČ, s. 89–101. Opatská rezidence kláštera cisterciáků u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Plasích – archivní průzkum, stavebněhistorický průzkum, jejich výsledky jako podklad pro realizaci její obnovy.
- 310. Chvála Jiří**, Obilní silo Rolnického družstva v Pardubicích. ZKPP 5–6, s. 197–199. Obilní silo Rolnického družstva v Pardubicích navržené v roce 1902 pardubickým stavitelem Karlem Kašparem, zrušené v roce 1953 a zbořené.
- 311. Chvojka Ondřej, Hlášek Daniel, Fröhlich Jiří, John Jan, Král Vlastimil, Křišťuf Petr, Menšík Petr, Michálek Jan, Pták Martin, Rychlík Martin, Vobejda Libor**, Ojedinelé nálezy kovových předmětů z doby bronzové, dokumentované v jižních Čechách v letech

- 2017–2020. AVJČ 1, s. 43–112. *Soupis lokalit, popis nálezů, názevové okolnosti, analýzy, datace.*
- 312. Chvojka Ondřej, Zavřel Petr,** Archeologické výzkumy v trase dálnice D3 na Českokobylské ulici. Výběr 3, s. 176–189. *Přehled lokalit, shrnutí výsledků výzkumů.*
- 313. Chytráček Miloslav, Metlička Milan,** Raně středověké osídlení Vladaře u Žlutic. AVJČ 1, s. 301–318. *Historie výzkumů, soupis nálezů, datace, archeologie vodních zdrojů.*
- 314. Ivanega Jan,** Slatiňanská váza auersperské provenience z přelomu 19. a 20. století ve sbírce Východočeského muzea v Pardubicích. VSH, s. 93–116. *Shrnutí dosavadního stavu poznání vázy ze slatiňanského zámku darované v roce 1903 knížetem Franzem Josefem z Auerspergu obyvatelům Slatiňan, Boženě Krouflové, rozené Vorreithové a Františku Krouftovi.*
- 315. Jandáček Václav,** Osudy vil v Horní Liboci s přihlédnutím k žalostnému stavu Schubertovy vily. ZSP 1, s. 39–43. *Postupně zaničující vilová čtvrt v Praze-Liboci s jedinečnou zástavbou druhé poloviny 19. století.*
- 316. Jareš Jakub, Večeřová Veronika,** A vpravo vidíte intarzovanou komodu. Formální a obsahová analýza sylabů Národního památkového ústavu. ZPP 1, s. 3–9. *Analýza 87 průvodcovských textů ze 48 památkových objektů po formální a obsahové stránce.*
- 317. Jb,** O původu Kucín. PZH 3, s. 27. *Vznik názvu obce Kuciny jak ho podává lidový výklad zaznamenaný kronikářem Josefem Bradou v obecní kronice.*
- 318. Jelínková Andrea,** The Haskalah in Brno (Brünn)? Enlightenment Works Produces by the Moravian Hebrew Printing Press. JB 2, s. 23–45. *Příspěvek zkoumá a objasňuje dosud neznámé okolnosti vydávání židovské osvětské literatury v Brně na konci 18. století.*
- 319. Jelínková Tereza,** K činnosti bratří Lútků ve Skutči. VLH, s. 65 až 88. *Skutek jako poddanské město disponovalo ve 14. století dvěma sakrálními místy – děkanským kostelem Nanebevzetí Panny Marie a špitálním kostelem Božího Těla, který vystavěli pražští stavitelé bratří Lútkové. Stať analyzuje možnou účast bratří Lútků i na rozšíření děkanského kostela.*
- 320. Jeterský Jiří,** Lodní přístav v Mariánských Horách? Před 120 lety to byl jasný plán! VCP 2, s. 20. *120 let plánů na stavbu Dunajsko-Oderského průplavu.*
- 321. Jílek Jan, Kučová Stanislava, Horník Pavel, Pukanczová Alena,** Římská přílba typu Weisenau ze sbírek státního zámku v Opočně. VSH, s. 5–24. *Představení a chronologické ukotvení římské přílby, kterou chová ve svých sbírkách Státní zámek Opočno.*
- 322. Jílek Petr,** Skalní kaple a Modlivý důl. DKČ 3, s. 17. *Poutní místo Modlivý důl se skalní kaplí u obce Svojkov a jeho historie a legendy s ním spojené.*
- 323. Jílek Petr,** Po tom pražským mostě. DKČ 4, s. 8–9. *Praha, město 32 mostů, můstků či lávek, které vedou přes Vltavu nebo její část, z toho 18 mostů vede přes celou řeku.*
- 324. Jiráček Šimon,** Horizontální fasáda města. Intro 14, s. 28–31. *Příklady rekonstrukce historické městské dlažby v Praze na lokalitách Starého a Nového města – tzv. Hradební korzo; Masarykovo a Smetanova nábřeží a Mariánské náměstí.*
- 325. Jiráček Jan,** Každodennost na Klatovsku v období 6. května – 1. září. SPHDU, s. 228–415. *Každodennost města Klatovy a jednotlivých vesnic na Klatovsku od 6. května 1945, kdy se ke konci chýlila II. světová válka, do 1. září 1945.*
- 326. Jiráček Václav,** Nahlédnutí do dějin dolu Benigna. RK, s. 45–47. *Historie těžby černého uhlí v dole Benigna u Rtyně v Podkrkonoší.*
- 327. Jiráček Václav,** K výročí 120 let od ukončení provozu dolu Josef na Bohdašíně. RK, s. 38–41. *Historie těžby černého uhlí na dole Josef na Bohdašíně.*
- 328. Jiroušek Miloš,** Obnova západní části hradu Kunětická hora. ZKPP 11–12, s. 367–372. *Rekonstrukce a rehabilitace západní části hradu Kunětická Hora v letech 2018 až 2012, příprava, průběh a výsledky.*
- 329. Jiríkovská Vanda,** Nepsaná historie života na vsi: vyprávění o všedních i svátečních dnech, o lidových pověrách a obyčejích. SO, s. 127–135. *Lidové pověry a obyčeje jako zdroj poznání každodennosti a dnů svátečních ve vesnicích na Slánsku.*
- 330. John František,** Křtitelnice Ondřeje Žáčka v Dobrušce a ve Dvoře Králové. OHP 1–2, s. 31–50. *Křtitelnice v kostele sv. Václava v Dobrušce a v kostele sv. Jana Křtitele ve Dvoře Králové – díla královéhradeckého mistra Ondřeje Žáčka zdobená figurálními reliéfy štyřského původu a jejich přínos pro poznání konvářského řemesla v Čechách.*
- 331. John Jan, Michálek Jan,** Raně středověká sekerka z halštatské mohyly u Hanova na Písecku. AVJČ 1, s. 217–225. *Popis lokality, názevové okolnosti, popis nálezů, datace, zhodnocení.*
- 332. John Jan, Novák Karel, Opelková Monika, Pancíř Tomáš,** Nové archeologické prameny k obléhání hradu Hus (okr. Prachatice). NSPHJČ, s. 57–63. *Výsledky průzkumu nevelké fortifikace rozkládající se jihovýchodně od ostrožny, na které stojí zřícenina hradu Hus, a soubor movitých archeologických nálezů získaných během tohoto průzkumu, realizovaného v letech 2018 až 2019.*
- 333. John Otakar, Státník Dalibor,** Vzpomínka „Vory a voraři na Mělnice“ a renesanční osobnost jejího autora. Confluens, s. 188–200. *Osobnost profesora mělnického gymnázia PhDr. Otakara Johna (1890–1967), jeho život a dílo a vzpomínky na voraře u Mělníka.*
- 334. Jordánová Květa, Indrová Martina,** Průvodcovské texty v historické retrospektivě: nástroj edukace, nebo ideologické manipulace? ZPP 3, s. 302–309. *Vývoj principů a přístupů při tvorbě průvodcovských textů na zpřístupněných památkách, zejména v období druhé poloviny 20. století.*
- 335. Jordánová, Zdeňka,** Lovecké chaty, němé kroniky hor. PJH, s. 83–88. *Historie loveckých chat v Jeseníkách, poválečné období a současný stav.*
- 336. Juchelka Jiří, Klápa Ondřej,** Terénní identifikace aktivit 2. světové války na katastrech Branky, Hradce nad Moravicí, Raduně a blízkého okolí pomocí nedestruktivních archeologických metod, jejich mapování a návrh ochrany v krajině na příkladu situace v Hradci nad Moravicí-Jakubčovicích. ZPP 2, s. 201–222. *Výsledky nedestruktivního archeologického výzkumu v okolí obce Jakubčovice v rámci identifikace a studia válečných aktivit během 2. světové války v ústupovém prostoru vojsk wehrmachtu.*
- 337. Juchelka Jiří, Rychlý Milan,** Nález století u Staré Červené Vody. Jesenicko, s. 153–155. *Nález předmětů archeologické povahy objevené u Staré Červené vody – bronzový meč a sekýrka, datovány do střední doby bronzové.*
- 338. Jung Jiří,** Důležitá je pokora – o restaurátorství s Romanou Balcarovou. Hlučínsko 1, s. 4–6. *Rozhovor s restaurátorkou malířských uměleckých děl Romanou Balcarovou.*
- 339. Junková Andrea,** Záchranný výzkum tří „Horomyslických mohyl“ u Dyšiny, okres Plzeň-město. AZČ 1–2, s. 15–39. *Výzkum tří mohyl náležejících mohylovému pohřebišti „Horomyslické mohyly“ u Dyšiny v letech 2016–2018, které ohrozila výstavba golfového hřiště.*
- 340. Kabeláč Miroslav (ed.),** Před sto lety. Varnsdorf a okolí v roce 1921. Mandava, s. 9–14. *Varnsdorf v roce 1921 v dobovém tisku.*
- 341. Káčerik Martin,** Pravěké osídlení mikroregionu Velkého Března u Ústí nad Labem. PÚV 23, s. 22–27. *Výsledky archeologického výzkumu v obci Velké Březno s osídlením v období lužických popelníkových polí a latěnu.*
- 342. Kadlec Antonín,** Středověké nástěnné malby v kostele sv. Máří Magdaleny v Zubrnici. MC, s. 49–58. *Nástěnné malby v kostele sv. Máří Magdaleny v Zubrnici jako pozůstatek středověké stavební fáze; jejich průzkum, restaurování a prezentace, která je vzhledem k torzálnímu stavu zachování maleb sporná.*
- 343. Kadlec Gustav,** Šelmbekové a kostel sv. Bartoloměje v Pardubicích. ZKPP 11–12, s. 375–377. *Rod pánů ze Šelmbeků a jeho členové pohřbení v kostele sv. Bartoloměje v Pardubicích.*
- 344. Kaigl Jan,** Kostel v Čechovicích. Arch+ 28, s. 116–119. *Dvacet let od ukončení rekonstrukce gotického cihlového kostela v Čechovicích.*
- 345. Kaigl Jan,** Kostel v Trhanově. Malý exkurz do historismu v architektuře barokní doby. Arch+ 29, s. 52–55. *Kostel sv. Kříže v Eibestadě a jeho vědomá kopie kostel sv. Jana Nepomuckého v Trhanově na Domažlicku v Čechách, vybudovaný původně jako zámecká kaple.*
- 346. Kaigl Jan,** Skica gotické klenby v Pacově. Ukázka projektování na stavbě v počátku 16. století. Arch+ 31, s. 74–77. *Nástěnná kresba půdorysu pozdně gotické klenby dvoulodí farního kostela v Pacově, její interpretace a hledání jejího autora.*
- 347. Kapustová Irena, Štěpán Jiří,** Cesty a možnosti současné muzejní pedagogiky na příkladu Tvrze Hanička. VLH, s. 105–118. *Vývoj muzejní pedagogické vědy v minulosti, nastínění možnosti vzdělávání v této oblasti, seznámení se současnou situací v České republice a návrh možných způsobů spolupráce muzeí a škol.*
- 348. Karlíček Petr,** Několik poznámek k historii Božtěšic (do roku 1945). PÚV 23, s. 7–18. *Historie a každodennost obce Božtěšice, jedné z nejstarších na Ústecku.*
- 349. Karlík Martin,** Zastřešení torza paláce hradu Helfštýna spojené s rozšířením prohlídkové trasy. STAV 12, s. 14–19. *Po letech strávených pečlivým archeologickým výzkumem a restaurátorskými a sanačními pracemi se v loňském roce povedlo dokončit rekonstrukci zříceniny hradu Helfštýn, stojící na skalnatém ostrohu nad městečkem Týn nad Bečvou na Olomoucku.*
- 350. Kasl Filip, Sokol Petr,** Středověký přívoz pod hradem Věžka. NS-PHJČ, s. 65–75. *Kritické vyhodnocení tzv. převoznického kamene*

- s vytesanou kotvou, objeveného v 60. letech 20. století pod hradem Věžka, na břehu Berounky, a případných terénních reliktů souvisejících s předpokládaným středověkým přívozem.
- 351. Kastl Petr, Gersdorfová Zlata**, Starý palác na Rýzmburku (okr. Domažlice). Hláska 2, s. 24–27. *Nástin podoby (nej)starší části hradního areálu a to tzv. starého paláce, který se vypíná nad přístupovou cestou ke hradu ve východní části jádra hradu.*
- 352. Kašák Karel, Kožíšek Jan**, Zahloubený suterén objektu z 13. století odkrytý během archeologického výzkumu v areálu dolní tvrze a zámku v Kestřanech. AVJČ 1, s. 465–481. *Historie výzkumů, popis lokality, analýza nálezů.*
- 353. Kausek Petr, Mařík Tomáš**, „Starý“ palác na Rýzmburku? Reakce na článek P. Kastla a Z. Gersdorfově a uvedení jeho obsahu na pravou míru. Hláska 3, s. 41–43. *Poznámky a připomínky k příspěvku o starém paláci hradu Rýzmburk, zpochybnění označené paláce hradu, jako „starý palác“.*
- 354. Kibic Karel**, Malá pevnost v Terezíně a její oprava v letech 2011–2019. ZPP 3, s. 252–262. *Obnova eskarpy hlavního valu Malé pevnosti v Terezíně v letech 2011 až 2019*
- 355. Kilán Jan**, Hradecký purkrabí a stavovský direktor Kašpar Kaplíř ze Sulevic. VSH, s. 43–66. *Kašpar Kaplíř ze Sulevic – ucelený životopis nejvyššího písaře Českého království, člena stavovského direktoria za rytířský stav, purkrabího Hradeckého kraje a prezidenta české královské komory, nejstaršího z popravených 21. června 1621 na Staroměstském náměstí v Praze.*
- 356. Kilián Jan**, Jan Šultys z Felsdorfu. SO, s. 98–108. *Životní osudy slánského rodáka Jana Šultyse z Felsdorfu.*
- 357. Kinkorová Radka**, Polohopisný plán části Týnského předměstí v Domažlicích z roku 1882. Obecní pivovar a stavba nové varny. ZA, s. 13–16. *Domažlice, obecní pivovar, historie, stavby a současný stav zachování.*
- 358. Kinkorová Radka**, Domažlice v houslovém klíči. Hudební kultura v chodské metropoli do počátku 20. století. ZA, s. 133–146. *Historie provozování hudby v Domažlicích od spolků zpěváků literátského bratrstva do sklonku 30. let 20. století.*
- 359. Kittler Albrecht**, Anton Richter – dolnopodlužský mecenáš a stavitel Richterovy chaty v Alpách. DVZ 2, s. 53–62. *Život podnikatele, průmyslníka a jednoho ze zakladatelů Alpských spolků Antona Richtera (1848–1905), rodáka z Dolního Podluží u Varnsdorfu.*
- 360. Klepsová Eva, Červenka Vladimír**, P. Bohumil Marouš – sto let od narození. PZH 2, s. 22–25. *Život pátera Bohumila Marouše, statečného kněze a skauta perzekuovaného komunistickým režimem.*
- 361. Klír Tomáš, Kypta Jan, Marounek Jiří, Malina Ondřej**, Dvě zaniklé středověké vsi na rozhraní Nymburska a Jičínska a jejich sociální kontext. PSČ 2/2021, s. 28–46. *Cílem studie je prezentace podrobné dokumentace poutchové patrných reliktů dvou zaniklých středověkých vsí v okrese Nymburk.*
- 362. Knetlová Hana, Halla Karel**, Barokní kameníci ve službách Božích. Tvorba bratří Lauermannů v Čechách a jejich působení v premonstrátském klášteře Teplá. ZA, s. 44–66. *Tvorba bratří Lauermannů v Čechách a jejich díla vytvořená pro klášter premonstrátů u kostela Zvěstování Panny Marie v Teplé.*
- 363. Kobetič Pavel**, Chrudimští historici a vlastivědní pracovníci. CHLV 4, s. 3–6. *Významní chrudimští historici a vlastivědní pracovníci působící od poloviny 19. století.*
- 364. Kobetič Pavel**, Jak informovalo (a informuje) chrudimské muzeum o svých sbírkách. CHVS, s. 249–275. *Publikační činnost jako nástroj propagace Chrudimského muzea a jeho sbírek od roku 1892, kdy bylo muzeum založeno do současnosti.*
- 365. Koblasa Pavel**, Pět vesnic a jejich sklářské hutě na Novobystřicku. VSDJT 1, s. 14–25. *Historie vesnic a sklářské výroby na jejich území.*
- 366. Koblasa Pavel**, Mutyněveské usedlosti a jejich držitelé. JSH 1, s. 240–247. *Historie sídla, stručný urbanistický vývoj, přehled jednotlivých usedlostí a majitelů.*
- 367. Koblasa Pavel**, Zdíkovský statek jako majetek Malovců, Wimmerů a Pálffyů. ZS 1, s. 287–296. *Historie statku, přehled vrchnostenských nemovitostí.*
- 368. Koblasa Pavel**, Grunty a chalupy v Kleci. OT 1, s. 16–21. *Historie sídla, stručný urbanistický vývoj, přehled jednotlivých usedlostí a majitelů.*
- 369. Koblasa Pavel**, Jednotářové u Herdy. OT 1, s. 40–41. *Stručná historie sídla.*
- 370. Koblasa Pavel**, Kdy vznikla samota Žabice u Kolence. OT 2, s. 40 až 41. *Historie lokality v 19. století.*
- 371. Koblasa Pavel**, Krávozna u Mláky na třeboňském panství. OT 2, s. 48–49. *Stručná historie usedlosti.*
- 372. Koblasa Pavel**, Novogotická myslivna v Záluží jako součást lamberského svěcenství. Výběr 1, s. 23–26. *Historie výstavby myslivny.*
- 373. Koblasa Pavel**, Jan Rudolf hrabě Černín jako držitel jindřichohradeckého dominia. Výběr 2, s. 104–108. *Životopis šlechtice, popis panství v době pozdního baroka a v 19. století.*
- 374. Koblasa Pavel**, Panský dvůr v Hostějvsi. Výběr 4, s. 268–269. *historie hospodářského dvora*
- 375. Kocinová Gabriela, Kocina Jan**, Nálezy Jindřicha Richlého z výzkumu raně středověkého sídliště u Radouňky (okr. Jindřichův Hradec). AVJČ 1, s. 279–299. *Popis a historie sídlištní lokality, soupis nálezů.*
- 376. Kocinová Gabriela, Kocina Jan**, Archeologický výzkum zaniklého hřbitova u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Jindřichově Hradci. VSDJT 1, s. 5–13. *Výsledky výzkumu z jara 2021, historie výzkumů hřbitova, historie hřbitova, popis nálezů.*
- 377. Kocman Pavel**, International Conference „The Holocaust Documentation Centre in Moravia“. JB 2, s. 83–86. *Mezinárodní konference „Dokumentární centrum holokaustu na Moravě“, která s cílem zahájit diskuse o plánovaném vzniku muzea židovských dějin na Moravě proběhla koncem června 2021 v Brně.*
- 378. Koderá Pavel**, Smírčí kříž u Hubenova ztracený a nalezený. VSP 1, s. 16–22. *Smírčí kříž u Hubenova, historie jeho vztyčení, ztráty, přesnější přesunu do Kacanova v 80. letech 20. století a šťastného nalezení a vrácení do Hubenova.*
- 379. Kolehout Ivan**, Pokladnice života. Ztracený lékařský spis se vrátil do sbírek ŽMP. Roš Chodeš 7, s. 14–15. *Navrácení lékařského spisu Sefer ocar ha-chajim vydaného v Benátkách v roce 1683 zpět do sbírek Židovského muzea v Praze, ze kterých byl odcizen v letech II. světové války.*
- 380. Kokošková Věra**, Lesní obrázky. PZH 1, s. 22–25. *Lesní obrázky svatých jako drobné historické památky v krajině, zdokumentované v lesích na katastru Přeštic.*
- 381. Kokošková Věra**, K místnímu periodickému tisku v Přešticích. PZH 2, s. 1–6. *Periodika vydávaná v Přešticích od roku 1897 do současnosti.*
- 382. Kokošková Věra**, Kdo postavil žerovickou kapličku?. PZH 3, s. 25–26. *Pozdně barokní kaplička na návsi obce Žerotice – původně dřevěná stavba, která byla v roce 1792 vystavěna jako zděná a lidová pověst objasňující její přestavbu.*
- 383. Kolář František, Kaniová Petra, Koudelová Jana, Prix Dalibor, Rosová Romana, Zezula Michal**, Opavský hrad a středověké jádro tzv. Müllerova domu čp. 1. PP 2021/2, s. 37–84. *K poznání zaniklého objektu lichtenštejnského zámku v Opavě na základě zprávek archeologických výzkumů a stavebněhistorického průzkumu tzv. Müllerova domu, dnes jedině dochované nadzemní součásti hradního areálu.*
- 384. Kolář Michal**, Devadesát let Fierlingerovy vily v Sezimově Ústí. JSH 1, s. 380–393. *Stručná historie lokality, historie výstavby vily, popis vily a zahrady, historie vily po dokončení.*
- 385. Kolařík Stanislav, Vojtová Pavlína**, Za lepší světlo. Poznámky k osvětlování Prahy a jejích památek. ZSP 3, s. 24–29. *Světelné znečištění noční Prahy a prořešky v osvětlování významných pražských staveb a stavebních souborů.*
- 386. Kolda Vlastimil**, Automobily a automobilisté v Českých Budějovicích v prvních dvou desetiletích 20. století. Výběr 3, s. 155–175. *Počátky automobilní dopravy ve městě, novostavby garáží.*
- 387. Kolegové KASu**, Petr Rožmberský rok poté. Hláska 1, s. 13. *Petr Rožmberský, bibliografie za rok 2020.*
- 388. Kolovský Martin**, „Rok na vsi“: Koncepce návštěvního provozu. PZČ, s. 110–112. *Koncepce obnovy a prezentace selského statku U Matoušů čp. 1 v Plzni Bolevci.*
- 389. Komárková Hana**, Místa paměti – paměť místa. Vytváření paměti jedné podhorské vesnice. PJH, s. 42–51. *Osobnosti podílející se na utváření historické paměti obce Ludvíkova.*
- 390. Konopka Karel**, Hřbitov na ulici. PUV 24, s. 59–62. *Záchrana náhrobků německých rodin ze zrušeného a zničeného hřbitova v Zubnicích.*
- 391. Kontriková Šusteková Ivana**, Dynamika nadlokálního a lokálního v každodennosti života na hranici (na příkladě regionu Kysuce). ČL 3/108, s. 353–370. *Cílem příspěvku je představit vliv prostorové blízkosti státní hranice na každodenní realitu života obyvatel regionu Kysuce ve 20. století.*
- 392. Korený Rastislav, Machačová Veronika**, Řadové pohřebiště u kostela Narození sv. Jana Křtitele v Počepicích, okr. Příbram. AVJČ 1, s. 349–359. *Popis situace a nálezů, dosavadní nálezy na území obce.*

- 393. Körnerová Chládková Michaela**, Jindřichohradecké řemeslnické cechy a jejich řady XI. část. VSDJT 1, s. 26–37. *Historie cechů ve městě*.
- 394. Körnerová Chládková Michaela**, Přecíslování domů v Jindřichově Hradci v roce 1827. I. část. Vnitřní město a Novoměstské předměstí. VSDJT 1, s. 108–121. *Edice dokumentu k přecíslování domů ve městě z roku 1827*.
- 395. Kořínek František, Kořínek Pavel**, Předhradí hradu Kraví Hora u Kuroslap (okr. Třebíč). Hláská 1, s. 14. *Výsledky povrchového průzkumu a průzkumu detektorem kovů realizovaných na lokalitě ohrožené hledači pokladů po roce 2016*.
- 396. Kotěšovec František**, Počátky prachatického českého gymnázia. ZS 1, s. 297–301. *Historie vzniku gymnázia*.
- 397. Koryk Jiří**, Vilém z Pernštejna (1435–1521). ZKPP 3–4, s. 90–91. *Životní osudy Viléma z Pernštejna (1435–1521), od jehož úmrtí uplynulo 500 let*.
- 398. Koryk Jiří**, Rod Pernštejnů a pardubický zámek. ZKPP 3–4, s. 92 až 95. *Rod Pernštejnů a jejich otisk v architektuře a výzdobě zámku v Pardubicích*.
- 399. Koryk Jiří**, Biskup K. B. Hanl (1782–1870) a náhrobek Vojtěcha z Pernštejna. ZKPP 3–4, s. 96–97. *Biskup K. B. Hanl (1782–1870) a spor o umístění kenotafu Vojtěcha z Pernštejna v chrámu sv. Bartoloměje v Pardubicích*.
- 400. Koryk Jiří**, Známé autora vodní fortifikace v Pardubicích?. ZKPP 7–8, s. 229–230. *Diskuse k autorství fortifikací pardubického zámku*.
- 401. Koubková Hana**, Sběratelské perličky – stojánky na zápalky. Výběr 1, s. 27–36. *Vývoj ukládání zápalek, vybrané předměty ze sbírek Jihočeského muzea*.
- 402. Koudela Miroslav**, Z historie Kamenického gruntu v Příkazech. OAS, s. 152–172. *Historie selské usedlosti známé jako Kamenický grund, dnešní sídlo Hanáckého muzea v přírodě*.
- 403. Koukalová Martina**, Ladislav Machoň a stavba Právnické fakulty Univerzity Karlovy. „Artistický správce stavby s hlasem poradním“. SP 1, s. 86–113. *Po smrti architekta Jana Kotěry postavil budovu právnické fakulty jeho dlouholetý spolupracovník Ladislav Machoň, realizaci však provázely nemalé obtíže, které si vynutily úpravy původních plánů*.
- 404. Kovář Daniel**, Přestavba českobudějovické radnice v letech 1727–1730. Lesk a bída barokního stavění. PP 2021/2, s. 147–170. *Příspěvek shrnuje informace z archivních pramenů, které dokládají barokní přestavbu radnice v Českých Budějovicích v letech 1727–1730*.
- 405. Kovář Daniel**, Z korespondence mezi Novou Bystřicí a Českými Budějovicemi v první polovině 16. století. VSDJT 1, s. 86–95. *Edice listin ze 16. století*.
- 406. Kovář Daniel**, Neuskutečená založení kostelů a lokálií v nejjižnějších Čechách za vlády Josefa II. JSH 1, s. 275–296. *Historie nezaložených kostelů ve vybraných lokalitách, důvody neúspěšných založení*.
- 407. Kovář Daniel**, Kříž mezi modřín. Pomník majora Bernharda Zodla (1792–1865) před kostelem Nejsvětější Trojice u Trhových Svinů. Výběr 1, s. 42–47. *Životopis důstojníka rakouské armády*.
- 408. Kovář Daniel**, Zaniklý most přes Vltavu u Březi na Českobudějovicku. Výběr 4, s. 258–267. *Historie lokality, historie zaniklého mostu*.
- 409. Kovář Miroslav**, Glossy k české gotické sakrální architektuře III. K původnímu tvarosloví klenebních žebířů boční lodi kostela sv. Františka v pražském Anežském klášteře. ČSPS 1, s. 5–19. *Prosté lomené gotické portály vesnických farních kostelů spjatých se stavebními aktivitami řádu křížovníků s červenou hvězdou*.
- 410. Kovář Miroslav**, Glossy k české gotické sakrální architektuře III. K původnímu tvarosloví klenebních žebířů boční lodi kostela sv. Františka v pražském Anežském klášteře. ČSPS 4, s. 215–225. *Geneze tvaru žebířů, kterými bylo zaklenuto východní pole jižní lodi kostela sv. Františka, má svůj původ v severofrancouzské architektuře 12. století. Přesné datování výstavby kostela lze opřít o písemné prameny*.
- 411. Kovář Miroslav, Bláha Radek**, K nálezů raně gotické podpory v Hradci Králové. PP 2021/2, s. 171–177. *Příspěvek se zabývá nálezem několika fragmentů svazkových přípor, které jsou jedním z nečetných dokladů tohoto druhu podpor v české raně gotické architektuře*.
- 412. Kovář Miroslav, Musil Jan, Musilek Martin, Sýkora Milan**, Nové poznatky k vnějšímu opevnění hradu Ohebu (k.ú. Proseč u Seče, okr. Chrudim) a komentář k jeho vnitřní zástavbě. AVČ, s. 78–113. *Vnější východní opevnění hradu, ve kterém byly nově zaregistrovány dvě stavební etapy a změna původní koncepce výstavby opevnění, jehož první etapa spadá hypoteticky snad již do rozmezí 30.–40. let 15. století, tedy do doby, kdy hrad patřil časlavskému krájskému hejtmu noví Janu Hertvíkovi z Rušinova († 1455), a činí opevnění jedním z nejstarších tohoto druhu v Čechách*.
- 413. Kovář Miroslav, Staňková Veronika**, Ze starších stavebních dějin kláštera dominikánek v Praze na Starém Městě. SP 2, s. 39–89. *Vrcholné gotická výstavba kláštera dominikánek s patrovým ambitem navázala po roce 1313 na starší, dvoufázově budovaný jednotrakt s věží z doby přechodu od pozdně románského do raně gotického období, který po dobu své existence u starší rotundy sv. Vavřince po roce 1232 používal řád templářů*.
- 414. Kovář Miroslav, Vaněk Vojtěch**, Zpráva o nálezů raně gotického portálu v kostele Všem svatých v Olešce. PSČ 2/2021, s. 67–72. *Zpráva o nálezů je věnována novému objevu neznámého portálu pravděpodobně druhotně osazeného v sakristii kostela Všem svatých v Olešce*.
- 415. Kovařík Viktor, Zahradník Pavel**, Sloup Nejsvětější Trojice na Malostranském náměstí v Praze, jeho vznik a opravy od 2. poloviny 18. do poloviny 20. století. SP 1, s. 114–147. *Písemné a ikonografické prameny k četným opravám trojičního sloupu na horním Malostranském náměstí, postaveného v letech 1713–1715, jsou pro dnešní odborníky cennými a pozoruhodnými doklady dobové praktické péče o kamennosochařské památky*.
- 416. Kozák Petr**, Listiny knížete Jana Korvína (1473–1504) a jeho úředníků uložené v českých archivech: originály, opisy i výtahy a zmínky v písemnostech jiných vydavatelů. SARP 1, s. 137–204. *Zpřístupnění listin knížete Jana Korvína, nemanželského syna uherského a českého krále Matyáše, které se vztahují k jeho vládě v Opavském knížectví*.
- 417. Kracík Matyáš**, Pražské metro. Architektura a památkový potenciál nejstaršího úseku – trasy I. C. ZPP 1, s. 25–36. *Architektura pražského metra a jeho prvního realizovaného úseku zprovozněného v roce 1974*.
- 418. Kracík Matyáš, Schránílová Anna**, Pražské metro. Architektura a památkový potenciál trasy A a II. C. ZPP 3, s. 310–326. *Historie, architektura a památkový potenciál pražského metra: druhá a třetí etapa výstavby metra završené roku 1980, kdy dosáhlo délky 20 km*.
- 419. Krafel Pavel Otmar**, Opevnění kostely v synodálním zákonodárství konce 13. století. ČSPS 2, s. 83–87. *Synodální ustanovení považující za neoprávněné využívání kostelů jako opevnění a praxe opevnování kostelů z pokynu pražského biskupa v 13. století*.
- 420. Krátká Soňa**, Historie chroustovického zámku. VLPK 1, s. 18–21. *Zámek Chroustovice, historie, majitelé, architektura, obnova a příležitostné zpřístupňování areálu zámku využívaného jako učiliště návštěvníků*.
- 421. Krček Jakub**, Stavba budovy děkanství v Horním Slavkově v letech 1754–1756. ZA, s. 86–109. *Budova děkanství v Horním Slavkově vystavěná v letech 1754 až 1756 – výsledky stavebněhistorického průzkumu a archivního průzkumu budovy před její připravovanou rekonstrukcí*.
- 422. Krček Jakub**, K možnostem historické topografie hrdebního soudnictví na příkladu vybraných západočeských lokalit. SZČMPH, s. 5–23. *Nové poznatky o čtyřech lokalitách v západních Čechách spjatých s výkonem hrdebního práva v raném novověku, a to především s ohledem na (ne)uchování historické paměti těchto míst a jejich vnímání v širším kontextu kulturní krajiny*.
- 423. Krčmář Luděk**, Kaple v Černicích. SZČMPH, s. 50–55. *Černice, návesní kaple sv. Antonína Paduánského, kaple u bývalé panské hospody, dnes ulice Na Vápenicích a zaniklá kaple v poloze „U kapličky“ u staré hlavní silnice od Starého Plzně, historie, architektura, vybavení*.
- 424. Krejčí Marek**, Technicky vzdělaní odborníci v c. k. památkové péči v druhé polovině 19. století. ZPP 2, s. 168–174. *František Schmoranz st. a formování státní památkové péče v prvních letech Ústřední komise pro výzkum a zachování stavebních památek*.
- 425. Krejčová, Jana**, 425 let kostela sv. Jana Křtitele ve Smilově a osudy P. Wilhelma Jakela. Poodří 1, s. 52–59. *Farář P. Wilhelm Jakel a jeho přínos pro zvelebování kostela sv. Jana Křtitele*.
- 426. Krejčová, Jana**, Varhany v kostele sv. Jakuba Většího a sv. Anny ve Staré Vodě u Města Libavé. StřM, s. 70–82. *Varhany od firmy bratří Riegrů v Krnově, osudy varhan po druhé světové válce*.
- 427. Křišťal Petr, Menšík Petr, Stránil Daniel**, Tři ojedinělé bronzové nálezy z Kralovicka. AZČ 1–2, s. 6–14. *Poznání doby bronzové v okolí Kralovic, nález dýky s plochou čepí, fragmentu kulovité jehlice se zúženým krčkem a sekerky s týlními laloky a příčným ostrím z mladší a pozdní doby bronzové*.
- 428. Král Jan**, Přejmenovávání veřejných prostranství v českém pohraničí. ZS 1, s. 319–325. *Změny veřejných prostranství v souvislosti s osamostatněním Československa*.

- 429. Kroupa Pavel, Kroupová Jaroslava,** K nově odkrytým částem goticko-renesančních nástěnných maleb v presbytáři kostela sv. Havla v Ratměřicích (předběžná zpráva). *PSČ* 2/2021, s. 73–78. K nově odkrytým částem goticko-renesančních nástěnných maleb v presbytáři kostela.
- 430. Krsek Martin,** Kufr plný vzpomínek doktora z Neštěmic. *PÚV* 23, s. 19–21. Nález kufříku na půdě v Neštěmicích obsahující osobní předměty, písemnosti, fotografie a další předměty patřící původně lékaři Ferdinandu Raffeltovi odsunutému po roce 1945.
- 431. Krsek Martin,** Záchrana vodíkových kompresorů. *PÚV* 24, s. 85 až 87. Záchrana mimořádné technické památky, baterie vodíkových kompresorů z roku 1911 používaných ve ztužovně tuků bývalé firmy Schicht.
- 432. Krsek Martin, Hladíková Věra,** Padla parní vodárna. *PÚV* 24, s. 92–93. Zpráva o asanaci nenápadné, přesto důležité technické památky města Ústí nad Labem – parní vodárny z roku 1876, fungující až do konce 40. let 20. století.
- 433. Krumlovský Tomáš,** Hradní komplex Stará Dubá – současnost a budoucnost. *PBL* 2, s. 16–18. Zřícenina hradu Stará Dubá – historie, stav dochování hradních ruin a možnosti revitalizace hradního areálu.
- 434. Krumlovský Tomáš,** Předsunutá jižní bašta hradu Český Sternberk (1. část). *PBL* 3, s. 10–12. Předsunutá jižní bašta hradu Český Sternberk, její historie, architektura a její začlenění do fortifikačních linií hradu.
- 435. Krumlovský Tomáš,** Předsunutá jižní bašta hradu Český Sternberk (2. část). *PBL* 4, s. 24–28. Předsunutá jižní bašta hradu Český Sternberk, datování, popis fortifikace a její využití při obraně hradu Český Sternberk.
- 436. Křesadlová Lenka,** Zámecká zahrada v Ostrově v proměnách času. *ZPP* 4, s. 532–534. Muzejní expozice v sale terénně zámku v Ostrově věnovaná historickému vývoji zdejších zámeckých zahrad vévodů Sasko-Lauenburských.
- 437. Křesadlová Lenka, Letá Michaela,** Dochované stavby inspirované kulturou Dálného východu v památkách zahradního umění v České republice. *ZPP* 4, s. 465–479. Existující stavby s tematikou Dálného východu v historických zahradách a parcích České republiky.
- 438. Křivánková Jana,** Zapomenuté cihelny. Z historie výroby a použití cihel v obci Strachotín (okr. Břeclav). *NV* 2, s. 65–87. Dvě cihelny v Obci Strachotín: obecná cihelna z konce 18. století a cihelna v majetku starosty obce Andreas Riese, obě zaniklé v polovině 19. století; nález cihel s kolkou T (Tracht – Strachotín) a GT (Gemeinde Tracht) a jejich dokumentace.
- 439. Kuba Ladislav, Pilař Tomáš, Obr Patrik,** U hřbitovní zdi. Zázemí hřbitova v Litomyšli. *ERA* 21 123, s. 42–43. Na jižním okraji litomyšského hřbitova stávala historizující márnice z 19. století, která byla kultivovanou stavbou, nicméně z důvodu narušení statiky město rozhodlo o jejím nahrazení novým objektem.
- 440. Kubálek Pavel, Polišenský Tomáš, Bergerová Alžběta,** Neobvyklý kosterní nález z Tetína. *ASC* 2, s. 647–650. Lebka černošky nebo mísenky nalezená v souvrství s dalšími lidskými ostatky ve výkopu u kostela sv. Kateřiny v Tetíně.
- 441. Kubíková Anna,** Situace na českokrumlovském panství před čtyřmi sty lety. Odraz třicetileté války na Českokrumlovsku. *OT* 1, s. 12–15. Stav panství během třicetileté války v dobových písemnostech.
- 442. Kubíková Anna,** Českokrumlovské domy schwarzenberských zaměstnanců v 18. a 19. století. *OT* 2, s. 8–13. Soupis a stručná historie vybraných domů.
- 443. Kuděla Jiří,** První purkrechtní registra čachrovská z let 1637 až 1764 jako důležitý pramen pro poznání historie Čachrova a Čachrovského. *SPH DU*, s. 69–119. Purkrechtní registra statku Čachrov z let 1637 až 1764, nejstarší dochovaná a patrně první pozemková kniha čachrovského panství, a jejich význam pro poznání historie dobových poměrů Čachrovského od počátku 17. až do druhé poloviny 18. století.
- 444. Kuchařík Milan, Blažková Tereza,** Nález rondelu v Hradci Králové-Kuklenách. *AVČ*, s. 146–154. Dosud neznámý rondel identifikovaný v roce 2011 při letecké prospekci na k.ú. Kukleny v Hradci Králové, který lze předběžně datovat do období kultury s vypíchanou keramikou.
- 445. Kuchařík Milan, Blažková Tereza,** Nález nového rondelu na k.ú. Vestec v Jaroměři (okr. Náchod). *AVČ*, s. 155–164. V roce 2019 byl při leteckém snímkování zjištěn dosud neznámý kruhový objekt v západní části k.ú. Vestec v Jaroměři, obec Zaloňov, ležící v území se známým intenzivním neolitickým osídlením kultury s vypíchanou keramikou.
- 446. Kulhánek Ladislav,** K založení Výrovského mlýna v katastru obce Břehy. *VLPK* 3, s. 18–19. Obec Břehy a historie zdejších mlýnů od roku 1494, kdy byl založen první, a to z podnětu Viléma II. z Pernštejna.
- 447. Kvapilová Alena,** Osud třebívlické zámecké knihovny z pozůstatosti baronky Ulriky von Levetzow. *PoHn*, s. 5–9. Knihovna baronky Ulriky von Levetzow – osudy před druhou světovou válkou a po ní, kdy došlo k jejímu rozdělení mezi instituce a její postupné scelování zahájené v roce 1987 pracovníky Oblastního muzea a galerie v Mostě.
- 448. Kvapilová Diana, Kvapilová Alena,** Vestonia a její Poemata. *PoHn*, s. 10–11. Unikátní sbírka renesanční poezie autorky básničky Alžběty Johanny Westonové ve sbírce knihovny Oblastního muzea a galerie v Mostě.
- 449. Kypta Jan, Laval Filip, Marounek Jiří,** Z průzkumů tvrzišť Vlašimska. *PSČ* 1/2021, s. 61–70. Hlavním účelem článku je prezentace přesných zaměření terénních reliktů. Pozornost je věnována pěti lokalitám v okresech Benešov a Tábor.
- 450. Lacina Martin,** Autorský rejstřík *Theatrum historiae* 2006–2021 (č. 1–27). *TH*, s. 195–226. Rejstříky vědeckého časopisu *Theatrum historiae*, který byl založen na Katedře historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice v roce 2006.
- 451. Laněk Bohuslav,** Rekvizice varhanních píšťal kostelů Prachaticka za první a druhé světové války. *ZS* 1, s. 339–367. Historie rekvizic kovů na vybraném území, popis zrekvírovaných částí kostelů.
- 452. Langer C. Edward,** Od „Břehů Bohemie“ k „Ostrovu“ ve Wisconsinu. Lanškrounské osadníky ve Wisconsinu. *Waterloo*. *LA*, s. 26 až 31. Lanškroun a vystěhovalci do USA, do státu Wisconsin v 19. století; každodennost života vystěhovalců v Americe.
- 453. Langová Alžběta,** Když se v Luži vysílalo. O rodinách Viktora Schwarze a Ludvíka Aschermana. *Roš Chodeš* 8, s. 12–14. Osudy rodin Viktora Schwarze a Ludvíka Aschermana z Luže.
- 454. Lavička Roman,** Zapomenutý špitál sv. Alžběty v Boru u Tachova a jeho výstavba v letech 1515–1518 ... neb potom buoh vie, kdy bychom [se] biskupa dočkali, aby jej posvětil. *PP* 2021/2, s. 85–106. Okolnosti vzniku a doba výstavby špitálu sv. Alžběty, které se podařilo odhalit na základě studia archivních pramenů, stavby a jejich slohových znaků.
- 455. Letá Michaela,** Z činnosti Metodického centra zahradní kultury v Kroměříži 2019–2021. *ZPP* 4, s. 534–539. Metodická a další odborná činnost Metodického centra zahradní kultury v Kroměříži 2019–2021.
- 456. Lhoták Jan,** Sirkárna Vojtěch Scheinost v Sušici a její osudy (1868–1903). *SPH DU*, s. 169–196. Sirkárna Vojtěcha Scheinosta v Sušici, její tvůrci a majitelé a její produkce v letech 1868 až 1903.
- 457. Líbal Patrik,** Pražské sochařské ateliéry. Místa drsné práce, kde hmota získává duši, místa samoty i společenských setkání. *ČSPS* 3, s. 134–149. Přehled pražských sochařských ateliérů s důrazem na ateliéry 19. a 20. století.
- 458. Líman Jan,** Typologický vývoj nemocnic. *ERA* 21 121, s. 25–29. Aby nemocnice nebyly zastaralé již v době svého dokončení, musejí se už v návrhu koncipovat jako neustále se vyvíjející organismus. Základní princip budování zdravotnických staveb zůstává stále stejný: prostředí vytvořené pro pacienty by mělo samo o sobě přispívat k jejich léčbě.
- 459. Losos Ludvík,** Julinky. *PoHn*, s. 4–5. Parní lokomotiva Julinka vyrobená pro c. a k. Horní ředitelství v Mostě v roce 1911 jako příklad obchodní pohotovosti a pružnosti První českomoravské strojírny v Praze Libni.
- 460. Loub Kryštof,** Sochař Abrahám (II.) Kitzinger (1624–1688) a jeho vztah k městu Děčín. *DVZ* 2, s. 3–29. Život a dílo sochaře Abraháma II. Kitzingera, sochaře Děčínských Thunů, autora sochařské výzdoby gloriety v Růžové zahradě zámku Děčín.
- 461. Loukota Martin,** Identifikace neznámého mohylového pohřebiště na katastrálním území Babina. *PZČ*, s. 8–14. Průzkum krajiny v povodí řeky Střely v letech 2016–2017 a objev doposud neznámého mohylového pohřebiště prostřednictvím metody dálkového laserového skenování (LiDAR) poblíž obce Babina (okr. Plzeň-sever).
- 462. Lozoviuk Petr,** „Slovanská bádání“ a etnografie v Protektorátu Čechy a Morava. *NV* 1, s. 5–19. V letech druhé světové války zažívala v českých zemích německojazyčná etnografie, ovšem pod diverzními dobovými označeními a v kombinaci s dalšími obory, relativní badatelský a institucionální rozmach.
- 463. Lukášová Eva,** Parade Schlafzimmer – parádní ložnice. Čalounické prvky ve vybavení parádních ložnic zámeckých a palácových interiérů konce 17. a 18. století. *ZPP* 3, s. 354–371. Fenomén parádních ložnic v zámeckých interiérech a jejich nejvýznamnější součásti.

- ti z hlediska mobiliáře i čalounické práce, tzv. parádních loží.
- 464. Lutovský Michal a kol.,** Terénní výzkumy Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v roce 2020. ASČ 2, s. 729–760. *Soupis archeologických výzkumů Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v roce 2020 na území Středočeského kraje a částečně i území Hlavního města Prahy.*
- 465. Lyčka Daniel,** Loosdorf s hradem v Laa an der Thaya (Lávě nad Dyjí) v Dolních Rakousích za Jana (I.) Josefa knížete z Liechtensteina v letech 1781–1810. PP 2021/1, s. 71–86. *Cílem studie je se na základě studia archivního spisového materiálu, komparovaného s eventuální dobovou literaturou, primárně zaměřit na stavební činnost Jana (I.) Josefa knížete z Liechtensteina na dolnorakouském panství Loosdorf od 80. let 18. století do roku 1810.*
- 466. Macková Marie,** Železniční vlečka státní tabákové továrny v Lanškrouně. LA, s. 8–9. *Historie lokální železniční tratě z Rudoltic do Lanškrouna zprovozněné 31. května 1885, která sloužila pro veškerou nákladní dopravu, včetně dopravy pro místní tabákovou továrnu.*
- 467. Macková Marie,** Šlechtický fideikomis v Čechách 19. století (na příkladu hrabat z Althannu). TH, s. 125–156. *Hrabata z Althannu a šlechtický fideikomis, omezení možnosti nakládat s majetkem rodu dle pravidel stanovených zakladatelem fideikomisu, tak aby byla za bezpečena materiální základna šlechtického rodu a zabránilo se jeho neúměrnému zchudnutí a v důsledku toho i ztrátě společenské prestiže.*
- 468. Macková Marie,** Panství Králíky v první polovině 19. století optikou správy rodinného fideikomisu hrabat Althannů. VSH, s. 79–118. *Panství Králíky se stalo fideikomiséem v polovině 17. století. Faktickou správou panství, které nebylo rezidenční, měli v této době vždy ve svých rukách patrimoniální úředníci, kteří zároveň museli vykonávat přenesené státní pravomoci.*
- 469. Maří Martin,** Hrozba privatizace „jediné“ pražské veduty: k připravované úpravě Smetanova nábřeží. ZSP 1, s. 4–11. *Nábřeží Vltavy v Praze, v prostoru Smetanova nábřeží a jeho zachování bez novodobých komerčních vstupů ohrožujících vizuální vnímání celku Malé Strany a Hradčan.*
- 470. Mach Jiří,** Padesátá léta v kronikách obcí na Dobersku. PN, s. 27 až 36. *Období 50. let 20. století na Dobersku zaznamenané v obecních kronikách.*
- 471. Maloušek Jan, Fialová Markéta,** Vybrané poznatky z obnovy částí pražského bastionového opevnění v posledních letech. ZPP 3, s. 263–272. *Soubor znalostí a zkušeností získaných z průběhu stavební obnovy vybraných hradebních prvků pražského novověkého opevnění.*
- 472. Mangel Tomáš, Novák Radek, Novák Jan,** Nové nálezy laténských hrnčířských pecí a dalších dokladů hrnčířské výroby z Ostroměře, okr. Jičín. AVČ, s. 9–37. *Výsledky záchranného archeologického výzkumu realizovaného v roce 2018 v Ostroměři, jehož prostřednictvím došlo k zachycení dalších dokladů hrnčířské výroby z doby laténské.*
- 473. Marek Jan,** Lidské legendy, jejich osudy, sídla, pády i vzestupy. Skály – Bischofstein, Slavníkovci, Slavatové, biskupové. DKČ 1, s. 11–16. *Historie a vlastnictví zámku Bischofstein vystavěného na místě starší tvrze, přestavěného v roce 1666 na letní sídlo králověhradeckého biskupa Karla Sobka z Břilínberka.*
- 474. Marek Jan,** Lidské legendy, jejich osudy, sídla, pády i vzestupy. Teplá, blahoslavený Hroznata, Jaroslav Václav Vacek. DKČ 2, s. 11 až 16. *Blahoslavený Hroznata a klášter v Teplé.*
- 475. Marek Jan,** Lidské legendy, jejich osudy, sídla, pády i vzestupy. Budyně, Jan Zbyněk Zajíc z Hazmburka, Bavor Rodovský mladší z Hustiřan. DKČ 3, s. 11–16. *Jan Zbyněk z Házmburka a hrad v Budyni nad Ohří.*
- 476. Marek Jan,** Lidské legendy, jejich osudy, sídla, pády i vzestupy. Lysá nad Labem, Kuks, Betlém, Bon Repos, František Antonín hrabě Špork. DKČ 4, s. 11–16. *František Antonín Špork a jeho stavební činnost na Kuksu a v Lysé nad Labem.*
- 477. Marek Luboš,** Četnická stanice v Kladně ve stínu první republiky. SO, s. 48–66. *Vývoj kladenského četnictva v době první Československé republiky.*
- 478. Marešová Jana,** Oddaný úředník svého knížete – architekt Jan Sedláček (1848–1916). ZPP 2, s. 160–167. *Schwarzenberský architekt Jan Sedláček, díky němuž a dalším osobnostem pracujícím pro Schwarzenbergů získala jihočeská krajina svůj specifický vzhled.*
- 479. Márová Viktoriová Barbora,** Obchůzka sv. Ambrože ve středočeské adventní lidové tradici. Confluens, s. 12–19. *Zvyk „honění Ambrožem“ prováděný 6. prosince, v předvečer svátku sv. Ambrože, kdy jsou děti obdařeny sladkostmi, vzápětí na to jsou však ztrestané metlou, pokud je sv. Ambrož dožene, na Mělnicku a ve středních Čechách.*
- 480. Marxová Alice,** Doplnujeme mozaiku. Rozhovor s historikem fotografie Janem Mlčochem. Roš Chodeš 1, s. 6–7, 16. *Židovští fotografové a židovské fotografické ateliéry v Praze a v Čechách pohledem kurátora fotografie UPM Jana Mlčocha.*
- 481. Marxová Alice,** Adolf Loos: 150 let. Brno a Praha připomínají život a dílo slavného architekta. Roš Chodeš 1, s. 12–13, 17. *Výstavy připomínající 150 let narození architekta Adolfa Loose v Brně a v Praze.*
- 482. Marxová Alice,** Zápas s orientací v čase. Rozhovor s hebraistkou a kurátorkou ŽMP Lenkou Uličnou. Roš Chodeš 6, s. 14–15, 18. *Výstava Židovského muzea v Praze „Jarcait není roční období“ zabývající se jednou ze součástí procesu truchlení v judaismu, připomínkou zesnulých ve výroční den jejich úmrtí, konkrétně jarcajťovými tabulkami, které pomáhaly určit přesný den výročí.*
- 483. Mařík Antonín,** Hudba a zpěv v děkanském chrámu sv. Maří Magdalény v Karlových Varech. ZA, s. 110–121. *Hudba a zpěv při bohoslužbách v Karlových Varech od 18. století po současnost.*
- 484. Mařík Tomáš,** Menší soubor pozdně středověké keramiky z prostoru Špitálského předměstí v Tachově. AZČ 1–2, s. 128–138. *Menší keramický soubor získaný z pozdně středověké, zřejmě odpadní vrstvy při domě čp. 441 v Tachově, který se nachází na Špitálském předměstí, v těsné blízkosti kostela sv. Wolfganga.*
- 485. Masnicová Ivana,** Josef Valenta Mělnický. Sonda do života městského zastupitele, vinaře a skladatele 19. století. Confluens, s. 20–45. *Hudební tvorba dnes již zapomenutého mělnického varhaníka a hudebního skladatele Josefa Valenty, významného místního úředníka, vinaře a předního představitele města.*
- 486. Mašek Petr,** Zámecká knihovna Pavlinin Dvůr. ČSPS 2, s. 101–104. *Osudy knihovny zámku od roku 1882, kdy byl tento vystavěn, až do zestátnění v roce 1945 a její náplň.*
- 487. Matušiková Lenka,** Exhibition ‚Translocation Plans of Jewish Settlements in the 18th Century‘. JB 1, s. 125–128. *Výstava translokačních plánů židovských obydlí z 18. století uspořádaná na podzim 2020 Národním archivem v Praze.*
- 488. Měhešová Olga, Valoušková Kamila,** Nedožitých 160 let sklárny v Karlovině. Valašsko 2, s. 35–39. *Historie a osudy sklárny v Karlovině a výstava k nedožitému jubileu.*
- 489. Měrka Kamil,** Čtyři v jednom. Kaplička čtyř svatých u Sobětuch. ERA 21 123, s. 46. *U polní cesty vedoucí ze Sobětuch do Rabštejnské Lhoty vznikla nenápadná kaplička pod širým nebem, která účelem i skromnou formou navazuje na historickou tradici budování kaplí a božích muk v krajíně, u kterých se zastavují kolemjdoucí či cyklisté.*
- 490. Merta David, Stögerová Gabriela,** Historie krajiny obce Lesná u Znojma. ZPK 1, s. 46–49. *Nástin výjimečných historických souvislostí vzniku krajinářských úprav okolí obce Lesná a zejména vazby obce na vranovské panství.*
- 491. Michalík Bohumil,** Inovace v pasportizaci. STAV 6–7, s. 40–43. *Nové možnosti pasportizace památkově chráněných staveb před zahájením jejich rekonstrukcí.*
- 492. Mikešová Pavla,** Přínos Františka Schmoranze ml. ke studiu štukové dekorace letohrádku Hvězda. ZPP 2, s. 175–181. *Vyhodnocení spolupráce Františka Schmoranze ml. na prvních tištěných plánech podzemí a přízemí s rozkreslenými kompozicemi stropů Letohrádku Hvězda, jenž publikoval v roce 1872 Wilhelm Lübke.*
- 493. Mikoláš David,** Zaniklá tvrz Jištěrpy v písemných pramenech. Hláška 1, s. 4–7. *Zaniklá tvrz Jištěrpy doložena pouze písemnými prameny; její historie, vlastnictví a možná podoba.*
- 494. Mikota Petr,** Dokumenty z historie KAS předány do Archivu města Plzně. Hláška 1, s. 13–14. *V průběhu roku 2020 byly do Archivu města Plzně předány dokumenty z historie Klubu Augusta Sedláčka z období 1983–2000; pozůstalost Josefa Milera, doplněná o dokumenty Josefa Čiháka, Zdeňka Fritze, Josefa Kabáta a Petra Mikoty.*
- 495. Mikota Petr,** Hranice mezi plzeňským a rokycanským panstvím. NSPHJČ, s. 77–97. *Analýza popisu hranic z 16. až 18. století mezi panstvím Plzeň a Rokycany, její popis v terénu, evidence dochovaných hraničních znamení, mezníků a příkop.*
- 496. Mikota Petr, Rožmberský Petr,** Pošumavské stříbro. SZČMPH, s. 24–45. *Dolování stříbrné rudy v Pošumaví, jednotlivé lokality a dochované doklady dolování.*
- 497. Mikulcová Anežka,** The Gravedigger by Josef Mánes: Personal Sorrow, Graveyard Reportages and Landscape of Mood in 19th-Century Painting. Umění 3, s. 266–282. *Obraz Hrobník (1843) rané dílo Josefa Mánesa (1820–1871) byl navzdory dobové příznivé kritice hodnocen pozdější uměleckohistorickou literaturou většinou jako průměrné dílo začínajícího umělce, jehož podoba a ikonografie byly ovlivněny dobovými stereotypy romantického malířství, což lze dodatečně označit za nepřesné a zjednodušující hodnocení.*

- 498. Militký Jiří, John Jan, Račák Jan F.,** Hromadný nález antických mincí a raně středověké spony z k.ú. Šaflérov, obec Malšín (okr. Český Krumlov). AVJČ 1, s. 197–215. *Nálezové okolnosti, katalog mincí, popis spony, numismatická analýza, interpretace a datace nálezu.*
- 499. Mírka Jakub,** Velká oprava zámku Zelená Hora v roce 1821. PZH 3, s. 1–7. *Oprava zámku Zelená Hora v roce 1821, tak jak o ní informují postupně zpracovávané archivní prameny Státního oblastního archivu v Plzni uložené na pracovišti Klášter u Nepomuku, ve fondu Velkostatek Zelená Hora.*
- 500. Mlčák Leoš,** Stavebněhistorický průzkum hospodářského dvora premonstrátské kanonie na Hradisku u Olomouce. PP 2021/1, s. 51 až 70. *Příspěvek přibližuje výsledky stavebněhistorického průzkumu hospodářského dvora v areálu někdejší premonstrátské kanonie na Hradisku u Olomouce. Dějiny objektu, charakteristika a proměny.*
- 501. Mlčák Leoš,** Neznámá stavba Giovanni Pietra Tencally? V Olomouci. StřM, s. 53–208. *Stavební vývoj a interiér kaple sv. Vavřínce stojící na epistolní straně zaniklého farního kostele Neposkrvněného Početí Panny Marie na olomouckém Předhradí.*
- 502. Mlčák Leoš,** Kaple sv. Markéty v Kníních u Boskovic. StřM, s. 83–86. *Osudy kaple sv. Markéty v Kníních, která byla v souvislosti se zánikem všech náboženských bratrstev zrušených dekrety císaře Josefa II. zbořena.*
- 503. Mlčák Leoš,** Olomoucký stavitel Jan Jakub Kniebandl (1665–1730) a kaple sv. Františka Xaverského v Kokorách. SSOAP, s. 7–23. *Architektura a vnitřní výzdoba kaple v Kokorách, která je dokladem mimořádné úcty olomouckých jezuitů k tomuto místu.*
- 504. Mlčák Leoš,** Malíři, sochaři, kameníci, cínaři, zvonáři, zedníci a stavitelé v Mohelnici a na Mírově v 17. až 19. století. SM, s. 3–16. *Příspěvek přibližuje umělce a umělecké řemeslníky působící v Mohelnici a na Mírově v daném období.*
- 505. Moravec Jaroslav,** Od parovozu ke kolejovému autobusu (devadesátiny motorové trakce na lokálce Čížkovice – Obrnice). ČG 1, s. 16–19. *Provoz lokálky Čížkovice – Obrnice, zavedení motorové trakce a dopady proměn česko-německých vztahů na historii dráhy a třebenického regionu.*
- 506. Moravec Jaroslav,** Od Přímoří rakouského k přímoří třebenického (340 let od velké epidemie moru v Třebenicích). ČG 3, s. 16–17. *Morové epidemie na Třebenicu a morové hřbitovy dochované v Třebenicích a v jejich okolí.*
- 507. Moravec Jaroslav,** Z Litoměřic do Třebenic. Toulky krajem za uměním vzešlým z lidského utrpení. ČG 4, s. 24–27. *Morový a Trojiční sloup v Třebenicích; morové sloupy mezi Litoměřicemi a Třebenicemi a jejich autoři.*
- 508. Moravec Václav,** Jak se stavěl a jak rostl starý příbramský Stalingrad. Podbrdsko, s. 142–178. *Historie a proměny příbramské čtvrti Stalingrad zaznamenané v kronikách Příbrami psaných od roku 1946 do roku 1988.*
- 509. Moudrý Josef,** Architekt Kamil Roškot. DKČ 2, s. 8. *Život a dílo architekta Kamila Roškota.*
- 510. Mücke Petr,** V Pardubicích přibýly další stolpersteiny. ZKPP 11–12, s. 392–394. *Kameny zmizelých instalované v Pardubicích připomínající zdejší židovské občany zavražděné během druhé světové války.*
- 511. Müller Jan,** Padesát významných osobností Českého Krumlova: 1780–1990. Výběr 2, s. 75–87. *Stručné medailony vybraných osobností.*
- 512. Müller Jan,** Padesát významných osobností Českého Krumlova: 1780–1990. Výběr 3, s. 137–154. *Stručné medailony vybraných osobností.*
- 513. Müller Karel,** K obnově heraldických galerií olomoucké radnice. OAS, s. 252–259. *Historie a obnova heraldické galerie olomouckého radničního domu.*
- 514. Müller Karel,** Zaniklá moravskostravská heraldická památka. Erbovní deska olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z roku 1579. Ostrava, s. 313–319. *Osudy erbovní desky olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského.*
- 515. Müllerová Lenka,** Monumentální olejomalba Svačina na poli z velkolesinských lázní od Paula Gebauera. SM, s. 50–53. *Paul Gebauer a osudy jeho olejomalby „Svačina na poli“ vystavené ve foyer Výstavní síně šumperského muzea.*
- 516. Musil František,** Šlechtická sídla na Pardubicku. VLPK 3, s. 20–27. *Soupis drobných šlechtických sídel, zámečků, loveckých zámečků, letohrádků, turzí a vil na Pardubicku, jejich popis a nejvýznamnější vlastníci.*
- 517. Musil Jan,** Zapomenutý nález dýky z chrudimské Filištínské ulice. CHLV 1, s. 9–13. *Nález zlomku dýky s anténovitě utvářenou hlaví, horní části hlavice a jílce, datované od přelomu 13. a 14. století do 2. poloviny 14. století z archeologického výzkumu chrudimské ostožny.*
- 518. Musil Jan,** Několik poznámek k nejstarším dějinám obce Nabochany a zdejšímu feudálnímu sídlům. CHLV 2, s. 6–14. *Dějiny obce Nabochany, pravěké osídlení, osídlení raného středověku a jeho vrcholné středověká transformace.*
- 519. Musil Jan,** Archeologické nálezy svícňů z Hradební ulice v Chrudimi. CHLV 4, s. 15–20. *Nálezy tří exemplářů kovových svícňů z 15. a 17. století.*
- 520. Musil Jan,** Nálež raně středověké sekery z Holína v Železných horách (okres Chrudim, Pardubický kraj). VSH, s. 119–127. *Nález železné sekery z Holína rozšiřující doposud značně torzovitě poznání raně středověkého osídlení v prostoru Železných hor.*
- 521. Načeradská Petra, Pospíšil Tomáš, Šťastná Lucie,** Valdštejnové – lvi ve službách císařů. ZPP 1, s. 89–90. *Projekt prezentující rod Valdštejnů, jejich sídla a jejich mobiliární fondy spravované Národním památkovým ústavem.*
- 522. Nachtmannová Alena,** Luxusní interiér pozdní renesance na Starém Městě pražském v zrcadle pozůstalostních inventářů. PP 2021/2, s. 127–146. *Příspěvek se věnuje nejbohatším rodinám, jejichž domácnosti byly podobně vybavené jako domácnosti šlechty. Inventáře dovolují zkoumat nejen vybavení domácností nábytkem, předměty denní potřeby a luxusním vybavením, ale také uložení těchto předmětů v rámci jednotlivých místností.*
- 523. Nachtmannová Alena, Razím Vladislav,** Raný zánik městského opevnění v Žebráku. PSČ 1/2021, s. 71–76. *K několika událostem úzce souvisejícím se středověkým opevněním městečka Žebrák.*
- 524. Navrátil Josef,** Rekonstrukce budovy bývalé fary ve Chřibské. DVZ 1, s. 61–63. *Rekonstrukce fary z roku 1542 a její adaptace na informační středisko se zázemím pro kulturní akce konané v kostele sv. Jiří v Chřibské.*
- 525. Nebeská Barbora, Kryštůfek Jan, Mašek Petr,** Zámecká knihovna Bílá Voda. ČSPS 1, s. 29–35. *Osudy knihovny zámku od druhé poloviny 19. století až do zestátnění v roce 1945 a její náplň.*
- 526. Nedvěd Martin,** Právní dějiny Lidického dvora. SO, s. 38–47. *Pojednání o právním institutu manství napříč českými dějinami s přihlédnutím k regionálním dějinám Slánska na příkladu jednoho z manských statků Pražského hradu, královského léna Lidice.*
- 527. Němeček Milan,** František Schmoranz ml. (1845–1892): apoštol orientalismu a průkopník uměleckého průmyslu v Čechách. ZPP 2, s. 138–150. *Architekt František Schmoranz a islámské inspirace v jeho tvorbě.*
- 528. Neminář Jiří,** Základní kontury současnosti vznikly ve středověku – rozhovor s historikem umění Daliborem Prixem. Hlučínsko 2, s. 4–11. *Rozhovor s historikem umění Daliborem Prixem o středověku, jeho umění, výstavbě hradů.*
- 529. neuveden,** Restaurace na pražském střeleckém ostrově. DKČ 2, s. 24. *Restaurace na pražském Střeleckém ostrově, historie, architektura, majitelé a hosté.*
- 530. neuveden,** Kavárna u Zlatého hada na Starém Městě. DKČ 4, s. 24. *Historie a vlastníci domu U Zlatého hada na Starém Městě pražském.*
- 531. Nikendey Antonín,** Wenzel Fellner rytíř von Feldegg (1724–1809). OT 2, s. 1–7. *Stručný životopis lesmistra, stručná historie schwarzenberského hospodářství ve druhé polovině 18. století.*
- 532. Nikrmajer Leoš,** Anabáze kolem budovy divadla v Českých Budějovicích v letech 1945–1946. Výběr 1, s. 10–22. *Historie kulturní instituce po druhé světové válce.*
- 533. Nosek Filip,** Loď v láhvi. Arch+ 26, s. 38–43. *Tradiční venkovská stodola z 19. století adaptovaná na rodinný dům.*
- 534. Novotný David,** Co s ním? K osudům hradu Rychmubruku v letech 1945–1957. CHLV 5, s. 3–12. *Hledání smysluplného využití pro hrad Rychmuburg v letech 1945 až 1957 po jeho zestátnění v roce 1945 na základě dekretů prezidenta republiky.*
- 535. Novotný Martin, Všianský Dalibor, Slaviček Karel, Štulířová Jana,** Pigmenty a barevnost tradičních venkovských staveb na jižní Moravě. ČL 3/108, s. 371–394. *Předložená stať sleduje tři cíle. Jedná se o identifikaci použitých pigmentů a pojiu v recentních historických staveb, časové zařazení studovaného jevu na základě materiálových analýz (portlandský cement) a o demonstraci významu studia materiálů a možnosti spolupráce s technickými disciplínami v rámci etnologického výzkumu.*
- 536. Nový Petr,** Tvrz ve Všenorech, okr. Praha-západ. NSPHJČ, s. 99–107. *Dosud nepublikovaný rukopis zapomenutého všenorského obyvatele Dr. R. Bártý z let 1913 až 1915 popisující předpokládanou, avšak nelokalizovanou turz ve Všenorech, její polohu a pozůstatky.*
- 537. Nusek Jindřich,** Častovice u Vlašimi do konce 18. století (1. část).

- PBL 2, s. 19–22. Areál bývalého poplužního dvora Častrovice odkazující na zaniklou středověkou a raně novověkou ves; jeho historie a proměny od 30. let 15. století do roku 1628.
- 538. Nusek Jindřich**, Častrovice u Vlašimi do konce 18. století (2. část). PBL 3, s. 15–18. Areál bývalého poplužního dvora Častrovice odkazující na zaniklou středověkou a raně novověkou ves; jeho historie a proměny od roku 1628 do 19. století.
- 539. Nusek Jindřich**, K zahradnímu zázemí zámku Vlašim před vznikem anglického parku. ZPP 1, s. 85–89. Zahradní zázemí zámku Vlašim zdokumentované na třech plánech z let 1750 až 1760 identifikovaných v roce 2011 ve vídeňském „Haus-, Hof- und Staatsarchiv“.
- 540. Nyklíčková Marie**, Staré stezky našeho kraje. RK, s. 9–12. Východní Čechy a staré stezky, které je křížují: Kladská stezka, Trstenická stezka, Hradečnice, Bystřická stezka. Města, vesnice a hradiště, kterými, nebo kolem kterých tyto stezky prochází.
- 541. Oliva Martin, Vencel Slavomil**, Pozdněglaciální osídlení u Stadice v severozápadních Čechách. PA, s. 5–70. Záchraný výzkum stanice u Stadice, který provedl Slavomil Vencel již v roce 1987 a jeho výsledky.
- 542. Ostřanská Spitzer Ivana**, Stavební aktivity hraběte Rudolfa Kinského v krásenském zámku. Valašsko 1, s. 13–14. Stavební úpravy zámku v Krásné iniciované hrabětem Rudolфом Kinským v letech 1906–1908.
- 543. Ostřanská Spitzer Ivana**, Zámek Kinských ve Valašském Meziříčí-Krásné. Valašsko 2, s. 10–12. Několik komentovaných snímků mapujících historii krásenského zámku.
- 544. Otradovec Josef**, Příběh Třebeňického městského znaku. ČG 2, s. 16–17. Znak města Třebeň se sv. Jiřím odkazující na klášter benediktinů u kostela sv. Jiří na Pražském hradě v letech 1423 až 2021.
- 545. Pácal Martin**, Obnova Minaretu v Lednicko-valtickém areálu. ZPP 4, s. 525–531. Minaret Lednicko-valtického areálu, jeho historie, architektura a obnova.
- 546. Pacná Sylva**, Po stopách německojazyčných městských divadel ve Slezsku a na severní Moravě. VLS 1–2, s. 76–78. Divadelní budovy, které byly postaveny původně pro činnost německojazyčných profesionálních divadel. Opava, Těšín, Krnov, Moravská Ostrava.
- 547. Panáček Jaroslav**, Rané středověké pohřebiště v Dubé. Bezděz, s. 7–34. Rané středověké pohřebiště v Dubé zkoumané v roce 1882 a 1887 a jeho vztah k zdejšímu osídlení 12. a 13. století.
- 548. Panáček Jaroslav**, Vývoj židovského osídlení v České Lípě. Bezděz, s. 179–205. Vývoj a proměny židovského osídlení v České Lípě od počátku k roku 1938; Starý židovský hřbitov a dvanáct doposud stojících domů židovských obyvatel České Lípy tvořících původní židovskou ulici a ghetto.
- 549. Panáček Jaroslav**, Puškařská rodina Mašků (Maschek) v Jablonném v Podještědí. Bezděz, s. 295–318. Rodina Mašků, zhotovitelů pušek, působící do 20. let 19. století až do svého vymření v roce 1891 v Jablonném v Podještědí a jejich výrobky v českých a evropských sbírkách.
- 550. Papáček Aleš, Svobodová Jitka**, Historické oranžerie v Králověhradeckém a Pardubickém kraji. ZPP 4, s. 480–491. Výsledky tříletého výzkumu oranžerí situovaných na území Královéhradeckého a Pardubického kraje; analýza všech dostupných podkladů, zejména historických map, leteckých snímků, pohledů, fotografií a dalších vyobrazení ze sbírek muzeí, NPJ a soukromých vlastníků.
- 551. Parkman Marek, John Jan, Hlásek Daniel**, Nové nálezy raně středověkých kovových předmětů z hradiště Hrad u Skočic na Strakonicku. AVJČ 1, s. 239–253. Soupis nálezů, rentgeno fluorescenční analýza, vyhodnocení.
- 552. Parma Tomáš**, Od vykríčeného domu k teologickému pracovišti. Stručné dějiny olomoucké budovy v Kateřinské 17. StrM, s. 60–69. Stavební vývoj a osudy domu na rohu Kateřinské a Aksamitovy ulice v Olomouci.
- 553. Pařík Arno**, Restoration of the Synagogue in Police (Pullitz). JB 1, s. 113–123. Rekonstrukce barokní venkovské synagogy v Polici na Moravě.
- 554. Pařík Vojtěch, Houska Martin**, Jurkovičova a Kohlerova křížová cesta na sv. Hostyně. STAV 4, s. 48–55. Keramická mozaika zastavení Jurkovičovy-Kohlerovy křížové cesty na Sv. Hostyně a její ochrana a postupné restaurování a obnova.
- 555. Pátková Hana**, Heraldické prameny v klášteře Svatá Dobrotivá. Podbrdsko, s. 5–14. Soubor heraldických památek v augustiniánském klášteře u kostela Zvěstování Panny Marie Svatá Dobrotivá.
- 556. Paulus Filip, Steinová Šárka**, Šlechtické zahrady zastoupené na plánech židovského osídlení a ve fideikomisních spisech. ZPP 4, s. 452–464. Identifikace památek zahradního umění zobrazených na plánech židovského osídlení z let 1728 až 1728 a jejich obsahová náplň uváděná také ve fideikomisních spisech.
- 557. Pavlík Čeněk**, Za dílem „Mistra z Pařidel“. ČSPS 2, s. 88–100. Soubor pozdně gotických kachlů s reliéfy s postavami světic a polopostavami apoštolů z obce Pařidla, dílo mimořádného mistra-hrnčíře inspirovaného se soudobou gotickou plastikou a reliéfem.
- 558. Pavlík Jiří**, Jan Hvězda z Vícevilic, řečený Bzdinka. Život husitského hejtmána. CHVS, s. 31–126. Bibliografie Jana Hvězdy z Vícevilic, řečeného Bzdinka, husitského hejtmána pocházejícího ze zemanského rodu na Čáslavsku, který je typickým příkladem toho, kam mohla revoluční vlna vynést představitele nižší šlechty.
- 559. Pavlík Tomáš**, Významné výročí edice „Chrudim“. CHLV 6, s. 9–10. Dvacet pět let, dvacet pět autorů, 50 svazků; bilance edice „Chrudim“, série drobných publikací o památkách a zajímavostech města; bilance 1997 až 2022.
- 560. Pavlíková Ludmila**, Nástin historie působení redemptoristů a jejich exercičního domu ve Frýdku. Těšínsko 1, s. 96–114. Cesta ke vzniku exercičního domu ve Frýdku.
- 561. Pažourek Vlastimil**, Napticové. Loupežníci z Jílového. DVZ 1, s. 64–71. Rodina Napticů na Děčínsku a v Jílovém u Děčína a bratři Albrecht a Konrád z Naptic, kteří od 90. let 14. století zasvětili své životy válkám a loupežím.
- 562. Pažourek Vlastimil**, Husitská válčení na Šluknovsku a nálezy pražských grošů na Šluknovsku. Mandava, s. 62–68. Husité na Šluknovsku a bitva u Frenzelsbergu z roku 1429.
- 563. Pažourek Vlastimil**, Robert Gustav Heinrich Groß, největší železniční odborník Rakouska. Mandava, s. 162–165. Život a dílo Roberta Gustava Heinricha Große.
- 564. Peksa Vojtěch**, Hradiště Hradec u Kadaně v raném středověku. PPŽ, s. 32–51. Hradiště Hradec u Kadaně s počátky před polovinou 10. století, existující do 12. století – zpracování archeologických výzkumů prováděných na lokalitě v letech 1972 až 1973 a v roce 1986.
- 565. Pelcová Hana**, Nádražní „Hotel Holub“ v Jindřichově Hradci. VSDJT 1, s. 59–77. Příspěvek k historii hotelu.
- 566. Pešek Ondřej**, Lovecký zámek Karlštejn. Hláska 2, s. 28–30. Historie, stavební vývoj a vlastníci loveckého zámku Karlštejn, který vznikl pravděpodobně jako novostavba na počátku 18. století; nelze však vyloučit, že jádro dnešního zámku tvořila starší patrová budova, k níž byly teprve dodatečně přistavěny boční přízemní pavilony a opakovaná dispozice starší kaple i na druhé straně, kde však plnila funkci kuchyně.
- 567. Pešout Adam**, Historie těžby kamene v hrásti Blaníků (1. část). PBL 3, s. 2–3. Nejstarší těžba kamene na Velkém Blaníku a doklady těžby technikou klínování – lámáním bloků kamene pomocí klínů.
- 568. Pešout Adam**, Historie těžby kamene v hrásti Blaníků (2. část). PBL 4, s. 18–20. Nejstarší těžba kamene na Velkém Blaníku, těžba měděné rudy podél Brodce a výsledky povrchových průzkumů na tomto místě.
- 569. Pešta Matěj**, Stručná historie budovy železničního nádraží v Přelouči. ZKPP 7–8, s. 230–235. Shrnutí historie přeloučské výpravní budovy železničního nádraží v Přelouči.
- 570. Petrán Kamil**, Dva rodné portréty Windisch-Graetzů ve sbírkách kladrubského kláštera. SMČLTa, s. 84–92. Zcela opomenuté skupinové portréty rodin Josefa Mikuláše Windisch-Graetze a Alfréda Kandiduse, knížete Windisch-Graetz uložené v mobiliárních fondech Kladrubského kláštera, původně Horšovského Týna.
- 571. Kladrub David**, Z historie dřevěného kostela Panny Marie, Pomocnice křesťanů, na Gruní. Těšínsko 2, s. 15–44. Nejvýznamnější momenty a faktografie z minulosti této zajímavé sakrální stavby a současný stav.
- 572. Podhorský Jan, Soukup B. Michal**, Archeologický fenomén Mostecka – Nesvěte. Věnováno památce Vladimíra Brycha (1961–2021). PoHn, s. 24–27. Archeologický výzkum středověké vesnice s kostelem v Nesvěticích realizované s přestávkami od 60. let 20. století až do současnosti a jeho výsledky.
- 573. Podhorský Zdeněk**, Růžová – Libinsdorf – Karlov. DVZ 2, s. 36–38. Poplužní dvůr Karlov patřící žďárskému cisterciáckému klášteru, kam se v roce 1789 odstěhovalo 20 rodin z Růžové na Děčínsku, aby zde založily novou vesnici s názvem Libinsdorf, po roce 1945 Karlov.
- 574. Podzimek Josef**, Oprava Staroměstského jezu před půl stoletím. VCP 2, s. 23. Rekonstrukce Staroměstského jezu v letech 1964 až 1970 a popis stavu před zahájením prací a realizovaných prací.
- 575. Podzimek Josef**, Život není takový – je úplně jiný (82). VCP 2, s. 30–32. Splavňování Vltavy na dolním toku, mezi Prahou a Mělníkem a Labe od Mělníka k Ústí nad Labem od konce 19. století do 30. let 20. století.
- 576. Podzimek Josef**, Život není takový – je úplně jiný (83). VCP 3,

- s. 29–32. *Splavňování řek v Čechách a na Moravě od 30. let 20. století do konce 50. let 20. století.*
- 577. Podzimek Josef,** Život není takový – je úplně jiný (84). VCP 4, s. 26–32. *Splavňování řek v Čechách a na Moravě v 60. letech 20. století.*
- 578. Pospíšil Matěj,** Imago S. Anastasii Monachi et Martyris. Reliéf hlavy sv. Anastasia Perského ze sbírek Muzea hlavního města Prahy. HistPrag, s. 9–20. Reliéf hlavy sv. Anastasia Perského ve sbírce Muzea hlavního města Prahy zhotovený po roce 1600 a považovaný doposud za reliéf hlavy sv. Jana Křtitele.
- 579. Pospíšil Miroslav,** Znovuzrození. Arch+ 26, s. 14–25. *Kontroverzní, přesto úspěšná a líbivá rekonstrukce paláce hradu Helfštýna ve znamení skla a cortenu.*
- 580. Pospíšil Miroslav,** Čítanka stavební historie. Rekonstrukce paláce hradu Helfštýn v Týna nad Bečvou. ERA 21 121, s. 12–17. *Po letech strávených pečlivým archeologickým výzkumem a restaurátorskými a sanačními pracemi se v loňském roce povedlo dokončit rekonstrukci zříceniny hradu Helfštýn, stojící na skalnatém ostrohu nad městečkem Týn nad Bečvou na Olomoucku.*
- 581. Praxl Paul,** Wohin führte der Goldene Steig? Der lange Weg zur Antwort. ZS 1, s. 13–35. *Přehled prací věnovaných průběhu obchodní stezky.*
- 582. Pražáková Kateřina, Pártlová Garabiková Margareta,** Povstání v nizozemských provinciích v učebnicích dějepisu od počátku 19. století do současnosti. MH 1/2020, s. 77–115. *Studie se zabývá způsobem, jak se čeští žáci v hodinách dějepisu seznamovali s problematikou nizozemské revoluce, jež probíhala v poslední třetině 16. století.*
- 583. Preislerová Ivana,** Z nejstarších dějin obce Nespeky. PBL 1, s. 15 až 17. *Dějiny obce Nespeky od první zmínky kladené do roku 1380, kdy tyto patřily do farního obvodu obce Ledce, až do 50. let 20. století.*
- 584. Preislerová Ivana,** Vodní mlýn Městečko. PBL 2, s. 23–25. *Historie mlýna poprvé uváděného v písemných pramenech na počátku 18. století až do 90. let 20. století, kdy byl tento razantně přestavěn na hotel.*
- 585. Prinke T. Rafal,** Młyn Brinków w Deśtném – jego historia i genealogia właścicieli. OHP 1–2, s. 51–75. *Brinkův mlýn v Deštné, historie a genealogie jeho majitelů od sklonku 17. století do roku 1945.*
- 586. Profantová Naďa, John Jan,** Železná nákončí karolinského typu z Hradiště u Libčic. AVJČ 1, s. 255–266. *Popis lokality, soupis nálezů z roku 2008, datace a kontext nálezů.*
- 587. Procházka Zdeněk,** Kostel sv. Štěpána u Jadruže. Osudy jedné zničené a zapomenuté památky. NSPHJČ, s. 109–117. *Pravděpodobně středověký kostel sv. Štěpána, později barokně přestavěný, zničený po odsunu německého obyvatelstva v roce 1945; jeho historie, architektura a mobiliář.*
- 588. Prudilová Zuzana,** Pýcha všech Židů. Před sto lety vzniklo v Brně židovské reformní gymnázium. Roš Chodeš 4, s. 18–19. *100 let od vzniku Židovského reformního gymnázia v Brně (1921–1941).*
- 589. Pták Martin,** Několik postřehů o archeologickém bádání Bedřicha Dubského na hradišti Prácheň. AVJČ 1, s. 331–347. *Popis lokality, datace, historie výzkumů v první polovině 20. století, rozbor dochovaných nálezů.*
- 590. Pulán Marek a kol.,** Skupinové pohřebiště únětické kultury z Lovosic (okr. Litoměřice). K funérálním areálům starší doby bronzové v severozápadních Čechách. PA, s. 101–196. *Předmětem stali je tzv. skupinové pohřebiště únětické kultury starší doby bronzové prozkoumané v roce 2014 v Lovosicích (okr. Litoměřice, SZ Čechy) datované do 221–1751 BC, což odpovídá datům mladšího období únětické kultury ostatních oblastí Čech (Mouchův předklasický a klasický stupeň).*
- 591. Putík Alexandr,** Joachim (Chajim) Gans Braunschweig (zemř. před 1631?) a jeho usazení v České Lípě. (Je totožný s metalurgem Joachimem Gaunzem, účastníkem expedice do severoamerického Roanoke?). Bezděz, s. 61–81. *Joachim / Chajim Gans Braunschweig, který se po vypovězení Židů z Vévodství Brunšvik usadil v České Lípě, kde v roce 1596 kupuje dům a metalurg Joachim Gaunz, účastník expedice do severní Ameriky v letech 1585–1586 – dva muži podobných jmen, ale se zcela rozdílným vzděláním a profesním a duchovním profilem.*
- 592. Radová Lucie,** Vápenka v Krušných Horách. Intro 14, s. 108–112. *Dvojice pecí na pálení vápna z poloviny 19. století mezi obcemi Kovářská a Loučná; pálení vápna, historie a architektura pecí a jejich oprava dokončená v roce 2020.*
- 593. Radová Lucie, Zeman Václav,** Sušárny chmele v kontextu racionalizace chmelářství na peruckém velkostatků na přelomu 19. a 20. století. MC, s. 23–30. *Projekt „Dokumentace staveb sloužících pro zpracování chmele“ – zpracování chmele v obcích Peruc, Toužetín a Panenský Týnec, které lze v současné době doložit pouze prostřednictvím existujících archivních pramenů, protože staveb sloužících pro zpracování chmele se v nich zachovalo jen minimum.*
- 594. Reban Jan,** František Bílek. Apoštol svého díla. OT 2, s. 18–26. *Životopis umělce, přehled zásadních uměleckých děl.*
- 595. Rehardtová Lucie,** Využití dřevěných tiskařských štoků při výzdobě knih lidového čtení a světských kramářských tisků z Landfrasovy tiskárny. VSDJT 1, s. 38–58. *Výzdoba vybraných titulů z Landfrasovy tiskárny.*
- 596. Rejzek Jan,** Vzestup moci Berků z Dubé v neklidných dobách 15. století. 1. část. Bezděz, s. 35–59. *Berkové z Dubé a jejich vzestup k moci v průběhu 15. století.*
- 597. Rejzl Bohuslav,** Několik poznámek k budování sídla vydavatelství časopisu Otázky míru a socialismu v Dejvicích. HistPrag, s. 285–298. *Arcibiskupský seminář v Dejvicích a jeho přestavba pod správou vydavatelství mezinárodního časopisu Otázky míru a socialismu na přelomu 70. a 80. let 20. století.*
- 598. Remešová Michaela,** Zpráva z výzkumu portálů huti Benedikta Rieda na Pražském hradě. ČSPS 4, s. 226–250. *Zpráva o hlavních výsledcích výzkumu portálů huti Benedikta Rieda na Pražském hradě, který se soustředil na zhodnocení autenticity portálů, analýzu materiálů a sledování dokladů dobové technologické praxe.*
- 599. Richter David,** Prodej Chotěnic roku 1495 aneb Pojištění prodeje svobodného deskového majetku městskou nemovitostí. CHLV 4, s. 12–14. *Zápis pojištění trhu v nejstarší chrudimské městské knize z roku 1439.*
- 600. Richter David,** Kubaňové z Chotěnic aneb Chrudimští měšťané venkovskými pány. CHVS, s. 127–149. *Rodina Kubáňů z Chotěnic, měšťanů z Chrudimi, kteří si zakoupili ves Chotěnice, čímž se stali pozemkovou vrchností se všemi právy, která z tohoto nabytí plynula.*
- 601. Richter David,** Viktorin Janůškův aneb k chrudimským kořenům Viktorina ze Všehrd. VSH, s. 25–42. *Viktorin ze Všehrd a jeho chrudimské vazby a kořeny.*
- 602. Richter David,** Bibliografie příspěvků k dějinám východních Čech v periodických publikacích vydávaných východočeskými institucemi v roce 2020. VSH, s. 139–146. *Výběrová bibliografická rešerše regionálně-historické a vlastivědné periodické produkce odborných institucí působících na území východních Čech vydaných v roce 2020.*
- 603. Richter David,** Bibliografie historických a vlastivědných neperiodických publikací pro území východních Čech za rok 2020. VSH, s. 135–140. *Soupis historických a vlastivědných neperiodických publikací vydaných v roce 2020 odbornými institucemi působícími na území východních Čech.*
- 604. Richterová Petra,** Svatební šaty Luisy Puhony. ZS 1, s. 241–251. *Popis šatů.*
- 605. Rödling Jan,** Brutalistní chomutovský experiment. PPŽ, s. 152 až 163. *Trojice výškových mezonetových domů v Chomutově, dominantní sídliště Březenecká; unikátní architektonický počin v kontextu výstavby sídlišť 60. a 70. let 20. století v Československu.*
- 606. Roldán Hugo,** Začaly práce na rozsáhlé rekonstrukci Staroměstského jezu. VCP 2, s. 22. *Staroměstský jez doložený v roce 1241 a jeho současná obnova odstraňující nevhodné úpravy posledních velkých oprav realizovaných v letech 1964 až 1970.*
- 607. Rosenberg Richard,** Středověká sekera s topůrkem z Kolovratského paláce v Praze. Příspěvek k funkci interpretaci jednoho nástroje. SP 2, s. 140–154. *Vzácný nález sekery s topůrkem ze třetí čtvrtiny 13. století, ležící na dlažbě pohřbené silnice vedoucí do brány malostranského města, rozehrál etudu o typu, funkci a analogiích nástroje, z nichž chronologicky nejbližší, téměř současná, byla objevena v italském rukopise.*
- 608. Rosenkranz Milan,** Nové přírůstky do muzejní sbírky militarií. DVZ 1, s. 75–76. *Dvě malá litinová děla nalezená při rekonstrukci gloriety v Růžové zahradě zámku Děčín a dělová koule nalezená v Podmoklech.*
- 609. Rotbauer Tomáš,** Vojenský kufr Antonína Zimmera, pilota RAF. ČG 2, s. 12. *Vojenský kufr Antonína Zimmera, pilota RAF byl zakoupen zpět do Třebenic.*
- 610. Roubalová Kostlánová Věra,** Dva dopisy o knihách. Knihovna ukradených nadějí. Roš Chodeš 9, s. 18. *Projekt „Knihovna ukradených nadějí“ věnující se provenienčnímu výzkumu knih nalezených v Jeruzalémské synagoze v Praze, pocházejících ze zrušených židovských náboženských obcí z území bývalého Protektorátu Čechy a Morava.*
- 611. Roubíčková Dita (ed.),** Z odborného tisku. Průzkumy památek v odborném tisku za rok 2020. PP 2021/2, s. 178–204. *Průzkumy*

památek v odborném tisku za rok 2020 – bibliografie

- 612. Roubíčková Dita (ed.)**, Památky středních Čech v odborném tisku (rok 2020). PSČ 2/2021, s. 91–96. *Památky středních Čech v odborném tisku (rok 2020) – bibliografie.*
- 613. Rous Pavel**, Dvě zaniklé sklárny na území obce Vortová (okr. Chrudim). CHVS, s. 3–30. *Pamětní knihy královéhradeckého biskupství, obce Vortová a fary v Kamenických a matriky těchto obcí jako zdroj informací ke dvěma zaniklým sklárnám v obci Vortová na Chrudimsku – starší doložené v letech 1668 až 1670 a mladší z let 1744 až 1770.*
- 614. Rožmberský Petr**, Tvrz Radkovice a sídlo Bíluky. Hláška 1, s. 8–12. *Tvrz Radkovice a sídlo, dvůr Bíluky, historie a vlastníci.*
- 615. Rožmberský Petr**, Mobilniář tvrzí a zámků. Hláška 3, s. 45–48. *Mobilniář, seznamy vybavení objektů, soupisy věcí v nich se nacházejících, se dochovály také u tvrzí a zámků, aby ilustrovaly hmotnou kulturu, bohatství a zájmy jejich obyvatel, společenských elit.*
- 616. Rožmberský Petr**, Zmizelá tvrz Velká Černoc. Hláška 4, s. 59–61. *Dějiny vesnice Velká Černoc a zaniklé tvrze, která stála před třicetiletou válkou při zdejších poplužním dvoře.*
- 617. Rožmberský Petr**, Ves Hradecko a její počátky. VSP1 2, s. 19–25. *Historie založení vsi Hradecko, první a druhé založení vsi a grunty Václava Sinkule, Pavla Jakše, Jiříka Čecha, Martina Šifnera a Daniela Langeru.*
- 618. Rožmberský Petr**, Ves Hradecko a její počátky. VSP1 3, s. 18–25. *Historie založení vsi Hradecko, první a druhé založení vsi a grunty Martina Lejpolda, Kryštofa Fritsche, Šimona Uhra, Jiříka Lajpolda, Jakuba Bulína, Matěje Nitše, Jakuba Soukupa, Jana Piškule a Jana Sopru.*
- 619. Rožmberský Petr**, Ves Hradecko a její počátky. VSP1 4, s. 20–25. *Historie založení vsi Hradecko, první a druhé založení vsi a grunty Tomáše Hofka, Mikuláše Slacha, Jiříka Buška a Václava Hynka.*
- 620. Rožmberský Petr, Morávka Štefan**, Nedostavěný hrad u Strašína. Hláška 3, s. 33–35. *Nedostavěný hrad u Strašína, rekapitulace stavu jeho současného poznání.*
- 621. Rubín Pavel**, Nedělní příhoda v Březnici. Roš Chodeš 10, s. 26. *Nalezení náhrobků na židovském hřbitově v Březnici, které již byly považovány za zničené, ztracené nebo ukradené.*
- 622. Rudovská Magdalena**, Neznámé kubistické soubory ze sbírek Muzea hlavního města Prahy. Kubistický nábytek a textil Josefa Gočára a Vlastislava Hofmana. HistPrag, s. 30–57. *Nábytková tvorba a užité umění dle návrhů reprezentantů českého kubismu Josefa Gočára a Vlastislava Hofmana, kubistický nábytek a textil ve sbírce Muzea hlavního města Prahy.*
- 623. Růžek Vladimír**, Dvě (propedeutické) studie ze straší české a evropské heraldiky. SARp Supplementum 1, s. 1–358. *Česká panovnícká a šlechtická reprezentace v knihách erbů, armoriálech a rolích do konce vlády Václava IV. Lucemburského. Úřad krále erbů Ruwieren, Václav Lucemburský a Brabantský, heroldi, jejich postavení a funkce.*
- 624. Růžičková Klára**, 770 let Chocerad. PBL 1, s. 18–21. *Historie obce Chocerady, vesnice se zemanským dvorem položené u brodu zemské stezky, poprvé doložené v písemných pramenech v roce 1250.*
- 625. Rybanský Josef**, Historie poutního místa ve Vilémově. DVZ 1, s. 49–54. *Areál poutního místa Vilémov s kostelem Nanebevzetí Panny Marie u léčivé studánky, jeho historie, stavebníci a architektura.*
- 626. Rybánský Josef**, Z muzejního depozitáře IX aneb Vzpomínka na renesanci II. Mandava, s. 221–222. *Kamenná deska s Ukřižovaným a čtyřmi znaky zemanů z Leimaru a jejich manželek z roku 1566 pocházející z poplužního dvora, který patřil zemanu Hansi z Leimaru.*
- 627. Rybařík Václav**, Kamenosochařská výzdoba pražských staveb dvacátého století. III. Horní Nové Město. ZSP 1, s. 50–57. *Stavby 20. století horní částí Nového Města a jejich kamenosochařská výzdoba.*
- 628. Rybařík Václav**, Kamenosochařská výzdoba pražských staveb dvacátého století. IV. Vyšehrad, Malá Strana, Hradčany. ZSP 2, s. 28–33. *Stavby 20. století na Vyšehradě, Malé Straně a Hradčanech a jejich kamenosochařská výzdoba.*
- 629. Rybařík Václav**, Kamenosochařská výzdoba pražských staveb dvacátého století. V. Okolí pražské památkové rezervace. ZSP 3, s. 30–38. *Stavby 20. století v okolí Pražské památkové rezervace a jejich kamenosochařská výzdoba.*
- 630. Rybařík Václav**, K historii Myslbekovy sochy a pomníku sv. Václava na Václavském náměstí v Praze. SP 1, s. 166–175. *Příspěvek k poznání dosud ne zcela známé historie Myslbekovy pomníku sv. Václava na Václavském náměstí v Praze, jednoho z nejvýznamnějších českých sochařských děl a národní kulturní památky, od jeho vzniku až do 60. let 20. století.*
- 631. Rychlík Martin**, Vybrané pravěké nálezy z Dačicka ve sbírkách Městského muzea a galerie Dačice. VSDJT 1, s. 78–85. *Popis a datace vybraných nálezů.*
- 632. Rychlý Milan**, Funerální památky ze Zálesí a Vlčic. Jesenicko, s. 151–152. *Upozornění na zajímavé hřbitovy a náhrobky v Zálesí a Vlčicích.*
- 633. Rychnová Lucie**, Alois Tomáš Raimund z Harrachu a založení špitálu v Horní Branné v první čtvrtině 18. století. VSH, s. 67–91. *Špitál v Horní Branné určený pro dvanáct zestárých hraběcích služebníků, šest mužů a šest žen založený v roce 1710 Aloisem z Harrachu. Historie špitálu a jeho stavební podoba, stavební úpravy, výhody a povinnosti chovanců, kteří našli ve špitálu své útočiště.*
- 634. Rypka Luboš, Karlíček Petr**, Jezdecké ostruhy jako historický pramen. Konzervace a determinace nových nálezů středověkých ostruh. PÚV 24, s. 18–25. *Nálezy železných jezdeckých ostruh a jejich fragmentů učiněné pomocí detektorů kovů a jejich konzervace v Muzeu města Ústí nad Labem.*
- 635. Rypka Luboš, Wiesnerová Eliška**, Činnost archeologického oddělení v roce 2020. PÚV 23, s. 28–31. *Předběžné výsledky archeologických výzkumů Muzea města Ústí nad Labem v roce 2020.*
- 636. Rys Michal**, Dějiny Blovic v zápisech radního manuálu z let 1663–1721. ZA, s. 67–77. *Zápisy nejstarší úřední knihy Blovic, radního manuálu, jako zdroj poznání o zdejších dění v letech 1663 až 1721; Blovice po třicetileté válce, Židé, městská rada, cechy, radnice, městská pečeť, přijímání měšťanů a sporné soudnictví.*
- 637. Rywiková Daniela**, Hanging at the Crossroads: The Crucifixion in the Prague Edition of Mater verborum. Umění 1, s. 67–79. *Rukopis Mater verborum v knihovně Národního muzea v Praze z doby kolem 1240 a iniciála „T“ abanus (fol. 169v) s Kristem ukřižovaným na kříži z osekáných větví ve formě Y (Gabelkreutz) představující první příklad této ikonografie ve střední Evropě.*
- 638. Řeháček Jan**, Pardubické události jedničkových let. VLPK 1, s. 3–9. *Kulatá výročí města Pardubice v letech končících jedničkou.*
- 639. Řeháček Jan**, Stríčky z historie Pardubic – doba národního obrození. VLPK 1, s. 14–17. 60.–90. léta 19. století v Pardubicích, každodennost města a jeho proměny.
- 640. Řeháček Jan**, Pardubice na počátku 20. století. VLPK 2, s. 12–15. *Historie a proměny města Pardubice, každodennost Pardubic, v letech 1900 až 1914.*
- 641. Řeháček Jan**, Pardubice za 1. světové války. VLPK 2, s. 16–18. *Historie a proměny města Pardubice, každodennost Pardubic v letech první světové války.*
- 642. Řeháček Karel**, Dobřenice a majetkové poměry Loevensteinů počátkem okupace. VLH, s. 27–40. *Studie se věnuje raně protektorátním osudům rodiny zesnulého generálního ředitele Škodových závodů v Plzni Karla Loevensteina. Zaměřuje se především na její majetkové poměry a na marné snahy zachránit nemovitý majetek před úsilím okupantů o jeho zábor.*
- 643. Řeháček Karel**, Stvolny, 29. září 1919. SZČMPH, s. 56–62. *Národnostní soupeření Čechů a Němců v meziválečném Československu a útoky proti českému školství na příkladu událostí v Manětíně-Stvolném v září 1919.*
- 644. Rezáň Miloš**, První nálezy předneolitické štipané industrie na Klatovsku a Tachovsku a Jan Anderle. NSPHJČ, s. 119–121. *Nálezy mezolitické štipané industrie z Kokšína a Starého Ledliště-Labuf, tedy z prvních nálezů tohoto typu z území Klatovska a Tachovska.*
- 645. Sahula Martin**, Výstavba kaple sv. Jana Nepomuckého v Hartmanicích ve světle zápisů v bysterské farní kronice. VSH, s. 129–135. *Bysterská farní kronika jako zdroj poznání objasňující výstavbu barokní centrální osmiboké kupolovité kaple s otevřeným výhledem do věže v podobě lucerny v jejím středu v Hartmanici vysvěcené 16. července 1708.*
- 646. Salač Vladimír**, Jak malá byla Marobuda říše? Prameny k rozsaahu Marobudem ovládaného území a jejich interpretace. PA, s. 301 až 332. *Článek se zabývá rozsahem tzv. Marobudovy říše, která je tradičně líčena jako rozsáhlý mocenský útvar ve střední Evropě na počátku letopočtu.*
- 647. Sankot Jiří**, Sýpka na Bijadlech – památka, která pamatuje přemyslovské krále. PZH 1, s. 6–12. *Historie a architektura barokní sýpky, která vznikla přestavbou jednoho z nejstarších kostelů na Plzeňsku.*
- 648. Sankot Jiří**, Příběh Anny Markvartové z Drahenic a na Vodokrtě. PZH 3, s. 8–19. *Anna Markvartová z Drahenic a na Vodokrtě (†1588) – její život, rodina, majetek a jeho správa. Druhý život Anny Markvartové v díle rychtáře a písmáka Václava Jana Maška (1795–1847).*
- 649. Savická Pavla**, Intercontinental: světová architektura v socialistickém Československu. ZSP 1, s. 13–17. *Historie a význam hotelu Intercontinental v kontextu architektury 70. a 80. let 20. století.*

- 650. Secký Tomáš**, Poklad z podkroví. Mandava, s. 223. Nález dokumentů z provenience Městského úřadu Varnsdorf–73 různých evidenčních knih a podacích deníků, jakož i fascikul spisů z let 1856–1945.
- 651. Sedláček August**, Hrad Ostrý. ČG 3, s. 19. Historie hradu Ostrý zaznamenaná Augustem Sedláčkem.
- 652. Sedláček Hugo, Bílková Milena**, Světci na pouti aneb památky v pohybu... PPŽ, s. 91–103. Osudy soch a jejich soklů poté, co byly vesnice, v nichž stály, zničeny v důsledku zatopení Nechanickou přehradou: sv. Jan Nepomucký z Dolan, Pieta ze Zaječic a Jan Nepomucký z Čachovic; výběr publikací fotografa Hugo Sedláčka.
- 653. Sehnoutková Petra**, Záchraný archeologický výzkum v ulici Karla Tomana v Hradci Králové. AVČ, s. 165–183. Plocha při vyústění ulice Karla Tomana u katedrály sv. Ducha na Velkém náměstí sloužila od založení města jako veřejný prostor. Výzkum zachytil pozůstatky mladohradištního osídlení se stopami po požáru, čímž přispěl k dalšímu poznání vývoje královéhradeckého návrší na přelomu raného a vrcholného středověku.
- 654. Seiner Zdeněk**, Slaviček proslavil Kameničky, Kameničky proslavily Slavička. VLPK 1, s. 32. Malíř Antonín Slaviček a jeho vrcholné dílo, kolekce sedmdesáti obrazů vytvořených v letech 1903 až 1905 v Kameničkách nedaleko Hlinska; působení malíře v Kameničkách.
- 655. Seiner Zdeněk**, Kostel v Koči na Chrudimsku rozhodně není tuctový. VLPK 2, s. 26–27. Historie, architektura a mobiliář gotického kostela v Koči.
- 656. Schubert Alfréd**, Ulice ve svazích pod Karlovem a jejich chodníková mozaika. SP 1, s. 148–165. Podrobný výzkum a popis původní dlažby několika ulic novoměstského univerzitního okrsku na Albertově je spojen s výzvou k citlivějšímu přístupu k pražské chodníkové mozaice jako unikátní, památkově hodnotné součásti našeho stavebního dědictví.
- 657. Sidenberg Michaela, Cermanová Iveta, Špíchalová Jana**, Jews in the Bohemian Lands, 19th–20th Centuries: New Permanent Exhibition of the Jewish Museum in Prague at the Spanish Synagogue. JB 1, s. 93–111. Koncepce, obsah a podoba nové stálé expozice Židovského muzea v Praze s názvem „Židé v českých zemích, 19–20. století, umístěné ve Španělské synagoze.
- 658. Skalický David**, Větrné mlýny na Děčínsku v 19. století. Úvod do problematiky výzkumu. DVZ 1, s. 3–20. Soupis devíti větrných mlýnů na Děčínsku, které je v rámci celé České republiky oblastí s jejich největším dochovaným počtem.
- 659. Skalický Petr**, Bludištěm světa? K motivu malby labyrintu románského portálu klášterního kostela v Plasích. Umění 4, s. 458–473. Nález románského portálu západního průčelí cisterciáckého kostela v Plasích s reliéfem v exteriéru, s nástěnnou malbou labyrintu v interiéru a s opakujícím se motivem kříže a jejich interpretace na základě soudobých labyrintů dochovaných zejména ve Francii a Itálii.
- 660. Skalka, Jan**, Zvon sv. Josefa v Loučkách. Poodří 2, s. 69–71. Neogotická kaple v Loučkách u Oder a osudy jejich zvonů.
- 661. Sklenář Karel**, Svatkovští z Dobrohoště. Příspěvek k dějinám jihočeské drobné šlechty. JSH 1, s. 5–60. Historie rodu Svatkovských, lokalizace Dobrohoště, rodokmen.
- 662. Skupien, Marek**, Premonstrátské proboštství v Oldřišově a hospodářské zázemí církevních řádů na území tzv. Hlučinska v období středověku a raného novověku. Hlučinsko 2, s. 12–14. Provázanost historie Oldřišova s premonstrátským klášterem na Hradisku u Olomouce.
- 663. Skupien, Marek**, Pod ochranou sv. Martina. Z dějin duchovní správy v Pusté Polomi na Opavsku do konce druhé světové války. VLS 1–2, s. 9–14. Z historie farního kostela sv. Martina v Pusté Polomi.
- 664. Slabý Lukáš**, Několik poznámek k počátkům hradu Konopiště (1. část). PBL 1, s. 13–14. Počátky středověkého hradu Konopiště přebudovaného na zámecké sídlo a rezidenci následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este.
- 665. Slabý Lukáš**, Několik poznámek k počátkům hradu Konopiště (2. část). PBL 2, s. 14–15. Relikty středověkého hradu Konopiště ukryté (a dochované) v architektuře současného zámku, rezidence následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este.
- 666. Slabý Lukáš**, Několik poznámek k počátkům hradu Konopiště (3. část). PBL 3, s. 13–14. Středověká historie dnešního zámku Konopiště a jeho napojení na síť středověkých hradů v jeho okolí.
- 667. Slabý Lukáš**, Několik poznámek k počátkům hradu Konopiště (4. část). PBL 4, s. 29–31. Středověké počátky zámku Konopiště – současný stav poznání a aktuálně přijímané hypotézy o nejstarších dějinách hradu Konopiště.
- 668. Slabý Lukáš**, Nové poznatky o novogotické přestavbě zámku Konopiště. PSC 1/2021, s. 52–60. Článek na základě ikonografických pramenů přináší důkazy o tom, že Konopiště bylo historizujícími slohy ovlivněno již dříve.
- 669. Slabý Lukáš**, Příspěvek k diskusi o původu a povaze tzv. Hradu u Čtyřkol (okr. Benešov). ASC 2, s. 651–662. Souhrn současných vědomostí o tzv. Hradu u Čtyřkol a jejich analýza, sledování podoby a povahy lokality v 15. století ve vztahu k blízkému hradu Zlenice a interpretace terénních relikvií a opevnění, dokládající, že se nejedná o tzv. hrad přechodného typu.
- 670. Slabý Otto**, Tvrz Očín (okr. Tachov) – stav v únoru 2020. Hláska 1, s. 12–13. Povrchový průzkum tvrže Očín v roce 2020 a jeho výsledky.
- 671. Sládková Kateřina**, Přežijí prohlídky s průvodci? Výsledky výzkumu mezi návštěvníky památkových objektů. ZPP 1, s. 37–47. Souhrn výsledků sociologického průzkumu mezi návštěvníky památek, který proběhl v červnu až září 2019 na 22 památkových objektech ve správě NPÚ.
- 672. Sladomelová Kristýna**, Zámek Klášterec nad Ohří. ZA, s. 26–35. Zámek Klášterec nad Ohří, jeho historie, majitelé, architektura a současné využití, kdy je muzeem historického porcelánu ze sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Praze.
- 673. Slavík Jiří**, Sto let od narození PhDr. Antonína Hejny, CSc. Hláska 2, s. 30–31. Život a dílo archeologa Antonína Hejny.
- 674. Slavík Jiří**, Karel Brantl – opomíjený badatel. Hláska 4, s. 62. Život a dílo Karla Brantla (1801–1871), který byl silniční a železniční technik, historik, archeolog a kreslíř vrcholné doby hradního romantismu. Od mládí se zajímal o historii, později jako cestmistr a silniční technik zejména o historickou topografii a archeologii a lze jej řadit mezi průkopníky české kastelologie.
- 675. Slepíčka Martin**, K dějinám zaniklého dřevěného kostela sv. Marka v Ostravě-Zábřehu. Ostrava, s. 236–266. Příspěvek k dějinám zaniklého dřevěného kostela svatého Marka v Ostravě-Zábřehu. Kostel byl v roce 1806 zbourán a nahrazen novým.
- 676. Smetana Jiří**, Die interessante Nekropole bei „Skaliště“. Několik poznámek k výzkumu kbelského mohylníku v roce 1983. NSPHJČ, s. 123–131. Mohylové pohřebiště Kbel-Malínek a historie jeho zkoumání pod vedením Josefa Ladislava Piče a jeho spolupracovníků.
- 677. Smolová Věra**, Trojhran – brdský mezník u Lipového luhu. Podbrdsko, s. 15–32. Mezníky označující hranice panství v Brdských lesích na bývalých panstvích Dobříš, Příbram a Březnice – jejich lokalizace, popis a vložení do historických souvislostí.
- 678. Smutný Vlastislav**, Zaniklý cihlářský průmysl mezi Chrudimí a Pardubicemi. VLPK 2, s. 21–24. Doklady výroby cihel na Chrudimsku a Pardubicích od 2. poloviny 19. století, stručná historie cihlen vybudovaných v pásu s kvalitní cihlářskou hlínou mezi Pardubicemi a Chrudimí.
- 679. Solpera Jan**, Slavjanka. JSH 1, s. 394–415. Historie restaurace na ostrově Staňkovského rybníka.
- 680. Solpera Jan**, Wagnerův seznam rybníků na Třeboňsku. Výběr 4, s. 231–239. Opis seznamu, datace rybníků v třeboňském panství.
- 681. Sonlajtner Juraj, Alda Václav**, Pivovar Litoměřice. Arch+ 27, s. 76–77. Rekonstrukce městského pivovaru v Litoměřicích.
- 682. Soukup B. Michal**, Vypřádání Heinricha Loose o starém Mostě, slovem i obrazem. I. část. PoHn, s. 16–18. Malíř Heinrich Loos (1859–1932) a jeho 29 obrazů vypořádávajících město Most kolem roku 1870.
- 683. Soukup B. Michal, Balášová Michaela**, Nápisové památky Mostecká. II. – zvon z kapličky ve Strimicích. PoHn, s. 19. Zvon z kapličky v Strimicích ulitý v roce 1725 v Kadani v dílně dědiců Johanna Gausa a jeho nápisy.
- 684. Soukup B. Michal, Setvák Jan**, Fotografické procházky Jaroslava Bejčka. PoHn, s. 20–23. Fotograf Jaroslav Bejček a dokumentace Mostu a Mostecky; fotografická tvorba Jaroslava Bejčka.
- 685. Soukup Daniel**, Anti-Jewish Rhetoric of Canon Law: Ecclesiastical Legislation and Jews in the 14th-Century Bohemian Lands. JB 1, s. 5–28. Studie se zabývá pozdně středověkou protizidovskou rétorikou a podrobně zkoumá vnímání židovské komunity v českých zemích v církevních dílech z doby vzniku pražského arcibiskupství.
- 686. Soukupová Markéta**, Litinové kamnovce 18. století ze sbírek muzeí v Ústeckém kraji. PPŽ, s. 79–90. Kamnovce z muzejních sbírek Ústeckého kraje jako doklad řemeslné výroby 18. století, kdy slévání litiny nabylo v Čechách značného rozsahu a výlučného postavení v průmyslu.
- 687. Sovadina Miloslav**, Třicet let Vlastivědného spolku Českolipska. ČSPS 3, s. 180–189. Vlastivědný spolek Českolipska a regionální bádaní na Českolipsku od sklonku 70. let 19. století.
- 688. Spyra Janucz**, Court Jews' (Hofjuden) in Remote Areas of Silesia: A Contribution to the Seventeenth-Century History of the Jews in the Bohemian Lands. JB 2, s. 5–21. Příspěvek se zabývá působením

- tzv. dvorních Židů ve službách slezských knížat v 17. století a rozšiřuje tak dosavadní historický výzkum, zaměřující pozornost pouze na dvorní Židy působící přímo na habsburském panovníckém dvoře.
- 689. Starec Petr**, Dům U Zlatého prstenu na Starém městě. HistPrag, s. 129–188. *Historie a architektura Domu u Zlatého prstenu v Praze – výsledky archivu zkoumání, archeologických výzkumů a stavebněhistorických průzkumů.*
- 690. Státník Dalibor**, Mělník a voda: Labe, Vltava, plavčíci a koupání aneb Historie mělnických říčních lázní „v Rybářích“ a „Na Polabí“. Confluens, s. 91–120. Mělník, historie koupání se v Labi a říční lázně „V Rybářích“ a „Na Polabí“, oblíbené místo odpočinku od 20. let do 60. let 20. století; jejich architektura, vybavení a provoz.
- 691. Státníková Pavla**, Strašnice – dosud neznámé záběry z 20. století. HistPrag, s. 58–113. Akvizice Muzea hlavního města Prahy v roce 2018 – konvolut fotografií Strašnic z let 1977 až 1980 a fotografie zachycující průvod Božího těla farnosti strašnické 11. června 1939.
- 692. Stein Karel**, Kříž pod Výrovnu. DVZ 1, s. 58–60. Obnova kříže z roku 1831 na vrchu Výrovna u Jilového na Děčínsku, na místě staršího kříže, který jako poděkování za záchranu při přepadení lupiči nechal vztyčit Paul Dömel ze Sněžníku.
- 693. Stein Karel**, Osudy pomníku Velké války v Bělé. DVZ 2, s. 30–35. Památník padlým vojákům první světové války z Bělé, Čech a Maxčiek v Bělé a jeho osudy do roku 1949, kdy byl zbořen; nápisová deska se jmény padlých byla nalezená v roce 1987 a v roce 2021 byla zazděna do fasády kostela v Bělé.
- 694. Stempel Ján, Tesáň Jan Jakub**, Návrat k tradicím. Zvoníčka v Bílovicích-Lutotíně. ERA 21 123, s. 44. Parter návisi s tradiční lidovou architekturou byl obohacen současným sakrálním artefaktem, drobnou kapličkou.
- 695. Stoklásková Zdeňka**, Silent (In)Tolerance? Jewish Academics in the Office of Rector at the German University of Prague before 1933. JB 1, s. 61–92. Příspěvek analyzuje okolnosti volby židovských učenců do funkce rektora Německé univerzity v Praze a problémy, kterým tyto museli kvůli svému vyznání čelit.
- 696. Strakoš Martin**, Jubilejní kolonie v Ostravě-Hrabůvce: její architektura a obnova, 1. díl. STAV 3, s. 12–17. Historie a obnova Jubilejní kolonie v Ostravě-Hrabůvce vznikající v několika etapách od roku 1920 do konce čtyřicátých let 20. století; druhá stavební etapa a její inspirace dekorativismem a expresionismem a vídeňská bytová výstavba 20. a 30. let 20. století.
- 697. Strakoš Martin**, Jubilejní kolonie v Ostravě-Hrabůvce: její architektura a obnova, 2. díl. STAV 5, s. 16–21. Historie a obnova Jubilejní kolonie v Ostravě-Hrabůvce vznikající v několika etapách od roku 1920 do konce čtyřicátých let 20. století; druhá stavební etapa a její inspirace dekorativismem a expresionismem a vídeňská bytová výstavba 20. a 30. let 20. století.
- 698. Stráník Daniel**, Archeologické nálezy odevzdané do muzea. VSPI 4, s. 11–15. Nález bílého groše z Kralovic a nález keltského statéru mušlového typu z Kralovic-Černíkovice; doklady laténského osídlení v okolí nálezu. Mince byly odevzdány Muzeu a galerii severního Plzeňska v Mariánské Týnici.
- 699. Streubel Michal**, Smírčí kříže a kameny okresu Benešov (1. část). PBL 4, s. 15–17. První díl aktualizovaného soupisu smírčích křížů a kamenů na okrese Benešov.
- 700. Stuchlá Pavla, Honys Vít**, 300 let varhan kostela sv. Jiří v Blansku u Kaplice. ZS 1, s. 37–84. Historie varhan v kostele, historie kostela a farnosti.
- 701. Sýkora Jaroslav**, Obnova Winternitzových automatických mlýnů v Pardubicích. STAV 5, s. 28–33. Winternitzovy automatické mlýny v Pardubicích, první pardubická stavba Josefa Gočára z let 1909 a 1910 a vize jeho dalšího smysluplného využití.
- 702. Šantrůčková Markéta, Krumholz Martin, Weber Martin, Březina Luděk**, Park v Krásném Dvoře ve světle popisu W. G. Beckera z roku 1796. ZPP 4, s. 442–451. Popis parku v Krásném dvoře, který sepsal přední drážďanský učenec Wilhelm Gottfried Becker v roce 1796.
- 703. Šantrůčková Markéta, Medková Lucie**, Sázavsko jako krajina svatého Prokopa IV. PBL 1, s. 22–26. Středověké a barokní památky vymezující krajinu sv. Prokopa, které spojuje odkaz na skutečný anebo legendární život sv. Prokopa, v Sázavě a v jejím okolí.
- 704. Šavrdla Vladimír**, Pomník americkému vojákovi v Čechelovicích. Výběr 3, s. 201–202. Popis tragické události, která se stala během osvobozování Československa.
- 705. Šefců Ondřej, Vrla Mikoláš, Koželová Jana, Bartoš Ladislav, Piskáčková Jana**, Úspěšná obnova kaple sv. Václava v Praze-Suchdole. SP 2, s. 155–163. Obnova kaple sv. Václava v Praze-Suchdole a výsledky operativního stavebněhistorického průzkumu a objevy učiněné v průběhu obnovy.
- 706. Šépk Jan**, Areál automatických mlýnů v Pardubicích. Arch+ 27, s. 34–57. Winternitzovy automatické mlýny v Pardubicích, první pardubická stavba Josefa Gočára z let 1909 a 1910 a vize jeho dalšího smysluplného využití.
- 707. Šíma Jiří**, Historie bývalých lázní Šternberk a jejich držitelé. SO, s. 27–37. Dějiny zaniklých lázní Šternberk, které byly v provozu po celé 19. století; historie místa před vznikem lázní, zrod lázní, období rozkvětu zánik a co z lázní zbylo do současné doby.
- 708. Šimková Lucie**, Křehká krása transparentních papírů. ZA, s. 16 až 23. Restaurování polohopisného plánu části Týnského předměstí v Domažlicích s obecním pivovarem a stavbou nové varny.
- 709. Šimůnek Robert**, „Drobná vrchnost“ a její rezidenční město. Jindřichův Hradec kolem roku 1500. JSH 1, s. 61–141. Město Jindřichův Hradec jako rezidenční město ve druhé polovině 16. století, vztah města a šlechty, správa města.
- 710. Škorpil Pavel**, Z rodinné kroniky: Chomutov a Goldmannovi. PPŽ, s. 114–137. Příběh židovské rodiny Goldmannovy v Chomutově a v Údlici, ze které vzešli úspěšní právníci, lékaři, podnikatelé i mecenáši druhé poloviny 19. století a první poloviny 20. století.
- 711. Šlajsna Jiří**, Maxmilián Ulysses říšský hrabě Browne, III. baron de Camus and Mountany, aneb „Divoká husa“ od Lovosic. PoHn, s. 12–14. Hrot ze žerdi tělesného praporu pěšího pluku Browne, jehož čestným majitelem byl nejlepší rakouský důstojník poloviny 18. století polní maršál Maxmilián Ulysses říšský hrabě Browne III. Baron de Camus and Mountany.
- 712. Šlajsna Jiří**, Pěší pluk Browne (Infanterie-Regiment Browne). PoHn, s. 14–15. Pěší pluk Browne založený v roce 1683 jako říšský pluk pro svobodná říšská města Kostnice, Norimberk a Augsburg a bitva u Lovosic.
- 713. Šmeral Jiří**, Obiit Borso, illustris baro. Poslední dny Boreše z Rýzmburka. VLH, s. 7–26. Článek se pokouší ozřejmit a zpřesnit dosud ne zcela vyjasněné okolnosti a datum skonu Boreše z Rýzmburka, mimořádně významného a vlivného muže 13. století, který byl na sklonku života v konfliktu s králem Přemyslem Otakarem II.
- 714. Šopák Pavel**, Stavby Franze Kachlera na severní Moravě a ve Slezsku. PP 2021/1, s. 123–130. Text výběrově připomíná také mladší stavební zásahy do sledovaných staveb.
- 715. Šopák Pavel**, Soupis památek v politickém okrese Jeseník z počátku 20. století. Jesenícko, s. 123–127. Seznam památek ve Slezsku z roku 1914 jako specifický pramen pro pochopení intelektuálního a hodnotového zakotvení památkové ideje konkrétní doby.
- 716. Šopák Pavel**, Železobetonové mosty v Bruntále a Nových Heřminovech. SBM, s. 87–91. Příspěvek k realizacím železobetonových mostů ve Slezsku – se zaměřením na mosty v Bruntále a v Nových Heřminovech.
- 717. Šopák Pavel**, Proměny piety: Petrovy kameny, Malá Morávka a Bedřich Kolenatý. PJH, s. 37–41. Pietní místa osobnosti moravského přírodovědce Bedřicha Kolenatého.
- 718. Šopák Pavel**, Brno, Morava a moderní architektura : jubilejní bilance. SS 2, s. 130–143. Jubilea osobností a institucí reprezentující fenomén moderní architektury v Brně a současně na Moravě.
- 719. Špačková Jana**, Opravy kaple Božího hrobu ve Voticích. PBL 2, s. 26–28. Historie kaple Božího hrobu ve Voticích a její obnova v letech 2018 až 2020.
- 720. Špačková Jana**, Zprávy ze spolku „Za záchranu kláštera sv. Františka z Assisi ve Voticích“. PBL 2, s. 29–32. Restaurování soch a obrazů z Galerie Kláštera sv. Františka z Assisi ve Voticích, kterou vede Spolek „Za záchranu kláštera sv. Františka z Assisi ve Voticích“.
- 721. Špíchalová Jana, Bělohávek Tomáš**, Fotografie i skládanky. Dokumentace šoa obohacuje své sbírky i v době pandemie. Roš Chodeš 4, s. 19. Nové akvizice oddělení Dokumentace šoa Židovského muzea v Praze v roce 2020.
- 722. Šrek Robert**, Stavební rozvoj Karlovy Studánky ve druhé polovině 19. století na počátku 20. století část II. ČSM 1, s. 56–71. Architektura sloužící lázeňským účelům, její stavební rozvoj a rozšíření lázní.
- 723. Šteffl Jindřich**, Ojedinelé nálezy bronzové zoomorfní plastiky a jehlice z Libochovan, okr. Litoměřice. ASČ 2, s. 539–543. Nález bronzové zoomorfní plastiky v podobě koníka a jehlice a jejich zhodnocení s přihlédnutím k lokálnímu osídlení lužické kultury.
- 724. Štěch Adam**, Laichterův dům. Arch+ 27, s. 96–99. Laichterův dům, jedno z vrcholných děl Jana Kotěry, špičková ukázka transformace bohatě zdobené secesní architektury v nově modernistické formy.
- 725. Štěch Adam**, Liskova vila. Arch+ 28, s. 112–115. Méně známé mistrovské dílo hradecké architektury, funkcionalistická vila architekta Oldřicha Lisky z roku 1932.

- 726. Štěch Adam**, Hans Richter, pletárna firmy Schindler. Arch+ 29, s. 78–82. *Historie a architektura funkcionalistické pletárny Schindler v Krásné Lípě*, díla architekta Hanse Richtera.
- 727. Štěch Adam**, Heinrich Kulka, Kantorova vila v Jablonci nad Nisou. Arch+ 30, s. 74–79. Vrcholné dílo architekta Heinricha Kulky reflektující jeho spolupráci a přátelství s Adolfem Loosem, příklad komplexního loosovského chápání obytného prostoru a vídeňské moderny na našem území.
- 728. Štěch Adam**, František Cubr a Zdeněk Pokorný na Seči: zapomenuté skvosty organické architektury. Arch+ 31, s. 62–66. Čtyři letní domy na Sečské přehradě od architektů Františka Cubra a Zdeňka Pokorného dochované v takřka intaktním stavu jako příklad tuzemské rekreační architektury 40. let 20. století.
- 729. Štěpánek Martin**, Místa příběhů – kostel sv. Jakuba většího v Přelouči. VLPK 1, s. 10–13. *Gotický kostel sv. Jakuba Většího v Přelouči*, historie, architektura, architektonické články, gotická fresková výmalba a mobiliář.
- 730. Štěpánek Martin**, Kněz Antoch z Přelouče. VLPK 1, s. 34–35. Kněz Anton z Přelouče, první známa přeloučská osobnost a první známý přeloučský spisovatel který ovlivnil i historiografii; jeho životní osudy a dochované dílo.
- 731. Štětina Jan, Pivoňka Stanislav**, Přepis přednášky Jana Štětiny na zřícenině hradu Boskovic. Hláska 3, s. 35–39. *Hrad Boskovice – historie, majitelé, architektura hradní zříceniny a její stavební vývoj*.
- 732. Šůla Jaroslav**, Rodiče a datum narození české spisovatelky Boženy Němcové [V]dělné téma českého bulváru) aneb Jak to vlastně asi bylo?!. PN, s. 53–57. Dvousté výročí od uznávaného roku narození Boženy Němcové a ohlasy na toto výročí v současném tisku; věčné hledání data narození a rodičů slavné spisovatelky.
- 733. Šůla Jaroslav**, Čím starší víno, tím lepší – čím starší historik, tím... PN, s. 83–85. Historik Josef Ptáček z Dobrušky – výběrová bibliografie prací z let 2015–2020.
- 734. Šulc Ivo**, Rod Františka Schmoranze staršího ve světle dosavadního bádání. ZPP 2, s. 107–109. *Současný stav poznání rodiny Františka Schmoranze na základě realizovaných archivních průzkumů*.
- 735. Šumpera Andrej**, Relikviář sv. Maura: ohlédnutí restaurátora po 20 letech od dokončení restaurování. ZPP 3, s. 381–398. *Restaurování relikviáře sv. Maura; průběh, zjištění, výsledky*.
- 736. Šustková Jaroslava, Kašpar Pavel**, Historie zaniklých „Mlýnků“ na něčinském potoce. OV 3–4, s. 65–76. *K historii Horního a Dolního vodního mlýnku na něčinském potoce v katastru obce Luboměř*.
- 737. Šustková Jaroslava, Kašpar Pavel**, Minulost samoty Nový Dvůr u Luboměře. OV 1–2, s. 1–12. *Minulost Nového Dvora, jenž je dnes významnou technickou a historickou památkou*.
- 738. Švácha Rostislav**, K navrhované přestavbě Všeobecného penzijního ústavu. ZSP 1, s. 31–38. *Všeobecný penzijní ústav a jeho likvidace ve prospěch současného vlastníka, v rozporu zájmů státní památkové péče na zachování ústavu, coby mimořádného díla architektů Havlíčka a Honzika dochovaného v takřka autentické podobě*.
- 739. Švácha Rostislav**, Od Máje k Penzijnímu ústavu. ZSP 3, s. 6–14. *Pražská architektura druhé poloviny 20. století v permanentním ohrožení ze strany úředníků Odboru památkové péče Magistrátu hlavního města Prahy, kteří nejsou schopni vidět jejich památkové hodnoty a jejich budoucnost vidí v asanaci, nebo absolutní přestavbě na komerční prostory*.
- 740. Švandová Maršálková Lenka**, „Ma santé commence à être un peu meilleure.“ Osvícenec a jeho zdraví. TH, s. 35–77. *Kníže Václav Antonín z Kounic-Rietbergu a jeho vztah k vlastnímu zdraví i nemocem a k zdraví a neduhům jeho blízkých; choroby, které ho sužovaly, jejich vnímání a vyvozování důsledků z těchto nemocí*.
- 741. Tábořský Ondřej**, Krásy v mlžném oparu. Erotický akt v pozdně socialistické reklamě. Umění 3, s. 283–297. *V posledních letech komunistické diktatury vstoupily do vizuality Československa reklamní kalendáře s erotickými motivy. Článek rozebírá, jak se žánr aktu objevil v masovém měřítku v tomto zdánlivě okrajovém nosiči a proč se tak stalo až v druhé polovině osmdesátých let*.
- 742. Tejček Michal, Tykal Roman**, Rodný dům Jakuba Jana Ryby. PZH 4, s. 1–6. *Rodný dům Jakuba Jana Ryby v Přesticích zbořený v roce 1977, jeho historie a architektura*.
- 743. Tejkl Josef**, Heřmanoměstecká cechovní privilegia v období vlády Šporků. CHVS, s. 165–248. *Edice cechovních privilegií cechu novosévčenského, cechu krejčovského a postřiháčského, cechu kožešnicků, sdruženého cechu kovářů a zámečnicků, truhlářů, kolářů a bednářů a cechu mlynářů, pekařů a perníkářů, jejichž počátek spadá do šporkovského období*.
- 744. Thomová Zuzana, Kovář Daniel, John Jan**, Pozdně středověký křížek z Chvalešovic na Vltavotýnsku. AVJČ 1, s. 483–491. *Popis předmětu a lokality, interpretace nálezu, prvková analýza*.
- 745. Tichá Jana**, Sušárna ovoce v zámeckém parku ve Veltrusech – historie, stavební vývoj, obnova. ZPP 4, s. 492–502. *Výsledky výzkumu historie sušárny ovoce v areálu zámku Veltrusy v kontextu významu ovocnářské produkce panství; popis stavebního vývoje dodnes zachované a v šlechtických areálech zcela ojedinělé budovy*.
- 746. Tichý Karel**, Dívčí škola a opatrovna Školských sester de Notre Dame v Dolních Beřkovicích (1884–1931). Confluens, s. 46–90. *Dívčí škola a opatrovna Školských sester de Notre Dame v Dolních Beřkovicích, její vznik jako soukromého nadání Ferdinanda Lobkowicze a její činnost, kdy suplovala chybějící obecnou školu, po jejíž vzniku ustoupila do pozadí a byla nakonec uzavřena*.
- 747. Tichý Marek, Brůžová Pavla, Kořínková Jana**, Elektrický palác. Arch+ 28, s. 32–41. *Elektrické podniky, největší a nejvýznamnější památka meziválečné funkcionalistické architektury na území dnešní ČR a jejich mimořádná a oceňovaná rekonstrukce i díky tomu, že obnova byla realizována pod systematickým odborným dohledem státní památkové péče*.
- 748. Tomášek Milan**, Rokycany na mapě sirkařské historie. SZČMPH, s. 46–49. *Sirkař Jan Ferdinand Hladík a historie výroby zápalek v Borku u Rokycan v 70. a 80. letech 19. století*.
- 749. Tomková Kateřina**, K archeologickým nálezům peciček vinné révy a topografií vinic v raně středověkých Čechách. AVJČ 1, s. 319 až 330. *Soupis nálezů, bioarcheologické analýzy, datace*.
- 750. Tóthová Jolana, Smutný Jiří, Řehák Josef**, Zkušební ze sanací podzemního obranného systému Hlavní pevnosti Terezín. ZPP 3, s. 273–280. *Podzemní obranný systém Hlavní pevnosti Terezín a jeho sanace po povodních 202, stabilizace podzemních minových chodeb a hradebních zdí vnějšího obranného systému v letech 2016 až 2017*.
- 751. Trefný Martin, Cihla Michal, Mácová Petra**, Dvě mramorové hlavy z antické sbírky Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, uložené v Podřipském muzeu v Roudnici nad Labem. MC, s. 31–48. *Výsledky interdisciplinárního průzkumu dvojice hlav votivních plastik, které lze považovat za pozdně archaická díla, v minulosti polychromovaná. Trasologický průzkum identifikoval nástroje použité k zhotovení a postup sochaře při jejich vyhotovování*.
- 752. Trejbal Jan**, Exsultet. Včelí boží muka na Budči. ERA 21 123, s. 45. *Projekt včelích božích muk, v nichž je propojena obecně nutná ochrana včel samotárek či včelstev a jiného hmyzu s funkcí orientační a sakrální*.
- 753. Trpáková Ivana, Trpák Pavel**, Plán území královského českého hřebčína v Kladruzech a Selmicích z 18. století. ZPP 4, s. 519–523. *Plán území královského českého hřebčína v Kladruzech a Selnici z 18. století objevený v „Oesterreichisches Staatsarchiv Wien“ a jeho popis a interpretace*.
- 754. Truckerová Veronika**, Kafkova Praha aneb Záhada fotografií v knihovně Harvardovy univerzity. Roš Chodeš 1, s. 10–11, 17. *Soubor fotografií fotografa Aloise Zicha z roku 1924 získaných do sbírky Houghtonovy knihovny Harvardovy univerzity na kterých jsou poprvé cíleně zobrazená místa spjatá se životem a tvorbou spisovatele Franze Kafky*.
- 755. Tůmová Jaroslava**, Na zámku v Třebešicích, který povstal z popela. DKČ 1, s. 4–7. *Zámek v Třebešicích, historie, majitelé, architektura zámku a jeho areálu a současná obnova a vzhled zámku po obnově*.
- 756. Tůmová Jaroslava**, Koule stará 600 let. DKČ 1, s. 8–9. *Nález pravkové kamenné koule ve Stříbrné Skalici při budování kanalizace*.
- 757. Tůmová Jaroslava**, Penězokazci v Kostelních Střimelicích. DKČ 3, s. 9. *Pozůstatky pozdně středověké penězokazecké dílny odhalené v průběhu archeologického výzkumu na stavbě vodovodních řadů a přípojek v Kostelních Střimelicích u Stříbrné Skalice*.
- 758. Turková Helga**, Abrahámoviny hovorů o Praze, které se nemohly konat. ZSP 2, s. 48–49. *Padesát let hovorů o Praze, jedinečného prostoru pro prezentaci výsledků bádání o Praze*.
- 759. Tykal Roman**, Zámek v Měčíně. PZH 2, s. 11–14. *Zámek v Měčíně, jeho historie, architektura, majitele a sgrafitová výzdoba fasád z 2. poloviny 16. století*.
- 760. Tykal Roman**, Literátské bratrstvo v Nepomuku. PZH 2, s. 18–19. *Historie Literátského bratrstva (spolku zpěváků na kostelním kůru či kruchtě) v Nepomuku, založeného v roce 1618, obnoveného v roce 1721 a zrušeného v letech vlády Josefa II*.
- 761. Uhlíková Kristina, Uhlík Jan**, Stylová rekonstrukce městského chrámu v druhé polovině 19. století na příkladu kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě. ZPP 2, s. 124–137. *Realizace rekonstrukce kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě sledovaná na základě archivních*

- pramenů umožňujících poznat proměňující se přístup k ochraně památek, dobové metody poznávání středověkých staveb i způsobů jejich technického zajištění a zachování.
- 762. Uličný Petr**, Palác královny Anny Jagellonské. Po stopách zaniklé rezidence na Pražském hradě. PP 2021/2, s. 107–126. V článku jsou představeny možnosti, které plynou z analýzy dochovaných písemných pramenů, zejména popisu požáru od Václava Hájka z Libočan, na základě nichž je prezentována hypotéza, že palác měl dvě části.
- 763. Uličný Petr**, Erotica & sapientia. Rudolf II's Early Years at Prague Castle. Umění 4, s. 390–415. Císař Rudolf II. a postupné formování jeho sběratelských zájmů v letech 1579 až 1594, na které navazovaly realizované přestavby Pražského hradu a také výstavba Císařského mlýna, letohrádku s grottou v Praze Bubenči.
- 764. Úlovec Jiří**, Vyobrazení Nahého Újezdce z let 1698–1701. ZA, s. 78 až 85. Nahý Újezdec, poplužní dvůr s tvrzí a zámek zbořenými v 60. letech 20. století a jejich vyobrazení na vedutě z let 1698 až 1701.
- 765. Úlovec Jiří**, Příspěvek k dějinám zaniklé tvrze Reuth-Krajt. SMČL-Ta, s. 37–49. Zaniklá tvrz Reuth-Krajt lokalizovaná pouze rámcově do regionu Tachovska a výsledky bádání o ní z let 2017 a 2018, které přispělo k detailnějšímu poznání její historie.
- 766. Úlovec Jiří**, Zaniklý zámek v Chlumu u Dolní Lomnice. PSČ 1/2021, s. 37–46. Příspěvek pojednává o zaniklém záměku v bývalé vsi Chlum (okres Praha-východ).
- 767. Vágner Jindřich**, Zaniklé vesnice Rovence a Sádlno. ZS 1, s. 165–195. Stručná historie sídel, dochované relikty na osídlení, popis jednotlivých usedlostí.
- 768. Vácha Zdeněk**, Poznámky k vybraným pozdně gotickým kameným reliéfům na jižní Moravě. PP 2021/1, s. 112–123. Příspěvek se zabývá vybranými pozdně gotickými památkami z rozmezí let 1461 a 1497 s heraldickou a epigrafickou složkou či jejich kombinací.
- 769. Valášek Jakub**, Sochař Rudolf Kabeš ve městě nad Vajdarem. VSDJT 1, s. 147–164. Životopis sochaře, sochařská díla ve městě.
- 770. Valášek Jakub**, Clementina Bauer-Pezellen (1897–1979) – malířka, grafická, tvůrkyně reklamních plakátů, her a ilustrátorka dětských knih. Výběr 3, s. 203–216. Životopis malířky, přehled uměleckých děl.
- 771. Váňová Ladislava**, Léta 1917–1925 očima Karla Hostaše a Jindřicha Vančury. SPHDU, s. 197–211. Každodennost města Klatovy v letech 1917 až 1925 zaznamenaná v korespondenci Karla Hostaše a Jindřicha Vančury.
- 772. Vařilová Zuzana**, Dokumentace starých lomů – úspěšný projekt TAČR. PÚV 23, s. 72–73. Představení projektu „Databáze starých lomů a dobývek na území NP České Švýcarsko a CHKO Labské písky“, jehož hlavním výstupem bude soubor speciálních map s on-line informační databází.
- 773. Vazač Jakub, Dolgoruká Felicitas, Vazač Jan**, Možný renesanční původ zahrady Trčkova hradu v Želivě a zahrady zámku v Herálci. Hláška 4, s. 51–56. Trčkův hrad v areálu kláštera v Želivě a zámek v Herálci – jejich zahrady s možnými počátky v renesanci, jak naznačuje výpověď zkoumaných ikonografických pramenů k oběma lokalitám.
- 774. Vazač Jakub, Vazač Jan**, Opevnění Starý zámek u Nové Vsi u Dolních Kralovic. Hláška 1, s. 7–8. Povrchový průzkum lokality, k níž doposud schází jak písemné, tak i hmotné prameny.
- 775. Večeřa Jan**, Stopy obléhatelských prací spojených s dobou třicetileté války v okolí hradu Pernštejna. Dějiny hradu ve vztahu k vojenským akcím třicetileté války. Hláška 1, s. 1–4. Sporé pozůstatky vojenských polních prací spojené s květnovým obležením hradu Pernštejna švédským vojskem roku 1645 jako doklad nezájmu Švédů dobýt hrad Pernštejn.
- 776. Večeřa Jan**, Koroužné (okr. Žďár nad Sázavou), neznámá fortifikovaná poloha spojená se středověkým hornictvím. Předběžné úvahy. Hláška 4, s. 59–59. Opevněná poloha v obci Koroužné chránící patrně zdejší stříbrné doly; historie a majitelé obce a interpretace opevnění s přihlédnutím k historii zdejší oblasti.
- 777. Velfl Josef**, Osobní vzpomínky Jana Víta na Květnové povstání roku 1945 v Příbrami. Podbrdsko, s. 63–84. Závěr druhé světové války v Příbrami ve vzpomínkách přírodního účastníka bojů Jana Víta.
- 778. Velička Tomáš**, Sudetoněmecké archivnictví v meziválečném Československu (první krok na dlouhé cestě ke vzniku syntézy). SArP 2, s. 331–397. Role sudetoněmeckých akademických kruhů při budování a rozvoji archivního vzdělávání v první Československé republice (1918–1938).
- 779. Verner Martin**, Rekonstrukce hradu Helfštýn. Intro 15, s. 12–21. Po letech strávených pečlivým archeologickým výzkumem a restaurátorskými a sanačními pracemi se v loňském roce povedlo dokončit rekonstrukci zříceniny hradu Helfštýn, stojícího na skalnatém ostrohu nad městečkem Týn nad Bečvou na Olomoucku.
- 780. Verner Martin**, Obnova a dostavba Invalidovny. Intro Speciál, s. 52–59. Pražská Dienzenhoferova Invalidovna, její památková rekonstrukce a současně, v místě nedostavěných barokních křídel, dostavba dvou pavilónů připomínajících nejvíce budovu Nové scény Karla Pragera, podle Ing. arch. Petra Hájka a architektů.
- 781. Veselý Jan, Kypta Jan**, Středověké a raně novověké dřevěné konstrukce kostela sv. Martina v Sedlčanech se zvláštním zřetelem k pozdně gotickému krovu nad lodí. PP 2021/2, s. 19–36. Hlavním předmětem studie je analýza krovu nad lodí farního kostela v Sedlčanech.
- 782. Veselý Jan, Nachtmannová Alena, Kypta Jan**, Raně novověké hostince v Kněževsi u Rakovníka. PSČ 1/2021, s. 8–36. Článek je věnován dějinám a stavebnímu vývoji hostince v městyse Kněževs, který byl ve středověku a raném novověku vesnicí.
- 783. Veverka Lukáš**, Klub Za starou Prahu a venkovské odbory. ZSP 3, s. 18–23. Klub za starou Prahu a jeho působení mimo Prahu, na „venkově“.
- 784. Veverková Irena, Jiří Viktor Daneš**, SO, s. 109–118. Životní osudy významného českého geografa Jiřího Viktora Daneše, rodáka z Nových Dvůrů u Pavlova, v okrese Kladno.
- 785. Vích David, Jelínek Tomáš**, Drobné záchranné výzkumy Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě v roce 2020. AVČ, s. 200–204. Drobné záchranné archeologické výzkumy realizované Regionálním muzeem ve Vysokém Mýtě v okrese Ústí nad Orlicí v roce 2020.
- 786. Vicherková Veronika**, Neúspěšná cesta hotelu Intercontinental za památkovou ochranou. ZSP 1, s. 27–30. Hotel Intercontinental, z pohledu památkové péče mimořádný objekt, který si zaslouží památkovou ochranu; z pohledu Ministerstva kultury ČR objekt, který není nutné prohlašovat a lze ho ponechat svévoli stavebníkům přes hotel.
- 787. Vicherková Veronika**, Nošení vody po požáru. Benešova vila na Smíchově má blízko k zániku. ZSP 2, s. 12–15. Asanační ohrožená Benešova vila – její historie, architektura a úsilí o její zachování a prohlášení za kulturní památku.
- 788. Viktorínová Jana**, Pod Bohdalcem. Nouzová kolonie ve stínu slavnějších Slatin. HistPrag, s. 244–284. Historie, architektura a každodennost nouzové kolonie Pod Bohdalcem v katastru pražské Michle.
- 789. Víšek Zdeněk**, Návštěvy T. G. Masaryka ve Slaném pohledem dobových svědectví. SO, s. 80–97. Dvě návštěvy T. G. Masaryka ve Slaném z let 1898 a 1921.
- 790. Vítner David**, Náhrobníky v kostele sv. Jiljí ve Chvalkoviciích a jejich význam pro rodokmen Plesů Heřmanských ze Sloupna. RK, s. 12–17. Jedinečný soubor více než dvaceti šlechtických erbůních i figurálních náhrobků patřících vesměs majitelům Chvalkovic a některých sousedních statků.
- 791. Vítů Viktorie**, Vilém Santholzer: vědec a avantgardista mezi krásou stroje a zářením. Umění 4, s. 438–457. Vilém Santholzer byl český radiolog, který v druhé polovině 20. let na stránkách avantgardních periodik publikoval ke třem desítkám článků a několik vlastních fotografií radiového zařízení. Článek sleduje tuto jeho aktivitu a zasazuje ji do kontextu zájmu evropské avantgardy o strojovou estetiku na jedné straně a vědeckou fotografii na straně druhé.
- 792. Vladař Jan**, Havárie amerických letadel na Tachovsku v dubnu 1945. SMČL-Ta, s. 116–135. Havárie amerických letadel na Tachovsku v dubnu 1945; výsledky terénního průzkumu míst pádů letadel opírajícího se o zpracování historických pramenů a jejich archivování země původu letců, kteří na Tachovsku havarovali.
- 793. Vlček, Jiří**, Kostel sv. Vavřince v Luboměři. OV 3–4, s. 121–122. Informace k opravám kostela v roce 2021.
- 794. Vlčková Alena**, S kančí hlavou na štítě. PZH 2, s. 14–17. Historie znaku obce Štěnovice, jehož součástí je kančí hlava na štítě.
- 795. Vlčková Alena**, Jede, jede poštovský panáček. PZH 2, s. 20–21. Historie budovy prvního poštovního úřadu ve Štěnovicích.
- 796. Vlčková Alena**, Via dolorosa ve štěnovickém kostele. PZH 3, s. 20 až 21. Cyklus čtrnácti barvotiskových obrazů v rámech z roku 1898 znázorňující jednotlivá Ježíšova zastavení při cestě na Golgotu v kostele sv. Prokopa v Štěnovicích.
- 797. Vlčková Alena**, Zrcadla v krajině aneb bývaly ve Štěnovicích rybníky. PZH 4, s. 19–21. Historické rybníky ve Štěnovicích doložené na starých mapách; historie rybníkaření v Štěnovicích od roku 1620 do poloviny 19. století.
- 798. Vodička Ondřej**, Štěpán ze Staňkova a kauza pokladu kapituly Všech svatých na Pražském hradě za husitských válek. Umění 1, s. 92–98. Štěpán ze Staňkova – spor s cisterciáckým klášteřem Alttzelle, střetím po vypuknutí husitské revoluce poklad kapituly Všech svatých na Pražském hradě a výslechový protokol vyhotovený při projed-

- návání kauzy před kardinálem Juliánem Cesarini 28. října 1427, uvádějící přibližné složení tohoto pokladu.
- 799. Volf Jan, Beneš Zdeněk, Kočár Petr, Kočárová Romana, Rypka Luboš,** Sídliště z doby římské v Plaňanech (okr. Kolín) v poloze U silnice. Sonda do podoby osídlení z konce 2. až 4. století v okolí pohřebiště Dobřichov-Třebická. ASČ 2, s. 567–638. Zpracování archeologických nálezů z mladší doby římské zaskaných výzkumem germánského sídliště v Plaňanech, v poloze U silnice.
- 800. Volf Petr,** Jan Kotěra – úcta veškerá. Intro Speciál, s. 98–99. *Jak Kotěra v roli tvůrce archetypu vodárenské věže jako krásné vertikální průmyslové stavby.*
- 801. Volrábová Hana,** Odsun Němců z Jílového u Děčína v letech 1945–1948. DVZ 1, s. 21–49. Neorganizovaný a organizovaný odsun německého obyvatelstva z Jílového u Děčína po druhé světové válce, v letech 1945 až 1948.
- 802. Vomáčka Petr,** Ruiny božích muk a křížů na východě Pardubického kraje 2. díl. VLPK 2, s. 5–9. *Více než třicet dohledaných božích muk, křížů, soch a výklenkových kapliček v různém stádiu jejich poškození z území bývalých Sudet na Svitavsku a Ústeckoorlicku.*
- 803. Vomáčka Petr,** Rychnov na Moravě – Moravské Mariázell. VLPK 2, s. 30–31. *Kaple u zázračné studánky v Rychnově na Moravě a její historie od roku 1742, kdy u ní došlo k zázračnému uzdravení Jakoba Franze zraněného pádem na sáně v roce 1735.*
- 804. Vomáčka Petr,** Katrštejnské studánky. VLPK 3, s. 30–31. *Soubor historických studánek pod tvrzí Katrštejn z 13. století, zaniklé v 15. století u Hrádku u Ústí nad Orlicí, historie prokazované úcty k nim.*
- 805. Vondrovský Ivo,** Varnsdorfská nemocnice, chorobnice a kasárna. Mandava, s. 69–99. *Historie léčení a nemocnic ve Varnsdorfu od sklonku 18. století do sklonku 80. let 20. století.*
- 806. Vorel Petr,** 500 let renesance ve východních Čechách. Pernštejnové v Lanškrouně. LA, s. 6–7. *Lanškrounský zámek, sídlo Vojtěcha z Pernštejna a jeho manželky Markéty z rodiny Kostků z Postupic, a jeho historie.*
- 807. Vorel Petr,** Vývoj panství Nový Bydžov v pernštejnském období 1516–1547. (Edice urbáře novobydžovského panství z let 1516–1517). VSH, s. 5–78. *Nový Bydžov 1516–1547 jako součásti velkého dominia pánů z Pernštejna; rekonstrukce procesu vzniku novobydžovského panství na počátku pernštejnské éry, rekonstrukce urbáře a jeho edice.*
- 808. Vorlík Petr,** Noblesa i z nouze cnot: kámen v architektuře 80. let. Intro 14, s. 102–107. *Kámen jako bytostně ušlechtilý, výrazově nadčasový a na opracování náročný materiál v české normalizační architektuře 70. a 80. let 20. století jako spoluvůrce jejich svérázného charakteru.*
- 809. Vorlík Petr,** Všeuměl: kov v architektuře osmdesátých let. Intro 15, s. 110–115. *Ocel a hliník v normalizační české architektuře 70. a 80. let 20. století.*
- 810. Vorlík Petr,** Nejen světlo: sklo v architektuře osmdesátých let. Intro 16, s. 104–109. *Sklo v normalizační české architektuře 70. a 80. let 20. století.*
- 811. Vorlík Petr,** Za oponou osobní zkušenosti. Jak dál s normalizační architekturou? Intro Speciál, s. 92–97. *Vztah k normalizační architektuře a zacházení s ní po roce 1989, neochota, nebo jen neschopnost rozpoznat a chránit významné solitéry v architektonické šedi 70. a 80. let 20. století.*
- 812. Vošta Karel,** Zánik židovské komunity v Babčicích u Tábora. Výběr 3, s. 190–198. *Stručná historie židovského obyvatelstva v 19. století, historie náboženské obce a školy v Babčicích.*
- 813. Vrbová Pavla,** Kaplové hrobky na Malostranském hřbitově. ZSP 2, s. 34–47. *Historie a architektura kaplových hrobů na pražském malostranském hřbitově a rodiny, jejichž členové jsou v nich pohřbeni.*
- 814. Vrla Radim,** K nejstarší podobě hradu Buchlova. PP 2021/2, s. 5–18. *V článku je věnována pozornost nejstarším konstrukcím, vzniklým zřejmě v době kolem poloviny 13. století.*
- 815. Vybíral Jindřich,** František Schmoranz Jr. and the Reception of Islamic Architecture in Central Europe. Umění 4, s. 416–437. *Architekt František Schmoranz a islámské inspirace v jeho tvorbě a v architektuře střední Evropy druhé poloviny 19. století.*
- 816. Vybíral Jindřich,** „Ja habibi.“ Z korespondence Františka Schmoranze mladšího. Umění 4, s. 474–483. *Edice korespondence rakouského architekta českého původu Františka Schmoranze představuje fragmenty jeho odeslané osobní i pracovní korespondence, které jsou rozptýleny v různých českých i rakouských archivech.*
- 817. Vymětalová Karla,** Profesori klasické filologie, klasické archeologie a starých dějin a jejich činnost v Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen. MH 1/2020, s. 49–73. *K podpoře odborných aktivit profesorů klasické filologie, klasické archeologie a starých dějin na německé části Karlo-Ferdinandovy univerzity, kteří byli jejími členy.*
- 818. Waldmannová Marcela,** „Obnova opatské rezidence“: Zjišťovací archeologická sondáž v letech 2015–2019. PZČ, s. 87–88. *Archeologický výzkum areálu opatské rezidence kláštera cisterciáků u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Plasích v letech 2015 až 2019 a jeho výsledky.*
- 819. Waldmannová Marcela,** 100 let archeologie v areálu kláštera Plasy. PZČ, s. 126–127. *100 let trvající archeologický výzkum areálu kláštera cisterciáků u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Plasích a jeho výsledky.*
- 820. Waldmannová Marcela, Karel Tomáš, Řehák Josef, Řehák Stanislav,** Středověká podzemní štol v klášteře Plasy. PZČ, s. 15–32. *Předběžné výsledky speleologicko-archeologického výzkumu podzemní středověké stoly v areálu prelatury bývalého cisterciáckého kláštera v Plasích.*
- 821. Watzke Heinz, Karliček Petr,** „Jsem šťastný, že mi po matce zbylo alespoň pár fotografií.“ Rozhovor s Heinzem Watzkem. PUV 24, s. 7–17. *Heinz Watzke a jeho vzpomínky na předválečné a poválečné osudy vesnic Leština a Vítín v Malého Března.*
- 822. Woitschová Klára,** Národopisné oddělení Národního muzea v letech 1938–1948. ČL 2/108, s. 197–216. *Předložená studie se zabývá dějinami národopisného oddělení Národního muzea mezi dvěma významnými dějinnými milníky.*
- 823. Zálšíš Mila,** Připomínka 240. výročí narození Kateřiny Vilemíny vévodkyně Zaháňské I. RK, s. 19–23. *8. února 2021 uplynulo 240 let od narození Kateřiny Vilemíny vévodkyně Zaháňské, natrvalo spojené s náchodským panstvím a zámky Náchod a Ratibořice.*
- 824. Zálšíš Milan,** Připomínka 240. výročí narození Kateřiny Vilemíny vévodkyně Zaháňské II. RK, s. 28–32. *8. února 2021 uplynulo 240 let od narození Kateřiny Vilemíny vévodkyně Zaháňské, natrvalo spojené s náchodským panstvím a zámky Náchod a Ratibořice.*
- 825. Zámečník Roman, Šimek Pavel,** Zahradně-architektonická tvorba z let 1948–1989 v České republice – objekty navrhované k památkové ochraně. ZPP 4, s. 419–433. *Charakteristika pěti objektů zahradně-krajinářské tvorby z let 1948 až 1989; popis současného stavu, historický vývoj a definice jejich potencionálních památkových hodnot.*
- 826. Zapletalová Jana, Krummholz Martin,** Newly Uncovered Wall Paintings by Carlo Innocenzo Carloni in the Main Staircase of the Clam-Gallas Palace in Prague. Umění 3, s. 310–324. *V rámci probíhající rekonstrukce pražského Clam-Gallasova paláce se podařilo v prostorách hlavního schodiště odkrýt původní nástěnnou výmalbu jeho stěn připisovaných Carlu Innocenzu Carlonimu, který je vytvořil na základě kontraktu uzavřeného v květnu 1727.*
- 827. Zatřepálková Tereza,** Kaple sv. Jana Nepomuckého na Milově. ZPK 4, s. 48–49. *Kaple sv. Jana Nepomuckého v Milově postavená na místě kaple stejného zasvěcení z první poloviny 19. století zbořené po odsunu německého obyvatelstva v 50. letech 20. století a její začlenění do zdejší krajiny.*
- 828. Zavřel Petr, Šálková Tereza,** Sídliště z pozdní doby laténské a časné doby římské u Bošilce (okr. České Budějovice). AVJČ 1, s. 113–149. *Popis lokality a nálezů, zhodnocení a datace, analýza rostlinných zbytků.*
- 829. Zázvorka Petr,** Alois Dryák, 1. díl. STAV 1–2, s. 8–10. *Život a dílo jednoho z nejlepších žáků profesora Bedřicha Ohmanna architekta Aloise Dryáka.*
- 830. Zázvorka Petr,** Alois Dryák, 2. díl. STAV 3, s. 8–11. *Život a dílo jednoho z nejlepších žáků profesora Bedřicha Ohmanna architekta Aloise Dryáka.*
- 831. Zázvorka Petr,** Friedrich (Bedřich) Ohmann. STAV 5, s. 10–14. *Život a dílo Friedricha (Bedřicha) Ohmanna, rakouského architekta působícího také v Čechách a profesora na Uměleckoprůmyslové škole v Praze.*
- 832. Zázvorka Petr,** Emil Králíček. STAV 6–7, s. 8–12. *Život a dílo tvůrce secesních a kubistických staveb architekta Emila Králíčka.*
- 833. Zázvorka Petr,** Otakar Novotný, 1. díl. STAV 8, s. 10–13. *Život a dílo jednoho z nejnadanějších žáků architekta Jana Kotěry Otakara Novotného.*
- 834. Zázvorka Petr,** Otakar Novotný, 2. díl. STAV 9, s. 14–17. *Život a dílo jednoho z nejnadanějších žáků architekta Jana Kotěry Otakara Novotného.*
- 835. Zázvorka Petr,** Funkcionalistický architekt Jan Rosůlek. STAV 12, s. 10–12. *Život a dílo žáka profesora Engela a člena Devětsilu, funkcionalistického architekta Jana Rosůlka.*
- 836. Zelenka Antonín,** K počátkům a středověkému vývoji města Dob-

- řan. AZČ 1–2, s. 57–91. *Nové poznatky o vývoji raně středověkého osídlení v Dobřanech a jejich blízkém okolí vycházející z výsledků záchranných archeologických výzkumů při výstavbě inženýrských sítí v prostoru Náměstí TGM.*
- 837. Zeman Jaroslav**, „Mosty do minulosti.“ Specifika architektury českých Němců a její inspirační zdroje na příkladu severních Čech. *Umění* 1, s. 1–22. *Revize stále převládajícího názoru na stavební produkci v pohraničních oblastech jako na periferní a nepřilíhající invenci.*
- 838. Zeman Oldřich**, Josef Brandejs. PN, s. 3–17. *Život a dílo opomenutého filologa a orientalisty Josefa Brandejse.*
- 839. Zeman Václav**, Činnost litoměřického barokního stavitele Petra Versy na šporkovském panství Konojedy. PP 2021/1, s. 3–20. *Studie na základě písemných pramenů usiluje představit první desetiletí 18. století jako plodné období stavební aktivity Petra Versy pro hraběte Františka Antonína Šporka na jeho panství Konojedy.*
- 840. Zeman Václav**, K autorskému určení kaple Nanebevzetí Panny Marie v Kuksu. ZPP 1, s. 82–85. *Kaple Nanebevzetí Panny Marie v Kuksu vystavěná podle návrhu stavitele Petra Nitoly (uváděného též jako Peter Nittalle).*
- 841. Zemanová Lenka**, Antonín Knížek (1890–1974), starohradský rodák, učitel a legionář. VSH, s. 119–132. *Život neobyčejného starohradského rodáka, legionáře a učitele Antonína Knížka na základě odborné literatury a osobního fondu Antonína Knížka uloženého v Literárním archivu Památníku národního písemnictví Praha (odloučené pracoviště Staré Hradky).*
- 842. Zemanová Monika**, „Život v řádu“: Památková obnova. PZČ, s. 73–80. *Památková obnova kláštera benediktinů u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Kladruzech a výsledky operativního stavebněhistorického průzkumu realizovaného v průběhu obnovy.*
- 843. Zemen Luboš, Zemenová Eva, Navrátil Vojtěch**, Péče o člověka i památku. ERA 21 122, s. 46–49. *Konverze bývalé fary ve Chvalšíně na zařízení pro pobyty osob s poruchami autistického spektra.*
- 844. Zezulčík Jaroslav**, Zmizelá zámecká oranžerie v Kuníně. ZPP 4, s. 523–525. *Historie a architektura oranžerie zámku Kunín zbořeného v 60. letech 20. století.*
- 845. Zilynská Blanka**, Pražská univerzita v roce „nula“. Předrevoluční léta 1415–1419 a pražská akademie. Husitský Tábor 1, s. 128–140. *Status pražské univerzity před vypuknutím husitské revolty.*
- 846. Zoubek Milan**, „Život v řádu“: Koncepce projektu a návštěvní provoz. PZČ, s. 62–67. *Koncepce obnovy kláštera benediktinů u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Kladruzech a koncepce nových expozic umožňujících prezentovat doposud nepřístupné části kláštera.*
- 847. Zozulák Radek**, Zapomenutý grafik Karl Dorschner. PPŽ, s. 104–113. *Život a dílo grafika Karla Dorschnera.*
- 848. Žáková Veronika**, Kamenné pozůstatky z historie nás Čechy a Poláky spojují neboli Lapidárium. LA, s. 34–39. *Projekt nové instalace prostoru Lapidária, které je součástí Městského muzea v Lanškrouně umístěného v areálu lanškrounského zámku.*
- 849. Žáková Zuzana, Vondráčková Marcela**, Restaurátorský průzkum obrazu Alegorie malířství od Jana Kupeckého (1666–1740): možnosti interpretace. ZPP 1, s. 56–69. *Detailní technologický průzkum a popis techniky malby obrazu Alegorie malířství ze sbírek Národní galerie Praha, jejíž autorem je Jan Kupecký.*
- 850. Žalud Zdeněk**, Méně známé texty Bohuslava Balbína o husitství. Husitský Tábor 1, s. 209. *Studie čtyř opisů dosud nepublikovaných textů.*
- 851. Železná Hana**, Historie mlýna č. p. 15 v Chlumu u Třeboně. OT 2, s. 27–31. *Stručná historie lokality, historie mlýna.*
- 852. Žemlička Josef**, Villa prope Bvdegostich Camenice vocetur. Tři vsi Břevnova z nařízení Přemysla Otakara I. ČSPS 1, s. 20–28. *Dodatek k potvrzení ochranného privilegia Jana XV. z roku 993 vydaného Přemyslem Otakarem I. a založení tří nových břevnovských vesnic, jejichž lidský i půdní základ nabídla starší a již zavedená sídliště.*
- 853. Žemlička Josef**, Pět mrazivých dnů. K topografii bojů Bedřicha a Soběslava II. v lednu 1179. ČSPS 2, s. 69–82. *Konflikt mezi vládslavovskou a soběslavovskou větví přemyslovského rodu a Bedřichem (1178–1189) a Soběslavem II. (1173–1178) a rozhodující boj v lednu 1179 v němž Bedřich zvítězil.*
- 854. Žižka Jan**, K podobě vrchnostenských hospodářských dvorů na jižní Moravě od závěru 17. století do konce 19. století. PP 2021/1, s. 21–50. *Stručný přehled některých hospodářských dvorů bývalých panství na Moravě. Ukazuje výstavnost barokních dvorů, na nichž se podíleli významní architekti a stavitelé, nebo typologickou rozmanitost dvorů 19. století. Příspěvek se pokouší naznačit některé možné souvislosti.*
- 855. Žižka Jan**, K podobě dvora se zámek v Chlumu u Dolní Lomnice. PSČ 1/2021, s. 47–51. *Příspěvek vychází z průzkumu dvora provedeného krátce před jeho zánikem. Podoba, historie, vývoj.*
- 856. Žižka Jan**, Obytný dům č.p. 1 v hospodářském dvoře v Klučově. PSČ 2/2021, s. 86–90. *Příspěvek se zabývá obytným domem hospodářského dvora v Klučově, který dostal dodnes dochovanou podobu na počátku 20. století.*
- 857. Žurek Karel, Komárková-Vykoukalová Dagmar**, K stavebním dějinám domu č.p. 225 na náměstí T.G. Masaryka v Přerově. SSOAP, s. 87–98. *Příspěvek k stavebním dějinám jednoho z nejstarších a nejhonosnějších domů, který pochází z období renesanční stavební etapy města.*
- 858.** Autorský rejstřík dosavadních vydání Východočeského sborníku historického léta 1991–2021. VSH, s. 143–181. *Kompletní autorský rejstřík všech vydaných svazků Východočeského sborníku od roku 1991 do roku 2021.*

ZKRATKY ZPRACOVANÝCH ČASOPISŮ A SBORNÍKŮ

- AFFZČU:** Acta Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni, sv. 13/2021. Plzeň, Západočeská univerzita v Plzni. (Milan Jančo)
- AH:** Archaeologia historica, 46/1,2. Brno, Masarykova univerzita. (Milan Jančo)
- AHUSO:** Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis, 13. Opava, Slezská univerzita, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historických věd. (Vanda Svobodová)
- AMS:** Archeologie Moravy a Slezska. (Vanda Svobodová)
- AR:** Archeologické rozhledy, 73/1–4. Praha, Archeologický ústav AV ČR. (Milan Jančo)
- Arch+:** Architect+, Revue pro prezentaci české a slovenské architektury. – Revue for the presentation of Czech and Slovak architecture. roč. 2021. Praha, Architect plus, s. r. o. (Milan Jančo)
- ASČ:** Archeologie ve středních Čechách, 25/1–2. Praha, Ústav archeologické památkové péče středních Čech. (Milan Jančo)
- AVČ:** Archeologie východních Čech, sv. 21/2021. Hradec Králové, Muzeum východních Čech v Hradci Králové. (Milan Jančo)
- AVJČ:** Archeologické výzkumy v jižních Čechách, Jubilejní svazek k 60. narozeninám PhDr. Michala Lutovského 2021, č. 34. České Budějovice, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích. (Jakub Drozda)
- AzČ:** Archeologie západních Čech, sv. 17/2021. Plzeň, Západočeské muzeum. (Milan Jančo)
- Confluens:** Confluens, Vlastivědný sborník Mělnicka sv. 12/2021. Mělník, Státní okresní archiv Mělník ve spolupráci s Regionálním muzeem Mělník. (Milan Jančo)
- ČG:** Český granát, Zpravodaj Občanského sdružení Český granát a Městského úřadu v Třebenicích roč. 2021. Třebenice, Občanské sdružení Český granát. (Milan Jančo)
- ČL:** Český lid, Etnologický časopis 108/1–4. Praha, Etnologický ústav AV ČR. (Bronislava Mollerová)
- ČSPS:** Časopis Společnosti přátel starožitností, Recenzovaný časopis pro historickou vlastivědu a národní kulturní dědictví. sv. 129/2021. Praha, Společnost přátel starožitností s podporou Ministerstva kultury. (Milan Jančo)
- ČSM:** Časopis Slezského zemského muzea, Vědy historické série B 70/1. Opava, Slezské zemské muzeum. (Svobodová Vanda)
- DKČ:** Dědictví Koruny české, Časopis ochránců a přátel našeho kulturního dědictví sv. 30/2021. Praha, Spolek Karel IV. (Milan Jančo)
- DVZ:** Děčínské vlastivědné zprávy, Sborník pro vlastivědu Děčína a Šluknovska sv. 31/2021. Děčín, Oblastní muzeum v Děčíně. (Milan Jančo)
- ERA 21:** ERA 21, O architektuře víc! – More on Architecture! sv. 21/2021. Brno, Era Média, s. r. o. (Milan Jančo)
- Historica:** Revue pro historii a příbuzné vědy. (Vanda Svobodová)
- Hláska:** Hláska, Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka sv. 32/2021. Plzeň, Klub Augusta Sedláčka. (Milan Jančo)
- Hlučínsko:** Hlučínsko, Vlastivědný časopis Muzea Hlučína 11/ 1,2. Hlučín, Muzeum Hlučína. (Svobodová Vanda)
- Husitský Tábor:** Husitský Tábor, časopis Husitského muzea v Táboře 2020, č. 25. Tábor, Husitské muzeum. (Jakub Drozda)
- Husitský Tábor:** Husitský Tábor, časopis Husitského muzea v Táboře 2021, č. 26. Tábor, Husitské muzeum. (Jakub Drozda)
- CHLV:** Chrudimské vlastivědné listy, sv. 30/2021. Chrudim, Regionální muzeum v Chrudimi. (Milan Jančo)
- CHVS:** Chrudimský vlastivědný sborník, sv. 25/2020. Chrudim, Regionální muzeum v Chrudimi. (Milan Jančo)
- Intro:** Intro, roč. 2021 + Speciál. Hradec Králové, Vega, s. r. o. (Milan Jančo)

- JB:** Judaica Bohemiae, sv. 56/2021. Praha, Židovské muzeum v Praze. (Milan Jančo)
- Jesenicko:** Jesenicko, Vlastivědný sborník 22. Jeseník, Státní okresní archiv. (Svobodová Vanda)
- JSH:** Jihočeský sborník historický, 2021, č. 90. České Budějovice, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích. (Jakub Drozda)
- LA:** Lanškrounsko, Vlastivědný sborník Městského muzea Lanškroun sv. 18–19/2021. Lanškroun, Městské muzeum Lanškroun. (Milan Jančo)
- Mandava:** Mandava, Vlastivědné čtení z Varnsdorfu a šluknovského výběžku, Ročenka Kruhu přátel muzea Varnsdorf 2019–2020 roč. 2020–2021. Varnsdorf, Kruh přátel muzea Varnsdorf. (Milan Jančo)
- MC:** Monumentorum custos 2021, Časopis pro památky severozápadních Čech roč. 2021. Ústí nad Labem, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně a Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ústí nad Labem. (Milan Jančo)
- MVP:** Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce, sv. 59/2021. Praha, Národní muzeum. (Milan Jančo)
- NspjhČ:** Na stopě (pre)historii jihozápadních Čech, 5. Sborník přátel k životnímu jubileu Jana Anderleho roč. 2021. Plzeň, Ing. Petr Mikota. (Milan Jančo)
- NV:** Národopisný věstník, Bulletin d'ethnologie sv. 38 (80) /2021. Praha, Česká národopisná společnost, z. s., za grantové podpory Akademie věd České republiky, v. v. i. (Milan Jančo)
- OAS:** Olomoucký archivní sborník, 19. Opava, Olomouc, Zemský archiv, Státní okresní archiv. (Svobodová Vanda)
- OHP:** Orlické hory a Podorlicko, Přírodou, Dějinami, Současností, Sborník vlastivědných prací sv. 28/2021. Rychnov nad Kněžnou, Muzeum a galerie Orlických hor. (Milan Jančo)
- Ostrava:** Ostrava, Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 35. Ostrava, Statutární město Ostrava. (Svobodová Vanda)
- OT:** Obnovená tradice, 32/2021, č. 63, 64. České Budějovice, Historický spolek Schwarzenberg v Českých Budějovicích. (Jakub Drozda)
- OV:** Oderské vrchy, Vlastivědný zpravodaj XXXVI/1–2, 3–4. Spálav, Vlastivědný kroužek Oderských vrchů. (Svobodová Vanda)
- PA:** Památky archeologické, 112. Praha, Archeologický ústav AV ČR. (Milan Jančo)
- PBL:** Pod Bláníkem, Vlastivědný časopis Benešovska, Vlašimska, Voticka, Českého Meránu a Dolního Posázaví sv. 25 (47) /2021. Vlašim, Podblanické ekocentrum ČSOP a Muzeum Podblanicka. (Milan Jančo)
- PJH:** Paměť jesenických hor. Svatováclavské setkání v Jeseníku, Sborník referátů XXI. Jeseník, Opava, Vlastivědné muzeum Jesenicka, Zemský archiv. (Svobodová Vanda)
- PN:** Panorama, Z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří sv. 29/2021. Dobré, Eva Kučerová, SEN, Hlinné ve spolupráci s městskými úřady v Dobrušce, Opočně a Rokytnici v Orlických horách, obecními úřady v Dobrušce a ve Skuhrově nad Bělou a zapsaným spolkem LIBRI v Dobrušce. (Milan Jančo)
- Podbrdsko:** Podbrdsko, sv. 28/2021. Příbram, Státní oblastní archiv v Praze, Státní okresní archiv Příbram, Hornické muzeum v Příbrami, Městské muzeum Sedlčany. (Milan Jančo)
- PoHn:** Pod Hněvínem, Historií a přírodou Mostecká. Časopis Oblastního muzea v Mostě sv. 5/2020. Most, Oblastní muzeum a galerie v Mostě. (Milan Jančo)
- Poodří:** Poodří, Časopis obyvatel Horní Odry 24/1,2. Ostrava, Společnost přátel Poodří. (Svobodová Vanda)
- PP:** Průzkumy památek, XXVIII/1,2. Praha, NPÚ, ÚOP STC v Praze. (Bronislava Mollerová)
- PPŽ:** Památky, příroda, život, Časopis Oblastního muzea v Chomutově sv. 53/2021. Chomutov, Oblastní muzeum. (Milan Jančo)
- PSČ:** Památky středních Čech, 2021/1,2. Praha, NPÚ, ÚOP STC v Praze. (Bronislava Mollerová)
- PÚV:** Příspěvky k ústecké vlastivědě, sv. 23/2021, sv. 24/2021. Ústí nad Labem, Muzeum města Ústí nad Labem. (Milan Jančo)
- PZČ:** Památky západních Čech, sv. 8/2021. Plzeň, Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště v Plzni. (Milan Jančo)
- PZH:** Pod Zelenou Horou, Vlastivědný sborník jižního Plzeňska sv. 24 (36) /2020. Přeštice, Města Nepomuk a Přeštice. (Milan Jančo)
- RHS:** Rakovnický historický sborník, XVII/2020/1. Rakovník, Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Rakovník. (Milan Jančo)
- RK:** Rodným krajem, Vlastivědný sborník kraje Aloise Jirásky, Boženy Němcové a bratří Čapků sv. 62/2021, sv. 63/2021. Červený Kostelec. (Milan Jančo)
- Roš Chodeš:** Roš Chodeš, Věstník židovských náboženských obcí v Českých zemích a na Slovensku sv. 83/2021. Praha, Federace židovských obcí v ČR. (Milan Jančo)
- SARp:** Sborník archivních prací, sv. 71/2021; Supplementum 2021. Praha, Odbor archivní správy Ministerstva vnitra. (Milan Jančo)
- SBM:** Sborník Bruntálského muzea. Bruntál, Bruntálské muzeum. (Svobodová Vanda)
- SM:** Severní Morava, Vlastivědný sborník 65/107. Šumperk, Vlastivědné muzeum. (Svobodová Vanda)
- SMČLta:** Sborník Muzea Českého lesa v Tachově, sv. 37/2021. Domažlice, Nakladatelství Českého lesa v Domažlicích. (Milan Jančo)
- SO:** Slánský obzor, Ročenka Společnosti Patria, Vlastivědného muzea ve Slaném a Státního okresního archivu v Kladně sv. 29 (129) / 2021. Slaný, Společnost Patria s finanční podporou Vlastivědného muzea ve Slaném a Státního okresního archivu v Kladně. (Milan Jančo)
- SP:** Staletá Praha, 37/1–2. Praha, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v hlavním městě Praze. (Milan Jančo)
- SS:** Slezský sborník, Acta Silesia CXIX/2. Opava, Slezské zemské muzeum. (Svobodová Vanda)
- SSH:** Středočeský sborník historický, 1,2/2020, ročník 46. Praha, Státní oblastní archiv v Praze. (Bronislava Mollerová)
- SSOAP:** Sborník Státního okresního archivu Píseň, 29. Píseň, Státní okresní archiv. (Svobodová Vanda)
- Stav:** Časopis Stavebnictví, Časopis stavebních inženýrů, techniků a podnikatelů, sv. 15/2021. Praha, Informační centrum ČKAIT, s. r. o. (Milan Jančo)
- Střm:** Střední Morava, Vlastivědná revue 51. Olomouc, Memoria. (Svobodová Vanda)
- SZČMP:** Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie sv. 21/2021. Plzeň, Západočeské muzeum v Plzni. (Milan Jančo)
- Těšínsko:** Těšínsko, Vlastivědný časopis 64/1,2. Český Těšín, Muzeum Těšínska. (Svobodová Vanda)
- TH:** Theatrum historiae, Sborník prací Katedry historických věd FF Univerzity Pardubice sv. 28/2021. Pardubice, územní odborné pracoviště v Pardubicích. (Milan Jančo)
- Umění:** Umění, Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky. – Journal of the Institut of Art History Czech Academy of Sciences sv. 69/2021. Praha, Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, v. v. i. (Milan Jančo)
- UUR:** Urbanismus a územní rozvoj, sv. 24/2021. Brno, Ústav územního rozvoje. (Milan Jančo)
- Valašsko:** Valašsko, Vlastivědná revue 47/1,2. Vsetín, Muzeum regionu Valašsko. (Svobodová Vanda)
- VCP:** Vodní cesty a plavba, Časopis pro ekologické, ekonomické a technické aspekty vodní dopravy a vodních cest v ČR, Evropě a na jiných kontinentech roč. 2021. Praha, Plavba a vodní cesty. (Milan Jančo)
- VLH:** Východočeské listy historické, sv. 45/2021. Hradec Králové, Univerzita Hradec Králové, Historický ústav Filozofické fakulty. (Milan Jančo)
- VLPK:** Vlastivědné listy Pardubického kraje, sv. 18/2021. Pardubice, Sdružení přátel Pardubického kraje. (Milan Jančo)
- VLS:** Vlastivědné listy Slezska, 47/1–2. Opava, Matice slezská. (Svobodová Vanda)
- VSDJT:** Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska, 2021, č. 33. Jindřichův Hradec, Muzeum Jindřichohradecka. (Jakub Drozda)
- VSDJT:** Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska, 2020, č. 32. Jindřichův Hradec, Muzeum Jindřichohradecka. (Jakub Drozda)
- VSH:** Východočeský sborník historický, sv. 39/2021; sv. 40/2021. Pardubice, Východočeské muzeum v Pardubicích. (Milan Jančo)
- VSNJ:** Vlastivědný sborník Novojičínska, 70. Nový Jičín, Muzeum Novojičínska. (Vanda Svobodová)
- VSPi:** Vlastivědný sborník, Čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska sv. 31/2021. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska. (Milan Jančo)
- Výběr:** Výběr, Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 57/2020, č. 1–4. České Budějovice, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích. (Jakub Drozda)
- ZA:** Západočeské archivy, sv. 12/2021. Plzeň, Státní oblastní archiv v Plzni. (Milan Jančo)
- ZKPP:** Zprávy Klubu přátel Pardubicka, sv. 56/2021. Pardubice, Klub přátel Pardubicka. (Milan Jančo)
- ZPK:** Zahrada – park – krajina, sv. 31/2021. Praha, Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu. (Milan Jančo)
- ZPP:** Zprávy památkové péče, sv. 81/2021. Praha, Národní památkový ústav. (Milan Jančo)
- ZS:** Zlatá Stezka, Sborník Prachatického muzea 2021, č. 28. Prachatice,

Prachatické muzeum. (Jakub Drozda)

ZSP: Za starou Prahu, Věstník Klubu Za starou Prahu sv. 51 (22) /2021.
Praha, Klub Za starou Prahu. (Milan Jančo)**REJSTŘÍK LOKALIT**

Albrechtice nad Vltavou (okres Písek)	252	Červený Kostelec-Bohdašín (okr. Náchod)	327
Adršpach (okr. Náchod)	272	Česká Lípa	79, 274, 548, 591, 808
Arnoltice (okr. Děčín)	658	Česká Metuje (okr. Náchod)	301
Babčice (okr. Tábor)	812	Česká republika	28, 44, 51, 55, 57, 58, 74, 77, 82
Babí u Náchoda (okr. Náchod)	199	Česká Skalice-Zájezd (okr. Náchod)	136
Babina-Kalička (okr. Plzeň-sever)	461	České Budějovice	31, 184, 386, 404, 405, 532, 604, 783, 810
Babylon (okr. Domažlice)	3	České Zleby (okr. Prachatice)	59
Bakov nad Jizerou-Horka (okr. Mladá Boleslav)	210	Česko	70
Bečov nad Teplou (okr. Karlovy Vary)	422, 735	Českolipsko	687
Bechyně (okr. Tábor)	6	Český Brod (okr. Kolín)	237
Bělá nad Radbuzou (okr. Domažlice)	65	Český Krumlov	258, 442, 511, 512
Benešov	30, 699	Český Šternberk (okr. Benešov)	434, 435
Benešovsko (oblast)	449	Čihadla (okr. Nymburk)	476
Beroun	409	Čimelice (okr. Písek)	263
Bezděkov nad Metují (okr. Náchod)	301	Čížkovice (okr. Litoměřice)	505
Bezemín (okr. Tachov)	190	Čtyřkoly (okr. Benešov)	669
Bezvěrov (okr. Plzeň-sever)	102	Děčín	145, 460, 608, 686, 772
Bijadla (zaniklá osada v okrese Plzeň-jih)	647	Děčín-Bělá	693
Bílá Voda (okr. Jeseník)	525	Dělouš (okr. Ústí nad Labem)	634
Bílka (okr. Teplice)	533	Deštné v Orlických horách (okr. Rychnov nad Kněžnou)	585
Bílovice-Lutotín (okr. Prostějov)	694	Dlouhá Lhota (okr. Příbram)	615
Blanice (okr. Strakonice)	409	Dlouhá Loučka (okr. Svitavy)	713
Blansko (okr. Český Krumlov)	700	Dnešice (okr. Plzeň-jih)	285
Blatno (okr. Louny)	409	Dobré (okr. Rychnov nad Kněžnou)	470
Blazim nad Vltavou (okr. Praha-západ)	699	Dobruška (okr. Rychnov nad Kněžnou)	330, 470, 733
Blovce (okr. Plzeň-jih)	360, 636	Dobřany (okr. Plzeň-jih)	36, 836
Bohutín (okr. Příbram)	677	Dobřenice (okr. Hradec Králové)	642
Bojanov-Holín (okr. Chrudim)	520	Dobříš (okr. Příbram)	677
Boletice (okr. Český Krumlov)	87	Dolany (zaniklá osada v okr.e Chomutov)	652
Bolevec (okr. Plzeň-město)	228, 230, 388	Dolní Beřkovice (okr. Mělník)	746
Bor u Tachova (okr. Tachov)	454	Dolní Čermná (okr. Ústí nad Orlicí)	247
Borek (okr. Rokycany)	748	Dolní Kounice (okr. Brno-venkov)	642
Borovany (okr. České Budějovice)	29	Dolní Lukavice (okr. Plzeň-jih)	34, 101
Boskovice (okr. Blansko)	731	Dolní Podluží (okr. Děčín)	359
Bošilec (okr. České Budějovice)	10, 828	Domašín (okr. Benešov)	699
Boží Dar (okr. Karlovy Vary)	827	Domažlice	67, 86, 370, 177, 357, 358, 708
Brno	21, 132, 173, 318, 377, 481, 588, 718, 809, 825	Domažlicko	70
Brusné (okr. Kroměříž)	96	Druztová (okr. Plzeň-sever)	269, 350
Brutnál	716	Dubá (okr. Česká Lípa)	547, 596
Břeclav	810	Duchcov (okr. Teplice)	521
Břehy (okr. Pardubice)	446	Dvůr Králové nad Labem (okr. Trutnov)	330
Břeží (okr. České Budějovice)	408	Dýšina (okr. Plzeň-město)	339
Březnice (okr. Příbram)	621, 677	Frydek (okr. Frýdek-Místek)	560
Březno (okr. Litoměřice)	651	Gruň (okr. Frýdek-Místek)	571
Březová (okr. Sokolov)	847	Háj u Loučné pod Klínovcem (okr.) Chomutov	592
Bříství (okr. Nymburk)	409	Hanov (okr. Písek)	331
Břve (okr. Praha-západ)	244	Hartmanice (okr. Svitavy)	645
Budapešť (Maďarsko)	303	Havlíčkův Brod	293
Budišov (okr. Třebíč)	854	Havlovice (okr. Trutnov)	302
Budyně nad Ohří (okr. Litoměřice)	475	Herálec (okr. Havlíčkův Brod)	773
Buchlov (okr. Uherské Hradiště)	814	Herda (okr. Jindřichův Hradec)	369
Bulhary (okr. Břeclav)	854	Hefmanův Městec (okr. Chrudim)	600, 743
Bystře (okr. Svitavy)	645	Hněvkovice-Nová Ves u Dolních Kralovic (okr. Havlíčkův Brod)	774
Cikháj (okr. Žďár nad Sázavou)	854	Hodonín	825
Cudrovice (okr. Prachatice)	332	Holeje (okr. Třebíč)	854
Čachovice (zaniklá osada v okr.e Chomutov)	652	Holštejn	37
Čachrov (okr. Klatovy)	443	Holubice (okr. Vyškov)	854
Častovice (okr. Benešov)	537, 538	Holýšov (okr. Plzeň-jih)	68
Čečelovice (okr. Strakonice)	704	Holýšovsko	68
Čečovice (okr. Domažlice)	344	Horní Bělá-Hubenov (okr. Plzeň-sever)	378
Čechtice (okr. Benešov)	699	Horní Bradlo (okr. Chrudim)	615
Čechy	73, 558, 576, 577, 685	Horní Branná (okr. Semily)	633
Čechy jižní	478	Horní Bříza (okr. Plzeň-sever)	185, 186
Čechy severní	133, 837	Horní Čermná (okr. Ústí nad Orlicí)	250
Čechy střední	183, 204, 464, 646	Horní Chobolice (okr. Litoměřice)	634
Čechy východní	540, 602, 603, 858	Horní Kozolupy (okr. Tachov)	670
Čechy západní	53	Horní Podluží (okr. Děčín)	658
Černice (okr. Plzeň)	423	Horní Slavkov (okr. Sokolov)	421, 422
Černošín (okr. Tachov)	9, 89	Horomyslice (okr. Plzeň-město)	339
Červená Hora (okr. Náchod)	135	Horšovský Týn (okr. Domažlice)	167, 708
		Hořešovice (okr. Kutná Hora)	409
		Hofín (okr. Mělník)	575
		Hostějeves (okr. Jindřichův Hradec)	374
		Hradec Králové	15, 355, 411, 653, 725, 791, 809
		Hradec nad Moravicí-Jakubčovice (okr. Opava)	336
		Hradec u Kadaně (okr. Chomutov)	564
		Hrádek (okr. Ústí nad Orlicí)	804

Hradisko u Olomouce (okr.)	500	Kočí (okr. Chrudim)	655
Hronov (okr. Náchod)	117, 160	Kokory (okr. Přerov)	503
Hřensko (okr. Děčín)	169	Kokot (zaniklá obec v okr. Rokycany)	495
Hřešihlavy (okr. Rokycany)	94	Kokšín (okr. Klatovy)	644
Huntířov (okr. Děčín)	658	Kolence (okr. Jindřichův Hradec)	370
Hýskov (okr. Beroun)	270	Koloděje (okr. České Budějovice)	205
Cheb	86, 164	Koloděje nad Lužnicí (okr. České Budějovice)	81
Chlum (okr. Plzeň-jih)	83	Konojedy (okr. Litoměřice)	839
Chlum (okr. Praha-východ)	766, 855	Konopiště (okr. Benešov)	664, 665, 666, 667, 668
Chlum u Třeboně (okr. Jindřichův Hradec)	851	Kopisty-Pařidla (okr. Most)	557
Chlumčany (okr. Plzeň-jih)	284	Koroužné (okr. Žďár nad Sázavou)	776
Chocerady (okr. Benešov)	624	Koryčany (okr. Kroměříž)	854
Chodová Planá (okr. Tachov)	217	Kostelní Střimelice (okr. Praha-východ)	757
Chodský újezd (okr. Tachov)	193, 764	Kožlany (okr. Rokycany)	94
Chomutov	180, 605, 652, 710	Králíky (okr. Ústí nad Orlicí)	468
Chomutovsko	180	Královéhradecký kraj	550
Chotěnice (okr. Chrudim)	600	Královéhradecký kraj	143
Chotiněves-Jištěrpy (okr. Litoměřice)	493	Kralovice (okr. Plzeň-sever)	102, 427, 698
Chroustovice (okr. Chrudim)	420	Kralovice (okr. Plzeň-sever)	219
Chrudim	142, 211, 212, 287, 363, 364, 517, 519, 559, 599, 600, 601, 678	Kralovice-Cerníkovice (okr. Plzeň-sever)	698
Chržín-Budihostice (okr. Kladno)	852	Kralovice-Hradecko (okr. Plzeň-sever)	617, 618, 619
Chřešovice (okr. Písek)	409	Kralovice-Mariánská Týnice (okr. Plzeň-sever)	698
Chřibská (okr. Děčín)	524	Kraslice (okr. Sokolov)	253
Chříč (okr. Plzeň-sever)	49	Krásná Lípá (okr. Děčín)	726
Chvalčov (okr. Kroměříž)	242, 554	Krásno (okr. Sokolov)	422
Chvalešovice (okr. České Budějovice)	744	Krásno nad Bečvou (okr. Vsetín)	542, 543
Chvalkovice (okr. Náchod)	790	Krásný Dvůr (okr. Louny)	702
Chvalšiny (okr. Český Krumlov)	843	Krašov (okr. Plzeň-sever)	102
Chýnov (okr. Tábor)	100	Kratonohy (okr. Hradec Králové)	642
Jablonec nad Nisou	727	Krchleby (okr. Rychnov nad Kněžnou)	286
Jablonné v Podještědí (okr. Liberec)	549	Krnov (okr. Bruntál)	546
Jadruž (okr. Tachov)	587	Kroměříž	455
Janov (okr. Děčín)	658	Krouna-Čachnov (okr. Chrudim)	61
Jaroměř-Semonice (okr. Náchod)	208	Kroužek Dvůr (okr. Vyškov)	854
Jenštejn (okr. Praha-východ)	200	Krsy (okr. Plzeň-sever)	102
Jeseník	76, 715	Krupka (okr. Teplice)	615
Jeseníky	335	Křenovice (okr. Vyškov)	854
Jihlava	115	Křišťanovice (okr. Prachatice)	332
Jihočeský kraj	22, 134, 209, 232, 311, 406, 441, 661	Křivoklát (okr. Rakovník)	49, 270, 305
Jílové (okr. Děčín)	561, 692, 801	Křivsoudov (okr. Benešov)	699
Jindřichův Hradec	32, 188, 224, 376, 393, 394, 565, 595, 709, 769, 810	Ktiš (okr. Prachatice)	767
jižní Čechy	64, 66, 84	Kublov (okr. Beroun)	49
jižní Morava	768	Kukleny (okr. Hradec Králové)	444
jižní Plzeňsko (oblast)	298	Kuks (okr. Trutnov)	476, 840
Kacanov (okr. Semily)	378	Kunín (okr. Nový Jičín)	844
Kaceřov (okr. Plzeň-sever)	225	Kunovice (okr. Uherské Hradiště)	854
Kadaň (okr. Chomutov)	564	Kunštát (okr. Blansko)	854
Kamenický (okr. Chrudim)	654	Kuroslepy (okr. Třebíč)	395
Kardašova Řečice (okr. Jindřichův Hradec)	809	Kutná Hora	305, 356, 783
Karlovy Vary	97, 106, 483, 808	Kysuce (Slovensko)	391
Karlshof (okr. Rakovník)	854	Kývalka (okr. Brno-venkov)	854
Karlštejn (okr. Chrudim)	61	Lamberk (okr. Blansko)	854
Karolinka (okr. Vsetín)	488	Lanškroun (okr. Ústí nad Orlicí)	149, 150, 152, 153, 154, 260, 248, 249, 261, 466, 806, 848
Kasejovice (okr. Plzeň-jih)	191	Lanškrounsko (oblast)	452
Kašperské Hory (okr. Klatovy)	409	Lázně Jeseník (okr. Jeseník)	825
Kbel (okr. Plzeň-jih)	676	Ledce (okr. Hradec Králové)	141
Kdyně (okr. Domažlice)	351, 353	Ledce-Šternberk (okr. Kladno)	707
Keblov (okr. Benešov)	699	Ledeč nad Sázavou (okr. Havlíčkův Brod)	615
Kestřany (okr. Písek)	352	Lednice (okr. Břeclav)	545
Kladno	116, 278, 477	Lechovice (okr. Znojmo)	222
Kladruhy (okr. Tachov)	130, 190, 227, 570, 842, 846	Lesná (okr. Znojmo)	490
Kladruhy nad Labem (okr. Pardubice)	753	Leština (okr. Ústí nad Labem)	821
Kláster (okr. Plzeň-jih)	409	Letonice (okr. Vyškov)	854
Kláster nad Dědinou (okr. Hradec Králové)	141	Levín (okr. Litoměřice)	686
Klásterec nad Ohří (okr. Chomutov)	672	Liberec	97
Klatovy	229, 307, 308, 325, 771, 810	Liběnice (okr. Strakonice)	586
Klec (okr. Jindřichův Hradec)	368	Libochovany (okr. Litoměřice)	723
Klenová (okr. České Budějovice)	234	Libouchec (okr. Ústí nad Labem)	25, 635
Klobouky (okr. Kladno)	789	Lidický dvůr (okr. Kladno)	526
Klučov (okr. Kolín)	856	Lichoceves-Noutonice (okr. Praha-západ)	852
Knězeves (okr. Rakovník)	782	Lipka (okr. Chrudim)	615
Knínice (okr. Blansko)	502	Lišice (okr. Plzeň-jih)	34
Knínice (okr. Jihlava)	252	Líšná (okr. Rokycany)	49
		Litoměřice	8, 681
		Litomyšl (okr. Svitavy)	439
		Lochovice (okr. Beroun)	215

Loosdorf (Rakousko)	465	okr. Písek	265
Loštice (okr. Šumperk)	271	okr. Prachatice	451, 531, 581
Loučky u Oder (okr. Nový Jičín)	660	okr. Tábor	312
Louka (okr. Hodonín)	854	Okrouhlá (okr. Česká Lípa)	239
Louňovice pod Bláníkem (okr. Benešov)	567, 568	Oldřišov (okr. Opava)	662
Lovosice (okr. Litoměřice)	575, 590, 711, 712	Oleška (okr. Kolín)	414
Luboměř (okr. Nový Jičín)	736, 737, 793	Olešnice u Svádova (okr. Ústí nad Labem)	634
Ludvíkov (okr. Bruntál)	389	Olomouc	501, 513, 552
Luhačovice (okr. Zlín)	854	Opava	254, 291, 383, 416, 546
Luka nad Jihlavou (okr. Jihlava)	854	Opočno (okr. Rychnov nad Kněžnou)	321
Lukavec u Hořic-Dobeš (okr. Jičín)	226	Osek (okr. Rokycany)	94
Lužany (okr. Plzeň-jih)	101	Osek (okr. Teplice)	713
Luže (okr. Chrudim)	453	Ostrava	107, 514, 675
Lysá nad Labem (okr. Nymburk)	476	Ostrava-Hrabůvka	696, 697
Malá Morávka (okr. Bruntál)	717	Ostrava-Moravská Ostrava	238
Malé Březno (okr. Ústí nad Labem)	635, 821	Ostromeč (okr. Jičín)	472
Malé Petrovice (okr. Rychnov nad Kněžnou)	838	Ostrov nad Ohří (okr. Karlovy Vary)	436
Malšín (okr. Český Krumlov)	498	Ostřetice (okr. Klatovy)	296
Manětín (okr. Plzeň-sever)	52	Pacov (okr. Pelhřimov)	346
Manětín-Stvolný (okr. Plzeň-sever)	643	Panenský Týnec (okr. Louny)	593
Mariánská Týnice (okr. Plzeň-sever)	102	Pardubice . 156, 157, 310, 343, 397, 398, 399, 400, 450, 510, 638, 639, 640, 641, 678, 701, 706, 791	
Mariánské Hory (okr. Ostrava-město)	320	Pardubicko (oblast)	156
Mariánské Lázně (okr. Cheb)	808, 809	Pardubický kraj	516, 550
Měčín (okr. Klatovy)	759	Pecka (okr. Jičín)	288
Měčín-Bíluky (okr. Klatovy)	614	Pěkov (okr. Náchod)	301
Měčín-Radkovice (okr. Klatovy)	614	Pernštejn (okr. Brno-venkov)	279, 775
Medový Újezd (okr. Rokycany)	50	Peruc (okr. Louny)	593
Měcholupy-Velká Černoc (okr. Louny)	616	Petřkovice, Koblou (okr. Ostrava)	292
Mělník	333, 485, 690	Plaňany (okr. Kolín)	799
Mendryka (okr. Svitavy)	103	Plasy (okr. Plzeň-sever) 16, 102, 131, 213, 216, 309, 659, 818, 819, 820	
Merklín-Kloušov (okr. Plzeň-jih)	297	Plzeň	14, 23, 112, 125, 494, 495, 642
Městečko (okr. Benešov)	584	Plzeňsko	17
Město Touškov (okr. Plzeň-sever)	422	Plzeňský kraj	24, 168
Mikulášovice (okr. Děčín)	658	Pňovany (okr. Plzeň-sever)	190
Mikulov (okr. Břeclav)	303	Počepice (okr. Příbram)	392
Mírov (okr. Šumperk)	504	Podmokly (okr. Rokycany)	11
Mladotice (okr. Rakovník)	16	Pohorsko (okr. Klatovy)	372
mláka (okr. Jindřichův Hradec)	371	Pohořelice (okr. Brno-venkov)	642
Mnichovo Hradiště (okr. Mladá Boleslav)	521	Police (okr. Třebíč)	553
Modravsko (okr. Klatovy)	85	Posázaví (oblast)	853
Mohelnice (okr. Šumperk)	504	Pozorka (okr. Tachov)	190
Mojžíř (okr. Ústí nad Labem)	163	Praha.... 2, 27, 35, 41, 56, 111, 119, 129, 140, 144, 146, 165, 166, 170, 176, 246, 323, 385, 417, 418, 464, 481, 509, 575, 578, 622, 629, 642, 657, 695, 754, 758, 809, 817, 849	
Mokré (okr. Rychnov nad Kněžnou)	280	Praha 10-Strašnice	691
Morava	110, 714	Praha 10-Vršovice	139
Morava (oblast)	576, 577, 685	Praha 13-Stodůlky	810
Morava střední (oblast)	197	Praha 15-Hostivař	5
Moravská Ostrava (okr. Ostrava)	546	Praha 16-Zbraslav	107
Moravský Krumlov (okr. Znojmo)	221	Praha 18-Letňany	250
Most	448, 459, 682	Praha 19-Vinohrady	200
Mostecko	684	Praha 1-Hradčany	45, 99, 305, 306, 419, 457, 526, 544, 598, 628, 763, 798
Mšecké Žehrovice (okr. Rakovník)	852	Praha 1-Josefov	45, 123, 172, 201, 379, 482, 721
Mutyněves (okr. Jindřichův Hradec)	366	Praha 1-Malá Strana . 45, 103, 148, 194, 256, 259, 415, 607, 628, 813	
Mýto (okr. Rokycany)	75	Praha 1-Nové Město	45, 324, 497, 610, 808
Nabočany, okr. Chrudim	518	Praha 1-Staré Město . 45, 137, 138, 324, 403, 410, 413, 469, 497, 529, 530, 574, 606, 649, 689, 786, 808, 826	
Nahý Újezdec (okr. Tachov)	764	Praha 2-Nové Město	277, 627, 630, 656
Náchod	823, 824	Praha2-Vinohrady	724, 810
Nalžovy (okr. Klatovy)	496	Praha 2-Vyšehrad	628
Náměšť nad Oslavou (okr. Třebíč)	854	Praha 3-Žižkov	738, 739
Nedvědice (okr. Brno-venkov)	279, 775	Praha 4-Michle	788
Nemanice (okr. Domažlice)	69	Praha 5-Smíchov	108, 787, 813
Němčice (okr. Prachatice)	26	Praha 6-Břevnov	852
Německo	70	Praha 6-Bubeneč	276
Nepomuk (okr. Plzeň-jih)	192, 760	Praha 6-Dejvice	214, 597
Nespeky (okr. Benešov)	583, 584	Praha 6-Liboc	315, 492
Nesvačily (okr. Benešov u Prahy)	853	Praha 6-Suchbát	705
Nesvětlce (zaniklá středověká osada v okrese Most)	572	Praha 7-Bubeneč	763
Nová Bystřice (okr. Jindřichův Hradec)	405	Praha 7-Holešovice	198, 747, 808, 825
Nové Heřminovy (okr. Bruntál)	716	Praha 8-Bohnice	810
Nový Bor (okr. Česká Lípa)	178	Praha 8-Karlín	780
Nový Bydžov (okr. Hradec Králové)	807	Praha 8-Libeň	120, 289, 459
Nový Dvůr u Pavlova (okr. Kladno)	784	Praha 9-Vysočany	825
Nymburk (okr.)	361	Praha-Královice	257
Nýrov (okr. Blansko)	854		
Obrnice (okr. Most)	505		
okr. České Budějovice	175, 312		
okr. Český Krumlov	531		
okr. Jindřichův Hradec	365, 373, 631, 680		

Prachatice	48, 342, 396	Sokolnice (okr. Brno-venkov).....	854
Prácheň (okr. Klatovy)	589	Stachy (okr. Prachatice).....	95
Pražský hrad	762	Staňkov (okr. Jindřichův Hradec).....	679
Proseč u Seče (okr. Chrudim)	412	Stará Boleslav (okr. Praha-východ).....	295
Protivín (okr. Písek)	268	Stará Červená Voda (okr. Jeseník).....	337
Předhradí (okr. Chrudim)	113	Stará Voda (okr. Olomouc)	426
Předmostí u Přerova (okr. Přerov)	187	Staré Hradky (okr. Jičín)	841
Přehýšov (okr. Plzeň-sever)	269	Staré Hutě (okr. Chrudim)	613
Přelouč (okr. Pardubice)	569, 729, 730	Staré Město pražské.....	522
Přerov	857	Staré Sedliště - Labuť (okr. Tachov)	644
Přestanov (okr. Ústí nad Labem).....	635	Starý Plzenec (okr. Plzeň-město).....	91
Přestavky u Čerčan (okr. Benešov)	433	Stebno (okr. Ústí nad Labem).....	122
Přeštice (okr. Plzeň-jih)	101, 380, 381, 742	Strachotín (okr. Břeclav)	438
Přeštice-Žerovice (okr. Plzeň-jih)	382	Strašice (okr. Rokycany).....	189
Příbram	147, 508, 677, 777, 808	Strašín (okr. Klatovy)	620
Příbram-Březové Hory (okr. Příbram)	182	Stráž (okr. Tachov)	587
Přídolí (okr. Český Krumlov).....	63	Strážov (okr. Klatovy).....	496
Příchovice (okr. Plzeň-jih)	101	Střední Čechy (oblast)	275, 479
Příchovice-Kučín (okr. Plzeň-jih).....	317	Stříbrná (okr. Sokolov)	686
Příkazy (okr. Olomouc).....	402	Stříbrná Skalice (okr. Praha-východ)	756
Přimda (okr. Tachov)	269	Stříbro	409
Přímětice (okr. Znojmo)	854	Stříbro (okr. Tachov).....	60
Purkarec (okr. České Budějovice)	304	Strimice (zaniklá obec v okr.e Most)	683
Pustá Polom (okr. Opava).....	663	Sudety (oblast)	778
Rabštejská Lhota (okr. Chrudim).....	489	Sudoměř (okr. Strakonice).....	233
Ráby (okr. Pardubice)	328	Suchdol (okr. Kutná Hora)	409
Radkovice (okr. Plzeň-jih).....	101, 283	Sušice (okr. Klatovy)	245, 307, 456
Radnice (okr. Rokycany).....	94	Svatý Jan pod Skalou (okr. Beroun).....	124
Radomyšl (okr. Strakonice).....	46	Svitavsko (oblast)	802
Radošov (okr. Karlovy Vary)	255	Svojkov (okr. Česká Lípa).....	322
Radouňka (okr. Jindřichův Hradec).....	375	Svor (okr. Česká Lípa).....	104, 240
Raduň (okr. Opava)	337	Svratouch (okr. Chrudim)	566
Rakovice (okr. Písek)	266	Šlovice (okr. Plzeň-jih)	36
Rakovník	16, 305	Sluknov (okr. Děčín).....	562
Rataje (okr. Tábor).....	126	Štěnovice (okr. Plzeň-jih).....	794, 795, 796, 797
Ratibořice (okr. Náchod).....	732, 823, 824	Štokov (okr. Tachov)	193
Ratměřice (okr. Benešov).....	179, 429	Šumava	78, 88
Rokycany	495	Šumperk	76, 486, 515
Rokytnice v Orlických Horách (okr. Rychnov nad Kněžnou)	347	Táborsko (oblast).....	449
Roudnice nad Labem (okr. Litoměřice).....	575, 751	Tachov	71, 86, 181, 193, 217, 387, 484, 765, 792
Rtyně (okr. Trutnov)	326	Tasnovice (okr. Domažlice)	269
Rumburk (okr. Děčín).....	658	Teplá (okr. Cheb)	362, 474
Růžová (okr. Děčín).....	573, 658	Teplice nad Metují (okr. Náchod).....	272, 473
Rybná nad Zdobnicí (okr. Rychnov nad Kněžnou)	121	Terešov (okr. Rokycany).....	94
Rychmburk (okr. Chrudim)	61, 534	Terezín (okr. Litoměřice).....	273, 354, 750
Rychnov na Moravě (okr. Svitavy)	803	Těšín (okr. Karviná)	546
Rychnov nad Kněžnou	424, 734	Tetín (okr. Beroun)	281, 440
Řehlovice (okr. Ústí nad Labem).....	635	Tisá (okr. Ústí nad Labem).....	615
Řehlovice-Stadice (okr. Ústí nad Labem).....	541	Tlučná (okr. Plzeň-sever)	102
Řenče (okr. Plzeň-jih).....	648	Todně (okr. České Budějovice)	40
Řenče-Vodokrty (okr. Plzeň-jih)	648	Toužetín (okr. Louny)	593
Říčany (okr. Praha-východ)	158	Trhanov (okr. Domažlice)	345
Sázava (okr. Benešov).....	703	Trhové Sviny (okr. České Budějovice).....	39, 407
Sázava nad Sázavou (okr. Benešov)	409	Třebeň (okr. Litoměřice).....	300, 506, 507, 544, 609
Seč (okr. Chrudim)	728	Třebešice (okr. Benešov)	755
Sedlčany (okr. Příbram)	781	Třebívlice (okr. Litoměřice)	203, 447
Sedlec (okr. Břeclav)	854	Třemošná (okr. Plzeň-sever)	102
Selmice (okr. Pardubice)	753	Tvarožná (okr. Brno-venkov).....	810
Severní Plzeňsko.....	102	Týn nad Bečvou (okr. Přerov)	349, 579, 580, 779
Sezimovo Ústí (okr. Tábor).....	384	Údlice (okr. Chomutov)	710
Siřejovice (okr. Litoměřice)	658	Úněšov (okr. Plzeň-sever).....	102
Skočice (okr. Strakonice).....	551	Unhošť (okr. Kladno)	116
Skuteč (okr. Chrudim).....	319	Uničov (okr. Olomouc)	251
Skuteč-Lažany (okr. Chrudim)	113	Úpice (okr. Trutnov)	302, 673
Slánsko (oblast)	329	Ústeckoorlicko (oblast)	802
Slaný (okr. Kladno)	264, 356, 789	Ústí nad Labem	97, 169, 267, 390, 431, 432, 686, 772
Slatiňany (okr. Chrudim)	93, 314, 424, 527, 734, 815, 816	Ústí nad Labem-Božtěšice	348
Slatiňany, okr. Chrudim	129	Ústí nad Labem-Neštěmice.....	430
Slavče (okr. České Budějovice).....	235	Ústí nad Orlicí.....	452
Slavětín (okr. Louny)	854	Úštěk (okr. Litoměřice)	19
Slavkov (okr.).....	854	Úštěk-Konojedy (okr. Litoměřice)	840
Slavkov u Brna (okr. Vyškov)	740	Úterý (okr. Plzeň-sever)	102
Slavkovice (okr. Žďár nad Sázavou)	854	Václavice (okr. Benešov u Prahy).....	853
Slezsko	110, 688, 714	Valteřice (okr. Česká Lípa).....	109
Sloup v Čechách (okr. Česká Lípa)	105	Valtice (okr. Břeclav)	810, 854
Smilov (okr. Olomouc)	425	Vamberk (okr. Rychnov nad Kněžnou)	159, 286
Sobětuchy (okr. Chrudim)	489	Varnsdorf (okr. Děčín).....	241, 340, 563, 626, 650, 658, 805

Vejprnice (okr. Plzeň-sever)	102	Výrov (okr. Pardubice)	446
Velečín-Ostrovec (okr. Plzeň-sever)	409	Vysoké Mýto (okr. Ústí nad Orlicí)	114, 761, 785
Velemín (okr. Litoměřice)	651	Vyšehořovice (okr. Praha-východ)	294
Velešice (okr. Jičín)	282	Zadní Třeboň (okr. Beroun)	215
Velhartice (okr. Klatovy)	496	Zaječov (okr. Beroun)	555
Velké Březno (okr. Ústí nad Labem)	341, 635	Zákolany (okr. Kladno)	752
Velké Heraltice (okr. Opava)	162	Zákupy (okr. Česká Lípa)	161
Veltrusy (okr. Mělník)	43, 745	Zálesí	632
Vestec u Jaroměře (okr. Náchod)	445	Zaloňov (okr. Náchod)	445
Vícov (okr. Plzeň-jih)	101	Zbelítov (okr. Písek)	72
Vilémov (okr. Děčín)	625	Zbožnov (okr. Chrudim)	791
Vimperk (okr. Prachatice)	258	Zbraslavice (okr. Kutná Hora)	615
Vitín (okr. Ústí nad Labem)	821	Zbůch (okr. Plzeň-sever)	102
Vítov (okr. Ústí nad Labem)	635	Zderaz (okr. Chrudim)	236
Vladimírov (okr. Brno-venkov)	854	Zderaz (okr. Rakovník)	94
Vlašim (okr. Benešov)	539	Zdíkov (okr. Prachatice)	95, 367
Vlčí Dvůr (okr. Znojmo)	854	Zelená Hora (okr. Plzeň-jih)	499
Vlčice (okr. Jeseník)	632	Zlatá Koruna (okr. Český Krumlov)	218, 258
Vlčtejn (okr. Plzeň-jih)	299	Zubrnice (okr. Ústí nad Labem)	342, 390
Vliněves (okr. Mělník)	746	Žabčice (okr. Brno-venkov)	854
Vodňany (okr. Strakonice)	7	Žamberk (okr. Ústí nad Orlicí)	674
Volyně (okr. Strakonice)	810	Žďár (okr. Tachov)	193
Vortová (okr. Chrudim)	613	Žďár (okr. Ústí nad Labem)	615
Votice (okr. Benešov)	719, 720	Žďárky (okr. Náchod)	118
Vrané nad Vltavou (okr. Praha-západ)	509	Žebrák (okr. Beroun)	523
Vranov nad Dyjí (okr. Znojmo)	490	Želiv (okr. Pelhřimov)	773
Vrchotovy Janovice (okr. Benešov)	223	Žežice u Chuderova (okr. Ústí nad Labem)	634
Vrskmaň-Zaječice (okr. Chomutov)	652	Žleby (okr. Kutná Hora)	93
Všebořice (okr. Benešov)	409	Žlutice (okr. Karlovy Vary)	313
Všenory (okr. Praha-západ)	536		

KOLEKTIV AUTORŮ: JAKUB DROZDA, LINDA HAJŽMANOVÁ, MILAN JANČO, BRONISLAVA MOLLEROVÁ,
IRENA NOVÁKOVÁ, ZDEŇKA PROKOPOVÁ, VANDA SVOBODOVÁ
EDITOR: DITA ROUBÍČKOVÁ

Nabídka titulů vydaných Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm středních Čech v Praze

Tituly z naší produkce si můžete objednat a pouze přímo zakoupit na adrese: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, Sabinova 5, pošt. schr. 45, 130 11 Praha 3, e-mail: roubickova.dita@npu.cz, tel. 724 959 208 (publikace nezasíláme), nebo na webové adrese www.npu.cz/e-shop. Zde při zaslání poštou se k ceně publikací připočítává poštovné. Publikace naleznete také v prodejně a infocentru NPÚ Na Perštýně 12, Praha 1.

Středověká opevnění českých měst, 1. díl, Výklad **Vladislav Razím**

Praha, NPÚ ÚOP SČ, 2022, 496 s., bohatá obrazová dokumentace, ISBN: 978-80-88339-12-0 1 250 Kč

Do rukou čtenáře se dostává první díl knihy, kterou Národní památkový ústav vydával z praktických důvodů postupně v letech 2019–2022 (3. díl – katalog pro území Moravy a Slezska 2019, 2. díl – katalog pro území Čech 2020, 1. díl – výklad – systematický souhrn 2022).

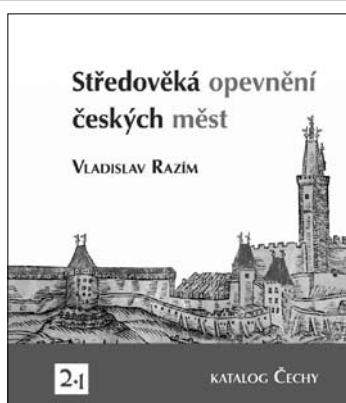
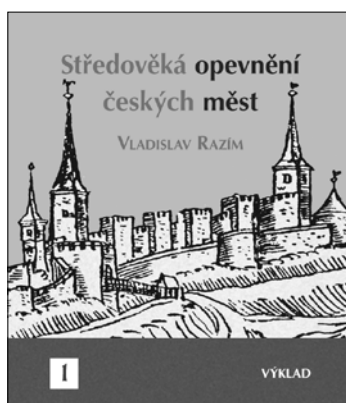
První díl přináší souhrnné kapitoly, které se zabývají základními, nejdůležitějšími tématy výzkumu středověkých městských opevnění. Po úvodu, který se věnuje hlavně postupům a stavu výzkumu, následují kapitoly o úlohách opevněných měst v průběhu středověku, o vývoji a struktuře středověkých měst ve vztahu k jejich hradbám, o stavební podobě a vývoji jednotlivých součástí opevnění, o výstavbě hradeb a jejich obraně, o otázkách provenience a místě českých městských opevnění v evropském středověku. Nechybějí ani krátké přehledy o postupném zániku městských opevnění v průběhu 16. – 19. století, o zásadách památkové péče od poloviny 19. století dodnes a o potřebách dalšího zkoumání. Všechny kapitoly jsou doprovázeny bohatými obrazovými přílohami různého druhu a původu, které se doplňují se zobrazeními katalogových dílů a v neposlední řadě poskytují také srovnání se zahraničním materiálem.

Knihla se pokouší splatit dlouhodobý badatelský dluh, který vynikal zvláště při srovnání s bohatou historií výzkumu a prezentace středověkých hradů. Je určena především zájemcům o historická města a středověkou fortifikační architekturu, může však být přitažlivá i pro další milovníky historie a jejich hmotných odkazů.

Středověká opevnění českých měst, 2. díl, Čechy **Vladislav Razím**

Praha, NPÚ ÚOP SČ, 2020, 1152 s. (2 svazky), bohatá obrazová dokumentace, 978-80-88339-03-8 2 000 Kč

Druhý svazek knihy kromě přehledu dějin, popisu a nástinu stavebněhistorického vývoje hradeb v jednotlivých městech se hesla katalogu skládají z historických a současných plánových, obrazových a fotografických příloh, které z velké části dosud nikdy nebyly publikovány. Poprvé lze v katalogu nalézt také plánky s vyznačením k dnešku dochovaných, různě rozsáhlých zbytků opevnění každého města. Katalog tak poskytuje zejména komplexní představu o celkovém charakteru a stavebních proměnách uvedených městských fortifikací ve středověku (asi do poloviny 16. století) a zároveň ulehčuje dnešnímu zájemci nalézt jejich pozůstatky v často složitém a nepřehledném organismu městské zástavby. Mezi celkem 172 lokalitami dvou-svazkového katalogu Čech však najdeme také města, v nichž se z hradeb nad dnešní úrovní terénu nic nedochovalo, ale jejich existence je doložena prameny. Další poznatky z výzkumu jednotlivých opevnění budou využity v prvním, souhrnném dílu v rámci srovnávacího studia.



Středověká opevnění českých měst, 3. díl, Morava a Slezsko

Praha, NPÚ ÚOP SČ, 2019, 504 s., bohatá obrazová dokumentace, 978-80-88339-03-8 1 200 Kč

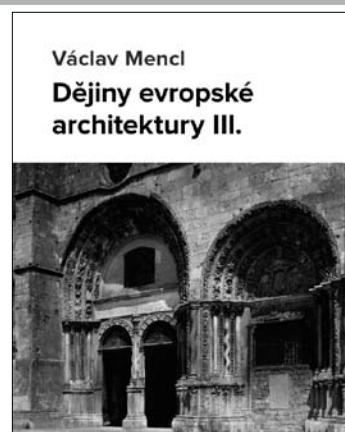
Třetí, závěrečný svazek knihy – katalog pro území Moravy a Slezska. Kromě přehledu dějin, popisu a nástinu stavebněhistorického vývoje hradeb v jednotlivých městech se hesla katalogu skládají z historických a současných plánových, obrazových a fotografických příloh, které z velké části dosud nikdy nebyly publikovány. Poprvé lze v katalogu nalézt také plánky s vyznačením k dnešku dochovaných, různě rozsáhlých zbytků opevnění každého města. Katalog tak poskytuje zejména komplexní představu o celkovém charakteru a stavebních proměnách uvedených městských fortifikací ve středověku (asi do poloviny 16. století) a zároveň ulehčuje dnešnímu zájemci nalézt jejich pozůstatky v často složitém a nepřehledném organismu městské zástavby. Mezi celkem 88 lokalitami katalogu Moravy a Slezska však najdeme také města, v nichž se z hradeb nad dnešní úrovní terénu nic nedochovalo, ale jejich existence je doložena prameny. Další poznatky z výzkumu jednotlivých opevnění budou využity v prvním, souhrnném dílu v rámci srovnávacího studia.

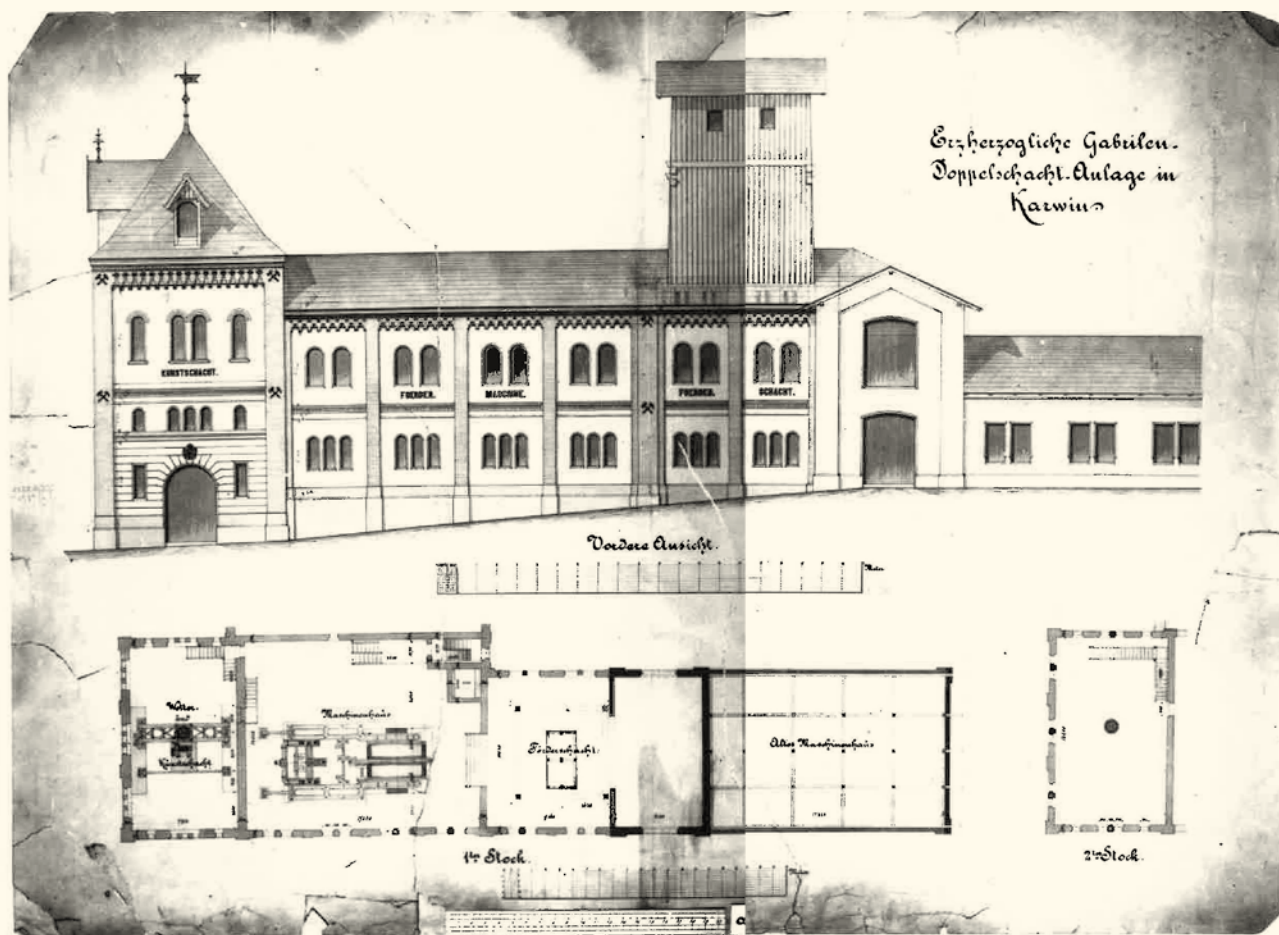


Václav Mencl: Dějiny evropské architektury III. **Helena Soukupová, ed.**

Praha, NPÚ ÚOP SČ ve spolupráci s PÚ SR, 304 s., bohatá obrazová dokumentace, ISBN 978-80-88339-10-6 1 000 Kč

Po předchozích dvou dílech vychází třetí svazek Menclových Dějin evropské architektury obsahující Středověké umění evropského Západu. Začíná karolínskou renesancí a uměním ototským s podtitulem Polarita moci ve svatě říši římské (9.–10. století) a pokračuje Uměním románským s upřesněním Svítání z Cluny (11.–12. století). Císař Karel Veliký (†814) programově navázal na univerzalitu západořímské říše a na antické umění. Od té doby Řím spoluurčuje středověký vývoj. Mencl sleduje proměnu antické formy na Karlových falcích, dvojpolární bazilice i v novém uspořádání kláštera. V 10. století se aktivuje kult hmoty a magie krypt, staví se opevněná hradiště. Krypty s radiálními kaplemi tvoří zárodek budoucích katedrálních chórů. Autor si všímá rozdílnosti vývoje ve Francii a v Německu. Zatímco ve franské říši Ota I. Veliký (936–973) usiluje o renesanci impéria, vývoj ve Francii je odlišný. Nový impuls zde přinesla reforma vzešlá z burgundského kláštera v Cluny. Hmota chrámu se stala zdrojem duchovní energie, roste hloubkové usměrňování k oltáři a snaha o tektonické proclnění. Odlišné systémy krajů tvoří strukturu, rodí se nový románský sloh. Dvanácté století dovršilo, co předchozí začalo. Mencl analyzuje charakteristické prvky Burgundska, Auvergne, Poitou, Akvitánie i Provence, které osobně poznal, a zjišťuje, že ke gotice směřuje pouze Burgundsko a Normandie, která ovlivnila vývoj v Anglii. Ve Španělsku se uplatnil silný vliv Francie, v Itálii a na Sicílii se střetávají antické prvky s byzantskými a arabskými. V Německu se dál staví dvojpolární dómy, ze švábského kláštera v Hirsau se však šíří reforma opřená o clunijské hnutí. Přehled uzavírá architektura Dánska a Norska. Autentičnost díla přibližují Menclovy půdorysné analýzy, kresby a autorské fotografie.





ISSN 1212-1487



9 771212 148002

28 >

